IO. NIC. MADVIGII,

PROFESSORIS HAUNIENSIS

ADVERSARIA CRITICA

AD SCRIPTORES GRÆCOS ET LATINOS.

VOL. II.

EMENDATIONES LATINÆ.

HAUNIÆ MDCCCLXXIII.

SUMPTIBUS LIBRARIÆ GYLDENDALIANÆ (FREDERICI [illegible]).

TYPIS I. H. SCHULTZII.

PARISIIS. [illegible] F. KLINCKSIECK.

LONDINI. APUD WILLIAMS & NORGATE. APUD DAVID NUTT. APUD DULAU & SOCIOS.

LIPSIÆ. APUD [illegible]

Sumptibus libraria Gyldendalianæ prodierunt:

Io. Nicolai Madvigii
opuscula academica.

Ab ipso collecta, emendata, aucta.
Vol. II (24½ plag.) — 2 thal.

Continentur: De emendandis Ciceronis orationibus de provinciis consularibus et pro Balbo disputatio. — De formarum quarundam verbi Latini natura et usu disputatio. — De emendandis Ciceronis libris de legibus disputatio — De locis aliquot Iuvenalis explicandis disputatio altera. — De locis quibusdam grammaticæ Latinæ admonitionis et observationes. — De tribunis ærariis disputatio. — Præfatio editioni Hauniensi Ciceronis Catonis et Lælii præposita. — Præfatio editioni repetitæ Ciceronis orationum selectarum præposita. — Miscellanea critica.

Theophrasti
Characteres
et
Philodemi
de vitiis liber decimus.

Accedunt Characterismi duo ex Rutilio Lupo et ex Rhetoricis ad Herennium. Cum commentario edidit *I. L. Ussing.* — 1 thal. 16 sol.

T. Macci Plauti
Captiui

in usum scholarum recensuit *I. L. Ussing.* — 48 sol.

(1 thal. dan. = 2 fr. 75 c. = 2 sh. 8 d. = 22½ ngr.)

Io. Nic. Madvigii,

PROFESSORIS HAUNIENSIS.

ADVERSARIA CRITICA

AD SCRIPTORES GRÆCOS ET LATINOS.

VOL. II.

EMENDATIONES LATINÆ.

HAUNIÆ MDCCCLXXIII.

SUMPTIBUS LIBRARIÆ GYLDENDALIANÆ (FREDERICI HEGEL).

TYPIS I. H. SCHULTZII

IO. NIC. MADVIGII,
PROFESSORIS HAUNIENSIS,

ADVERSARIA CRITICA

AD SCRIPTORES LATINOS.

HAUNIÆ MDCCCLXXIII.
SUMPTIBUS LIBRARIÆ GYLDENDALIANÆ (FREDERICI HEGEL).
TYPIS I. H. SCHULTZII.

Præmonitum,
Addenda, Corrigenda.

In hoc altero adversariorum volumine, quod prope duos annos apud typothetas hæsit, benevolam et peritam operam in corrigendis typorum erroribus mihi commodavit Clarentius Gertzius, discipulus carissimus, nec pauca extra illud corrigendi genus utiliter me monuit. Is cum in singulis scriptoribus præter nostræ ætatis proximæque editiones apparatu critico instructas, quibus ego perpetuo usus eram, etiam antiquiores, quæ variorum notas haberent, diligentius, quam ego feceram, perscrutaretur, unam etiam et alteram recentissimam, quam ego non adhibueram, non ita pauca, quæ mea coniectura emendaveram, eodem modo a superioribus correcta repperit, nonnulla nuper. His emendationibus primorum inventorum nomina in plagulis iterum relegendis adscripsi brevissime, ne nimiam molestiam typothetæ crearem, nec valde dolui sic nonnullis novitatis gratiam detrahi. Nam pro novis tamen non immerito accipientur, quæ adeo spreta et oblivioni tradita iacuerunt, ut magnam partem ne suspicionem quidem ullam cuiquam obortam recentiores editores indicarent, in Cæsare Nipperdeius aut Duebnerus, in historiæ Augustæ scriptoribus Eyssenhardtius Iordanusque aut Peterus, in aliis alii, et confirmatur veritas iterum inventa. Supersunt eiusdem generis nonnulla aliaque quædam sero animadversa, quæ hic cum minutorum errorum correctione eo loco ponam, ubi facilius in oculos incurrant.

P. 25 v. 23. Ad confirmandam in Lucret. IV, 1051 emendationem per se certam accedit, quod in Lugd. 1 scriptum est *hæc illa ex primum.*

30 v. 5 ab imo (text.) haud inclinatis litteris scriptum oportuit.

35 v. 23 *pro* ager *scr.* acer.

40 v. 14 *pro* additu *scr.* addita. v. 20 *pro* amicum; *scr.* amicum:

54 v. 6 ab imo. In Horatii od. III, 4, 10 *limina villulæ* restitui voluit etiam G. Herbstius in annal. nov. philol. vol. 103—104 p. 432.

69 v. 10 etiam *et* inclinatis litteris scribi debuit.

70 v. 1 ab imo. In Ovidii ep. her. II, 107 eandem versuum transpositionem commendavit Suringar (apud Iahnium).

85 v. 6. Ovidii metam. VII, 558 eodem modo emendavit Oehsner.

89 v. 9. In Ovidii met. XI, 293 eadem emendatio a Fussio facta est.

104 v. 20 sqq. Quæ de Ovidii ex Ponto IV, 16, 33 scripsi, in iis meæ legis oblitus e codicibus interpolatis coniecturam pravam duxi, etsi recte duos versus Ovidium Gratio tribuisse posui Tityrique nomen pertinere ad bucolica ab illo scripta. E melioribus codicibus apparet certa hæc esse:
Tityron antiquas....ad herbas.
mediam versus partem in codice nostrorum parente legi non potuisse varieque coniectura suppletam esse. Efficitur igitur hæc scriptura, quod ad sententiam et universam orationis formam attinet, certa, in duobus verbis dubia:

Tityron antiquas [rursus revocaret] ad herbas
aptaque venanti Gratius arma daret.

119 v. 9. In Senecæ Œdip. v. 975 sententiæ magis etiam quam *fundunt* satisfaciet *fuderint* (h. e., satis sit hactenus fudisse).

154 v. 18 *pro* Danaæ opibus *scr.* Danais opibus.

209 v. 2 ab imo. Legitur tamen ep. ad fam. VII, 32: addubitavi, num a Volumnio senatore esset, de suspicione. Sed ibi quoque olim scriptum fuisse opinor addubitavi, *an* a Vol.

228 im. In Pison. 69 potest etiam in mentem venire *tricatus est*, quod usitatius est, sed minus proprium.

240 v. 2. Distinctius dicere debui non Latinum esse *quaerere ut* (alius) *faciat*, hoc est, *petere;* nam *quaero ut* (*ipse*) pro eo, quod est *operam do, propositum mihi est*, et a Cicerone (Verr. I, 8, N. D. I, 45) et a Livio (II, 57, 3, IX, 17, 1, cett.) dicitur.

274 v. 21 (Cæs. B. C. III, 25) Cercius ventus Galliæ Narbonensis proprius est, nec id nomen universe de certa venti regione dicitur. Itaque potius *cori* a Cæsare nominati fuisse videntur.

278 v. 2 incaute sic scripsi, ut calumniæ locum darem. Litteras laureatas satis novi; sed *præferri insignia* laureæ in litteris recte negavi.

279 v. 12 *pro* animos *scrib.* animum.

301 v. 14. Velleii Paterculi locum (II, 20, 5) eodem modo Kochius (Quæst. Vell. Lips. 1860) emendavit.

328 v. 17. De Senecæ loco (ad Polyb. 16, 2) dubitationem iniicit, quod apud eundem epist. 101, 13 legitur: *quid autem huius vivere est?* Sed apud Valerium Maximum accedit ad insolentiam infinitivo adiuncta negatio (*eius non dimicare*), neque agitur, quid Fabii dimicandi vitatio fuerit, sed cuius rei loco ea ab ipso habita æstimataque sit.

329 v. 24. Cum emendatione Valerio adhibita conferatur apud Senecam de tranqn. animi 4, 7 recte a Mureto repositum: *Ut salutaria quædam* (v. *quæ*) *citra gustum tactumque odore proficiunt.*

344 not. 2. (Senec. ad Marc. 1, 4.) Decepit me notæ apud Fickertum ambiguitas; nam in A *ob duas res* in ipso contextu scribitur, tantum in D in margine; itaque id retineri debet.

351 v. 15 sqq. (Senec. ad Marc. 12, 6.) *Falso* pro *salvo* scribendum esse iam Muretus viderat.

352 v. 19 *pro* Senecæ non *scrib.* Senecæ libris non.

354 v. 11 sqq. (Senec. ad Marc. 16, 6.) Non recte *perduxit* ad filium rettuli, quod ad fortunam pertinet. Sed ne ea quidem effecisse dici potest, ut Marcia recte iudicet et casum recte æstimet.

376 v 11 (Senec. de tranqu. an. 1, 13.) *Inculta videantur* fortasse ortum est ex *inculta adeantur* (*incultadeantur*).

377 v. 21. (Sen. de tranqu. an. 5, 1) Præterea scribendum

videtur: *coibat cotidie carnificum triste collegium. Infelix curia tyrannus angusta!* (Vulgo: *collegium et infelix ... angusta*). Neque enim curia (angusta) coibat, sed illi in curiam.

378 v. 11 *pro* ,calumnia *scrib.* calumniam.

384 v. 3. (Sen. de tranqu. an. 15, 1.) Quæ de mutanda interpunctione dixi, iis adversantur nominativi *lucra* et *ambitio* non accommodati ad eam structuram. Sed duri aliquid et dissoluti relinquitur.

A. D. XIII Cal. Iun. MDCCCLXXIII.

Procemium voluminis alterius.

Absoluta superiore horum adversariorum volumine ea materiæ parte, quæ ad Græcos scriptores pertinebat, præter ea, quæ primo libro comprehendi communiter ad utriusque linguæ scriptores spectantia, poteram fortasse sine ullis procemii ambagibus simpliciter eodem tenore ad Latinas emendationes expromendas transire. Nam et de operis consilio et de materiæ dispositione scribendique forma atque etiam de studiorum meorum cursu, unde hæc nata est et excrevit copia, satis dictum est priore communique procemio. Queri autem hoc loco de operis spatio ultra, quam aut optaveram aut speraveram, aucto explicareque, quam lentæ me evolare ex his minutiis cupientem circumsteterint moræ et ex laboris genere et ex aliis extrinsecus causis ortæ, quamque sim aliquando ad finem vel cum festinatione perveniendi cupidus, quid aut mea aut aliorum refert? Sed tamen est, quod ab iis, qui librum in manus sument, quidque ferat, quærent, animadverti considerarique velim. De Græca materia, quæ propioribus ab hoc tempore annis collecta est, perpauca antea edendo delibaveram, nihil peculiari scripto. Latinos scriptores cum adolescens etiamtum enarrare cœpissem et per multos annos ob eas, quas antea exposui, causas in iis solis muneris publici operam continerem, huius materiæ aliquanto prius natæ auctæque magnas partes iam ante evulgavi; eius quidem, qui in tota prosa oratione primum locum tenet, Ciceronis alia scripta ipse recensui, ad alia per meos aliorumque

(Henrichsenii, Wesenbergii, Tregderi, Lundii, Halmii Baiterique et Kayseri) libros permagnum emendationum numerum sparsi, ut iam minus ampla et dives copia supersit, nec tamen, ut spero, contemnenda; Livii autem, qui inter historicos operis amplitudine et utilitate primus est, libros cum ante paucos annos emendationum Livianarum volumine pertractassem, deinde totos recensui et cum Ussingio edidi, ad quem scriptorem si quid accessit post a me inventum, quod perexiguum est, quoniam nihil ei continuæ curæ impendi, alii tempori aptius reservatur. Itaque ad Livium emendandum quod pertineat, nihil hic reperietur, Ciceronianæ emendationes satis multæ, sed tamen longe pauciores, quam quas antea edidi; plus sibi loci præter Ciceronis æquales vindicabunt subsecuti temporis prosæ orationis scriptores, nec parvam partem occupabunt poetæ, quos præter Lucretium et Iuvenalem minus adhuc in libris editis attigeram. Sed præter hanc in Cicerone et Livio materiæ non tam detractionem quam levationem (satis enim copia et onere gravat, quæ restat,) aliud attingendum verbo hic est, quod ipsi initio voluminis commendationis aliquid, ne splendoris dicam, detrahit. Facit enim institutus ordo, ut ab iis scriptoribus Latinis ordiendum mihi sit, quibus minus assiduam operam tribuerim et ad quos aut exiguas, ut ad Plautum, aut non ita lautas symbolas afferam, ut ad Terentium. Hanc initii tenuitatem redemptum iri spero eorum, quæ ad alios scriptores subsequentur, ubertate. Poetarum antiquorum ex operibus, quæ interciderunt, fragmenta quoniam fere ea sola, quæ apud Nonium sunt, attigi, eorum emendationes ponentur, cum ad Nonium ventum erit, aut si quod apud alium scriptorem positum tentavi; quid ad quemque poetam collatum sit, index monstrabit.

Liber VI,

qui Latinarum emendationnm primus est.

Cap. I.

Emendantur Plautus, Terentius, (Lucretius, Catullus).

Uno capite non prolixo comprehendi possnnt, quæ ad poetas Angusti ætate priores, quorum opera exstant, proferenda mihi sunt. Ex iis Plautum legi adolescens, ut tum licebat, non indiligenter, eiusque lectionis cum veteris sermonis observatione coniunctæ indicia habet disputatio de formarum quarundam verbi Latini natura et usu, a me a. 1835 et 1836 edita positaque postea in opusculorum academicorum volumine altero, quam nunc quoque prorsus probo; ad scripturæ emendationem tentandam neque subsidiis instructus neque metrorum prosodiæque observatione præparatus eram; alias enim mihi proposueram, in quibus elaborarem, antiquarum litterarum partes. Itaque nihil habeo illo tempore annotatum, quod edi velim. Intervenit Plautinorum studiorum renovatio magno fervore a Fr. Ritschelio cœpta, ab aliis excepta. In eius ego operæ partem ob studia alio collata venire non potui, nec animi inclinatione trahebar, ut me in minutam illam prosodiæ maxime observationem in instabili fundamento trepidantem immergerem. Ac si quis me, quod memini fieri, putabit grammaticum parum curiosum fuisse novorum grammaticæ Latinæ condendæ initiorum, quæ hic nascerentur, ei ego

primum respondebo, me diligenter attendentem, si quid, quod paulo latius pateret, certa prudentique observatione repertum videretur, adscivisse, non pauca minora a communi arte arcenda putasse, nonnulla prorsus ut incerta aut falsa sprevisse, deinde autem me de toto grammaticæ, quæ scholarum et ipsorum philologorum causa ad scriptorum intelligentiam componatur, fundamento in sermonis exculti et confirmati usu constituendo paulo aliter sentire, postremo id quoque intelligere, Plauti comœdiis ne plane nativum quidem sermonem Latinum et suopte ingenio sese moventem contineri, sed non raro Græca vertendo, imitando, novam versus formam sequendo et ei obediendo inflexum. Ut tamen certiorem totius huius studii Plautini imaginem animo informarem, ante paucos annos quinque Plauti fabulas sumpsi paulo lentius perlegendas, quattuor a Ritschelio editas, Menæchmos, Militem, Mostellariam, Trinummum, unam nondum ab eo editam, Captivos, adhibitis Brixii et Lorenzii exemplis (in Captivis etiam Ussingii). Admirabar laudabamque instrumenti critici conquisitionem pervestigationemque accuratissimam et in omnibus rimandis diligentiam, multa partim in verborum antiquis formis protrahendis restituendisque, partim in ipsis verbis, quibus quoque loco Plautus usus esset, reperiendis perdocte et scite administrata videbam, sed idem ita iudicare cogebar, dum Ritschelius præscriptam versuum formam legemque explere studeret omniaque ad sua præcepta non ubique certa aut vera exigeret, omnia denique, in quibus adhæsisset, corrigeret nec ἐπέχειν sciret velletve, sic sæpe a vestigiis codicum certissimisque indiciis discessum esse, sic omnia versa, sic quædam ficta, non sine falso verborum usu sententiæque incommodis, ut temeritatem mirarer simulque artis criticæ perturbationem dolerem. Nihil est enim in ea damnosius hac consuetudine non ex certis indiciis firmæ et, cui ipse vere credas, correctionis petendæ, sed, dum omnia expedire velis, instabili coniec-

tura et facile in contrarium se vertenti tantum ea sectandi, quæ versum aut sententiam ad legem aliquam quomodocunque expleant; nam præter singulorum locorum depravationem perit sensim veri sensus et reverentia, certi ab incerto, emendationis a lusu distinctio. Sed magis hæc reprehendere et eiicienda notare poteram quam ipse nova ac vera reperire, partim quod nimis lubrica indicia erant, partim quod animus nec scientia nec consuetudine satis se ad Plautinam formam movebat. Pauca tamen quædam in locis nihil a versu dubitationis habentibus succurrerunt probabilia aut prope certa, quæ hic ponam, non adspirans ad Buggii mei sollertissimæ simul et cautæ in Plauto inventionis laudem. Ab incerta suspicione incipiam.

Capt. 279 (II, 2, 30). Postquam Philocrates, qui, Tyndari suscepta persona, de se tanquam altero loquitur, Philocratem dixit in patria Elide summo honore esse atque ab summis viris, Hegio subiicit:

> Tum igitur ei quom in Aleis tanta gratia est, ut
> prædicas,
>
> quid diuitiæ? suntne opimæ?

Apparet intellectumque est ab aliis, perverse conclusione argumenti et per particulas *tum igitur* a gratia et honore transiri ad alteram rem quærendam: *Quid diuitiæ? suntne opimæ?* Sed quod tolli volunt v. 279, nihil habet ea damnatio probabilitatis. Mihi Hegionis animus, quum de domestico Philocratis honore et gratia audiverit, converti paulisper videtur ad eam, in qua nunc sit, condicionem:

> *Rumpitur,* ei, quom in Aleis tanta gratia est, ut
> prædicas.

Necessario nunc eum indignari dicit.

Ibd. 379 sqq. (II, 3, 21 sqq.) inter personas oratio sic distribuenda est:

PHILOCRATES.

Recte conuenisse sentio.

TYNDARUS.

Nam pater expectat aut me aut aliquem nuntium,
qui hinc ad se ueniat. Ergo animum aduortas uolo, . . .

Illa enim *nam pater* (meus) cet. necessario e Tyndari, hoc est, ficti Philocratis, persona dicuntur, a Philocratis, qui Tyndarum se fingit, alienissima sunt.

Ibd. 399 sqq. (II, 3, 41 sqq.). Quærenti Philocrati, qui pro Tyndaro servo abiturus domum est, numquid Philocrates, cuius personam Tyndarus agit, patri nuntiari velit (*Numquid aliud uis patri Nuntiari?*), hic respondet:

Me hic ualere, et tute audacter dicito,
Tyndare, inter nos fuisse ingenio haud discordabili,
neque te commeruisse culpam neque me aduorsatum tibi,
beneque ero gessisse morem in tantis ærumnis tamen,
neque med umquam deseruisse te neque factis neque fide
rebus in dubiis, egenis.

Quæ in primis verbis offendunt, excusanda puto. Subiectis enim ei verbo, quod auditur (*nuntiari uolo*), iis, quæ communem salutis mittendæ formam habent (*me hic ualere*), tolerabiliter per *et* adiungitur imperativus (*et tute audacter dicito*), et quemadmodum dicatur *inter se salutare*, omisso altero obiecti accusativo, eodem modo ferri posse omissum in simili orationis forma subiectum (*nos inter nos fuisse*), recte Lindemannus annotasse videtur. Sed quæ sequitur laudis inter utrumque distributio, ea non solum male in duas partes divellitur, sed prorsus perturbatur subiectis in primo versu post *neque te* illis *neque me adu. tibi*, post quæ sic reditur v. 402 (*beneque ero gessisse morem*) ad servi personam, ut vitiosissime desit subiectum; sermonis enim lege necessario *gessisse* refertur ad *me*, quod sententia non patitur. Nimirum duo primi versus toti ad servi laudes pertinent:

Neque te commeruisse culpam neque *te* aduorsatum *mihi*
beneque ero gessisse morem in tantis ærumnis tamen,

quibus ex altera heri parte respondet hoc:

Neque med umquam deseruisse te, . . .

Et hoc hero convenit, non deseruisse servum, minime alterum, non adversatum esse, quæ apta servi obedientis laus est. Apparet minus attentum lectorem, cum post prius *neque te* statim alteram distributionis partem sequi putaret, *me* ... *tibi* substituisse. Et *mihi* affertur e „MSS. Langii". Omissa est altera pars coniecturæ, *te.*

Menæchm. 105 (I, 1, 29). Codices:

Domi domitus sum usque cum caris meis,

et sententia et versu mendum arguentibus, in quo corrigendo non felices fuerunt editores. (*Dominus* quidem prorsus inane et a sententia alienum est.) Videtur scribendum:

Domi *dum inuitus* sum usque cum caris meis.

Ibd. 152 sq. (I, 2, 43). PENICULUS:

Oculum ecfodito persolum
Mihi, Menæchme, si ullum uerbum faxo, nisi quod iusseris.

In *persolum*, quod pro desperato notatur, latet, opinor, *pessulo.* Quemadmodum Cyclopi μοχλῷ oculus effossus sit, sic sibi parasitus oculum pessulo effodi iubet, si verbum fecerit.

Mil. Glor. 217 (II, 2, 62) codicum vestigia, in quibus est: *tibi ego dico anheriatus uestis heus te adloqui Palestrio*, pæne manu ducunt ad hanc scripturam:

Tibi ego dico: *ah feriatus ne sis,* heus, Palæstrio,

sublatis duabus vocibus, quæ nescio quo errore ad *heus* additæ sunt; ac *feriatus ne sis* subesse iam Pylades viderat, pro quibus infelicissime *heureta*, quod nihil hic agit, et *hauscis* substituta sunt.

Ibd. 221 (II, 2, 66). Codices: *anteueni (ante ueniet* B*) aliqua aliquos auttu (autu* C D*) circumduce exercitum,* ex quibus efficitur, non longe a Camerarii sententia:

Anteuenito aliqua *illos* aut tu circumduce exercitum.

Aut anteveniri aut circumiri adversarios Periplecomenus iubet. *Tu* post *aut* ponitur noto usu, quo Horatius dixit: *Nec dulces amores Sperne puer neque tu choreas* (od. I, 9,

16) et Ovidius (met. II, 293): *Quod si nec fratris nec te mea gratia tangit,* alii alia.

Ibd. 223 (II, 2, 68). Codices: *Intercludite inimicis commeatum, tibi muni uiam,* pravo imperativi numero, versu fracto; nec ferri posse *commeatus* nomen, cui ne per se quidem *uia* recte contraria ponitur, cum in proximo versu sequatur *cibatus commeatusque,* recte Ritschelius iudicavit. Id vocabulum additum est, quum, quod Plautus posuerat, cum præcedenti verbo coaluisset:

Interclude iter inimicis, *at tu* tibi muni uiam.

Qui *commeatum* effinxit, a litteris *at tu* profectus est. [*Interclude iter* iam Buggius.]

Ibd. 328, 329 (II, 3, 57). In codicibus scriptum est:

Sed fores concrepuerunt nostræ. (SCEL.). At ego illico obserui (CD *ila obseruis*) fores.

Prima tria verba, quæ Palæstrioni dantur, ad eius personam inepta sunt; neque enim ullas vere concrepuisse fores significatur in proximis, nec id Palæstrio curat; sed Sceledrus, qui se Philocomasium in Periplecomeni ædibus vidisse credebat et viderat, quique, ne ea occulte se domum militis referret, cavebat, totus in suspicione et observatione, fores sibi videtur concrepantes audire. Itaque ei hæc verba danda sunt. Deinde autem ex *obserui* violenter et improbabiliter aut præsens aut futurum (*obseruasso* Ritschl.) efficitur; neque recte huiusmodi sententia per *at* cum superiore coniungitur. Sine dubio Plautus *obserui* ex obserendo (ut *conserui, inserui,* quibuscum coniunctum est seræ nomen,) pro *obseravi* dixit, significatque Sceledrus se ipsum fores clausisse et pessulum obdidisse, ne Philocomasium furtim ac sine strepitu per fores semiapertas irrepere posset. Sic igitur scribendum est, præposito Sceledri nomine:

Sed fores crepuerunt nostræ; at ego *illic* (aut *illas*)
obserui fores.

Illico ex *illic* et sequenti *o* natum.

Ibd. 374 (II, 4, 21) e codicibus efficitur:

Non possunt mihi (sic B, ceteri *mihi possunt*) minaciis
tuis hice oculi exfodiri.

Pro *minaciis* unus A *minis*; pro *exfodiri* ceteri præter A *fodiri*; tum AB *hisce oculis*, CD *hisce oculi*, quod Ritschelio tenendum erat, qui 486 *hisce homines* scripsit et alibi similia; *hosce oculos* perversissimum est, nisi *potis es exfodire* scribas. *Tuis* pro una syllaba est.

Ibd. v. 514 sqq. (II, 6, 34 sqq.), adhibitis aliorum facilibus emendationibus, scribendum est:

ut nesciam,
utrum me expostulare tecum æquomst prius,
si istæc non est hæc neque uisast istæc mihi,
an me expurgare tibi uidetur æquius.

Hæc vera est diiunctio et illa expostulatio, si (id est *num*) istæc non est (*sit*) hæc, cet.

Ibd. 588 (II, 6, 105) de Sceledro Palæstrionis artibus coacto suis oculis non credere scribendum est ex apertissimis codicum vestigiis, optima sententia, optimis verbis:

Quoi id adimatur, ne id, quod uidit, uiderit.

Ex *quoi id adimatur* in Ba factum *quod adi matur*, in C *qd inadimitatur*, in D *qd inadimatur*.

Ibd. 639 (III, 1, 43) quicquid fit de loco versus, quem Ritschelius 637 fecit (*Plus dabo quam prædicabo ex me uenustatis tibi*), nulla est causa de lacuna cogitandi, si lenissimam adhibueris correctionem:

Tute (pro *ut*) aput te exemplum experiundi habeas neu
petas foris.

Ibd. 801 (III, 1, 206) nihil erat mutandum (nedum ineptum *domi* nomen inferciendum), sed adhibenda recta interpunctio:

ille (eiusmodi est) cupiet miser,
qui nisi cet.

Ibd. 881 sqq. (III, 3, 8 sqq.). Acroteleutium meretrix, astutiis et calliditate freta, Periplecomeni admonitionem sic aspernatur:

Meretricem commoneri
quam sane magni referat, mihi clamst. Quid? egone frustra,
postquam adbibere aures meæ tuæ loream orationis,
tibi dixi, miles quemadmodum potesset deasciari?

Sic Ritschelius edidit; in codicibus v. 882 scribitur *quin ego insustro* (B), *quin ego infrustro* (C). Sed quicquid de hoc versu statuitur, ineptissime meretrix gloriatur, se, postquam orationem Periplecomeni audierit, dixisse, quomodo decipi et falli miles posset; neque si ita esset, erat, cur contemptim loream orationis appellaret. Scribendum est:

Quin ego, *ni frustror,*
priusquam adbibere aures meæ tuæ loream orationis,
tibi dixi, cet.

Superba cum modestia dicit *ni frustror* (fallor).

Ibd. 1319 (IV, 8, 9) codicum hæc est scriptura:

PH. Ibo quamquam inuita facio omni pietas scio
PL. chant sapis.

(CDF *omni pietas sit eo chant sapis*).

Animadverso, in *omni* litteram *o* e præcedenti voce ortam esse, facilis et certa nascitur correctio:

PHILOC. Ibo, quamquam inuita facio, *ni* pietas *cogat.*
PLEUS. Sapis.

Aptissime hoc dicitur: Invita facio, nec faciam, nisi pietas cogat. Ex *s* geminato et *co* factum *scio*, ex *gat*, quod restabat, *chant.*

Mostell. 65 (I, 1, 62) scribendum puto:

Este, ecfercite uos *sagina,* cædite,

pro eo, quod editur: *ecfercite uos*, *saginam caedite.* Sagina, opinor, non cæditur.

Ibd. 213 (I, 3, 56). Codices:

Illa hanc corrumpet mulierem malesuada (— *dam* B)
uitilena (C *uttilena*).

Quod proximum erat positumque a Camerario et Lambino *uitii lena*, genetivi formam non Plautinam habet; substituendum igitur:

malesuada *uitiis lena*.

Ita appellatur, quæ malesuada vitiis lenocinatur.

Ibd. 339 (I, 4, 26). Inepte Callidamati ebrio quærenti: *Ecquis hic est?* Philolaches respondet: *adest*, tum Callidamates, qui neque ante hominem norat nec nomen accepit, tamen nomine salutat: *euge, Philolaches*, inusitata salutandi forma, subiecta deinde usitata: *salve*. Recta omnia erunt, si Delphium Callidamati respondentem fecerimus:

Adest, euge, Philolaches,

tum Callidamatem salutantem.

Ibd. 673 (III, 1, 143):

THEUROP. Non in loco emit perbono. TRANIO.
Immo in optumo.

Parum apta ad Theuropidis personam, ædes emptas a filio libenter audientis, illa loci reprehensio, qua statim omissa cupere se hercle ait inspicere ædes. Scriptum opinor fuisse:

THEUR. Bono in loco emit. TRAN. Perbono, immo
in optumo.

Aptissimus Tranionis personæ ille est in augendo ascensus.

Ibd. 708–710 (III, 2, 19—21):

Atque pol nescio, ut moribus sient
uostræ; at hæc, sat scio, quam me habet male,
peius posthac fore, quam fuit mihi.

Sic Ritschelius; codices in v. 709 *at* omittunt scriburque *habeat*. Superiores inde a Camerario v. 710 *peiusque* edebant, contra codices; sed, illa omissa particula, ex

his: *scio, quam me habet male, peius posthac fore, quam* cet. nulla recte efficitur sententia; ea nascetur, geminata una syllaba:

uostræ; hæc, sat scio, *quamquam* me habet male,
peius posthac fore, quam fuit mihi.

Ibd. 980 (IV, 2, 64) scribendum est:

THEUR. Vera cantas. PHAN. Vana uellem. Patris
amicu's uidelicet,

pro his: *amicus uidelicet.*

Terentii comoedias relegi nuper, cum Umpfenbachii opera instrumenti critici usus facilior certiorque et plenior esset factus, paucisque, quas ex superiorum temporum lectione annotatas habebam, coniecturis addidi paulo plures. Usus sum etiam Fleckeiseni editione (1861). In Andria Bembino codice nos carere notum est.

Andriæ 512 (III, 2, 32) sic scribitur:

Multa concurrunt simul,
qui coniecturam hanc nunc facio. Iam primum hæc se e
Pamphilo
grauidam dixit esse.

Sed barbarus est nullaque arte excusari potest indicativus *facio,* pro quo simpliciter restituendum est *faciam.* Haustis enim tribus extremis verbi litteris propter particulam earundem litterarum *(iam)*, quæ sequebatur, male suppletum est *facio.* Recte Bothius in Eunuchi prologo v. 9 restituit *nuper perdidit,* minus recte alii *nunc nuper dedit,* adverbiis inepte coniunctis.

Ibd. 619 (III, 5, 13) Pamphilus, quam malo adiutore usus sit Davo, querens, non *hem* dicere potest, subiecta sententia interrogativa pendenti, sed demonstrativa uti particula debet:

en (em), quo fretus sim!

Ibd. 973 (V, 6, 9) PA. Tum de puero, Dave. DA.
Ah desine.
Solus est, quem diligant di. CH. Saluos sum, si hæc
uera sunt.

Nihil agitur de pueri felicitate, sed Davus, Pamphilum omnia, quæ sibi læta ac felicia eveniant, enumerantem desinere iubens, satis se, quam sit beatus, intelligere ait:

Solus *es*, quem diligant di. [Iam Bentleius.]

Eunuch. 307 (II, 3, 16). Codices habent:

PA. Qui quæso? CH. Amo. PA. Hem. CH. Nunc,
Parmeno, te ostendes, qui uir sies.

Deest versui syllaba; (nam duplicis in *ostendes* ictus reprehensio nil causæ habet;) itaque editur e Bentleii coniectura *ostenderis*, multo minus apta verbi forma. Scribendum erat:

Nunc, Parmeno, *tete* ostendes, qui uir sies.

Ibd. 312 (II, 3, 21):

Fac sis nunc promissa adpareant;
sic adeo digna res est, ubi tu neruos intendas tuos.

Neque *sic* neque *adeo* aptum est, ineptissimum *sic adeo*. Scribendum sine dubio:

suadeo: digna res est, ubi tu neruos intendas tuos.

Ibd. 520 (III, 3, 14). Exponit Chremes, quid secum Thais locuta sit, et quid ipse eius verba audiens cogitaverit:

Rus Sunii ecquod habeam et quam longe a mari.
Credo ei placere hoc; sperat se a me avellere.

Non potest in hac oratione post *credo placere* ferri *sperat*, tanquam secum ipse sermocinans inducatur. (Id sic fere dicendum erat: Sic credebam: placet hoc ei; sperat cet.). Scribendum est, una littera mutata:

Credo ei placere hoc, *sperasse* a me avellere.

Nam *sperasse* est *in spem venisse, spem cepisse.*

Ibd. 722 (IV, 4, 54) DORIAS. Tu pol, si sapis,
Quod scis, nescis, neque de eunucho neque de uitio
uirginis.

In suadendo et iubendo necessario scribendum *nesci.* Poterat ferri *nescies; nescis* ferri nequit.

Ibd. 847 (V, 2, 8). Videndum, ne, qui se summo timore huc illuc fugisse narret, parum apte dicat:

ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret,

potiusque scribendum sit:

Rui fugitando, ne quis m. c.

Ibd. 1003 (V, 6, 2) scribendum videtur una littera minus:

Numquam edepol quicquam iam diu, quod magis uellem euenire,
mi euenit, quam quomodo (pro *quod modo*) senex intro ad nos uenit errans.

Neque enim, quod intravit, Pythiadi gaudio fuit, sed modus intrandi et error.

Ibd. 1019 (V, 6, 18):

PA. Siquidem istuc impune habueris. PY. Verum.
PA. Reddam hercle. PY. Credo.

Nihil in Pythiadis persona apte significat *uerum* (aut *uerum?*) Continuanda sic Parmenonis verba:

Siquidem istuc impune habueris; uerum reddam hercle.
PY. Credo.

Heautontimorumen. 112 (I, 1, 60):

Simul rem et gloriam armis belli repperi.

Mire abundat *belli* et sine ullo, ut opinor, exemplo. Scribendum videtur *belle repperi.*

Ibd. 148 (I, 1, 96):

Decreui tantisper me minus iniuriæ,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser.

Non dum fit Menedemus miser, iniuria filio facta minuitur, sed dum est. Videndum, ne scribi debeat:

dum *uiuam* miser.

Ibd. 205 (I, 2, 31) oratio sic interpungenda est:

nam parentum iniuriæ
unius modi sunt ferme, paulo qui est homo tolerabilis;
scortari crebro nolunt, nolunt crebro conuiuarier.

Nam illa *paulo qui* cet. hoc significant: si quis est paulo tolerabilior, vel: eius iudicio, qui paulo tolerabilis est nec omnia severe exigit, pronomine relativo Græca consuetudine (*ὃς ἂν*) laxius adiuncto, ut alio modo fit Hec. 608 (IV, 3, 2): *Istuc est sapere, qui, ubiquomque opus sit, animum possis flectere. Tolerabilem* autem Terentius dixit pro toleranti et patienti, ut alibi *placabilis* active posuit, ut Lucretius *mactabilem plagam* dixit, alii alia; cfr. Lorenz. ad Plauti Mostell. 1147.

Ibd. 289 (II, 3, 48):

tum ornatam ita, uti quæ ornantur sibi,
nulla mala re esse expolitam muliebri;

Sic editur e cod. Bembino; in ceteris enim *malam* scribitur; sed languidissimum esse *mala re muliebri*, prorsus intolerabiliter addi in descriptione *esse*, apparet et senserunt alii. Itaque etiam ad anceps auxilium nuper Fleckeisenus confugit, ut versum post 289 excidisse statueret. Ego cum anno, opinor, MDCCCXXX sic scribendum annotassem:

Nulla malas arte expolitam muliebri,

ut significarentur genæ et malæ fuco carentes, et in ea emendatione, quam certam audeo dicere, mihi placerem, quod retracta vox rarior simul erroris originem aperiret ex ea cum adiectivo omnium frequentissimo confusa, vidi aliquot annis post, iam Lindenbrogium *malam* recte maxillam intellexisse. Paulo post v. 297 (56), quoniam, quid leporis elegantiæve sit in hac coniunctione: *quam dicit sordidatam et sordidam*, non video, scribendum puto *et horridam*.

Ibd. 402 (II, 4, 22):

Immo ut patrem tuom uidi esse habitum, diu etiam duras dabit.

Patrem Syrus neque bene neque male habitum viderat, sed tristi habitu, scribendumque *uidi habitu*; neque enim si quis substantivi accusativum interpretatur *habitum*, is accusativus hic ferri potest *(ut est habitum)*. Sed quod Fleckeisenus scripsit *turbas dabit*, ea locutio nihil significat,

quod in patrem tristem et filii votis obstinato animo adversantem cadat. *Duras dare* Terentius quotidiani sermonis brevitatem sequens de *auribus* clausis nec preces admittentibus dixit. Poterat etiam *surdas* scribi, sed mutatione opus vix est.

Ibd. 458 (III, 1, 49):

Quid uini absumpsit, „sic hoc," dicens, „asperum,
pater, hoc est; aliud lenius sodes uide."

Primum *sic* ab imitatione orationis puellæ seiungi et cum *dicens* coniungi debet; deinde vitiosa est geminatio pronominis *hoc*, quæ recta esset, si duo vini genera diversis causis improbaret (velut: *hoc asperum, pater, hoc austerum est*). Scribendum videtur:

sic, „*hui*," dicens, „asperum,
pater, hoc est, cet.

Ibd. 538 (III, 2, 27):

SY. Recte sane. CH. Quippe qui
Magnarum sæpe id remedium ægritudinumst.

Hic usus vocabuli *qui* particulæ *quippe* extra structuram orationis adhærentis, ut totum pro solo *quippe* accipiatur, nullo alio exemplo Terentiano defenditur, nec magis *qui* particulis affirmantibus eodem modo subiecti (*hercle qui, ecastor qui* cet., quæ post Fleckeisenum commemorarunt Brixius ad Plauti Capt. 550, Lorenzius ad Mostell. v. 811), vestigium ullum est apud Terentium. Itaque vereor, ne scribi debeat: *Quippini?*[1])

Ibd. 818 (IV, 5, 14). Codex Bembinus:

Quid igitur dicam tibi uisabisti mihi
amicam adduxti, quam non licitumst tangere.

Recte Umpfenbachius, *tibi* et *mihi* inter se contraria

[1]) V. 645 (IV, 1, 32) iuvenis in eam emendationem incideram, quam Aubertus occupavit: *Quando tuos est animus natus grauior, ignoscentior.*

referri iudicans, post *dicam* interpunxit. Scribendum videtur:

Quid igitur dicam? Tibi *litauisti*, mihi
amicam adduxti, quam non licitumst tangere.

Ibd. 1006 (V, 3, 4). De codicis Bembini scriptura una littera detracta, quam etiam in reliquorum scriptura detrahendam esse vehementissime clamabat sententia, verum habebimus:

Pergin' mulier odiosa esse? *ullamne* (pro *nullamne*) ego rem umquam in uita mea
uolui, quin tu in ea re mihi fueris aduorsatrix, Sostrata?

Qui enim in omni re adversatricem aliquam fuisse queritur, is interrogat, ullane fuerit res, in qua non adversatrix fuerit, non, nullane. [Sic cod. Riccard.]

Ibd. 1018 sqq. (V, 3, 16 sqq.). Codices sic scriptum habent:

Sed cum (Bemb., alii *quod*) magis credundum siet,
id quod est consimilis moribus,
Conuinces facile ex te natum; nam tui similis est probe.

In loco et sententia et versu fracto recentiores delendo grassantur, ea tollentes, quæ et per se recta et apta et necessaria sunt neque additamenti ullam notam habent; qui addidisset, saltem integrum versum posuisset. Apparet contrarium evenisse, ut propter vocum similitudinem quædam exciderent. Scriptum enim fuerat ad hanc formam:

Sed cum magis credundum siet,
indidem esse oriundum id, quod est *consimile* moribus,
conuinces facile ex te esse natum; nam tui similis est probe.

Esse in extremo versu iam alii addiderant.

Ibd. 1027 (V, 4, 4) neque superioribus recte adiungi potest *quod* neque ferri *aut* in sententia affirmativa. Scribendum est verbaque interpungenda sic:

obsecro,
eius ut memineris atque inopis nunc te miserescat mei.
Quid peto aut uolo? Parentes meos ut commonstres mihi.

Phormionis v. 501 (III, 2, 16) tollendum Antiphontis nomen est, in cuius persona ineptissime hæc post lenonis verba interponitur misericordiæ significatio. Ipse leno tam stultum esse Phædriæ postulatum dicit, ut eius se propterea misereat.

Ibd. 519 (III, 2, 34) non intelligo, qui Dorio leno Antiphonti neganti, eum pati posse Phædriæ et Pamphilæ amorem distrahi, assentiri possit, cum vehementer a se huiusmodi stultam bonitatem reiiciat, quove pertineat, quod leno de Antiphonte idem addat *(neque tu)*. Continuanda hæc verba *(Neque ego neque tu)* Antiphonti sunt, qui, quod dixit, colligit et asseverat, sua adiuncta persona. (Non magis tu, quam ego pati possem.)

Ibd. 1021 (V, 9, 32):

Quid ego æquo animo? Cupio misera in hac re iam defungier;
sed qui id sperem?

Nihil est, certe ad huius loci sententiam, *defungi in aliqua re.* Defungimur aliqua re, aliquo incommodo, cum eo fortunæ vim quasi redimimus et a pluribus gravioribusque liberamur *(mit etwas davon kommen).* Nausistrata, reperto hoc mariti facinore, veretur, ne non ibi res finem habeat, sed plura similia subeunda sibi sint. Scripserat Terentius:

Cupio misera *una* hac re iam defungier.

In eodem *defungendi* verbo et alibi erratum est et apud Ovidium trist. V, 5, 16, ubi e codicibus longe pluribus et melioribus necessario scribendum est:

Sit *defuncta* meis tempus in omne malis
(lass sie durch mein Unglück für alle Zeit freigemacht sein); nihil est; *meis malis in omne tempus perfuncta.*

Hecyræ v. 247 (II, 2, 5) tollendum est *etsi*, quod sine ulla minima causa interpositum perspicuum et facilem orationis cursum turbat et eius rei, a qua Laches ad reliqua progreditur, propositionem:

Phidippe, ego meis me omnibus scio esse adprime obsequentem,
sed non adeo, ut mea facilitas corrumpat illorum animos.

Ibd. 273 (II, 2, 31):

Nam est, quod me transire ad forum iam oportet. LA. Eo tecum una.

Non debet servari oratio soloeca: *est, quod . . . oportet* (hoc est, causa, propter quam), præsertim cum codex Bembinus coniunctivum habeat. Scribendum igitur, restituta ellipsi, cuius supplementum adiectum necessitatem attulit indicativum metri causa ponendi:

Nam est, quod me transire ad forum iam oporteat. LA. Tecum una.

Ibd. 740 (V, 1, 14):

Inscitum offerre iniuriam tibi immerenti iniquomst.

Fierine potest, ut non scribendum sit:

Inscitum offerre iniuriam immerenti *tibi et* iniquomst.

Ibd. 779 (V, 2, 13):

Nam si compererit crimini tua se uxor credidisse,

Sententia necessario ea est, quam codices præter Bembinum exprimunt, addito contra versum *falso* ante *credidisse*; nam in *crimini* falsi significatio nulla omnino est. Iam in Bembino scribitur *tua se uxor se credidisse*, in quo subesse *secus credidisse* Bentleius vidit. Versus rectus erit, si scripserimus:

Nam si compererit *crimen* tua se uxor *secus* credidisse.

Crimen credere non minus recte dicitur quam apud Ciceronem *facinus credere* (pro Rosc. Am. 68) et *opinio credita* (pro Scauro 10), ne Livium aut Ovidium testes dem.

Ibd. 873 sqq. (V, 4, 33):

PAR. Ere, licetne scire ex te hodie, quid sit, quod feci boni?
Aut quid istuc est, quod uos agitis? PAM. Non licet. PAR. Tamen suspicor.
Ego hunc ab orco mortuom? quo pacto?

Neque ellipsis in v. 875 placet, et illud ipsum *quo pacto* ostendit, nondum quicquam Parmenonem suspicari. Postea demum (v. 877) impudenter se scire ait. Nec, si suspicaretur, interrogaret, num quid magni fecisset (*Ego hunc . . . mortuom?*). Valde suspicor, Terentium reliquisse:

Tamen *suscito*
Ego hunc ab orco mortuom.

Videt Parmeno ex ceterorum summa lætitia, se Pamphilo insperatum bonum et salutem attulisse; quo pacto id fecerit, quærit.

Adelph. 278, 279 (II, 4, 14, 15). Postquam Syrus, Sannionis lenonis et creditoris amoliendi cupidus, dixit:

Eamus; namque hic (Sannio) properat in Cyprum;

Sannio, abire nolens, antequam res de argento confecta sit, et Syri festinationis causam intelligens, respondet:

Ne tam quidem:
Quamuis etiam maneo otiosus hic.

In his verbis neque *ne—quidem* rationem habet, neque *quamuis* quomodo dicatur, expediri potest. Scribendum est aptissima sententia:

Non tam quidem,
quam uis; etiam maneo otiosus hic.

Facile intelligitur, quomodo *ne* ante *quidem* natum sit.

Ibd. 313 (III, 2, 15):

Satis mihi id habeam supplici, dum illos ulciscar modo.

Ut versus (iambici octonarii) mensuram expleant, addunt *meo* (*meo modo*); sententiæ pravitatem non tollunt aut tautologiam; quid est enim aliud, satis pœnæ habere, si pœnam, quam velis, imponas? Si tamen hæc verba *satis*

mihi id supplicii habeo possunt significare: satis pœnæ ab aliis exigo. Qui versum aut alteram partem versus delent, eos omitto; desperationis enim hoc est remedium. Scribi debet:

Satis mihi id habeam *solati*, dum illos ulciscar modo.

Ibd. 350 (III, 2, 52):

Quid istic? cedo, ut melius dicas.

Concedit Geta, melius dicere Sostratam. Sed interrogatio illa *(quid istic?)* ratione et sententia caret. Et codices *accedo* habent. Scribendum:

Quid? *isto accedo*, ut melius dicas,

id est, in istam partem.

Ibd. 597 (IV, 3, 6):

Ah, minime: nunquam te aliter, atque es, in animum
induxi meum.

Vitiose dicitur *aliter aliquem in animum inducere, atque sit*, pro eo, quod est: *aliter aliquem esse i. a. i. atque sit.* Scribendum:

Ah, minime: nunquam te aliter, atque es, *esse* animum
induxi meum.

Animum induco Terentius sæpius dixit (septem saltem locis); *in animum*, si hunc locum exceperis, Heaut. 1028 et prolog. 49, Hec. 292, 603, quanquam hoc postremo loco valde in eam inclino sententiam, ut scribendum putem:

Non tute incommodam rem, ut quæque est, *ita* animum
induces pati?

Ibd. 828 (V, 3, 42):

Video eos sapere, intellegere, in loco
uereri, inter se amare: scires liberum
ingenium atque animum. Quo uis illos tu die
redducas.

Soloecum est *scires* pro *scias* de re præsenti, nec id, quod sequitur *(quo vis . . . redducas)*, recte dicitur, nisi præcedit significatio libertatis concessæ et usurpatæ,

quæ non inest in hoc: *scias liberum animum esse*, sed laus liberalis naturæ. Scribi debet:

ueferi, inter se amare. *Siris* liberum
ingenium atque animum; quo uis illos tu die
redducas,

hoc est: etiamsi siveris libere illos moveri.

Lucretium iuvenis ac prope adolescens ita legi et semel iterumque scholis tractavi, ut etiam signum quodammodo extollerem rectius eius carminis tractandi, scripta de aliquot lacunis codicum Lucretii commentatione (a. 1832; opusc. acad. I. p. 305) demonstratoque, quam prave negligenterque Havercampius, Wakefieldius aliique rem egissent. Sed ea studia postea, quod quidem ad emendationem tentandam pertineret, iacere sivi, ipse alibi occupatus, aliis illum campum ingressis. Septem octove coniecturas, quas in margine libri quinti et sexti alleveram, a. 1846 Henrichsenio meo, cum in programmate scholæ Othiniensis de fragmento Gottorpiensi dissereret, subiungendas ei libello dedi; ex iis quæ ad V, 301 et 780 et VI, 792 pertinebant, nunc in contexta oratione leguntur (altero loco tantum apud Bernaysium et Munronem); paucissimas, quas præterea in marginibus ceterorum librorum annotatas reperio nec ab aliis occupatas (nam non pauca alii post eodemve tempore reppererunt), hic ponam, renovata unius et alterius ex illis prioribus memoria.

I, 557 sqq.:

qua propter longa diei
infinita ætas ante acti temporis omnis, cet.

Vehementer displicet non solum *diei ætas* et *longa infinita ætas*, sed etiam *diei ætas ante acti temporis*. Scribendum est:

longa dies *et*
infinita ætas ante acti temporis omnis.

II, 555:

disiectare solet magnum mare transtra, guberna,
antemnas, proram, malos tonsasque natantis,

per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut videantur et indicium mortalibus edant, cet.

Mire post coacervationem et enumerationem, interpositis illis *per terr. omn. or. fluit.*, subiicitur *aplustra*, quasi hoc generis nomen sit, quo omnia illa contineantur (*ναυάγια*); quod est longe aliter. Itaque una littera mutata, unius sublata geminatione, scribendum videtur:

per terrarum omnis oras fluitantia *frustra*,

hoc est, sine usu ac temere. Iam participium refertur ad omnia, quæ supra enumerata sunt.

III, 788 sqq. (V, 134 sqq.). Hunc locum alii satis leviter transcucurrerunt, ut Lachmannus, alii infeliciter tractarunt, aut et in sententia et in verbis aberrantes, ut Bentleius graviter, aut verba ad sententiam non recte accommodantes. Lucretius, ut breviter rem non obscuram comprehendam, animum animamque extra corpus gigni durareque non posse, ex eo ostendit, quod, si fieri posset, ut animus *a nervis et sanguine longiter esset*, multo facilius in ipso corpore atque in eodem vase manens sedem transferre et verbi causa in capite aut humeris esse posset; quod si ne in ipso quidem corpore possit nisi certo loco esse et crescere, multo minus extra corpus esse posse. Ut hæc sententia efficiatur, Munro verba sic interpungit:

quod si (posset enim multo prius) ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quavis in parte, soleret
tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.

Primum (ne de *enim* dicam, quod totum argumentum superioribus annectit) *posset* a *quod si* avellit et condicioni interponit parenthesin ad apodosin pertinentem; (sententia enim hæc esse debet: „posset enim multo facilius in eodem homine manere"); deinde argumenti conclusionem ita pervertit, ut id, quod ad rem multo faciliorem declarandam pertinet, concludendo efficiatur; postremo particulam *tandem*

ineptissimam relinquit. Atque in ea vitii sedem esse, Bentleius animadvertit. Scribendum est ad hanc formam:

quod si posset enim, mnlto prius ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibns esse
posset et innasci quavis in parte soleret
iam, dum in eodem homine atque in eodem vase *maneret*,

hoc est, *dummodo, ita ut tamen saltem.* (Quod Bernaysius in quinto libro scripsit: *Quid, si posset enim?* non dicitur usitate, ut significetur: Fingamus enim posse.)[1])

III, 1066:

Hoc se quisque modo fugit: at quem scilicet, ut fit,
effugere haut potis est, ingratis hæret et odit, cet.

Lachmannus, ut vitaret *at quem* incommode concurrentia, *at quom* scribens, in pravam incidit temporis significationem pro causæ sententiarumque coniunctionem tautologia non carentem. Ego sic litteras coniungo:

Hoc se quisque modo *fugitat*, quem scilicet, ut fit, cet.

Nec me movet, in tali præsertim re, Seneca (de tranqu. an. c. 2), qui sic hæc memoria fretus citat:

Hoc se quisque modo semper fugit.

IV, 792 sqq.:

An magis illud erit verum? quia tempore in uno
consentimus, id est, cum vox emittitur una,
tempora multa latent, ratio quæ comperit esse,
propterea fit, uti quovis in tempore quæque
præsto sint simulacra locis in quisque parata.

Versum 793 editores non expediunt; Lachmannus mutatum in alium locum transfert, ubi perincommodus

---

[1]) Hanc coniecturam et eam, quæ sequitur, et tertiam de V, 122 sqq. posui a. 1843 in carminibus selectis poëtarum Latinorum, quæ tum scholarum causa edidi.

est; Bernaysius delendum significavit; Munro scripsit: *cum sentimus id, et cum*; sed ignavissimum est *id*, et prave per *et* adiungitur id, quod exempli causa adsciscitur. Nocuit frequens mendi genus, *con* pro *non* scriptum:

An magis illud erit verum? quia tempore in uno
non sentimus (*item ut*, cum vox emittitur una,
tempora multa latent, ratio quæ comperit esse),
propterea fit, uti cet.

IV, 1050, 1051:

Hæc Venus est nobis, hinc autemst nomen amoris,
hæc illæc. primum Veneris dulcedinis in cor
stillavit gutta, ...

Sic Lachmannus et Bernaysius (qui non recte *momen*) orationem interpungunt, nulla in illis *hæc illæc* relicta sententia et sublata illorum *primum Veneris* cet. cum superioribus coniunctione necessaria; nam in illis quoque non de ordine et progressu, sed de origine prima amoris agitur. Sed non minus prave hoc loco coniungitur *hæc illæc stillavit gutta* (quæ pronominum coniunctio pertinet ad rei notæ, quæ nunc offeratur, demonstrationem), pravumque est illud ipsum *Veneris dulcedinis gutta*. Una littera mutata sententiam aptissimam eleganter expressam reddet:

Hæc *illex* primum Veneris dulcedinis in cor
stillavit gutta,

hoc est: Hæc primum dulcedinis gutta, quæ ad Venerem illiceret, in cor stillavit.

V, 122 sqq.:

quæ procul usque adeo divino a numine distent,
inque deum numero quæ sint indigna videri,
notitiam potius præbere ut posse putentur,
quid sit vitali sensu motuque remotum.

Primum coniunctivus *distent* in huiusmodi sententia relativa, qua transitur ad ipsius Lucretii sententiam superioribus contrariam, ferri nullo modo potest. (Quod Munro *quamvis ea* enarrat, Lucretius *quamvis* in huiusmodi

adiunctione et asseveratione neque dixit neque dicere potuit.) Deinde autem, quæ sit verborum in v. 123 structura, aut unde pendeat infinitivus *videri*, ne suspicari quidem possum, quanquam nemo ex recentioribus hunc versum admonitione egere putavit, quod ego in prudentis silentii exemplis numero. Mihi certum est, sententiam eam esse, quæ hac exprimatur oratione:

quæ procul usque adeo divino a numine *distant*,
inque deum numero quæ sint, indigna *videntur*,
notitiam potius cet.

Qui tamen ex *videntur* factum sit *videri*, miror.

V, 975 sqq.:

A parvis quod enim consuerant cernere semper,
alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat, ut fieri posset mirarier umquam
nec diffidere, ne terras æterna teneret
nox, in perpetuum detracto lumine solis.

Sic edunt interpunguntque, de grammatica ratione tacent. Mihi, si sic accipi volunt (nec video, qui aliter accipere potuerint): *non erat*, *ut posset fieri mirarier*, hoc est, ut posset miratio oriri, ea mera barbaries videtur (*fit mirari*, *potest fieri mirari*). Scribendum est:

non erat, ut fieri *possent* mirarier umquam,

hoc est: non poterant mirari, fieri eam tenebrarum lucisque alternationem.

VI, 455. Perexiguam rem attingam. Cum in codicibus scriberetur editionibusque sic:

Hæc faciunt primum parvas consistere nubes;
inde ea comprendunt inter se conque gregantur,

ante quadraginta annos reposueram *inde eæ*, ut nubes significarentur, sententia postulante; idem efficere volentes Lachmannus recentioresque *hæc* pro feminino ponunt, prave; neque enim Lucretius, cum sententia posita sit in transitu a corporibus (atomis) primum in parvas nubes collectis ad nubes deinde ipsas congregatas et crescentes,

utrumque subiectum eodem pronomine, eadem pronominis forma significare potuit. At, inquit, *eæ* femininum non legitur apud Lucretium (sed *eos*, *eas*), nec *hæ*, sed *hæc* pro feminino semel. Quæ, malum, hæc est argumenti conclusió ex uno exemplo? Sunt alia non fere melius conclusa a viro peracuto et perdocto, non semper cauto, quæ pro legibus accipiuntur.

VI, 799 sqq. nunc editur e Lachmanni coniectura:

Denique si calidis etiam cunctare lavabris
plenior et laveris, solio ferventis aquai
quam facile in medio fit uti des sæpe ruinas!

Codices habent *plenior et flueris*, e quo rectius olim effecisse videor: *plenior et frueris solio ferventis aquai*, non solum, quod propius hoc ad litteras accedit, sed quod nudum illud *laveris* post præcedentia verba nimis languet.[1])

VI, 955, 956 non dubito, quin Munro recte revocaverit Avancii emendationem Lambino aliisque probatam:

et tempestates terra cæloque coortæ
in cælum terramque remotæ iure facessunt,

nisi quod in hac tempestatum eodem, unde ortæ sunt, recedentium mentione, qua poeta inane ubique immixtum esse corporibus, ut rara sint, demonstrat, iuri nullus locus est. (Nihilo quidem magis in Bernaysii scriptura; nam in

[1]) In proximo loco, v. 804 et 805, recte Lachmannus veterem correctionem *viri* pro *vini* secutus est; *membra domus* dixeritne Lucretius hoc loco (ubi descriptio nulla ædium significatur) eo, quo ille vult, significatu, dubito, multoque magis, possitne in codicum scriptura *fervidaser* aut *fervidaferuis* (præcedente *gravis vis*) subesse *fervidior vis*. Itaque coniecturam apud Henrichsenium propositam nec Munroni improbatam, sed, ut nunc video, olim præceptam, non abiicio: *at cum membra* domans *percepit fervida* febris.

Lachmanni neque structura neque sententia tolerabilis est.) Scripsisse Lucretium puto:

rursu' facessunt.

Ne **Catullum**, suavissimum poetam, prorsus omittam, faciunt primum duæ emendatiunculæ præter illam, quam e scholio Vergiliano sumptam vol. I p. 79 n. commendavi, a. 1843 (in eclogis poetarum Latinorum) carmini LXIV adhibitæ, altera v. 43 et 44, qui vulgo sic scribuntur:

Ipsius at sedes, quacunque opulenta recessit
regia, fulgenti splendent auro atque argento.

Ipsius non habet, quo referatur, quoniam multa post proximam Pelei mentionem interiecta sunt; prorsus perverse *sedes* separantur a *regia*, quæ eadem est. Scripsi igitur:

Ipsius at sedes, quacunque opulenta recessit,
regis fulgenti *splendet* auro atque argento.

Offensus aliquis productione posterioris in *splendet* syllabæ, quæ legitime fit in arsi, *splendent* scripsit effecitque, ut ad *recessit* fingeretur *regia*.

V. 109 in comparatione tauri prostrati cum magna arbore vento eversa sic scriptum codices habent:

illa procul radicibus exturbata
prona cadit lateque tumieius (cum eius) obvia frangens.

Proximum ad litteras, ad sententiam peraptum visum est:

lateque *furit vis* obvia frangens.

Deinde nuper eiusdem carminis versui 287, qui pro desperato relinquitur (etiam a. L. Muellero), videor mihi probabilem medicinam repperisse. Nam quod Peneus dicitur adesse ad nuptias

Tempe, quæ silvæ cingunt super impendentes,
Minosin linquens doris celebranda choreis,

initio versus in nomine corrupto subesse videtur significatio nympharum ad loca illa silvestria et sola aptarum,

quæ apud Græcos Μηλιάδες dicuntur, quod nomen et ad poma et ad oves trahitur, a Sophocle autem in Philocteta v. 724 ad locum accommodatur. His inventis agrestibus saltatricibus facile nascitur apta illis chorearum appellatio:

Meliasin linquens *duris* celebranda choreis.

Cap. II.

Vergilius. Horatius. (Propertius.) Ovidius.

Ventum est ad principes poesis Latinæ Augustique temporum decora, poetas omnibus saltem ex aliqua operum parte ita cognitos, ut etiam puerilis et scholasticæ lectionis et enarrationis memoria interdum sensui difficultatis et iudicii libertati officiat. Ex quibus Vergilio, quanquam eum nunquam præcipuo studiorum loco habui, tamen tantum tribui maximeque Æneidi, quantum ei tribui a Latinarum litterarum professore par erat, qui ipsorum Latinorum iudicio principatum inter poetas obtineret insecutisque omnibus exemplum fuisset; sed coniecturæ cur in eius operibus non multum sit loci, dixi iam superioris voluminis p. 95. Iis enim in Vergilii operibus utimur codicum subsidiis, quibus omnis illa, quæ post seculum sextum veterum libris illata est, labes arceatur; deinde his codicibus adiunguntur grammaticorum testimonia, nata ex ea cura et veneratione, quæ in scholis Vergilio tribuebatur nec facile scribendi errores casu alicubi ortos propagari longius et vulgo per libros vagari non animadversos sinebat. Quæ autem a nonnullis nuper de ipsius poetæ dittographiis correctionibusque iactari nulla fide levissimisque suspicionibus cœpta sunt, excludenda sunt, nisi forte in Georgicis quod ad versuum aliquot et locorum seriem et ordinem attineat, omniaque eo dirigenda, ut carmina, qualia a Tucca et Vario edita sint, legamus. Neque sane ea norma uti licet,

qua Ribbeckius (prolegom. p. 75) in loco aliquo tractando usurum se dicit (utitur autem reapse minime), ut Vergilio nihil dignum putemus et ab eo scriptum, nisi „simplicem ac veram sententiam claris usitatisque verbis expressam" invenerimus. Nam in poeta ab Alexandrinorum exemplo pendenti nec ipso ad facilem et simplicem orationis formam, ut videtur, facto et exercitato, et, quod ad Æneidem attinet, in poemate ultimam manum non experto multa ferenda sunt et paulo artificiosius et obscurius cogitata et tumidius dicta verbisque adumbrata et nove dureque posita quædam.[1]) Sed etiamsi hac æstimatione et æquitate sive cum libera iudicii professione utimur sive latenter, videndum tamen est, numquid ita sententia aperte peccet aut verborum usu orationisque forma a lege communi poetæque consilio aberret, ut excusationem non recipiat neque, quomodo ad eam formam poeta devenerit, explicari possit, ibique coniecturæ quoque auxilium tentandum. Nam et aliquot locis oblitterata in omnibus codicibus vera scriptura apud unum Servium servata est (Æn. VII, 773 *Phœbigenam*, quod Probum et alios legere annotat, XII, 709 *et cernere ferro*, accedente Senecæ testimonio contra Priscianum, qui prava scriptura utitur, XI, 152, ubi sine ulla dubitatione restituendum est *petenti* nec aut credendum Ribbeckio *promissa dederas, ut cautius velles* accipi posse pro eo, quod est: *promiseras, te cautius velle,* aut Ladevico inter hæc: *promissa dederas parenti* et haud *ignarus eram* interponi posse votum de re præterita), et necessariæ aliquot certissimæque coniecturæ iam communi consensu probantur (Georg. IV, 129 Salmasii *Cereri*, Æn. I, 317 Rutgersii *Eurum*, IV, 217 Gevartii *subnexus*, X, 705 Bentleii *Paris*; nam codicum sex

[1]) Soleo ex unius verbi duabus formis tumidæ et insolentis locutionis exemplum sumere, ex Æn. I, 704 (*flammis adolere penates*) et Georg. IV, 379 (*adolescunt ignibus aræ*).

Parisinorum testimonium Potterius impudenter finxit), aliis vix resistitur (ut IV. 98 Heinsii *aut quo nunc certamina tanta*, ubi frustra confugitur in loco pleno et apto ad orationis imperfectæ excusationem, mendum autem ortum est ex *quo*).[1]) Præter tamen universam illam cautionem revocor prope ab iis promendis, quæ suspicor, aut quibus plane etiam confido, aliorum exemplo. Nam ut omittam Peerlkampi temeritatem, recta calumniantis, quædam non prorsus laudabilia ferenda esse et ad historicæ quæstionis, hoc est criticæ, legem certissima iudicanda nescientis adeoque novationum cupidi, ut Æn. I, 723 e vilissima chartula (Aalburgensis est, nostras,) arripiat *relictæ* pro *remotæ*, Ribbeckius, vir et doctus et in materia e codicibus et grammaticis colligenda subtiliterque pertractanda patientissimus et exercitatissimus, præter ea, quæ nimis, ut mihi videtur, leviter in versibus transponendis ausus est,[2]) præ-

[1]) Uni coniecturæ omnes nunc locum dant, quam probari minime oportuerat, in Æn. IX. 141 scribentes: *penitus modo nunc genus omne perosos Femineum*. Nam nec *modo nunc*, de quo enarrando non plane inter ipsos. qui probant, convenit, ullam habet rectam sententiam et codicum scriptura aptam et veram, frustra calumniante Handio Tursell. III p. 637. Post primum facinus pœnamque debuisse Turnus Troianos dicit non solum ab expetendis alienis uxoribus et sponsis abstinere, sed prope (quod natura non ferat) omne genus femineum penitus odisse.

[2]) Æn. I, 473 sqq., IV, 486, IV, 548 et 549, quos ita versui 418 subiicit, ut propter turbatam hoc ipso orationis seriem lacunæ notam ponat, IX, 146 et 147, quos v. 72 subiicit, prima voce mutata nihilo aptiores, X, 660 sqq., ubi rectissime primum absolvitur Turni fraude, dum se Æneam fugientem insequi putet, in navem illecti et ablati descriptio, tum celeriter et breviter ad verum Æneam alibi fortiter pugnantem convertitur animus, deinde, postquam significatum est, fictam Æneæ imaginem consilio effecto evanuisse, ad Turnum fraudem iam intelligentem redit oratio. Recte hoc corrigendi genere usus est

terque ea, quæ interdum ex uno alteroque codice ob nescio quam antiquitatis speciem aliave de causa inconsiderate adscivit, coniecturas aliquot in textum intulit (dicam libere, ne hæc mussitando probari videantur, et ne operosæ doctrinæ apparatus etiam recti certique in arte iudicii opinionem nimiam faciat) ita sententia et verbis pravas, ut monstrorum mihi similes videantur; velut quod Æn. IV, 436, quia apud comicos *auri montes* pro summis divitiis dicuntur, etiam sublato auri nomine, in quo omnis significatio nititur, singulari numero in grandi oratione dictum a Vergilio finxit in Didus persona: *veniam cumulatam monte remittam.* (Similia reperias I, 396, II, 75 et 422, IX, 229 et 513.) Cum huiusmodi coniecturis cum comparo alius editoris enarrandi confidentiam, in Æn. II, 350, infinitivum *sequi* pro imperativo poni tradentis idque confirmantis duobus scilicet ipsius Vergilii exemplis, II, 707 et III, 405, in quibus certissimus est non infinitivus activus, sed imperativus passivus (nam *impone* et *vela*, quis non rideat, si quis ibi dici posse putet?) et uno Valerii Flacci III, 412 (qui scripsit *adhibe sacris*), atque hoc repetitis editionibus lectoribus commendari video, conturbor animo et interdum actum de simplici sermonis Latini intelligentia puto; non quo non ipse et hæream aliquando nec me expediam et errem interdum et dubitanter quædam suspicer; sed sunt quædam simpliciter explodenda et severe arcenda.[1]) Verum ad nostras sive suspiciones sive

---

Peerlkampus in libro III, 128, 129, Scaliger in libro X, 714—718, in Georgicis et alii et ipse Ribbeckius I, 251—258, ex aliqua parte etiam III, 249 sqq. Nam v. 264 et 265 iure ante v. 258 ponuntur; fortasse etiam v. 269, 270 versui 266 subiici debent, tum 267 reliquaque sequi; præter hæc nihil moveri debet; recte enim primum universe ex omni genere exempla ponuntur, etiam equorum; tum separatim ad equas venitur.

[1]) Velut VIII, 519 ex inconstantia quadam et errore partis codicum in

emendationes prævertamur, si quid in materia non ampla multorum strenua opera nobis reliquit, quod in Æneide non multum, in Bucolicis et Georgicis prope nihil erit.

Æn. I, 453 sqq.:

Namque sub ingenti lustrat dum singula templo
reginam opperiens, dum, quæ fortuna sit urbi,
artificumque manus inter se operumque laborem
miratur, videt . . .

Neque de uno Ænea recte dici *inter se*, neque *mirari artificum manus inter se* de comparandis operibus intelligi posse, inepteque eiusmodi comparationem Æneæ affingi, apparet. Ex eo, quod in codice *c* (Bernensi sec. IX) a prima manu scriptum est, *intrase*, Ribbeckius *intrans* effecit; sed ingressio in templum hoc loco (post *opperiens*, inter *artificum manus* et *operum laborem*) significari nullo pacto potest. Tenenda erat ipsa codicis scriptura. Æneas *intra se*, hoc est, tacitus artificum opera admiratur, quo exemplo Plinius maior dixit (X, 118) *intra semet meditari*, et Quintilianus *intra se disponere, componere* (X, 6, 2, XI, 3, 2). (Paulo ante v. 445, ubi de verbis *facilem victu* dubitatum est, nuper ab aliquo eum gravi errore, non memini annotatam a Vergilii enarratoribus Senecæ imitationem epist. 90, 13: *sapiens facilis victu fuit.*)[2]

pronominibus se excipientibus arripitur Plautinum *suo sibi*, expulso, quod abesse nequit, *tibi*; X, 588 ex uno P intolerabilis coniunctivus *aptet* in hanc structuram certissimæ legis infertur: *dum . . . Aptat se pugnæ, subit . . . hasta*; XI, 821 apertissimæ originis error (post *Accam . . . unam, Alloquitur*) *fidam* pro *fida* (*ante alias quæ sola Camillæ*) probatur, ut (prolegg. p. 85) nova accedat suspicio de sententia incredibiliter imperfecta. (Infinitivum historicum non in sententia relativa, sed tamen extra narrationem, posuit Vergilius etiam Georg. IV, 134, 140, Æn. IV, 422, VII, 15. Nam Georg. I, 200 auditur *vidi.*)

[2]) De I, 323 satis olim dixi, necessario coniungi ornatus et actionis significationem (*succinctam pharetra et . . . prementem*), tum

II, 119 sqq.:

Volgi quæ vox ut venit ad aures,
obstipuere animi, gelidusque per ima cucurrit
ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

Neque *fata* (nominativo casu) *parare alicui* dici possunt, omisso, quid parent, frustraque excusatio quæritur ineptæ locutioni, neque Græcis tremor per ossa currebat, cogitantibus, cui ipsi mortem parare deberent, nec, qui dei iussu aliquem occidere coguntur, fata ei parare recte dicuntur. Omnis est cogitatio de oraculi sensu deique consilio, unumque recte dici potest:

cui fata *paret*, quem poscat Apollo.

Facillimeque intelligitur, unde ortum sit, apud oscitanter scribentes legentesque *parent*.[1])

III, 340. Hemistichium, quod hoc loco interpositum versus aptissime cohærentes divellit nec ulla minima, unde poetæ in mentem venisse putari possit, sententiæ similitudine cum superiore versu coniungitur, sedem habebit suam tribus versibus ante claudetque, ut alia hemistichia imperfecta, ea, quæ præcedunt, adiectione apta, sed a poeta ad integrum versum explendum non elaborata:

actionem venandi distingui ferarum generibus (*lyncis aut . . . apri*). *Tegmen* quod aliquoties dicitur de pelle feræ homines tegente, non obstat, quominus de ipsius feræ pelle dicatur, ut de vestimento hominis (III, 594). Scribendumne sit *maculoso*, non definio. Quod Ribbeckius (proleg. p. 328), mihi de ipsa re assentiens, *maculosæ tegmina lyncis* scribi voluit, non apte coniunguntur ex æquo *tegmina* et *cursum*, nec *tegmina clamore premere* apte dicitur.

[1]) Hanc coniecturam cum ante aliquot annos fecissem annotassemque, cum Ribbeckii Ladevicique solis exemplis uterer in Vergilio relegendo, vidi postea factam esse multo ante a Batavo ignoto. Sed tamen revocare in memoriam et commendare iterum inventam volui; est enim certa.

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,
Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem,
quæ tibi iam Troia,

hoc est, quæ tibi iam Troia videtur et Troiæ loco est. (Cfr. 349). Iam nullum supererit in Æneide hemistichium nisi „absoluto perfectoque sensu", quod in hoc uno mirabantur; vid. Donati vit. Vergil. p. 64 Reifferscheid.

III, 359, 360:

Troiugena interpres, divom, qui numina Phœbi,
qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis.

In hac scriptura numinibus Phœbi tanquam eius proprii et numinibus servientes superadduntur tripodes, sed his vitiose adhærent Clarii laurus, tanquam alius dei et alius generis. Recta hæc oratio erit:

qui numina Phœbi,
qui tripodas Clarii *et* laurus, qui sidera sentis.

Iam Phœbi numinibus adiunguntur, addito dei cognomine, instrumenta, tripodes et laurus. Et sic Pierius in suo codice Mediceo scriptum invenerat.

III, 682 sqq.:

Præcipites metus ager agit quocumque rudentis
excutere et ventis intendere vela secundis.
Contra iussa monent Heleni Scyllam atque Charybdim (Scylla atque Charybdis)[1]
inter utramque viam leti discrimine parvo
ni (ne)[2]) teneant cursus; certum est dare lintea retro.

[1]) Accusativum in priore homine habent ex Ribbeckii codicibus MP2 ab, Servius, in altero MP γ a2 b2 c; nominativum in priore FP1, in altero F a1.

[2]) *Ni* habent codices præter P (NEC, sed deleto C) c (*ne* supra scripto *i*) γ1, tum grammatici Priscianus, Donatus, Servius, omnes *ne* interpretantes.

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
missus adest. Vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ Megarosque sinus Thapsumque iacentem.

De loco longis et perplexis disputationibus vexato nec tamen expedito quantum fieri potest brevissime dicam, exposita primum rei, de qua agitur, ratione, quam et alii et Ladevicus tenuerunt; est enim certa minimeque obscura. Æneas ab Heleno monitus (410 sqq.), ne per fretum Siculum Latium peteret, sed Siciliam circumnavigaret, Italiæ meridiana ora lecta, cum Siciliæ sic appropinquasset, ut iam dextra per fretum Charybdim audiret, ad lævam meridiemque flexo cursu (v. 561 sqq.) fretoque post terga relicto, oris Cyclopum allapsus portumque sub Ætna ingressus erat. Iam, Cyclopibus conspectis, Æneæ socii terrore cæci unum tantum student, fugere, quocunque ventus ferat (v. 682, 683). Ventus autem a meridie ad septentrionem versus flabat, hoc est, in ipsum fretum versus; ei tamen se tradentes retro, unde venerant, navigaturi erant (*certum est dare lintea retro*) et in perniciem ruituri, cum subito Boreas a Peloro flans ad meridiem versus eos egit et interitui eripuit (*Ecce autem* ... v. 687 sqq.). Ac trepidatio et cæcum fugiendi studium, pravum cursus consilium, tempestivus Boreæ interventus salusque inde orta perspicue verbis indicantur. Illud etiam, si quis certa indicia et vestigia animadvertere et tenere novit, certissimum, v. 684—686 (*contra—cursus*) non solum admonitionem Heleni indicari, ne inter Scyllam Charybdimque cursus teneant, sed simul verbis appositione adiunctis prope certæ, si id faciant, perniciei significationem. Itaque hæc primum nascitur huius partis forma, seposito paulisper *contra* (ob eam causam, quæ mox apparebit):

iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
inter, utramque viam leti discrimine parvo,
ni (ɔ: ne) teneant cursus.

Nam Scylla Charybdisque utraque via leti est, parvo

discrimine separata, quod tenere et illis vitatis pervadere difficillimum est. Nominativus (*Scylla*, *Charybdis*), qui nulla arte tolerabiliter in structuram includi potest, in uno et altero codice aut solo errore litteræ *m* finalis omittendæ ortus est (itaque in *Scylla* uno plus testium habet, quam in *Charybdis*, quod postea accommodatum est), aut ex præpositionis positu, qui fecit, ut prave tantum ad sequentia traheretur. Reiecta autem in alterum versum præpositio (nam de subiecta utrique nomini dubitari Æn. I, 218 aliique loci non sinunt) defenditur non solum similibus exemplis XI, 149 et 509, similioreque libri VII, 441 et 442: *et arma Regum inter* (nam quod ibi nonnihil positus mitigatur reiecto etiam *regum* in alterum versum, eandem hic vim habet adiunctum illud: *utramque viam leti*), sed prorsus pari Georg. II, 344 et 345: *frigusque caloremque Inter.* Sed una relinquitur summa pravitas. Nam hæc: *Contra iussa monent Heleni* sic inferuntur, tanquam iam significatum sit, fatale ad septentrionem versus navigandi consilium. Atqui nihil dictum est, nisi quocunque Troianos fugere velle. Deinde ipsa illa consilii significatio sic his subiicitur (*Certum est dare l. r.*), quasi ex ipsis Heleni iussis hoc nascatur, quibus adversa fronte repugnat. Hanc, qua reapse sola locus premitur, difficultatem tollet una littera geminata, una adiecta. Sic enim scribendum est:

et ventis intendere vela secundis.
Contra, *ac* iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
inter, utramque viam leti discrimine parvo,
ni (ɔ: ne) teneant cursus, certum est dare lintea retro.
Ecce autem cet.

Iam omnia recte procedunt. Terrore occæcante obliti, quæ Helenus vitari iussisset, retro vela dare constituerant, cum Boreæ flatus supervenit. Est hic locus ex iis, in quibus verendum est, ne editores enarratoresque

Troianorum exemplo trepidantes non audeant vera tenere, quod simplicia ac facilia sunt, inanesque turbas negligere. Refellere alios supersedeo; velim tamen attendi, Ribbeckius (præterquam quod, quid Troianis retro, quid ante fuerit, plane confundit) qualem excogitaverit appositionem, ut Scylla Charybdisque iussa Heleni appellentur.

VI, 601 sqq.:

Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque,
quo super atra silex iamiam lapsura cadentique
imminet adsimilis?

Frustra laboratur, ut Tantali pœna ad Pirithoum aut, si plurium codicum scripturam *quos super* sequimur, ad eum et Ixiona translata expediatur. Nec tamen ad lacunæ notam, triste simul et audax auxilium, confugiendum, sed particula retrahenda:

Pirithoumque, *et*
quo super atra silex cet.

Ceteris nominatis Tantalum sine nomine adiunxit, posito pro nomine notissimo pœnæ genere. Quam facile exciderit *et*, ut *quo* referretur ad certum nomen, patet.[1])

VI, 615:

Ne quære doceri,
quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave mersit.

---

[1]) In margine ponam suspicionem minus fortasse manifestam mendi et eius originis demonstrationem habentem. Nam v. 533 vereor, ne antiquo errore ob præcedentem diiunctionem *an* præpositum sit interrogationi universe et absolute subiectæ, scribendumque sit:

Pelagine venis erroribus actus,
an monitu divom? Quæ te (v. *an quæ te*) fortuna fatigat,
ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?

Nam neque *an quæ* recte coniunguntur, nec recte hoc tanquam tertium a superioribus separatur.

Quæ hos homines scelera premant pœnamque meruerint, Sibylla iam dixit; itaque de eo doceri non cupiebat Æneas; nec eo pertinere potest *formæ* vocabulum; agitur de forma pœnæ, quæ nunc eos vexet, scripsitque poeta:

aut quæ forma viros fortunave *merset.*

VIII, 74:

quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis.

Ridicule omnino lacus dicitur fluvium fonte tenere, et *quocumque*, quasi pluribus eum tenere possit; magis, si fieri potest, ridicule, qui ignotam sibi originem fluvii significat, sic loquitur: *quocumque te lacus fonte tenet*; nam ex fonte nasci fluvium scit, ex lacu nasci, qui scire potest? Quæ una ferri sententia potest, proximis (*quocumque solo*) consentanea, ex hac scriptura nascetur:

Qui te cumque *locus* miserantem incommoda nostra
fonte tenet,

hoc est: quocunque loco fontem habes.

IX, 281 sqq.:

Me nulla dies tam fortibus ausis
dissimilem arguerit; tantum fortuna secunda
aut adversa cadat.

Primum *arguerit* non optandi vi dicitur, sed asseveranter pro futuro, ut 298 *defuerit* (*erit* . . . *defuerit*); ceteris verbis ineptissime in utramque partem optatur; itaque alii *tantum* seiungunt (quod seiungi et per se dici h. l. nullo exemplo potest), reliqua permissivo modo accipiunt, quod ne ipsum quidem apte fit, quasi hoc nihil ad rem Euryalus esse putet; alii *haud* scribunt, optimorum codicum auctoritatem secuti; sed neque *haud* in optando iubendove ponitur pro *ne* (*modo haud* pro *modo ne*), neque fortuna, quæ secunda sit, cadere adversa tolerabiliter dicitur pro eo, quod est: in adversam mutari. Scribendum videtur:

tantum fortuna secunda
aut adversa *cadet.*

De se spondet; tantum fortunam incertam esse et in utramque partem cadere posse.

IX, 386 sqq:

Nisus abit; iamque imprudens evaserat hostis
atque locos, qui post Albæ de nomine dicti
Albani (tum rex stabula alta Latinus habebat);
ut stetit et frustra absentem respexit amicum:
Euryale infelix, cett.

Hunc locum, quem Ribbeckius infeliciter tractavit (prolegom. p. 81, de muris in v. 371 graviter errans) nec Ladevicus mutando adiuvit, scita emendatione Cl. Geertzius, auditor meus, expedivit. Omnis enim res adhuc gesta erat ad castra Rutulorum prope mare longe ab Albana regione; itaque eam evadere Nisus, hoc est, ex ea abire non potuit. Tum et res ipsa ostendit locum a superiori diversum significari, in quem fugiendo pervenerit, et additu nominis diligens notatio apertissime hoc confirmat. Itaque una littera mutata hæc nascitur vera scriptura:

Nisus abit; iamque imprudens evaserat hostes,
atque *locis*, qui post Albæ de nomine dicti
Albani (tum rex stabula alta Latinus habebat),
ut stetit et frustra absentem respexit amicum;
Euryale infelix, cett.

Apparet negligenter legendo *locis* accommodatum esse ad *hostes*. De *inquit*, quod apodosin facit, omisso cfr. X, 441, Liv. XXVIII, 40, 3 et ibi Weissenb.

X, 185 sqq. Hic locus, incredibile est, quantum enarratores torserit, nec immerito; est enim, ut scribitur, inexplicabilis, sed certissimam recipit emendationem mendi antiquissimi. Enumeratis quattuor ducibus, qui cum copiis Æneam mari ex Etruria redeuntem secuti sint, pergit sic poeta:

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
transierim, Cinyre,[1]) et paucis comitate Cupavo,
cuius olorinæ surgunt de vertice pinnæ,

[1]) Codices sic scriptum habent: *cinire* V b 1 c 2 (*Cinirus* nominativo casu appellatur Macrob. Sat. V, 15, 5), *cinere* c 1 et γ, *cinyre* M, *cinera* P, *cumarre* R; apud Servium *cunare* est.

crimen, Amor, vestrum formæque insigne paternæ;
namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati,
populeas inter frondes umbramque sororum
dum canit et mæstum musa solatur amorem,
canentem molli pluma duxisse senectam,
linquentem terras et sidera voce sequentem.

Unum poeta promittit se commemoraturum ducem, sed subito duos obiicit prava prorsus orationis forma; nec enim illis: *Non ego te . . . transierim* potest sic alterius nomen copulative adiungi: *et . . . Cupavo* pro eo, quod est: *nec (aut) te, paucis comitate C.* Deinde ab illo, quem cum splendida virtutis significatione (*dux fort. b.*) induxit, transit ad alterius, quem paucis comitatum dixit (quod sic in altero positum quo pertineat, perobscurum est), capitis galeæque insigne, idque unde sit, verbis appositione adiunctis significatur v. 188, causaque explicatur. Itaque hæc omnia certissime ad Cupavonem spectant, de Ciuyro (sive quo alio est nomine) altum silentium est. Nam quod olim fere, interpuncta oratione post *pinnæ*, proxima sic scribebant: *crimen amor vestrum*, eoque pronomine Cinyrum et Cupavonem significari putabant et nescio quod eorum amoris crimen anquirebant, excussis propter Cinyri nominis cum Cinyra similitudinem Græcarum fabularum remotissimis angulis, neque quicquam repperernnt, et totum apertissime refellitur orationis forma (quæ sunt enim hæ nugæ: *crimen vestrum (est) amor et formæ paternæ insigne?* utrumne insigne amor an crimen fuit?) et sententiarum perspicuo ordine, qui declarat, ex Cycni, Cupavonis patris, Phaethontem amissum lugentis mutatione repeti causam pinnarum olorinarum in filio, ut nihil relinquatur, quod ad alium amorem aut ad Cinyrum illum transferatur. Itaque recte et vere, ut contra dici cum aliqua specie nequeat, Sprengelius Amorem deum compellari intellexit, eique et matri criminі et invidiæ illas pinnas esse dici, ex infausto amore natas. Tenemus igitur Cu-

pavonem, quæque ad eum pertinent, recte habentia, nisi quod videtur Cinyro iniuria superpositus esse et eum loco et honore verborum deiecisse. Quid igitur misero illi Cinyro faciemus? Iubebimus abire totum inde, quo errore irrepsit, consideratisque simul codicis V (id est foliorum palimpsestorum Veronensium) et b1, maximeque optimi illius c et γ indiciis (*cinere*), quam scripturam Macrobius quoque habuit, simul re, quod post divites magnosque Etruriæ populos inducitur montana pauperque et parva Ligurum gens, sic scribemus, una littera mutata:

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
transierim, *sine re* et paucis comitate Cupavo.

Aptissime Ligurum ducem describit, hominem fortem, sed, ut Ennius dixit, *parva cum re* (Cicero ipsum *hominem sine re*). Male coniunctis litteris, quæ post *te* vocativi formam obiiciebant, quod *sinere* nimis abhorrebat, natum est *Cineri* nomen iam aliquanto ante seculum quartum (ante Macrobium), fortasse non ita multo post Vergilii ætatem, exornatum deinde Græca quadam specie (*Cinyræ*). Summe notabile hoc est exemplum nominis proprii ex vocibus communibus effícti, quod vol I. p. 152 poni debuerat, nisi post demum ipsam emendationem repperissem, cum, quam formam totus locus monstraret, multo ante intellexissem.

X, 279 sqq. (Turni sunt verba):

Quod votis optastis, adest, perfringere dextra;
in manibus Mars ipse viris; nunc coniugis esto
quisque suæ tectique memor, nunc magna referto
facta patrum, laudes.

Sic Ribbeckius. Cur *ipse* Mars? cur *viris*, quasi diversis ab iis, quos alloquitur? Codex Romanus et vulgo editiones *viri*. Ergo Vergilius sic verba coniungi voluerat:

in manibus Mars; ipse, viri, nunc coniugis esto
quisque suæ tectique memor.

X, 362 sqq.:

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
impulerat torrens arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestris,
ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
aspera quis natura loci dimittere quando
suasit equos, unum quod rebus restat egenis,
nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

Frustra laboratur in explicandis pronomine relativo et coniunctione in eiusdem sententiæ causalis adiunctione positis (*quis quando*); sunt tamen, qui, ut Ladevicus, non laborent, sed facile se expediant; *quando* enim esse *aliquando* sententiamque sic Germanice reddi posse: „da sie jetzt, für diesmal"; quem, si liceat, interrogare velim, ubi in sententia relativa *quando* pro *aliquando* positum reppererit, et ubi *aliquando* sic positum de ipsa ea re, quæ nunc agatur, denique soleatne ipse sic narrare: „als Pallas sah, dass die zu Fuss kämpfenden Arkader wichen (denn sie hatten einmal die Pferde verlassen)"? Una vocalis geminanda est, ut *quando* recte pro causali particula sit:

aspera *aquis* natura loci dimittere quando
suasit equos.

Natura loci aquis torrentis, saxis passim iactis, aspera facta erat.

X, 457 sqq.:

Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum
viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur.

Adeo non aptus hoc loco infinitivus historicus esse videtur adeoque dure cum *fatur* coniungi, ut cogar suspicari, scriptum fuisse a poeta:

ire prior Pallas, si qua fors adiuvet, *ausus*.

X, 478. Hasta Pallantis
viam clipei molita per oras
tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

Prorsus inusitatum *stringere de corpore*, usitatum et frequens *stringere corpus*; atque illud etiamsi dicatur, aliam videatur habere significationem, ut sit stringendo particulam de corpore auferre. (Adscribitur: *ἐπίγραφε τοῦ σώματος*. Quis id dixit? Et si dictum esset, alius est Latinus usus, alius Græcus.) Poterat Vergilius scribere de hasta cutem perforanti nec tamen in interiora penetranti:

tandem etiam magno *tinxit se* corpore Turni.

X, 769:

Huic (Mezentio) contra Æneas, speculatus in agmine longo,
obvius ire parat.

Hic quidem confidentius dico perversam ésse agminis longi appellationem, quæ longam aliorum post alios incedentium seriem significat, rem ab hoc loco alienam, scriptumque a poeta puto, quod in codice Minoraugiensi est:

speculatus in agmine *longe*,

eo quidem magis, quod in R a prima manu est LONG. Ad hanc e longinquo speculationem aptum *obvius ire parat*. [Inciderat in eandem sententiam Geertzius, idemque recte XI, 214 *longe* e codd. bc restituendum iudicavit.]

X, 838:

fusus propexam in pectore barbam.

De dependenti barba rectius videtur *in pectora*, ut Ovidius Fast. I, 259 *propexam ad pectora barbam* dixit, Silius Italicus XIII, 310 *propexis in pectora barbis*.

XI, 295 neque librorum scripturam (*et quæ sit magno sententia bello*) ferendam puto neque probandum, quod propositum video, *magni sententia belli*; longe enim aliter Silius dixit: *stat sententia belli*, hoc est, consilium et decretum belli gerendi. Omnium simplicissimum est:

Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis,
audisti, et quæ *de* magno sententia bello.

sublata etiam geminatione inani: *et quæ sint — et quæ sit*.

Sed qui poterat, etiamsi adscriberetur *sit*, tolli *de*? Itaque parum confido.

XI, 318, 319:

Aurunci Rutulique serunt et vomere duros
exercent colles atque horúm asperrima pascunt.

Quovis pignore contendam, Vergilium non post durorum collium appellationem superposuisse in altero verbo (*pascunt*) ignavissimum illud *atque horum* (ipsorum collium) asperrima; debebat præterea *eorum* dici; idemque sensisse video Gentium Batavum, hominem alioquin omnia coniecturis non necessariis, id est, malis persequentem. Vix dubito, quin poeta scripserit:

vomere duros
exercent colles, *tesquorum* asperrima pascunt.

XI, 494 sqq. de equo, qui abruptis vinculis e stabulo in apertum campum fugit:

aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
aut adsuetus aquæ perfundi flumine noto
emicat.

Perversum hoc prorsusque vitiosum. Nam *adsuetus aquæ* accipi vetat *perfundi* infinitivus, *adsuetus aquæ perfundi* nihil est; iungenda igitur hæc sunt: *adsuetus perfundi flumine noto aquæ*; atqui (ut taceam de *flumine aquæ*) *flumine noto* avelli ab *emicat* nequit, quod nec hoc absolute dictum sensum habet et quod equus, lavari solitus, consuetudine flumen notum petit ex eoque deinde emicat. Scribendum est igitur necessario:

aut, adsuetus *aqua* perfundi, flumine noto
emicat.

XII, 617:

Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
commixtum clamorem ...

Hunc dici oportet, qui proxime ante significatus narrando sit. Atqui proximis versibus poeta Turnum „extremo in æquore“ versantem commemoravit, ad quem

subito e longinquo clamor pervenit, superioribus versibus inde a 593 Amatæ interitum. Apparet, hoc poetam dicere, ad Turnum hostes iam segnius persequentem eo, ubi erat, allatum esse non hunc clamorem, sed clamorem aliquem tristis rei nuntium, scribendumque esse:

Attulit *huc* illi cet.

Atque sic in codice aliquo Hamburgensi Heynius secunda manu scriptum esse tradit, quæ non auctoritas est, sed vera coniectura multis ante me annis facta.

XII, 731 sqq.:

At perfidus ensis
frangitur in medioque ardentem deserit ictu,
ni fuga subsidio subeat.

Ut sententiam enarratores efficiant, audiri huiusmodi aliquid iubent: „et pereat (perisset) Turnus, ni", cet. Verum recte dicitur cum brevitate rhetorica: „Gladius capiti impendebat, ni fugisset", quod in gladio impendente significatur ictus futurus et consilium feriendi („et ictum dedisset"); ferri etiam potest: „Curvabatur ensis (et fractus esset), nisi ictum retinuisset"; sed ridiculum prorsus est: „Fractus est ensis, ni fugisset", quod in fracto Turni ense nulla mimima est significatio ictus ab adversario venturi aut omnino rei cœptæ et longius progressuræ et effectum habituræ, nisi fuga præveniat. Periculum ex fracto ense natum nova res est et per se significanda. Addam, de fuga prorsus perverse poni *subsidio subire*, quod dicitur de adiutore et defensore adveniente et appropinquante. Itaque Ribbeckius, hoc intellecto, lacunæ notam posuit. Sed salva res est, modo verba recte interpungantur:

frangitur in medioque ardentem deserit ictu.
Ni fuga subsidio, subeat. Fugit ocior Euro.

Ictum, quem inferre non potuit, ipse subeat, ni fugæ subsidio utatur.

Ad Æneidem hæc erant, quæ conferrem. Geórgica (retro enim temporum ordinem sequar) minus stu-

diose tractavi, etiam quod res expositas parum cognoram; Sed tamen, cum iterum legerem, pauca hæc annotavi.

I, 316 sqq.:

Sæpe ego . . .
omnia ventorum concurrere prœlia vidi,
quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
sublimem expulsam eruerent; ita turbine nigro
ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.

Mire et inepte seges ventorum vi ab radicibus evulsa et iactata comparatur (et comparatur condicionali forma: *ferret*) cum iis, quæ ipsa tali segetis evulsioni et deiectioni natura adiuncta sunt, alio tempore accidentibus, etsi ipsa illa alius temporis significatio prorsus nulla est, quoniam ventorum deprœliantium sævitia ipsa hiems appellatur; et unde vera hieme culmus levesque stipulæ? Apparet, quæ comparationis causa addita putantur, necessario pertinere ad ipsam rei descriptionem absolvendam, scribendumque esse:

expulsam eruerent, *ut* turbine nigro
ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.

Cum inter *nt* et *tu* elisum esset *ut*, versus supplendi causa additum est *ita*. Video nunc, mirari Heynium, neminem tam audacem fuisse, ut sic corrigeret. Ipse, quo erat ingenio ad vera, si occurrerant, firmiter arripienda ignavo, non est ausus longisque verborum ambagibus se implicuit nihil expediens; ceteri incuriose coniecturam neglexerunt.

II, 266 sqq.:

ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
arboribus seges et quo mox digesta feratur,
mutatam ignorent subito ne semina matrem.

Minime unus locus est, in quo primum teneræ arborum plantæ parantur, et in quem postea inde (ex seminario) digestæ feruntur, nec locus, qui conserendus et in quo ipsa silva futura est, exquiritur (habetur enim),

sed ei similis alter ad plantas præparandas. Neque *similis et quo* potest accipi *similis atque is est, quo.* Scribendum igitur puto:

Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
arboribus seges, *ei*, quo mox digesta *ferantur.*

Nam *ei* una syllaba non solum a Lucretio, sed etiam a Catullo Manilioque positum Lachmannus ad Lucret. p. 152 demonstrat, nec id pronomen h. l. Vergilius vitare facile poterat. *Ferantur* (semina) est in cod. P.[1])

III, 391:

Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit
in nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.

Adverbium *sic* nihil omnino habet, quo referatur aut quod significet, quoniam ante tantum de cura lanæ albæ sine maculis servandæ agitur. Ad fabulam quoque ipsam, quæ significatur, quoniam non dando munere Pan decepit deam, sed sub albi arietis specie latens, aptius erit hoc:

Munere *sub* niveo lanæ, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit.

IV, 39 (de apibus):

certatim tenvia cera
spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
explent.

---

[1]) Eodem libro II, 247 certissimum mihi est Vergilium scripsisse:

At sapor indicium faciet manifestus et ora
tristia temptantum sensu torquebit *amaro,*

non *amaror,* quod errore ortum pravo grammaticorum, rara et antiqua incaute sectantium, iudicio defensum est; nam et minus recte *sapor* et *amaror* tanquam duo distinguuntur, et perversissime adhæret nudum illud *sensu* (*amaror ora torquebit sensu*). Quid accidere grammaticis antiquis non ignobilibus iam ante Gellii ætatem potuerit in Latinis poetis, monstrat exemplum Cæsellii apud Gellium VI, 2 positum aliaque.

Neque alga marina neque color quid ad hanc rem faciant, intelligitur, tantoque aptius est:

sucoque et floribus

(hoc est, suco florum ipsisque floribus suco cohærentibus), ut, qui enarrant, suci nomen ipsi ponant (Heynius, Wagnerus, Ladevicus: *Blumensaft*). Cur igitur non ita scribitur? quod factum esse sive consilio sive casu in antiqua aliqua editione Heynius annotat.

De Bucolicorum uno loco dicam valde vexato, qui est in fine eclogæ tertiæ, quem ego non emendatione, sed recta enarratione egere puto:

Non nostrum inter vos tantas componere lites;
et vitula tu dignus et hic et quisquis amores
aut metuet dulcis aut experietur amaros.

Omittam aliorum refutationem, et eorum, qui vim pronomini relativo indefinito (*quisquis*) fecerunt, et eorum, qui hic per *et* novam interponi sententiam posse putaverunt, ex relativa et demonstrativa parte connexam, cum reliquis omnino non cohærentem, ut Ribbeckius, quem Ladevicus secutus est; (de ipsius sententiæ inanitate nihil dico). Necessario igitur illis: *et tu et hic* adiungitur amplior significatio generis hominum illo vitulæ munere dignorum. In hoc genere significando duo verba ponuntur ad malum futurum aut præsens spectantia, ita ut (præterquam quod ex hoc: *metuet dulces amores* nihil sani efficitur) una relinquatur temporis, in eadem re, quam illi aut metuent venientem aut iam præsentem experientur, diversitas. Itaque forma quidem sententiæ recta et certa hæc est:

et quisquis amores
aut metuet . . . aut experietur amaros.

Verum non quisquis in amore infelix est aut, ne sit, metuit, dignus illo præmio dici posse videtur, sed quisquis eam infelicitatem certo modo fert solaturque, velut cantando lenit, eiusque rei significatio in eo vocabulo, quod

dulcis scribitur, inesse debet ineritque, si id nominativo casu acceperimus, altera syllaba in arsi producta; quod ego, ut licenter et moleste fieri concedo in forma sola syllabæ quantitate ab accusativo plurali separata, tamen spernere non audeo in tanta sententiæ perspicuitate et aptissima hac coniunctione: *dulcis amaros*. Ac *languentis* genitivo casu, producta in arsi ultima, Vergilius posuit Æn. XI, 69; nominativo autem *is* produxit in *pulvis* I, 478, sed in forma nihil ambigui habente.

De **Horatio** copiosissima esset dicendi materia, si aliorum bona inventa protrahere et commendare, prava commenta refutare propositum esset; novorum, quæ non vi extunderem, sed quibus ratione suadente et cogente confiderem, parca fuit seges, in sermonibus et epistolis prope nulla. Nam et in Horatio similis atque in Vergilio cautio est nec tamen eadem, quod et codices minus sunt quam Vergiliani antiqui et grammaticorum antiquorum testimonia aliquanto rariora, ipsa quoque scholia Servianis commentariis vix æquiperanda, et in hoc campo præter multorum inanem et indoctam sedulitatem etiam doctissimorum et acutissimorum hominum elaboravit industria. Quæ in Horatii opera non ita multos abhinc annos irruit pravitas et libido Hofman-Peerlkampi, de ea quid sentirem, dixi vol. I p. 93, nec ab eo iudicio seiungo illam, quæ nuper prorupit, sumpto ante in Ovidio et Iuvenale (ibd. p. 94) experimento, Lehrsii et Ribbeckii. Contra quos si dicere vellem, longa ordienda esset de fide historica et probabilitate disputatio, cuius illi leges omnes cavillando calumniandoque et fingendo ita spernunt, ut nunquam, quid fieri accidereque in hoc genere et unde hæc formæ testimoniis confirmatæ constantia nasci potuerit, serio aut severe cogitasse videantur; nunc alia mihi agenda sunt, licetque, opinor, hæc somnia præterire, quæ aut intra paucos annos oblivioni tradita erunt, aut totum hoc antiquarum litterarum studium, tanquam exhausta utiliter quærendi materia, inaniter et proterve ludens

cum tædio sui senescet et interibit. Hoc tamen huic perversitati dabo, ut ex emendationum mearum Horatianarum non magno numero unam extra ordinem præcipiam, in qua luculento exemplo ostendi potest, et quomodo vera additamenta certis indiciis convincautur, et quomodo ad eorum causam perveniatur, et quid ea demonstratio differat non solum ab suspicionibus Horatio scribendi legem dantium aut ad omnia delendi medicina abutentium, sed etiam ab instabili in vera difficultate et certo mendo tollendo opinatione. Nam in libri quarti carmine octavo omnes norunt, quæ sint in v. 17 prava, id vitium, quod etiam ad v. 16 pertinet, a plerisque negligitur. Nam neque Horatius cum flagitioso in re personaque clarissima errore ad Africanum maiorem transferre Carthaginis interitum et *incendia* potuit neque prorsus certam cæsuræ legem in uno versu negligere; (itaque nihil agunt, qui illud vulnus curare student, hoc negligunt); tum vero uterque versus toti loci sententiæ et consilio apertissime repugnat et omnia evertit. Cum enim hoc poeta dicat, artificum opera cum poetarum comparans, marmora notis publicis incisa non clarius indicare laudes Africani et rerum gestarum memoriam propagare quam Ennii versus, quid excogitari perversius potest, quam ut in hac comparatione cum marmoribus coniungantur ipsæ res gestæ Scipionis et hoc dicatur, non marmora et victorias melius laudes indicare quam carmina. His tribus invictis argumentis, quæ ex diversis partibus in unum concurrunt, ab historia, a metro, a sententia orta, adiungitur quartum per se minus certum, a versuum numero (34) non conveniente cum lege a Meinekio inventa. Iam qui unum v. 17 tollunt, neque huic difficultati neque gravi illi sententiæ vitio medentur. Itaque nuper exstiterunt, qui tres versus cum duobus dimidiis (a verbis in v. 15 *non celeres fugæ* ad v. 19 *lucratus rediit*) eiicerent, præter Peerlkampum clarissimi homines, Lachmannus, Meinekius,

Hauptius, valde, quod pace Hauptii, viri egregii, dixerim, inconsiderate. Nam primum omnem Scipionis significationem tollunt, quacum coniuncta est *Calabrarum* Pieridum appellatio, quoniam alioquin necessario universe Pierides nominandæ erant; deinde, unde in mentem cuiquam venerit sine ulla causa quattuor versus medio carmini inserere, non declarant, Peerlkampianæ levitatis (et Lehrsianæ) socii, atque etiam in id incidunt, quod iam alibi maxime improbabile esse dixi, ut non versus aliquot reliquorum seriei additos, sed in medio versu cœptam et in alio medio conclusam interpolatoris operam fingant. Sed accedit aliud valde temere excogitatum; quod enim ne sic quidem Meinekianæ legi satisfit, duos alios versus longe hinc diiunctos detrahunt, nec continuos, sed 28 et 33, utrumque innocentissimum, nisi quod hi soli aliquo modo sine ceterorum ruina exsecari possunt. Itaque hac violentia reiecta ad illos duos versus, in quibus omnis est pravitas, revertamur animadvertamusque, in superiore versu (15) in tribus antiquissimis apud Kellerum codicibus non *celeres fugæ*, sed *celeris fuga* esse. Scripsit Horatius, duobus illis versibus minus egregie, servato etiam illo quaternario versuum numero:

> Non incisa notis marmora publicis,
> per quæ spiritus et vita redit bonis
> post mortem ducibus non *celeris fugæ*,
> eius, qui domita nomen ab Africa
> lucratus rediit, clarius indicant
> laudes quam Calabræ Pierides.

Vitam non celeris fugæ, hoc est, non fugacem et brevem, ducibus per marmora notis publicis incisa redire, Horatius concedit. Hic genetivus, sive casu, sive quod non intellegebatur, unius litteræ mutatione (*celeres*) in nominativum transformatus, cum sic nude posita verba (*non celeres fugæ*)

sensum non efficerent nec ferri possent, duos versus, in quibus laboratur, peperit.[1])

Reliqua ordine persequemur. Itaque primum attingemus Carm. I, 32, 13 sqq.:

O decus Phœbi et dapibus supremi
grata testudo Jovis, o laborum
dulce lenimen, mihi cunque salve
rite vocanti.

---

[1]) Additurus eram aliud exemplum strophæ propter unius vocabuli mendum damnatæ idque, quod doleo, ab ipso Hauptio, qui his duobus omnino locis, si recte attendi, Peerlkampianæ suspicionis societatem non sprevit; sed id cum in scholis exposuissem, admonitus sum, paulo ante Ieepium verum vidisse. Nam in libri I carm. 2 propter intolerabile illud *audiet cives acuisse ferrum* (quod debebant sane cives facere, si in Persas illo usuri erant; nam *inter se* non magis audiri potest quam *contra Gallos* aut contra quosvis) totam stropham (v. 21—25) damnarunt, obliti, sic perire omnem sceleris illius, quod Horatius v. 29 expiandum dicit, significationem. Ieepius intellexit, Horatium dixisse, ferrum, quo melius Persæ perirent, *rapuisse* et occidisse cives, aptissime contrariis positis civibus et Persis. Ego pridem *ferrum* subiectum esse videram, nondum ipsum verbum repperteram, sed initio, cum *secuisse* in mentem venisset, mihi non satisfaciebam. Hunc consensum confirmandæ emendationis causa eo magis commemoro, quod in talibus locis difficulter veritati conceditur. Unum addam. Prorsus concedo, in libr. IV carm. 4 v. 18—22. minime recto iudicio ab Horatio interpositam esse securis Amazoniæ apud Vindelicos usitatæ mentionem. Sed tamen intelligere possum, qui Horatio alium fortasse scriptorem tangenti hoc interponere in mentem venerit; qui Horatii lectori, cuiuscunque is temporis fingitur, libuerit hoc operose versibus comprehensum Horatiano carmini includere, ne stropha quidem tota addita, sed suis mediæ strophæ artificiose intertextis, prorsus non intelligo. Itaque ne mirentur neve offendantur, rem multis partibus mirabiliorem fingunt, sed ad hoc suum miraculum prorsus connivent.

Frustra esse, qui ex solitario illo *cunque* aliquid extundere conantur (quasi quis *pte* dicat, quod *meopte* et *suopte* sunt), prudentes consentiunt.[1] Sed quod a Lachmanno excogitatum nuper Hauptius aliique posuerunt:

dulce lenimen *medicumque*, salve,

ferri nequit *lenimen medicum*, poterat *medicina*. Verum, quod non commemoratur, *mihi salve* in salutando poterat fortasse dici, etsi sine exemplo dativus additur; sed *salve mihi rite vocanti* (quasi *fave et ades*) prorsus dici nequit. Puto Horatium scripsisse:

mihi *iunge* „salve"
rite vocanti.

Mutuo sibi *salve* reddi a testudine vult, ut canendi socias partes tueantur.[2]

Carm. III, 4, 10: altricis extra limen Apuliæ.

Mendum arguere nihil attinet, a multis convictum; corrigendi conatus partim a sententia, partim a litterarum vestigiis nimis discedunt, partim utroque peccant. Scribendum videtur:

altricis extra *limina villulæ.*

Carm. III, 8, 25:

Negligens, ne populus laboret,
parce privatus nimium cavere.

Neque Horatius Mæcenatem negligentem esse iubere poterat (longe aliud est *parcere nimium cavere*), neque

---

[1]) Nuper alicui Horatius veterum poetarum usum secutus esse visus est: nam Lucretium II, 114 et V, 312 dixisse item *cunque*; dixit priore loco *cum .. cumque*, id est, si vera est scriptura, *cumcunque*, altero (in versu alioquin cum cetera oratione non cohærenti) *conque senescere*, id est, *consenescereque*. O philologos!

[2]) II, 18, 14 non posse *Sabina unica* pro *unico Sabino* dici, nec se Horatium *satis* beatum dicere, sed beatum et contentum, et *satis* ablativum esse (*sata unica Sabina*), dixi olim nec sententiam muto.

recte hæc coniunguntur: *negligens parce cavere.* Tollendum est comma, ut negligens et incuriosus ipse populus dicatur, qui ne illa ipsa negligentia aliqua in re laboret, nimis cavere Mæcenatem poeta non vult.

Carm. III, 14, 10 frustra defenduntur cum pueris coniunctæ *puellæ iam virum expertæ.* Excidit, quæ alibi quoque in fine versus omissa est, *et* particula (ipse Vergilio restitui Æn. VI, 601):

Vos, o pueri et puellæ *et*
iam virum expertæ, cet.

Matronas poeta adiungit.

Carm. secul. 65. Alienissima est ab ea spe et confidentia, qua poëta omnia iam fausta auguratur, condicionis in solo Apolline et dubitationis significatio, maxime in Palatinarum ararum mentione. Scripserat sine dubio Horatius:

Hic (pro *si*) Palatinas videt æquus aras.

Epod. I, 29:

Nec ut superni villa candens Tusculi
Circæa tangat mœnia.

Recte Bentleius intellexit, non posse urbem aliquam absolute appellari *supernam*, hoc est, in superiore parte iacentem. Verum non *supini* scribendum, quod ad Tusculi situm non recte a Tibure transfertur, sed e codicibus bonis (γ et π apud Holderum, sec. XI et X, etsi in illo est *supernæ*):

Nec ut *superne* villa candens Tusculi
Circæa tangat mœnia.

Superne urbis mœnia tangit villa, quæ in colle vicino adiacet.

Ep. 5, 87 (in pueri a Canidia defossi querelis et imprecationibus):

Venena magnum fas nefasque non valent
convertere humanam vicem.

Diris agam vos; dira detestatio
nulla expiatur victima.

Multa frustra moliuntur, partim violenter ea attrectantes, in quibus nulla est suspicio vitii aut difficultas, omnesque in eo errant, quod *vicem humanam* pro fatis fortunaque humana dici posse putant; nam *vicis* nomen apud bonos scriptores ad unam vicissitudinem, permutationem, in alius rei hominisve locum, ut ita dicam, successionem pertinet (ut cum alicuius vicem dolemus, indignamur, hoc est: um seinet wegen, an seiner Stelle).[1] Interpunctione locus adiuvandus est et detrahenda littera ex prava interpunctione orta:

Venena magnum fas nefasque non valent
convertere. *Humana vice*,
diris agam vos; dira detestatio
nulla expiatur victima;
quin, ubi perire iussus exspiravero,
nocturnus occurram furor, cet.

Puer primum humana vice (menschliche Vergeltung). et ultione, diris, quæ gravem vim habeant neque expiari possint, se magas acturum dicit; deinde, cum ex hominibus excesserit, manium iure et potestate usurum. (V. 75 fortasse recte alii, sed, quos ad manum habeo, prave enarrant, etsi facillima verba sunt et aperta sententia: „Non usitatis potionibus ad me recurres nec mens tua [ad me] redibit vocata Marsis vocibus; maius aliquid horum utroque, et usitatis potionibus et Marsis vocibus, parabo.")

Ep. 8, 8: mammæ putres,
equina quales ubera.

In *quales* solœcismus est nullo attractionis et Græcæ imitationis artificio excusabilis; eam enim excusationem adhiberi video, velut a Ruddimanno II, 391 Stallb.; obliviscuntur

---

[1]) Ad hanc formam recte Bentleius epod. 17, 42 restituit: *Helenæ . . . offensus vicem. Offendi vice alicuius* nemo antiquus dixit.*

tamen Græco exemplo uti, in quo *οἷος* tali generis attractione a suo substantivo avellatur; quæ si ferri usquam posset, non posset tamen in hoc verborum ordine *equina quales*. Sed codices habent *qualis*. Scribendum igitur simpliciter:

equina *qualia* ubera.

Ep. 9, 23 sqq.:

Io Triumphe, nec Iugurthino parem
bello reportasti ducem,
nec Africanum, cui super Carthaginem
virtus sepulcrum condidit.

Neque recte *Iugurthino bello* et *Africanum* contraria ponuntur, neque ullo pacto effici potest, ut Africano virtus super Carthaginem sepulcrum condidisse recte dicatur, quod si quid significat, eum ibi sepultum, cum fortiter pugnaret, significat; neque omnino virtus sepulcrum cuiquam condit, sed monumentum. Accedunt codices, quorum alii *Africano* habent, partim post rasuram, alii *Africanum*, itidem post rasuram. Scribendum est:

nec Iugurthino parem
bello reportasti ducem
neque, *Africani* cui super Carthaginem
virtus sepulcrum condidit,

hoc est: nec eo bello, quod Africani virtus super Carthaginem sepelivit et in perpetuum sustulit. Sic enim bellum sepelit virtus imperatoris; Cic. de imp. Pomp. 30: *bellum . . eius . . adventu sublatum ac sepultum.*

Epod. 15, 8: (iurabas)

dum pecori lupus et nautis infestus Orion
turbaret hibernum mare.
intonsosque agitaret Apollinis aura capillos,
fore hunc amorem mutuum.

Pravissime primum ad *infestus* auditur *esset*, deinde idem adiectivum sine *esset* cum Orione coniungitur, sub-

iecto alio verbo, quod nullo modo fieri potest. Oratio sic interpungenda est:

dum pecori lupus et nautis infestus Orion,
turbaret hibernum mare,
intonsosque agitaret Apollinis aura capillos,
fore hunc amorem mutuum.

Iam recte ad *infestus* in utroque subiecto anditur *esset* (multo facilius quam ep. 1, 9 *sumus*), *turbaret* autem et *agitaret* subiectum ambo habent auram.[1])

Ep. 16, 15:

Forte qnid expediat, communiter aut melior pars
malis carere quæritis laboribus;
nulla sit hac potior sententia: Phocæorum
velut profugit exsecrata civitas
agros atque lares patrios habitandaque fana
apris reliquit et rapacibus lupis,
ire, pedes quocunque ferent, quocunqne per undas
Notus vocabit aut protervus Africus.

In hoc loco perpnsillum mendum quantas turbas dederit, pæne incredibile est. Ac primum initio loci vox illa *forte* exercnit homines pro adverbio accipientes et cum *fortasse* etiam confundentes nec, qnomodo hæc interrogatio *quid expediat* cum ceteris cohæreat, expedientes.[2]) Deinde autem, quod mnlto est difficilins, in eo minus hæserunt, qnomodo hæc coniungantnr: *nulla sit hac potior sententia . . . ire*; equidem barbarum hoc tam esse dico quam quod maxime: *potior sententia hac, ire*, infinitivo appositione ad *hac*

[1]) Admodum miror, ab Hauptio post Bentleium revocatum *turbarit* et *agitarit*, quod nec post *iurabas* ferri potest nec ferendum esset, si scriberetur *iuras* de re præsenti; neque enim puella sic iurat: dum infestus fuerit Orion, sed: dum erit, dum aura agitabit.

[2]) Hauptius edidit: *forte quod expediat, . . . quæritis laboribus*; qua sententia, omnino nescio.

adiuncto. Omitto alia. Videat mihi nunc aliquis, quam omnia facile expediantur. Horatius, exposito, quam in infelicem statum respublica populusque Romanus redactus sit, primum, ut se cives e malis, eripiant, exhortatur:

Forte quid expediat!

hoc est, forte aliquod remedium. Deinde quærit, velintne aut omnes aut saltem meliores salvi esse, et consilium promittit (ita ut interrogatio pro conditione sit):

Communiter aut melior pars
malis carere quæritis laboribus?
Nulla sit hac potior sententia:

(Cfr. Od. I, 27, 9: *Vultis severi me quoque sumere partem Falerni? Dicat Opuntiæ frater Megillæ*, cet.)

Iam ipsum sequitur, quod *hac* (sententia) significatum erat, consilium:

Phocæorum
velut profugit exsecrata civitas
agros atque lares patrios habitandaque fana
apris reliquit et rapacibus lupis,
ite, pedes quocunque ferent, quocunque per undas, cet.

Unam litteram mutavi, *ite* pro *ire* ut esset

Sat. I, 3, 71. Oratio fere non recte dividitur; est enim ad hunc modum interpungenda:

Amicus dulcis, ut æquum est,
cum mea compenset vitiis bona; pluribus hisce,
si modo plura mihi bona sunt, inclinet. Amari
si volet hac lege, in trutina ponetur eadem.

Priori sententiæ prave adiungitur condicio. [1]) [Sed sic iam alii.] (De I, 6, 38 dictum est vol. I, 105 n.)

Sat. II, 1, 54 sqq. oratio sic scribenda et interpungenda videtur:

---

[1]) In eadem sat. 3 v. 25 correxeram *prætereas*, quod video a Mervilio nescio quo occupatum.

nil faciet sceleris pia dextera (mirum,
ut neque calce lupus quemquam neque dente *petat* bos);
sed mala tollet anum vitiato melle cicuta.

Comparationem cum ironica, admiratione interiicit. *Petat* pars codicum habet.

Sat. II, 3, 208. Scribendum est rectissima et sententia et oratione, una littera vulgatæ scripturæ addita, quod etiam in codice aliquo fit [et factum video ab aliis]:

qui species alias *veris* scelerisque tumultu
permixtas capiet, commotus habebitur,

hoc est, species a veris diversas, usu adiectivi *alius* prorsus Horatiano; in codicibus littera *s* semel scripta est, quæ bis scribenda erat; nihil præterea æstuandum. (In eiusdem satiræ v. 300 puto iam fuisse, qui recte verba coniungeret: *Stoice post damnum—sic vendas omnia pluris—qua me stultitia* cet. Sic demum in Stoici appellatione aliquid est leporis; in addito voto nihil loci habet *post damnum*.) (De II, 2, 29 vid. vol. I p. 102 n.)

Sat. II, 5, 45 sqq.:

Si cui præterea validus male filius in re
præclara sublatus aletur, ne manifestum
cælibis obsequium nudet te, leniter in spem
arrepe officiosus, ut et scribare secundus
heres et, si quis casus puerum egerit Orco,
in vacuum venias.

Prave tanquam duo (*et—et*) distinguuntur, quæ una re, secundi heredis loco, continentur; scribendum:

ut *ei* scribare secundus
heres et, si quis cet.

(De *ei* monosyllabo vid. supra ad Verg. Georg. II, 266.)

Ibd. (sat. II, 5) 89:

neu desis operæ neve immoderatus abundes.

Admonet Siesbyus, quoniam agatur de opera ita

præstanda, ut neque desideretur neque nimia offendat et suspecta fiat, videri scribendum:

neu desis *opera*,

exemplo Cæsaris apud Gellium XIII, 3, 5: *videor mihi* . . . *non labore, non opera, non industria defuisse.*

Sat. II, 6, 59:

Perditur hæc inter misero lux, non sine votis, cet.

Non ferendam esse hoc uno boni scriptoris loco passivam formam *perdor*, satis certum est, nec ad Horatium inquinandum ulla est Prosperi aut Hieronymi quattuor seculis posteriorum auctoritas; e Senecæ autem loco in cons. ad Marc. 22, 8 quemadmodum et codices et sententia *perderentur* removeant, post dicetur. Sed quod Lachmannus *porgitur* substituit, ut ipsi huic formæ antiquæ in sermonibus Horatii locus sit, neque porrigi dies dicitur neque, si diceretur, id sententiam haberet loco aptam. Longius etiam discedit *præterit*, ne id quidem aptum de die inter has nugas pereunte et exacto. Unum et vestigiis traditæ scripturæ et rei satisfacit:

Mergitur hæc inter misero lux,

hoc est, occidit et in Oceanum ruit.

Sat. II, 8, 6. Ne vero præcepto, quod olim (opusc. ac. II, 218 sqq.) exposui, notato, quod tum sat. I, 6, 13 edebatur: *pulsus fugit*, hic locus repugnare videatur, dicendum est, sic interpungi debere:

in primis Lucanus aper leni fuit austro
captus,

hoc est: in primis (prima esca v. 5) fuit aper, captus leni austro.

Epist. I, 14, 40 necessario oratio sic interpungenda est, ut iam olim quosdam interpunxisse in scholiis annotatur quorundam codicum:

ridet vicini glebas et saxa moventem
cum servis. Urbana diaria rodere mavis, cet.

Pondus rerum contrariarum est in *urbana*; *cum servis*

plane prave ibi additur, quasi ruri cum servis non futurus sit villicus.[1])

A. P. 50 sqq.:

fingere cinctutis non exaudita Cethegis
continget, dabiturque licentia sumpta pudenter;
et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Græco fonte cadent parce detorta.

Neque Græco fonte omnia cadere Horatius voluit, neque, quæ Græco fonte caderent, nova nuperque ficta dicere poterat. Duas significat vias sermonis patrii augendi, ut aut nova fingantur aut e Græco fonte parce verba deriventur. Scribendum retracta particula, quæ facillime elidi poterat:

et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, *et* si
Græco fonte cadent parce detorta.

(De v. 350 dixi vol. I p. 68.)

A Vergilio Horatioque veniam, omisso Tibullo, quem post primos professorii muneris annos totum non perlegi, et ad quem nihil habeo annotatum, quod editione dignum sit, ad Ovidium, si perpauca **Propertiana** interposuero, quæ, cum ante triginta annos annotassem, occupata non video certaque esse puto. Nam

I, 2, 9 et 10 quod sic edunt:

Aspice, quo summittit humus formosa colores
et veniant hederæ sponte sua melius,
surgat et in solis felicius arbutus antris,
et sciat indociles currere lympha vias,

[1]) I, 6, 7 recte oratio distinguitur apud Kellerum ut *ludicra* (Spielsachen, Ep. I, 1, 10) *maris Indos ditantis* dicantur, certa etiam orationis forma: *quid censes munera terræ . . . quo spectanda modo (credis)*? per totum locum servata. I, 17, 24 recte Dœderlinius *fere* cum *temptantem maiora* coniunxit. I, 18, 98 et 99 revocandum bis *ne*. Quæ his duobus versibus significantur, non quæstiones erant nec a philosophis tractabantur (num hunc illumve hominem cupido semper vexaret), sed ne sic vivatur, philosophandum est.

neque, quid sit *quo*, intelligo (et in codicibus scribitur *quos*), neque quomodo cum hac sententia interrogativa cohæreant illa: *et veniant.* (Putantne, *quo* posse pro *quomodo* vel potius *ut* dici?) De variato sine ulla causa modo verbi taceo et de genere cum specie (*hederæ* . . . *arbutus*) prave coniuncto. Scribendum est:

Aspice, *quos* summittit humus formosa colores,
Ut veniant hederæ cet.

In floribus, quos generatim poeta significat, animadverti exempla certa iubet. [Carm. sel. 1843; postea H. Keilius.]

I, 15, 29 sqq.:

Muta prius vasto labentur flumina ponto,
annus et inversas duxerit ante vices,
quam tua sub nostro mutetur pectore cura:
sis quodcunque voles, non aliena tamen;
quam mihi ne viles isti videantur ocelli,
per quos sæpe mihi credita perfidia est.

Quam in v. 33 ferri non posse, manifestum est; sed causalis particula (*nam*), quam nuper substituerunt, ipsa quoque inepta est. Scribi debet:

Tam mihi ne viles isti videantur ocelli,
ut te perfidiæ damnatam pectore dimittam. [1843.]

I, 16, 11 et 12:

Nec tamen illa suæ revocatur parcere famæ,
turpior et sæcli vivere luxuria.

Apparet, *revocatur parcere* esse *revocatur* (a vitiis), *ut parcat famæ*; quid est igitur: *ut parcat famæ et vivat turpior luxuria sæcli?* Nam et necessario uterque infinitivus eodem modo intelligendus est, neque ullo pacto *revocatur vivere* potest esse *a vivendo*. Manifestum est, corruptum esse *turpior*, scribendumque: *purior et sæcli vivere luxuria.* (Quæ L. Mueller de dativo et infinitivo simul ex verbo pendentibus dicit, nec intelligo nec, quid probabilis sententiæ nascatur, video.)

I, 17, 3:

Nec mihi Cassope solito visura carinam.

Hæc sensu cassa esse, neminem puto negaturum; nam ut *visura* pro *visura est* accipiatur, non est, quod *solito* facias. Neque portus dicitur navem visurus esse, sed navis portum. Emendatio facilis et certa est:

Nec mihi *Cassopen solvit* visura *carina*,

hoc est (si tamen opus est enarrare): nec carina mea eo fato solvit, ut Cassopen (portum Epiri, quem petere se poeta dicit) visura sit. [Carm. sel. 1843.]

II, 16 (III, 8), 23 sqq. Permire cum sententiæ interitu negligitur optima codicum scriptura:

Non quia septenas noctes seiuncta cubaris,
candida tam fœdo brachia fusa viro,
non quia *peccarim* (testor te), sed quia vulgo
formosis levitas semper amica fuit.

Cynthiam queritur fœdo viro se dedisse brachiaque ei circumfudisse, nec id ideo factum, quod neglecta seorsum cubuerit, aut quod ipse Propertius peccarit (alia femina sectanda), sed sola, quæ formosarum propria sit, levitate. Editur *peccaris*. (Non ideo cum fœdo homine cubuisti, quod peccaris!)[1])

II, 25 (III, 20), 1 et 2:

Unica nata meo pulcherrima cura dolori,
excludit quoniam sors mea „Sæpe veni“,
ista meis fiet notissima forma libellis,
Calve, tua venia, pace, Catulle, tua.

In illa, quæ fingitur, invitandi formula perverse abundat *sæpe*, neque is dolor erat, quod non sæpe venire iuberetur, sed quod non reciperetur et quod excluderetur a puella. Codex optimus (Neapolitanus) a prima manu habet *venit*. Fuerat:

---

1) Quod II, 13 (III, 5) 47 nunc editur: *Cui si longævæ* cet., video a me ante a. 1840 annotatum, et item quod III (IV), 20 (al. 19), 4: *Tantine, ut lacrimes, Africa tota fuit?*

excludi quoniam sors mea sæpe venit,

hoc est, quod sæpe mihi ea sors obvenit, ut excludar.[1])

III (IV) 8 (al. 9), 35 et 36:

Non ego velifera tumidum mare findo carina:
tuta (sic cod. G.) sub exiguo flumine nostra morast.

Scio dici *sub alta valle* similiaque, quod in valle simul cogitatur de collibus eam cingentibus; scio, *sub imo corde premere aliquid*, eminente occultandi sub aliquo significatione; navigantem dici a Propertio potuisse morari sub exiguo flumine, non credo; Lucanum video eo progressum, ut IX, 435 hoc poneret: *nulla sub illa Cura Iovis terra est*, et X, 66: *Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus.* Una vocali mutata fit:

tuta sub exiguo *flamine* nostra morast.

IV (V) 4, 55 (in Tarpeiæ oratione) hæc est codicum scriptura:

Sic hospes pariamne tua (G. pariam tua ne) regina sub aula,
dos tibi non humilis prodita Roma venit,

ex qua leniter iuvando nascitur hæc et verbis et sententia perapta:

Si *hoc spectas, par eamne tuam* regina sub *aulam,*
dos tibi non humilis prodita Roma venit.

Ibd. 59:

Commissas acies ego possum solvere: nuptæ,
vos medium palla fœdus inite mea.

Non nuptas alloquitur Tarpeia, sed viros, Sabinos Romanosque, inter quos fœdus confici suis et Tatii nuptiis

---

[1]) II, 33 (III, 31) 37 cum in duobus, quibus solis utimur fide dignis, codicibus scribatur *demissa in pocula serta*, semper miratus sum, cur edatur contra omnium usum *demissæ . . sertæ.* Sed subest fortasse aliquid reconditioris sapientiæ, quod ego non intelligam.

vult, ut et res ipsa et proximi versus declarant. Scripserat Propertius:

Commissas acies ego possum solvere *nupta*;
vos medium cet.

Ovidii opera primus severius e codicibus ad veriorem certioremque formam revocare instituit Nic. Heinsius, homo et in codicibus investigandis conferendisque acerrimi studii et ingeniosus et multa poetarum Latinorum lectione exercitatus. Grammaticorum veterum testimonia de Ovidii scriptura non valde multa exstant, quod et minus honoris auctoritatisque habuit quam Horatius, ne Vergilium dicam, multoque minus tractatus in scholis est, scholia nulla; videturque omnino in eius scriptis ad posteritatem propagandis antiquitus aliquanto plus casui loci fuisse. Sed Heinsius neque ipse accurata artis norma codices discreverat scripturæve delectum coniecturæque usum rexerat, et copiæ eius negligenter a Burmanno editæ sunt. Itaque bene meruit R. Merkelius, quod, cum post Burmannum in hoc critico genere nihil fere, quod operæ pretium esset, in Ovidio effectum esset, Keilii aliorumque opera adiutus codices recenti temporum litteris renascentibus proximorum interpolatione multiplici et valde libera antiquiores aut iterum aut primus ad usum vocavit et in iis fundamentum Ovidianæ scripturæ constituit; sed neque plene codicum scripturas edere potuit neque, quas edidit, commode et perspicue semper exposuit, in textu recensendo ipse iudicii contortioris et ad artificiosa et obscura inclinantis, non ita raro certissimarum emendationum ab aliis factarum contemptor, novarum inventor subabsurdarum et prope incredibilium. Sunt autem illi codices omnino pauci nec eiusdem in omnibus operibus antiquitatis bonitatisque, alii Horatianis (sed huius generis pluribus) ætate vix cedentes, alii inferiores, unus et alter nondum totus collatus. Ego quæ in Ovidii scriptis videbar mihi meliora superioribus repperisse, cum alia legerem sæpius et diligentius

(epistolas heroidum etiam cum adolescentibus pertractarem, eas, quæ veræ sunt), alia semel et celerius, infra ponam, librorum tempora et ordinem sequens. Nonnulla, in quæ putabam me primum incidisse, iam margo editionis Bersmanni præceperat. quod ideo dico, ne ab aliis ea negligatur. Rectas scripturas a Merkelio eiectas plurimas omitto.

Amorum lib. I, 6, 23 sqq. primum codicum scriptura, quam Merkelius mutavit, retinenda, sed sic interpungenda est:

Redde vicem meritis; grato licet esse, quod optas.
Tempora noctis eunt.

Ipsum ianitorem gratum esse cupere dicit; eius rei nunc occasionem esse. Sed quod sequitur:

excuto poste seram,
excute! sic umquam longa relevere catena,

ferri in optando *unquam* pro *aliquando* nullo pacto potest, scribique debet *utinam*.

Ibd. I, 7, 58:

Suspensæque diu lacrimæ fluxere per ora,
qualiter abiecta de nive manat aqua.

Sic codices boni, in *abiecta* corrupti, pro quo Merkelius *umecta* posuit, vocem valde dissimilem nec Ovidianæ ætatis néc satis aptam; scribendum erat *adfecta*, hoc est, solis vi iam tacta et labefactata (*angegriffen*).

Ibd. I, 8, 31 oratio sic interpungenda est:

Signo nunc Venus apta suo.
Prosit ut adveniens, en aspice! Dives amator
te cupiit.

Effectus hic est Veneris advenientis. [1]) [Sic quædam edd.]

[1]) Indignum est, sperni v. 45 egregiam et necessariam Burmanni emendationem (etsi nulla bona est, nisi necessaria): *Has quoque, quæ frontis rugas in vertice portant* (pro *quas . . portas*), *excute*. Non suas puella, quam Dipsas maga alloquitur, præter

Ibd. I, 13, 19 et 20. Hoc distichon in codice optimo P (Parisino Puteaneo) sic scribitur:

Atque eadem sponsum cultos ante atria mittis,
unius ut verbi grandia damna ferant;

qui ei proximus est, S (Sangallensis), *sponsum consulti* habet. Quod Merkelius e Lachmanni coniectura posuit *sponsu vinctos*, neque usitate dicitur et tempore pravum est; Aurora enim non iam sponsione alligatos ad atria mittit (in quo non Aurora, sed id tempus, quo se alligavissent, reprehendi posset), sed ut sponsionem faciant, unde post damnum oriatur. Itaque omni modo retinendum *sponsum*. Veri simillimum videtur:

Atque eadem sponsum *incautos* ante atria mittis.

Prima syllaba vocabuli *incautos* hausta est præcedente *m*. Atria sunt Licinia, auctionaria.

Ibd. I, 13, 39:

At si, quem malis, Cephalum complexa teneres
clamares: Lente currite, noctis equi!

Pravus coniunctivus est; codices *magis*; scribendum igitur: *quem mavis*.

Ibd. II, 9, 1:

O numquam pro me satis indignate Cupido,
o in corde meo desidiose puer,
quid me cet.

Quomodo poeta postulat, ut Cupido pro se indignetur (et de qua re?), et, quod non satis id fecerit, reprehendit? Se ipsum nunquam satis pro eo, ac debeat, indignari posse de iis, quæ Cupido in se fecerit faciatque, dicit:

---

alia rugas *quoque* excutere (quod esset *explicare*) iubetur, sed etiam eas fœminas, quæ severitatem affectent, excutere. Nec minus fœde v. 65 relinquitur *quinquatria*, cum nihil certius cogitari possit quam hoc: *Nec te decipiant veteres circa atria ceræ*, maiorum imagines et nobilitas.

O numquam pro *re* satis *indignande* Cupido,

hoc est: pro veritate et rerum gravitate.[1])

Ibd. II, 15, 11: Poeta vellet se in anulum, quem puellæ mittit, subito mutari et digito eius inseri:

Tunc (si anulus sim) ego te cupiam dominæ tetigisse papillas
et lævam tunicis inseruisse manum.

Sic codices antiqui (PS). Una littera addenda est; dominam enim poeta alloquitur:

Tunc ego te cupiam, *domina*, et tetigisse papillas cet.

Si enim hoc fecerit domina, poeta sub anuli forma latens corporis puellæ partes attrectabit.

Ibd. III, 8, 28 (ubi militem bello ditatum sibi carminibusque præferri queritur):

Discite, qui sapitis, non quæ nos scimus inertes,
sed trepidas acies et fera castra sequi;
proque bono versu primum deducite pilum;
hoc tibi, si velles, possit, Homere, dari.

Sic codices; orationis lex *posset*, ut olim edebant, postulat; sed perit sic imago Homeri tanquam præsentis et integræ etiamnunc condicionis. Nec satis erat velle, sed, omissa poesi, ea agenda erant, quæ huic rei necessaria essent. Rectum est:

hoc tibi, si *belles*, possit, Homere, dari.

Ibd. III, 11, 49 sqq.:

tu selige tantum,
me quoque velle velis, anne coactus amem.
Lintea dem potius ventisque ferentibus utar,
ut, quamvis nolim, cogar, amare velim.

Ultimi versus sententia et oratio sic constabit:

ut, quam, si nolim, cogar amare, velim,

---

[1]) **Hanc et proximam coniecturam de III, 8, 28 prodidi in annal. philol. Dan. V p. 21 et 159.** ***Pro re*** **iam Burmannus.**

hoc est: ut velim eam amare, quam, si nolim, cogar tamen; priore ex condicionibus v. 50 positis uti vult.

Ibd. III, 13, 29 (in descriptione solemnium Iunonis Faliscæ):

Ore favent populi tunc, cum venit aurea pompa.

Unus significatur populus Faliscus. Scripsitne Ovidius:

Ora favent populi tunc, c. v. a. p.,

ut alibi *os favens*, Propertius *ora faventia* dixit?

Ibd. III, 14, 41 et 42:

Nil equidem inquiram, nec, quæ celare parabis,
insequar, et falsis muneris instar erit.

Sic optimus codex (aut *falsi*, si Heinsio credimus), e qua scriptura, quod Merkelius effecit:

insequar, et falsum muneris instar erit,

ut sententia recta sit, *falsum* pro substantivo accipi debet, ut sit: fraus mihi oblata. Scribendum erat:

insequar, et *falli* muneris instar erit.

Heroid. epistol. II, 103 [1]):

Quid precor infelix? Te iam tenet altera coniux
forsitan et, nobis qui male favit, amor.
Utque tibi excidimus, nullam, puto, Phyllida nosti.

Ineptum est *ut*, inepte in protasin et apodosin dividuntur, quæ eandem sententiam continent; scribendum:

amor,
Atque tibi excidimus; nullam, puto, Phyllida nosti.

Gravius priori idem superponit. [Sic Gu. 3 apud Iahn.]

Ibd. (II), 107 sqq. Prorsus intolerabiliter in enumeratione meritorum Phyllidis, quæ per anaphoram pronominis relativi fit (v. 107 *quæ tibi*, v. 111 *quæ tibi)*, interponitur pronomen relativum ad Demophoonta relatum (v. 109, 110:

---

[1]) Quod in prima epistola v. 103 Merkelius sua coniectura repertum posuit, idem ego iam a. 1843 in eclogis poetarum Latinorum posueram: *Hinc faciunt cet.*

cuius opes auxere meæ, *cui dives egenti* cet.); nec minus incommode v. 115 subito ad eundem Demophoonta relativum redit. Manifestum est, v. 109 et 110 transponendos esse ante v. 115, proque relativa forma, quæ nusquam refertur, in transeundo a Phyllide ad Demophoonta substituendam esse interrogativam, ut primum hæc se excipiant:

Quæ tibi, Demophoon, longis erroribus acto
Threicios portus hospitiumque dedi,
quæ tibi subieci latissima regna Lycurgi, cet.,

tum hæc:

Cuius opes auxere meæ? Cui dives egenti
munera multa dedi, multa datura fui?
Cui mea virginitas avibus libata sinistris
castaque fallaci zona recincta manu?
(manust?)

Ep. III, 19 Ovidius, in hoc genere liberrimus, verba, si nostris notis usus esset, sic interpunxisset:

Si progressa forem, caperer ne, nocte, timebam,

ut hæc *nocte progressa forem* coniungerentur.

(De v. 30 sqq. dictum est vol. I. p. 76.)

Ibd. (III) 136 e codice P, in quo est *ad arma tuus patris*, scribendum videtur:

sic eat auspiciis Pyrrhus ad arma *patris*.

Lusit Ovidius in patris appellatione, quæ superiore versu ad Pelea accommodata erat, hoc versu ad ipsum Achillem accommodanda. (V. 132 notabile habet, sed nihil aliis notabilius, exemplum scripturæ a Merkelio boni codicis auxilio depravatæ; nihil enim verius quam *admonuisse sui.)*

Ep. IV, 137 verba sic interpungenda sunt et scribenda:

Nec labor est celare; licet; pete munus ab *ipsa*
(Venere, pro *illa).*

Cfr. remed. am. 409 *(Nec labor efficere est)* et art. am. II, 575.

Ep. V, 3 cum annotassem, nihil esse, cur Œnone Pegasis appellaretur, scribendumque esse *Pedasis Œnone,*

nomine ab oppido patrio ducto, multo post casu vidi, idem suspicatum esse veterem simplicemque hominem, Micyllum, cui Burmannus stulte obloquitur, quod Musæ a Pegaso Pegasides, ipse autem Pegasus a πηγῇ dictus sit, etiam Cebreuis fluvii patris (non πηγῆς matris) filiam Pegasida appellari posse. Et satisfecit insecutis editoribus.

Ep. VI, 100 (Hypsipyle de Medea loquitur):

Adde, quod adscribi factis procerumque tuisque
Se favet, et titulo coniugis uxor obest.

Nihil esse *faveo me adscribi*, concessuros prudentes scio; Latinum et rectum est, una littera mutata:

Adde, quod adscribi factis procerumque tuisque
Sese avet, cet.

Ibd. (VI) 140. Codicis optimo proximi G (Guelferbytaui, apud Jahuium Guelf. I) scriptura unius litteræ mutatione adiuvanda est:

Quodlibet ad facinus *iste* (pro *ipse)* dat arma dolor,

qui læsa fide coniugali suscipitur. In optimo a prima manu dicitur esse *quamlibet ipse dat arma dolor*, postea additum post *quamlibet* (modo de eo recte taceatur) *iratis*, quod iu ceteros transiit; est autem prorsus perversum, quoniam hic dolor non iræ repugnat *(quamlibet iratis)*, sed ex ira oritur ipsaque est. Paulo post v. 156 ocius e codicibus bonis et mediocribus revocanda hæc scriptura est:

Utque ego destituor coniunx materque duorum,
a totidem natis orba sit illa viro,

hoc est, post totidem filios genitos orbetur viro. Multus est Ovidius in præpositione *ab* pro *post* ponenda (quomodo Livius *ab hac contione*, *ab hac oratione* dixit XXIV, 22, 6, XXXI, 8, 1). A. am. III, 226: *Aptius a summa conspiciere manu* (hoc est, summa manu imposita), metam. VIII, 611: *amnis ab his tacuit*, ibd. XII, 578: *a sermone senis repetito munere Bacchi*, ex Pont. IV, 15, 4: *a superis hic mihi primus erit*, et 5, 26: *a magnis hunc colit ille deis*, Fast. III, 94: *a tribus primus*. Simillimum Ovidiano loco est, quod Pli-

nius H. N. VIII, 15 (17), 45 scripsit, leænam tradi primo fetu parere quinque catulos ac per annos singulos uno minus, *ab uno sterilescere*, hoc est, postquam unum edidit. Sed eadem brevitate in altera præpositione Suetonius dixit Iul. 50: *post tres liberos exègisset uxorem*, hoc est, trium iam liberorum matrem. Quod editur:

A totidem natis orba sit aque viro,

sententia prorsus pravum est; Hypsipyle enim suam fortunam Medeæ imprecatur, ipsa autem filiis orba non erat, sed habebat. *Orba ab optimatibus contio* apud Ciceronem pro Flacco § 54 dicitur; qui alius præpositionem addiderit, non reperio [1]. [Recte iam enarravit U. Huberus.]

Ep. VII, 33:

Aut ego quæ cœpi neque enim dedignor amare
Materiam curæ præbeat ille meæ.

Sic e codicibus Merkelius edidit, apposito obelo; neque quidquam nos superiorum conatus adiuvant. Facili emendatione et certa acumen Ovidio redditur:

Aut ego, quæ cœpi, — neque enim dedignor, — *amorem*,
Materiam curæ præbeat ille meæ.

Si fieri non possit, ut mutuo inter se Dido et Æneas ament, ut partes sic dividantur, optat, ut ipsa, quæ prior amare cœperit, amorem præbeat, Æneas tantum materiam, hoc est, ut ipsa amet, ille tantum patiatur se amari, quemadmodum Amor. I, 3, 3 prorsus simili loco poeta dicit.

Ibd. (VII) 45:

---

[1]) Eiusdem epistolæ v. 118 utinam tenuissent editores, quod Salmasius aut alius invenerat: *Me quoque dotalis inter habere potes*, (Pq ... *lis*, G *quod talis*), non sane pro dotatis, sed in parte dotis, tanquam unam e servis dotalibus. Nam v. 110 ante Merkelium recte tenebant ab Heinsio e codicibus deterioribus, hoc est, e coniectura vetere *pollicito pondere*.

Non ego sum tanti, quod non verearis, inique,
Ut pereas, dum me per freta longa fugis.

His quoque Merkelius obelum merito apposuit, neque eo carere poterimus, recepta communi scriptura: *tanti, quamvis merearis, inique*, in qua nulla recta sententia est. In P est *quid non mereris*, syllaba tamen *mer* incerta, in G *quod non censeris*, etsi sub rasura videtur esse *cenaris*. Quoniam hæc: *Non sum tanti, ut pereas, dum me fugis*, plenam et rectam habent sententiam, apparet *inique* pertinere ad interpositam sententiam, eaque contineri iniquæ æstimationis significationem ad verba *non sum tanti* apte adiunctam. Scripsisse Ovidius videtur:

Non ego sum tanti, (*quid nos metiris* inique?)
ut pereas, dum me per freta longa fugis.

Inique et se et Æneam æstimari dicit. (De v. 71 s. qq. dixi vol. I p. 114).

Ibd. (VII) 85:

Hæc mihi narraras. a . . me . . nouere merentem
ure minor culpa pœna futura mea est.

Posui, quod in P est; in G scribitur *narraras at me nouere*. Manifestum est intellectumque ab aliis, Dido se incusare, quod non admonita ipsius Æneæ de se narratione fraudem caverit, pœnamque non recusare. Duplex iniri potest corrigendi via, altera, quam, aliis ex parte præeuntibus. Burmannus ingressus est, ut scribatur:

Hæc mihi narraras, *nec* me *movere;* merentem
ure; minor culpa pœna futura mea est,

altera hæc:

Hæc mihi narraras; *di* me *monuere;* merentem
ure, cet.

Ibd. (VII) 159 (in obsecratione et voto Didus):

Sic superent, quoscumque tua de gente reportas,
Mars ferus et damni sit modus ille tui.

Manifestum est, hæc extrema: *et damni s. m. i. tui* per se accipienda esse; itaque una littera mutata scribi debet:

Sic superent, quoscumque tua de gente *reportat*
Mars ferus, et damni sit modus ille tui,

hoc est: Sic vivant et salvi maneant, quos ferus Mars ex excidio Troiano superstites fecit et reportat, nec plus cladis ac damni patiare. Mars, quos in bello et prœliis non delet, reportat.

Ibd. (VII) 172:

Nunc levis eiectam continet alga ratem.

Non eiecta (in littus undarum et tempestatis vi) navis significatur, sed e portu egressa et enavigare nitens. Scribendum igitur videtur *evectam*.

(De disticho in ep. VIII inter v. 21 et 22 omisso dixi vol. I p. 46.)

Ep. IX, 106:

Quod tu non esses iure, vir illa fuit.

P *quem*. Scribendum et interpungendum sic:

Quum tu non esses, iure vir illa fuit[1].

Ibd. (IX) 141:

Semivir occubuit in letifero Eueno
Nessus, et infecit sanguis equinus aquas.

Sagittis Herculis Lernæo veneno tinctis Nessus periit; fluminis pestiferam aut omnino insalubrem naturam neque in hac re neque alioquin quisquam commemoravit, hoc loco

---

[1]) V. 111 editur e bonis codicibus commendaturque ab Heinsio ut eleganter dictum *costas exuta leonis vellera*, magno hactenus certe cum errore, quod non animadvertunt accusativi participiis passivis (pro mediis) additi genus et naturam (Gr. Lat. § 237 a); nam *exutus aliquid* (etiam in omnibus Heinsii exemplis) est, qui aliquid sibi exuit et exuendo deposuit. Itaque si *vellera costas exuta* Ovidius dixit, nova sane imagine de costis cogitavit pelli et velleri tanquam (intrinsecus) superpositis et ea tegentibus. Quod quoniam vix credi potest, utendum est vetere (in codicibus interpolatis) emendatione, ut *costis* exuta vellera dicantur, id est, detracta. [Ita Bentleius ad Hor. od. III, 5, 38.]

autem, si ulla esset, tamen incommodissime in memoriam revocaretur, cum de altera illa mortis causa poeta cogitari vellet. Scripserat Ovidius:

in *lentifero* Eueno,

appellatione sumpta a lentium palustrium supra aquam natantium (τῶν ἐπὶ τῶν τελμάτων φακῶν) copia, nomine ficto ea forma, qua et alii poetæ et Ovidius permulta finxerunt et semel aut bis posuerunt, ut *laborifer*, *lentiscifer*, cetera, quæ enumerat Nevius in libro de formis vocabulorum Latinorum (Lat. Formenlehre) vol. II. p. 1. Hanc emendationem, quamquam confirmatione non eget, tamen etiam codicum vestigiis confirmari puto; certe e G apud Iahnium profertur *lenfero.*

Ep. X, 31:

Aut vidi aut tamquam quæ me vidisse putarem,
Frigidior glacie semianimisque fui.

Sic P sub rasura habere „videtur"; G *putavi.* Sententia, quæ in his nulla est, nascetur non discedens ab ea, quæ ab aliis interpolando effecta est, si sic scripserimus:

Aut vidi aut *tantum quia* me vidisse putavi,
Frigidior glacie semianimisque fui.

Ep. XII, 17 (de Iasone dentes serpentis serente) in P prima manu scriptum dicitur:

Semina.... totidemque et seminat et hostes,

in spatio et rasura ab altera manu *sensisset;* in G est:

Semina iecisset totidem quod seminat hostes.

Efficitur:

Semina iecisset, *totidem, quot semina*, et hostes,

hoc est, quæ totidem hostes erant (et progenitura erant), quot semina, Ovidiana in appositione arte et brevitate. (Ep. III, 73: *digna nurus socero, Iovis Æginæque nepote,* hoc est, eo socero, qui est I. Æ. nepos.)

Ibd. (XII) 85:

Spiritus ante meus tenues vanescat in auras.

Non optat Iason, sed cum summa asseveratione et fidei specie promittit. Itaque e G (apud Iahnium) scribendum est *vanescet.* Contra ep. I, 79 Penelope optat, ut falsum crimen reperiatur. [Sic Heusinger.]

Ep. XIII, 100:

Non est, quo properes, terra paterna tibi.

Hoc significat, Protesilaum non habere terram paternam, quo properet. Quod dici debet, hoc est:

Non est, quo *properas*, terra paterna tibi,

et hoc Iahnius e duobus codicibus annotat, rectum esse non attendit. [Attendit Loersius.] Sed etiam paulo ante, v. 72, necessario scribendum:

Te quoque non ullum vulnus habente *cadet*,

non *cadat.*

Ibd. (XIII) 110 scribendum est:

Cur venit, *ah*, (pro *a*) verbis multa querela tuis.

Ibd. (XIII), 121:

Semper in his (osculis) apte narrantia verba resistunt;
Promptior est dulci lingua referre mora.

Nihil est lingua mora promptior referre, h. e., ad referendum, quod pro *narrare* non ponitur apud bonos scriptores; in P scribitur *refere.* Scribi debet:

dulci lingua *refecta* mora.

Referri pro *refici* scriptum est in codice Vindob. Livii XLV, 28, 10.

Ep. XIV, 14 Ovidii consuetudo cum sermonis naturali forma consentiens, postulare videtur:

Non est, quam piget esse, *pia* (pro *esse piam*).

Ibd. (XIV), 86:

Scilicet ex illo Iunonia permanet ira,
quo bos ex homine est, ex bove facta dea.

Non sic omittitur *tempore (quo)*. Scribendum: *quom* bos cet.[1])

[1]) Reliquas epistolas, quia ab Ovidio abiudicantibus plane assentior, non attingo. Annotabo tamen, scriptorem in Helenæ

Art. amat. (nam has quoque nequitiæ sordes percurrere grammatici officium me iussit) lib. I, 114 iam Burmannus intellexit, inepte Romulum dici populo prædæ signa petenda dedisse, cum petendæ prædæ signa significarentur. Scribendum videtur:

rex populo præda signa *petita* dedit.

Ibd. 133:

Scilicet ex illo sollemnia more theatra
nunc quoque formosis insidiosa manent.

Neque *sollemnia theatra* ferenda sunt neque *ex illo more*, qui non mos fuit, sed res semel acta. Scripserat Ovidius:

Scilicet ex illo *sollemni* more theatra.

ex illo ut alibi (velut ep. XIV, 86, quem locum proxime attigi, metam. III, 394, IV, 259, cet., pro eo, quod est *ex illo tempore*, posuit.

Ibd. II, 217:

Ille, fatigatæ perimendo monstra novercæ
qui meruit cælum, quod prior ipse tulit.

Non recte Iuno absolute *fatigata* dicitur, neque monstra fatigatæ Iunonis erant; desita sunt creari, cum fatigata creando esset. Boni codices non *perimendo* habent, sed *præbendo*. Scripserat igitur Ovidius:

Ille, *fatigata* præbendo monstra *noverca* cet.

Ibd. II, 556 primum restituendum est, quod etiam codex R (Parisinus, in hoc opere princeps) habet, *fassus pudor*, hoc est, culpam confiteri coactus, pro quo Merkelius

---

epistola (XVII, apud Merk. XVI) v. 100 sic verba interpungi voluisse:

Quam multos credis iuvenes optare, quod optas?
Qui sapiant, oculos, an Paris unus habes?

Quas præterea Lachmannus a. 1848 de epistolis 3, 8, 9, 12, 13, 14 movit dubitationes, eæ infirmissimis nituntur argumentis, a falso initio profectæ, quod omnes, quas Ovidius edidisset epistolas, nominatim ab eo Amor. II, 18, 21 sqq. appellatas putat.

læsus posuit, quæ in illo codice scriptura annotatur tantum. Sed *victum* os in tali re quid sit, non intelligo, putoque sublato pronuntiandi errore scribendum:

ne fugiat *ficto* fassus ab ore pudor,

hoc est, hactenus ad fallendum composito.

Ibd. II, 609 sqq.:

Condita si non sunt Veneris mysteria cistis,
nec cava vesanis ictibus æra sonant,
attamen inter nos medio versantur in usu,
sed sic, inter nos ut latuisse velint.

Perversissime hæc coniunguntur, quamquam mysteria Veneris cistis non condantur, tamen in medio usu versari, contrariumque est per se Ovidii sententiæ, in medio usu ea versari; inter nos enim versari dicit, verum non medio in usu, sed ita ut lateant inter ipsos nos. Scribendum igitur est:

Haut tamen inter nos medio versantur in usu.

Sed hoc cum ante multos annos annotassem, nunc Iahnii indicio cognosco ab Heusingero præceptum.

Ibd. III, 231:

Aurea quæ pendent ornato signa theatro,
inspice, quam tenuis bractea ligna tegat.

Tegat vitiosum esse constat, quoniam, qui proximus præcedit versus pentameter, in *tegas* cadit. In codice R, qui unus longe ceteros vincit, scribitur *inspice contempnens brattea.* De priore parte nulla dubitatio relinquitur; extremum verbum admodum probabiliter corrigi potest:

Aurea quæ pendent ornato signa theatro,
inspice: *contemnes;* bractea ligna *beat,*

hoc est, divitiarum specie ornat.

(De v. 440 dictum est vol. I p. 114, ubi *Priami* scriptum oportuit, non *Priamei.*)

Ibd. III, 475:

Sed neque te facilem iuveni promitte roganti,
nec tamen eduro, quod petit, ore nega.

Interpolatum hoc; nam codices non solum boni, sed fere

omnes habent: *quod petit ille, nega.* Neque *edurus*, quod Vergilius semel de arbore dixit, huc transferri facile ab Ovidio potuit. Litteræ rectius dividendæ sic:

nec tamen *e duro*, quod petit ille, nega.

E duro pro *dure* Ovidius dixit, ut *e facili* (tria exempla Ovidiana Schellerus habet p. 3673), *ex æquo* (met. III, 145, IV, 62), *ex alto* (am. II, 4, 16), *ex toto* (ex Pont. I, 6, 28). Senecæ exempla, quæ plurima sunt, Valerii Maximi, Taciti, aliorum omitto. De Livio, Ovidii æquali, dixi in præfat. Livii vol. I fasc. 2 p. 18.

Ibd. III, 591 in scriptura optimi codicis verba sic distinguenda sunt:

Dum cadit in laqueos, captus quoque nuper, amator
solum se thalamos speret habere tuos.

Duo temporis momenta notantur, sed vicina: dum capitur amator, atque etiam dum nuper captus est.

Ibd. III, 758 in codicum scriptura una littera mutanda est:

Sive domi præsume dapes, seu desine citra,
quam cupis; *es* (pro et) paulo, quam potes esse, minus.

Imperativus et infinitivus *(es—esse)* apte componuntur.

Remed. amoris 521. E codicis optimi scriptura, quæ hæc est:

Posse pati facile est, ubi sapientia desit,
protinus ex facili gaudia ferre licet,

facillime efficitur verum:

Posse pati facile est, ubi, *si patientia* desit,
protinus ex facili gaudia ferre licet.

Ibd. 565, 566, ubi agitur de cogitatione rerum ingratarum ad expellendum amorem adhibenda, codices et boni et longe plurimi:

Hic male dotata pauper cum coniuge vivit;
uxorem facto credat adesse suo.

Scribendum:

Hic male dotata pauper cum coniuge vivit;
uxorem *facito* credat adesse *suam*.

Facito tu, poeta, præcipiendo.

Ibd. 719 (de scriptis delendis) codices non interpolati:

Omnia pone feros pones invitus (R *invictus*) in ignes
et die: ardoris sit rogus iste mei,

e quo fit:

Omnia pone *fero* (pones invitus) in *igne*.

Parenthesis prorsus Ovidiano more interposita est.

Venio ad clarissimum Ovidii opus, cui ipse quoque paulo plus quam ceteris (si epistolas heroidum excipio) studii tribui, **metamorphoseon** libros. In iis quales subesse possint in omnibus, etiam optimis, codicibus interpolationes, ostendit protractum illud nostra demum ætate ab Hauptio e grammatici scripto in libro VIII, 237 *limoso... ab elice*, pro quo substitutum erat ad rem absurdissime *ramosa ab ilice*. Quam antiqua sit etiam libera et longe progressa interpolatio, ostendit codicis Laurentiani sec. XI (L apud Merkelium) cum codice Marciano (M) contentio; nam hunc ceteris longe præstare integritate post Heinsium Merkelius intellexit. Codicis L eam partem, quam Keilius non contulerat (a libro IX ad XII, ubi desinit), ipse a. 1869 contuli.

In primo libro nihil coniectura emendavi; itaque tantum annotabo, v. 663 e melioribus codicibus revocandum esse *mœrenti*; prave enim, cum inde a v. 653 Inachi querelæ fuerint, subiicitur de Io *talia mœrentem*. (Nam Inachum Argus submovere non potuit.) Verba autem sic cohærent: Talia mœrenti patri Argus submovet natam ereptamque diversa in pascua abstrahit. Etiam

II, 153 e codicibus scribendum est, rectiore copulatione:

Interea volucres Pyrois et Eous et Æthon.

In editionibus prius *et* omittitur.

II, 774 editur pravissime:

ingemuit (Invidia) vultumque deæ ad suspiria duxit.

E vestigiis optimorum codicum, in quibus est: *vultumque ima ad suspiria duxit*, faciendum videtur:

ingemuit, *vultuque minans* suspiria duxit.

IV, 46:

Derceti, quam versa squamis velantibus artus
stagna Palæstini credunt mutasse figura.

Sic codices fide digni; puto subesse *natasse. Natare freta* Vergilius dixit, *aquas* Iuvenalis (VIII, 265) et Martialis, *aquas, undam natari* Ovidius ipse.

(De IV, 140 dixi vol. I p. 25.)

IV, 259:

Tabuit ex illo dementer amoribus usa
nympharum impatiens et sub Iove nocte dieque
sedit humo nuda, nudis incompta capillis.

Sic codices; nihil est *nympharum impatiens;* scribendum videtur:

nympha, operum impatiens.

IV, 504, 505:

Omnia trita simul, quæ sanguine mixta recenti
coxerat ære cavo, viridi versata cicuta.

Ineptum et ridiculum est, ceteras potionis venenatæ particulas versari cicuta, nimirum quasi trulla. Rectum est *mersata,* cicuta copiose affusa.

V, 1, 2:

Dumque ea Cephenum medio Danaeius heros
agmine commemorat, fremida regalia turba
atria complentur.

Pro voce corrupta interpolator *fremitu (turbæ)* posuit; faciendum erat, ad rem aptissime,

trepida regalia turba
atria complentur.

Cum trepidatione enim et tumultu conveniunt.

VI, 203: Niobæ cultores Latonæ increpantis et omittere sacra cœpta iubentis oratio sic concluditur in codice Marciano. optimorum altero:

Itesati. s propere sacris aurumque capillis
ponite;

Laurentianus habet *itesatis* et (recte) *laurumque.* Hinc effici videtur:

Ite *(sat est)* propere *a* sacris laurumque capillis
ponite.

Neque enim aptum participii ablativum *(abiectis propere sacris)* ad litteras et versum accommodari posse puto.

VI, 233 e codicibus scribendum est:

carbasa *diducit* (pro *deducit*), ne qua levis effluat
aura.

Non agitur de velis contrahendis, sed de iis, ne quid auræ pereat, explicandis et in latera extrahendis.

VI, 488, 489:

Regales epulæ mensis et Bacchus in auro
ponitur; hinc placido dantur sua corpora somno.

Barbarum, ut quod maxime, *sua* pro *eorum*, quod præterea totum abundat. Credo scriptum olim fuisse:

hinc placido dant *turgida* corpora somno,

hoc est, cibo vinoque impleta.

VII, 186 quod in antiquis codicibus scribitur:

Homines volucresque ferasque
solverat alta quies nullo cum murmure sepes
immotæque silent frondes,

id iam in deterioribus codicibus rectissime emendatum est, sed adiecto aliunde versu spurio:

Homines volucresque ferasque
solverat alta quies nullo cum murmure *serpens,*
immotæque silent frondes.

Tacite serpit quies.

VII, 194 sqq.:

Tuque triceps Hecate, quæ cœptis conscia nostris
adiutrixque venis, cantusque artesque magorum,
quæque magos, Tellus, pollentibus instruis herbis.

Ineptissime inter deas his artibus præpositas appel-

lantur cantus artesque magorum; si qnis autem, sublato post *magorum* commate, *cantusque artesque* accusativos esse velit et ab *instruis* pendere (quamquam id fieri nullo pacto potest, quia necessario in *quæque* demum ad alterius deæ mentionem transitur), nihil sit cantus magorum instruere herbis, perversiusqne, si fieri potest, coniungantur *cantus artesque magorum magosque.* Una littera mutata sententiam restituet et orationem:

quæ cœptis conscia nostris
adiutrixque venis *cantusque artisque* magorum.

VII, 223 (de Medea):

subiectaque Thessala Tempe
despicit et cretis (cod. optimus *cretes*) regionibus applicat angues.

Recte iam in aliquot codicibus scriptum est:

et *certis* regionibus applicat angues.

Non incerta Medea vagatnr, sed eas regiones petit, nbi, quæ opus sint, se reperturam scit[1]).

(De VII, 275 sqq. dictum est vol. I p. 79.)

VII, 509 sqq. (in Æaci oratione Atheniensibns auxilium pollicentis) in bonis codicibus sic scribitur:

Nec dubie vires, quas hæc habet insula, vestras
ducite et omnia quæ rerum (M; L: *et omnis ait rerum*) status iste mearum,
robora non desunt; snperat mihi miles et hosti
gratia dis, felix et inexcusabile tempus.

Priora Gronovius vere emendavit:

dncite, et (*o, maneat* rerum status istę mearum!)
robora non desunt;

---

[1]) In multis ex iis locis, quos emeudavi, pravas Merkelii coniecturas commemorare poteram; hoc loco quod *Threces regionibus* posuit, quæ sequuntur moutium fluviorumque nomina, omnia ad Thessaliam pertinent.

his adiungenda hæc sunt faciliore etiam emendatione:

superat mihi miles, et *hoc est,*
gratia dis, felix et inexcusabile tempus.

Et copias sibi superesse ait, et tempus hoc opportunum esse et quod nullam excusationem det ferendi auxilii.

VII, 558 (de ægris pestilentia):

Non stratum, non ulla pati velamina possunt,
dura sed in terra ponunt præcordia.

Perverse præcordiorum duritia, quæ nulla erat, commemoratur, omittitur terræ. Manifestum est, poetam posuisse:

dura sed terra ponunt præcordia,

idque addita præpositione corruptum esse; cfr., si opus est, IV, 261 *(sedit humo nuda)*, IX, 650 *(dura positis tellure capillis)*.

VII, 612:

indefletæque vagantur
natarum matrumque animæ, iuvenumque senumque.

Inusitate et perverse in communi clade feminæ primo loco separatim nominantur, deinde transitur ad mares. In codicibus est *natorumque*, dein *virumque* (M) aut *utrumque*. Scribendum igitur [quod etiam Heinsio in mentem venit]:

natorumque patrumque animæ, iuvenumque senumque.

Masculino genere feminæ comprehenduntur.

VII, 687 in codice Marciano sic scribitur:

Quæ petit, ille refert ceterum narrare pudori est,
qua tulerit mercede,

e qua scriptura, cum *ceterum* versus non ferret, reliquæ interpolando natæ sunt. In illa puto subesse nomen ignotæ Phoco arboris (v. 672) scribendumque:

Quæ petit, ille refert; *cedrum*, narrare pudori est,
qua tulerit mercede.

VII, 741. Codex Marcianus (apud Merkel. p. IV):

Exclamo male fictor adest male fictus adulter,
verus eram coniunx.

Laurentianus: Exclamo mala pectora detego tectus adulter,

in quo (et ceteris, qui eum sequuntur) hæ litteræ *mala pector adet* aperte respondent illis *male fictor adest*, sed post has restat *ego*, recte hic servatum, prave repetito *male* in Marciano. Certum est scribi debere:

Exclamo male *victor: Ah, en* ego fictus adulter,
verus eram coniunx,

aptissime notata mala infelicique victoria, aptissime contrarie relatis *fictus* et *verus*. Interiectionem *ah (a)* ante *en* corripuit Ovidius, ut Vergilius *o (Corydon, o Alexi)*. Neque enim aptum est *At*.

VIII, 117. In *exponimur (orbe)*, quod codices boni habent, subesse perfectum, satis ostendit subiectum *ut pateret*. Videtur Ovidius audaci imagine quasi de venditione et emptione dixisse:

expendimus orbem,
terrarum, nobis ut Crete sola pateret.

(De VIII, 640 vid. vol. I p. 68.)

IX, 74 (Hercules de hydra Lernæa):

crescentemque malo domui domitamque reduxi.

Sic optimi codices verbo inepto, cui interpolatores multa substituunt: *redegi*, *revolvi*, *subegi*, *revinxi*, *repressi*, cet. Ausus ne est Ovidius novo verbo uti *redussi?* ut Cicero *redamare* dixit, alii alia.

IX, 179 (in Herculis ad Iunonem oratione) in codice M sic scribitur (Merkel. p. VII):

vel si miserandus et hosti
hoc est tibi sum, diris cruciatibus ægram
invisamque animam natamque laboribus aufer,

ex quo fieri, acumine Ovidiano restituto, annotaveram:

vel si miserandus et hosti,
hoc est, *si* tibi sum, diris cet.

Nunc scio, hoc omnibus apicibus in codice L exstare. (Quod Merkelius posuit *hoc æstu*, nimis leve per se est *æstus*

nomen de summis cruciatibus Herculis, intolerabileque fit superposito in eodem versu *diris cruciatibus*.)

IX, 413 sqq.:

> Tum demum magno petet hos Acheloia supplex
> ab Iove Calirrhoe natis infantibus annos,
> neve necem sinat esse diu victoris inultam.

Sic recte Merkelius ex bonis codicibus edidit, nisi quod *victoris* retinuit. Nam neque *victor* ultione eget, neque vicit Alcmæon a Phegeo interfectus, neque omnino illo nomine significari potest. Invectum id est manifesta interpolatione ad occultandum hiatum tolerabilem in arsi et in eiusdem longæ vocalis concursu. Et *ultoris* nomen necessarium est non solum ad personam significandam, sed ad acumen efficiendum (*ultoris inultam*), et *diu;* nam celeritas ultionis petebatur; ulcisci patrem poterant filii, etiamsi exspectassent communem adolescendi legem. (Laurentianus hic ut sæpe cum interpolatis facit, qui v. 413 *hoc* habent, tum 415: *addat*, neve necem sinat esse ultoris inultam.)

IX, 728 sqq. (in Iphidis querelis) editur nunc:

> Si di mihi parcere vellent,
> naturale malum saltem et de more dedissent,

eiecto versu, qui in codicibus interponitur hic:

> parcere (al. *perdere*) debuerant si non et perdere vellent,

sententia manifesto vitiosa; nam cui di parcere volunt (nisi sceleratus gravissimam pœnam meruit, quæ mitiore mutatur, cuiusmodi nihil hic significatur), non naturale malum dant, sed nullum. Sed illud *vellent* ortum est ex illo altero versu, qui nullam habuit nisi ab Ovidio nascendi causam adhibitaque correctione apte et cum acumine ponitur:

> Si di mihi parcere *nollent* —
> parcere debuerant; — si non, et perdere vellent,
> naturale malum saltem et de more dedissent.

Interrumpit orationem Iphis, nec tamen plane parenthesin

efficit, sed illi ipsi *debuerant* adiungit de integro condicionem: *si non* (hoc est, quod præcessit: *si nollent*), *et si me perdere vellent*. *Dedissent* iussive dici nihil opus est addi (hätten sie mir wenigstens...geben sollen).[1]).

X, 224:

Ante fores horum stabat Iovis hospitis ara
Lugubris sceleris, quam si quis sanguine tinctam
advena vidisset, mactatos crederet illic
lactantes vitulos, cet.

Admodum inusitate scelus *lugubre* appellatur, nec recte iam hic præcipitur, quod v. demum 228 superioribus præparatum ponitur: *Hospes erat cæsus*. Codices habent omnes, quibus aliquid fidei est, *inlugubris*, mendum ipsi ostendentes. Puto poetam scripsisse:

ara,
ignarus sceleris quam si quis sanguine tinctam
advena vidisset, mactatos crederet, cet.

(*Sceletis* Merkelii, si non typotheta erravit, nihil potest esse pravius)[2]).

X, 467:

Forsitan ætatis quoque nomine „filia" dixit,
dicat et illa „pater", sceleri ne nomina desint.

Manifestum est, in eadem prorsus sententia rhetoricum quoque orationis artificium eandem verbi formam postulare; itaque, quoniam *dicat* h. l. pro *dixit* substitutum esse pror-

[1]) Si usquam ex solo L coniecturam ducere auderem, ex eo, quod IX, 779 in eo scribitur:

quod videt hæc lucem, thalamo quod non ego ponor,

efficerem ad sententiam aptissime:

quod videt hæc lucem, thalamo quod non ego *pellor*,

h. e. non repudiata sum a marito.

[2]) V. 115 quid subsit sub *ætate*, reperire non potui. Si in M esset, quod ex uno Mediceo annotatur, *in core*, teneremus *parilique decore*.

sus improbabile est, scribendum cum „castigatioribus" Heinsii (et L) utrobique *dicat*.

XI, 135 quod ipse conieceram:

restituit, *pactique* fide data munera solvit,

in uno aut altero codice novitio præceptum corrigendo video. *Facti* nihil est; sed munera perniciosa Bacchus dederat, ut pacti fidem servaret, nunc idem solvit. Heinsius inutiliter plus tentavit nec recte; nam de fide solvenda h. l. non agitur.

XI, 291 sqq.:

Forsitan hanc volucrem, rapto quæ vivit et omnes
terret aves, semper pennas habuisse putetis.
Vir fuit et tanta est animi constantia, quantum
acer erat belloque ferox ad vimque paratus.

Vitiatum esse versum 293, in quo alii codices (L) *tantum* habent, et oratio et sententia tam manifesto declarat, ut Merkelius Heinsii desperationem secutus obelum apposuerit. Nihil tamen certius faciliusve emendatu:

Vir fuit, et (tanta est animi constantia) *iam tum*
acer erat belloque ferox cet.

Quem nunc habet volucris animum, habuit vir; tanta est animi ingeniique constantia. Forma hæc epiphonematis parenthesi interpositi apud Ovidium frequens est; vid. IX, 630, ubi mirifice Merkelius orationem interpungendo perdidit, X, 573, XIV, 285. *Iam tum* in *tantum* transiit in multis codicibus XIII, 921 et alibi sæpe, ut apud Quintilianum in prooemio libri VI, 7, ubi scribi debet emendatione certissima: *quam substantiam placidæ et*, *quamquam* (pro *quam*) *scio vix posse credi*, *iam tum altæ mentis ostenderit* [1]).

[1]) V. 328 in codicis optimi scriptura una littera mutanda est:

Quam miser amplexans ego tum *patruique* (pro *patruoque*) dolorem
corde tuli fratrique pio solatia dixi.

Patruo ob *fratri* natum est. Ex *ego tum* facere *pariter* cuius est pravitatis! [*Patruique* codices quinque Heinsii.]

XI, 393 in codicibus scribitur:

Erat ardua turris,
arce locus summa, fessis loca grata carinis.

Corruptum esse *locus* consentitur; sed turris alta et arx, ad quam adscenditur (394), non est locus gratus (nedum loca grata) carinis. Describi pharum iam alii intellexerunt. Eius significatio facillime eruitur primum in *locus*, deinde in *loca*, priore loco reperta iam ab aliis:

Erat ardua turris,
arce *focus* summa, fessis *nota* grata carinis.

(Cum a. 1869 in bibliotheca Laurentiana codicem cum exemplo Tauchnitziano a. 1868 conferrem nec ullum præterea librum adhiberem, annotavi v. 618 pro *sacra* scribendum esse *atra;* redux id Heinsio iam in mentem venisse vidi. *Sacra* domus somni cur appelletur, nulla causa est; aptissime *atra* domus subito vestis fulgore reluxisse dicitur. V. 714 adolescentulus annotaveram legendum esse:

dumque notata locis reminiscitur acta,

ita ut exemplis tribus universæ rei significatio superadderetur, adscripseramque confirmationis causa (quoniam philologi testimoniis utimur in rebus, quas natura ipsa et communis sensus docet) Quintiliani verba XI, 2, 17: *cum in loca aliqua post tempus reversi sumus, ...etiam, quæ in his fecerimus, reminiscimur personæque subeunt* cet. Neque nunc aliter sentio; sed in codicibus aliquot emendationem præceptam video.)

XII, 23:

Ille, ut erat, virides amplexus in arbore ramos
fit lapis et servat serpentis imagine saxum.

Ridicule serpens ipse mutatus sui imagine saxum servare dicitur, cum hoc significetur, saxum servare imaginem serpentis (aut serpentem in saxo sui imaginem servare). Sed ne *superat* quidem, quod nuper coniectura substitutum est, satis aptum est; nam *imagine serpentis saxum superare* videtur esse perfectiorem imaginem serpentis reddere,

quam saxum reddat, non, quod requiritur, efficere, ut imago per saxum emineat. Nihil propius effici posse videtur quam hoc:

et *signat* serpentis imagine saxum.

XIII, 329 sqq.:

Dure Philoctete, licet exsecrere meumque
devoveas sine fine caput, cupiasque dolenti
me tibi forte dari nostrumque haurire cruorem,
utque tui mihi, sic fiat tibi copia nostri,
te tamen aggrediar mecumque reducere nitar,
tamque tuis potiar, faveat fortuna, sagittis
quam sum Dardanio, quem cepi, vate potitus.

Versus 333 (*Te tamen* cet.), qui in codice optimo et eo loco, quo posuimus, et ita scriptus legitur, apparet, quod aliqua ex parte iam Gierigius suspicatus est, in eo codice, ex quo interpolati originem trahunt, posteriorem partem legi non potuisse varieque esse suppletam, cum verum initium retineretur; in aliquot tamen codicibus id quoque, quod reliqua desiderarentur, omissum esse; est autem prorsus necessarius; nam illa *tamque tuis potiar* ostendunt, præcedere iam aliam, quid facturus sit Ulixes, significationem futuro tempore conceptam post illam permissionem, quæ in *licet* (329) cœpta finitur in *fiat* (332). Sed in v. 332 minus recte tamquam æqualia comparari videntur et simul permitti, quæ æqualia non sunt, quoniam alterum (*utque tui mihi*) non permittitur, sed ab Ulixe expetitur; neque recte post illa *utque tui mihi* subiungitur *tamen*, aut inter *licet .... tamen* interponitur alia permittendi forma per particulam *que* (*licet .... utque .... sic .... fiat*). Itaque suspicor, hunc versum sic scriptum ab Ovidio interpositum esse (*παρεντεθῆναι*):

(utque tui mihi *sit*, fiat tibi copia nostri),

hoc est: et sane fiat tibi copia nostri ea condicione, ut mihi tui sit. [Sic unus cod. Heinsii.]

XIII, 692 (de effictis cælando Orionis Thebani filia-

bus, quæ se ad patriam ex oraculo peste liberandam telæ instrumentis interemerant) sic scribendum est proxime ad codicem M:

> Ecce facit (Alcon) mediis natas Orione Thebis,
> agmen (cett. codd. et edd. *hanc non*) femineum, iugulo dare vulnus aperto;
> illas (cett. codd. et edd. *illam*) demisso per *inerti* (cod. M *inertia*, cet. *fortia*) vulnera telo
> pro populo cecidisse suo pulchrisque per urbem
> funeribus ferri celebrique in parte cremari,
> tum de virginea geminos exire favilla,
> ne genus intereat, iuvenes, cet.

Primum artifex expresserat Orionis filias se ipsas interimentes; deinde alia imagine finxerat, illas interfectas iam (*cecidisse*, ad cuius verbi tempus editores non attenderunt) sepeliri, et simul iuvenes e favilla surgere. *Iners* autem *telum* per vulnera demiserant, radium textorium (*τὴν κερκίδα*, Anton. Liber. 25). *Agmen femineum* de duabus simul Ovidius dixit Vergilii exemplo Æn. II, 212, quem locum soli recte enarrant, qui de coniunctis serpentibus certa via incedentibus accipiunt.

XIII, 794, ubi Cyclops Galateæ laudes comparatione multiplici extollit, hæc quoque ponitur:

> nobilior forma, platano conspectior alta.

Prorsus perverse inter medias pulchritudinis et venustatis laudes interponitur hæc nescio quæ nobilitas, pro qua certum est Ovidium, una littera aliter scripta, mobilitatem commemorasse; cum *forma* quidem comparationem, quæcumque sit laus, ineptam esse omnes consentiunt; sed in nobilitate difficile erat, quid ad comparandum adsumeretur, reperire; (quamquam raræ est et omnia superantis pravitatis *fordam* bovem in nobilitatis comparatione ponere, etiam *fordam* solum pro substantivo). Reperto in altera voce vero scribendum videtur:

> *Mobilior dama.*

XIV, 55 sqq.:

Hunc (gurgitem) dea prævitiat portentificisque venenis
inquinat; hic pressos latices radice nocenti
spargit, cet.

Codex M *hic fusis latices* (Merkel. p. XIII), cuius scripturæ etiam in aliis codicibus vestigia sunt. Efficitur:

portentificisque venenis
inquinat *effusis;* latices radice nocenti
spargit, et obscurum cet.

XIV, 739, 740 (de Iphide, qui se laqueo ab interiore parte ianuæ religato suspendit):

Icta pedum motu trepidantum et multa gementem
visa dedisse sonum est adapertaque ianua factum
prodidit.

Sic fere codices (quorum quidem optimus, omissis errore duobus hemistichiis, habet tantum *icta pedum motu est adoperta ianua factum)*, nisi quod nonnulli *trepidantem*, alii *et morte timentem*. In *multa* tenetur frequens error, quo sublato efficitur cum arguto lusu et Ovidiano:

Icta pedum motu trepidantum *muta* gementem
visa dedisse sonum est adapertaque ianua factum
prodidit.

(Nihil est *trepidantum morte;* poterat ferri *in morte.*)

XV, 153 sqq. (in Pythagoræ oratione):

O genus attonitum gelidæ formidine mortis,
quid Styga, quid tenebras et nomina vana timetis,
materiem vatum falsique pericula mundi.

Quæ, quæso, hæc sunt mundi pericula, quæ Pythagoras, qui omnia de inferis inanissime ficta docet esse, tamen et esse docet et timeri vetat? Et quo *falsi* mundi appellatio pertinet? Terrores illi sunt hominum falsa opinione fidem iis adhibentium. Ovidius scripserat:

materiem vatum, *falsi terricula* mundi.

Rarior vox, quæ e poetis testem habet Accium, ex Ovidii

æqualibus Livium, cessit pervagatæ, additumque est ad versum fulciendum *que.* Iam *falsus* est *deceptus* vana specie, quo significatu posuit Terentius Eun. II, 2, 43 (274)[1].

XV, 270, 271:

Hic fontes natura novos emisit, at illic
clausit, et antiquis tam multa tremoribus orbis
flumina prosiliunt aut excæcata residunt.

Scribendum esse *antiqui* Batavus aliquis superioris sæculi intellexit; nam orbis vetustas est et sæcula, non tremorum; recta omnia erunt, una præterea littera mutata:

et *antiqui iam* multa tremoribus orbis
flumina prosiliunt aut excæcata residunt.

Inter se referuntur *antiqui* et *iam* (nunc). (V. 322 vulgare mendum codicibus aliquot præeuntibus tollendum, ut scribatur:

Clitorio quicumque sitim de fonte *levavit*,
vina fugit gaudetque meris abstemius undis,

non *levarit.*)

XV, 364:

I quoque, deiectos (all. codd. *delectos*) mactatos obrue tauros;
cognita res usu: de putri viscere passim
Florilegæ nascentur apes.

Recte a pluribus intellectum est; non solum prave

[1]) Vereor, ne, si uno in loco errorem nuper commissum sine nova emendatione corrigam, infinita, quæ prætermitto, probare aut mediocriter improbare videar. Non possum tamen tacere, quam admirer, in facillima re in huius libri v. 73 pro *arcuit*, quod ab Heinsio restitutum ceteri tenuerant, revocatum esse *arguit*, ut dicatur Pythagoras primus insimulasse, ab hominibus animalia mensis imponi. Et tamen XII, 427 iidem scribunt: *quæ clamor ad aures arcuit ire meas.* Apud Tacitum etiam ann. III, 72 non deerit, qui *arguerat* pro *arcuerat* a Lipsio posito revocet, alia promendi ingenii materia deficiente.

hæc iuxta sine copula poni *deiectos mactatos*, sed neque deiectos neque delectos boves recte h. l. appellari, tum autem *quoque* adverbium alienissimum esse; neque enim eundi verbum alteri præcedenti adiungitur. Quid res et sententia postularet, iidem viderunt; in participio exquirendo dissentiunt; mihi non spernendum videtur, quod codicum vestigiis monstratur:

I, scrobe *deiecto* mactatos obrue tauros.

Nam scrobem *deiicere* pro eo, quod est alte defodere, non improbabile facit locorum *deiectorum* apud Cæsarem appellatio et apud eundem substantivi *deiectus* similis usus.

XV, 838, 839 (de Augusto):

Nec nisi cum senior similes æquaverit annos
ætherias sedes cognataque sidera tanget

Hærent merito in *similes* et *æquaverit*, quæ nihil habent, quo referantur; id ibi latere manifestum est, ubi scribitur *senior*, quo comparativo nihil perversius fingi potest in longissimæ vitæ summæque senectutis augurio. Sed ut Pylii senis anni adulatoriæ exaggerationi sufficiant (quod non faciunt, nec omnino quicquam humanæ comparationis), a litteris longissime recedit *Pylio*. Artificiosius adulatus Ovidius est; scripsit enim sic:

Nec nisi cum *imperio* similes æquaverit annos,

hoc est, magnitudini aucti a se imperii similem annorum numerum æquaverit. Ac propter hoc ipsum, quod proprie imperii mensura et annorum numerus conferri nequeunt, non dixit simpliciter *æquaverit annos*, sed *similes* (non minus immensos).

Minus sibi quam metamorphoses vindicasse studii et operæ poemata ab Ovidio in exilio scripta, nemo mirabitur. Legi tamen non incuriose annotavique quædam, quæ iterum pensitata probataque expromam. In tristium libris et multa de codicibus incerta sunt, et eius, qui ceteros antiquitate superat, exiguæ particulæ collatæ sunt (Florentini, olim

Marciani, nunc Laurentiani sæc. X aut XI; vid. Merkel. præf. vol. 3 operum Ovidii).

Trist. I, 1, 111, 112:

Tres procul obscura latitantes parte videbis;
hi quoque, quod nemo nescit, amare docent.

Hæretur iure in *hi quoque*, quoniam nullos alios eiusdem generis libros ante poeta nominavit; sed coniecturæ infelices fuerunt, perinfelix Merkelii, qui miram excogitavit ellipticam orationis figuram *si quoque*. Scribendum est:

Sic quoque (etsi obscura parte latent)....amare docent.

Ibd. I, 3, 99:

et voluisse mori, moriendo ponere sensus.

Hoc verum et elegans esse Merkelius affirmat; ego neque quid hac geminatione (*mori*, *moriendo p. s.*) efficiatur, video, neque usitate dici puto, nulla re adiecta, *ponere sensus*. Itaque Ovidium scripsisse opinor:

et voluisse *mali* moriendo ponere sensus.

Ibd. I, 5, 1 annotaveram, usum loquendi videri postulare:

O mihi post *nullos unquam* memorande sodales

pro eo, quod editur *ullos numquam*, quoniam, ut dixi in præfat. Livii vol. I, I p. 22, *quisquam* et *ullus* negationi non præponuntur; postea vidi ita in codicibus aliquot esse. (Apud Ciceronem de orat. II, 229 prave nuper editum est: *artem esse facetiarum*, *Iule*, *ullam negares* pro eo, quod recte ante scribebatur: *facetiarum*, *Iule*, *negares*.)

Ibd. I, 5, 23:

Si non Euryalus Rutulos cecidisset in hostes,
Hyrtacidæ Nisi gloria nulla foret.

Cadere in hostem neque sic dicitur, ut sit *incidere*, neque ut *pugnantem contra hostem cadere*. Scribi videtur debere:

Rutulo cecidisset in *hoste*,

hoc est, a Rutulo hoste circumventus.

Ibd. 1, 10, 1 et 2 verba sic interpungenda sunt:

Est mihi sitque, precor, flavæ tutela Minervæ,
navis et a picta casside nomen habet.

Ibd. II, 79, 80. Recte Merkelius in priore tristium editione scribendum coniecerat:

Ah, ferus et nobis nimium crudeliter hostis,
delicias legit qui tibi cumque meas,
carmina *de* (pro *ne*) nostris quum te venerantia libris
Iudicio possent candidiore legi,

nisi quod *indicio possint* retinuit. Candor indicii est, non indicii.

Ibd. II, 275 sqq.

Sic igitur carmen, recta si mente legatur,
constabit nulli posse nocere meum;
at quoddam vitium quicumque hinc concipit, errat
et nimium scriptis arrogat ille meis.

Sic meliores codices (non *vitii*), nisi quod pro *arrogat* (tribuit, nimiam illa potestatem habere putat) vulgari errore *abrogat* habent. Non agitur de vitio concipiendo, sed de iudicio eius, qui vitium ex Ovidii libris originem habere putat, scribendumque est ad hanc formam:

atque *ortum* vitium quicunque hinc concipit, errat.

Paulo post v. 285 necessario scribendum, ut est in uno et altero codice:

Cum quædam spatientur in *hoc* (pro *hac*), ut amator eodem
conveniat, quare porticus ulla patet?

hoc est, eo consilio. (Handii Tursell. III, 321.)

Ibd. II, 542:

Carminaque edideram, cum te delicta notantem
præterii totiens irrequietus eques.

In apertissima sententia, Ovidii carmina edita iam tum fuisse, cum sine ulla nota in recognitione equitum dimitteretur ab Augusto, nihil dico de *præteriit*, quod fortasse errore in Merkelii posteriorem editionem irrepsit. Sed *irrequietus* mendi manifestum est, nec multo melius, quod

Heinsius substitui voluit, *iure quietus*; nam neque quietis nomen animi ex bona conscientia securitati significandæ aptum est, nec *iure* recte additur. Scribendum opinor:

praeterii totiens *irrevocatus* eques.

Revocatur enim et retinetur, ceteris prætereuntibus, in quo aliquid reprehenditur ac notatur.

Ibd. III, 3, 21:

Si iam deficiam suppressaque lingua palato
vix instillato restituenda mero,
nuntiet huc aliquis dominam venisse, resurgam.

Corrupta hæc esse iam Heinsius et Burmannus intellexerunt. Nam et post *suppressaque* verbum deest, nec *lingua suppressa palato* quæ sit, dici potest, nec apta omnino palati mentio in voce amissa redituraque. Venam (hoc est, ut nos loquimur, pulsum) deficientem vino instillato revocari solitam videmus ex Pont I, 3, 10 (cfr. Senec. de benef, III, 9, 2, epist. 95, 22). Scripsit igitur sine dubio Ovidius:

Si iam deficiam suppressaque *vena paletur*,
vix instillato restituenda mero, cet.

Nam venæ non solum deficere et *cadere* dicuntur (apud Senecam l. c. et Celsum), sed etiam *fugere* (ex Pont. III, 1, 69), quod hoc loco *palari* Ovidius appellavit, nisi *vagetur* scripsit.

Ibd. III, 5, 1 sqq.:

Usus amicitiæ tecum mihi parvus, ut illam
non ægre posses dissimulare, fuit,
ni me complexus vinclis propioribus esses
nave mea vento, forsan, eunte suo.

Et totam condicio sententiam pervertit (quid est enim hoc, exiguam fuisse amicitiam et dissimulari potuisse, nisi arctior fuisset?) et pravior ipsa fit, adiecta mentione bonæ fortunæ et *forsan*. Una littera mutata, una addita renascetur, quod Ovidius scripserat:

Nec me complexus vinclis propioribus esses
nave mea vento, forsan, eunte suo.

Fortasse ne futurum quidem fuisse dicit, ut is, ad quem scribit, se propioribus vinclis complecteretur, si bona fortuna perpetuo usus esset; ipsum suum casum optimo homini initium fuisse arctioris amicitiæ.

Ibd. III, 10, 9 sqq.

At cum tristis hiems squalentia protulit ora
terraque marmoreo candida facta gelu est,
dum vetat et boreas et nix habitare sub arcto,
tum liquet, has gentes axe tremente premi.

Vensum 11 corruptum esse consentitur, in quo *vetat* coniectura Merkelii editur, sententia minime recta, quæ hæc efficitur, dum ob boream et nivem habitari sub arcto non possit, tum liquere gentes, quæ ibi habitent (!), axe tremente premi. Codicum scriptura non satis certo tenetur; videtur tamen in plerisque fuisse *dum patet*, deinde *habitare*, quod in uno erasum videtur, supra scripto *iniecta*. Si *habitare* antiqua scriptura est, sententiæ forma hæc fuit:

dum *volat* et boreas et nix, habitare sub arcto
tum liquet has gentes, axe tremente premi.

Ibd. V, 8, 29 et 30 (de Augusto):

Exemploque deum, quibus accessurus et ipse est,
cum pœnæ venia plura roganda petam.

Sic fere codices, etsi et in *roganda* leviter variatur, et pro *petam* unus et alter *putat* habere traditur. Coniecturæ infelices fuerunt; quid est enim, ut hoc exemplo utar, Augustum *cum pœnæ venia plura rogare daturum* (*rogare dabit*)? Ac tamen initium emendationis et fundamentum facile est repertu ac certum, Augustum, ut deos, non solum pœnæ imponendæ sed etiam veniæ dandæ ius nosse et habere. Itaque Ovidius aut sic scripsit:

cum pœnæ *veniæ iura rogata putat*,

hoc est, cum pœnæ iure (iuribus) etiam veniæ iura lege constituta et sibi data, aut proxime, *veniæ iura* quidem certe.

Ibd. V, 10, 9 sqq. Postquam poeta dixit, numquam sibi aut noctes breves aut dies fieri ad levandam et con-

trahendam ægritudinem, huius rei rationem exponit, tantum in se naturam ita mutatam esse, ceterum servari communes eius leges:

Scilicet in nobis rerum natura novata est,
cumque meis curis omnia longa facit.
An peragunt solitos communia tempora motus,
suntque magis vitæ tempora dura meæ?

(Omitto substitutum a Merkelio *rebus* pro *nobis*, opinor, e coniectura incredibili.) Non potest autem poeta tanquam superiori sententiæ (de natura in se mutata) contrariam opinionem (*an*) ponere, reliqua tempora solitos motus peragere; neque quæritur, *durane* sint vitæ eius tempora, sed, cur longa; itaque etiam causæ longitudinis significatio deest, superest autem *magis*, qui quo referatur comparativus, non habet. Ac pro *dura* tres Bersmanni codices *longa*, pro *an* (v. 11) annotatur *num*, *nunc*, *dum*, *non*. Scribendum est:

Nam peragunt solitos communia tempora motus
suntque *malis* vitæ tempora longa meæ.

(De V, 5, 16 dixi supra p. 18, de V, 6, 27 ad Cic. Fin. V 32 p. 662 ed. sec.).

Ibd. (V, 10), 41 et 42 (de Getis Latini sermonis ignaris):

Utque fit, in me aliquid si quid dicentibus illis
abnuerim quotiens adnuerimque, putant.

Pro *si quid* alii codices *siquidem*, unus *forsan*. Expletus est versus, qui sic potius scribendus erat:

Utque fit, *inridere*, aliquid dicentibus illis,
abnuerim quotiens adnuerimque, putant.

In **epistolis ex Ponto** codicis Sarraviani, qui fere unus certiorem auctoritatem habet, scripturam ante Kornii editionem (1869) persæpe ignorabamus. Itaque aleæ plenam materiam, cum etiam celeriter legerem, raro attigi. Nonnulla tamen occurrerunt certa aut probabilia. Velut

I, 1, 37 sqq. sic scribitur:

Ecquis ita est audax, ut limine cogat abire
iactantem Pharia tinnula sistra manu?
Ante deum matrem cornu tibicen adunco
cum canit, exiguæ quis stipis æra negat?
Scimus ab imperio fieri nil tale Dianæ;
unde tamen vivat, vaticinator habet.

Mire Diana ita inducitur, ut nihil ponatur, quod eius sub nomine fiat, et tamen illud de vaticinatore addatur. Nec sane quicquam de huiusmodi artificiis cum Dianæ cultu coniunctis traditur; nam quod ad Dianam Aricinam hæc referri narrant, prorsus sine testimonio confingunt. Nimirum rectissime Tanaquillus Faber vidit, hos duos versus conclusionem habere superiorum quattuor et universam rei declarationem; sed quod *Cybelæ* pro *Dianæ* scribi voluit, ut omittam mutationem ipsam improbabilem esse, non una, sed duæ deæ nominatæ erant. Scripserat Ovidius:

Scimus ab imperio fieri nil tale *dearum;*
unde tamen vivat, vaticinator habet.

Qui mutavit, novam deam adiungi putavit.

Ibd. I, 7, 63 sqq.:

Quod si permittis nobis suadere, quid optes,
Ut des, quam reddas, plura, precare deos.
Idque facis, quantumque licet meminisse, solebas
Officii causa pluribus esse dari.

Sic codex Sarravianus; edunt *causam* et pro *dari* extremo loco *dati* sine sententia aut *pati*, prava sententia et ad id, quod agitur, nihil pertinente. Ex illo efficitur verum:

solebas
officii causam pluribus *ipse dare*,

hoc est: ipse promerendo efficere, ut causam officii tibi præstandi haberent. Etiam Amor. I, 4, 46 *esse* in optimo codice non ex *ecce* ortum est, quod post Heinsium Merkelius posuit, sed ex *ipse*, quod ceteri habent.

Ibd. I, 9, 45 et 46:

Hoc est, quod possim Geticis tibi mittere ab arvis,
Hoc solum est, istic quod liquet esse meum.

Non quæritur, quid certum sit Ovidii esse, sed quid solum Ovidii Romæ esse possit, cum ipsi ibi esse non liceat. Codices *licet*. Egregie igitur Siesbyeus meus:

Hoc solum est, istic *quoi* licet esse, meum,

usus eo genere corrigendi, de quo dixi vol. I. p. 68.

Ibd. II, 3, 15 et 16:

Nec nisi quod prodest, carum est et, detrahe menti
spem fructus avidæ, nemo petendus erit.

Neque *petere* pro *colere*, *appetere* recte dicitur et, si diceretur, debebat esse: *nemo petetur*. Opinor fuisse:

nemo *verendus* erit.

Nam id pro adiectivo ponitur (*venerabilis*).

Ibd. II, 5, 67, ubi Ovidius se poetam, Salanum (?) oratorem non eodem divini afflatus instrumento tactos esse, sed tamen utrique calorem inesse debere dicit, sic in codice Sarraviano scribitur (vid. Merkel. præf. p. V):

Thyrsus sublestate, gustata est laurea nobis,
sed tamen ambobus debet inesse calor.

in Combiano autem, Heinsio teste: *Thyrsus ubi est a te*. Recte Burmannus, qui inanissimis de causis distichon eiicere volebat, intellexit tamen, lauream ad oratores pertinere, thyrsum ad poetas, itaque scribendum esse:

gustata est laurea *vobis*,

(etsi is cum vulgaribus codicibus *gestata* legebat); ita in priore parte versus duo manifesto tenentur: *thyrsus*. . .*me*; superest, ut inveniatur verbum duarum syllabarum (nam trium, quarum ultima littera *t* terminetur, versus non recipit, nisi quod a vocali brevi incipiat), quod thyrsi vim significet, accusativum regens. Mihi unum in mentem venit:

Thyrsus *pulsat me*, gustata est laurea vobis.

Quod paulo post legitur v. 73 sqq., ubi Ovidius et Salano (?) perpetuam Germanici amicitiam et præterea

aliquid ipsi Germanico vovet, quid hæc verba significent:

succedatque tuis orbis moderator habenis,

neque ab aliis expositum video neque ipse intelligo; quamquam hoc non prorsus vere dico; significant enim Germanicum in moderando orbe (in quo habenas teneat) succedere habenis, quas antea Salanus tenuerit, quod ridiculum est. Sed salvam rem præstat codex Sarravianus, in quo Heinsius *moderatus* scribi annotat (et *suis*, quo non utor). Precatur igitur Ovidius, ut habenis, quibus Germanicus nunc Salanum amicum teneat et regat, succedat olim orbis ab eo moderatus, hoc est, regimen orbis terrarum.

Ibd. II, 6, 23:

Turpe sequi casum et fortunæ cedere amicum
et, nisi sit felix, esse negare suum.

Cedere cum accusativo rei coniunctum paucissimis et incertissimæ fidei testimoniis defenditur (positis in littera *m*, ut *victoriam* apud Velleium Pat. II, 85, *possessionem*) nec bonam h. l. habet sententiam, quasi de usu ac possessione agatur. Codex Sarravianus et duo alii *fortunæ accedere;* sed *amicum*, postposito et in alterum versum reiecto *et*, ad sequentia trahere non licet. Fuitne:

fortunæ *addicere* amicum?

Ibd. III, 1, 152:

Plura quidem subeunt; sed s'turbata timore
hæc quoque vix poteris voce tremente loqui.
Suspicor hoc damno fore non tibi; sentiet illa
te maiestatem pertimuisse suam.

Sic Sarravianus, ex quo Merkelius *disturbata*, quod de unius hominis perturbatione non dicitur; ceteri fere: *sed sunt turbata.* Scribendum videtur:

sed *si* turbata timore
hæc quoque vix poteris ore tremente loqui,
suspicor hoc, cet.

III, 9, 25:

Hæc animum lento curarum frigore lædit.

Sic Merkelius, ut opinor, e coniectura. Verum *hæc*, quo referatur, omnino non habet. Sed etiam in codicum, quam ceteri tenent, scriptura *Sic animum* subiectum deest. *Curarum frigus* iam Burmanno displicebat. Scribendum videtur:

Hæc animum lento *cura acrem* frigore lædit,
ut cupidi cursor frena retentat equi.

Ibd. IV, 2, 17:

Scilicet ut limus venas excæcat in undis,
læsaque suppresso fonte resistit aqua,
pectora sic mea sunt limo vitiata malorum,
et carmen vena pauperiore fluit.

Nescio quas undas significari putaverint editores; agitur enim de venis fontis, quæ non sunt in undis. Scribendum est:

Scilicet ut limus venas excæcat *inundans*.

Ibd. IV, 10, 75 et 76 e codicibus scribendum est:

Qui quamquam est factis ingens et conditur a te,
Vir *tantus* quanto debuit ore cani.

Ibd. IV, 16, 31 sqq. in enumeratione poetarum brevique operum cuiusque significatione hæc leguntur:

Cum Varus Gracchusque darent fera dicta tyrannis,
Callimachi Proculus molle teneret iter,
Tityrus antiquas et erat qui pasceret herbas,
aptaque venanti Gratius arma daret.

Hæc se Heinsius non intelligere confessus est. Nam neque quid sit *antiquas herbas pascere*, quisquam dixerit, neque qui ferri inter coniunctivos (*darent*, *tenerent*, *daret*) possit *erat* (ne quid dicam de hac ipsa circumlocutione *et erat Tityrus*, *qui*). Sed omnia prava exsuperat Tityrus e Græci nominis pastore Vergiliano in Latinum conversus poetam. Ovidius ceteros poetas singulos singulis versibus absolvit, Gratio, ut supra Largo (17 et 18) et Varroni Atacino, cuius nomen pressit (21 et 22), duos dedit, eo magis, quod duo carminum genera tractaverat, Bucolica et Cynegetica:

Tityrus antiquas *capras ubi* pasceret, herbas
aptaque venanti Gratius arma daret,

hoc est: et cum Gratius daret herbas, ubi Tityrus pasceret antiquas (iam apud Vergilium cantatas) capras, et arma venanti apta.

In **fastorum** libris, in qnibus, extremis maxime, quædam Ovidius ipse minus eleganter et perspicue scripta reliquisse videtur, in lubrico scripturæ fundamento panca se obtulerunt, in quibus aliquid efficere, nova emendatione mihi viderer. Quæ alios occupasse video (ut III, 716 Heinsium *partus*, V, 158 Gierigium *suum*), hic quoque tollo.

Lib. I, 231 (ubi Ianus causam reddit, cur in altera nummorum parte forma biceps sit):

Noscere me duplici posses ut imagine, dixit,
ni vetus ipsa dies extenuasset opus.

Neque per se consilii significatio (*ut*) ferri potest neque cum adiecta condicionis significatione conciliari. Sed *in*, quod in aliquot codicibus substituitur, vix in *ut* transisset. Scribendum videtur, geminata *s* littera,

posses *sub* imagine.

Ibd. 541, 542:

Nec mora longa fuit; stabant nova tecta, neque alter
montibus Ausoniis Arcade maior erat.

Parum recte universa Italia eiusque gentes montium appellatione significantur; opinor Ovidium scripsisse:

mentibus Ausoniis,

hoc est, apud animos Ausonum et eorum iudicio atque æstimatione.

II, 282 flamen Dialis *fuisse* (præterito etiam tempore) *ad* sola sacra Panis perinepte dicitur. Sed *erat* repetitum e v. 280 apparet, eique in quibusdam codicibus substitutum *erit*. Excidit igitur verbum ab Ovidio positum, nec facile reperiri, quod etiam versui satisfaciat, potest nisi unum:

Inde deum colimus, devectaque sacra Pelasgis
Flamen *adhuc* prisco more Dialis *obit.*

III, 124:

Seu quia bis quino femina mense parit.

Non magis hoc ferendum puto quam *deno mense* pro *decimo*, reponendumque *bis quinto*, ut VI, 768 scribitur:

Quartus ab extremo mense bis ille dies.

Ibd. 208 (in Sabinæ apud reliquas Sabinas Romanis nuptas verbis):

Non ultra lente possumus esse piæ.

Neque *lente pius* recte dicitur, neque, si diceretur, hoc negandum Sabinæ esset, posse se pietatem lente exercere, sed hoc, posse se sine impietate lentas esse, lento et patienti animo bellum patrum et maritorum spectare. Scripserat poeta:

Non ultra *lentæ* possumus esse *pie.*

Ibd. 451:

Creditur hic (Pegasus) cæsæ gravida cervice Medusæ
Sanguine respersis prosiluisse iubis.

Ridicule cervix gravida dicitur, non Medusa, prave Medusa cæsa, non cervix. Scribendum:

cæsa gravidæ cervice Medusæ.

Ibd. 500 (in Ariadnæ querelis):

Ceperunt matrem formosi cornua tauri,
me tua. et hic lædit, ille pudendus amor.

Sic Merkelius edidit cum obelo, versu vitioso (in verbo *lædit*), sententia prava (dicendum enim erat *et hic... et ille*, et eiusdem generis dicuntur esse amores, quos separare Ariadne velle debet), contra indicium codicum, in quorum optimo est *me uiat et lædit*, in ceteris hinc *me iuvat et lædit.* Longius tamen abit, quod Heinsius commendavit: *me tua. At hic laudi est, ille p. a.* Multo lenius est:

me *tua. Te lædis;* ille p. a.,

hoc est: Iniuriam tibi ipse facis, cum meum amorem cum pudendo illo comparas et spernis. Non animadversa

sententiarum separatione ad *ille p. amor* accommodatum est *lædit.*

IV, 236 (de Atti furente et furias se videre putanti):

Et modo „Tolle faces“, „Remove“, modo, „verbera“, clamat;
sæpe Palæstinas iurat adesse deas.

Palæstinæ deæ quæ sint et quid ad hanc rem pertineant, omnes ignorant; nam quod Palæsten, Epiri oppidum, Marsus commemorat, nihil quisquam de furiis ibi cultis inaudivit. Nihil dico de miro Merkelii commento, qui ex Melete fluvio *Meletinas* deas nescio quas aut cuiusmodi effinxit. Scilicet ludit nos inanis nominis proprii species, conflatis duabus vocibus orta, cum olim fuisset:

sæpe *palam trinas* iurat adesse deas.

Attis modo facibus tantum et verberibus se incessi clamabat, non addens, a quibus, modo palam trinas deas sibi instare. Debuit hic locus poni vol. I p. 152; sed postea hæc emendatio a me reperta est.

V, 230:

Iuppiter hoc ut adhuc nesciat, usque precor.

Adhuc nescire non est porro et posthac etiam nescire. Rectam sententiam verba sic interpuncta habebunt:

Iuppiter hoc, ut adhuc, nesciat usque, precor.

VI, 317:

Inde focum servat pistor dominamque focorum.

Non agitur de foco et Vesta servanda, hoc est, de assidua ad focum commoratione, sed de honore et cultu. Itaque scribi debet:

Inde focum *observat* pistor dominamque focorum.

Paulo etiam ante, v. 313 (307), vereor, ne mendum sit. Neque enim ad rem pertinere videtur, olim sola farra furnis torreri solita (neque aliud ullum frumenti genus), sed farra solida nec molendo comminuta. Itaque opinor scriptum fuisse:

Tota (*Solda*?) prius furnis torrebant farra coloni.

Ibd. 345 sqq.:

Lampsacos hoc animal solita est mactare Priapo:
apta asini flammis indicis exta damus.

Quem tu, diva, memor de pane monilibus ornas.
Perversum adeo, qualia nunc cetera sunt, illud *damus*, quod de Romanis intelligi necesse est (etsi manifestum est, in *quem tu* orationem converti a Lampsacenis, suo deo asinum indicem, qui eius consilia perturbarit, mactantibus, ad honorem, qui eidem animali Vestæ causa habeatur), ut Heinsius totum distichon tolli voluerit, quod si fit, *quem* ad Priapum (v. 344 *ille*) referre cogimur; neque enim prorsus superioribus ignotum erat hoc delendi, quæ expediri nequirent, remedium. Pro *apta* codex E (Bavaricus), in hac parte inter minime malos, a prima manu *apata*. Scripserat Ovidius:

Lampsacos hoc animal solita est mactare Priapo,
fata: Asini flammis indicis exta damus.

Iam Lampsacenorum hæc sunt verba, sui sacrificii rationem reddentium. (Paulo ante v. 341 vellem scriberetur:

Ibat, ut *institerat*, longi deus Hellesponti.

Nam incipiendi consilium inepte significatur.)

Ibd. 395, 396:

Forte revertebar festis Vestalibus illa,
qua nova Romano nunc via iuncta foro est.

Ipsa nova via Ovidius revertebatur:

Forte revertebar festis Vestalibus illa,
quæ nova Romano nunc via iuncta foro est,

hoc est „illa via, quæ", substantivo in sententiam relativam subsequentem reiecto. (Horat. epod. 2, 37: *malarum, quas amor curas habet, obliviscitur.* Vel Livius XXI, 29, 6: *cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus*, ubi alia similia annotata sunt.)

Ibd. 433, 434:

Seu genus Adrasti, seu furtis aptus Ulixes,
seu pius Æneas eripuisse datur.

Neque *eripuisse datur* pro *traditur* Ovidius dixit, neque (de quo omnes tacent) sic *seu—seu* in nominibus diiungendis dicitur (*seu Adrastus seu Æneas hoc fecit*, pro eo, quod est: *Aut A. aut Æn.*). Restituendum est igitur, quod in omnibus præter unum vulgarem codicibus est, oratione sic interpuncta:

Seu genus Adrasti, seu furtis aptus Ulixes
seu pius Æneas, eripuisse ferunt,

ut ad *seu—seu* audiatur *eripuit*.

Ibd. 557:

Ipsa quidem fecisse negat, sed fama recepit;
hoc est, cur odio sit tibi serva manus.

In hac scriptura *negat* necessario refertur ad servam, quæ Athamanti indicavit tosta semina agricolis dari, non ad Ino, quam poeta ipsam alloquitur (*tibi* et v. 554 *tui*). Sed ancilla nihil negabat; Ino non poterat hoc, quod serva indicaverat, de se credi velle. Scripserat Ovidius:

Ipsa quidem fecisse *negas*, sed fama recepit;
hoc est, cur odio sit tibi serva manus.

Cap. III.

Poetæ Augusti ætate inferiores. Seneca. Persius. Lucanus. Valerius Flaccus. Statius. (Silius. Iuvenalis. Martialis.)

Poetæ Latini, qui post Augustum fuerunt, quamquam omnino non sane nostra ætate in multorum manibus sunt, vellem tamen in iis expromendis, quæ in eorum quoque scriptis emendavi, cum ea philologi et grammatici officio satisfaciens tractarem, ab aliquo ordiri, qui paulo plus haberet ad animos hominum commendationis et ipsis philologis paulo legendo notior esset, quam tumidæ argutiæ Senecæ tragœdiarum. Sed quoniam sequendus est temporum ordo, primum hæ sibi locum vindicant, eas, quas vere Seneca scripsit, comitantibus, si quæ præter Octaviam alienæ originis genere similes adhæserunt, velut Hercules

Œtæus, quæ fabula non solum supra modum inepta et earundem rerum sententiarumque repetitione molestissima est, sed etiam oratione multo ceteris deterior. De his tragœdiis nuper bene meruerunt *R. Peiper* et *G. Richter*, codicum scripturis, maximeque omnium principis Laurentiani, quem ipsi E appellant, diligentius et fidelius editis, sed huius meriti laudem duobus prorsus inanibus commentis abusi corruperunt, altero de strophis, in quas non modo lyrica carmina, sed etiam, si dis placet, senarios (in iis tragœdiis, quas Senecæ ipsius esse iudicabant) mirabili artificio descripserunt, neque antiquum ullum testimonium neque minimum codicum vestigium neque rei naturam indiciave in ipsa carminum forma, si non eminentia, at latentia saltem secuti neque ulla minima effecta verarum stropharum similitudine; ea enim tum nascitur, cum versus varii generis certa lege copulati atque eadem forma et ordine iterati rhythmum unitate effecta absolvunt, (adiuvante spectatores in forma sentienda et percipienda musica et saltatione ad eandem varietatis unitatem composita). Nam nihil aliud quam arrepta levissima ac minima sententiæ aut vocis cum altera post maius minusve intervallum subsequenti similitudine versuum eodem genere decurrentium seriem in minutas quasdam particulas concidunt, alias plurium, alias pauciorum versuum, quarum binæ ternæve non eodem ordine, sed plane incerto et confuso inter se respondeant. Et tamen ad hanc inauditam stropharum speciem efficiendam, quam fortasse succedet, qui in Græcarum tragœdiarum diverbia inferat, incredibili temeritate versus transponunt vel potius disiiciunt, mutant, tollunt, cuius rei si quis exemplum habere cupit, velim inspici Troadum canticum, quod a v. 824 incipit. Itaque hæc perversitas, coniuncta cum somniis quibusdam Gruppii aliorumque iam oblivione obrutis de poetis antiquis, velut Hesiodo non minus quam Tibullo, opera sua certo versuum numero (eine Compositions-Zahl) dimensis, etsi similiter

ludere nuper Ribbeckio et aliis placuit in Vergilii Bucolicis, tota cum risu eiicienda est, nisi quis mavult indignari talia et proferri in lucem nec statim explodi. Sed huic invento, ne quid ad licentiam mutandi et omnia vertendi deesset, adiunxerunt alterum, Senecæ tragœdias ad posteritatem propagatas esse ex chirographo ipsius omni genere liturarum, correctionum, dittographiarum oppleto, ita ut in nostris codicibus non raro binæ superessent ipsius auctoris scripturæ, quod totum adeo leviter confictum est e scribendi erroribus vulgaribus et ex antiquæ scripturæ difficilis aut nonnihil corruptæ interpolationibus et correctionibus nihil omnino ab iis, quæ in omnibus antiquorum operibus accidunt, diversis, adeo veterum consuetudini libros evulgandi repugnat, ut refutari non opus sit[1]). His itaque opinionum commentis dimissis eiectisque transpositionibus infinitis, lacunarum notis, coniecturisque cum quæ hinc natæ sunt tum aliis præterea permultis inutilibus et partim absurdis[2]), utamur Peiperi et Richteri copiis et, si quid iis quoque adiuti, quod traditis aut ab aliis inventis melius sit, effecisse nobis videmur, proponamus.

Herculi Fur. 27:

> Non sic abibunt odia; vivaces aget
> violentus iras animus et sævus dolor
> æterna bella pace sublata geret.

---

[1]) Ut illius de numeris, quos scriptores secuti sint, somnii origo ad Lachmannum referri potest, qui in iuvenili libro de choricis tragicorum systematis Æschylum omnia chororum carmina septenario versuum numero conclusisse statuebat, sic hæc opinio de codicum nostrorum discrepantia ex confuso scriptoris chirographo orta auctorem quodammodo habet C. O. Muellerum, qui eam in Varronis de lingua Latina libris protulit.

[2]) Statim Herc. Fur. 19 mirifice Peiper, sublato v. 20, quem prius corrupit, coniectura Senecam dicentem facit Dircen Iunonem novercam sæpe fecisse, quasi e Dirca Iupiter liberos sæpe procreasse tradatur. Hoc unum pro multis sit.

Neque per se rectum est *iras agere*, neque cum vivacitatis nomine hoc verbum convenit; conveniet *alet* (neque interire patietur).

Ibd. 350:

Una sed nostras potest
fundare vires iuncta regali face
thalamisque Megara, ducet et genere inclyto
novitas colorem nostra.

Non potest Lycus, qui de sua novitate queritur, cum Megaram antiqua regum stirpe ortam uxorem ducere cupit, eam *regali* face iunctum iri dicere, quasi ipsa inferiore loco nata in regiam domum innubat. Sententia recta erit, ubi restituerimus *regalis*, ut regia virgo ducta ipsum Lycum nobilitatura esse significetur. Adiectivum a librario ad proximum substantivum accommodatum est.

Ibd. 663:

teque, quam tota irrita
quæsivit Ætna mater.

Non tota Ætna Ceres Proserpinam quæsivit (ac potius omnino non in Ætna), sed tota terra, facibus ex Ætna accensis. Scribendum igitur:

· teque, quam *mota* irrita
quæsivit Ætna.

Ætnam movit et in auxilium advocavit Ceres. (*Qua mota*, inde *quam ota, quam tota.*)

Ibd. 697:

Metus Pavorque, Funus et frendens Dolor
Aterque Luctus sequitur et Morbus tremens.

Inter animi illos affectus malàque vitæ nihil habere loci *funus* apparet, et, si non appareret, monstraret membrorum copulatio uno asyndeto turbata (metus pavorque, funus et fr. dolor). In eo, quod scribitur *funus*, subest adiectivum; sed ex iis, quæ apta sunt pavori, non reperio, quod satis prope ad litteras accedat (*fœdus, falsus?*). (V. 797 emendavi vol. I p. 115.).

Ibd. 1203 sqq. (Hercules quærit, quis liberos occiderit):

Iam tela video nostra; non quæro manum.
Quis potuit arcum flectere aut quæ dextera
sinuare nervos ui cedente mihi?

Sic codex E, non nervum, ut ceteri, nec cedentem. Ubi ui scribitur, versus aut syllabam longam et brevem aut tres breves requirit. Alienum est recedere; itaque excluditur etiam uix. Iusta aut invita cedere barbara sunt, quoniam huiusmodi adiectivi neutrum huiusmodi verbo pro adverbio adiungi nequit. Relinqui videtur:

sinuare nervos rite cedentes mihi.

Sed in v. 1203 fortasse scribendum: num quæro manum? (Codd. quidam recentiores nunc). Etiamnunc enim dubitat Hercules et v. demum 1206 genitorem interrogat et illo tacente suum esse scelus affirmat.

Ibd. 1290 sqq.:

Ignave, cessas, fortis in pueros modo
pavidamque matrem? Arma nisi dantur mihi,
aut omne Pindi Thracis excidam nemus,
Bacchique lucos et Cithæronis iuga
mecum cremabo, aut tota cum domibus suis
dominisque tecta, cum deis templa omnibus
Thebana supra corpus excipiam meum.

Ignave vocativum, quo se Hercules appellat, sine necessitate Gronovius in *ignava* mutavit, ut ad dextram (v. 1288) referretur. In v. 1294 *aut* recte Bothius addidit (et cod. Vratisl.). *Domibus* satis apparet corruptum esse (*tecta cum domibus suis*); sed quæ substituunt, longius discedunt; scribendum sine dubio est:

aut tota cum *hominibus* suis
dominisque tecta.

Huic acute contrarium redditur *cum deis templa.* Pindum Thracem vix fero, fero tamen in hoc inani strepitu etiam nominum. (Othryn in Thraciam transtulit Statius Theb. IV, 655.)

Thyest. 48 sqq.:

Non sit a vestris malis
immune cælum. Cum micant stellæ polo
flammæque servant debitum mundo decus,
nox atra (E alia) fiat, excidat cælo dies.

Medio die noctem futuram optando furia prædicit. Ineptæ igitur *stellæ*. Sed *stellæ* pro *solis* substitutum minime est probabile, cum præsertim v. 50 maior simul mutatio adhibenda sit *(servantque flammæ)*. Probabilius videtur, scriptum fuisse:

Cum micant *altæ* polo
flammæ atque servant d. m. d.

Altas flammas aliquis, inscite sane, stellas interpretatus est. (V. 51 abiiciendus codicis E error.)

Ibd. 255:

Nil, quod doloris capiat assueti modum.

Non malum doloris modum capit, sed modus assuetus doloris malum capit (*χωρεῖ, fasst*), cum malum modum non excedit; si excedit, modus assuetus id non capit. Itaque scribendum prorsus puto:

Nil, quod doloris capiat assueti *modus*.

Cum *quod* pro nominativo haberetur, mutatus verus nominativus est.

Ibd. 314 oratio sic interpungenda est:

Ne mali fiant, times?
Nascuntur. Istud, quod vocas sævum, asperum cet.

Scio enim, quomodo pronomen neutri generis pro superiore adiectivo ponatur (*hoc sum;* vid. ad Cic. de fin. p. 558 et 579 ed. alterius); sed inde non sequitur, dici *nascuntur hoc*, cum præsertim sola *nascuntur* et *fiant* inter se respondeant.

Ibd. 486:

TANT. Decipi captus times?
THY. Serum est cavendi tempus in mediis malis.

Nec *captus* quo spectet, nec unde in Thyestæ verbis ca-

vendi mentio oriatur, apparet. Apparebit facile, opinor, si scripserimus:

Decipi *cautus* times?

Ibd. 819:

Stupet Eoos adsueta deo
tradere frenos genetrix primæ
roscida lucis, perversa sui
limina regni; uescit fessos
tingvere currus, cet.

Limina regni Auroræ nullo modo perversa aut loco mota erant, sed ordo rerum et muneris perturbatus, die et nocte permutatis. Scripserat Seneca:

perversa sui
munia regni.

Ibd. 920 sqq.:

Mixtum suorum sanguinem genitor bibat;
meum bibisset. Ecce, iam cautus ciet
festasque voces nec satis menti imperat.

Frustra conatus sum excogitare, quid sibi vellet post votum, ut Thyestes insciens filiorum sanguinem bibat, adiectum illud de ipsius Atrei sanguine: *meum bibisset*, sive condicionaliter id dictum putatur sive iussivo modo. Scribendum opinor:

merum bibisset;

ut hoc contrarium sit illi *mixtum*. Vellet Atreus, merum, non mixtum, sanguinem frater iam bibisset.

In **Phœnissarum** fragmentis (quæ nunc recte, ut videtur, in Œdipum et Phoenissas dividuntur) duos tantum locos attigi Nam v. 55 scribendum est:

Pars summa *magno* patris e regno mea est
pater ipse,

ubi editur *magni*. Regni magnitudo in hac sententia ad rem pertinet.

Ibd. 434 sqq., ubi sic editur:

Victa materna prece
hæsere bella, iamque in alternam necem
illinc et hinc miscere cupientes manus
librata dextra tela suspensa tenent,

duo postremi versus transponendi sunt:

iamque in alternam necem
librata dextra tela suspensa tenent,
illinc et hinc miscere cupientes manus,

hoc est, dextras iungere pace facta.

Phædr. (*Hippolyt.*) 274, 275:

Fama vix vero favet
peius merenti melior et peior bono.

Neque *vix* in tali sententia ferri potest neque *vero favere*. Manifestum est requiri *ex vero* (vere, ad veritatem). Scribendum:

Fama *ubi ex* vero favet?
Peius merenti melior *est*, peior bono.

Ibd. 1031:

Latuere rupes numen Epidauri dei
et scelere petræ nobiles Scironides
et quæ duobus terra comprimitur fretis.

In primo versu *numen* corruptum esse et manifestum est et consentitur. Redduntur vertendo, quæ apud Euripidem leguntur hæc:

ὥστ᾽ ἀφηρέθη
Σκείρωνος ἀκτὰς ὄμμα τοὐμὸν εἰσορᾶν,
ἔκρυπτε δ᾽ Ἰσθμὸν καὶ πέτραν Ἀσκληπιοῦ.

Itaque *rupes Epidauri dei* tenemus. Una littera mutata fiet:

Latuere rupes *lumen* Epidauri dei,

hoc est, oculos (ὄμμ᾽ ἀφηρέθη εἰσορᾶν). (*Rupes, limen Epidauri dei*, quid sit, Richterne sciat, nescio; ego non intelligo.)

Œdip. 196 sqq. (in descriptione pestilentiæ):

Iamque amplexu frigida presso
saxa fatigant. Quos liberior
domus elato custode sinit,
petitis fontes aliturque sitis
latice ingesto.

Prava omnino (magis etiam, si totum carmen comparaveris) secunda persona verbi *petitis*. Sed primum interpunctio emendanda sic est:

Iamque amplexu frigida presso
saxa fatigant, quos liberior
domus elato custode sinit.

Deinde scribendum:

Petit at fontes aliturque sitis
latice ingesto.

Alii saxa amplectuntur frigida, alios sitis ad fontes rapit.

Ibd. 286 sqq.:

At una bimaris Sisyphi terras adit;
Olenia in arva tertius trames cava
convalle serpens tangit errantes aquas
gelidumque dirimit amnis Elei vadum.

Sic codices boni, *Elei* omnes. (Peiperi versuum transpositionem, qua nihil omnino consequitur, nisi ut praviora omnia faciat, omitto.) Vulgo sic oratio interpungitur, ut verba *Olenia in arva* prorsus perverse ad *Sisyphi terras* trahantur; manifestum est, tertia via quo ferat, iis indicari. *Eleum* flumen ex remotissima Peloponnesi parte hoc loco in mentem scriptori venire non potuisse, certum est. Sed quoniam Oleniorum arvorum mentio ostendit eum, confusa locorum imagine, quod illa ætate homini Romano facile accidere potuit, de Ætolia cogitasse, videtur posuisse:

amnis *Eueni* vadum.

Ibd. 714 sqq.

ŒD. Quisquis in culpa fuit,
dimissus odit omne, quod dubium putat.

CR. Sic odia finnt. ŒD. Odia qui nimium timet,
regnare nescit; regna custodit metns.

Qui in cnlpa fuit, is, cum dimissus est, odit eum, qui ei culpam intulit (itaque Œdipus Creontem semel insimulatum dimittere non vult), non omne, quod dubium putat, quod quid sit, nescio, nec omnino, quid *dubii* mentio hic agat, recte posita v. 712. Deinde inanis est ille Creontis assensns: *Sic od. f.* In codice optimo scribitur: *quod obuium e. eat.* Scribendum est igitur:

ŒD. Quisquis in culpa fuit,
dimissns odit. CR. Omne, quod *pium* est, eat;
sic odia fiunt. ŒD. Odia cet.

Creon, Œdipnm corrigens et quasi experimentum fieri iubens, odia tum nasci ait, cum pietas negligatur, quam Œdipus est neglecturns, si Creontem affinem et innocentem vinxerit et puniverit. (Paulo post perverse Peiper Creonti eripnit hæc verba: *metus in auctorem redit*, qnæ proximorum *timet timentes* sententiam colligunt et explent. Oedipus respondere ultra dedignatus duci in carcerem Creontem iubet. Sed cur hunc unum errorem attingo?)

Ibd. 970 sqq.

Quæratur via,
qua nec sepultis mixtus et vivis tamen
exemptus erres. Morere, sed citra patrem.

Quomodo, qui, nt nec vivis nec sepultis intersit et tamen vita careat, carcere perpetno includitur, *citra patrem* mori dicatur, nemo explicaverit. Vernm est:

Morere, sed citra *ratem*,

hoc est, ita ut ad inferos non descendas nec Charonis ratem conscendas.

Ibd. 977:

Et flere satis est? Hactenus fundent levem
oculi liquorem; sedibus pulsi suis

lacrimas sequantur; hi maritales statim
fodiantur oculi.

Neque maritales oculi qui sint, quisquam expediet, neque *hi* ferri potest. Scribendum:

sedibus pulsi suis
lacrimas sequantur! *Di* maritales, statim
fodiantur oculi!

Invocat, quos incesto læserat, ut pœnam adiuvent. Sed pravum etiam *fundent* in significando eo, quod hactenus factum posthac Œdipus fieri non vult. Necessario postulatur:

Hactenus *fundunt* levem
oculi liquorem!

Ibd. 992 (de Œdipode, qui vi et ægre oculos effodit):

Tantum est periclum lucis. Attollit caput
cavisque lustrans orbibus cæli plagas
noctem experitur.

Quod periculum lucis significatur? Mendum subesse sensit N. Heinsius, sed corrigendo aberravit. Scribi oportet:

Factum est periclum lucis.

Luditur (inepte, sed ut in his tragœdiis fieri solet) in lucis periculo hactenus facto et noctis experimento, quod nunc capitur.

Troad. 255 (in Pyrrhi ad Agamemnonem verbis):

Dubitatur etiam? Placita nunc subito improbas
Priamique natam Pelei gnato ferum
mactare credis?

Nihil in superioribus significatur de pacta antea re et placita, contraque omnia sic dicuntur, ut nunc demum Pyrrhus huius rei mentionem iniicere fingatur. Scripserat poeta:

Placida nunc subito *probas*
Priamique natam Pelei gnato ferum
mactare credis?

Ibd. 288:

Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua,
Argiva tellus, liceat); affligi Phrygas
vincique volui; ruere et æquari solo
etiam arcuissem. Sed regi frenis nequit
et ira et ardens hostis et victoria
commissa nocti.

Neque *etiam* ferri potest neque ipse modus condicionalis *arcuissem* ad sententiam recte accommodari, neque hæc recte cum proximis cohærent. (Swobodæ coniectura *etiam* removetur, cetera manent acceditque novum vitium, quod *Phryges* et *Troia* inepte contraria ponuntur.) Emendatio facilis et certa est:

Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua,
Argiva tellus, liceat); affligi Phrygas
vincique volui; ruere et æquari solo
utinam arcuissem!

Iam aptissime huic *utinam* adiunguntur illa: *Sed regi*, cet.

Ibd. 798:

Concede, parvos ut mea condam manu
viventis oculos.

Sic vulgares codices; sed inepte parvitas oculorum nominari videtur; et in optimo codice *paucos* scribitur. Puto colorem significari; etsi *glaucos* in puero laudari oculos miror. (Paulo ante v. 785 recte *tenera* pueri manu *parva* arma in venando tractari dicuntur; *patria* Hectoris arma a tenera manu aliena sunt.)

Ibd. 854 sqq.:

Numquid Aiacis Salamina veri
aut fera notam Calydona sæva,
quasque perfundit, subiturus æquor,
segnibus terras Titaressos undis,
Bessan et Scarphen?

In pravo illo *veri* inest verbum, unde pendent accusativi. Id *pergam* an *visam* fuerit an aliud, non definio; nam ap-

tissimum quod erat (*vehar*), versus excludit. Potest etiam perfectum positum fuisse verbi, quod significaret *sortita sum*; sed non reperio, quod litteris simile sit. (*Cepi?*)[1])

Ibd. 975 sqq. Postquam Hecuba Polyxenæ, quæ tacita offirmato animo adest (vid. v. 955 sqq.), sortem deflevit, ad extremum lacrimas eius se conspicere ait:

Irrigat fletus genas
imberque victo subitus e vultu cadit,

(quos versus Peiper Andromachæ dedit). Sequuntur hæc:

. Lætare, gaude, gnata! Quam vellet tuos
Cassandra thalamos, vellet Andromache tuos!

Hos versus apertum est ab Hecuba dici non posse, quæ summo luctu Polyxenam prosequatur; contra aptissime ab Andromacha dicuntur, Polyxenæ sortem longe Cassandræ suæque et ceterarum præferenti, nec, nisi ii ad eam transferuntur, recte pergitur 979: *nos, Hecuba, nos, nos, Hecuba, lugendæ sumus*, quoniam, si illa Hecuba dicit, prorsus cum Andromacha consentit. Sed obstat, quod *gnata* Polyxena appellatur. Scribendum igitur una littera mutata:

Lætare, gaude, *grata*! Quam vellet cet.[2])

Ibd. v. 1028 sqq.:

Nemo se credet miserum, licet sit.
Tolle felices, removete multo

---

[1]) Peiper post v. 854 posuit v. 838, 830, 836, 837, *veri* in *sævi* mutato, nec accusativo (*Salamina*) inter nominativos offensus est; 855 sic scripsit: *aut fera notam ad Calydona versa*, deinde trium versuum lacuna notata in medio spatio posuit *vocor*, 856 autem et 857 ante 839 posuit. Serione hæc fiunt, et potuit quisquam hæc somnia pro veris aut veri similibus habere? Ne id quidem eum intellexisse, post longum nominum splendidorum strepitum nominativo casu positorum alteram seriem accusativorum studio et arto a tumido declamatore subiici!

[2]) Gust. Richter Peipero persuasit, ut hos duos versus post 988 transferret, ubi iam nemo de Polyxena cogitare potest.

divites auro, removete centum
rura qui scindunt opulenta bubus:
pauperi surgent animi iacentes.

Primus versus sine condicione positus perversissimam habet sententiam; in altera parte duæ sunt (imperativo expressæ) condiciones, quarum altera tantum (de divitiis) ad paupertatis sensum tollendum pertinet, prior (*tolle felices*) universe ad miseriæ sensum. Duo hemistichia locum permutarunt, rectaque omnia erunt sic scripta:

Tolle felices: miserum, licet sit,
nemo se credet; removete multo
divites auro, cet.

Ibd. 1181 sqq.:

Mors, votum meum,
infantibus violenta, virginibus venis,
ubique properas, sæva; me solam times
vitasque cet.

Miror nihil dici de anapæsto tertiæ sedis, qui manifesto versum vitiat, nihil de copula prave omissa (*infantibus violenta, virginibus*). Scribendum certissime:

Mors, votum meum,
infantibus *nec lenta* virginibus venis;
ubique properas, cet.,

hoc est: infantibus et virginibus non lenta, aut: nec infantibus nec virginibus lenta. Prorsus eodem modo negationem ponit Valerius Flaccus I, 381: *Mycenæis olim qui candida velis Æquora nec stantes mirabere mille magistros*, hoc est, nec æquora nec magistros, et II, 231: *Immanes quos sternere Bessi Nec Geticæ potuere manus aut æquoris iræ*, hoc est, nec Bessi nec Geticæ manus. Non memini hanc imitationem Græci poetarum usus, quo interdum prius *οὔτε* omittunt (vid. Matth. Gr. Gr. § 609 p. 1227 ed. II, interpp. ad Sophoclis Philoct. 771; cfr. *οὐδέ* apud Herod. V, 92, Thucyd. VIII, 99), sive similitudo est casu nata, a quoquam me annotatam legere. Simile est ex

aliqua parte Terentianum illud: *Agrum his regionibus meliorem neque preti maioris nemo habet* (Heautont. 64, Eun. 1077); sed ibi subiecta negatio communis (*nemo*) prioris absentiam compensat. (Cfr. Herod. IV, 28: *ἡμίονοι δὲ οὐδὲ ὄνοι οὐκ ἀνέχονται.*)

Med. 342:

> Hinc atque illinc cum duo montes,
> claustra profundi, subito impulsu
> velut ætherio gemerent sonitu,
> spargeret astra nubesque ipsas
> mare deprensum.

Asyndeton in *gemerent*, *spargeret* ferendum videtur. Sed præterquam quod *astra* versum corrumpit, astris nubes *ipsæ* tanquam maius et altius superponi non possunt; accedit, quod in codice optimo non *astra*, sed *astris* scribitur. Itaque in mentem venit scribi posse:

> spargeret *arcis* nubesque ipsas m. d.,

ut significentur rupium cacumina. Sed dubito.

Ibd. 369:

> Non Palladia compacta manu
> regum referens inclita remos
> quæritur Argo

In *referendi* verbo quo præpositio spectet, non video, scribendumque puto: *regumque ferens incl. r.*

Ibd. 401:

> Si quæris, odio misera quem statuas modum,
> imitare amorem.

Quantum sit odium, Medea intelligi posse dicit ex ipsius amoris, qui ante fuerit, magnitudine. In hac re imitatio nihil omnino loci habet; contra aptissimum erit:

> *metire* amorem.

Ibd. 409 sqq.:

> Numquam meus cessabit in pœnas furor
> crescetque semper. Quæ ferarum immanitas,

quæ Scylla, quæ Charybdis Ausonium mare
Siculumque sorbens quæve anhelantem premens
Titana tantis Ætna fervebit minis?

Medea futurum suum furorem non cum aliis futuris rebus, sed cum iis, quæ unquam fuerint cognitæque sint vehementissimæ, comparare debet. Quod cum Lipsius aliqua ex parte sentiret, *fervescit* scribi voluit; debebat *ferbuit* (*fervuit*), quod et unum ad rem aptum est et facillime in *ferucbit* transiit.

Ibd. 518:

IAS. Quid facere possim, loquere. MED. pro me? vel scelus.
IAS. Hinc rex et illinc. MED. Est et his maior metus,
Medea.

Prorsus inane illud *pro me?* nec aptum in Medeæ persona *vel*; sed totum responsum perversum est; neque enim Medeæ satis est aut prodest, scelus aliquod Iasonem facere, qualecumque demum sit. Iason se ad omnia Medeæ causa facienda paratum dicit, etiam ad scelus, modo ne cum regibus pugnandum sit. Nulla littera mutata verum nascitur:

IAS. Quid facere possim, loquere; *prome* vel scelus.
Hinc rex et illinc.

(Hoc extremum certis nominibus infra v. 524 Iason repetit: *Acastus instat*; *propior est hostis Creo*, cui Medea respondet: *Utrumque profuge.* Perverse Richterus codicem E secutus verba hæc *propior e. h. Creo* Medeæ dedit, quæ æque utrumque contemni vult.)

Agamemn. 208:

Hunc fraude nunc conaris et furto aggredi.

Non affirmat nutrix hoc Clytemnestram facturam, nec hoc tempus (*nunc*) ei rei minus aptum dicit, sed deterret interrogando:

Hunc fraude *num* conaris et furto aggredi?

Ibd. 561 sqq. Aiax Oileus, nave a Pallade fulmine fracta, ipse in undas excussus navem repetit:

dirimit insanum mare
fluctusque rumpit pectore et navem manu
complexus in se traxit et cæco mari
collucet Aiax; omne resplendet fretum.

Nihil est navem, quam iam complexus erat, *in se* trahere; nec significatur, unde colluceat et ardeat Aiax. Ardentem navem complexus ipse flamma correptus est:

et navem manu
complexus *ignes* traxit et cæco mari
collucet Aiax.

Hercul. Œt. [1] 123 chorus captivorum loca et ædificia sacra ad profanum et humilem usum traductum iri queritur:

Stamus nunc patriis messibus heu locus
et silvis dabitur lapsaque sordidæ
fient templa casæ.

Nihil est *stamus*, nec malum est messibus et silvis locum dari, nisi indignus tam humili usu datur. Scriptum olim erat:

Fanis nunc patriis messibus heu locus
et silvis dabitur lapsaque sordidæ
fient templa casæ.

Fanorum patriorum, cum eversa sint, areas consitum iri dicunt.

Ibd. 315 Deianira dolorem et iram ad perseverandum hortatur:

Pares eramus; non erat votis opus;
aderit noverca, quæ manus nostras regat
nec invocata.

Pravum esse illud *non erat opus*, si per se non

[1]) Hæc fabula etiam in E valde corrupta est.

intelligeretur, ostenderet subiectum *aderit*; et est in codicibus (etiam E) *erit*. In priore etiam versus parte E et alii *erimus*, contra versus legem, sed mendum indicantes, quod sic tollendum est:

Pares *eamus*; non erit votis opus;
aderit noverca, cet.

Ibd. 384, ubi vernantium silvarum forma laudatur, sed hieme et tempestatibus perire dicitur, scribendum videtur:

Ut *læta* (pro *alta*) silvas forma vernantes habet.

Ibd. 902:

Si te ipsa damnas, scelere te misera arguis.

Recte Heinsius sensit, nihil esse *scelere aliquem arguere*. Sed una addenda lineola, ut sit:

scelere te *miseram* arguis,

hoc est, arguis te scelere et culpa miseram esse.

Ibd. 943:

Scelera, quæ quisque ausus est,
hic vincit error.

Sententia et sermonis lex postulat: quæ *quisquam* (unquam) a. e.

Ibd. 1007:

Quænam ista torquens angue vipereo comam
temporibus atras squalidis pinnas quatit?

Temporibus pinnas quatere satis dure dicitur; cod. E pro *atras* habet *hastas*. Videtur fuisse:

temporibus *aptas* squalidis pinnas quatit?

Quid in *angue* subsit, non reperio.

Ibd. 1179:

Herculem vestrum placet
morte ferire? Dirus, o, nobis pudor,
o turpe fatum!

Sic E, pro quo quod nuper substitutum est *perire inertem*, transpositionem cum duplici mutatione parum probabiliter coniunctam habet. Opinor scribendum esse:

forte interire,
casu et sine consilio effectuque ullo.

Ibd. 1312:

emitte Siculo vertice ardentes, pater,
Titanas in me, qui manus Pindo ferat
aut te, Ossa, qui me monte prorupto opprimat.

Sic E; sed singularis numerus verborum (*ferat, opprimat*) ferri non potest; perridicule enim Hercules, nominatis Titanibus, quasi parcens permittit, ut unus mittatur, qui aut Pindon aut Ossam moliatur; quamquam ne sic quidem tolerabiliter diceretur *Titanas, qui ferat.* Neque *manus Pindo ferre* (etiamsi *inferat* scribas) ad rem aptum est. (Vulgares codices *manu Pindum ferant.*) Puto fabulæ auctorem, totum Titanum agmen significantem, scripsisse:

Titanas in me, *quæ* manus *Pindon* ferat
aut te, Ossa, *quæ* me monte prorupto opprimat.

Ibd. 1331 sqq.:

Ita nulla sævas terra concipiat feras
post me, sepulti (sic Heinsius pro *sepulto*) nec meas umquam manus
imploret orbis; si qua nascentur mala,
nascetur odium; undique infelix caput
mactate saxis, vincite ærumnas meas.

V. 1334 in voto scribendum esse *nascatur*, a multis intellectum est; in *odium* vitium et versus et sententiæ manifestum est. Scribi debet:

nascatur *otium.*

Vovet Hercules, ut malorum medicina et interitus statim simul nascatur.

Ibd. 1756:

et qua plurimus
exundat ignis, recipit intrepidus ferox.

Codex E *repedit*; scribendum *repetit.*

Octaviam emendando non attigi.

Persii satiras, quarum tumida et contorta obscuritas enarrationem involuta ratione et via evolventem desiderat et aliquot locis scripturæ rectiorem delectum, coniecturæ ope non multum eget, ne tacitus prætersam, unus facit locus, cuius veram scripturam iam tum coniectura repertam, cum nondum Iahnii apparatu utebar, postea non carere teste vidi. Nam I, 23 Persius, poetas molliter recitantes ita insectans, ut aperte ipsa carmina lasciva impudicaque significet, vetulum inducit poetam et sic alloquitur:

Tun', vetule, auriculis alienis colligis escas,
auriculis, quibus et dicas cute perditus „ohe"?

Ex his quomodo editores enarratoresque se expediverint, prorsus non intelligo. *Ohe* de homine laudantium plausibus et clamoribus obruto accipiunt, qui ubi significetur, frustra quæro. Sed *quibus* pronomen necessario ad *auriculis* geminatum refertur; qui si dativus est, cur alienis auriculis (quæ sane non laudabant nec clamabant) „ohe" poeta dicat, non magis video, quam quid ad eam rem pertineat cutis mentio; *et* prorsus vitiosum est; sin ablativus putatur, ut omittam copulationis insolentiam (*quibus et cute*), supra modum ridicule poeta alienis auriculis et cute (sua, opinor) perditus dicitur; de cute idem quæro, quod antea. Sed omittamus nugas. Vetulus ille alienis auriculis escas colligit, quibus ipse „ohe" dicere cogitur, corpore fracto et debili libidinosæ voluptati ineptus. Debile autem corpus eo significatur, quod cute perditus dicitur, hoc est, aqua intercute æger; huic adiungitur alter morbus, articulorum arthritide fractorum. Scripserat enim Persius:

colligis escas,
Articulis quibus et dicas cute perditus „ohe"?

Atque hoc, quo nihil esse certius statim iudicaveram, Priscianus legit, proferturque apud Iahnium e quattuor codicibus, uno undecimi, altero duodecimi seculi,

proferreturque fortasse e pluribus, nisi conferentes simillimi vocabuli præcedentis speciem ad hoc transtulissent.

Eiusdem satiræ v. 88 et 89 sic interpungendi sunt: Men' moveat? Quippe et, cantet si naufragus, assem protulerim.

Interrogat poeta, moverine se fas et probabile sit talibus, qualia descripsit, oratorum plausum captantium artificiis; deinde cum ironia affirmat additque, consentaneum tum esse, ut etiam naufrago non flenti et vere misero sed flexa artificiose voce cantanti assem porrigat. (Apud Heinrichium verba recte interpunguntur, male enarrantur.)

Lucani Pharsaliam legi celeriter, in corruptis et dubiis non valde insistens. Sed tamen sensim lentius legens et codicum scripturas subinde examinans in posterioribus libris unum et alterum annotavi locum, cui opem ferre posse viderer.[1]

Lib. I, 100 sqq., ubi Crassus inter Cæsarem et Pompeium tertius interpositus cum isthmo maria separante comparatur, sic scribitur:

Qualiter undas
qui secat et geminum gracilis mare separat isthmos
nec patitur conferre fretum; si terra recedat,
Ionium Ægæo frangat mare; sic ubi sæva, cet.

Hæc si vera sunt, terra aut isthmos Ionium mare Ægæo fracturus esse dicitur, quod qui terra (recedens) efficere dici possit, non intelligo. Alterum mare altero irruente et potentiore frangi poterat. Itaque suspicor scribendum:

---

[1]) Weberianum Lucani exemplum toto consilio prave institutum, in delectu scripturæ et interpunctione vitiosissimum est.

Ionium Ægæo *frangatur*; sic ubi sæva, cet.,

et *mare* mala manu additum puto ad *Ionium*.

Lib. IV, 671 sqq.:

qua sunt longissima regna,
cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
terminat, a medio confinis Syrtibus Ammon.

Qui longitudinem aut regni aut alius rei metitur, non occidentalem et medium finem indicat, sed occidentalem et orientalem. Scripsit Lucanus:

terminat, *Eoo* confinis Syrtibus Ammon.

Deinde v. 675, 676 vulgo sic interpunguntur (apud Oudendorpium, Burmannum, Weberum), nulla omnino ut sit sententia; interpungi debent sic:

At qua lata iacet, vasti plaga fervida regni
distinet Oceanum zonæque exusta calentis.
Sufficiunt spatio populi tot; castra sequuntur
Autololes, cet.

Iubæ terram, qua latissima sit, extendi poeta dicit ab Oceano (mari mediterraneo) ad zonæ calentis deserta; spatio (quod longitudine et latitudine indicata declaravit) explendo sufficere tot (quot ibi sint) populos; nam castra secutos esse Autololes, cet.

Lib. V, 533 sqq., ubi Cæsar Amyclam, pauperem nautam, promissis ad se in Italiam transvehendum exhortatur, sic scribitur:

si iussa secutus
me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinæ
debebis, manibusque inopem duxisse senectam.

Frustra laborant, ut ex his sensum extundant, *debebis* contra sermonis naturam alio significatu in altero membro repetito (non cuncta carinæ debebis, nec debebis duxisse, hoc est, nec opus tibi erit duxisse). Apparet cohærere, ut divelli non possint, *carinæ manibusque*. Reliqua sanabit facillima et certa emendatio:

non ultra cuncta carinæ
debebis manibusque, inopem *ducesve* senectam[1]).

Ibd. (V), 771 (in oratione Corneliæ ad Pompeium) verba sic interpungenda sunt:

Secura videtur
Sors tibi, cum facias etiam nunc vota, perisse?

Hæc enim sententia est: Securane sors tibi videtur, quæ mihi fortasse obtinget, si a te afuero, ut iam te victo perierim, cum ignara cladis tuæ etiam nunc vota pro te faciam? (In generali sententia secunda persona ponitur.) Aberraverunt Bentleius et alii.

Lib. VI, 663:

Si vero Stygiosque lacus ripamque sonantem
ignibus ostendam, si me præsente videri
Eumenides possint villosaque colla colubris
Cerberus excutiens, cet.

Non agitur de præsentia magæ Thessalæ, sed hoc dicit: „si efficere possim, ut Eumenides videatis." Scribendum igitur:

si me *præbente* videri
Eumenides possint,

hoc est, si videndas præbere possim. Quid requireretur, senserat Grotius, sed in verbum litteris remotius nec ipsum aptum incidit, *præstante*.

Lib. VII, 586, 587:

Illic plebeia contectus casside vultus
ignotusque hosti quod ferrum, Brute, tenebas?

Hoc perinepte interrogatur; suum enim gladium Brutus tenebat; aptissime contra:

---

[1]) V, 375 non *revocare*, sed *evocare* scribendum esset, nisi optimi codices, etiam rescriptus Neapolitanus (Philolog. XXVI p. 177), *retinere* haberent, quod restituendum est.

quo ferrum, Brute, tenebas?

hoc est, in quem dirigebas? Significat enim poeta, Cæsarem eum petisse. (V. 592: *nil proficis istic Cæsaris intentus iugulo.*)

Lib. VIII, 450, 451. Sublata prava litteræ geminatione, quæ aliam quoque vocem in mendum traxit, scribendum est:

ne iura fidemque
respectumque deum *veteri* speraveris *aula.*

Editur: *veteris speraveris aulæ*, pravo genetivo. Sed coniectura non opus, quoniam in cod. Voss. secundo perantiquo recte scribitur.

Ibd. (VIII), 663 sqq.:

At Magni cum terga sonent et pectora ferro,
permansisse decus sacræ venerabile formæ
iratamque deis faciem, nihil ultima mortis
ex habitu vultuque viri mutasse fatentur, cet.

Perversissime immota in morte venerabilis decoris et maiestatis facies *deis irata* dicitur. Scribendum videtur:

Æquatamque deis faciem.

Lib. IX, 566 sqq., ubi Cato Labieno Iovem Ammonem consulere iubenti respondet, omnia se ea, quæ hominis plurimum intersit scire, iam ita tenere (decretis Stoicorum stabilita), ut nihil addere Ammon possit, hæc leguntur:

Quid quæri, Labiene, iubes? an liber in armis
occubuisse velim potius quam regna videre?
An sit vita nihil, sed longam differat ætas?

Posterius hoc intelligi nequit; nam neque nihil esse vitam Stoici dicebant, neque, quid sit, ætatem differre longam vitam, explicari potest nec, quomodo hoc contrarium sit priori. Hoc Cato dicere debet, nihil interesse, longa an brevis sit vita; (vid., si tanti est, Ciceronis de fin. lib. III § 46 et quæ ibi adscripsi). Per totum autem

locum (usque ad v. 571) ea est orationis forma, ut per *an* interrogetur de ipso decreto Stoico. E codicibus unum affertur *longa an* pro *longam*. Manifestum est primum hæc cohærere: *an nihil differat*, deinde hinc pendere disiunctivam interrogationem, ad quam explendam deest alterum vocabulum longitudini contrarium. Scriptum fuerat sine dubio:

an, sit vita *brevis*, nil, *longane*, differat, ætas,

usitatissima poetis Latinis verborum et sententiarum implicatione. Sed ex illa, quam dixi, orationis forma sequitur etiam, ut v. 569 scribendum sit:

an noceat vis *nulla* bono?

pro *ulla*. [Sic iam Cortius, cod. Thuan. II.] Sequitur enim:

fortunaque perdat
opposita virtute minas? laudandaque velle
sit satis, et numquam successu crescat honestum?

quæ omnia a Stoicis sublata interrogatione item affirmantur ut illud, nullam vim nocere bono.

Ibd. (IX) 925 (de Psyllo serpentis morsum sanante):

Nam primum tacta designat membra saliva.

Nihil est *tacta saliva*; membra saliva tanguntur. Addenda una littera:

tacita designat membra saliva,

nullis etiamtum verbis comitantibus. Sequitur v. 925:

Plurima tum volvit spumanti carmina lingua.

X, 19, ubi Cæsar Alexandri sepulcrum visisse narratur, scribendum est:

Effossum *tumuli* cupide descendit in antrum,

non *tumulis*; nam ut pluralis numerus feratur, tumulis effossum dicitur, quod inde erutum et extractum est. (Et video proferri *tumuli* e codicibus, sed apud Oudendorpium ambigua nota).

Valerii Flacci Argonauticon unus superest codex antiquus (noni seculi esse traditur), Vaticanus, nuper ad plenam notitiam protractus a G. Thilone, mendosissime

scriptus, cui coniunctissimus et simillimus fuit, ex cuius apographo primum editum poema est, Sangallensis. Itaque infinita est coniecturæ necessitas. Sed ipsum poema, quod tritam materiam communi et tradito genere persequitur, ut fit in imitatione adventicio ornatu commendanda, adeo sæpe tumidam habet sententiarum et imaginum formam, adeo molestam et affectatam elocutionem, ut difficile multis locis sit statuere, quid poetæ ipsi tribui debeat, enarratione utcumque leniendum, quid scribarum errori, in qua dubitatione cautiorem partem sequi par est. Legeram partem aliquam olim, Harlesii (Burmanni) exemplo utens; deinde in reliquis, inde a tertio libro, absolvendis Thilonem adhibui. In celeri lectione nec in difficilibus ac dubiis valde immoranti tamen nonnullorum locorum aut certa aut probabilis correctio se obtulit præter eas, quæ in Heinsii maxime annotationibus inter permagnum numerum suspicionum temere et sine causa aut nulla certa via rationeve iactarum latent. Unum et alterum, quod in primis libris ipse annotaveram, vidi ab aliis occupatum.[1])

Lib. I., 51:

Si mihi, quæ quondam, vires, vel pendere pœnas
Colchida iam et regis caput hic et arma videres.

Nihil significat *vel*; scribendum est: *tu pendere pœnas.*

Ibd. 64 sqq.:

Mox taciti patuere doli nec vellera curæ
esse viro, sed sese odiis immania cogi
in freta, qua iussos sectantem quærere Colchos
Arte queat.

Nullo modo postrema hæc cum superioribus cohærent, nec structura expediri potest. Scripserat poeta:

[1]) [Cum hæc iam typothetæ tradidissem, accepi editionem a Schenklio curatam (Berol. 1871), ex qua tres quattuorve coniecturas meas ab aliis præceptas vidi.]

sed sese odiis immania cogi
in freta. Qna iussos, *scitatur*, quærere Colchos
arte queat.[1])
Ibd. 635 sqq.:

miscent suprema paventes
verba alii iunguntque manns atque ora fatigant
aspectu tota in misero, cnm protinus alnus
solvitur et vasto puppis mare sorbet hiatu.

Sic codex; corrigunt: *aspectu toti in misero*. Sed *totus in aspectu* dicitur, qui spectaculo animum omnem intendit, quod ab interitum timentibus alienum est, nimisque infinite ponitur *ora fatigant*. Scribendum videtur:

atque ora fatigant
aspectu *vota* in misero, cet.

Votis vix ora sufficinnt.

Ibd. 670 sqq.:

seu casns nox ista fuit, seu volvitur axis
ut superum sic staret opus tollique vicissim
pontus habet. seu te subitæ nova puppis imago
armorumqne hominumque truces consurgere in iras
impulit, cet.

Recte Gronovius intellexit necessario requiri *stare*, ut pontus simili lege stare et vicissim tolli diceretur, quemadmodum cœlum (axis superum) certo motu volveretur. Præ-

---

[1]) Hauptius nuper *sectatur* eadem orationis forma. Sed apud Horatium Od. I, 38, 3 *sectari* siguificatiouem habet circumcursaudo quæreudi, non simpliciter quæreudi. In proximis Burmannus incidit in verum, sed uon tenuit:

nunc aerii plantaria vellet
Perseos aut curru *ut* sævos frenasse dracoues
creditur, ignaras Cereris qui vomere terras
imbuit,

hoc est: aut curru dracoues freuasse, ut is fecisse creditur, qui cet.

terea in *habet* subesse, a quo infinitivi (*stare tollique vicissim*) pendeant, *avet*, A. Schottus vidit. Unum restat, quod orationem et sententiam turbet, *opus*, quod sic amovendum est:

seu, volvitur axis
nt superum, sic *stare loco* tollique vicissim
pontus *avet*.

Ibd. 755, 756 (de Thessala sacra magica faciente):
flagrantes aras vestemque nemusque sacerdos
præcipitat.

Iure offenditur in nemoris nomine; sed quod apte cum veste coniungeretur, nondum repertum est; nam ne *pecus* quidem aptum est neque sic nude dicitur. Posuerat poeta:

vestemque *penusque*.

Ibd. 821 sqq. (de Æsone et Alcimede hausto venenato poculo morientibus):

In media iam morte senes suffectaque leto
lumina et nndanti revomentes veste cruorem
conspiciunt.

Ut *revomere veste cruorem* dicatur de veste cruoris vomitu conspurcanda (quod non concedo neque ablativum fero), ineptissima tamen eius rei hoc loco mentio est, nedum undantis vestis. Scriptum fuerat:

et undanti revomentes *peste* cruorem.

Undabat et æstuabat pestis hausta.

Lib. II, 72:

Iamque sub Eoæ dubios Atlantidis ignes
albet ager.

Aurora nusquam Atlantis appellatur nec ulla cognatione cum Atlante coniungitur. In codice Vaticano scribitur *Altantidis*, ex quo facile eruitur *Pallantidis*, quo nomine (et *Pallantiadis*) Ovidium aliquoties deam illam appellasse notum est.

Ibd. 102 sqq. (de Venere interdum sævam naturam et speciem sumente):

neque enim alma videri
iam tum ea, cum reti crinem subnectitur aureo,
sidereos diffusa sinus; eadem effera et ingens
et maculis suffecta genas pinumque sonantem
virginibus Stygiis nigramque simillima pallam.

Ineptæ particulæ *iam tum*, sequente præsertim *cum*, ut necessario hæc efficiatur sententia (nisi quod *iam* abundat), Venerem non tum almam videri, cum aureo reti crinem subnectat; neque his particulis recte redditur *eadem*. Una littera in simillimam mutata nascetur verum:

neque enim alma videri
tantum ea, cum reti crinem subnectitur aureo,
sidereos diffusa sinus; eadem effera et ingens cet.

ut audiatur: *eadem videri* (etiam).

Ibd. 200 sqq.:

Inde novam pavidas vocem furibunda per auras
congeminat, qua primus Athos et pontus et ingens
Thraca palus pariterque toris exhorruit omnis
mater, cet.

Neque *Thraca* pro adiectivo (*Thracia*) positum credi potest, repugnante (si quis Gellium obiicit) constantissima poetarum Latinorum consuetudine, neque *palus Thracia* ullo modo ferri, quoniam montana ea regio et est et a poetis semper describitur, neque (duplici adiectivo) *ingens Thracia palus*. Contra cum Atho et ponto coniungitur *ingens Thraca*. Sed neque ad Athon neque ad pontum aut Thraciam aptum verbum *exhorruit* proxime cum *toris* conflatum. Latet aliud verbum sub illo *palus* nec aptius reperio quam *salit* (concutitur). Ne parum quidem peritos offendent *salit* præsenti tempore et *exhorruit* in narrando

coniuncta. *Primus Athos* non sine causa Peerlkampo mirus visus est.[1])

Ibd. 449, 450:

> citum strictis alius de cautibus ignem
> ostendit foliis et sulfure pascit amico.

Non ostendebatur ignis foliis, ut eum illa viderent, neque hominibus foliorum ope; sed, ut sulfure, ita foliis aridis supra iniectis obsternebatur et alebatur, hoc est:

> strictis alius de cautibus ignem
> *obtendit* foliis.

Ibd. 642, 643 Cyzicus rex eandem fere sententiam, quæ est apud Vergilium in his: *Nec tam aversus equos Tyria sol iungit ab urbe*, sic exprimit:

> Non tamen hæc adeo semota neque ardua tellus
> longaque iam populis inpervia lucis Eoæ.

Pro *longa* Thilo *regna* scripsit neque probabili mutatione neque quæ rectam efficeret sententiam. Scribendum erat:

> Longaque *tam* populis *inter via* lucis Eoæ.

Non tam longam viam populis lucis Eoæ (hoc est suis, Asiaticis) interiacere et eos a ceteris occidentalibusque separare dicit. Nam sic, non *populos inter via*, paulo minus apte ad sententiam, scripsisse Valerium puto, *inter* pro adverbio posito, ut *interest* intelligatur. Est enim hic proprius Valerii huius vocabuli usus, quattuor exemplis confirmatus, quorum tria apud Freundium annotata video (V, 337, VI, 220, VIII, 382), quartum est in VIII, 303: *nec longius inter, quam quod tela vetet, superest mare,*

---

[1]) V. 439, ubi perverse Samothraca vates appellatur, scribendum annotaveram, quod nunc video a Schradero præceptum:

> Hactenus in populos *vati*, Samothraca, diemque
> missa mane, sacrisque metum servemus opertis.

Sibi, vati, hactenus dictam esse vult Samothracam.

non recte tentatum ab Heinsio; significatur enim: *superest inter eos et intervallum facit.*

Lib. III, 75, 76:

nec, quæ regio aut discrimina, cernunt,
cur galeæ clipeique micent, num pervigil armis.

Post hos versus, quia sententia non plena sit, intercidisse versum Thilo aliis præeuntibus statuit. Nihil desiderabitur, si pro *num*, quod ferri ne suppleto quidem versu potest (nam num in armis pervigilaretur, quæri non poterat, cum id omnes viderent, sed causa incerta erat), substituerimus id nomen, quod adiectivum ipsum subiicit ac poscit:

cur galeæ clipeique micent, *nox* pervigil armis.[1])

Ibd. 223, postquam poeta Cyzicum dixit vano gaudio elatum esse, cum putaret Argonautas pulsos fugere, subiicit, ut quidem in codicibus scribitur:

tales auditus, ea gaudia fingit
ira deum.

Mendum in *auditus* manifestum non feliciter nec superiores correxerunt nec Thilo, qui *reditus* scripsit; neque enim *reditus* de fuga dici potest nec *fingere reditus* de falsa fugæ (aliorum) specie animo obiicienda. Requiritur vocabulum coniunctæ cum gaudiis significationis, nonnihil variatæ. Scribendum opinor:

tales *flatus*, ea gaudia fingit
ira deum,

ut inflata vanaque superbia significetur prorsus Valeriano usu, qui vel in hoc libro v. 631 et 699 (*non hi tum flatus, non ista superbia dictis*) perspici potest.

Ibd. 224 sqq. Cyzicus vana victoriæ opinione elatus

---

[1]) V. 140 ex *delicataque ora securi* faciendum esse *deiectaque ora securi*, quod apte respondet *elatæ dextræ* in v. 139, ante annotaveram, quam id in editione Bononiensi præceptum vidi.

comparatur cum Cœo Titane apud inferos libertatis spem concipiente et se relevante, tum rursus in veterem supplicii formam redacto:

fundo veluti cum Cœus in imo
vincla Iovis fractoque trahens adamante catenas
Saturnum Tityumque vocat spemque ætheris amens
concipit, ast illum fluviis et nocte remensa
Eumenidum canis et sparsæ iuba reppulit hydræ.

Neque *remensa* ullam habet sententiam neque *fluviis et nocte* ullo pacto cum *reppulit* coniungi potest. Certa et facilis emendatio locum sanabit:

ast illum fluviis et nocte *remersat*
Eumenidum canis.

Ibd. 345, 346 (de Cyzico sepulto):
Nam quia nec proles alius nec denique sanguis,
ipse decus regnique refert insigne paterni.

Sic ex Itali alicuius coniectura scribitur, non recte omissa significatione eius, ad quem, locive, quo referat Cyzicus insigne. Codices *insigne parentis*. Restituendum igitur est:

refert insigne *parenti*,

a quo ipse acceperat.

Ibd. 598 (de Argonautis Herculem constanti fide opperientibus):

At sociis immota fides austrisque secundis
certa mora est: nec parvus Hylas, quamquam omnibus æque
grata rudimenta; Herculeo sub nomine pendent.

Sic Thilo edidit, Eyssenhardtii coniecturam secutus; sed pridem intellectum erat, nec orationem nec sententiam plenam esse in illis *nec parvus Hylas*. Neque mora certa erat, sed fides. Codex Vat. *moraes*. Scribendum:

At sociis immota fides austrisque secundis

certa; *moræ est* nec parvus Hylas, quamquam omnibus æque
grata rudimenta; Herculeo sub nomine pendent.[1])

Ibd. 670 et 671, ubi Meleager et alios et semetipsum Herculis desiderium expleturos promittit, hi in codice Vaticano ponuntur versus:

Et ego et quocunque voces qua tegmina ferro
plura metam; tibi dicta manus, tibi, quicquid in ipso
sanguine erit, iamque hinc operum quæ maxima posco,

e quibus primi menda non latent. Et *tegmina* quidem hic aliena esse substituendaque *agmina* plures viderunt; cetera non expedierunt, quæ sic videntur scribenda:

En, ego *eo*, quocunque *vocas*. *Quanta* agmina? ferro
plura metam; tibi dicta manus, cet.

Ibd. 703 Telamon indignabundus socios, qui antea tantopere Herculem sibi prætulerant, interrogat, ut quidem in cod. Vat. scribitur, sic:

Iamne animis, iam gente pares? atque inclita vulgi
dextera?

In *atque* subesse *æque* Vossius vidit, ut ab animis et gente ad manum eadem transferretur interrogatio. Restat *vulgi*, in quo latet verbum pro nimis tenui *est* („iamne æque inclita dextera vestra est?") substitutum; fuit, opinor:

æque inclita *fulgit*
dextera?[2])

---

[1]) V. 489 vix puto ferri posse *consortem curis* pro eo, quod est *curarum*, scribendumque opinor Ciceroniano exemplo *consortem in curis*.

[2]) V. 734 restituendum e codicibus: *comitis nec fata parenti Quæ referat, videt*, hoc est, matri. Peremptusne esset Hylas an aberrasset an alio casu detineretur, Hercules ipse ignorabat.

Lib. IV, 174 sqq. Postquam hospes Argonautis in littore Bebrycio oblatns eos dehortatus est, ne Amycum peterent, sic pergitur:

Hæc ubi non ulla invenes formidine moti
accipinnt, dolet et dnra sic pergere mente,
terga sequi properosque iubet coniungere gressus.

Ita enim hæc codices scripta habent. - Primum apparet (in quo post alios Thilo aberravit, post v. 175 plene interpungens), v. 176 contineri apodosin recteque narrari hospitem, postquam nihil dehortando profici intellexerit, præcedere viæ ducem ceterosque inbere se pone sequi. In v. 175, in quo infeliciter Thilo Burmannum secutus *stat* pro *sic* scripsit, vitiosissime *dolet* ad hospitem relato, *stat* ad Argonautas, quoniam huiusmodi sententia: „videtqne eos dnra mente pergere“ neque facile corrigendo effici potest et ignavam habet repetitionem eius, quod v. 174 dictum est, ad hanc dedncimur emendationis formam, viam monstrante etiam mendoso illo *sic*:

Hæc nbi non ulla iuvenes formidine moti
accipiunt, *uellent* dura *si* pergere mente,
terga sequi properosque iubet coniungere gressus.

Neque enim *uellent* cum præsenti historico *(iubet)* coniunctum iure offendat. Si quis tamen propius ad scripturam codicum *(dolet et)* accedet, libenter cedam.

Ibd. 181 sqq., ubi describitur fœdus aspectus loci ante speluncam Amyci, hæc leguntnr:

hinc (recte Ald. *hic*) trunca rotatis
brachia rapta viris strictoque immortua cæstu
ossaque tætra situ et capitum mæstissimus ordo,
respicias quibns adverso sub vulnere nulla
iam facies nec nomen erat,

in qnibus manifesto corruptum est *respicias*. Nam quod enarrare conantur *si respicias*, ut omittam, quam inaniter hoc addatur, quam pravum sit *respiciendi* verbum (pro *inspiciendi*), quam non huic condicionis ellipticæ formæ in

hac sententia (*quibus . . . erat*) locus sit, vel ordo verborum totam rem prorsus evertit; debebat enim saltem dici: *quibus*, *respicias*, . . . *nulla facies erat*; ante relativum poni nullo pacto condicio illa poterat. In codice Vat. est *respiceas*. Ex unius litteræ *e* indicio emergit veritas:

et capitum mæstissimus ordo
per piceas, quibus, cet.

Arboribus circa crescentibus affixus erat ille ordo (et hoc ipsum ordinis nomen significat); arborum certa species a poeta ponitur.[1])

Ibd. 240 (ubi Amycus Pollucem alloquitur):

Quisquis es, infelix celera puer; haud tibi pulchræ
manserit hoc ultra frontis decus orave matri
nota feres.

Non celerare iubet ad interitum, sed irridens miseratur:

Quisquis es, infelix *celeras*, puer.

Ibd. 252:

Dixit (Amycus) et urguentis post sera piacula fati
nescius extremum hoc armis innectere palmas
dat famulis.

Si piacula scelera appellarentur, non sera, sed longa et multa erant; nunc apparet, exsoluta dici scelerum piacula, sed sero, quæ multo ante debuissent; itaque non *post* piacula fatum urguebat, sed piacula urguebat et propinqua admovebat, eheu, sera:

urguentis (*pro*, sera piacula!) fati.

Ibd. 449:

consuetis serum est ex ordine fatis
ingemere.

---

[1]) V. 218 e cod. Vat. restitutum oportuit a Thilone:
Nec lacrimæ (ne forte preces!) superive vocati
pectora nostra movent.

Ridicule et *consueta* fata Phineus appellat, quorum ne similia quidem quisquam passus erat, et *consueta ex ordine.* Loquitur de præteritis iam et sensim exhaustis:

consumptis serum est ex ordine fatis
ingemere.

(Paulo ante v. 439 in *rebar sic*, quorum neutrum tolerabile est, puto subesse perfectum (in *si* cadens), quod computandi significationem vicinamve habeat, sed ipsum non reperio; nam *digessi* nimis discedit, *decerpsi* non satis aptum est.)

Ibd. 474:

Teque, ait, iniusti, quæ nunc premis, ira Tonantis
ante precor, nostræ tandem iam parce senectæ.

Hærent in *ante*: sed aliud est incommodum; neque enim Phineus Tonantem, cuius iram submisse deprecatur, iniustum appellare potest. Scribendum est, sublata permutatione non rara:

Teque ait, *iniuste* quæ *non* premis, ira Tonantis,
ante, precor, nostræ tandem iam parce senectæ.

Concedit antea non sine causa iratum fuisse Iovem; nunc (*iam*) tandem senectæ venia ut detur, precatur. *Premis ante* præsenti tempore dixit de ira etiamnunc durante.

Ibd. 601:

Proxima Thermodon hic iam secat arva.

Opinor fuisse: *Proxima . . . hinc.*

Ibd. 714 sqq. (de ponto Euxino):

Non alibi effusis cesserunt longius undis
litora, nec tantas quamvis Tyrrhenus et Ægon
volvat aquas, geminis et desint Syrtibus undæ.

Secundi versus vitium manifestum est; sed infeliciter rem gesserunt, qui primum pro *et desint* violenter *nec desint* scripserunt, deinde *quamvis* certatim tentarunt, quod non solum coniunctivi tuentur, sed apertissime sententia, quæ hæc est, etiamsi alteri mari aliquid concedatur, tamen

non vinci in comparando pontum Euxinum. Magnam partem veri vidit Fr. Iacobsius, qui pro *tantas* scribendum coniecit *iunctas*; sed retento *nec* structuram rectam non effecit, et in altero membro minus bene ei res successit. Absolvetur, opinor, emendatio, nec ultra ægram partem medicina progredietur, si sic scripserimus:

Non alibi effusis cesserunt longius undis
litora, *coniunctas* quamvis Tyrrhenus et Ægon
volvat aquas geminis et desint Syrtibus undæ.

Etiamsi mare Tyrrhenum et Ægæum in unum contrahantur iisque ad augendum spatium longitudinis (sive latitudinem dicere malis) adiungantur undæ, quæ Syrtes tegant, inde retractæ, æquatura tamen hæc poeta negat ponti Euxini longitudinem. Quam hoc geographorum rationibus congruat, non quærimus, quoniam et veterum in dimetiendo ponto Euxino opiniones valde discrepabant, et poeta etiam liberius rem auxit.

Lib. V, 484 sqq.:

Sceptra tui toto Pelias sub nomine Phœbi
maxima sorte tenens totque illa cremantia divos
oppida, tot vigili pulcherrima flumina cornu,
ille meum imperiis urguet caput.

Non sub *nomine*, sed sub *lumine* Phœbi regna et sceptra Peliæ maxima fuisse, iam Sabellicus vidit; utrum *toto sub lumine Phœbi* an *tui occiduo . . . sub lumine Phœbi* poeta scripserit, non definio. Certius videtur, proximo versu scribendum esse *totque illa* p r e c a n t i a *divos Oppida*, nec quidquam præterea movendum.[1])

Ibd. 628 (in Martis apud Iovem de Minerva querela):

[1]) V. 197 recte Iason se dicit *tot freta, tot dure properantia sidera passum*, hoc est, tot dies cum ærumnis et laboribus euntes.

Num queror, exstructa quod vexerit ipsa carina
vellera sacra meis sperantem avertere lucis,
quodque palam tutata viros? Sio cetera pergat,
si valet.

Non potest Mars negare se id queri, quod vel maxime queritur. Scribendum est, sublata interrogatione:

Nunc queror,

cui respondet illud *sic cetera pergat*; plura mox Palladem molituram esse sibique querenda fore significat.

Ibd. 671 (ubi Palladis responsum finitur):

Fas aliquæ nequeat. Sic femina. Cœperat ardens
hic iterum alternis Mavors insurgere dictis.
Excipit hinc contra pater, cett.

Æstuant editores in primis verbis, quæ sane absurdam habent sententiam; illud non animadvertunt, perversissime poetam ipsum sic induci de dea loquentem: *Sic femina.* Quo animadverso cum apparuerit, hæc quoque duo verba Palladis esse, exoritur clarum toti loco lumen. Scripserat enim poeta:

Mas aliquæ nequeat, *si* femina!

Æquum Minerva censet, si deæ non omnia efficere possint, esse etiam, quæ di efficere nequeant, utiturque in hac sententia propriis sexuum nominibus. Nam *aliquæ* neutro genere ausum esse Valerium dicere puto nec *aliquid* substituo. V. 673 *hunc* pro *hinc* ponendum puto.

Lib. VI, 285 Gesander rex Iazygas hortatur:

Aut mecum mediam, iuvenes, agite, ite per urbem
Argolicamque manum aut caris occumbite natis.

Postrema verba recte emendavit Carrion: *aut claris occumbite fatis.* In prioribus quid esset vitii, Heinsius sensit, sed violenter mutando aberravit. Neque enim agitur de urbe Ææa intranda, quod non recte significaretur verbis *ite per urbem*, neque apte coniungitur urbs Argolicaque manus, quasi hæc una urbem defendat; perrumpi et

Ææam et Argolicam manum Gesander vult, ut ad urbem veniatur. Scribendum igitur:

ite per *urbis*
Argolicamque manum.[1])

Ibd. 385:

aut ut machina muri,
quæ scopulis trabibusque diu confectaque flammis
procubuit tandem atque ingentem propulit urbem.

Recte Heinsius intellexit, neque machinam de muro delabentem ipsam urbem evertere neque ullo modo *urbem propellere* dici posse, quasi protrudatur et porro agatur. Sed coniectura usus est non bona; nam umbra simul cum machina ipsa mota nihil ad casum describendum admodum pertinet, neque ea propellitur. Una littera mutanda videtur, ut sit:

ingentem propulit *orbem*.

Omnia enim, quæ circa sunt, quoquo versus in orbem disiicit et propellit machina prolapsa. (V. 382 restituendum est e codicibus *gravior nutuque carens*, hoc est, nondum nutans, sed firmiter stans. Post demum cadit et ruit.)

Ibd. 449:

Ergo opibus magicis et virginitate tremendam
Iuno duci sociam coniungere quærit Achivo.

Virginitas Medeam tremendam non sane faciebat nec quicquam ad eius potentiam pertinebat. Scribendum videtur:

et virga atque arte tremendam.

Virgam magicam significari certum est; in ceteris litteris potest latere participium. (Heinsius, cum mendum animadvertisset, adscripserat: *et dira . . . arte tremendam*, tentata, non perfecta emendatione.)

---

[1]) V. 313 scripseram *omnis*, ut Kochius.

Ibd. 600:

Tantum effata magis campis intendere suadet,
dum datur, ardentesque viri percurrere pugnas.

Medeam Iuno sub Chalciopæ sororis specie latens hortatur, ut oculos intendat in campos et Iasonis pugnas contempletur. *Intendere libro* de attenta lectione Plinius minor dixit (VIII, 19) usu perraro; (nam *intentus rei* suam habet legem;) *intendere loco, campis* de intente contemplando qui dixerit, novi neminem, putoque scriptum a Valerio esse:

Tantum effata *aciem* campis intendere suadet.

Lib. VII, 32, 33:

Ille autem iam iam vultus vocesque paratas
ante aperit rumpitque moras inque ipsa morantis
prosilit ora viri talique effunditur ira.

Sic editur coniectura, ut Æetes vultus suos vocesque iam ante paratas aperuisse dicatur. Sed in hac sententia *iamiam . . . ante* pro *iam ante* non recte ponitur. Et codex Vat. habet *parentem*, supra prius *e* scripto *a* (apographa *parantem*). Recte igitur Heinsius Iasonem, qui, sacris occupato Æeta, modeste tacuerat, iamiam vultus vocesque parantem (nunc ipsum loqui parantem) significari putavit. Sed *ante capit* longius discedit, videturque potius scriptum fuisse:

parantem

Antevenit.[1])

Ibd. 156:

Quando ardor hebet, leviorque pudori
mensque obnixa malo, tennes sublimis in auras
tollitur (Iuno).

Hæc neque structuram verborum tolerabilem habent neque sententiam, pravissimeque ex malo (et morbo animi,

[1]) V. 20 scripseram *huc* ut nunc Schenkl.

amore) et pudore ei repugnante conficitur malus pudor. Scribendum est:

Quando ardor hebet leviorque *pudorest*
mensque obnixa malo, cet.

Et *pudore* Vossius; sed tamen in ceteris aberravit. Mox v. 159 lacuna ex syllabarum vicinarum similitudine orta sic explenda videtur:

Sum memor, ut tecum *sim tum* partita laborem.

Tum, ut apud Græcos sæpe *τότε*, idem est fere atque *paulo ante*, „tempore, quo nosti".

Ibd 259 sqq. Venus Circen mentita sic Medeam alloquitur:

Cum levis a superis ad te modo laberer auris,
forte ratem primo fugientem litore cerno,
qualem nostra suo nunquam dimittere portu
vellet, adhuc omnes quæ detinet insula nautas.

Circe non *ab* auris lapsa erat, sed per auras; codex Vat. habet *levis asperis*, e quo faciendum *levis aeriis*. Deinde, quoniam non fugiebat Argo, sed in ancora stabat quieta, Argonautis pro urbe pugnantibus, aut cum Heinsio *fulgentem* aut potius *fluitantem* scribendum est. Sed restat maior difficultas. Neque enim ullo pacto ad Argo laudandam aut omnino aliquid, quod eius proprium sit, indicandum pertinet, quod talem navem Circes insula dicitur nunquam portu dimissura, quæ adhuc omnes nautas retinuerit; ita enim prorsus eodem loco, quo ceteras omnes naves, Argo Circe et insula habituræ sunt. Manifestum est, tam egregiam dici Argo, ut in eiusmodi nave Circe gloriandi causa aliquando a sua consuetudine discedere parata sit. Atque huic uni sententiæ aptum est *vellet* (möchte). Scriptum sine dubio a poeta fuerat:

qualem nostra suo *nonnunquam mittere* portu
vellet, adhuc omnes quæ detinet insula nautas.

Ibd. 317 sqq. (de Medea inter contrarias sententias fluctuante):

Sæpe suas misero promittere destinat artes,
denegat atque una potius decernit in ira.

Pro *denegat* recte Dorvillius *dein negat*; pro *in ira*, quod eo manifestius est corruptum esse, quod v. 316 terminatur voce *ira*, Heinsius substituit *in hora*; sed alienum ab hac sententia est *potius* (pro quo alius *totiens*); neque *decernere* recte dicitur de ea, quæ in diversas partes et sententias iactatur. Retinenda reliqua, quæ nullam mendi suspicionem habent (*atque una potius decernit*), quærendumque, quod ad *potius decernit* aptum sit et ab illo *in ira* ex superiore versu huc delato deiectum suo loco putari possit. Id huiusmodi esse videtur:

atque una potius decernit *obire.*

Et in *ira* et *obire* facilis error erat.

Ibd. 519 sqq.:

Sævior ingenti Mavortis in arbore restat,
crede, labor; quem — tanta utinam fiducia nostri
sit mihi nocturnæque Hecates vestrique vigoris.

Sic Thilo Burmannum secutus verba interpunxit, ut abruptus sermo esset. Quæ abruptio hoc loco neque ullam affectus et animi alio conversi causam habet neque ullam in ceteris notam, et prorsus ridicula est, quoniam eadem ipsa, quæ abrumpi fingitur, continuatur sententia. Sed præterea quæro, quo referatur *tanta*; nam sine ulla comparatione sibi fiduciam in ea, quæ supersint, Medea optat. Scribendum igitur censeo:

quæ in tanta utinam fiducia nostri
sit mihi, cet.

Ab uno *laboris* nomine transit ad universam rerum ei coniunctarum significationem (in quas tantas res). Potest huius scripturæ indicium videri esse in Vaticano, in quo scribitur *quaem*, quod VIII, 189 pro *quæ* ponitur.

Ibd. 547 pro *in flammas*, quod apparet ex proximo versu in hunc irrepsisse, substituitur *in glebas*. Mihi et

rarius vocabulum facilius loco cessisse videtur et ad rem multo aptius esse:

Vos mihi nunc primum in *liras* invertite, tauri,
æquora.

Ibd. 640 (de viris e terra natis in se irruentibus, cum Iasonem se petere putarent):

Omnis ibi Æsoniden sterni putat, omnibus ira
talis erat.

Ignavum et perversum *talis*; qualis enim ira significata est? Et vitium alii senserunt, in corrigendo aberrarunt et a vestigiis scripturæ et ab apta sententia. Scribendum videtur:

omnibus ira
Falsa errat.

Lib. VIII, 7, 8 cod. Vaticanus:

crinemque genasque
ante per anticarsit vestigia somni.

Editur *per antiqui carpsit*; faciendum potius videtur:

ante per antiqui (antici) *rasit* vestigia somni.

Radere genas notum est in luctu proprie et antique dici.

Ibd. 67:

Ille silet, tantus subiit ut virginis horror.

Inane esse *tantus* iam Heinsius sensit; sed prava prorsus temporis significatio est (*ut*). Scribendum:

Ille silet, *tacitus* subiit *et* virginis horror.

Tacitus Heinsii est.

Ibd. 285, 286:

Dixerat atque orans iterum ventosque virosque
Perque ratis supplex et remigis vexilla magistris.

Sic codex V., præter alia menda altero versu fracto et mensuram excedente. Pro *atque* Aldus *itque*; in *uexilla* subesse *vox illa* plures viderunt, modo ne verbis traiectis et huius mendi originem obscurassent et cetera fecissent mendosiora. Sublata voce, quæ addita reliqua perturbavit, scribendum est:

Dixerat itque orans iterum ventosque virosque,
perque rates *it remigii vox illa* magistris.

Absyrtus in sua nave ibat ventos et viros obtestans, eaque orantis vox per omnes naves ivit et evagata est ad remigii magistros. In ipsa geminatione verbi *it* elegantia quæsita est.[1])

Statium quoque cognoscere officii mei duxi; ad perlegenda scripta hominis ingenii et veri affectus sterilitatem inani tralaticiorum ornamentorum fuco occultantis et sententiarum elocutionisque, dum omnia, quæ imitatur, variando, exaggerando, longius ab origine transferendo superiacere studet, obscuro et difficili tumore fastidium moventis patientia defuit. Itaque legi Thebaidos quattuor libros, silvarum duos, cetera pervolutavi tantum. In iis, quæ legi, etsi caute omnia attingebam (facile enim intelligebam permulta sibi Statium permisisse, quæ apud alios incredibilia viderentur, velut initio statim libri primi Thebaidos v. 22 *defensa bella Iovis* de defenso templo Iovis contra bellum inferentes), cum præsertim exiguo et parum, quod ad codices attinebat, certo instrumento uterer (quod nunc in priore Thebaidos parte multis partibus locupletius

[1]) Extremo libro (qualis quidem nunc superest) recte vidit homo alioquin non sane criticæ artis peritus, Lemærius, versum, qui in codice Vaticano subiicitur versui 459, post v. 440 ponendum esse sine ulla mutatione, ut sic Medea dicat:

O utinam ergo meus pro te non omnia posset
atque aliquid dubitaret amor! Quin nunc quoque quære,
quid iubeas! Heu, dure, siles, magnumque minatur
nescio quid tuus iste pudor.

Adeo se nihil Iasoni negare posse dicit, ut vel nunc quærere iubeat, quid fieri velit, parata ad faciendum. (Præparatur iam Absyrti cædis postulatio et executio.) Deinde veretur, ne Iasonis pudor iubendi magnum aliquod malum portendat.

O. Muelleri opera factum est), tamen pauca quædam emendavi, quorum nonnulla post intellexi ab aliis occupata (ut Theb. I, 480 *lassatis* ab Heinsio, *tandem* a Peyraredo, 704 *parentis* iam a Barthio); iis, quæ restant, unam et alteram paginam non invidebo.

Theb. I, 266 sqq.:

Quod si prisca luunt auctorum crimina gentes,
subvenitque tuis sera hæc sententia curis,
percensere ævi senium, quo tempore tandem
terrarum furias abolere et sæcula retro
emendare sat est?

Non quæritur, quando emendatio fiat, sed quam longe retro agatur. Scribendum est:

percensere ævi senium, *a* quo tempore tandem, cet.

Ibd. 630, 631 (Apollo):

pestifera arma iacit camposque et celsa Cyclopum
tecta superiecto nebularum incendit amictu.

Campos et montes superiecto nebularum amictu *incendi* adeo est contra rerum naturam, ut ne Statio quidem in mentem venire potuerit; nec sane hoc loco omnia luxisse, sed tristibus tenebris obducta poeta significat, eaque sententia una littera mutata restituetur:

nebularum *intendit* amictu.

Montes tenebris et nebularum amictu intenduntur, ut tabernacula velis, locus sertis.

Lib. II, 235:

Tunc ora rigantur honestis
imbribus et teneros lacrimæ iuvere parentes.

Ferri nequit *parentes*, quoniam neque matrem Argiæ vivam fingi totum poema clamat, neque pater senex tener appellari poterat. Neque quicquam Muelleri sententia perversius, Tydeum et Polynicen significari, qui nondum mariti, nedum parentes erant; neque quisquam antiquus poeta eos *teneros* appellasset. Scribendum esse *pavores* (ut *tener dolor* Argiæ v. 353 appellatur), non dicerem,

quoniam nunc video sic Barthium scribi voluisse, nisi Muellerus, cui huius rei indicium debeo, aberrasset.

Ibd. 251 sqq.:

Innuptam lumine adibant
Pallada, Munychiis cui non Argiva per urbes
posthabita est Larissa iugis.

Quid sit h. l. *per urbes* neque ego intelligo neque Lachmannus videtur intellexisse, qui *Phoronei* scribendum coniecit. Mihi in mentem venerat, quod nunc video esse in codice Bambergensi (sed supra scripto *u*), *per orbes* vel potius *per orbem*, ut significaretur Palladem per grata sibi templa orbe quodam et ordine migrare eaque invisere.

Ibd. 430 sqq. ubi Eteocles Polynici per Tydeum legatum respondet:

Te penes Inachiæ dotalis regia dono
coniugis, et Danaæ (quid enim maioribus actis
invideam?) cumulentur opes.

De actis non agitur, nec ea cum Danaæ opibus coniuncti quicquam habent. Scripserat, ut opinor, Statius:

quid enim maioribus *aulis*
invideam?

Maiorem ditioremque Polynicis esse aulam æquo se animo ferre ait. *Aulas* et *acta* etiam alibi scribendo commutata memini.[1])

Ibd. 475 (de apro cuspide penitus intrante perfosso):

Te, Meleagre, subit; ibi demum cuspide lata
hæsit et obnixo ferrum laxavit in armo.

Scribendum *lassavit*. Longe aliter silv. V, I, 199 (qui locus a Muellero citatur) iuvenis ferrum laxare dicitur,

[1]) V. 322 pro *consilio* annotaveram *consilium* genetivo casu (*nubem consilium*) scribendnm esse. Nnnc in Pnteaneo repertum video *consilii*; itaque eo genetivo contentus sum.

id est, e capulo educere, et Theb. VII, 353 deus pharetras laxare, hoc est, efficere, ut minus sagittis stipatæ sint.[1])

Ibd. 559:

Saxum ingens, quod vix plena cervice gementes
vertere humo murisque valent inferre iuvenci.

Nihil omnino ad rem pertinet plena cervix; necessarius est iuvencorum numerus, certissimumque, Statium scripsisse:

quod vix *dena* cervice gementes

Cfr. (post Vergil. Æn. V, 120 et X, 207) *novena lampade* silv. I, 2, 4, *septeno gurgite* Lucan. VIII, 445, *terna cervice* Sil. Ital. I, 279 (XI, 490), *centeno consule* Martial. VIII, 45, 4.

Ibd. 604 sqq.:

spicula divellens, clipeo quæ plurima toto
fixa tremunt armantque virum, sæpe aspera passum
vulnera, sed nullum vitæ in secreta receptum,
nec mortem sperare valet.

Perverse de Tydeo, qui acerrime vitam defendebat, tanquam de perire studenti dicitur: *nec mortem sperare valet*, ne quid dicam de sententiarum et verborum iunctura (*tela armant virum, vulnera passum, sed nullum in secreta vitæ receptum, nec ... valet*). Scribendum est:

sed nullum vitæ in secreta receptum
nec mortem sperare *valens*.

Prorsus Statiano acumine et audaci translatione vulnus ipsum mortem vulnerati cupere ac velle fingitur, vulnusque non mortiferum mortem sperare non posse dicitur. De genere hoc translationum apud Statium dixit breviter Muellerus ad Theb. V, 160 (etsi de illo loco dissentio), suntque exempla frequentia. (*Passus*, quod in v. 605 Muellerus recepit, defendi nulla arte potest.)

---

[1]) Quod v. 546 necessario requiri credideram *putans*, video apud Muellerum afferri e „cod. anonymo".

Ibd. 672:

clipeum nec sustinet umbo
mutatum spoliis,

hoc est, hastis hostium infixis et exceptis. His *mutatum* clipeum perverse dici, plures intellexerunt; sed quæ substituunt, nec aptissima sunt nec vestigiis codicum propinqua. Puto fuisse, quod alibi quoque eodem modo depravatum est, *mulcatum spoliis*.

Lib. III, 100 sqq. (de libera Mæonis contumacia erga Eteoclem):

qui cominus ausus
vadere contemptum reges, quaque ampla veniret
libertas, sancire viam.

Nihil est *vadere contemptum reges* pro eo, quod est *reges contemnere*, multoque minus dici potest *cominus vadere contemptum*. Unum regem Mæon contempsit. In codicibus omnibus, quorum aliquod est momentum, scribitur *regis*. Emendatio perspicua est:

qui cominus ausus
vadere *contemptim regi*.

Libri quarti unum locum attingam. Nam v. 697 et 698, ubi nymphæ, Baccho, ut fluvios fontesque siccent siccarique patiantur, rogante iubenteque, eius voti imperiique vim in se ipsæ statim sentire finguntur, sic scribitur:

Dixerat. Ast illis tenuior percurrere visus
ora situs, viridisque comis exhorruit humor.

Pro *exhorruit* recte Schraderus *exaruit*. Sed *situs* neque ipse cum ariditate coniunctus est neque ora percurrit et, si quid ad hanc rem pertinet, nunc nascitur et augetur, non minuitur. Atqui rem minorem, quam ante fuit, factam necessario significat restitutus iure e codicibus (Bambergensi et recentiorum archetypo) comparativus *tenuior* (*tenvjor*), qui nullo modo pro positivo poni potuit (*tenuior percurrit*). Subest igitur aliud nomen, scriptumque fuisse puto:

tenuior percurrere visus
ora *sinus*,

ut contractæ fauces et ora angustata dicantur.[1]

Transeo ad paucissima e silvis attingenda. Nam Lib. I, 3, 23, ubi editur:

ceu placidi veritus turbare Vopisci
Pieriosque dies et habentes carmina somnos,

necessario scribendum puto: *et alentes carmina somnos*; neqne enim in somnis canebat Vopiscus, sed reficiebatur ad carmina, cum vigilaret, facienda.

Ibd. 43:

An, quæ graminea suscepta crepidine fumant,
balnea et impositum ripis algentibus ignem?

Non suscipiuntur, opinor, balnea crepidine, sed *suspensa* hærent.

Ibd. 48 sqq.:

labor est auri memorare figuras
aut ebur aut dignas digitis contingere gemmas.

Neque *dignus contingere* est *qui contingatur*, sed *qui contingat*, neque hæc laus nlla est, dignas esse gemmas, quæ contingantur. Scripserat Statius:

dignas *digitos* contingere gemmas,

hoc est, dignas, quæ tam pnlchros et elegantes digitos contingant et iis gestentur.

Ibd. 90:

Scilicet hic illi meditantur pondera mores.

---

[1]) V. 665, si Statius sanæ rationi aliquid tribueret, necessario scribendum dicerem: *et solis radiis ignescere ferrum.* Nuuc ferri radios et in iis, dum eliciuntur, ignescentem solem fero conorque utcumqne animo concipere. Lib. V, 179, quamvis sim patiens et vim mihi faciam, cogor requirere: *sustinuit, dum fata dabant* (quamdiu potuit) pro eo, quod scribitur: *dum fata vetant.*

In his nullam esse sententiam Marklandus aperte dixit, ceteri tacendo fatentur. Scribendum videtur:

Scilicet hic *nulli* meditantur pondera mores.

Negat poeta ibi mores ad pondus et speciem quæsitam gravitatis componi.

Ibd. 6, 24:

Non tantis Hyas inserena nimbis
terras obruit aut soluta Pleas,
quali per cuneos hiems Latinos
plebem grandine concutit serenam.

Describit Statius bellaria similiaque munuscula in theatro spectatoribus desuper sparsa. Eam ludens grandinem appellat, non minus copiosam, quam sit verus imber, sed serenæ hiemis, quæ contraria est inserenæ Hyadi. Scribendum est igitur:

grandine concutit *serena.*

Plebis nulla serenitas erat.

Lib. II, 1, 56:

Quis tua colloquiis hilaris mulcebit amatis
Pectora?

Scrib. *amatus*; colloquia enim hilara sunt amati pueri, non amata.

Ibd. 2, 137:

pariterque his largus et illis
ac iuvenile calens plectrique errore superbus.

Neque *plectro* neque plectri errori (qui quis sit, intelligi omnino nequit) hic ullus locus est, sed restituendum manifesta emendatione:

patriæque errore superbus,

hoc est, quod nesciebas, utram ex duabus potius patriam tuam putares. Significatur enim ipsum id, quod ante dictum est:

Tempus erat, cum te geminæ suffragia terræ
Diriperent celsusque duas veherere per urbes.

Ibd. 3, 70, 71:

Idem auri facilis contemptor et optimus idem
Comere divitias opibusque immittere lucem.

Perspicuum est, scribi debere *promere divitias.*[1])

Ibd. 6, 4 sqq :

Durum et deserti, prærepta coniuge, partem
conclamare tori; mœsta et lamenta sororum
et fratrum gemitus; arcte tamen et procul intrat
altius in sensus maioraque vulnera vincit
plaga minor.

Nihil est *arcte*. Scribendum:

et fratrum gemitus *acres*; tamen et procul intrat cet.

Mœsta lamenta sororum, acres gemitus fratrum concinne comparantur.

Ibd. 50:

Sæpe ille volentem
castigabat herum.

Quid volentem et quid eiusmodi, ut castigandus esset? Statius *dolentem* posuerat. (In priore parte versus iniuria hæsit Marklandus. Pueri virtutes multam carminum materiam habere dicuntur. De huius carminis v. 64 dictum est voluminis prioris p. 149.)

Ibd. 82:

Non sævius atros
nigrasset planctu genetrix tibi sæva lacertos.

Scribendum necessario:

Non *sæpius atro*
nigrasset planctu genetrix *sibi* sæva lacertos.

(quam tu tibi nigrasti). Adiectivi prolepsis advocari in *atros* nequit; nam in illa adiectivum effectum verbi significat, non ipsum id, quod in verbo inest. Luditur in atro

---

[1]) V. 53 annotaveram *imitata*. Præceperat Marklandus, ut 2. 143 *vivite securi*.

planctu lacertos nigrante. *Sæpius* Barthii est. Genetrix sæva est, quæ in se plangendo sævit. (Propter Marklandum dico.) [*Sibi* Schraderus.]

Ibd. 7. 58, ubi Calliope, quæ Lucanus carminibus tractaturus sit, prædicit, hærent in Neronis persona, ut videtur, subito pro Lucano substituta, et, aliis frustra tentatis, ad extremum versum vi tollunt. Oratione rectius interpuncta apparebit sententia:

Et sedes reserabis inferorum
(ingratus Nero!) dulcibus theatris,
et noster tibi proferetur Orpheus.

Nero Lucani Orphea in scena cantaverat; itaque in poemate significando Statius simul indignatur, ingratum fuisse imperatorem, qui Lucanum interfecerit.

Ibd. 128 sqq.:

Ac solatia vana subministrat
vultus, qui simili notatus auro
stratis prænitet incubatque somno
securæ. Procul hinc abite mortes;
hæc vitæ genitalis est origo.

Neque uxor, cuius luctum in somnis mariti imago consolatur, secure dormire ullo pacto dici potest, neque (quo modo olim interpungebatur oratio) securæ mortes appellari. Sed, in quo non hæsisse videntur, qui hunc locum attigerunt, quæ sunt illæ (plurali numero) mortes, hoc quidem loco et in hac sententia? Una littera addenda est, una mutanda:

incubatque somno.
Sed curæ procul hinc abite *mortis!*
Hæc vitæ genitalis est origo.

In epistola, quæ secundo silvarum libro præponitur, paulo ante finem scribendum sic est: *quia honorem eius tibi laturus acceptum est. Cludit volumen genethliacon Lucani* cet. (Editur: *laturus acceptum. Excludit*), in tertii libri epistola paulo post initium *exposcas* pro

expaveas (nam *rarissimum* pro *amarissimum* iam Barthius); in quarti media: *tuum quidem etiam condiscipulum, sed mihi citra* (pro *contra*) *hoc quoque ius arctissime carum*, id est, sine hoc iure condiscipulatus; in eadem extrema: *Hunc tamen librum tu, Marcelle, defende, sed, si videtur, hactenus, si nimis reprehendemur* (editur: *defendes. Et, si... hactenus, sin minus, reprenhendamur*). Contra nimiam tantum reprehensionem defendi se cupit; lenem et mediocrem æquo animo subiturus.

Silii Italici Punicorum tantum partes legi easque celerrime, partim cognoscendæ universe formæ poematis causa, partim narrationem rerum cum Livio comparans. In qua legendi celeritate si qua tamen, cum uno exemplo Bipontino uterer, occurrerunt mendi manifesta, emendatu facilia, eorum correctiones fere ubique ab aliis occupatas postea, maioribus editionibus inspectis, vidi, neglectas tamen plerumque etiam a Rupertio (velut omnium apertissimam et facillimam VIII, 318 *indevia recti pectora*, ubi tantum litteræ prave dividuntur). Itaque tantum, ne plane sine symbola Silius transmittatur, duos libri primi locos attingam. Nam v. 36, ubi sic edebatur:

Dux agmina sufficit unus
turbanti terras pontumque movere paranti

(Iunoni), recte intellectum est, non agi de Hannibale agmina Iunoni sufficiente, hoc est suppeditante (quasi agminibus Iuno eguerit, quæ ipsa duceret, ac non pacis fœderumque violatore), sed de Hannibale uno toti rei sufficiente. Itaque nunc editur, codicis etiam perboni auctoritate, *terra*, ut Iunoni *agmina turbanti* sufficere dicatur, ne id quidem recte aut tolerabiliter. Neque enim agmina, quæ etiamtum nulla erant, aut potius exercitus Iuno turbavit, quod intelligi debet de concitandis movendisque, sed usu loquendi aliud significat. Scribendum sine dubio est:

Dux *omnia* sufficit unus
turbanti terra pontumque movere paranti.

Apte *omnia* et *unus* inter se respondent.

V. 208 in Atlantis descriptione editur:

Tum geminæ laterum cautes maria alta fatigant,
atque, ubi fessus equos Titan immersit anhelos,
flammiferum condunt fumanti gurgite currum.

Sed in hac scriptura nulla arte vitari potest, quin cautes solis currum condere dicantur, quod absurdum est; neque enim in hac orationis forma (*fatigant atque...condunt*), quod prioris verbi obiectum est, posterioris subiectum fieri potest. Scripserat Silius:

Tum *geminas* laterum cautes maria alta fatigant.[1])

Iuvenalis satiras tractavi iuvenis diligenter, ut tamen enarrando magis quam emendando (etsi hoc quoque) iis subvenirem; nec nunc habeo, quod ex hoc posteriore genere additum velim (quoniam de recto scripturæ codicum delectu iam non quæro) nisi de uno loco. Nam in sat. X v. 311 sqq., ubi in codice Pithœano mendose sic scribitur:

Fiet adulter
publicus et pœnas metuet, quascumque mariti
irati debet, nec erit felicior astro
Martis, ut in laqueos nunquam incidat,

ceteri autem codices manifesto interpolati sunt, quoniam in Rigaltii et Lipsii coniecturis, quæ solæ vestigia veteris scripturæ persequuntur (*maritis iratis debet* aut i r a t i *debent*), tamen et *mariti* improbabiliter mutatur et ipsa sententia parum apta aut elegans est (*metuet pœnas, quascumque debet*), primum efficitur verum et aptum sententiæ sub-

---

[1]) Eiusdem libri v. 647 scribendum est: *vestras se effringet in urbes.*

iectum, *mariti ira*, eoque invento scribendum, ni fallor, apparet:

quascumque mariti
ira sibi debet,

et sine quibus sibi non satisfactum putat.

Martialis pleraque legi, sed alia alio tempore, carptim omnia cursimque, ut raro insisterem nec fere quicquam aut tentarem aut annotarem. Invenio tamen in marginibus pusilla hæc, quæ non premam.

II, 59, 3:

Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo;
ipse iubet mortis te meminisse deus.

Frangere toros de accumbendo et convivio ineundo dici non puto scribendumque potius *frange moras*. (Fuit, qui vellet *scande toros*.)

III, 26, 5:

Omnia solus habes — hoc me puta velle negare! —
uxorem sed habes, Candide, cum populo.

Puta non potest ironice dici pro eo, quod est *putasne*. Scribi debet:

Omnia solus habes, *nec* me puta velle negare;
uxorem sed habes, Candide, cum populo.

Desiderari *nec* iam alii senserant.

III, 54:

Cum dare non possim, quod poscis, Galla, rogantem,
multo simplicius, Galla, negare potes.

Fuit: *Quod* dare non possim, *cum* poscis, Galla, rogantem, cet.

(Nihil in epigrammate obsceni est.)

V, 20, 10 sqq.:

Hæc essent loca semper, hi labores.

Nunc vivit necuter sibi bonosque
soles effugere atque abire sentit.

Sic Schneidewinus, nova voce non recte ficta; nec sibi vivere Martialis negat se et amicum, sed vivere. Boni codices habent: *Nunc vivit nec ut eius scibo bonosque.* Scripserat Martialis:

Hæc essent *ioca* semper, hi labores.
Nunc *vivi necem* uterque *scit* bonosque
soles effugere atque abire sentit.

Necem hanc vere, non vitam, dicit esse.

Addam, in epistola, quæ libro secundo præponitur, scribendum esse: Video, *quare tragœdiæ atque comœdiæ epistolam accipiant*, ubi editur *tragœdi atque comœdi.* Histrionibus neque epistula opus erat, neque ii cum epigrammatis comparari poterant. Tragœdiæ et comœdiæ, quæ non ipsæ, ut epigrammata, προσφωνεῖν, cui mittebantur, poterant (in ipso contextu poematis), epistula commendandæ erant.

Liber VII.

Cap. I.

M. Varro.

Prosæ orationis scriptorum Latinorum agmen **M. Varro** (quoniam Catonis de re rustica libellum leviter tantum attigi) ducet. Eius libri **de lingua Latina** propter ipsum Varronis horridum durumque dicendi genus et propter argumenti scribendique formam, neque perspicuo sententiarum tenore connexam et omnis generis fragmentis antiquioribus distinctam, et propter codicum fortunam, dum raro et longis intervallis describuntur, quam sint omni genere mendorum corrupti, nemo ignorat. Ad ea menda post Aldi, Vertranii, Turnebi, Scaligeri, Scioppii operam via ac ratione, quantum fieri potest, tollenda materiam collegerunt signumque extulerunt nostra ætate L. Spengelius et C. O. **Muellerus**, hic quidem (quoniam Spengelii viriles maturæque curæ maximam partem adhuc in scriniis latent) ipse longius in exsequenda emendatione progressus. Qui quæ de prima Varroniani operis editione minus considerate dixit et Lachmanno probavit, ea nunc refellere omitto; nam et a rei librariæ apud veteres consuetudine et condicionibus abhorrent, et operis formæ eorumque, quæ in eo

propagando acciderunt, ratio facile sine ista coniectura reddi potest ex ipso Varronis ingenio minime incondita spernentis et ex iis, quas supra dixi, causis.[1]) (In una suspicionis parte quis Muelleri fuisset error, dixi in altera Ciceronis librorum de finibus editione, excursu IV extremo p. 824.) Ego quæ ante viginti paulo plus annos emendavi nec post ab aliis occupata vidi, ea brevitate, quæ fortasse prope imperiosa ac superba videri possit, proponam; nam in rebus aridis et ad libros, quos pauci perlegunt, pertinentibus verborum copiæ parcendum videtur. Locos notabo solis paginarum Bipontini exempli numeris, quoniam ii et apud Spengelium et apud Muellerum in marginibus positi sunt.[2])

Lib. V (olim in editionibus IV) p. 3 Bip.: a quibus rebus vocabula imposita sint in lingua Latina, et ea, quæ sunt in consuetudine apud poetas. Scribendum est: et ea, quæ sunt in consuetudine *et* apud poetas. Duplex vocabulorum genus ponitur, eorum, quæ in communi usu sunt, et eorum, quæ apud poetas. In codicum scriptura et in consuetudine prorsus contra consuetudinem ponitur, et vocabula poetica

[1]) Cfr. Spengelius in scriptis acad. Monacensis generis philosophici et philologici vol. VII p. 431 sqq.

[2]) Omitto hic, ut semper, improbatas a me Muelleri scripturas, pro quibus aut codicum restituendas indico aut quas alii coniectura reppererant, in quo genere non ita pauca futuro editori corrigenda sunt, nonnulla eiusmodi, in quibus erratum sit, quod in minutis ex vulgaribus causis mendis subtilius aliquid quæreretur. Velut VI p. 74 Bip.. ubi quod in codicibus scriptum est: ubi noctu in templum censura auspicaverit, natum ex geminatione vocalis (a), addita post alterius mutatione, recte ab Aldo emendatum erat: censor auspicaverit, Muellerus posuit censuræ ausp., sublato nomine necessario, illato dativo pravo.

lingua Latina excluduntur. Alius sane æquabilius posuisset: *et ea, quæ apud poetas.*[1])

Ibd. p. 7: ab eo præco dicitur locare, quod usque id emit, quoad in aliquo consistit pretium. Præco non emit; id non habet, quo referatur. Scriptum olim erat: quod usque *demit*, quoad cet. Præco in locando a maiore pretio descendit, donec ad id perventum est, quo quis conducere velit. (De p. 9 vid. opusc. acad. II p. 222 n.)

Ibd. p. 14: Huic vecturæ, qui ratibus transibant, quadrans. Scrib. *Huc, vectura,* qui ratibus transibant, quadrans, id est, vectura iis, qui huc tr. (Muellerus recte vectura, in ceteris longe aberravit.)

Ibd. p. 20 codices: coniunctus terræ, ubi omnia oriuntur, vi aboriuntur, quorum, quod finis ortum ortus dictus, e quibus efficitur: ubi omnia oriuntur, ubi aboriuntur. quorum quod finis *ortuum*, orcus dictus. (Alterum ubi Aldi est, orcus Turnebi.)

Ibd. 21: Ab eo, quod ignis propter splendorem fulget, et fulgor et fulmen et fulguritum (codd. fulgur), quod fulmine ictum coutrariis dis. Extrema duo verba inepte adhærent. Scribendum et oratio distinguenda sic: quod fulmine ictum. *In* contrariis dis ab aquæ lapsu lubrico Lympha. Ab dis cum igne coniunctis transire se Varro significat ad contrarios cum aqua coniunctos. *In* præpositio ponitur cum ea specie partitivæ significationis, de qua dixi ad Cic. de fin. IV, 75 p. 594 ed. II.

---

[1]) P. 5 quod O. Iahnius in Hermæ vol. II p. 247 scribi iussit: scientia, at opinionem, idem ante multos annos annotatum cum Spengelio communicaveram, ut multa ex iis, quæ hic edo.

Ibd. p. 38: Aratrum, quod aruit terram eius ferrum. Vomer, quod vomit eo plus terram. Nihil est aruit; nugæ de vomere eo plus terram vomente. Scripserat Varro: Aratrum, quod arruit terram; eius ferrum vomer, quod vomit eo plus *terra*. Aratri ferrum appellari vomerem dicit, quod eo eruta et subacta terra plus vomat et ex se edat. (Arruit Turnebus.)

Ibd. p. 39 apud Muellerum sic scribitur: Et oppidum ab opi dictum, quod munitur opis causa, ubi sit (sic unus cod. interpolatus; ceteri sint), et quod opus est ad vitam gerundam. Uti haberent (e coniectura; codd. ubi habeant) tuta oppida, quod operis muniebant, mœnia dicta. Nonnulla melius Spengelius. Sed ne is quidem, quod initium et caput emendationis est, sententiarum terminos vere rexit; ut enim nunc scribitur, tuta inane et pravum est. Recta hæc erunt: Et oppidum ab opi dictum, quod munitur opis causa, ubi sint et, quod opus est ad vitam gerundam, ubi habeant *tuto* (hoc est, ubi habitent et tuto habeant res ad vitam necessarias). Oppida quod operis muniebant, mœnia dicta.

Ibd. p. 43: Æquimelium, quod æquata Meli domus publico, quod regnum occupare voluit is. Locus ad busta Gallica, quod cet. Ridicule ponitur is; recte sic: quod regnum occupare voluit. Is locus ad busta Gallica, quod cet. (hoc est, ad busta Gallica, quæ ideo appellata sunt, quod cet.) Busta Gallica ubi fuerint, nusquam alibi traditur. Ceterum sine dubio recte Aldus et vulgo editiones publice; nam solo æquata domus est non publico, sed publice.

Ibd. p. 45 sic scribendum est: Sequitur porta Nævia, quod in nemoribus Næviis; etenim loca, ubi ea, sic dicta. Spengelii et Muelleri correctio minus

facilis est et etenim prave (in prosa oratione) altero loco habet; vid., si opus est, opusc. acad. I p. 390 n.

Ibd. p. 48 sic scribi debet: Arrabo sic data, ut reddatur, sublato vocabulo reliquom, quod ex proximis inferioribus verbis, ubi bis ponitur, huc retractum prorsus sententiam corrumpit. (Cfr. habent p. 141, IX § 58, recte sublatum a Muellero.)

Ibd. p. 49 rursus verba prave divelluntur; sic enim procedere oratio debet, sublato alio facili mendo: Corollarium *st* (vulgo si) additum præterquam quod debitum; eius vocabulum (v. debitum eius; vocabulum) fictum a corollis cet. Cfr. ad p. 38 et 43.

Lib. VI p. 58: De statutis diebus dixi, nunc de annalibus dicam. Atqui etiam, qui supra commemorati sunt, annales fuerunt. Codices boni: dixi; de annalibus nec de statutis dicam. Hinc facile efficitur verum: De statutis diebus dixi; de annalibus nec statutis dicam. Superiores et annales et statuti erant. Proxime ante ex his: paganalibus, qui sunt alicuius pagi, fit *paganalia iis*, qui cet. (Muellerus *paganalia, qui.*)

Ibd. p. 61 restituenda est hæc superiorum editionum scriptura: immanis verborum accedit numerus, quod præverbiis additis atque commutatis aliud atque aliud fit, sublato mutatis, quod ante additis Spengelius et Muellerus e codice Florentino interposuerunt cum sententiæ interitu et vitiosa apud antiquos membrorum copulatione (mutatis, additis atque commutatis), de qua re satis dixi opusc. acad. I p. 333 sqq., ad Cic. de fin. IV, 56 p. 562 ed. II. Terentius Adelph. 846 utrum scripserit favillæ plena et fumi ac pollinis an favillæ plena, fumi, pollinis, nescio, sed prius probabilius; v. 986 tollendum et ante largiendo. V. 944 coniunctionem quattuor membrorum habet eam, de qua dixi ad Cic. de fin. p. 563.

Ibd. p. 62 codicum hæc est scriptura: Verborum, quæ tempora adsignificant, ideo locutus difficillimus est TYMA, quod neque cet., ex qua quod in editionibus effectum est: ideo locus difficillimus est ἔτυμα, et constructione (*verborum etyma est locus difficillimus*) et verborum ordine et usu vocabuli *locus* peccat. Scriptum fuerat ad hanc formam et his, ut opinor, verbis: Verborum, q. t. a., ideo *locatu difficillima sunt ἔτυμα*, quod cet.

Eadem pag.: Hinc agitur pecus pastum, quia vix agi potest. Hinc angiportum, qua nil potest agi. Hinc angulus, quod in eo cet. Sic Spengelius. Aliter orationem Muellerus distinxit, translatis illis qua (sic recte scripsit editiones secutus) vix agi potest, quæ a superioribus seiungenda esse sensit, non apte ad *angiporti* notationem, his autem qua nil potest agi pravissime ad *anguli*, et addito *vel* ante *quod*. Manifestum est, aliquid excidisse, cum fere sic scriptum esset: pastum; [*hinc angustum,*] qua vix agi potest; hinc angiportum, qua nil potest agi, hinc angulus, quod cet. Gradatim ascenditur ab angusto (*vix*) ad angiportum prorsus ab altera parte clausum.

Ibd. p. 68 excidit propter similitudinem id ipsum vocabulum, cuius origo notatur: Ab eo, quod scit ducere, qui est dux aut ductor, [*doctor*,] qui ita inducit, ut doceat.[1]

Ibd. p. 73: Speculator, quem mittimus ante, ut respiciat, quæ volumus. Respectus nihil ad speculatorem, cum præsertim speculum, specula, specillum ad simplex specio a Varrone revocentur. Scr. ut *res speciat*, quas (qua?) volumus.

[1]) P. 70 interpungi debet sic: Ut non spondet ille statim, qui dixit: spondeo.

Ibd. p. 74 in formula populi ad censores convocandi quod nominantur curatores omnium tribuum, qui neque ulli fuerunt neque, si fuissent, quid in censu agendo negotii haberent, intelligeretur, substituendi sunt e Livio (XXXIX, 44) et Plauto (Trin. IV. 2, 38 = 879) *iuratores*, iurati pretiorum æstimatores. (Cfr. Beckeri Antiqq. Rom. II, 2 p. 202.)[1])

Ibd. p. 76 in loco ex M. Sergii commentario anquisitionis excerpto primum, quoniam cornicen classicum canit, non nescio quis classicus, et quoniam classicum ad comitia centuriata redemptum habent, qui aut ad classicum canendum cornicines præbendos aut ipsi cornicines id operæ præstandum redemerunt, scribendum est: in arce *classicum canatur* (non *classicus canat tum*) circumque muros; deinde: et ante . . . Trogi scelerosi ostium canat, ut (vulgo: canat et ut) in campo cum primo luci adsit. Neque enim id curare redemptores debent, ut classicus ille fictus canat ante ostium Trogi et deinde ipse in campo adsit, sed ut classicum ante ostium Trogi canat (canatur), ut is reus adsit. Quod priore loco *canatur*, altero *canat* codices aut significant aut habent, potuit variari, quoniam utrumque dicebatur; sed potest etiam *canat et* ortum esse e *canatur*.

Ibd. p. 77 summa (Quare non est dubium, quin cet.) pleraque recte Muellerus, sed primum ex hac codicum scriptura: qui ros vocare potest geminatis duabus litteris efficitur: qui *viros* vocare potest (non: qui Quirites), deinde oratio sic interpungenda est: ut

---

[1]) P. 74 in versibus ex Ennii Alexandro indigne negligitur (etiam apud Ribbeckium in fragmentis tragicorum) egregia Vertranii emendatio *abludit* pro *ab ludis*. Animus a re, quæ agitur, et a præsentibus abludit nuntium exspectans. *Ab ludis avere* nihil est.

populus inliciatur ad magistratus conspectum, qui viros vocare potest, in eum locum, unde cet. (Vulgo: potest in eum locum.) [Viros iam Marquardtius.] Eadem pagina extrema in enumeratione vocum, quæ Græcæ eædem et Latinæ sunt, e codicis Florentini vestigiis efficitur perspicue: præterea a *δέψειν depsere.*

Lib. VII p. 79 post lacunam sic scribendum est:... repens ruina operuit, *ita* (vulgo *ut*) verbum *quom* (v. *quod*) conditum est e quibus litteris oportet, inde post *si* (codd. tantum *post*) aliqua *demptast* (v. *dempta sit*), obscurior fit voluntas impositoris. Non reprehendendum igitur cet. (*Obscurior* Haun., *obscurius* Flor.)

Ibd. p. 80: qui herois tritavum, atavum non potuerit reperire. Non agitur de quæstione mythologica ex eo genere, quibus Tiberius Cæsar grammaticos vexare solebat (Sueton. Tib. 70), sed de verborum prosapia exquirenda. Codex Haun. a prima manu: qui *erroris.* Scribendum: qui *uerbis* tritavum, atavum non potuerit reperire. Hausta littera *u* ob præcedens *ui*, ex *erbis* natum est *erois*, tum *herois* et *erroris*. Paulo post, ubi Muellerus pro *Latina* posuit *prolata*, mihi in mentem venerat *nata*. Deinde fortasse sic scripsit Varro: præsertim cum dicat etymologice, non omnium verborum dici posse causam, ut *aliqua* (*plura*?) *quærere se* ad medendum medicina (dicit). Saltem tenendum est, non de origine nominis medicinæ agi, ut Muellerus voluit, sed cum medicina non in omnibus efficaci nec omnia salutifera tenente comparari etymologicen non omnia expedientem.

Ibd. 82: sed quod ubi mysteria fiunt aut tuentur tuesca dicta. Scrib.: sed, q. ibi m. fiunt, *a tuendo* tuesca d. Muellerus miro etiam asyndeto:

fiunt, attuentur. P. 81 rectissime inde ab Aldo edebatur qua tuimur; quod e codicibus Spengelius et Muellerus posuerunt attuimur, geminandi errore ortum est.

Ibd. p. 85 qui tenuerit, quæri de claustrorum nominis in Hellesponto causa, non dubitabit, quin, addito bis cum codice B et editoribus ante Spengelium *m* finali, scribi debeat: quod Asiam et Europam ibi *cludit* mare; illi *concludit*; codices boni *colludit.*

Eadem pag. inferius post lacunam scribendum videtur: agrestis ab agro dictas apparet; infulatas (sic M., codd. infulas), quod, velamenta his e lana quæ adduntur, infulæ, sublato hostiis, quod, initio ad his interpretandi causa adscriptum, in codice Flor. post infulas in contextam orationem receptum est. Enarravit Varro locum poetæ, in quo hostiæ *agrestes infulatæ* appellatæ erant.

Ibd. p. 85: Versus, qui sic in codicibus scribitur:

Musæ, quas memorant noscenos esse,

ita videtur explendus:

Musæ, quas memorant *nostri Casmenas* esse.

Reliqua recte Muellerus.

Ibd. p. 97 exciderunt quædam ob idem vocabulum bis positum. Nam sic scriptum fuerat: Numen dicunt esse imperium, dictum a nutu, [*quia, cuius in nutu*] omnia sunt, eius imperium maxumum esse videatur (videtur?).[1])

Lib. VIII p. 104 quoniam in codicibus est *dicerentur*, non *dicerent*, effici debet, quod per se rectius est: quo facilius omnes *res*, quibus ad usum opus *esset*, dicerentur.

---

[1]) P. 101 (382 Sp.) scripseram nam ideo. Idem Christius invenit, cui non recte adversatur Spengelius Philol. XVII p. 301; id est alienum hinc est.

Ibd. p. 106, ubi Varro distinguit rerum nomina, quæ declinantur, a coniunctionibus, quæ non declinantur, sic scribendum est: Igitur et in his rebus, quarum sunt nomina, quod discrimina *plura*, *vocis* propagines plures (v. discrimina *vocis plura*, propagines), et quæ copulæ sunt ac iungunt verba, quod non opus fuit declinari in plura, fere singula sunt, sublatis verbis in his rebus, quæ in codd. et editionibus errore ex superioribus repetuntur: et in his rebus quæ copulæ. (Cfr. ad V p. 48.) Pro iunguntur (sic enim codd.) iam Muellerus iungunt scripsit, sed in priore parte graviter aberravit violenter corrigendo (*in his rebus, quæ verba sunt et nomina*).[1]

Ibd. p. 123 (in extremo c. 39). Hunc locum neque ego in opusc. acad. II p. 237, ubi recte mendosum esse dixi, recte emendavi neque Lachmannus ad Lucretium p. 156; nam numeri significatio (*quot analogias*) hic prorsus aliena est; agitur universe de analogiis aut sequendis aut non sequendis. Sed quoniam illo teste constat in Florentino codice esse non *debemus*, sed *debeamus*, una littera mutata omnia sanabit: ad indicandum satis sunt, *quor* analogias . . . sequi non debeamus.[2]

[1]) P. 105 recte iam, qui codicem B interpolavit, vidit alteram partem sententiæ excidisse. Sed præterea in editionibus divelluntur, quæ cohærent; hæc enim forma fuit orationis: Sic alia causa, inquam, [est, cur . . ., alia,] cur cet.

[2]) P. 120 c. 38 (Item cum, si sit analogia, cet.) excidit dicunt aut aliud verbum ante despiciendam. Neque enim audiri aut per se aut Varroniana consuetudine potest. P. 118 rectissime Popma, cui Muellerus adversatur, vidit, non unam negativam vocem desiderari, sed negativam partem sententiæ; hoc enim Varro dixerat, primum, cum ab amando, salutando, cantando fieret amator, salutator, cantator, non idem fieri in omnibus primæ coniugationis verbis, deinde a metendo

Lib. IX p. 126: In scriptura codicis Florentini, quam Spengelius et Muellerus sequuntur: similes res dissimilibus verbis et dissimilibus similes esse vocabulis notatas, nugacissime bis idem dicitur. Scribendum est, ut ab utraque parte sententia analogiæ contraria exprimatur: similes res dissimilibus verbis et *similibus dissimiles* esse vocabulis notatas. Ex hac scriptura ortum esse potest, quod cod. Haun. omissis mediis (verbis et similibus dis.) habet: similes res dissimilibus similes esse vocabulis notatas.

Ibd. p. 132 sic oratio interpungenda est: Ac cum sex horis æstus creverunt, totidem decreverunt, rursus idem (fit, ut crescant et decrescant). Alioquin esset: rursus totidem decrescunt.

Ibd. p. 133 Spengelius et Muellerus sublato indicio veri, quod est in *qui* pro *quin* in codd. scripto, efficiunt, ut *quin animadverterint* barbare accipiatur pro *animadversuri sint* aut *animadvertant* (Gr. Lat. § 378, 2 not.), ne quid de subiecto omisso dicam aut de incredibili hac constructione *animadvertere in similitudinum numerum* pro eo, quod est *animadvertere s. numerum*. Scribendum est ita: Equidem non dubito, *quin*, *qui* animadverterint, *inveniant* (codd. *item in eam*) innumerabilem similitudinum numerum.

Ibd. p. 137 scribendum est necessario: *esse* (pro esset) enim deridiculum. Et hoc videtur significare cod. Haun., in quo est *essin*. Eadem pagina paulo post et sententia et manifesta codicum vestigia (Flor. quæ sunt quoius dissint) ostendunt scribendum esse: ut videantur,

---

et ferendo, quæ similia essent, non eodem modo substantiva fingi; nam messorem dici, fertorem non dici (non fieri fertorem, ut messorem).

quæ *sunt, quoiusmodi sint.* (Edd. quæ sint quæve desint.)

Ibd. p. 141 cetera aut omnino recte Muellerus administravit (quod sustulit *habent* et novæ sententiæ initium fecit in his *Mas et femina*) aut aliqua ex parte; sed reliquit pravam sententiarum confusionem; sic enim separandæ sunt: quodque de his perpauca sunt, quæ habeant quandam communitatem dei. Et servi nomina cet. (V. communitatem. Dei et servi, ridicule coniunctis deo et servis.) Ex his apparet supra quoque dictum esse, marem et feminam non solum inter se societatem habere, sed etiam *cum dis*, quod latet, ubi scribitur *cum his*. Forma orationis huiusmodi fere fuit: Mas et femina habent inter se natura quandam societatem et cum *dis*; neutra [nullam habent societatem] quod sunt diversa inter se (perverse Muellerus quod non sunt) quodque cet. Tum scribendum: *Serva* (non servi) nomina quod non item ut libera nostra transeunt, eadem est causa. Agitur de servilibus nominibus, quæ Varro *serva*, contraria liberis, dixit, non de unius servi. Postremo revocanda, adhibita meliore sententiarum separatione, omnium codicum scriptura in his, quæ Spengelius et Muellerus Victorii errorem secuti corruperunt: ac dicitur Terentius vir, Terentia femina, Terentium genus. In prænominibus ideo non fit item cet.

Ibd. p. 144: Quare in utraque denique rescindere conantur analogiam. Ineptum *denique*, ineptum *scindere*. Fuit: Quare in *utroque inique rescindere* conantur analogiam. Cfr. p. 142 (c. 38 extr.): Quocirca in tribus generibus nominum inique tollunt analogias. Ibi quoque *inique* depravatum in codicibus est, ut esset *in quæ*.

Eadem pag. (ubi recte Muellerus verba quæ sunt: Quibus responderi potest non esse reprehendendum

transposuit, de illis idemque item contra dubitatio relinquitur): Quod scalæ et aquæ caldæ pleræque (sic M.; codd. pleraque) quæ cum causa multitudinis vocabulis sint appellata neque eorum singularia in usum venerint. Vitiosum est pleræque, cum de omnibus dicatur; verba quæ cum causa Muellerus prorsus sustulit, quod, quid iis faceret, non reperiebat. Scribendum videtur: *peræque quacunque* causa (et deinde appellatæ).

Ibd. p. 154 sententia et periodus sic decurrere debet: Quare ut illic fit, si hic item acciderit in formula, ut aut caput non sit aut ex alieno genere sit, proportione eadem, *qua* (codd., edd. quæ) illic diximus, cur nihilominus servetur analogia, item, sicut illic, caput suum habebit cet. Quod male quæ legebatur, miro errore Muellerus proportione seiunxit ab eadem et superioribus sine sensu adiunxit. Ab ipso illo vocabulo apodosis incipit. (P. 155 recte superiores: cur non sit analogia, *afferunt*, quod cet., hoc est, tanquam argumentum, cur.)

Ibd. p. 156 sic scribendum est, geminatis duobus verbis: item, in quibus conveniunt scriptis (scriptores), si etiam repudiat (codd. repudiant, M. repugnat) natura, quod ita, ut dicitur (in scriptis), non sit (in natura), *non est* ars, sed artifex reprehendendus, qui debet in scribendo non vidisse verum, non ideo non posse scribi verum. De *debet* recte Muellerus.

Ibd. p. 157 ut recte Spengelium secutus Muellerus scripsit: dissimilis natura muræna lupo, is (pro his) soleæ, hæc murænæ et mustellæ, sic his subiicere debebant: *eæ* aliis pro sic aliis.

Ibd. X p. 161 exciderunt ob idem vocabulum bis positum verba duo sententiæ prorsus necessaria, quæ sic supplenda sunt: diligenter videndum est in verbis,

quas partes et quot modis oporteat similes habere, *ut similia* dicantur. Codices: oporteat similes habere dicuntur, editiones: oporteat ut similes dicantur, nisi quod Muellerus:* oporteat similes habere, omissis ut et dicantur.

Ibd. p. 170: ut cum dicunt (codd. dicuntur) proportione similia esse Amorem Amori, Dolorem Dolori, cum ita dissimile esse videant Amorem et Dolorem, quod est alio casu, item Dolorem Dolori. Sic codices; editiones: videant Amorem Dolori, Muellerus videant Amorem et Dolori...item Dolorem et Dolori, in quibus omnibus nulla est sententia; neque enim *Amorem* cum *Dolori* comparari potest, sed aut eiusdem vocabuli diversi casus aut alterum vocabulum cum alterius eodem casu. Proportionis similitudo posita est in eo, ut utriusque partis membrorum eadem sit dissimilitudo. Sententia igitur huiusmodi fuit: cum *item* (sic iam Vertr.) dissimile esse videant Amorem *Amori*, quod est alio casu, item Dolorem Dolori. (Proximorum verborum mendum: sed dicunt quod ab similibus cet. tollere non possum.)

Ibd. p. 176: Igitur ad demonstrandas declinationes biceps una hæc. Quid verba biceps una significent, Muellerus se ignorare fatetur mendique notam apposuit. Correctio non longe petenda est: biceps *via* hæc (quam Varro in proximis superioribus indicavit, aut a multitudine aut ab ablativo singulari). *Biceps* pro duplici etiam alibi Varro dixit.

Ibd. p. 177 verba sic distinguenda sunt: neque ab his vocibus quæ declinata sunt, multitudinis significant quidquam. (V. sunt multitudinis, significant quidquam sine sensu.)

Libros etiam de re rustica percurri sermonis Varroniani cognoscendi causa, qui ibi plenior et magis continuo tenore fluens melius perspicitur. Sed cum celeriter

legerem, rerum, quæ tractantur, imperitus nec valde curiosus (nisi quod quædam ad instituta Romana et vitæ consuetudinem pertinentia intercurrunt), nec ulla haberem subsidia, nisi quæ Schneiderus admodum tenuia et infirma collegit, perpauca corrigendo attigi, vix digna, quæ hic ponantur.

Lib. I, 1, 3: ad cuius (Sibyllæ) libros tot annis post publice solemus redire, cum desideramus, quid faciendum sit nobis ex aliquo portento. Ad libros adibatur, non redibatur; desideramus non potest carere infinitivo, unde pendeat quid cet. Scribendum videtur: publice solemus *ire*, *scire* cum desideramus cet.

Ibd. 1, 5: Primum, qui omnes fructus agriculturæ cælo et terra continent, Iovem et Tellurem. Nec Tellus terra nec Iupiter cælo continet fructus agriculturæ. Scripserat Varro, causam colendi significans: Primum, *quia* omnes fructus agriculturæ cælo et terra *continentur*, Iovem et Tellurem.

Ibd. 2, 4: et sine dubio quoniam salubrior pars septentrionalis est quam meridiana, et quæ salubrior, illa fructuosior, dicendum magis eam fuisse opportunam ad colendum quam Asiam ibique Italiam. Postrema verba (ibique Italiam), quibus Italia in Asia ponitur, prave adhærere etiam ex tota argumenti conclusione et ex pronomine *eam* ad Italiam relato manifestum est. In antiquissimis editionibus, quæ in his libris codicum loco sunt, ponuntur post fructuosior dicenda (sic enim ibi scribitur); ponenda sunt paulo ante sic: salubrior pars septentrionalis est quam meridiana, ibique *Italia*, et quæ cet., nisi omnino tollenda sunt et pro *eam* scribendum *Italiam*.

Ibd. 18, 3: extra familiam debuit dicere vilicum et vilicam. Neque enim, si minus CCXL iugera oliveti colas, non possis minus

uno vilico habere; nec, si bis tanto ampliorem fundum aut eo plus colas, ideo duo vilici aut tres habendi fuere. Tollendum non ante possis, quod sententiam pessumdat. Ne in minore quidem fundo infra unum vilicum descendi potest.

Ibd. 23, 6: Quædam loca eadem alia ad serundum idonea. Scribendum *alias* (hoc est: interdum seri possunt, interdum non possunt), nisi fuit: alias ad serundum idonea, [alias non idonea].

Lib. II, 1, 10 eiecta Ursini interpolatione scribendum est: et quod, urbs cum condita est, tauro et vacca, *ubi* (pro qui) essent muri et portæ, definitum. [Gesnerus qua.]

Lib. III, 1, 4: quod et in pace ab rusticis Romanis alebantur et in bello ab his tuebantur. Scribendum videtur: his *se* tuebantur. Non magis hic quam de l. L. VII p. 82 Varro *tueri* passive posuit. Eodem capite § 10 non recte contraria ponuntur fructu quam factu, recte ponentur fructu quam *fastu.*

Ibd. 2, 4: ubi cohortes ad dilectum consuli adductæ considant. Ante dilectum nullæ erant cohortes. Scr. *a dilectu* (quem tribuni militum perficiebant, ut e Polybio notum est). Paulo post (§ 5), ubi edunt: an mea (villa), vestigium ubi sit nullum Lysippi aut Antiphili, sed crebra satoris et pastoris, quoniam nullum contra primas editiones additum est, apparet olim fuisse: *at in* mea vestigium ubi *st* Lysippi aut Antiphili? sed crebra s. et p.

Ibd. 2, 9, quoniam e § 10 (cum significasset nutu cet.) interrogatum esse apparet, scribendum est: *Num* (pro non) minus villa tua erit . . . asino? cum præsertim in Politiani codicibus fuerit Nummius.

Cap. II.

Cicero.

A Varrone ad Ciceronem transeuntibus intercurrunt **rhetorica**, quæ paulo Cicerone ætate superior scriptor **ad Herennium** misit. In eo opere cum ante multos annos non ita pauca e codice Parisino 7231, quem Krarupius contulerat, emendassem, nunc, postquam et Kayserus et alii maiore studio et apparatu in eodem elaborarunt, tantum in tertio libro pauca reperio editione non prorsus indigna, in quarto unum. Nam

Lib. III, 4[1]), ubi nunc a Kaysero (1860) editur, expulso additamento: aut si qua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquam ad disciplinam scientiam poterimus habere, quo modo aut qua quidque ratione fieri oporteat, residet mendum in illo ad disciplinam; nihil est enim scientiam ad disciplinam habere; detracta unius litteræ geminatione faciendum est: aliquam *a disciplina* scientiam. Nam disciplina et institutione scientia comparatur.

Ibd. 11: Erit igitur hinc confirmatio et confutatio nobis. In huiusmodi causa principium sumetur cet. Inanem superiorum repetitionem hæc sententia habet, hinc sumi illa; et in codicibus est hæc. Mutandi sententiarum fines: Erit igitur *hæc* (quam exponam) confirmatio et confutatio nobis in huiusmodi causa. Principium sumetur cet. [Sic Klotzius.]

Ibd. 26: Convenit igitur in vultu pudorem et acrimoniam esse, in gestu nec venustatem conspiciendam nec turpitudinem esse. Nihil affirmo, suspicor tamen scriptum fuisse: pudorem, *non*

---

[1]) Solos paragraphorum sive sectionum numeros ponam, omissis capitum.

acrimoniam, omissaque errore negatione additum et. Temperatus et ab audacia et a tristitia vultus præcipi videtur.

Ibd. 28 nunc editur: Sed qua in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam, ... item fit in hac re cet. *Qua* Kayserus e coniectura pro quia posuit; sed id neque alibi in tali comparatione positum reperitur neque aptum est, quod viam ac rationem significat. Puto scribendum: Sed *quod* in ceteris rebus (hoc est: sed quod fit in ceteris rebus, ut cet.).

Ibd. 37: Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. Hæc res *ea* accidet, si cet. Sic nunc Kayserus. Ubi *ea* posuit, codices boni habent ei, ceteri omittunt. *Rei* nomen (*hæc res* pro *hoc*) prorsus prave hoc loco ponitur. Supra manere in bonis codicibus partim omittitur, partim transponitur (in mem. manere); in aliis scribitur: q. g. in mem. diutissime haberi potest. Ex his indiciis manifestum fit, sic scriptum olim fuisse: quod genus in memoria diutissime potest *hærere. Id* accidet, si cet. Cum *hærer* transisset in *hæcres*, ex *e*, quod supererat, et *id* factum est *ei*, supraque verbum coniectura additum.

Ibd. 40: Quare quum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum; poteris existimare utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te adhortari non est sententia. Apparet vitiosissime post illa non te fallit abundare eodem relatum hoc poteris existimare et desiderari aliquid ad orationem et sententiam vinciendam in illo transitu: Pluribus verbis cet. Omnia recta erunt quum in quam mutato: Quare, *quam* sit utile facile meminisse, non te fallit; quod

tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum, poteris existimare. Utilitate cognita, pluribus verbis ad eam te adhortari non est sententia.

Lib. IV, 5: Nam si tua volumina prehenderint antiqui oratores et poetæ et suum quisque de libris tuis tulerit, nihil tibi, quod suum velint, relinquatur. Sic Kayserus, infeliciter. Apertissime enim tautologum et inane hoc est, si antiqui sua de libris tulerint (etsi hoc vitiose· dicitur: *ferre* sua de libris alterius), nihil scriptori librorum relictum iri, quod illi suum velint; dicendum erat: „quod is suum velit", quoniam illorum omnia sunt, quæ aliquod pretium habeant et per quæ quis placere legentibus possit; deinde pro *tibi* omnes codices exceptis duobus infimis (in quibus tamen est *tibi* ...*tuum*) habent *istis*, pro *tua* initio melior familia et tertia *eorum*. Itaque secunda persona relinquitur tantum in *tuis* ante *tulerit*, quod ipsum dixi vitiosum esse; et multi codices suis. Rectissime igitur Turnebus et editores ante Orellium pro *tuis tulerit* substituerant sustulerit, quod alibi quoque similiter corruptum memini (hic quidem, præcedente s, primum factum ustulerint). Nam ab illa unius ex scriptorum alienis utentium turba compellatione (Quid enim tibi vis cet.) redit scriptor ad superiorem commemorandi eos formam (vereor ne...venantur... sint impudentes): Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores et poetæ et suum quisque de libris *sustulerit*, nihil istis, quod suum velint, relinquatur. [Sic Klotzius.]

Venio ad ipsum Ciceronem, in cuius scriptis tractandis et tirocinium posui nec sane leviter postea elaboravi. Sed tamen ea studia post absolutam primam librorum de finibus editionem et artem Latinam fere triginta abhinc annos compositam sensim refrixerant, animo

ad Græca, paulisper etiam ad Livium aliaque traducto, ut tantum per intervalla carptimque renovarentur aut scholarum occasione aut, in finium libris orationibusque, iteratæ editionis, aut si quæ extrinsecus causa me commoverat. Atque ex iis, quæ ex illis studiis in marginibus et adversariis annotata habebam, permagna pars, ut supra in procemio dixi, in aliorum libris evulgata est, ita ut nunc, quoniam illa omnia, quæ iam edita sunt, omitto, post messem amplam spicilegium relinquatur, in aliis partibus tenue, in aliis, ut orationibus aliquot, copiosius, sed totum dispersum. Nec sane æqualiter per omnes Ciceronis operum partes diligentiam circumtuli, sed longe studiosius orationes et libros de philosophia, a quibus cœperam, tractavi; ad rhetoricos libros, qui argumenti genere non valde alliciebant et in quibus fere, præsertim ante XL aut XXX annos, codicibus aut non bonis aut minus diligenter collatis credendum erat et nunc quoque magna ex parte, ut in Bruto librisque de oratore, credendum est, post operam Henrichsenio meo in libris de oratore (nondum protracto codice Abrincensi) commodatam raro redii, scholis eos nunquam tractavi; nec epistolas post a. 1836 et 1837 relegi continuas; particulas quidem sæpe, ut fit, percurri. Hoc loco, ut receptum ordinem sequar, a libris rhetoricis ordiendum est. E quibus qui proprie **rhetoricorum** nomine inscribuntur, vulgo autem **de inventione** appellantur, possum pæne tacitus præterire. Nam duabus coniecturis, quas de I, 6 (effici) et de II, 46 (coacervati) positurus eram, occupatis, illa a Pluygersio (et Engero Philol. XVII p. 110), hac a Nipperdeio (vid. Kayseri præf. p. XXI n.), una vol. I p. 57 (I, 91 Gracchus) edita, vix est, cur addam lib. II, 64 scribendum esse sic: quod altera (pecunia) pupilli iam erat . . . si quid pupillo accidisset, de altera patris etiamnunc mortui voluntas plurimum valebit, quæ *eam* mortuo pupillo . . . con-

cedebat, sublato et, quod ex verbi accidisset ultima syllaba natum est, et iam, quod hoc loco ferri nequit, correcto. (Valebit, quod unum a parte agnatorum in causa agenda dici potest, pro valebat iam Schuetzius e codicibus quibusdam reposuit.[1])

Ad libros etiam **de oratore** perpauca proferenda sunt, unum non meum.

Lib. I, 82 littera detrahenda est non recte geminata, ut scribatur: complures tum ibi dies sum ... commoratus; *et* (v. sed), cum quotidie mecum haberem ..., pro se quisque ... disputabat.

Ibd. 136 Siesbyeus acute intellexit sic scribendum esse: quod enim neque precibus umquam nec insidiando ... assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex eius scriptore et lectore Diphilo *expiscari* (pro suspicari) liceret, id spero nos esse adeptos. Nam neque suspicamur ex homine, neque in hac re, qui lectorem et scriptorem aggrederetur, suspicaretur, sed quæreret aperte et percontaretur.

Lib. II, 38, ubi sic editur: tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes ... suum munus præstare possunt, orator ... nomen suum obtinere non potest, necessario omittendum est, quod post comparativum etiam alibi errore additum est, quam,

---

[1]) Unum addam, libr. II, 9 necessariam Lambini correctionem: Quod si ... *quanto* opere eligenda fuerunt, *tanto* studio electa (pro tanto opere ... quanto studio) mire „contra totius loci sensum" peccare dici. Non quæri, dignane res fuerit studio, sed suffeceritne studium ei, quod fieri debuerit (quod Lambini emendatione significatur), ostendunt etiam, quæ sequuntur.

cum hæc sit sententia, nihil (ad rem, de qua agitur, demonstrandam) certius esse hoc (hac re et hoc argumento), quod omnes cet. Nam si quis putaverit, hoc . . . quam sic dici, ut, noto usu, primum ablativo pronominis, deinde particula *quam* et sententia alterum comparandi membrum exprimatur, ad eam formam dicendum erat: *hoc certius nihil esse potest, quam omnes artes . . . præstare*, ut hoc ipsum certum esse confirmaretur, non (quod fieri debet) ex eo duceretur argumentum certum.

Ibd. 252 quid sententia requireret, plures viderunt; correctione usi sunt improbabili; quod desideratur, efficietur sic: alterum genus est *in* imitatione, admodum ridiculum, cet.

Ibd. 350 scribendum est: Libenter enim te, cognitum iam artificem, aliquando evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ . . . perspicio, sublato *que* post aliquando. Cognitum antea Antonium Crassus nunc evolutum perspicit.

Ibd. 357 res . . . ab aspectus *indicio* remotas Cicero appellavit, quas aspectus non indicaret, non *iudicio*.

In Bruti § 244 inde ab Orellio sic verba interpungunt: Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, verum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse, ut verum pro adiectivo cum eo, quod est nomen, coniungatur, inaudito non solum apud Ciceronem sed in bona prosa oratione verborum ordine, usu loquendi non recto (neque enim, qui nomen meruit, verum nomen habere dicitur), sententia perversa; maius est enim memoria dignum esse, quo perpauci pervenisse dicuntur, longe minus omnino nomen habere et appellari, quod tamen ipsum non ita multi consecuti sunt. Scribendum est:

memoria quidem dignos perpaucos, qui omnino (hoc est: qui autem omnino) nomen habuerint, non ita multos fuisse.' Addidit *verum*, qui coniunctionem desideravit, prave; neque enim in huiusmodi comparatione et descensu ea particula poni potest.

Ibd. 253 in notissimo loco ex Cæsaris de analogia libris, qui sic scribitur: ac si, ut cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio et usu elaboraverunt, cuius te pæne principem copiæ . . . bene de . . . dignitate populi R. meritum esse existimare debemus, hunc facilem et quotidianum novisse sermonem nunc pro relicto est habendum, extrema verba a multis tentata, sed nondum ad sanitatem revocata sunt; in quibus primum et ex tota sententiæ forma, et quod *nunc* prorsus ineptum est (quasi in ea re huius temporis singularis condicio sit), apparet, interrogando ita rationem concludi, ut huic quoque cognitioni sua utilitas et dignitas servetur. Sed neque ex *relicto*, quod codices habent, neque ex *derelicto* quicquam aut ad hanc sententiam aut ad aliam probabilem aptum effici potest. Subest vocabulum antiquum et bonum, sed minus usu tritum librariisque ignotum, ad hanc rem perapte translatum: num pro *reiiculo* est habendum?

Ibd. 306: admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etsi rerum ipsarum varietas et magnitudo summa me delectatione retinebat, tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Nullo artificio leniri potest pravitas huius connexionis: etsi rerum magnitudo (philosophiæ) me retinebat, tamen iudiciorum ratio sublata videbatur, cum præsertim hæc in unum conflata coniunctioni *quod* subiiciantur. Sed *quod* neque in codicibus (vid. Peter) neque in antiquis editionibus repe-

ritur et pro *tamen* scribitur *sed tamen*. Scribendum: hoc... commorabar attentius (etsi rerum ... magnitudo s. me del. retinebat), *quod* tamen iudiciorum ratio cet. Recte iam *etsi* refertur ad huiusmodi sententiam, quæ auditur: „ut nulla alia causa opus esset“, deinde causa subiicitur.

Paulo plura ad **Oratorem** proferenda sunt, nata, cum Orellianum exemplum seorsum editum (a. 1830) paulo post percurrerem, etsi nonnulla nuper prærepta sunt. Ibi primum

§ 4 in his: Quodsi quem aut natura sua aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis cet. vitiose *natura sua* et *ingenii vis*, quæ eodem spectant, tanquam duo contraria ponuntur artium disciplinis. Cicero scripserat: Quodsi quem aut natura sua illa præstantis ingenii vis forte deficiet; qui ablativum (*nat. s.*) pro nominativo accepit, *aut* addidit. (Quod Sauppius advocato Columella tria verba *aut natura sua* deleri iussit, nulla excogitari potest, cur quis addiderit, causa; Columella totum locum liberius e memoria citavit et mutavit: vel illa præst. ing. vis vel inclytarum artium defecerit instrumentum.)

Ibd. 37: laudationum, scriptionum et historiarum et talium suasionum, qualem Isocrates fecit panegyricum multique alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ absunt a forensi contentione..., non complectar hoc tempore. Verbum, quod est *scriptionum*, ferri non posse annotaveram; notarant idem iam alii; sed præterea paulo post vix recte defenditur *reliquarum rerum*, præsertim *rerum formam*; itaque valde suspicor ex illo loco, cum scriptum fuisset: reliquarumque *scriptionum* formam, vocabulum nescio quo errore huc

retractum esse ibique substitutum ad locum explendum *rerum*.

Ibd. 49 in exclamantis et extollentis, non percontantis interrogatione scribendum est: Quo iam (pro quonam) modo ille in bonis hærebit et habitabit suis![1])

Ibd. 61: Non enim inventor aut compositor aut actor hæc complexus est omnia, sed et Græce ab eloquendo rhetor et Latine eloquens dictus est. Scrib. Non enim inventor aut comp. aut actor, *qui* hæc complexus est omnia, sed et Græce . . . rhetor et Latine eloquens dictus est. Non quæritur, quis complexus sit, sed quo nomine, qui complexus esset, appellatus sit.

Ibd. 68: Ego autem, etiamsi quorundam grandis et ornata vox est poetarum, tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum iungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluntati (Kayserus voluntate, invitus, opinor) vocibus magis quam rebus inserviunt. Voluntati hic locum non esse, sed voluptati et delectationi, quam poesis sequitur, multi viderunt. Sed neque poetæ nonnullorum voluptati, sed omnium inserviunt, neque Cicero omnes poetas vocibus magis quam rebus (hoc est, argumento et eius tractatione) voluptatem sectari dixit dicereve potuit. (In *voluntate* hæc omnia etiam vitiosiora.) Omnia sana et recta erunt, si sic scripserimus: tum etiam *nonnulli eorum* voluptati vocibus magis quam rebus inserviunt. Di-

[1]) Kayserum et hic et alibi et suis et aliorum, ut Bakii, suspicionibus de delendis verbis nimis incaute obsecutum esse, semel dictum esto.

thyramborum poetas et alios inanem verborum magnificentiam sectatos significat.

Ibd. 80: in alienis aut translatum aut factum aliunde ut mutuo aut factum ab ipso aut novum aut priscum et inusitatum. Verba *aut factum* priore loco manifestum est errore præcepta ex proximo versu esse; tria enim sunt verborum genera, tralatorum aliunde aut factorum ab ipso aut priscorum (cfr., si opus est, § 81: nec in faciendis verbis erit audax et in transferendis verecundus et parcus in priscis, ubi tantum ordo immutatur). Itaque etiam pro *aut novum* recte Schuetzius *et novum* (vel potius, ut ego annotaveram, *ac nov.*).

Ibd. 144: sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo [nescio cur, cum docendo etiam] aliquid aliquando possis meliores facere, cur nolis? Quæ inclusi uncis verba, tollenda sunt, orta, ut alia in hoc libro (velut 93 et alibi), ex adscripta annotatione. Nam et nescio cur interpositum plane turbat orationis formam (si — possis, cur nolis?), et docendi communis notio perverse hoc loco interponitur, ubi enumerantur formæ docendi a ludi similitudine alienæ.

Ibd. 147: me autem sive pervagatissimus ille versus, qui vetat artem pudere proloqui, quam factites, dissimulare non sinit, quin delecter, sive tuum studium hoc a me volumen expressit, tamen . . . respondendum fuit. Nihil sane est *dissimulare quin*, nec nudum *delecter* ferri potest; sed temere duo verba tolluntur, cum præsertim, quid dissimulare Cicero non possit, necessario significari debeat. Emendatio facillima est: dissimulare non sinit, *qui* delecter, hoc est, quo, antiqua forma.

Ibd. 160: absurdum erat aut tantum barbaris casibus Græcam litteram adhibere aut recto

casu solum Græce loqui. Nulli sane in mentem venire poterat tantum in barbaris casibus Græcam litteram adhibere (nec in recto). Scribendum: aut *etiam* barbaris casibus Græcam litteram adhibere. (Kayserus vitium sensit; correctione usus est et violenta et infelici; *eam* post *duas* nullo modo ad superius illud *Græcam litteram* referri poterat nec eo loco id pronomen poni.) Paulo post § 161 aperte pro loquebamur scribendum est *loquebantur* de superioris ætatis consuetudine, eorum, qui postremam litteram detrahebant; sed sic iam Heusinger.

Ibd. 227 scribendum: *sed* (pro *et*) nec sententia ulla est cet. (Alioquin esset: neque aut sententia . . . aut . . ., etsi sententia repugnat.)

Ibd. 231: Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicue vitia contraria. Scrib. *illa* perspicue vitia, quæ paulo ante Cicero enumeravit, ut, qui ea vitet, laudes consequatur.

Ibd. 235: Atque ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid . . . aut reperiam ipsa eadem condicione qui uti velit, ut aut dicat aut scribat . . . eo genere, quo illi volunt. Frustra recentiores hæc defendere conantur. Nihil enim ad illam, qua Cicero usus est, provocationem pertinet, quem ipse reperturus sit; neque ipse hoc suscipit oneris, ut eiusmodi hominem reperiat; id agitur, illi, quos contra dicit, quid ipsi facere possint velintve aut ad quid faciendum alium adducere possint. Recte igitur alii et codices et editores *reperiant*; sed residet aliud pusillum mendum; scribendum est enim: aut *reperiant, ipse* eadem condicione qui uti velit. [Iahnius: reperiam, ipse eadem.]

Eadem occasione, qua superiora in oratore emendavi,

in **Topicis** hæc annotata sunt, quæ subiiciam. In ipso statim initio

§ 2 miror relictam mihi non minus manifestam quam facilem emendationem, ut scribatur: disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad *ea* (pro eam) ratione et via perveniretur, ab Aristotele *inventàm* (pro inventa) illis libris contineri. Non ad disciplinam perveniendum erat nec argumenta ipsa Aristoteles invenerat, sed topicam, artem ratione ac via ad argumenta perveniendi, non temere ac casu in iis quærendis vagandi. Etsi iniuria mihi hanc emendationem relictam dixi; nam inventam in codicibus est antiquissimis (abc Orell.), ea annotatur (coniectura) in margine editionis Gothofredi, quam Orellius scripturam „memorabilem, nec tamen veram" iudicat.

Ibd. 23: ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus. Neque qui ædes (eo enim refertur sunt) ceterarum rerum esse dicantur, intelligitur, neque quomodo hoc, si est aliquid, cohæreat cum illis :. in lege non appellantur. Et per se et ex iis, quæ sequuntur, apparet, rei paris argumento a fundo non solum ad ædes, sed etiam ad ceteras res omnes, quarum annuus sit usus, transferri biennii auctoritatem. Itaque sic necessario scribendum videtur: sit etiam ædium (at in lege ædes non appellantur) et ceterarum rerum cet.

Ibd. 43 codicum antiquorum omnium scriptura, sublatis verbis, quæ ex inferiore loco præcepta sunt, restituenda est, lenissime sic adiuta: Quemadmodum, fines quia magis agrorum videntur esse quam urbis, si in urbe de finibus controversia est, adigere arbitrum non possis, sic cet. Quod in Erf.

et aliis ante adigere (in codd. vitiose adicere) additur finibus regendis, necessarium non est.

Ibd. 44 sententia et codicum vestigiis hæc scriptura stabilitur: Crassus...exemplis plurimis usus est, qui, *quum* testamento sic heredes *instituti essent*, si . . . venisset, hereditatem obtinuissent. Apparet quum ob præcedens qui excidisse, ex instituti essent natum instituissent. (Omnium minime obtinuissent ex obtinerent natum esse potest; nec quisquam antiquo verborum usu heres sic instituitur, ut hereditatem obtineat.)

Ibd. 49: Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia, *ἀποφατικὰ* Græce, contraria aientibus. Inepte et ridicule primum negantia absolute appellantur contraria, quasi in ipsis hoc insit, deinde huic superponitur alterum, quod verum est, contraria ea esse aientibus. Scribendum est: Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia (*ἀποφατικὰ* Græci), aientibus. In his coniunctis valde firmum et manifestum apparere contrarium dicitur. (Græci codices.)

Ibd. 63: Non agitur de fortunæ eventu, sed, cum Cicero dixisset, latere causas, quæ subiectæ sint fortunæ, subiungit, hoc ipso, quod lateat, contineri fortunæ vim et naturam, fortunæque definitionem ponit: Hoc ipsum est *fortuna*, eventus obscura causa et latenter *effectus*, aut potius: eventus, *qui* obsc. c. et l. efficitur. (*Τοῦτ' αὐτό ἐστι τύχη, σύμβαμα ἀφανεῖ αἰτίᾳ καὶ λεληθότως γιγνόμενον.*)[1])

[1]) In libello de opt. genere orat. § 11 necessario e cod. antiquissimo Sangallensi ponendum esse volunt (pro nolunt), hic in margine monere liceat. Notantur homines Attice dici sic iubentes, ut moroso fastidio Atticam eloquentiæ formam in sola siccitate omnia grandia et plena vitante ponant.

De **orationibus** Ciceronis emendandis scribendi initium feci ante quadraginta tres annos ab epistula ad Orellium de emendandis Verrinarum libris duobus extremis, quam subsecuta est eodem anno disputatio de Asconio eique adiuncta appendix critica, ad Verrinas et Cluentianam pertinens. Deinde cum anno 1830 duodecim Ciceronis orationes selectas cum e codicibus tum coniectura multis locis emendatas edidissem, earum emendationum causas exposui cum in præfatione, tum duobus libellis academicis, qui una cum illa in priore opusculorum academicorum volumine positi sunt, addidique paulo post similem de locis aliquot orationum Verrinarum libellum. Successerunt inde ab a. 1833 ad a. 1835 libelli, quibus orationes quinque pro Cælio, pro Sestio, in Vatinium, pro Balbo, de provinciis consularibus ex alio codice Parisiensi (7794) emendavi, quorum libellorum duo priore, tertius altero opusculorum volumine includitur, quod etiam præfationem iteratæ selectarum orationum editioni præpositam continet. His libellis cum non pauca etiam ad alias orationes pertinentia interposuissem, etiam plura commentariis, quibus libros de finibus enarravi (a. 1839), inserui. Interiectis aliquot annis cum orationum agrariarum locorum aliquot emendationes partim in Philologi volumine altero (p. 141) edidissem, partim cum Ussingio, qui eas orationes a. 1851 edidit, communicassem, deinde et de aliarum orationum locis nonnulla ad Halmium misi, quæ in eius Baiterique orationum editionis (Orellianæ II) volumine secundo inter addenda posita sunt (p. 1431 sqq.), et eam, quæ est pro Rabirio Postumo altera, totam pertractavi (vid. ibd. p. 1137 sqq. et add. p. 1454 sqq.), nec ita multo post de Philippicarum locis quibusdam ab Halmio excitatus ad eum scripsi adiecique aliarum orationum emendationes aliquot, quæ epistula cum sero ad eum, absoluta iam orationum editione, perlata esset, in annalium philolog. vol. 73 a. 1856 edita est (p. 117 sqq.). Postremo, cum a. 1858 ineunte ora-

tiones quattuor, quas Marklandus et Wolfius in suspicionem vocarant, ad cod. Paris. 7794 pertractassem, a. 1859 earum emendationum nonnullas, quas propter perspicuitatem nulla argumentatione egere putabam, Halmio misi, quas ab illo acceptas Kayserus fere omnes in textu suæ et Baiteri editionis posuit. His tam multis sensim sparsis supersunt, quæ hic edantur, præter pauca quædam in aliis orationibus residua, ea, quæ in quattuor illis orationibus multo plura, quam quæ Halmio misi, annotavi, deinde, quæ in tribus quattuorve aliis orationibus lectio proximis annis ad sensum orationis Ciceronianæ renovandum aut aliam ob causam suscepta subiecit.[1])

Pro Quinctio 89 residet vitium olim a me (opusc. acad. II p. 218 sqq.) reprehensum et convictum; nam in his: dixi domum Romæ fuisse . . ., servos complures, ex quibus iste possederit neminem, . . ., unum fuisse, quem attingere conatus sit; prohibitum fuisse, quievisse cet., aperte prohibitum fuisse pro prohibitum esse ponitur, quemadmodum in Livii codice Vindobonensi XLV, 23, 6 vitiose scribitur prohibiti præstare fuimus, pro quo præstare nequivimus restitui. Apud Ciceronem, sublato fuisse, superest rectum: prohibitum quievisse. (De § 75 dictum est vol. I p. 89.)

[1]) Cum a. 1858 duodecim illas orationes selectas quartum ederem, præfatus sum nonnulla de codicum scripturæ delectu, maxime in Catilinariis, quorum rationem vellem habitam a Kaysero; e coniecturali genere paucissima ibi posita sunt, quorum tribus (pro Rosc. Am. 35 et 114, pro Deiot. 29) Kayserum usum video. Denique, cum a. 1867, detractis Philippicis duabus, reliquas decem orationes quintum recognoscerem, de coniecturis nuper in his orationibus sine ulla necessitate parumque recte a Richtero, Langio, aliis factis, non satis firmiter resistente Halmio, dixi nonnulla, quæ considerari pervelim.

Pro Roscio Com. 55, manifestissime monstrante sententiæ forma, sic scribendum est: et quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit, heres ex *ea* parte, qua hereditatem adiit, socius ex ea, qua societatem coiit. Definitur, quæ in utroque sit sua pars. In codicibus priore loco pronomen (ea) propter præcedens pro sua parte mutatum est (sua).

Divin. in Cæcil. 31: Sin prætermittes (hoc crimen), qualis erit tua ista accusatio, quæ domestici periculi metu certissimi et maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam pertimescat? Recte Pluygersius animadvertit, pro suspicionis nomine, quæ levior est quam mentio, requiri, quod gravius et maius significet; nec omnino suspicio in accusando vitari poterat. Scriptum fuerat: non modo *subscriptionem*, hoc est, in nomine deferendo et in libello accusatorio inter accusationis capita suo loco consignationem et appellationem. Hoc est enim crimen subscribere, quo et verbo et substantivo inde ducto Cicero in Cluentiana oratione de censoribus notæ causam certa criminis indicatione declarantibus aliquoties usus est, de iudiciis alii scriptores. Aptissime ad hunc locum Asconius in Milonianam p. 159 Hot.: *Repetitus deinde ... est lege Plautia de vi ea subscriptione, quod loca superiora occupasset* cet. Verres accusabatur de repetundis ea inter alias subscriptione, quod ab aratoribus frumenti in cellam nomine pecuniam extorsisset.[1])

---

[1]) **Pro Tullio** 38 doleo a Kaysero tacite relictum duplicem in temporum usu solœcismum, quem apud Halmium II p. 1484 notaveram.

Pro Fonteio 12 (2): (Gallia) constat ex iis generibus hominum et civitatum, qui, ut vetera mittam, partim nostra memoria bella cum populo Romano acerba ac diuturna gesserunt, partim modo ab nostris imperatoribus subacti, modo bello domiti, modo triumphis ac monumentis notati, modo ab senatu agris urbibusque multati sunt, partim qui cum ipso M. Fonteio ferrum ac manus contulerunt, cet. Non tria tempora tresve rerum ordines distinguuntur, quasi, quæ modo imperatores Romani perpetraverint, seiuncta sint a bellis hac memoria gestis, sed duo, eorum, quæ hac memoria ante Fonteium acta sunt, et eorum, quæ ipso prætore. Itaque alterum partim tollendum est, ut illa modo ab nostris imperatoribus . . . multati sunt ἀσυνδέτως adiungantur illis qui . . . bella gesserunt, ad bellorum fortunam et exitum notandum adiecta. Additum est adverbium ab homine alterum partitionis membrum non satis patienter cauteque exspectante, quod genus erroris iam alibi notavi.

Ibd. 34 (24): si turpi adolescentia, vita infami, magistratibus, quos ante oculos vestros gessit, convictis virorum bonorum testimoniis, legationibus flagitiose obitis, invisus suis omnibus in iudicium vocaretur, cet. Miror in hac enumeratione rerum ad vitam anteactam pertinentium adiectam in una re cum molesta huius membri amplificatione testimoniorum mentionem, in ea præsertim, in qua omnium minime testibus opus esse ipse orator significat (ante oculos vestros), et valde suspicor huc aliquid translatum esse ex altera huius loci parte, qua comprehenduntur testimonia omnis generis de ipsa causa (si in eo iudicio . . . testimoniis . . . premeretur), cum Cicero tantum scripsisset: magistratibus . . . convictis, legationibus flagitiose obitis, invisus cet.

Ibd. 36 (26): Codicum scriptura, quam Halmius restituit, si pro affirmativa sententia accipitur, absurda est, vera, si interrogative elata (Volunt isti aut quiescere ... aut ... intelligere se populo R. ... spem triumphi ostendere?) eadem vi posita putatur, qua facere aliquid aliquem imperiose et contemptim iubentes interrogamus: Vis tu hoc facere? (Horat. Sat. II, 6, 92, Liv. X, 17, 5, frequentissimeque Seneca, cuius locos collegit Gronovius ad libr. III de ira c. 38, ad epist. 58, Iuven. V, 74). Sulpicius in epist. Ciceronis ad famil. IV, 5, 4 particulam addidit: Visne tu te, Servi, cohibere? (Volunt isti? Vultis vos?) Seneca eodem significatu dixit etiam: Non vis cogitare (omisso tu)? epist. 82, 9 et 88, 41.

Ibd. 49 (39): graviorem duxisse eius obsecrationem, quæ vestris sacris præsit, quam eorum audaciam, qui cum omnium sacris ... bella gesserunt. Aut *præest* aut *gesserint* scribendum; sed illud præstat (præ*st*).

Pro Cæcina 54: Hac actione Appius ... uti non posset, si tam vere homines verba consectarentur, ut rem, cuius causa verba sunt, non considerarent. Ad Ciceronis sententiam et argumentationem potius tam prave dicendum erat. (Mire Baiterus vere deiectos et armatos, quos appellare vere possumus, e § 50 et 60 comparat.) Itaque Lambinus severe; sed ne severe quidem verba consectari recte dicitur. Ex SITAMVERE fit: si *ita in iure* homines verba consectarentur, ut cet. (Paulo post § 55 pervellem sic scriptum esset: quin...familiam intelligamus, quæ constet ex servis pluribus, unus homo familia non sit, sublato altero quin, quod ante unus interponitur.)

Ibd. 91 verissime Ussingius animadvertit, omnia recte et ordine sic decurrere: Negas deiici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis coactisve hominibus deiectus quispiam sit, eum, qui fateatur se deiecisse, vincere sponsionem, si ostendat, eum non possedisse; ex hoc (contra) interdicto de armatis hominibus, qui possit ostendere, non possedisse eum, qui deiectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse deiectum, ut, posita adversariorum sententia, Cicero se dicat ostendere id interdictum, in quo ea condicio locum habeat, ab illo distinguendum esse, de quo nunc agatur, ad quod illa nihil pertineat. Sex verbis (negas deiici, nisi qui possideat. Ostendo) errore iterum ante verba ex hoc interdicto scriptis tota res perturbatur, quasi duabus adversariorum sententiis separatim Cicero respondeat.

Pro Cluentio 61: Quid enim tandem illi iudices responderent, si qui ab iis quæreret: Condemnastis Scamandrum, quo crimine? Nempe, quod Habitum . . . veneno necare voluisset. Quid Habiti morte Scamander consequebatur? Ut recta oratione interrogatur, sic recta, non obliqua (quod . . . voluisset), responderi debet et in proximis respondetur (nihil; sed . . . erat, et: quia . . . non probabatur). Itaque scripsit Cicero: Nempe, quod . . . *voluit. Ecquid* Habiti cet. Iam Gulielmus: voluit. Sed quid cet.

Ibd. 94 sic interpungendum est: Quid conferam? Sullamne cum Iunio? an hunc tr. pl. cum Quinctio? an vero cet.

Ibd. 113: Nego rem esse ullam in quemquam illorum obiectam, quæ Fidiculanio non obiecta

sit, aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in ceterorum. Non dicitur obiicere in aliquem, nedum ita varietur in hac orationis figura: ullam rem *in quemquam*, quæ *Fidiculanio* non cet. Sed non minus vitiosum apud Ciceronem nego *aliquid* fuisse . . ., quod non idem cet. (quasi antea pro ullam rem scribas aliquam rem). Cicero hæc posuerat: rem esse ullam *quoiquam* illorum obiectam . . . *aut quidquam* fuisse in Fidiculanii causa, cet.

Ibd. 116: Difficile forsitan sit ad persuadendum; sed tamen Cicero non scripsit: ille postea vel isdem vel aliis inimicis reus . . . factus esset, sed: vel *ab* isdem.

Ibd. 153: Tunc ... non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ suscipere se putarent recusando, sed apertissime repugnarunt, cum hæc recusarent et palam fortissime atque honestissime dicerent, se potuisse cet. Ineptissime hæc coniunguntur: repugnarunt, cum recusarent (hoc est, repugnarent) et hæc recusarent, quod debebat saltem esse hoc (de uno legis capite). Sed aliud positum fuisse verbum ostendit etiam ascensus hic: et palam . . . dicerent. Scribendum est: cum hæc (quæ deinde ponuntur) *reputarent* et palam fortissime . . . dicerent, se cet. (Initio huius loci mirum est, violentam Classenii coniecturam præferri leni Klotzii atque vestigia litterarum sequenti: illa robora populi Romani, ceterique *eiusdem* ordinis. § 155 codicibus auctoribus tollendum est pronomen ipsum, ut scribatur: vobis remp. ... commisisse, sine cura esse, non metuere, ne cet.)

Ibd. 181: An hoc dicitis . . .? cui probatis?

qnid est, quod minus veri simile proferre potuistis? Neqne tempus neque modus rectus esse videtur, faciendumque *possitis*.

Ibd. 183: An id, quod vobis dicendum est et quod tum Sassia dictitavit, cum de furto quæreretur, tum Stratonem iisdem in tormentis dixisse de veneno? Velim scire, quid andiatur in illo: An id, et unde pendeat sententia infinita; neque enim præcessit dicitis aut simile quid, sed: Utrum furtum factum non est? . . . An . . . non pertinnit? . . . An id actum non est? Itaque mendosa hæc esse constat. Scribendum videtur: An id vobis dioendnm est, quod tnm Sassia dictitavit,...? omisso *quod* atque *et*.

Ibd. 192: mulierem quandam Larino atque illam usque a mari supero Romam proficisci cum magno comitatu et pecunia, quo facilius circumvenire iudicio capitis . . . filinm possit! Sic ignotæ feminæ significationi superponitur illud atque illam, quasi certi aliquid et proprii addatur (velut eamque grandi natu ant simile aliquid); nunc, nnlla re addita, ineptissima illa verba sunt. Aptissimum erit: mulierem quandam Larino atque *illim* a mari supero. Domicilii nomini additur commnnis totius regionis longinquæ significatio. Librarii antiquam adverbii formam non tulerunt.

(De § 199 dictum est vol. I p. 89.)[1]

---

[1]) Unius loci alienam correctionem in una littera positam vindicabo a contemptu. Nam § 163 prorsus necessarium est *nobis* iisdem fortasse patronis, absurdum multis modis, quod nuper homines mihi benevolentissimi revocarunt, vobis. Iudices, etiamsi secundum aliquem dant, patroni Latine dici non possunt, nec in privato iudicio Cluentius nisi unum aut tres iudices habiturus erat, cum in hac publica causa permagnus

De lege agraria orationibus et ei, quæ pro Murena habita est, quid nuper accidisset malæ fortunæ, significavi vol. I p. 81 n. Utimur enim in hac oratione solis apographis codicis a Poggio inventi, in illis apographis iisdem et præterea codice Erfurtensi paulo antiquiore. Sed cum Aug. G. Zumptius, vir doctus litterarumque Latinarum et rerum Romanarum studiosissimus, inter codices a Lagomarsinio collatos in unum (XLVIII, 9) ex illis apographis incidisset notabiliter a ceteris discrepans, novitatis specie captus nec manifestissimis ad deterrendum notis admonitus, infelici errore thesaurum egregium et ducem certum se repperisse ratus, confidenter primum orationem pro Murena, deinde (a. 1861) agrarias mirifice corruptum ivit. De qua re cum constituissem post Halmium alibi (nam hic quidem eius causæ pluribus agendæ locus non est) paulo copiosius dicere, quod reliquias quasdam erroris apud Kayserum et alios videbam superesse et saltem memorabilem illum haberi codicem nec contemnendum, nunc, quoniam et res perspicua est vel mediocriter ad indicia veri et fraudis in hoc genere animadvertenda et æstimanda exercitatis et displicet errorem viri honesti sed in novi inventi specie nimis ad credendum facilis et pertinacis multis verbis persequi et acerbe exprobrare, satis videtur, paucissimis quibusdam indiciis et exemplis in margine monstratis, breviter dicere, nulla omnino re codicem illum a ceteris separari nisi summa negligentia et incredibili interpolandi licentia, ut, deletis simpliciter omnibus, quæ illinc tanquam testimonii fide illata sunt et minore ex

---

nnmerus sederet. Et se promittere Cicero poterat illam causam, si a Cluentio rogatus esset (fortasse), acturum; prætorem qnemqnam ex iis, qni nnnc sedebant, daturum, qui poterat prædicere? Tot in nna littera vitia snnt sententiæ.

parte etiam apud Kayserum manserunt, ad ceterorum codicum non sane bonorum auctoritatem, hoc est, ad apographi Poggiani fidem et ad coniecturam in infirmo fundamento caute tentandam redeundum sit.[1]) Ex posteriore

[1]) Negligentia in hoc codice, ut statim I, 8 *exierunt*, sic propter vocabulum bis positum II, 24 quindecim verba omittuntur (*possit . . . possit*), 80 triginta sex (*patiemini . . . patiemini*); ignorantia et negligentia I, 2 scribitur *impunis bello* pro *impurus helluo*, *non* pro *nomen*, 5 *servi* pro *Servilii* (etsi et in hoc et in illo *bello* etiam mutandi, quod non intelligeretur, aliqua voluntas apparet); licenter interpolando vulgaria et librario notiora substituuntur: I, 2 *petitur* pro *quæritur*, 5 *Olympiorum* pro *Olympenorum*, incolarum oppidi Asiatici librario ignoti vero nomine, 6 *vendere* pro *divendere*, 9 *mittantur* pro *immittantur* atque *et f. formidolosi* pro *cum f. formidolosi* (*cum . . . tum* pro *cum . . . cum . . . tum*), in quo genere nihil notabilius est quam II, 41 bis *Alexandri* nomen pro *Alexæ* subiectum; I, 2 in contextu additur, quod in Erf. interpretandi causa scriptum est *numerata*; temeraria coniectura quater (!). in I, 11 et II, 57 ager *Recentoricus* in *censorium* mutatur (quem Zumptius lepide privatum interpretatur); cum II, 41 ex *reconditast* pervagatissimo errore natum esset *recondita sunt*, ceteri librarii retinuerunt tamen *latet* et *traditur*, hic audacter *latent* et *traduntur* ponitur. Eiusdem generis omnia sunt, sine ulla exceptione. Sed quid hæc commemoro? Quid enim oportebat certius esse, quam, ubi cetera omnia apographa Poggiani codicis cum Erfurtensi aliunde orto consentirent, quæ in hoc uno discreparent, aut errore aut coniectura nata esse! Quod autem Kayserus bonum saltem esse codicem inde arguit, quod coniecturas quasdam confirmet et quædam recte omittat et nomina duo rectius scripta habeat, quid, malum, ad codicis bonitatem, hoc est, fidem in repræsentando, quod in archetypo fuit, pertinet *Hirpini* scriptum, ubi alii *Irpini* habeant (sed in eodem etiam *hodium* et *Pontho* et *inhers* aliaque), aut in tanta interpolandi licentia una et altera levissimæ rei correctio præcepta (ut II, 49 omissum *illo* post *absente*)? etsi quædam ex pusillis illis, quæ Kayserus ponit, incerta sunt, unum paulo maius prorsus pravum (I, 27 *deliciis*;

hoc genere iis, quæ antea contuli, hic addam non sane multa nec magna in orationibus mendorum plenis.

II, 13: Lex initio nulla proponitur; contionem in primis advocari iubet. Nihil est in primis contionem advocari, nec omnino Latinum, nisi inter plura, quæ agenda fuerunt, hoc maxime et præcipuo studio factum significatur, quod ineptum est. Aut simpliciter convocata dici debet aut, quod pæne postulat narratio, tempus ipsum et dies, in quem advocata fuerit, indicari. Scriptum fuisse iudico: contionem in *pridie Idus* advocari iubet, hoc est, in tertium tribunatus diem, quoniam a. d. IV Idus Dec. is inibatur.

Ibd. 22: Vix mehercule servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitror. Usus loquendi postulat: non *modo* vobis. [Gulielm. ne vel nedum.] (De § 33 dixi vol. I p. 38.)

Ibd. 34 sic verba interpungenda sunt: cum velint, Romæ esse, cum commodum sit, quacunque velint, ... vagari ut liceat, conceditur, ut ex æquo ponantur hæc *cum velint* et *cum commodum sit*. Mox § 35 dubito, an scribi debeat: partim libera a vobis, partim etiam *ignota* vobis sunt pro ignorata, etsi memini, quid scribatur Tuscul. V, 23, 64; sed ibi est ignoratum ab Syracusanis, addita præpositione; in Bruto 176 fuerat ignorata est: „animadversa non fuerat“, *ἐλελήθει*, ut apud Sallustium Iug. 54 ignoratus „qui nunc ipsum quid faciat, ignoratur“, *λανθάνων*, non *ἄδηλος, ἄγνωστος*. Quod paulo post in codicibus est et

uam *deliciarum* mentio ibi inepta est). Exemplum correctionis in hoc uno codice factæ, quæ speciem habeat recti, ipsum rectum occultet, monstrabo in II, 97 (continet). Maneat ergo, aliquid tribuisse Lagomarsiniano illi gravissimi fuisse erroris, posthac tribuere summæ imperitiæ fore.

nunc editur: M. Tullio, Cn. Cornelio coss., postea, opinor fuisse *postve ea* (cfr. 38: L. Sulla, Q. Pompeio coss. aut postea), ut Verr. I, 106 scribitur: ab A. Postumio, Q. Fulvio censoribus postve ea, et apud Livium XLI, 9, 9 (ubi codex postque ea).[1]

Ibd. 41: tum, quando Alexa mortuo legatos Tyrum misimus. Si meliores haberemus codices, legeretur, ut alibi semper: tum, *quum*. [Sensit Klotzius.]

Ibd. 58: Quid? cuiusmodi est illud? tollitur vestrum iudicium; fœdus totum accipitur, comprobatur. Hæc interrogandi forma in pronomine illud transitum habet ad novam rem; hic in eadem re explicanda pergitur et summa concluditur. Decendum præterea erat: cuiusm. est illud, quod tollitur...? Scriptum fuerat: ... et ratum. *Cuicuimodi* est illud, tollitur vestrum iudicium, cet.

Ibd. 91 ex eo, quod in codicibus est: nervis omnibus ... eiectis, fieri debere *electis*, non *exsectis*, satis, ut opinor, demonstravi emendatt. Livv. p. 155 not. persuasique Baitero in Tuscul. III, 83 et 84, de divinat. II, 149. Sed quod inter omnibus et eiectis in apographis Poggianis interponitur urbis, id quoniam in Erfurtensi urbe scribitur, apparet ad eiectis additum esse (urbe eiectis), sublatoque vocabulo molesto scribendum esse: nervis omnibus electis urbem ipsam ... reliquerunt. (Paulo post § 94 removendi unci sunt; rectissime enim dicitur hinc Roma, ut indidem Ameria pro Rosc. Am. 74, et ad sententiam apte.)

---

[1]) § 40 scribendum esse: quid, *de quo* disputari contra nullo pacto potest, iam ante dixi; alioquin scriberetur saltem: quod contra disputari. Idem error (quid pro quid de) nuper Senecæ orationi illatus est ep. 114, 16 (quid de illa loquar ...? quid *de* illa in exitu lenta?)

Ibd. 97: Quibus illi rebus elati . . . non continebuntur; progredientur longius, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magna sapientia præditus, vix facile sese regionibus officii magnis in fortunis et copiis continet; nedum isti cet. Mire adhæret nudum illud efferentur post progredientur longius (nec aptius progredientur nude poneretur, sequente longius efferentur). Tum singularis homo privatus pro eo, quod est unus homo priv., valde inusitate dicitur. Sed illud longius in apographis Poggianis (codd. Lagomarsinianis), ut videtur, omnibus est; contra in Erf., Erlangensi (apud Halmium) eoque codice, quo Pithœus usus erat, scribitur progredientur (*progrediuntur*), iuncti (P. cuncti) secum ferentur (*feruntur*). Et secum ferentur quidem natum est ex ecferentur, sed iuncti verum est et ad veritatem ducit. Sine dubio enim Cicero scripserat: progredientur *iuncti*, efferentur *singulares*. Homo privatus cet. Dixit autem singulares efferri (einzelweise und getrennt) eodem modo, quo Cæsar B. G. IV, 26 aliquos singulares egredientes. (Ipsum vocabulum hoc significatu apud Ciceronem est N. D. II, 73, ad Att. VII, I, 5.) Sed etiam in proximis verbis mendum esse satis declarat vitiosissime vix facile pro solo vix (hoc est, non facile) positum, tum codices; nam facile in uno est illo interpolatissimo Lag. 9, ceteri facilis (Erf. et alii) aut facili habent, pro sese ii, qui Poggiani non sunt, esset, postremo omnes continetur, nisi quod hoc quoque in illo uno corrector effecit. Certum primum est, hanc fuisse sententiæ formam: Homo privatus ... vix ... regionibus officii ... continetur; sunt autem regiones, quas Germanice dixeris: die abgegrenzten Richtungen. In illis facilis esset latet aliud substantivum particula et cum regionibus coniunctum. Scribendum: vix *spatiis et* regionibus officii ... continetur (die Bahnen und Richtungen).

Ibd. 99: ut nihil auro et argento violari, nihil numero et suffragiis declarari, nihil vi et manu perfringi posset, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis. Recte sensit Orellius, a Baitero et deinde a Kaysero hoc loco iniuria neglectus, non ferri posse declarari, quod ad legitimam actionem pertinet, inter violari et perfringi, quæ ad iuris eversionem, interpositum, cum præsertim communis harum rerum effectus participiis oppressum atque ereptum significetur. Scribendum est: numero et suffragiis *depravari* (falsis, adulteratis, emptis).

Ibd. 101 dubito dixeritne Cicero consul se civibus, qui in contione stabant, auctoribus P. Rulli improbitati resistere, suspicorque eum scripsisse vobisque *adiutoribus*.[1])

III, 12: Causam quæro, cur ea, quæ maiores vobis ... quæsiverunt, venire patiamini, cum ea, quæ vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis. Negat Cicero cives hoc pati debere. Atqui *causam quærere* (*cur aliquid fiat*) solet prætextus quærendi significationem habere, non admirandi. Vereor, ne Cicero scripserit: *Ac iam* quæro, cur cet.

Ibd. 15: Et quoniam, qua de causa et quorum causa ille hoc promulgaverit, ostendi, doceat ipse num ego quem possessorem defendam, cum agrariæ legi resisto. Res non minus quam orationis forma clamat, non a Rullo postulari, ut doceat,

---

[1]) Cur magnam partem § 103 Kayserus uncis notaret, nulla omnino erat causa; nam et otii virtute parti laus apta est et concordiæ cum collega mentio prope necessaria, nec eam mentionem addere cuiquam in mentem venire poterat. Verba hic ut in § 102 dissoluta et distracta fere omnia certissimis sententiæ et figuræ rhetoricæ indiciis monstrantur et a me olim restituta sunt. (Quibus odio est otium in § 102 a me emendatum esse, ipse Ussingius dixit.)

Ciceronem populi Romani commoda defendere, sed ipse Cicero, postquam Rulli occulta consilia nudavit, quam sua hinc abhorreat ratio, declaraturum se promittit et mox declarat: populus Romanus possidet; defendo cet. Itaque necessario scribendum est: Et quoniam ... ostendi, *docebo* ipse *nunc*, ego quem possessorem defendam cet. Et nunc iam Mommsenius restituendum vidit. Doceat ortum est ex ipse pronomine male ad Rullum relato; est autem contrarium pronomini ille.

In Catil. IV, 10 in codicum scriptura (ipsum Lentulum ... non putat, quum de pernicie populi R. ... cogitarit, etiam appellari posse popularem) ferri etiam nequit, quod significat novæ appellationis adiectionem, scribendumque est *iam* (post tantum scelus non diutius); et ex præcedentibus litteris ortum. (Ex ed. IV oratt. selectt.)

Pro Murena 44: Non placet mihi inquisitio candidati, . . ., non testium potius quam suffragatorum comparatio, non minæ magis quam blanditiæ, non declamatio potius quam persalutatio. Ineptissime inter ea, quæ ad accusationem ambitus competitori parandam pertinent, declamatio nominatur. (Quorundam hominum causa dicendum est, declamationem non esse commentationem causæ, neque commentationem fieri in publico, ubi persalutantur homines, multo minus declamationem apud Latinos indignantis clamorem appellari.) Scribendum est: non *denuntiatio* potius quam persalutatio. [Sic Bakius schol. hyponin. V, 336.]

De § 73 dixi vol. I p. 61.

Ibd. 76: non amat profusas epulas, sordes et inhumanitatem multo minus; distinguit rationem officiorum ac temporum, vicissitudinem laboris ac voluptatis. Neque distinguere rationem officiorum (temporum) recte dicitur, et prorsus

perverse hoc de officiis et temporibus ipsis distinguendis interponitur inter epularum sordiumque comparationem et laboris et voluptatis vicissitudinem. Una littera, quæ facillime addebatur, detracta, aptissima omnia erunt: distinguit *ratione* officiorum ac temporum vicissitudinem laboris ac voluptatis, hoc est, in iis alternandis rationem habet officiorum ac temporum. Idem Siesbyeo in mentem venerat.

Pro Sulla 42: Divisi toti Italiæ, emisi in omnes provincias, cet. Insolens dativus de indiciis pervulgatis et circum oppida missis. Codex Vaticanus (omnium optimus) totæ, quæ dativi forma prave orationi Ciceronis infertur. Significatur *tota Italia*. E sequenti e natum Italiæ, tum totæ, correctum deinde, ut esset toti. (De § 55 dictum est vol. I p. 127.)[1])

Ibd. 68: de quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset interfecto patre tuo consule descendere Kal. Ian. cum lictoribus, sustulisti hanc suspicionem cet. Non reperitur alibi apud Ciceronem dubito, num; multo minus id aut apud ipsum aut apud alios huius ætatis scriptores de eo,

[1]) § 49 revocandum non ante suscensuit ex codicibus fide dignis omnibus, quod incertæ fidei libris Parcensi et H. Stephani obsecuti Halmius et Kayserus sustulerunt. Interrogatio bimembris (quam satis demonstrant an vero particulæ) cum sic decurrere deberet: An vero . . . familiarissimis suis non suscensuit pater tuus, mihi tu suscensebis, qui nullis tuis ornamentis adverser? ad prius membrum pluribus additis (inde ab intelligebat), anacoluthon natum est et alterum membrum per se alia forma adiectum, ut de provinc. consul. 21, Philipp. I, 17 (ubi oratio ab initio sic animo concipitur: an, si cui quid ille promisit, id erit fixum . . ., leges Cæsaris non valebunt?), Tusc. V, 73. (Duos posteriores locos expedivi adolescens in emendatt. Tullianis p. 44.)

quod quis futurum putat, ut h. l. („si quis credidisset, cogitasse eum descendere, sustulisti hanc suspicionem"). Cicero scripserat, ut semper in hac significatione: si quis dubitasset antea, *an*, id quod tu arguis, cogitasset cet. Hausto an post antea, additum est num.[1])

(De § 80 vid. vol. I p. 70.)

Ibd. 87: Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriæ, quod debui, cet. Adeo inepta est illa separatio tanquam diversorum in alios, in ceteros, ut suspicer, Ciceronem nihil scripsisse nisi: qui vehemens, qui inexorabilis in ceteros.

Pro Archia 10 in his verbis: cum ... aut nulla aut humili aliqua arte præditis gratuito civitatem in Græcia homines impertiebant aliquid esse vitii iam ab aliis intellectum est cum ex codicum indiciis (velut Gemblac. gravat in, supra scripto vel gratuito), tum quod nihil omnino ad rem pertinet, gratuitone an pretio civitas data sit. Sed nihil corrigendo exsculpi debere puto, sed tolli simpliciter gratuito aut gravat in, ortum, ut opinor, ex vocabulo in proximo versu ita per compendium scripto et depravato (in grā in GE pro in Græcia), ut coniectura varie expediretur. (Ex ed. IV oratt. sel.)

---

[1]) § 77 restituendum est, quod olim edebatur: si *in* extremo discrimine ac dimicatione fortunæ *deseret* (codd. deserit). Nam quod Halmius, quia in cod. Tegernseensi est si non pro si in, edidit Kayserusque retinuit: si non extremo discrimine ... deserviet, prorsus disceditur ab usu non solum verbi, quod est deservio, sed ipsius servio et inservio, quæ dicuntur de voluntate et studii et operæ ad alius rem accommodatione, non de ipsa utilitate. Nec præpositio abesse potest. Ex sin (pro si in) natum si non.

Venio ad quattuor orationes, quas primus Marklandus a Cicerone abiudicavit, cuius sententia a Wolfio renovata cum aliquamdiu ob viri auctoritatem et accusationis confidentiam viguisset, nunc iure communi consensu relicta ac deserta est. Ego quid de toto Wolfianæ quæstionis genere sentirem, dixi a. 1841 (opusc. acad. II p. 339 summa), nec de eo iudicio quicquam mutandum visum est, cum postremum a. 1857 exeunte orationes relegi, nisi quod magis etiam miratus sum, quam nihil usquam de orationis forma subtiliter observatum et animadversum esset, quam leviter et incaute de rebus institutisque Romanis iudicatum. Sunt hæ orationes tumidæ, crebra earundem rerum et in se laudando et in aliis insectandis repetitione molestæ, iurgiorum et conviciorum fœditate ad nostrum sensum valde insuaves, ut interdum miremur, talia in senatu et apud pontifices dici potuisse, sed Ciceronis sunt, de statu deiecti, pristinum dignitatis et auctoritatis fastigium neque firmis viribus neque constanti et gravi animo repetentis, maiores quidem duæ certissime; nam in gratiarum actionibus possit saltem intelligi arrepta ab declamatore materia et subinani verborum sono exornata; sed ut id factum credamus, contra traditam memoriam nihil cogit. Adeo autem mendose scriptæ, eo quidem depravationis ac mendorum genere, quod nihil habeat cum alienæ originis suspicione coniunctum, sed manifesto librariis debeatur, ad nos hæ orationes pervenerunt, ut, etiam adhibito summo cum fructu codice Par. 7794 et ad eius vestigia coniectura directa, non pauca aut incerta aut in certo mendo relinquenda sint. Eaque menda non raro iam ante codicis Par. ætatem licenter mutando occultata sunt, ut leniter curari nequeant. Mearum emendationum magnam partem, maxime in oratione de domo, iam apud Kayserum editam esse, supra dixi, quas hic brevissime ceteris interponam.

Orat., cum senatui gratias egit, 12. Codex Par. a

prima manu: fecitque, quod nemo unquam tyrannus, ut, quominus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret. Supplementum supra versum recentiore manu adscriptum omitto. Sententiæ forma huiusmodi fuisse videtur nec verba multum diversa: fecitque ... ut, quominus occulte vestrum malum gemeretis, nihil *se intercedere* ediceret. In hoc ipso irrisio erat, quod Gabinius id negabat se vetare, quod vetari non poterat.

Ibd. 13: cum eum præter simulatam versutamque tristitiam nulla res commendaret, non inconsulta studium non dicendi uitia rei militaris non cognoscendorum hominum studium, non liberalitas. Sic P. Et studium loco suo motum bisque positum est et in non turbatum; in uitia subest peritia, fuitque hæc fere Ciceronis manus: non *iuris scientia*, non dicendi *vis*, *non peritia* rei militaris, non cognoscendorum hominum studium, non liberalitas. (Vis debetur Geertzio.)

Ibd. 23: ut ... cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditores non indicem, dolorem profectionis meæ reditus dignitate consoler. Neque de indicando h. l. agitur, neque proditoribus magis quam apertis hostibus parsurus Cicero erat. Scribendum manifesto: proditores *uindicem*.

Ibd. 25: (Q. Metellum P. Servilius) ad sui generis ... facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Metellos, præstantissimos cives, pæne ex Acheronte excitatos. Delendum ab inferis, adscriptum ad illud ex Acheronte et alieno loco insertum. Nam neque recte bis idem ponitur et inepte

variatur, nec fratrem ab inferis adhibere omisso participio (excitatum, evocatum) ferri potest. [Sic iam Lambinus iudicavit.]

Ibd. proxime post: in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus honestis omnibus ne luctuosus tandem visus est. Sic P. Quod editur ex Erf. et Pal. 9: molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus est, ridicule interpolatum est, quasi minus sit *luctuosus* quam *molestus*. Ex P efficitur: *honestissimus* omnibus, *sed* luctuosus *tamen* visus est, cuius coniecturæ præcipuam partem Halmius præcepit.

Ibd. 27: Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi . . . natalem constituit . . ., quo die nos ... arcessivit in patriam . . ., quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret . . . non se de salute mea sententiam ferre? Frustra in diligenter instituta periodo anacoluthon fingitur, tale præsertim, ut post rectum illud quo die nos cet. ab iisdem verbis quo die novum fiat orationis exordium. Aut omnino tollendæ posteriore loco sunt voces quo die tanquam errore ex sententia interposita hic repetitæ, aut scribendum *eo* die.

Ibd. 36 pro eo, quod edebatur, cod. P. confirmatum: cuius ipsam calamitatem . . . etiam divinorum in remp. beneficiorum testem esse videatis, Kayserus meam coniecturam secutus scripsit *binorum* ... beneficiorum; neque enim usquam, ne in his quidem orationibus, Cicero sua facta et beneficia divina appellat, et perspicue ad numeri significationem referuntur, quæ sequuntur: nam et importata est, quia defenderam civitatem, et mea voluntate suscepta est, ne cet. Bina autem potius quam duo Cicero dixit, in utroque tempore plura esse beneficia significans. Ex huius denique scripturæ interpretatione in codicibus EF natum est duorum.

Ibd. 37 scribendum est geminatione litteræ sublata: Qui cum statuisset, nisi per vos me reciperasset, eandem subire fortunam atque idem sibi domicilium et vitæ et mortis *deposcere*, tamen cet. (pro deposceret). Non poscebat hoc Quintus Cicero, sed statuerat deposcere.

Orat., cum populo gr. egit, 1. Non recte periodus a Quiritium appellatione ducta (Quod precatus ...sum, Quirites) in eadem terminatur (lætor, Quirites), et omnino hæc vox extremo loco languide adhæret. In P scribitur: lætor qui .R et si nihil. Scribi oportet: lætor. *Quare*, etsi nihil est homini magis optandum ..., tamen cet. Et requiri etsi alii senserunt; sed illo posito non vinciebantur sententiæ, quod nunc fit restituto quare.

Ibd. 23 codicum hæc est scriptura (P et ceterorum): Postremo qui in ulciscendo remissior fuit, in eorum aperte utitur; at(P ut) gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis ... remunerandis est tardior, ex qua quod exsculpsit Mommsenius, neque sententiæ satisfacit et longe discedit (in eo suo iure aperte). Reperiendum est, quod illi gravissime vituperatur apte contrarium sit; id est huiusmodi: *non fere reprehenditur*. Error cœpit a re semel scripto.

Ibd. 24. Quæ codices, manifesto nonnullis omissis, sic scripta habent: Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna cum anima expirabo mea, sed etiam cum me ulla monumenta vestri in me beneficii permanebunt, ea, adhibita, quam iam Iægerus indicavit, Claudii Mamertini imitatione, fere in hunc modum supplenda sunt: Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna *nec ea* (memoria ben. v.) cum anima *exspirabit* mea, sed etiam cum me *uita defecerit*, *multa* monumenta vestri in me beneficii

permanebunt. Oculus librarii a me nita transiliit ad multa.

Orat. de domo 7 in P prima manu scribitur ita: Utrum est tempns aliqnod, quo in senatum venisse (venistis P.) tnrpe sit? an aures regatila de qua agebatnr, ut rem ipsam repudiare et eos, qui agebant, condemnare deberem? Efficitur: an *ea res erat itaque* agebatur, nt rem ipsam repudiare (hoc respondet illis ea res erat) et eos, qui agebant, condemnare deberem (hoc illis itaque agebatur)? (Quod nuper editum est: an ea res erat illa, de qua agebatnr, plane vitiosum habet pronominum concursum.)

Ibd. 10, ubi in P et aliis est: renovatnrum te tua illis fnnesta latrocinia binum nonæ cansam putavit? editur autem latrocinia ob annonæ causam pntavisti? recto substantivo, scribendum est *per* annonæ cansam. Nunquam aliter de prætextu et specie dicitur.

Ibd. 11: Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant, partim in alias terras, credo propter varietatem venditorum, miserant, partim, quo gratins esset tum, cum in ipsa fame snbvenissent, cnstodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Quæ sit varietas illa venditorum, nescio; neque enim varietas hominis pro inconstantia animi dicitur, neque ea ad hanc rem pertinebat. Deinde provinciæ, quarum nullum erat commune consilium, inepte frumenta suis custodiis continnisse dicuntur, ut subito mitterent; privatorum hæc hominum consilia erant. Nimirum scripserat Cicero: partim in alias terras, credo propter *caritatem*, *venditores* miserant, partim ... continebant. Corrupto caritatem secuta est proximæ vocis depravatio. (Paulo post certe *senatum* aliqnid consilii capere *oportuit* pro eo, qnod scribebatur: certe senatus ... potuit, Kayserus iam e mea

coniectura edidit. Necessitatem rei et officium senatus Cicero monstrat.) (De § 12 dictum est vol. I p. 18.)

Ibd. 22: dein gratulari tibi, quod M. Catonem a tribunatu tuo removisses, et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Sic codices; pro idem substituunt eidem, quod debebat esse ei; grave vitium relinquunt; nihil est enim Catoni libertatem de extr. potestatibus adimere. Quod deest ad sententiam et orationem explendam, in ipso illo idem latet, absumpta prima littera, quod eadem bis scribenda erat. Cicero enim posuerat: quod *dicendi* in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses.

Ibd. 23: quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam ex ui Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Sic codices. Certissimum mendum tam licenter tamque obscuris involucris absconditum est, ut suspicari atque etiam coarguere facile sit, prorsus protrahere et emendationem nisi peritissimis probare difficile. Quid est enim hoc locutionis aut cui simile eripere pecuniam ex actis Cæsaris, quasi pecunia actorum pars sit et in actis lateat? Quid porro ex rebus actis eripere aut quid hic res actæ? Sed ne Cæsaris quidem nomen ferendum ullo modo est. Nam, etiamsi concedatur Cæsarem illam pecuniam collegisse et in ærarium intulisse (quod non est ita), tamen Cicero, quamvis Cæsari parcat et blandiatur, neque Cæsaris pecuniam, quæ publica esset, appellasset, neque, reipublicæ et ærarii mentione omissa, gravissimi criminis loco posuisset, quod Cæsaris pecunia erepta et data Gabinio esset. Mansit in codicibus fraudis indicium in illo ex ui, pro quo frustra substituitur ex sui, quod manifesto pravum est (quis . . . ex sui), aut ex Gai, quod nusquam in his orationibus sic aut similiter corruptum est. Breviter dicam. Cicero scripserat: ereptam ex *uisceribus ærari*.

Hinc natum: ex uisceribus Cæsaris et, nescio quo errore distracta voce: ex ui Cæsaris rebns. Postremo accessit actis. Viscera ærarii § 124 iternm appellantnr. Ponendum hoc fuerat vol. I p. 152.

Ibd. 34 revocandum e codicibus: videsne me non radicitns evellere omnes actiones tnas neque illud agere, qnod apertum est, te omnino nihil gessisse inre, cet., pro quo nuper, receptis Lambini et Osiandri coniecturis, editum est: videsne me radicitus evellere ... meqne illnd agere, hoc quidem vitiose, pondere in pronomine (me) incnmbente, cum dici deberet atqne illud agere. Cicero reliqunm Clodii tribunatum subsistere patitur, quem erant qui simul convelli putarent et ægre ferrent; vid. § 42 et 43.

Ibd. 39 quod e codicnm scriptura (infirma sunt igitur tna acta C. Cæsaris) effeci: *Infirmas* igitur *tu* acta C. Cæsaris, positum iam est apud Kayserum.

Ibd. 46: hæc cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accnsator, nbi testes, quid indignius qnam, qni neque adesse sit iussus neque citatns neqne accusatus, de eius capite ... conductos et sicarios ... suffraginm ferre et eam legem pntare? Dici debebat saltem: in ea re, ubi crimen sit. Cicero scripsit: ita sint in *reo*, nbi cet. Reo contrarius ponitur, qni neque adesse sit iussns neque ... accusatus. Sed præterea scribendum: et eam legem *putari*. Hoc indignum est; quid conducti et sicarii putent, nemo cnrat.

Ibd. 50: De hac igitur lege dicimus, quæ inre rogata videatur. Unde coniunctivus? et quo pertinet hæc sententia relativa? Scrib. dicimus, *quasi* iure rogata videatnr. Reprehendit se Cicero, quod tanqnam de iure rogata lege dicat, quæ omni veræ legis nota careat.

Ibd. paulo post codices: Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti (P a manu prima retulis), tamenne arbitraris id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque in bonis ille vir M. Scauro et L. Crasso consularis non optinuerit, id te posse hominum facinorum et stuprorum omnium Decumis et Clodiis auctoribus optinere? Primum fit uno *sortitore tulisti*, hoc est, uno prærogativam sortiente, simul et una rogatione, non pluribus sortitoribus, alio aliis comitiis; deinde: in legibus suis, plerisque bonis, ille vir, M. Scauro et L. Crasso *consiliariis* non optinuerit. Tria ponit Cicero, quæ potuerint M. Drusum adiuvare, quorum nihil in Clodio fuerit: ipsas leges plerasque, si non omnes, bonas fuisse (neque enim Cicero Drusi leges audet sine exceptione laudare), hominis ipsius dignitatem, consiliarios et auctores. (Hæc quoque apud Kayserum recepta.) Utrum hominem an omnium scribendum, et quid aut pro altero omnium substituendum aut post id addendum sit, incertum est.

Ibd. 57: Utrum, si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum an sine iudicio privilegium? Iudicium in causa tam turpi? scilicet homo, qui eam, si iam esset ignota, dicendo non possem explicare. Mire sic Cicero interrogat, ut ipse causam suam turpem dicat et tamen in ea iudicium non pertimescendum fuisse. Nam ironiæ in hac interrogatione nulla significatio est. In altera sententia deest pronomen (is scilicet homo, qui). Apparet excidisse aliquid, cum hæc esset orationis forma: Iudicium? in causa tam turpi *scilicet; is* scilicet homo, qui cet. Ab altero scilicet ad alterum oculus transiliit. Deinde scribendum est: ut ea ipsa non modo se, sed etiam, me absente, *per se* probarit. Luditur in se probare et per se probare, sine defensore.

Ibd. 58: An vero in iudicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Non agebatur de multa, sed de capite et, ut paucis verbis post Cicero dicit, proscriptione. Scilicet cum sic Cicero scripsisset: privilegium, pertimui, ne, mihi præsenti si irrogaretur, nemo intercederet, librarius privilegium, quod nominativo casu positum esse non animadvertit, cum pertimui coniunxit, deinde, ne deesset subiectum verbi, quod est irrogaretur, addidit multa. Ceterum duobus ad refellendum propositis, priore absoluto, in altero adiungendo non solet an vero interrogative poni, sed cum ironia sic dici: *At* vero in iudicio periculi nihil erat: privilegium, pertimui, ne, mihi præsenti si irrogaretur, cet.

Ibd. 60: Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis, qui cet. Poterat Cicero pro adhibuistis dicere expromsistis; illo altero loco hoc verbo uti non potuit, quod nunquam simpliciter pro eo, quod est commemoro, ponit. Scribendum est *exprobro*. [Hoc Ernestio quoque visum est.]

Ibd. 62: eram etiam tuo iudicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano altera ad alterum consulem transferebatur; senatum consules vocabant; columnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectante populo Romano ad socrum consulis portabantur; in fundum autem vicini consulis non .. ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur. Ridicule in media descriptione bonorum Ciceronis ad consules translatorum illud interponitur: senatum consules vocabant, prorsus, etiamsi alio loco poneretur, rei et sententiæ contrarium, quasi ipsi prædones senatum ad rem fœdam prohibendam hortati sint. Aptissime contra paulo post descriptioni superadditur, quid illi interea fecerint: consules epulabantur.

Latet igitur in illis rei alicuius ad transportationis illius imaginem pertinentis significatio iis verbis comprehensa, quæ librario errorem obiecerint. Opinor, ut in re incerta, fuisse: *sarraca convolabant.*

Ibd. 64: Quod si non liceret, audieram et legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute universæ reipublicæ dubitarem hoc meliore condicione esse quam Decii, quod cet. Sic Baiterus et Kayserus. Perversum dubitarem meliore condicione esse, quasi ad hoc forti animo opus sit, perversum pro republica esse meliore condicione. Recte interpunxerant superiores, sed iniuria esse omiserant contra codices. Scribendum: ego pro salute universæ reipublicæ dubitarem (iniicere me in medios hostes)? Hoc meliore condicione *essem* quam Decii, quod illi cet.

Ibd. 65: Cato fuerat proximus (in quem irrueres). Quid ageres non erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset iniuriæ. Quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam: præda perierit; alia non deerit: hanc modo amandas esse. Scribendum sic videtur: *Quod* ageres, non erat, ut, qui *laudis socius* fuerat, idem esset iniuriæ. Quid posses? extrudere ad Cypriam pecuniam? Præda perierit. Alia non deerit; *hunc* modo *amandemus*. Sic M. Cato cet. Primum nihil fuisse Cicero dicit, quod susciperet et conaretur Clodius, quo efficeret, ut, qui laudis Ciceronis socius fuisset, idem esset iniuriæ. Deinde ex sua persona quærit, quid tum potuerit Clodius facere (quid posses? = quid possim), et respondet tentando: Extr. a. C. p.? Tum Clodium secum sermocinantem inducit et consilium capientem.

Ibd. 68: vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta novoque dominatu pulsum esse dixit. Neque *dissensio* dici potest *institui* neque ea armis adiungi et superponi. Fuit: *descriptione* hominum ad cædem instituta. Cfr. 129: servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio. Alibi centuriare dicit. (De § 71 dixi vol. I p. 51. Eodem modo Mommsenium alicubi locum emendasse Halmius mihi indicat.)

Ibd. 76: semel, cum id feci, quod omnes immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti. Sic scribi oportet, eiecto negent, quod cum sententiæ interitu post omnes addidit aliquis, cum non animadverteret, ad omnes verbum ex putasti sumendum esse. (Omnes non negent inepte dicitur pro eo, quod est omnes affirmant, indicativo modo.)

Ibd. 78: tamen, quotienscunque vellet quis, hoc in genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt. Non significat, quid maiores ipsi facere cupierint, sed quid fieri posse voluerint et æquum censuerint. Scribendum igitur *referri* posse. [Sic Faernus.]

Ibd. 80: ea iura sanxerunt, quæ nec vis temporum nec potentia magistratuum nec res tum iudicata nec denique universi populi Romani potestas ... labefactare possit. Sic codices; editiones tum (ante iudicata) omittunt. Neque una res iudicata in hac re quicquam valere poterat, neque ipsæ res iudicatæ cum vi temporum, potentia magistratuum, populi Romani potestate recte componuntur, sed aliquid, quod eæ habeant. Cicero scripserat: nec *rerum iudicatarum auctoritas* nec denique cet. Librarii oculus a ta (in iudicatarum) ad tas

aberrans effecit, ut rum auctoritas omitteretur; tum ex rerum factum est res tum.[1])

Ibd. 81 apud Kayserum ex mea emendatione sic scribitur: legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menullæ *pergratam*, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit (ex quo ipso apparet ei pergratam fuisse), pro eo, quod in codicibus et editionibus erat: Menullæ per gratiam. Nihil est legem ferre alicui per gratiam; dicitur Latine gratiæ alicuius causa aut (inde a Livio) in gratiam alicuius. (§ 82 pro amplexeris necessario aut cum Halmio in addendis *amplexaris* scribendum aut *amplecteris*. [Sic Klotzius.] De § 87 dixi vol. I p. 58.)[2])

Ibd. 91: Hoc ego populo si tum consules aut fuissent in republica aut omnino non fuissent, nullo labore tuo præcipiti furori...restitissem. Hoc prorsus ridiculum et sensu cassum est; nam consules tum fuisse in rep. Cicero non negat, quoniam ipse huic contrarium ponit: si omnino non fuissent. Sed ipsum hoc omnino, sententia qualis fuerit, demonstrat, quod per se perspicuum est. Hoc enim Cicero dicit, se, si aut boni aut omnino nulli consules fuissent, resistere potuisse; nunc, cum pessimi et perditissimi fuerint, non potuisse. Scribendum igitur: si tum consules aut fuissent *e* re-

---

[1]) Ann. Philol. Dan. V p. 13 et 160.

[2]) § 86 doleo et a Baitero et a Kaysero non solum contra manifestam formam rhetoricam sed etiam contra sententiam receptam esse codicis P manus primæ scripturam restitutio pro ea, quæ vere corrigendo substituta est, restituto. Restitutionem nemo maledicti et criminis loco obiecturus Ciceroni erat, sed exilium. Itaque quoniam ceteris etiam damnatis, sed iniuria, ea calamitas gloriam non imminuerit, deprecatur, ne sibi obiiciatur, qui neque damnatus sit et honorificentissime restitutus. Sed hoc ἐν παρόδῳ contra institutum nostrum.

publica aut omnino non fuissent. Deinde quod sequitur: Sed publicam causam contra vim armatam sine populi præsidio suscipere nolui, apertissimis verbis Cicero non populum sibi sed consules defuisse dixit, et in iis, quæ subiicit, P. Nasicam a P. Mucio consule defensum et ornatum commemorat. Itaque hic scripserat: sine *publico* præsidio (consulum). [Sic Garatonius.] Tum, qui armatam vim adversariorum pellendam fuisse dicit, neque in se neque in eo, quocum se comparat, P. Nasica, vim appellare potuit. Scriptum fuisse suspicor ad hanc formam: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, *virtus* in Ti. [*Graccho*,] privati hominis, displiceret. Post uiri excidit uir, remansit tus transiitque in uis; nam hæc vix discernuntur (tu et ui).

Ibd. 93: sed si mihi . . . nihil unquam aliud obiectum est nisi crudelitas ea unius temporis, cum a patria perniciem depuli. Ex hac codicum scriptura nuper factum est crudelitas mea unius temporis, pronomine abundante; rectius videtur esse: nisi crudelitas *et ea* unius temporis.

Ibd. 98: hæc omnia subire conservandorum civium causa atque ita, cum dolenter feras et sis (sic optime Baiterus pro dolenter as et sis) non tam sapiens quam ii, qui . . ., ea laus præclara atque divina est. Vix fero atque ita, cum pro eo positum, quod est idque cum, vereorque, ne subsit: subire conservandorum civium causa *neque vitare*, cum cet.

Ibd. 99: Quare — dirumpatur licet ista furia atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit, — bis servavi remp. Optime dicitur: dirumpatur licet (hoc est: dicam, etiamsi dirumpatur), perversissime licet audiat (hoc est: dicam, etiamsi audiat), quoniam hæc sententia est, etiamsi dirumpatur Clodius, Ciceronem dicturum illumque audire coacturum. Scripserat Cicero:

Quare, dirumpatur licet ista furia, *audiet* hæc ex me, quoniam lacessivit: bis remp. servavi cet. Non intellecta structura audiat factum est et cum dirumpatur copulatum. (De *traditis* § 122 iam apud Kayserum posito nihil opus est dici; etiam § 128 poteram omittere vol. I p. 36.)

Ibd. 129: imperia ascribebantur nova iuventuti. Ineptum h. l. ascribere, rectum imperia *scribebantur* (et leges, quibus iuventus pareret). Et in P est imperi ascribebantur, vocibus male separatis. (Quod § 131 e scriptura codicis P effeci iudicium *senatoriæ dignitatis*, iam apud Kayserum (præf. XL) legitur; senatorum de dignitate ordinem verborum habet apud Ciceronem perrarum nec positum, nisi ubi singulare in genetivo ex contrariis pondus est (ut de divin. II, 116, de rep. I, 28 et II, 10; partitivorum genetivorum paulo alia est ratio). Apud eundem in textu legitur, quod § 137 ex obscuris eiusdem codicis vestigiis huiusmodi: in hisce rebus ut in urbem suis laboribus incerta suspicione exsculpsi: in *eius civis ædibus*, *qui* urbem suis lab. Neque enim propius accedere potui.)

Ibd. 143: tamen illi di penates ac familiares mei per vos in meam domum mecum erunt restituti. Pro tamen, cui particulæ nihil loci sententia dat, scribendum est: *iam* illi . . . erunt restituti, ut rei exitus præcipiatur.

De haruspicum responso 5: Qui si sensit, quo se scelere devinxerit, non dubito, quin sit miserrimus; sin autem id non videt, cet. Et devinxerit et videt et sententia clamant scribendum esse *sentit*. (Lamb. 1584.)

Ibd. 11: sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur, . . . portentis deorum immortalium religionique parebo. Scrib. residere *aliquoi* videbitur. Nam aliquis neque superlativo sic

posito (ut sit vel tenuissimus) superaddi neque illo loco poni poterat.

Ibd. infra: sed ut huic furiæ, si diutius in hac urbe quam delere cuperet, vox interdiceretur. Sic P a prima manu, vacuo post urbe spatio; secunda manus post cuperet addidit maneret, non recta sententia; nam manenti tantum (tacitæ et quietæ) vox interdicenda non erat. Videtur Cicero scripsisse: ut huic furiæ, si diutius in hac urbe *quicquam* delere cuperet, vox interdiceretur (nisi tamen cum Lambino *intercluderetur* scribendum est). § 12, ubi editur: unius P. Servilii ac M. Luculli, scribi debet *aut* M. Luc.

Ibd. 17 quoniam in codicibus est inimici contumeliam sine præpositione nec Latine dicitur *respondere in contumeliam alicuius* pro eo, quod est *contumeliæ*, videndum est, ne scripserit Cicero: inimici *contumeliis* sine sua laude respondere, sed altero s omisso (contumelii sine) male suppletæ litteræ sint.

Ibd. 25: Quid magis inquinatum ... dici potest quam omne servitium...liberatum in alteram scænam immissum, alteri præpositum, ut alter consessus potestati servorum obiiceretur, alter servorum totus esset. Nemo dixerit, quæ hæc sit *liberatio* servitii; ac mendum ipsi monstrant codices, in quibus est liberatus. Poterat totum vocabulum abesse; sed nulla additi causa excogitari potest. Itaque suspicor, a Cicerone scriptum fuisse *libera vi*, ex eo, cum pro una voce (liberavi) acceptum esset, corrigendo natum esse liberatus.

Ibd. 36: Quare autem de iis dici suspicer, hæc causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne periurium et te ipsum tamen in periurium [et te ipsum in] prime ab iis, quibuscum coniurasti, non vocari. Sublatis, quæ manifestum est errore bis scripta

esse (præsertim cum in P versus claudatur in periuri), ex his in periurium prime facile fit, quod apud Kayserum a me indicatum legitur: in *periuri crimen.* Nam corrupto vocabulo crimen, ex in periuri pæne necessario fiebat in periurium. Quod non in crimen Clodius vocabatur, in eo erat neglectus periurii ab haruspicibus significatus.

Ibd. 41: Ipse Saturninus ita fuit effrenatus et pæne demens, ut auctor esset egregius et ad animos imperitorum excitandos...perfectus. Neque sic auctor infinite dicitur neque auctoritas hic ulla significatur, sed in rebus agendis et orandis industria et vis. Itaque scribendum est: ut *actor* esset egregius.

Ibd. 43 scribendum est: Atque hic ei gradus — o misera tempora stultasque nostras discordias! — P Clodio gradus ad remp. hic primus *fuit et* aditus (v. primus est aditus) ad popularem iactationem atque adscensus. Neque est ferri potest, neque tolerabiliter gradus ad remp. definitur esse aditus ad iactationem.

Ad graviora, quæ restant, huius orationis menda tollenda nihil habeo, quod afferam.

De provinc. consul. 33: ceteræ partes (Galliæ) a gentibus aut inimicis huic imperio aut infidis aut incognitis aut certe immanibus et barbaris et bellicosis tenebantur. Neque in incognitis gentibus per se ullum est periculum, ut in inimicis aut infidis, neque certe immanibus recte tanquam minus subiicitur incognitarum appellationi. Recte contra hæc coniunguntur et procedunt: aut inimicis huic imp. aut infidis aut incognitis *ac* certe immanibus et barb. et bellicosis (quales semper cavendæ sunt). Nam tutius esse puto sic hæc corrigere quam illa duo vocabula (aut incognitis) tollere.

Orationem in Pisonem a. 1867 relegi et tum præter ea, quæ olim emendata alibi edidi, hæc correxi aut saltem tentavi.

§ 9: lex Ælia et Fufia eversa est, propugnacula murique tranqnillitatis atqne otii. Si singulari nnmero verbi Cicero usns esset, propngnaculnm murusqne scripsisset; nunc apparet eum posnisse: *eversæ sunt.* (Cfr. 10, ubi oratio sic interpungenda est: ... notionemque censoriam. Qnas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo convellere, quam potestatem minuere ... nemo tam effuse petulans conatus est, hæc snnt, o carnifex, in gremio sepulta consulatns tni.)[1]

Ibd. 14: Idem illo fere biduo productus in contionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatnm tunm, cet. In corruptis syllabis sic æquatum latere videtur nomen mnneris (militaris) inferioris, cuins loco consulatus Pisonis apud Clodium fuerit. Scriptum fortasse fuerat: cui *optionatum* præbebas consulatnm tuum. [Schuetzius succentnriatnm.]

Ibd. 18: tamen id his non licere per interdicta potestatis tuæ crndelitatis erat non ferendæ. Perinepte et sine ullo exemplo simili interdicta Pisonis potestatis eius interdicta appellantur. Cicero scripserat: non licere per interdicta *tua* crndelitatis erat non ferendæ. Alterum nomen initio ad crudelitatis adscriptum est.

Ibd. 29 in corrupto idemque latet *denique*, orationisque forma huiusmodi fuit (de Cicerone et Pompeio):

[1]) § 12 miror apud Kayserum non annotari saltem coniecturam meam in addendis apud Halmium et Baiterum positam (p. 1452): egere *sordidissime* Gabinium; nam foris esse Gabinium certissimæ nugæ sunt de non sustinente æs alienum.

cuius in imperio, qui remp. senatus auctoritate servarat, [*is domi se aut*] *denique* in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse.

Ibd. 30: Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu . . . contra omnes leges nullo scripta more, hanc qui se metuere dicerent, hos consules . . . fasti ulli ferre possunt? Inuri lex alicui, etsi audacter, recte tamen dicitur, cum invito alicui et ægre ferenti violenter imponitur (pro Mil. 33); absolute, omisso dativo, inurere legem dici nequit, hoc quidem loco eo minus, quod gradus rei propriis verbis significantur (inusta ... incisa). Itaque prorsus puto scribendum: *iussa* per servos. [Idem Ernestio in mentem venerat.]

Ibd. 68: sed tamen lubricum genus orationis adolescenti non acriter intelligenti est sæpe præceps. Epicureorum orationem dicit lubricam esse, non de lubricæ orationis periculo per se. Scrib. est *et* sæpe præceps. [Sic etiam Pluygers Mnem. X p. 107.]

Ibd. 69: Itaque admissarius iste, simul atque audivit voluptatem a philosopho tanto opere laudari, nihil expiscatus est; sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnivit, ut cet. Quid expiscandum erat et percontando inveniendum? et quid hoc verbum cum admissarii appellatione coniunctum habet? Requiritur verbum, quod tergiversationis et hæsitationis significationem habeat ad admissarium aptam; verum id quale fuerit, ex quotidiano et plebeio usu arcessitum, vix dici poterit. Venit in mentem potuisse Ciceronem pro deponenti ponere nihil *strigatus* est. Hariolationem hanc esse scio.

Ibd. 82: Quod quidem tu, qui bene nosses coniunctionem meam et Cæsaris, eludebas, cum a me, trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Recte Halmius in eludebas hæsit, quod ab hoc loco alienissimum est; nec minus, ut nunc cetera sunt, perversa est relativa illa causalisque sententia (qui bene nosses). Omnia perspicua et apta erunt sic correcta: Quod quidem, tu *quam* bene nosses coniunctionem meam et Cæsaris, *elucebat*, cum ... requirebas. (Sciebas enim me Cæsaris causa id facere nolle.)

Ibd. 83: Notata a nobis sunt et prima illa scelera in adventu, quum, accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui, Platoris, eius ipsius domum evertisti, cuius sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem . . . confirmasti cet. Non congruit domus eversa cum muneribus acceptis et homine confirmato. Ciceronem scripsisse: domum *everristi*, ostendunt etiam pronomina eius ipsius; notatur enim turpitudo exinanitæ muneribus domus eius ipsius hominis, quem occisurus Piso esset. (Mommsenius devertisti.) [Everristi etiam Manutius.]

Ibd. 86: tum acerbissime Bœotii et Byzantii, Cherronesus et Thessalonica sensit. Nominantur h. l. in crimine frumenti æstimati sine dubio homines locaque ipsius provinciæ Macedoniæ; Bœotii (vel potius Bœoti) non magis hic locum habent quam ceteræ Græcæ civitates liberæ (§ 96). Itaque qui in codicibus (sed tantum deterioribus h. l. utimur) Bœotii appellantur, videntur *Bottiæi* fuisse.

Ibd. 91: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere. Ipse quidem Piso hanc cognitionem non fugiebat;

sed, quod norat, quam exiguæ superessent reliquiæ, aliorum conscientiam vitabat. Scribendum igitur manifesto est: quam *quemquam* numerum tuorum militum... cognoscere. Id vocabulum cur et quam facile exciderit, patet. (Recognoscere Halmius; sed ne id quidem Pisoni opus erat.)

Ibd. 95: P. Rutilio, quod specimen habuit hic civis innocentiæ. Quis, quæso, civis? aut quid est, civem aliquem alterum specimen innocentiæ habere? Sententiæ et orationi rectæ satisfacit, quod ante Halmium edebatur hæc civitas; sed in codicum scriptura (quorum plures hic cuius) latet fortasse potius hæc *urbs*. Paulo infra scribendum est: non eos, qui ita *iudicarant*, pari scelere obstrictos arbitraretur? Si coniunctivo Cicero uti voluisset, iudicassent dicendum erat.

Ibd. 97: Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus, ubi sumptus? . . . sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces .... te commentatum esse declarant, quis te miserior, cet. In sperando voluntas non spectatur, neque sperandi voluntas contraria est nulli rei gestæ (nullique spei materiæ), sed potestas. Duæ igitur litteræ mutandæ, ut sit: sperare *potueras*.

Pro Plancio 7 quod in optimo codice scribitur: Quid tu magni dignitatis iudicem putas esse populum? subesse puto: Quid? tu *in magistratibus* dignitatis iud. p. e. populum? singulari aliquo compendio in codice archetypo scriptum, quoniam etiam § 13 pro eum magistratum in Erf. est eum macc., in Tegerns. eum · cc.

Ibd. 13: eo plus aberat (tua virtus) a me, cum te non videbam. Inepta temporis notatio. Scribendum videtur: eo plus aberat a me. *Cur* te non videbam?

Ibd. 19: Tu es e municipio antiquissimo Tusculano, ex quo sunt plurimæ familiæ consulares, in quibus est etiam Iuventia: tot ex reliquis municipiis omnibus non sunt. Fuitne: plurimæ familiæ consulares (in quibus est etiam Iuventia), tot, *quot* ex reliquis mun. o. n. s.? [Sic Wunderus.]

Ibd. 59: Hæc illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non est [gravis]), quæ ille a Iove ortus suis præcipit filiis:

Vigilandum est semper; multæ insidiæ sunt bonis;
Nostis cetera; nonne?
Id, quod multi invideant:

quæ scripsit gravis et ingeniosus poeta, scripsit, non ut illos regios pueros . . . sed ut . . . nostros liberos . . . ad laudem excitaret. Mira semper mihi visa est illa iudicum interrogatio, quasi diffidat orator eorum scientiæ, et proximorum aliquot verborum ad admonendum subiectio, quasi illis quattuor verbis magis memoria quam superiore versu ipso excitetur; itaque hanc grammatici suspicionem in margine antiqui codicis annotatam puto, Ciceronem tantum dixisse: Nostis cetera; quæ scripsit . . . poeta, non ut cet. Nam alterum scripsit recte ab aliis omissum puto. Non, quæ scripsit, omnia eo consilio scripsit, sed hæc ipsa. [Partem emendationis præcipuam præcepit Orellius.]

Ibd. 71: Quamobrem non debes...prædicare vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Scr. necessario conservata *st*; nam hoc Cicero interponit contrarium falsæ illi prædicationi.

Ibd. 94: Ego vero hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi, hæc de sapientissimis ... viris ... monumenta nobis litteræ prodiderunt, non

semper easdem sententias ab eisdem ... esse defensas. Scrib. hæc de sapientissimis viris ... monumenta nobis *et* litteræ prodiderunt, non semper cet.

Pro Scauro 16: Quare in eo genere accusationis si vincerer, succumberem et cederem; vincerer omni re, vincerer causa, vincerer veritate. Quis non videt scribendum esse: vincerer *enim* re, vinc. cet.?

Ibd. 24: Atqui homines prudentes natura, callidi usu, doctrina eruditi; tamen cet. Rectius litteræ separandæ: *At qui* homines? Prudentes natura, cet.

Philipp. II, 55 ex eo, quod in codicibus scribitur: Ut Helena Troianis, sic iste huic reip. belli causa pestis atque exitii fuit, simpliciter tollendum est belli, adscriptum ad pestis atque exitii, reliqua tenenda. (Ex edit. quarta oratt. sell.)

Philipp. XIII, 44, cum in codicibus sic scribatur: nisi forte eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, maximo equitatu peditatu (non peditatuque) Gallorum, cumque constet ex Cæsaris scriptis Romanos hoc tempore suis legionibus equites Gallos adiunxisse, peditibus Gallis non usos (nisi raro et paucis, ut Aquitanis), certum est tollendum esse peditatu, quod additum ab aliquo est, qui legionibus eiusdem generis Gallicas copias adiungi debere putavit.

Ibd. 49: Cum hoc pacem M. Lepidus, . . ., si hæc videret, denique aut vellet aut fieri posse arbitraretur? Prave ponitur denique. Scripserat Cicero: si hæc videret, *audiret* denique (id est, aut saltem audiret), aut vellet aut f. p. arbitraretur? Quam facile alterum verbum excidere potuerit, apparet.

Ex iis, quæ ad Ciceronis **epistolas ad familiares**

olim annotaveram, nihil superest ineditum præter duo triave.

Lib. I ep. 2, 1: Videbatur enim reconciliata nobis voluntas esse senatus, quod cum dicendo, tum singulis appellandis rogandisque perspexeram. Quæ esset voluntas senatorum, rogandis singulis scire Cicero poterat, dicendo (ipse) non poterat, sed *in* dicendo, hoc est, dum dicebat, sentire ex silentio, vultibus, significationibus audientium. Paulo post § 2 scribendum est: nam ei Bibuli sententiam (de qua iam non agebatur, quod in alia omnia itum erat) valere *cupierant* (non cupierunt).

Ibd. 7, 8: quia non solum temporibus his, quæ per te sum adeptus, sed iam olim nascenti prope nostræ laudi dignitatique favisti. Quid sit tempora quædam per aliquem adipisci, nescio, neque, opinor, quisquam scit. Cicero Lentulo adiuvante in patriam ex exilio rediit; idcircone ea tempora, quibus rediit, per eum adeptus est? In scholiis Bobiensibus ad orat. pro Mil. c. 15 (schol. Cic. ed. Or. II p. 288), e quibus quia et iam et favisti pro qui, etiam, præfuisti restituta sunt (fauisti quidem ab aliis coniectura occupatum), scribitur per te se sum adeptus, in cod. Mediceo pro quæ priore manu qui. Cicero posuerat: temporibus *iis*, *quum* per te *salutem* sum adeptus.

Lib. III, 9, 3: Profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriæ ponam, committere, ut negligens scribendo fuisse videar, præsertim cum id non modo neglegentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Alterum scribendo delent. Puto subesse: ut negligens *in rescribendo* f. v.

Lib. X, 32, 3: quia, cum . . . bis gratis depugnasset, auctorari sese nolebat. Cod. Medic.

auctore. Scrib. *auctorare se* nolebat. Ipse id, quod ab eo postulabatur, facere nolebat.

Lib. XII, 15, 4 in epistola P. Lentuli hæc leguntur de Rhodiis: Hæc sive timore, ut dictitant, de agris, quos in continenti habent, sive furore sive impotentia paucorum, qui et antea pari contumelia viros clarissimos affecerant et nunc maximos magistratus gerentes nullo exemplo neque nostra ex parte neque nostro præsentium neque imminenti Italiæ urbique nostræ periculo ... mederi, cum facile possent, voluerunt, ubi neque orationem neque sententiam constare in illis: qui affecerant et nunc ... gerentes aut in his: neque nostra ex parte neque nostro præsentium periculo ... mederi voluerunt, satis patet. Fuerat autem forma orationis huiusmodi (nam ipsa verba reperiri præstarive nequeunt): *Ac* sive timore ... sive impotentia paucorum, qui et antea...affecerant et nunc maximos (cum maxime, Schuetz.) magistratus *gerunt*, nullo exemplo neque *nos accipere portu* neque nostro præsentium neque...periculo..mederi..voluerunt.

Lib. XIII, 29, 7: Hoc mihi velim credas, si quid fecerim hoc ipso in bello minus ex Cæsaris voluntate, quod intellexerim scire ipsum Cæsarem me invitissimum fecisse, id fecisse aliorum consilio. Cicero scripserat et sic separari sententias voluerat: (quod *intellexi* scire ipsum C. me invitissimum fecisse).

Paulo plura, omnino tamen pauca, restant proferenda ad **epistolas ad Atticum.**

Lib. I, 14, 7 quod editur: cum Lucceio in gratiam redi, nisi in uno loco a scribendi consuetudine discedere placet, *redii* scribi debet.

Ibd. 18, 2 in codicum scriptura, quæ hæc est: tamen voluntas etiam atque etiam ipsa medicina

efficit, nihil videtur subesse nisi hoc: tamen voluntas *iam* atque etiam ipsa *me* medicina *deficit*. Et deficit iam alii.

Lib. III, 10, 2 (nam de 8, 2 dixi vol. I p. 145) duarum particularum ordo sic invertendus est: quod commisi, ut hæc *non aut* (vulgo aut non) retinerem... aut certe vivus non amitterem. Erant, qui Ciceroni dicerent aut retinenda ius et dignitatem fuisse aut saltem non nisi cum vita amittenda; reprehendebant igitur, quod non aut hoc aut illud (ut vivus non amitteret) fecisset.

Lib. IV, 2, 7: Amicorum benignitas exhausta est in ea re, quæ nihil habuit præter dedecus, quod sensisti tu absens, præsentes, quorum studiis ego et copiis, si ..., facile essem omnia consecutus. Scribendum est: (quod sensisti tu absens, *nos* præsentes); quorum studiis ego cet.

Ibd. 3, 2: Etenim antea, cum iudicinm nolebat, habebat ille quidem difficilem manifestamque causam, sed tamen causam, cet. Neque iudicium nolle dicitur neque agitur de tempore aliquo, quo Clodius iudicium subire magis quam nunc noluerit, sed de eo, quo aliquam tamen spem evadendi ex eo habuerit. Scribendum est: Etenim antea, cum iudicium *volvebat*, habebat ille quidem cet., hoc est, quoties animo proponebat et de eo cogitabat.

Lib. V, 10, 4 edebatur vulgo: ac non modo nemo, sed ne rumor quidem quisquam, ut sciremus, in rep. quid ageretur, cum gravi orationis vitio (rumor quisquam), de quo dicam ad XI, 25, 1; sed codex Mediceus: ac non modo nemo modo ne Roma quidem quisquam, ut sciremus, cet., quod cum mendi nota Baiterus posuit. Efficitur: ac non modo nemo *domo*, *sed* ne Roma quidem quisquam. Non modo nihil domesticarum litterarum de rebus privatis, quarum mentio

præcedit, sed ne Roma quidem omnino ullas se accepisse dicit. [Sic iam Kayser apud Baiterum p. XXXVIII b.]

Lib. VI, 6, 1: Sed crede mihi, nihil minus putaram ego, qui de Ti. Nerone . . . certos homines ad mulieres miseram, cet. Si sic sententias Cicero vinxisset, scripsisset sine dubio: qui (etiam) de Ti. Nerone...miserim. Puto fuisse: ... ego; *quin* de Ti. Nerone ... miseram.

Lib. VII, 2, 3: Eius testamentum deporto Ciceronum signis obsignatum. Cod. Med. detortorio Ciceronum, CZb detortorium Ciceronum. Fuit: deporto *trium* Ciceronum signis. Se et filium et fratris filium (quem affuisse statim significat) dicit. [Sic Orellius II.] (Ep. 4, 2 inter venisset et Balbus excidit et.)

Lib. VIII, 11, 1: Lamentari autem licet. Illud tamen totos dies; sed vereor ne, nihil cum proficiam, etiam dedecori sim studiis. Scribendum ea orationis forma, cuius certissima indicia sunt in licet, in illud, in ordine verborum: Lamentari autem licet illud *quidem* totos dies; sed vereor cet.

Ibd. 11 D 8, omisso quam, quod ex superiore versu errore repetitum est, scribendum: Brevem illius temporis, dum in spe pax fuit, rationem nostram vides, reliqui facultatem res ademit. (§ 7 miror sperni potuisse iisdem procellis, quod non minus certum est, quam quod C. F. W. Muellerus *neque* hæc non ego pro atque h. n. e. restituendum vidit.)

Lib. IX, 1, 4 scribendum est: Appius et eodem timore et inimicitiarum recentium *etiam*; præter hunc et C. Cassium reliqui legati cet. (v. recentium; et tamen præter cet.). Sed fortasse, quoniam dure ad hos ablativos e superioribus elicitur fugit aut simile verbum, et quod idem timor non diversus est ab inimicitiarum timore, præterea scribi debet: Appius *est*

eodem timore inimicitiarum, recentium etiam, aut: *est in* eodem timore. Diceretur ne esse magno timore (hic V, 14, 2), dubitavi olim opusc. acad. I p. 193, ubi confirmavi recte dici esse æterna gloria (add. de divin. I, 38, Corn. Nep. Epam. 2, longe maximo honore Liv. I, 40, Tac. hist. I, 64). Esse magno alicuius beneficio legitur Philipp. VIII, 18, ad Famil. VII, 30; esse odio magno act. I in Verr. 42 (minore se invidia fore, Corn. N. Eum. 7; tanta caritate esse Liv. I, 54); pari, magno periculo esse in codicibus Cornelii Nepotis scribitur Dat. 5, Hamilc. 2, Hannib. 9.

Ibd. 13, 3: Nihil me adiuvit, cum posset; [et] postea fuit amicus, etiam valde, ecquam ob causam, plane nescio. Codices: et quam ob c. plane scio. Scrib. *nec*, quam ob causam, plane scio.

Ibd. 13 A extr.: Quod si una essem, aliquid fortasse proficere possem videri (M. proficiscere possum videre); nunc exspectatione crucior. Non agitur, quid Balbus videri possit, sed quid, si una esset, proficere posset aut saltem posse se crederet ac videretur (aut profecturum se fuisse credat). Scribendum est: proficere *posse viderer* aut: *posse mihi viderer*, ut ex compendio pronominis ortum putetur *m* (possum).

Ibd. 14, 2: nihil Curionem se (Cæsare) duce facere, quod non hic (Pompeius) Sulla duce fecisset; ad ambitionem, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset, ab illo patriæ proditores de exilio reductos esse. Requiri a se, cui contrarium subiiciatur ab illo, multi intellexerunt; in illis ad ambitionem possit aliquis opinari subesse, quod ad hominum genus notandum pertineat (velut damnatos ambitus); sed neque facile quidquam efficitur ad litterarum vestigia aptum, neque commodissime universæ signi-

ficationi (quibus exilii cet.) hæc speciei notatio præponitur. Itaque potius suspicor, ita corrigenda hæc esse: *a se dari reditionem*, quibus superioribus legibus cet. Reditionis nomen (quo redeundi facultas magis significatur quam altero reditus) et apud Ciceronem et apud Cæsarem legitur. Recte huic dari de iis, quæ nunc fiunt, contrarium ponitur revocatos esse de superiore tempore. Sed suspicio hæc est tantum. (Ep. 18, 1 e codd. recentt. et edd. vett. revocandum: si nos non *veniremus* post illud oratio fuit.)

Lib. X, 12, 3: Hic nos C. Marcellum habemus eadem de re cogitantem aut bene simulantem. Mediceus: eadem e re. Scripserat Cicero: eadem *vere* cogitantem aut bene simulantem.

Lib. XI, 21, 3: Hæc autem eiusmodi sunt, ut obliviscar mei multoque malim, quod omnibus sit melius, quorum utilitati meam iunxi. Offensus suarum partium peccatis Cicero obliviscitur sui et mavult, quod melius sit, quibus tandem? Omnibus, quibuscum suam utilitatem coniunxit, hoc est, suis partibus et sibi. Nihil potest perversius. Aptissima omnia erunt revocata particula, quæ ante quorum excidit: malim, quod omnibus sit melius, *quam* quorum utilitati meam iunxi. Omnium (communem) utilitatem præfert partium suarum utilitati. De animo Ciceronis hoc tempore cfr. ad Fam. IX, 6, 2 et 3.

Ibd. 25, 1: quoniam neque consilii tui neque consolationis cuiusquam spes ulla mihi ostenditur. Pronomen quisquam Cicero præter vocabulis homines significantibus addidit etiam appellationibus plurium hominum (in Verr. II, 17: cuiquam generi hominum, cuiquam ordini, ad Fam. III, 10, 6: cuiquam legationi); cum rei nomine coniuncti eius pronominis hoc unum est exemplum non solum apud Ciceronem,

sed apud omnes huius Augustive ætatis prosæ orationis scriptores; (nam rumor quisquam, quod hic V, 10, 4 edebatur, totum confictum erat). Id facillima tollitur emendatione: neque consilii tui neque consolationis *usquam* spes ulla mihi ostenditur.[1])

Lib. XII, 32, 1: Illud autem . . . ipsum volo vitare, ne illæ ad me veniant. Et una est vitatio, ut ego nolim. Sed necesse est. Si illa vitatio esset satisque esset nolle, bene ageretur nec quicquam facilius expediretur. Codex Med. nollem. Scribendum: Et una est vitatio, ut ego *alio*. Nollem; sed necesse est; te hoc nunc rogo, ut explores, ad quam diem hic ita possim esse, ut ne opprimar. Fugam mulieres vitandi causa cogitat, sed differre eam, quantum possit, cupit. De sententia restituta nulla esse dubitatio potest, de vocabulo (alio) potest. Fuitne *avolem?*

Ibd. 42, 1: mihi tamen illud, quicquid erat, non molestum fuit, nihil aliud scire me novi te nihil habere. Sic codices. Addunt editores nisi ante novi, quo fit, ut Cicero sibi ipsam omnium aliorum ignorantiam non ingratam esse dicat, cum hoc dicere debeat, sibi non ingratum esse saltem hoc scire, nihil Atticum novi habere. Scripserat: non molestum fuit, *si* nihil aliud, scire me novi te nihil habere. Notus est usus huius formulæ si nihil aliud pro eo, quod est saltem; vid. in Verr. lib. I, 152, Liv. III, 19, 6, XXX, 35, 8, XXXIII, 44, 9.

Lib. XIV, 20, 4: Quæris, ut suscipiam cogitationem, quidnam istis agendum putem: con-

[1]) Suetonius quisquam de rebus dixit Iul. 59 (a quoquam incepto) et Aug. 57 (ex quoquam, ubi auditur acervo), Columella II, 6, 4 (quisquam ager), alii. Neuius consolationem cuiusquam intelligit; sed de uno Attico Cicero cogitare videtur.

silia temporum sunt, quæ in horas commutari vides. Latinum non est *quærere, ut quis faciat*, pro eo, quod est *postulare*; itaque Baiterus abesse malit illa: ut suscipiam cogitationem, quæ nemo additurus erat, tam Latine præsertim et proprie. Sententiæ formam viderat Lambinus (quod rogas), sed a proximo et vero aberravit, quod hoc est: *Quod vis*, ut suscipiam cog., q. i. agendum putem, consilia temporum sunt, cet. (Ep. 21, 2 utendum esse vetere coniectura: ut *arma* omnes haberent, et res et verbum rei proprium inspicerent ostendit.)

Lib. XV, 6 initio epistolæ, restituta cod. Medicei scriptura, lacuna sic indicanda est: Cum ad me Brutus noster scripsisset et Cassius, ut Hirtium, qui adhuc bonus fuisset, * * * sciebam neque eum confidebam fore mea auctoritate meliorem (Antonio est enim fortasse iratior, causæ vero amicissimus), tamen ad eum scripsi cet. Quæ exciderunt, huiusmodi fere fuerunt: [*confirmarem et excitarem, etsi alieno a causa animo fuisse*] sciebam, cet. Sic demum intelligitur tamen.

Ibd. 20, 4: quæ (mercedes dotalium prædiorum) si fideliter Ciceroni curabuntur, quamquam volo laxius, tamen ei propemodum nihil deerit. Vereor, ne *lautius* scribi debeat.

Ibd. 26, 4 e codicis Med. vestigiis hæc efficiuntur: M. Ælium cura liberabis; me paucos specus in extremo fundo, et eos quidem subterraneos, servitutis *putasse* aliquid (cod. apudtale quid) habituros; id me iamiam nolle (iam non nolle?) cet.

Ad Ciceronis **de philosophia** libros quæ annotata habebam nec antea edideram, ea partim a. 1857 (ad Academica, Tusculanas, paradoxa, libros de rep. et de legibus), partim 1859 (ad libros de nat. deorum, de divin., de

fato) ad Halmium misi, quibus is et Baiterus ita usi sunt, ut maiorem partem in contextu ponerent, reliqua in annotationibus; quæ ad Academica pertinebant, cum sero, impressis iam illis libris, ad Halmium pervenissent, apud Baiterum in eius et Kayseri exemplo leguntur. Neque post id tempus ad hos libros redii, nisi quod eorum, qui de finibus bonorum sunt, recensionem recognovi. Itaque exhausta tum materia, nunc hanc scriptorum Ciceronianorum partem fere præterire licet; nam neque quæ in scripturæ codicum delectu nonnullis locis minus probo, ad hoc scribendi genus pertinent, neque unam alteramve emendationem, cuius necessitas veritasque minus perspecta est, nunc iterum commendare placet.[1]) Ne tamen prorsus nihil dicendum sit, pauculæ emendationes faciunt tum fortasse meo errore omissæ, una in Tusculanis post inventa. Nam

Academ. II, 54, ubi refutatur eorum sententia, qui ex rerum similitudine concludunt posse esse res prorsus nulla nota distinctas, in codicibus sic scribitur: et cur id potius contenditis, quod rerum natura non pa-

[1]) Moleste tuli (dicam enim aperte) Off. II, 17 a Baitero, benevolentissimo meorum iudice, retentam esse, omissa etiam in altera editione coniecturæ meæ mentione, vulgatam hanc scripturam: hominum..studia ad amplificationem nostrarum rerum prompta ac parata virorum præstantium sapientia et virtute excitantur. Quid enim ad nostrarum rerum amplificandarum studium valet (aliorum) virorum præstantium virtus? et quis in hac re sapientiæ locus est? Nostra virtute studia allicienda sunt. Ad hæc cum accedat, ut in antiquissimis codicibus scribatur virorum præstantia sapientia, nihil certius est, quam scriptum a Cicerone esse: morum præstantia et virtute, corrupto morum additum esse sapientia, tum factum præstantium. Antiquum, sed manifestum mendum est.

titur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est, nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint et ova ovorum et apes apium simillimæ. Quid pugnas igitur? cet. Miror primum Baiterum in altera editione vetere Lambini errore deceptum esse, ut scriberet nulla communitas, cum in priore verum tenuisset, positis iis, quæ ego adolescens recte scripsi. Ii enim, quorum hic sententia defenditur, contendebant suo quidque genere esse tale, quale esset, nec esse in duobus nulla re differentem ullam communitatem. Itaque sequitur, ut dicant, naturam non pati, ut non ita sit, pertinetque prima illa negatio ut non ad totum hunc complexum sententiæ ex affirmativo membro et negativo (nec sit — ulla) constantem. Deinde autem iure hæretur in illis nt sibi sint; sed quod Baiterus a W. Muellero sumptum posuit ut si sint et ova cet., sententiæ et disputationi contrarium est; neque enim hoc tanquam falsum comparatur et exempli causa additur, sed simillima ova ovorum, apes apium esse, prorsus conceditur, negatur autem quicquam inde ad id, de quo agatur, argumenti nasci. Itaque rectissime per se hoc ponitur conceditурque: Sint et ova ovorum et apes apium simillimæ, quibus ea, quæ sequuntur, annectuntur. Relinquuntnr illa ut sibi, ex quibus efficitur, quod superiora recte et apte expleat: ulla communitas *visi*. Hoc enim ipsum quæritur, possintne duæ pluresve res visum (*φαντασίαν*) nulla re differens præbere communeque habere.

De nat. deor. II, 26: aquæ etiam admixtum esse calorem primum ipse liquor aquæ declarat effusio. Sic codices antiquissimi (A P V Baiteri, a quibus reapse non dissentit C (H), in quo est dederat effusio), atque hinc nata corrigendo esse perspicuum est, quæ in ceteris sunt, declarat effusæ, d. effusioque, d. et effusio. Prorsus improbabiliter vocabulum tollitur, præ-

eunte codicis H correctore. Scribendum erat: ipse liquor aquæ declarat *et fusio.* Græcum χύσιν Cicero reddit; vocabulo utitur iam Lib. I, 39. [Sic Lallemandus.][1])

Tuscul. IV, 64 quod editur, consentientibus codicibus: quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia, mendosum esse certum est, quod nunquam sequentia aut omnino aut in hac ægritudinis et metus separatione pro futuris ponuntur, ad quæ metus pertinet, ut ægritudo ad instantia (hoc est, præsentia). Ciceronem scripsisse: contemnuntur *veni-*

[1]) Quod doleo interdum etiam a prudentibus hominibus tacita præteriri, quorum certa menda et perspecta a superioribus et emendata sint, eius rei notabile exemplum in huius operis libro III, 23 mihi se obtulit. Nam nihil Baiterus neque in maiore editione neque in ea, quam cum Kaysero curavit, annotavit ad hæc verba: sæpe dixti nihil fieri sine deo. Et tamen prorsus vitiose dei nomen hic poni, ubi omnia ad mundi notionem eiusque cum eis, quæ in mundo essent, comparationem referrentur ipsaque argumenti conclusio proximis verbis constitueretur in illis ex eo procreantur, hoc est, e mundo, Heindorfius intellexerat et accommodate ad id, quod II, 88 legitur: ex quo et oriuntur et fiunt omnia, scribendum indicaverat: nisi ex eo; Schuetzio placuit sine eo. Mihi, cum casu in hunc locum incidissem, statim idem in mentem venit, quod olim apud Heindorfium videram. Contra in eodem libro § 54 nunc sine ulla varietatis mentione editur proxime superiores, cum ante Davisium omnes recte edidissent proximæ superiores. Codicum quidem testimonium ambiguum est; sed ita (proximus superior) Ciceronem locutum esse, reliqui ostendunt loci, in quibus nulla relinquitur ambiguitas aut dubitatio, huius operis II, 53, Orat. 216, ad Fam. I, 9, 20 (ubi temere prorsus Cobetus superioribus tolli voluit), Tac. Ann. I, 77. Nimis facile Orellio graviter erranti creditum est.

entia, apparet ex § 11 (quæ enim venientia metuuntur, eadem afficiunt ægritudine instantia, ubi præcedit: metum futuris, ægritudinem præsentibus), III, 14 (easdem impendentes et venientes timemus), Acad. II, 135, cet. Sequentia ortum est ex eo, quod proximum præcedit longe aliter positum: dux consequentis molestiæ.

Cat. M. 14 scribendum sic esse: ille autem Cæpione et Philippo iterum coss. mortuus est, cum ego quinque et sexaginta annos natus legem Voconiam magna voce ... *suasi*. *Sed* annos septuaginta natus cet. (pro suasissem. Annos sept. n.), admonuit me aliquando Io. Forchhammerus. Nam et prava significatio oritur ex hac coniunctione: mortuus est, cum ego suasissem, et desideratur sed in orationem ad propositum (quod non faciebat is cet.) revocanda.

Ibd. 28 sublata geminatione litteræ scribendum est: sed tamen est decorus *seni* (pro senis) sermo quietus et remissus.

Postremo loco **fragmentorum** quoque ex Ciceronis libris, qui interciderunt, correctiones paucas brevissime subiiciam, Kayseri et Baiteri ordinem sequens. Nam in fr. 8 orat. pro Fundanio (ex Iul. Rufiniano, Kays. p. 7) scribendum est: si tibi hoc *a Parmenone aliquis* ac non ipse Parmeno nuntiasset; in oratione, quæ inscribitur pro L. Othone (p. 26) ponenda ex Arusiano Messio p. 245 Lindem. vera inscriptio: cum a ludis contionem avocavit (cfr. Plut. Cic. 13); in fr. 1 orationis contra contionem Q. Metelli (p. 26) sine dubio scribendum est: sic enim *agam*, ut opinor: insequar fugientem, quoniam cet., fr. autem 9 (p. 27) e codicum Quintiliani vestigiis efficiendum videtur: qui indicabantur, eos

vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi, in *senatus fide posui.* Ex orationum, quæ interciderunt, indice (p. 37) tollenda est, quæ pro L. Atratino fingitur, et quæ incredibili errore pro Cæsare Vopisco; una ponenda, quæ duobus nominibus fertur pro L. Corvino (pravo) et pro C. Orchivio (vero): addenda, si operæ pretium est, quam vol. I p. 155 erui, pro negotiatoribus Achæis. In epistolarum ad Cæsarem libri III fr. 1 (p. 40, e Nonio) scribendum est: non te exercitu retinendo *tuereris* (pro tueri), sed eo tradito aut dimisso; in epist. ad Cæsarem iun. lib. II fr. 7 (p. 42, indidem): scriptum erat equestre prœlium valde secundum, *peditis* (vel *militis*, pro in his) autem potius adversum, libr. autem III fr. 2 (indidem): ego autem *antiquus sum* (pro antiquissimum), *oriundus* (oriundum) Scythis, quibus antiquior lætitia est quam lucrum; in fr. denique epist. ad Catonem (p. 47, indidem): nec idcirco mihi *deserendam* (pro desiderandam) esse dignitatem meam, quod eam multi impugnarint, sed eo magis recolendam, quod plures desiderarint. In Hortensii fr. 66 (p. 63, e Nonio) supplenda, quæ exciderunt, sic: [*si*] ad iuvenilem libidinem copia voluptatum [*accessit*], gliscit illa, ut ignis oleo.

In libri quarti de rep. fr. e Nonio v. auguro (Kayseri et Bait. vol. VIII p. 227) scribi debet: cui quidem utinam vere, fideliter *quidem certe* auguraverim. (Fideliter abunde Ciceronianum non est.)

In Asconii Pediani commentario in Pisonianam p. 126 Hot. scribendum est: qui fuit pater naturalis Africani posterioris de *Macedoniaque* ultimum *et Perse* rege triumphavit. In Milonianæ argumento p. 141: duo de plebe *noti* homines (non novi; cfr. p. 145 extr.), in enarratione p. 151: quod non *fere tra-*

ditur (vulgo: quod non ferat auditor). (De p. 144 vid. vol. I p. 153.)

Cap. III.

Cæsar. Sallustius.

A dispersis Ciceronianæ materiæ reliquiis venio libenter ad **Cæsarem**, ad cuius commentarios emendandos quæ annotavi, fere integra servo, partim ante annos non paucos nata, partim paucos abhinc annos, cum eius, qui tum Galliam imperio regebat, de vita rebusque Cæsaris opere ego quoque ad hos libros relegendos excitatus sensim eos ita pertractavi, ut Nipperdeii recensionem ad instrumentum ab ipso collectum dispositumque exigerem. Ad eas copias nunc, cum hæc edenda recognoscerem, adiunxi Duebneri exemplum Parisiis a. 1867 splendidissime impressum et quæ mihi ab aliis inventa et disputata apud Duebnerum aut alibi occurrerunt, non pauca quidem inania et parum prudenter excogitata in libris, quos omnes in scholis terunt. Ac de codicum quidem generibus et auctoritate, quod ad summam rem attinet, Nipperdeio Duebneroque ita assentior, longe præferendam esse alteram sectam etiam antiquiorum (Bongarsiani, Parisiensis primi, Vaticani) alteri interpolatorum et correctorum, ut tamen, quod illi non negant, in hac ex suo fonte interdum verum verive vestigia servata esse, id ego, maxime in postremis belli Gallici libris, paulo latius patere putem, de quo dicam nonnulla ad V, 25.[1]) In belli civilis commentariis, in quibus tantum deterioribus codicibus utimur, accessit maxime in

---

[1]) His typothetæ iam traditis accepi Philologi vol. XXXI fasc. 3, in quo Hellerus et alibi et p. 517 et 519 in eandem sententiam disputavit.

prima parte libri primi, sed etiam alibi interdum, singularis quædam veteris scripturæ ob codicis archetypi condicionem obscuratio et depravatio, in notissimis quoque nominibus et verbis, et deinde interpolatio tantum Latinorum vocabulorum formam sine ulla sententiæ specie sectans (ut c. 3: completur urbs et ius comitium tr. pl. centurio evocat; cfr. II c. 29). Itaque coniecturæ in belli civilis libris frequentior necessitas est eiusque non lenissimæ, indicia, quibus utatur, interdum incerta sunt aut nulla. Sed tamen in belli quoque Gallici libris, quorum longe facilior et lævior currit oratio, insident menda aliquot nostris codicibus antiquiora.[1]) Incipiam autem a loco et ab aliis tractato et a me ipso antea.

Bell. Gall. I, 17, ubi in Lisci oratione sic in codicibus scribitur: Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant, quod præstare debeant; si iam principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum quam Romanorum imperia perferre, neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Hæduis libertatem sint erepturi, mendum esse consentitur, sed de mendi sede dissentitur. Via igitur et ratione eam indagemus. Primum constat in illis: Gallorum quam R. imperia perferre requiri verbum, in quo comparationis

[1]) Unum et alterum mendum prorsus certa ratione a superioribus notatum et sublatum apud Nipperdeium et Duebnerum tacitum præteritur, ut B. G. V, 1: ad celeritatem onerandi subductionesque, ubi recte Ciacconius subductionisque; nam in utroque celeritas quærebatur et pluralis ineptus est, et VI, 1, ubi Rubenius et Iungermannus consul is pro consulis, quod sic dicitur, quasi consul alius sit, non ipse Pompeius.

et melioris rei significatio sit; quam quod Nipperdeius ex ipso perferre efficit in præferre mutato, Horatius præferre se dixit inertem videri quam sapere et ringi; qui hæc quam illa præferre in prosa oratione dixerit, neminem novi; deinde non animadvertunt ne ceteri quidem, eos, qui frumentum aliave imposita exsolvant, apud huius ætatis scriptores *dare* frumentum aut *præbere* dici, nunquam *præstare*, nisi adiungatur significatio fiduciæ efficiendæ (gewaehrleisten, sichern), quæ ab hoc loco aliena est. Itaque corrigendi conatus eo dirigendus est, ut præstare a frumento abiunctum ad illam comparationem transferatur. Deinde certum est et a multis intellectum, alterum debeant, quod verbi forma prorsus pravum est (pro eo, quod est eos debere; nam pronomen abesse nequit in illis, quibus hoc persuadeatur, significandis), huc translatum esse ex superiore debeant itidem infinitivo subiecto. Iam illius, quam dixi, corrigendi viæ triplex potest esse exitus, primus, quem Faernus invenit, ut scribatur: Hos . . . deterrere, ne frumentum conferant, quod præstare *dicant*, si iam . . . non possint, Gallorum . . . perferre, in quo verbi dicant in debeant mutati ratio non facile redditur, alter, quem ego olim indicavi, ut, sublatis quod et debeant, scribatur: ne ... conferant; præstare, si iam cet., ipse quoque violentior, tertius, in quem postea demum incidi, ut, nulla littera mutata, duæ voces vicinæ sedem permutent: ne ... frumentum conferant, quod *debeant*; *præstare*, si iam cet. Atque hanc rationem nunc prorsus puto sequendam; facillime intelligitur, qui præstare prave cum debeant coniunctum, deinde transpositum sit. Recte autem præstare ex eorum, quos Liscus reprehendit, persona dictum accipitur, pendens ab seditiosa oratione. [In hanc emendationem etiam Hellerus incidit Philol. XXXI p. 519.]

Ibd. 26: Cæsar ad Lingonas litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neve alia re iuvarent; qui si iuvissent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Scribendum: . . . iuvarent; qui iuvissent, se eod. loco cet., hoc est, eos se e. l. h. Altero modo scribendum erat: . . . *iuvarent; si iuvissent*, cet., hoc est, recta oratione: *ne iuveritis; si iuveritis, habebo*; non potest includi *qui*.

Ibd. 42: eo legionarios milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere. Non aptum quam maxime, quoniam simpliciter significatur legio primum fidei locum tenens. Iam melioris familiæ codices omnes habent a prima manu cui quod maxime, supra scripto, nisi in Bongarsiano, quam, quod deteriores tenent. Scribendum igitur cui maxime; nam quod aut ex quoi ortum est aut adscriptum, ut significaretur cui esse quod ei.[1]) [Sic Charkius.]

Lib. II, 17: ut instar muri hæ sæpes munimenta præberent. Ineptus pluralis numerus munimenta; codices boni omnes munimentis. Nemo bonus scriptor instar pro adverbio posuit (*tanquam murus*), sed aut cum verbo *esse* (*esse instar alicuius rei*) aut pro obiecto (*habere instar alicuius rei*) aut appositione adiunctum

---

[1]) Initio capitis necessario e Par. 1 (etsi hunc Dnebnerns subtrahit, substituit Voss. I) et aliquot deterioribus recipiendum est (ut fecit Whittius nostras) existimaret pro existimare; inepte hoc verbum cum licere coniungitur, aptissime cum illo: quoniam ... accessisset. I, 45 recte Dnebnerus (ut ante Whittius) edidit: quare negotio desistere non posset; neque suam neque pop. Rom. consuetudinem pati, cet. Prorsus vitiose ante neque interponitur et geminatione ortum. I, 47 Scaliger præceperat, quod correxi olim: eo magis, quod pridie ... retineri non *potuerant* (pro poterant).

(*epistola instar voluminis*, hoc est, volumen æquans). Cæsar nihil scripserat nisi hoc: ut instar muri hæ sæpes præberent, hoc est, muri vim usumque haberent. Qui munimentis adscripsit, instar muri tamen obiectum esse intellexit, sed, quid esset *instar præbere* (alicuius), non intellexit: deinde, qui instar muri pro tanquam murus acceperat, munimenta fecit, ne præberet obiecto careret. Additamenta manifesta omnes codices habent I, 54 (senserunt), II, 1 (in hibernis), 12 (confecto), 15 (eorum), 20 (quod erat ... oporteret, turbata rhetorica orationis forma), III, 9 (certiores facti), IV, 3 (et atque quod), 10 (que et in oceanum influit), V, 28 (magnas, recte sublatum a Schneidero et Duebnero; ridicule post quantasvis, hoc est, vel maximas, superadditur magnas etiam), VII, 47 (contionatus, quod ipse sustuleram, nondum cognita Gruteri emendatione). Ipse prætermissa ab aliis additamenta notavi I, 26 (si), IV, 24 (oppressis).[1])

Ibd. 22 ipse incideram in emendationem necessariam, quam deinde vidi a Whittio, amico meo et olim discipulo, præceptam. Ineptissime enim milites (quamquam ne hi quidem usquam in proximis per se separatimque appellati sunt) dicuntur *diversis legionibus* (ablativo casu) *resistere*, quasi milites legiones regant. Scribendum igitur est: cum *diversæ* (hoc est, loco et regione separatæ) *legiones* aliæ alia in parte hostibus resisterent. At, dicat aliquis, violentissime ablativus in nominativum mutatur. Si quidem causa mendi non manifesta esset, ex eo orti, quod *cum* coniunctio ab oscitanti librario præpositio habita est.

[1]) II, 4 recte scribitur in codicibus deterioribus: ad hunc propter iustitiam prudentiamque *summam* totius belli deferri. In melioribus ex summam ortum est suam, quod h. l. barbarum est, deinde additum summam post belli.

Ibd. 27: ut ... occurrerent, equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnant quo se legionariis militibus præferrent. Sic codices meliores sine ulla varietate; in interpolatis substituitur: omnibus in locis pugnæ se leg. pr., ex quo illud ortum non esse, satis apparet. Sed quod Nipperdeius pugnant quo deleri vult, fingi, non dico probabiliter, sed mediocriter improbabiliter nequit, cur quis duas voces adeo a sententia et constructione absonas mediæ orationi facillime decurrenti interiecerit. Nec satis perspicue, nullo addito, equites se legionariis prætulisse dicuntur. Scripserat Cæsar: omnibus in locis *pugnando* se legionariis mil. præferrent.

Lib. III, 14: ut neque ex inferiore loco satis commode tela adici possent et missa ab Gallis gravius acciderent. Sic (aut adiici) editur nulla commemorata varietate. At IV, 23 et codices utriusque generis et editiones scriptum habent: uti ex locis superioribus in litus telum *adigi* posset, et B. C. III, 51: ut telum tormento missum *adigi* non posset, ubi ne minima quidem discrepantia notatur. Et tamen quis negat prorsus idem his tribus locis significari, telum cum perveniendi effectu contortum? Atqui, ut hic, sic II, 21 scribitur: longius . . . quam quo telum adiici (adici) posset, nisi quod cod. Cuiacianus adigi habuisse dicitur, et B. Civ. III, 56 editur: tantum ... uti ne telo tormentove adici posset, hoc quidem loco e Scaligeri coniectura contra codices, qui adigi habere traduntur, quamquam æque prava sunt *aciem telo adigi* et *adiici*, necessarioque cum Stephano scribendum est telum tormentumve, ut c. 51. Eademque inconstantia B. Afr. 56 editur: quo telum ex oppido adici non posset, annotatur autem, in codicibus esse abici aut abiici, præpositione manifesto prava, sed c. 72: cui parti corporis eius telum facile adigi posset. Verum quæ

hic c. 56 non tolerata a Vascosano ceterisque editoribus est pravitas præpositionis (abici), ea toleratur B. Civ. II, 34, ubi, priusquam telum *abici* posset aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga vertisse dicitur, plane ridicule; nam abiicere telum (sine usu: wegwerfen) ubique licet, neque eius rei certum tempus mensurave est. Sed et his duobus locis et ceteris omnibus restituendum est sine ulla dubitatione adigi, in quo solo verbo (*adigere*) inesse eam, quam supra posui, significationem, cum *adiicere* de iaciendo non dicatur nisi de oculi ad aliquid conversione manusve impositione, si nihil aliud, solum participium *adactus* docere potest, sæpe de ense aliave re cominus vi in corpus immissa et penetrante, sed non minus de telo e longinquo misso positum (ut apud Vergilium Æn. XII, 320 de sagitta), et *adegit* apud Vergilium VI, 594 de homine per aera torquendo mittendoque (cfr. IV, 25); significatur enim omnino vehemens incitandi et promovendi vis (treiben, hineintreiben... forttreiben). Summa litterarum *c* et *g* in antiqua scriptura similitudo effecit, ut etiam *arbitrum adicere* pro eo, quod est *adigere*, scriberetur in omnibus Ciceronis topicorum codicibus § 43. Permirum est, recentissimos Senecæ philosophi editores de vit. beata c. 19, 3 edidisse clavos suos ipse adicit; nam de clavis stipitibusque et similibus vi urgendis et altius imprimendis *adigere* frequentissime dici lexica docent (apud ipsum Senecam exempla sunt de ira I, 6, 1, epist. 4, 4 et 14, 5 et 70, 25), *adiicere* longissime hinc remotum est. Ne apud Ciceronem quidem de legg. II, 61 ferendum est: bustum propius sexaginta pedes adici ædes alienas, quod etiam accusativus adiectus arguit, scribendumque *adigi*, quod de admovendo non raro dicitur et accusativum rei personæve, ad quam quid admovetur, asciscit. (Ridicule e Cæsaris B. Gall. V, 43, ubi turris, flamma aliquamdiu intermissa, adacta dicitur, hoc est, ad vallum admota, in lexicis ponitur *flammam turri adi-*

gere.) Sed his constitutis intelligemus, quod pridem Iurinius intellexit, B. Civ. III, 56 Cæsarem scripsisse, instructum pro castris exercitum protegi potuisse telis ex vallo *adactis*, hoc est, vehementer contortis, ut supra capita militum transvolarent. Telis abiectis (quod in codicibus et editionibus scribitur) nemo protegitur, non magis quam clipeo abiecto.[1])

Lib. IV, 24: Militibus autem ignotis locis, impeditis manibus magno et gravi onere armorum oppressis simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum. Adeo incommode ablativis (ign. locis, imp. manibus) superponitur dativus oppressis, ita prope necessario onere cum impeditis manibus coniungitur (qua enim alia re impediebantur?), ita nimium est, oppressos fuisse milites eo onere, ut cogar putare oppressis additum esse ab aliquo, qui onere cum impeditis coniungi non attenderet. (Vid. ad II, 17.) Contra c. 25 vereor, ut recte deleatur primis (ex proximis primis navibus), potiusque suspicor scribendum: Hos item ex proximis *primi* navibus cum conspexissent, ut primi illi, qui in proximis erant navibus, conspexisse dicantur, deinde alii etiam ex ulterioribus.

Lib. V, 7: Ille enim revocatus resistere ac se manu defendere ... cœpit. Necessario in asseveratione scribendum est: ille *enimvero* revocatus. Nam eadem vi *enim* poni nemo nunc credat (cfr. emendatt. Livv. p. 244 n.); facillime excidit vero ante revo. [Ita Ciacconius.]

---

[1]) Contra apud Senecam de v. beat 25, 1 recte editores inde a Gronovio ante Fickertum scripserant: inter egentes (me) abiice pro abige. Qui in pontem transfertur, ut ibi mendicus iaceat, abiicitur, non abigitur.

Ibd. 25: Tertium iam hunc (Tasgetium) annum regnantem inimicis multis palam ex civitate et iis auctoribus eum interfecerunt. Codices meliores, ex quibus cetera sumpta sunt: inimicis iam multis. Sed quinam interfecerunt? Nam proxime ante, quid Cæsar fecerit, narratur. Nec Carnutibus universe, si quis eos intelligi putat, cædem tribui ostendunt, quæ subiiciuntur (ad plures pertinebat et deinde: quorum opera cet.). Prave dicitur: inimicis multis palam et iis auctoribus, ut sit: „cum multi inimici essent, iis auctoribus". Vitiosissime post hunc ... regnantem abundare eum perspicuum est. Hæc igitur ex omni parte vitiosa sunt, manifestoque verum est, quod in deterioribus codicibus scriptum Schneiderus et Frigellius secuti sunt: *inimici*, multis palam ex civitate auctoribus, interfecerunt; ad multis accommodatum est inimicis. Quod in melioribus post civitate additur et iis, nisi errore ortum est, cum factum esset inimicis, subesse [mihi ut Davisio] videtur *cædis*. Ut hic verior est codicum alioquin deteriorum scriptura, ita idem iudicandum est (ut I, 42 et II, 4 omittam, de quibus locis dixi) V, 37 (ex prœlio elapsi, ubi meliores lapsi), VI, 11 (idque; mell. itaque, quod plane alienum est), VII, 11 (contingebat, mell. continebat), 12 (ubi deteriores servarunt voces in melioribus, oculo librarii ab oppidum ad Noviodunum aberrante, omissas: Biturignm, positum in via, Noviodunum), 14 (deleri, mell. diligi, hoc et superius a Nipperdeio receptum), 35 bis (initio capitis: cum uterque utrique esset exercitus in conspectu, fereque ... castra ponerent, ... erat in magnis Cæsari difficultatibus res, nisi quod exercitui scribitur, casu ad utrique accommodato, deinde: cum iam ... coniecturam caperet pro ceperat, quod rectum esset, si significaretur res sæpius facta, omisso iam), 44 (dorsum esse

eius iugi prope æquum, sed silvestre et angustum, ubi alteri vitiose: sed hunc silvestrem et ang.), 58 (profecti a palude, mell. prospecta palude, ex quo infeliciter Nipperdeius fecit proiecta palude, quasi de obiiciendo munimento *proiicere* usquam dicatur, nec multo felicius Hoffmannus præsepti palude), 74 (pares pro pari, ipso sequente Nipperdeio, nisi quod paris scribit), 75 (cuique civitati, mell. cuique ex civitate, quod violenter et perverse Nipperdeius cuique populo enarrat, abundante mirifice illo ex civitate), VIII, 5 (oppida amiserant, mell. oppida dimiserant, quod ex oppidamiserant non recte corrigendo ortum est), 10 (barbari inflabantur, quod cum similiter factum esset in meliorum archetypo remotiore barbarinstabantur, natum barbari nitebantur), 12 (ubi hi codices plus decem versus servarunt in alteris omissos, cum archetypi librarius columnam transiluisset), 15 (ubi consederant; mell. ut consueverant, quo recepto origo additamenti subiecti non intelligitur, quodque ipsum tamen sine hoc additamento, quod Nipperdeius cum ceteris iure damnat, intelligi nequit), 29 (timore, ipso Nipperdeio ceterisque probantibus; mell. tempore), 42 (ita quam quisque poterat, maxime insignis . . . telis hostium . . . se offerebat, quæ recte Duebnerus enarrat; in melioribus excidit quam ante quisque), 50 (et necessitudine legationis; ex legatione et quæstura apud aliquem gesta *necessitudinem* nasci, ex Cicerone notum est; *consuetudo* nihil est nisi, quæ iam nominata est, familiaritas privatæ vitæ). Ne quis autem meliora quidem hæc esse putet, sed coniectura nata, et ea prohibent, quæ in melioribus codicibus omissa hic servata sunt (VII, 12, VIII, 12), et ex reliquis non pauca illi suspicioni repugnant.

V, 30: hi sapient; si gravius quid acciderit, abs te rationem reposcent. Inepte per se hoc præ-

dicitur: hi sapient. Scribendum est: hi, *si* sapient, si gravius quid acciderit, abs te rat. rep., coniuncta, ut alibi, duplici condicione, altera remotiore et generali, altera propiore et speciali, de quo genere dixi ad Cic. fin. II, 112 p. 328 ed. II; et sic codex Vindob. apud Schneiderum.

Ibd. 42: Hæc et . . . ab nobis cognoverant et quosdam de exercitu habebant captivos; ab his docebantur. Postrema hæc inepte dissoluta sunt. Aut e deterioribus pro habebant recipiendum est nacti, aut potius scribendum: et, *quod* quosdam d. ex. habebant captivos, ab his docebantur. Excidit quod ante quos.[1])

Lib. VI, 43 in his: magno coacto numero ex finitumis civitatibus in omnes partes dimittit vix fieri potest, ut non exciderit *equitum* post coacto. (Cfr. infra: tanto in omnes partes diviso equitatu.)

Lib. VII, 14: vicos atque ædificia incendi oportere hoc spatio a Boia quoquo versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Duebnerus, „a Boia, inquit", multis criticis suspectum: Nipperdeius uncos circumdedit." Nam neque Boiam, quod tanquam vulgo noti loci nomen ponitur, Cæsar usquam nominavit aut alius quisquam, neque omnino hic unum certum locum nominari res patitur. Sed quis hæc addidit et quo consilio? Iam videat mihi aliquis, quam pusillus error tenebras omnibus obiecerit. Scripsit Cæsar: hoc spatio *ab uia* quoquo versus. Ad utramque viæ partem certum spatium Vercingetorix vastari iubet; quæ

[1]) Cap. 49 sine ulla minima causa spernitur codicum scriptura: Gallum ab eodem Verticone . . . reperit (non eundem fortasse servum, qui c. 45 commemoratus est, sed alium).

longius ab via abessent, nullum hostibus usum præbitura esse. (Hoc quoque ponendum erat vol. I p. 152 ante Senecæ rhetoris locum.)

Ibd. extremo capite mire scribitur: Præterea oppida incendi oportere . . ., neu (scrib. e dett. ne) suis sint ad detrectandam militiam receptacula neu Romanis proposita ad copiam commeatus prædamque tollendam. Debet enim significari „proposita, unde copiam commeatus prædamque habeant sumantque"; verum ita copiam aut prædam *tollere* nemo unquam dixit. Aut scribi debet *potiendam* aut (quod Hotomano in mentem venerat) deleri tollendam; sed illud malim.

Ibd. 19: generatimque distributi in civitates omnia vada ac saltus eius paludis obtinebant. Saltus paludis nullos esse, recte multi indicarunt; quæ substituunt, aut non apta sunt aut longius discedunt. Puto fuisse ac *meatus* (quibus in interiora penetrari poterat aut transiri).

Ibd. 22: et nostrarum turrium altitudinem, quantum has cotidianus agger expresserat, commissis suarum turrium malis adæquabant. Mali turrium vix appellari poterant trabes, neque trabes commissæ (altherius extremitate alteram attingente) quicquam ad turrium hostilium altitudinem æquandam videntur pertinere. Una littera *m* è duabus detracta fit: commissis suarum turrium *alis*, hoc est, partibus laterum extremis, quemadmodum velorum alæ dicuntur. Eæ committebantur trabibus ab una turri ad alteram porrectis et tabulis instratis. [Sic Ciacconius.][1])

---

[1]) Cap. 35. Poterantne cohortes, quæ quadratæ extremis ordinibus plenis introrsus inanes erant, cavæ dici? (*cavis* quibusdam cohortibus.)

Ibd. 54: quos et quam humiles accepisset ... et quam in fortunam quamque in amplitudinem deduxisset. Deducimus, quæ excelso loco sunt, in inferiorem; ex inferiore in superiorem educimus et evehimus. Et *eduxisset* significant codices deteriores, in quibus, *e* semel scripto, est amplitudinemque duxisse. Eadem correctio adhibenda est c. 68, ut scribatur: impedimentis in proximum collem *eductis* pro deductis. Idem error tollendus erit e Senecæ cons. ad Polyb. 6, 2.

Ibd. 56: Nam ut commutato consilio iter in provinciam converteret, ut ne metu quidem necessario faciundum existimabat, cum infamia atque indignitas rei et oppositus mons Cevenna viarumque difficultas impediebat, tum maxime quod . . . timebat. Sic codices, nisi quod deteriores: converteret, id ne metu quidem cet. Non refellam neque eos, qui ut . . ., impediebat mire defendunt, neque eos, qui audacter ut in ne mutant; hoc unum dicam, cum per se prave hoc loco interponi aliorum (quos Cæsar consultos non significat) sententiæ mentionem, sive omnium (ut nemo non . . . existimabat) sive nonnullorum (ut non nemo), tum perspicue cohærere hæc: Nam ut ... converteret, ne ... quidem nec. faciundum existimabat. Hoc reperto confirmatoque, deinde intelligi debet, necessario nullo modo cum verbo faciundum pro adverbio coniungi posse; tum enim subiici causæ debebant, quæ necessitatem itineris in provinciam convertendi tollerent aut saltem minuerent; subiiciuntur autem, quæ prope ipsi necessitati obstabant suadebantque, ut audacter in interiora Galliæ penetraretur. Revocandum igitur e codicibus: id (hoc e deterioribus pro ut) ne metu quidem necessario faciundum existimabat. Concedit Cæsar necessarias metuendi causas fuisse; sed ne iis quidem cedendum se putasse. Restat, ut cum Rob. Stephano aliisque tollatur mendum ortum ex erroris causa non rara, ut ex dua-

bus vocibus relativis continuis (quom quod) altera omitteretur (cfr. de VIII, 42 ad V, 24). Scripserat enim sine dubio Cæsar: Nam ut . . . converteret, id ne metu quidem necessario faciundum existimabat, cum *quod* infamia atque indignitas rei . . . impediebat, tum maxime quod cet. Ut ante ne tum quidem ex ultima syllaba verbi converteret ortum est.

Ibd. 86: loca prærupta ex ascensu temptant. Neque usitate neque recte dicitur ex ascensu locum temptare. Rectum et Latinum erit: loca prærupta *exscensu* temptant.

Lib. VIII, 9: Hæc (castra) imperat vallo pedum XII muniri, loriculam pro hac ratione eius altitudinis inædificari. In pronomine hac omnes iure hærent; sed ne illo quidem sublato usitate dicetur pro ratione altitudinis. Puto Hirtium scripsisse: pro *portione* eius alt. (De c. 19 dixi in emendatt. Livv. p. 61 n.)[1]

Ibd. 24: ad colonias civium Rom. tuendas ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore æstate Tergestinis acciderat, qui repentino latrocinio atque impetu illorum erant oppressi. Satis infinite illorum dicitur, quoniam non iidem hoc barbari fecerant, qui in ceteris coloniis timeri poterant. Sed codices meliores impetu incolæ illorum, deteriores impetu eorum.

---

[1]) VIII, 5 scripseram: calamitate ceterorum *docti*, deinde *conlectis*. Illud Kochium, hoc Gœlerum occupasse video. Sub tentoriorum utrum iumentorum lateat, quod Kochius suspicatus est, an vocabulum supellectilem significans, non decerno.

Significatur impetu *Istrorum*. Ad id nomeu adscriptum fuerat illud incolæ. (Ponendum hoc fuerat vol. I p. 145. Latere nomeu proprium vidit etiam Frigellius; sed Illyriorum longius discedit, uec illi hæc loca attingebant.)

Ibd. 28: Cuius præceptis ut res gereretur, Q. Atius Varus . . . suos hortatur, cet. Opinor fuisse: ut *mos* gereretur. Neque euim præceptis recte accipi posse videtur: „ut præceperat“.

Ibd. 36: Qua re ex compluribus cognita, cum iutelligeret (C. Caninius), fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse, magnæ felicitatis esse arbitrabatur, nemiuem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate uuntium Drappeti perferret. Et ex his verbis et ex iis, quæ sequuntur, apparet, Cauinio in mentem venisse, posse Drappetem et eius copias incautos opprimi, autequam quicquam de Lucterii clade omnino audirent, uedum ea perterrerentur. Non in terrore hostibus iam incusso, sed in securitate eorum ex ignorantia spem habebat. Itaque senteutiæ perspicue repugnat perterritos. In deterioribus codicibus scribitur perterreri reliquos facile et opprimi. Tollendum et perterritos et perterreri (cum et), illatum utrumque, uon intellecta uarratione et sententia, ex superiore illo de Lucterio: repentino malo perterriti.

Ibd. 52: Neque hoc tantum pollicitus est (C. Curio), sed etiam per se discessionem facere cœpit; quod ne fieret, cousules amicique Pompeii iusseruut, atque ita rem moderando discusserunt. Neque iubendi hic locus erat (præsertim amicis privatis Pompeii), ueque Latine dicitur iubeo, ne fiat. Neque moderatio ulla in hac re erat aut ab Hirtio in Cæsaris adversariis laudatur. Scribendum est: Quod ue fieret, consules am. P. *evicerunt*, atque ita rem *morando* discusserunt. Ac morando iam Iurinius.

Belli civilis libri primi primis capitibus, de quorum depravatione singulari supra dixi, non multum auxilii, quod non ab aliis occupatum sit, affero. Itaque indicabo aliquoties confirmandi causa, in quæ ab aliis inventa sponte inciderim.

Lib. I, 4: Scipionem eadem spes provinciæ atque exercituum impellit ..., simul indiciorum metus, adulatio atque ostentatio sui et potentium, qui in rep. iudiciisque tum plurimum pollebant. Neque significatur nec facile intelligitur, quos homines Scipio adulatus sit, aut quomodo ea adulatio eum impellere potuerit. (Homines Scipionem adulantes significari nullo pacto patitur nomen cum Scipionis ipsius spe, metu, ostentatione coniunctum.) Accedit copulationis forma vitiosa (simul metus, adul. atque ost.) Itaque valde suspicor tollendum adulationis nomen prave ad ostentationis nomen adscriptum. Sed ipsa ostentatio sui et suarum rerum est; alios (potentes) nemo ostentat. Scriptum videtur fuisse: simul iudiciorum metus atque ostentatio sui et *potentiæ*, *qua* in rep. iudiciisque tum plurimum *pollebat.*[1])

Ibd. 6: Marcellus vero passurum in præsentia negat. Codices non pro vero habent. Fuerat, opinor: Marcellus *cos.* passurum cet.

Ibd. 7: ut tribunicia intercessio armis notaretur atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis esset restituta. Scribendum primum

---

[1]) Cap. 3 annotaveram sic scribendum esse: Completur urbs et *ipsum* (codd. et ius) comitium tribunis, centurionibus, evocatis, ignarus in idem incidisse Hugium. In comitio ante curiam Cæsar obversatos significat, ut senatum terrerent. Cap. 5 *latronum* audacia mea sponte scripseram, cum nondum scirem Manutio idem placuisse.

vetaretur; nam notare armorum non est, nec notari, sed tolli intercessionem querebantur. Deinde non tollenda plura verba, sed, ut contraria inter se acerbe referantur, addenda, quæ post nis (annis) facile excidit, præpositio: quæ superioribus annis (primo ipsius Pompeii consulatu) *sine* armis esset restituta. [Sic Hotomanus.] (Paulo post ego quoque conieceram: amissa restituisse videatur *bona*.)[1])

Ibd. 22: uti se a contumeliis inimicorum defenderet, ut tribunos plebis in ea re ex civitate expulsos in suam dignitatem restitueret. Ineptissimum est in ea re nec melius, quod superiores editores contra codices posuerant, ea re; utrum enim ob contumelias inimicorum Cæsaris an ad Cæsarem a contumeliis defendendum? Cæsar scripsit: tribunos pl. *iniuria* ex civitate expulsos. [Sic Faernus.] (Apud Ciceronem pro Flacco 77 quod ex iniuria factum erat in curia, ante multos annos correxi.) Eodem capite paulo post scribitur: adeo esse perterritos nonnullos, ut suæ vitæ durius consulere cogantur. Scribendum est *conentur*, hoc est, ut meditentur, ut in eo sit, ut consulant (de consilio effectui propinquo), ut persæpe hac ætate conari ponitur; vid. hic c. 20, Cic. Verr. III, 1, V, 11, Læl. 16, Brut. 292, Lucret. I, 25, 937. [Sic iam Gruterus.]

[1]) Cap. 9 in transcursu in memoriam revocabo immerito neglectam Elberlingii, sodalis olim et amici mei, (et ante eum Hotomani) emendationem: sibi semper primam fuisse dignitatem. Nam de Cæsaris ipsius dignitate (quem novicio et Gallorum usu honorem appellamus) agi clamant, quæ subiiciuntur. (Cfr. bell. Alex. 8: qui primam dignitatem haberent.) Cap. 14 extr. Rubenius, prudentissimus alioquin homo, aberravit. Non circum familias (gladiatorias) conventus Campaniæ Lentulus gladiatores Cæsaris custodiæ causa divisit (neque enim ullæ conventus familiæ erant, et minime tuta ea custodia fuisset), sed circum familiares suos, qui in illo conventu erant.

Ibd. 35 (in Massiliensium excusatione, cur neque Cæsari neque Pompeio se adiungant): quorum alter (Pompeius) agros Volcarum Arecomicorum...publice iis (Massiliensibus) concesserit, alter (Cæsar) bello victas Galliæ (sic Par. 2, Vindob., Gallie Leid. I, Gallias recentiores) adtribuerit vectigaliaque auxerit. Sic codices mendose. Sed quod e Glandorpii coniectura scribitur bello victos Sallyas, fefellit eum ceterosque inanis species. Nam Sallyum sive Salluviorum a Cæsare victorum Massiliensibusque attributorum nulla usquam fit mentio neque fieri potuit, ut qui multò ante domiti in provinciæ parte numerarentur. Pompeii, qui per Galliam provinciam in Hispaniam ivit, muneri recte contrarium refertur, quid Cæsar Gallia (tota et barbara) victa fecerit. Sed et ex ipsius Cæsaris silentio (qui beneficia sua hoc loco non omissurus erat) et reliquorum et ex animo Massiliensium in bello civili perspici potest, Cæsarem nihil magni muneris in eos contulisse nec populos novos eis attribuisse. Massilienses, ut utriusque beneficiorum par momentum efficerent neve Cæsarem deprimendo offenderent, a Cæsaris parte beneficii loco ponunt servata, quæ iam haberent, et nonnihil aucta. Hoc enim codicum quoque vestigia ostendunt, e quibus effici videtur: alter, bello *victa Gallia ead(em) tribuerit* vectigaliaque auxerit. Cum elisis litteris em factum esset Gallia e adtribuerit, primum victas, deinde (in recentioribus codd.) etiam Gallias scriptum est. [Victa Gallia Hotom.]

Ibd. 39: Erant ... præterea scutatæ citerioris provinciæ et cetratæ ulterioris Hispaniæ cohortes circiter LXXX equitumque utriusque provinciæ circiter V millia. Nipperdeius, animadverso errore, quod c. 48 (et 75) aperte cetrati ex citeriore provincia commemorantur nec ullum alibi vestigium est Hispanorum utriusque provinciæ armorum genere discretorum,

qnum ex ulteriore Hispania, quam Varro obtinebat, prorsus nulla auxilia Afranium et Petreium habuisse pntaret, imprudenter et violenter delendo grassatns est, oblitus, si sic Cæsar scripsisset, ut ipse vult (præterea scutatæ et cetratæ cohortes circiter LXXX equitumqne circiter quinque millia), nemini in mentem venire potuisse quicquam de provinciis addere. Quis sit error, et ipsa verborum forma ostendit (nlterioris Hispaniæ, nbi Cæsar tantum ulterioris posuisset) et res. Nam cum Cæsar Afranium et Petreium narrasset peditatus auxilia ex sna tantum provincia (citeriore) habuisse, equitatus etiam ex ulteriore, peditatum antem armorum genere distinxisset itaqne scripsisset: præterea scutatæ citerioris provinciæ et cetratæ cohortes circiter LXXX equitumque utrinsque provinciæ circiter V milia, librarius aliquis, utriusque provinciæ in equitatu mentione commotus, peditatnm qnoque ut armis, ita provinciis discretum putavit, deceptnsque etiam ordine verborum addidit illud ulterioris Hispaniæ. Paulo post in hinc latet nnmerns optimi generis hominum. Ante andierat plura excidisse et ea, quæ supersunt, ad Varronem pertinere ipse quoque annotaveram.

Ibd. 45: Prærnptus locus erat, utraque ex parte derectus, ac tantum in latitndinem patebat, ut cet. Suspicor Cæsarem scripsisse: Locns erat ntraqne ex parte derectus cet. Ad derectus explicandum adscriptnm præruptus incommodo loco in orationem irrepsit.[1])

---

[1]) Certius est c. 51 scribendum esse, ut Hotomanus volebat: cum servis *libertisque*, non liberisque. Nam quod *τέκνα* interpretantur, primum Cæsar neque tam ambigue scripsisset et certe liberos servis præposuisset. Sed omnino in hoc commeatu sagittariorum, equitum, impedimentorum ad exercitum euntium nihil est loci feminis puerisve.

Ibd. 64: cernebatur equitatus nostri prœlio novissimos illorum premi vehementer ac nonnunquam sustinere extremum agmen atque interrumpi. Qui premuntur ipsi novissimi, illi quomodo extremum agmen, quod ipsi sunt, sustinere dicantur, non intelligo; nec primi insequentium et lacessentium nonnunquam, sed semper sustinendi erant; nominativo casu extremum agmen accipi nullo modo potest. Scribendum igitur iudico: ac nonnunquam *subsistere* extremum agmen atque *iter* interrumpi, adscita in interrumpi Forchhammeri mei coniectura, quam Duebnerus quoque secutus est. [Subsistere Vascosanus.][1])

Ibd. 71: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse. Nihil est timoris signum mittere, scribendumque certissime signa *dedisse*, fortasse signa *iam dedisse*. Paulo post ridicule hæc coniunguntur: Quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde discedendum esset Afranio nec sine aqua permanere posset. Quis enim dubitabat, quin *aliquo* omnino loco pugnandi facultas futura esset, et quid hoc contrarium habet iniquo loco? Nec melius est, quod ex uno recentissimo codice substituitur, alio loco. Quo autem pertinet tamen? Scripserat, ni fallor, Cæsar: datum iri *iam æquo* loco pugnandi facultatem. Qui pugnam poscebant, si Cæsar iniquitate loci deterrere-

---

[1]) C. 62 editur: ut equites ... possent tamen atque auderent flumen transire, pedites vero tantummodo ... summo pectore exstare et ... impedirentur cet. Nescias, utrum pravius sit, possent et auderent exstare, an: auderent ... et impedirentur. E cod. Leid. 1 recipiendum exstarent iam Davisius Morusque et alii viderant.

tur, admonebant, brevi æquum locum datum iri, cum Afranius ex eo, quem nunc teneret, discedere cogeretur.

Ibd. 74: Deinde imperatoris fidem quærunt, rectene se illi sint commissuri. Non quærunt requiruntque fidem, quasi desit, sed qualis sit, quærunt. Geminanda syllaba est: Deinde *de* imperatoris *fide* quærunt. Intellexerant hoc iam Ciacconius et Scaliger, nec tamen hæc nomina editores, ut attenderent, moverunt.

Ibd. 79: Nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut . . . ultro eos tuerentur. Usus loquendi certissimus postulat *auxilio* (ut aliquid ab iis auxilii haberent); id oscitans librarius mutavit ob sequens quorum.

Ibd. 81: tota nocte munitiones proferunt castraque castris convertunt. Castra castris convertere quid sit, neque exemplo ullo docemur neque ex ipsa verbi natura et usu intelligere possum; castra castris *conferre* de eo, quod h. l. aperte significatur, et Cicero et Livius et ipse Cæsar (b. civ. III, 79) et Hirtius (b. G. VIII, 9) dixerunt, idque verbum hic quoque a Cæsare positum iudico, etsi proxime præcedit proferunt. [Sic Ciacconius.] Sequitur: Sed quantum opere processerant et castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius, et præsenti malo aliis malis remedia dabantur. Adeo dure subiectum mutatur. cumque de ipso hominum conatu iudicetur (*κακὸν κακοῖς ἰῶντο*), passive dicitur, adeoque pravum est remedia dare malo malis, ut vix dubitem, quin Cæsar *remediabantur* scripserit, quo verbo si eum uti potuisse non crederem, quoniam apud infimæ demum ætatis scriptores reperitur, ab ipso medebantur

positum dicerem, pro eo substitutum postea remediabantur. Sed tam facile huiusmodi deponentia a substantivis ducebantur, ut hoc Cæsari sub stilum venisse negare non audeam, qui etiam materiari dixerit. Nam adiectivum male materiatus alia ratione fingitur (ut male moratus, similia). Remediabilis et irremediabilis apud L. Senecam et Plinium mai. leguntur.

Ibd. 82 permire spatii brevitas, etiam in fugam coniectis adversariis, non multum ad summam victoriæ iuvare potuisse dicitur, cum hoc significetur, propter spatii brevitatem ipsam victoriam non multum profuturam fuisse. Quod enim obstat, ne aliud quid prosit, ridicule ipsum non adiuvare dicitur. Accedit, ut non de summa victoriæ agatur, sed de victoriæ fructu ad summam, hoc est, ad summam rei et certaminis. Itaque audeo suspicari a Cæsare scriptum fuisse: quod spatii *brevitate* ... non multum ad summam *victoria* iuvare poterat, eo ablativi pro præpositione propter usu, de quo dixi Gr. Lat. § 256 n. 2, posito exemplo e b. Gall. V, 34, cui adiungi potest III, 29 (continuatione imbrium) et (Hirt.) VIII, 9 (sive certaminis periculo cet.). Corrupto victoria et cum summam conflato, ne subiectum deesset, factum est brevitas. Quæ interpolandi levitas et audacia ne incredibilis videatur, in hoc ipso capite admonemur egregia Forchhammeri mei emendatione, quam iure Duebnerus secutus est; vidit enim, cum ex impediendæ reliquæ munitionis causa factum esset imp. rei quæ munitionis causa, additum esse ad mendum aliquo modo occultandum fiebat, ut in omnibus nostris codicibus scriberetur: rei quæ munitionis fiebat causa similiterve, sine sensu. Conferri etiam velim, quæ de subiecto et obiecto a librariis permutatis dixi vol. I p. 585 et Hauptii in Senecæ libello de const. sap. c. 4, 3 emendationem.

Ibd. 84, ubi Afranii pro se et suis apud Cæsarem oratio redditur, pæne incredibile est ab omnibus sic edi: Itaque se victos confiteri; orare atque obsecrare, si qui locus misericordiæ relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant, quasi, qui supplicium patiuntur, dici possint ad ultimum supplicium progredi et necesse habere progredi, quorum utrumque eius est, qui necesse putat ultimum supplicium sumere. Itaque *habeat* de Cæsare coniectura scripseram, cum nulla esset apud Nipperdeium varietas annotata. Nunc apud Duebnerum video habeat e duobus antiquioribus codicibus et pluribus recentium proferri et tacite sperni. [Primi editores non spreverant.]

Ibd. 85: Neque enim sex legiones alia de causa missas in Hispaniam septimamque ibi conscriptam neque tot tantasque classes paratas neque submissos duces rei militaris peritos. Classes nullas omnino in Hispania fuisse aut in omni hac rerum narratione appellari, constat et expositum est a Nipperdeio. Latet hic quoque mendum licenter mutando occultatum; scriptum enim fuerat sine dubio: neque *cohortes alasque* paratas. Cum ex cohortes alasque factum esset non primo errore, sed sensim tot tantasque, additum est classes. Paulo post, ubi in codicibus est: in se etiam ætatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur, scribendum est non quum (parum enim apta causalis significatio est), sed *quin* (nihil valere nec obstare, quin), quæ particula non ita raro in quod transiit, velut apud Ovidium Trist. V, 6, 27 (ad Cic. de fin. V, 32 p. 662):

Lib. II, 1 ex hac codicum scriptura: ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani non adiacet faciendum fuisse videtur, sed adigitur, hoc est, admovetur et

quasi insinuatur (sich hineinkeilt); cfr. quæ ad b. Gall. III, 14 dixi. (Paulo post recte Ciacconius evocat pro vocat.)[1])

Ibd. 5 (de Massiliensium, dum ante portum classes pugnant, animorum habitu): ut omnis iuventus, quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis cum liberis atque uxoribus ex publicis custodiis quæ aut muro ad cælum manus tenderent cet. Nesciunt, quid faciant verbis ex publicis custodiis quæ. Emendatio nec obscura et certa est: *e speculis custodiisque*. Custodiæ enim in altis locis erant. (Cap. 6 scribendum esse: et artificio gubernatorum *et* mobilitati navium locus dabatur, iam Hofmannum animadvertisse video.)

Ibd. 16: ubi (Massilienses) ... suorum tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interire, parique condicione ex muro ac turribus bellandi data, se virtute nostris adæquare non posse intelligunt, ad easdem deditionis condiciones recurrunt. Quod est spatium propinquitatis? et qui spatio propinquitatis perire potest usus tormentorum? Nam et longinquitate spatii (vel spatio) et brevitate nimia perire posse omnes scimus. Nimirum hic quoque, simili errore atque I, 82, cum Cæsar scripsisset *spati propinquitate*, ex spati, quod plenum non videbatur, factum est spatio, deinde propinquitatis. Tum autem, quoniam se pronomen

[1]) C. 4 ex invisis latitatis recte Elberlingius iuvenis effecerat invisitatis, quo uti debuerat Nipperdeius. Duebnerus inusitatis.

necessario (etiam ob positum) subiecti loco est, opinor scriptum fuisse se *virtutem* nostris adæquare non posse.[1])

Ibd. 29 ad ipsa scripturæ menda, quibus posterior capitis pars in nostrorum codicum archetypo obscurata et perturbata erat, certo tollenda prope nihil afferre possum, in quibusdam fortasse formam sententiæ et partium separationem melius adumbrare, quod faciam sine ulla argumentatione: [Erat] civile bellum; genus hominum, *cui*, *quod liberet*, *liceret* facere et sequi, quod vellet; legiones eæ, quæ paulo ante apud adversarios fuerant; (nam etiam Cæsaris *beneficia imminuerat* consuetudo, qua offerrentur;) municipia etiam diversis partibus coniuncta (*æque* enim ex Marsis Pelignisque veniebant); *et* qui superiore nocte in contuberniis † commilitesque [*circulisque*?] *auditi fuerant* sermones militum dubii, durius accipiebantur, nonnulli etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur. In his extremis fieri potest, ut lacuna sit et huiusmodi fuerit forma: et qui superiore nocte in contuberniis † commilitesque *fuerant*, graviora *afferebant*; sermones cet. Illud certum est veniebant universe de militibus utriusque partis dici. (Æque pro neque Nipperdeio debetur, imminuerat Iurinio).[2])

---

[1]) C. 21 Elberlingius recte scribi voluit: Tributis quibusdam *populis* privatisque præmiis, ut est in tribus ex antiquioribus codicibus. Non præmiorum genus distinguitur, sed eorum, qui acceperint.

[2]) Cap. 30 Clarkius ad veritatem suspicione prope accessit; sic enim scribendum est: quæ . . . castra Vari oppugnanda censerent, quod *id* (hoc vulgo abest) huiusmodi (seditiosis) militum consiliis maxime contrarium esse arbitrarentur, sublato otium. Nam quod, addito in, contrarium esse enarrant nocere, prorsus fieri nequit.

Ibd. 31: Aut vero quid proficimus, si ... discedimus? Scrib.: At vero. Aut neque per se aptum est neque cum vero semel posito sic coniungi potest.

Ibd. 34 scribendum: Simul ab sinistro cornu P. Attii equitatus omnis et una levis armaturæ interiecti complures ... cernebantur *et* ad eos Curio (vulgo: cernebantur. Ad eos C.) equitatum... mittit. Alioquin simul non habet, quo referatur.

Lib. III, 4 Cæsar scripsisse videtur: ex servis suis pastoribusque *amicorumque* suorum.

Ibd. 10: Condiciones pacis ... Romæ ab senatu et a populo peti debere. Interea et reipublicæ et ipsis placere oportere, si uterque in contione statim iuravisset cet. Neque reipublicæ placere aliquid recte dicitur aut etiam placere ei oportere, neque Latinum est placere oportere, si ... iuravisset pro eo, quod est utrumque iurare. Vitium latet in interea. Cæsar scripserat ... debere. *Id interesse* reipublicæ et ipsis placere oportere. Si uterque in contione...iuravisset se...exercitum dimissurum, depositis armis ..., necessario populi senatusque iudicio fore utrumque contentum.

Ibd. 11 (ubi agitur de L. Vibullio, Pompeii præfecto, a Cæsare, in cuius potestatem venerat, cum mandatis et pacis condicionibus ad Pompeium misso): Vibullius his expositis Corcyræ non minus necessarium esse existimavit de repentino adventu Cæsaris Pompeium fieri certiorem, cet. Iure mirantur Vibullium, quæ ad Pompeium, qui in Candavia erat, mandata haberet, Corcyræ exposuisse, itaque Corcyræ Nipperdeius tolli voluit; sed manet pravitas; cui enim et quando exposuit? Omnino perridicule et perverse post Cæsaris mandata dantis orationem continuo exposita mandata dicuntur, tum demum de itinere ad Pompeium narrari

incipit. Nimirum hic quoque ludimur antiquo mendo interpolando occultato. Sic enim scriptum a Cæsare erat: Vibullius (qui nave missus erat), *expositus* Corcyræ, non minus cet. Iam ordine omnia procedunt et narrantur, escensio primum Corcyræ facta, tum susceptum celerrime ad Pompeium iter, cetera. [Sic Ciaccon.] Sed in festinati itineris narratione residet mendum a multis animadversum necdum plane correctum. Sic enim in codicibus scribitur: continuato nocte ac die itinere atque omnibus copiis mutatis ad celeritatem iumentis ad Pompeium contendit. Sub illis omnibus copiis, quæ Nipperdeius sine ulla probabilitate deleri vult, iam Lipsius viderat subesse aliquid, quod ad frequentiam mutationis pertineret, cuius significatio abesse nequit, sive eam temporis nomine contineri velis (omnibus horis) sive, quod apud antiquos magis suspicere, loci. Itaque Lipsius omnibus oppidis. Sed parum id erat fieri in oppidis sæpe longe distantibus. Ipsæ litteræ verum demonstrant: omnibus *coponis* (cauponis).[1])

Ibd. 13: Cæsar præfecto occupato itinere ad Dyrrhachium finem properandi facit. Sic codices, nisi quod nonnulli profecto vel perfecto habent; unde quod Aldus fecit, ceteri tenuerunt, præoccupato, ei nemo facile adscripturus interpretationem erat, minime quidem perfecto, ex quo præfecto ortum Nipperdeius putat. Cæsar sine dubio posuerat *præcepto* itinere, eique adscriptum est occupato. [Ciaccon.] Paulo post, ubi in codicibus scribitur: ut castellis vigiliisque bene meritæ civitates tutæ essent præsidio, non delendum erat

[1]) Elberlingius commemorata Lipsii coniectura „rarius aliquod vocabulum scriptum fuisse" suspicatur, quod non intellectum mutaverint librarii. Proxime aberat a vero.

præsidio, cuius vocabuli addendi nulla causa fuit, sed retrahendæ litteræ quattuor, quæ post sent (essent) exciderunt: tutæ essent *sine* præsidio; id enim caput rei erat, præsidio imposito opus non esse.

Ibd. 16 egregiam Elberlingii emendationem, qui, cum scriberetur Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, sublato Pompeii nomine, quo omnia pervertuntur, *suam* summam esse . . . voluntatem restituit, neglectam a Nipperdeio, secutus est Duebnerus (nisi quod minus bono ordine summam suam posuit). Sed restat, quod Bibulus dicitur inimicitias habuisse privatas cum Cæsare ex ædilitate et prætura conceptas; nemo enim in hac re præturam Cæsaris Bibuliqve nominat, consulatum nemo non commemorat. Itaque hic quoque interpolationis licentia apparet; nam cum *consulatu* ante conceptas, oculo ad alteram syllabam con aberrante, omissum esset (ex ædilitate et conceptas), additum est prætura; sciebat, qui interpolavit, eam ædilitati proximam esse. Apparet utriusque interpolationis partum prorsus gemellum esse recteque Beroaldum audacem fuisse.

Ibd. 17: Nihilominus tamen agi posse de compositione ..., neque hanc rem esse impedimenti loco. Ille neque legatos Cæsaris recipere cet. Ineptum *esse impedimenti loco* pro eo, quod est *esse impedimento*. Codices: neque hanc rem illis esse impedimenti loco neque legatos cet. Cæsar scripserat: neque hanc rem *illi* esse *impedimento. Libo* neque legatos cet. Nomen proprium corruptum est.

Ibd. 18: Bello perfecto ab iis Cæsar hæc facta cognovit, qui sermoni interfuerunt; conatus tamen nihilominus est aliis rationibus per colloquia de pace agere. Debebat esse: Hæc Cæsar bello perfecto. Sed cur perfecto demum bello hæc Cæsari indicata sunt, quæ statim renuntiari debuerunt? et

quo pertinet nihilominus? Nam deterrere Cæsarem, quæ nondum cognoverat, non poterant. Sententiæ sic separandæ sunt: reductus existimabor bello perfecto". Ab iis Cæsar hæc cet. [Recte quædam edd. vetustiores.].

Ibd. 19: et crebro...pronuntiaret, liceretne civibus ad cives de pace duo legatos mittere. Delent duo, quod sane perineptum est; sed aptum, quod latet, de pace *tuto* legatos mittere. (Paulo post recepta Elberlingii emendatione retinendum erat una e codicibus: atque una visurum, quemadmodum. Deinde egregiam Oudendorpii coniecturam: sed (debebat addi: is) omissa oratione de pace altercari cum Vatinio incipit clarissime confirmant codicum vestigia apud Duebnerum indicata interpolationisque fœditatem aperiunt. Id ipsum Cæsar, Labieno inimicus, reprehendit, quod omissa ea re, cuius causa colloquium petitum esset, inutiliter altercari cœperit. Equidem cum solo Nipperdeii exemplo uterer, omnibus litteris (excepto is) eandem emendationem feci.) [Tuto iam Dionys. Vossius.]

Ibd. 25: Ac nonnullæ eius rei prætermissæ occasiones Cæsari videbantur, quod certe sæpe flaverant venti, quibus necessario committendum existimabat. Quid hic agit certe? et quam infinitum flaverant venti, et ventis committendum esse? Latet verum non valde involutum: quod *cercii* sæpe flaverant venti. (Paulo post aberravit Nipperdeius, non attendens leniores ventos incommodos fuisse Cæsarianis, velis utentibus et celeri navigatione Pompeianam classem vitantibus, ut apparet e cap. 26.)

Ibd. 30 scrib.: Nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant ipsi, *et* iter secundum eas terra direxerant. (V. viderant, ipsi iter cet.)

Ibd. 36: nam plerumque in novitate fama

antecedit. Manifesto significatur famam re maiorem esse. Scribendum videtur fama *antecellit.*[1])

Ibd. 44: Atque ut nostri perpetuas munitiones videbant perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani ac nostros post tergum adorirentur, [timebant] ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant, ne quem locum nostri intrare ... possent. Quod inclusum est verbum, Faernus sustulit, additum (at vide licentiam), cum, ne unde penderet, non animadverteretur. Sed corruptum esse videbant nec sententiam constare, manifestum est intellectumque a multis; corrigendo aberrant (ut longe Kochius, quem Duebnerus secutus est). Nihil præter illud unum verbum mutandum: Atque ut nostri perpetuas munitiones *volebant* perductas ..., ne ..., ita cet. Eodem capite paulo post scribitur sic: Quæ cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copiis ... non constituerat, tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, cet. Quæ non habet, quo referatur; (hoc vitium sensit Terpstra;) cum erant non recte dicitur (nam si quæ scribitur, causalis significatio est). Scribendum: *Quæcunque* erant loca Cæsari capienda cet. Eodem modo id pronomen alibi depravatum esse et a me correctum memini, nec tamen nunc locum reperio. [Sic Th. Bentleius.]

Ibd. 48: Est etiam genus radicis inventum ab iis, qui fuerant valeribus, quod appellatur

---

[1]) Cap. 40 rectissime Nipperdeius: mole tenui naturali (minus recte naturaliter) obiecta, cui qui obiecit tenuem molem pro angusta non dici, non videtur tellurem tenuem (Ovid.), frontem tenuem (Hor.), limitem tenuem (Quintil.) similiave cognovisse.

chara, cet. Scribendum: qui *vivebant oleribus.* Substantivum, in quod etiam Hoffmannus incidit, prorsus certum est; pro vivebant potest scriptum fuisse vescebantur.

Ibd. 49: quibus quotidie melius subterere tempus maioremque spem maturitate frumentorum proponi videbant. Mendi nota iure apponitur. Correctio non e longinquo petenda videtur: quibus [*rebus*] quotidie melius *se terere* tempus ... videbant. Quam facile rebus post quibus exciderit, apparet.[1])

Ibd. 57: Sese omnia de pace expertum nihil adhuc arbitrari vitio factum eorum, quos esse auctores eius rei voluisset, quod sua mandata cet. Excidit aliquid, cum in hanc sententiam scriptum esset: nihil adhuc [*effecisse; id*] arbitrari vitio factum eorum. Nam si quis putat ex iis, quæ in codicibus scripta sunt, idem fere enarrando effici posse, neque recte hæc coniunguntur sese expertum ... arbitrari neque nihil factum vitio alicuius recte de culpa rei non effectæ dicitur, ne quid de verborum ordine dicam. (Paulo post restituendum compellare, hoc est, reprehendere ac pæne accusare; compellere sic dici nequit.)

Ibd. 63: Nam ut ad mare nostræ cohortes nonæ legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani. Numerum cohortium excidisse putant quidam, iure, si cetera sana sunt. Sed offendit etiam plusquamperfectum excubuerant pro excu-

---

[1]) Cap. 54 recte Duebnerus renuntiaverunt revocavit; sed pro vespeciariis tenenda erat certa Cuiacii emendatio veste, cibariis, non pro cibariis ponendum congiariis, quod longius a litterarum vestigiis discedit nec ipsum aptum est; neque enim congiaria libera republ. unquam inter præmia militaria singulorum militum aut cohortium nominantur.

babant. Itaque videndum est, ne scriptum a Cæsare sit: Nam ut ad mare nostræ *cohortis* nonæ legionis *excubiæ erant*, accessere, cet. (C. 62 recte Iurinius: ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebat, pro pertinebant.)

Ibd. 64: Itaque quodcunque addebatur subsidio, id corruptum timore fugientium terrorem et periculum augebat. Nonne scribendum: *correptum* timore fugientium (et quasi contactum)?

Ibd. 66: Ita complures dies manserant castra; munitiones quidem omnes integræ erant. Bis idem dicitur mire posito quidem, quasi gravius aliquid addatur; omittitur id, quod dicendum erat; (nam quamdiu superfuerint castra, nihil ad rem pertinet). Excidit vox propter similitudinem litterarum: Ita complures dies *inania* manserant castra (et sine præsidio; sed munitiones cet.). (Ab inan aberratum ad man.)

Ibd. 69: adeo ut, cum Cæsar signa fugientium manu prenderet et consistere iuberet, alii dimissis equis eundem cursum confugerent, alii ex metu etiam signa dimitterent, cet. Equos hinc removendos esse omnes intelligunt; de correctione non convenit. Proximum videtur et aptum: alii *dimissi sequi* eundem cursum *contenderent*, alii cet. Cum litteris male coniunctis et una addita factum esset dimissis equis, verbum mutatum est. (Dimissi a Cæsare, qui prehenderat, post admonitionem.)

Ibd. 71: Hoc nomen (imperatoris) obtinuit (Pompeius) atque ita se postea salutari passus, sed in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit. Desideratur prius neque; itaque Nipperdeius: passus neque in litteris, quas cet., in qua orationis forma non recte abest tamen. Sed multo gravius offendit ridicule additum illud: quas scribere solitus est, quasi hoc

dicendum Cæsari fuerit, Pompeium litteras scribere solitum esse. Neque in litteris unquam præferebantur insignia laureæ. Exciderunt aliquot litteræ, cum in hanc formam scriptum esset: ita se postea salutari passus *est*, sed in litteris *nunquam* scribere est solitus neque cet. Non scribebat: „Cn. Pompeius imperator". (Est sæpe post us omissum esse, dixi adolescens app. crit. ad disput. de Asconio p. 4, poteramque multa addere exempla, ut Cic. de harusp. resp. 49, Val. Max. VII, 4, 1, Gell. XVII, 15, 2. Hic quidem ante sed multo facilius excidit, recteque additur in edd. usque ad Oudend.) (Cap. 74 sententiæ sic dirimendæ sunt: ut...omnes arderent cupiditate pugnandi. Cum superioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti...rem prœlio committendam existimarent, contra ea Cæsar cet. Orationem Cæsar dicit suam, qua etiam militum animi incitati erant; ratione illam sententiam caruisse ipse exponit.)

Ibd. 79: et ad Æginium, quod est obiectum oppositumque Thessaliæ, Cæsari venienti occurrit. Nipperdeius: quod est oppidum oppositum Thess. Sed nec obiectum nec oppositum Thessaliæ oppidum quo sensu dicatur, intelligo, nisi si quod forte in insula oræ Thessaliæ obversa situm est. Itaque scribendum opinor: quod est *adiectum appositumque* Thessaliæ, quemadmodum de vicinia et propinquitate b. Alex. 28 dicitur adiectum flumini Nilo. Appositus sic apud Ovidium, Senecam, Tacitum dicitur, nec multum distat apud Ciceronem de invent. II, 165 appositum ac propinquum, nisi quod translate dicitur.

Ibd. 81: præter Larisæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur. Satis apparet intellectumque ab aliis est, uni oppido non magnos exercitus impositos fuisse. Latet fortasse: magnis *coerciti copiis* Scipionis tenebantur.

Ibd. 84: ut (Cæsar) ... adolescentes atque ex-

peditos ex antesignanis electis milites ad pernicitatem armis inter equites prœliari iuberet. Rectissime editores superiores delectum ad homines pertinuisse viderant scripserantque electos, quod ad antesignanis errore accommodatum est. Sed desideratur aliquid ad armis. Id inest in milites, quod frustra tolli iubent, nulla, propter quam additum sit, causa significata. Scribendum est: adolescentes ... electos, *mutatis* ad pernicitatem armis, inter equites cet. Initio capitis scribi debet, quæ correctio ab editoribus primis præcepta ad Oudendorpium locum tenuit: *quom* (pro quo) satis perspectum habere militum animos videretur. A consilii significatione abhorret videretur, neque præcedenti sententiæ hæc adiungi possunt, quoniam ex intermissione prœliorum animus militum non perspiciebatur. (Et debebat ut dici.)[1])

Ibd. 87 solœce scribitur: Hæc cum facta sunt in consilio, magna spe et lætitia omnium discessum est, nisi forte significatur eo ipso tempore discessum esse, cum hæc fierent. Sed licenter primi editores

---

[1]) Cap. 82 recte Marklaudus de præturis ac sacerdotiis. Prave præmia ac sacerdotia coniunguntur, cum et sacerdotia et omnia, quæ subiiciuntur, præmia sint. Cap. 86 indignissime negligitur certa Elberlingii emendatio: neu suam neu reliquorum opinionem fallerent pro eo, quod litteris male distractis (ne usu) conflatisque, accedente levissima interpolatione (manu pro amneu), natum est: ne usu manu reliquorum, relicto in copulæ defectu manifesto indicio, quod editores sustulerunt addito que (manuque) effectaque perversissima oratione, ut milites usu fallere imperatoris opinionem dicerentur. Prorsus Nipperdeii prudentiam in hoc loco desidero.

essent pro sunt posuernnt. Fuit fortasse: Hæc *tum* facta sunt in c., magnaque spe et læt. o. d. e.

Ibd. 103: dnobusque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat. Scribendum: *quos* ex suis qnisqne cet., ut significetur delectus. Nam quosque neqne pro et quos accipi potest neque pro quoscunque (vid. ad Cic. fin. exc. VI p. 832), et si posset, pravum h. l. esset quoscunqne.

Ibd. 106 miror non notari certissimum mendum in his: compluresque milites huius urbis omnibus partibus interficiebantur. Cur enim in media de Alexandria narratione subito hæc urbs a ceteris distinguitur? Qnid Cæsar scripserit, incertum est; potest scripsisse *in uiis* urbis, ut per se addatur omnibus partibus, non uno loco unave regione.

Ibd. 108: Hnnc incitatum suis et regis inflatum pollicitationibns, quæ fieri vellet, ... edocuit. Mire hæc distinguuntur, ut alterius pollicitationibus incitatus Achillas, alterius autem inflatus dicatur. Cæsar sine dubio posuerat tantum: Hunc suis et regis inflatum pollicitationibus. Huic alterum interpretamenti loco additum est. [Sic Kranerus.] (Cfr. b. Alex. 16 pulsis...victis, ubi rectius Forchhammerus victis delet quam Nipperdeius pnlsis.) Nec magis dubito, quin

Ibd. 109 sic Cæsar scripserit: quorum alter accepto vulnere per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est, a mala manu accesserit occupatus inter vulnere et per. (Codices in his libris optimi non habent verba accepto vulnere . . . alter.)[1])

[1]) Cap. 112 mira patientia toleratur regionibus pro regibus, quod olim inventum est.

Ex aliorum libris, qui Cæsaris commentariis adhærent, is, qui **de bello Alexandrino** est, ut octavus de bello Gallico, non solum scribendi genere, sed etiam codicum condicione ipsis Cæsaris libris proximus est, paulo fortasse negligentius habitus et ob ignoti scriptoris dicendi genus inelegans ad corrigendum difficilis. In eo

C. 2 sic scribitur: Præterea alias (turres) ambulatorias totidem tabnlatorum confixerant snbiectisque eas rotis funibus iumentisque obiectis directis plateis in quamcunqne erat visum partem movebant. Configere de transfigendo et concidendo ponitur, raro de tabulis similibusve inter se copulandis, nunquam de compingenda et struenda re. Itaque confinxerant scriptum pnto de novo simul invento et de fabrica, ut iam Davisins. Tum antem funes et iumenta turribus obiicere nugatorium est; funibus et iumentis turres rotis impositas movebant. Delendum est obiectis, ortum ex subiectis. [Sic iam Scaliger.]

C. 7 etsi in iis, quæ post hæc: descivisse a suis videbatnr subiiciuntur, mire scriptor suam personam interponit et inutilibus verborum ambagibus utitur, tamen eiicere ea non audeo, qnod neqne, quemadmodum addere in mentem cuiquam venerit, intelligere possum, nec huiusmodi annotationum aliud vestigium in Cæsaris codicibus reperio, neque sententia sine eis plena est; debet enim dici defectionem non sine causa timeri potuisse. Itaque sic corrigenda hæc puto (non longe a P. Manutio discedens): *at* mihi, *si* defendendi essent Alexandrini . . ., mnlta oratio frustra absumeretur; cum vero cet.

C. 17: omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsis cnstodia portus relicta naves ad litora et vicnm applicarunt. Sic codices; quod ex Iurinii coniectura substituitur: custodiæ portus relicti vix intelligi potest, rectam saltem sententiam non habet; neque

enim ulli erant relicti in custodia portus præter illos, qui fugerant, neque portus custodes naves ad litora applicare poterant, sed tantum ii, qui in navibus erant. Scribendum est: His pulsis custodia portus, *reliqui* naves cet.

C. 19: Hunc (pontem) fuga Pharitæ reliquerant; certiorem illum propioremque oppido Alexandrini tuebantur. Non certior erat alter pons, sed *citerior*.[1] [Sic Rob. Stephanus.]

C. 23: multitudinem confectam tædio puellæ fiduciario dominatione crudelissima Ganymedis. Sic codices antiquiores; nam recentes regno post fiduciario addunt. Nipperdeius fiduciaria. Verius erat: confectam tædio puellæ, *fiduciarii* (*et fiduciarii?*) dominatione crudelissima, deleto nomine Ganymedis. Is appellatur fiduciarius, quod regnum fiduciarium exercebat.

C. 25: cum ... Euphranor primus prœlium commisisset et illi triremem hostium perforasset. Significatur: et *illico* triremem. Eandem vocem infra Senecæ alicubi et Iustino (XLIII, 3, 9) restituam. [Sic Iurin.]

C. 26: idque oppidum (Pelusium Mithridates) ... repente magnis circumdatum copiis multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus, et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subiiciebat, et perseverantia ... in suam redegit potestatem. Mendi manifestæ sunt et copiæ præsidio pertinaciter propugnantes, quod quid sit, nescio, et multiplex præsidium, quoniam apparet, Mithridatem numero copiarum longe superiorem fuisse.

---

[1]) C. 20 decepit recentiores futilis error, littera bis scripta. Allevati ipsi scutis ligneis homines, non allevatis scutis, in qua levatione nihil ipsis auxilii erat, et animo . . . nisi natarunt.

Magnis omittit codex Leid., antiquissimorum alter. Scribendum est: repente circumdatum copiis *multiplicibus*, præsidio pertinaciter *propugnante*, et copiarum magnitudine ... et perseverantia ... redegit.

C. 27: Quorum impetum Mithridates magna cum prudentia constantiaque virtutum et Alexandrinorum imprudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. Scriptor, ni fallor, posuerat: Quorum impetum Mithridates cum prudentia constantiaque *virtutis, tum* Alexandrinorum imprudentia ... sustinuit. Obscurato tum, præpositioni, quæ videbatur, cum additum est magna.

C. 32: Re felicissime ... gesta Cæsar magnæ victoriæ fiducia proximo terrestri itinere Alexandream...contendit. Scrib. *magna e victoria* fiducia. Extremo capite recte Morus felicem vidit interpretamentum esse adscriptum ad talem: sed etiam talem adventum eius fuisse lætabantur.

C. 37: In fronte enim simplici derecta acie, cornua trinis firmabantur subsidiis: eadem ratione hæc media collocabantur acie duobus dextra sinistraque intervallis simplicibus ordinibus instructis. Hæc sensu cassa sunt; sensum habebunt eumque bonum sic scripta: eadem ratione hæc (subsidia cornuum) *ac* media collocabantur *acies*, duobus dextra sinistraque *intervalli* (ad dextram sinistramque intervalli, quod in medio erat, cum ibi tantummodo unus primus ordo esset) simplicibus ordinibus instructis.

C. 40: At Pontica ex altera parte legio, cum paulum aversa hostibus cessisset, fossam autem circumire acies secundo conata esset, ..., in ipso transitu fossæ . . . oppressa est. Cessit paulum legio, non tergis datis fugit; itaque *adversa* scribendum

est. Deinde illud acies secundo, quod mendi manifestum est, nuper et infeliciter et licenter a compluribus tractatum est, initio facto a Nipperdeio, qui ac transcendere scripsit Duebnerumque habuit obsequentem. Multo simpliciore via ad verum pervenietur: fossam autem circumire *acie (ab acie?) secunda* conata esset. Legio duplici acie instructa paulum fronte hosti obversa cessit et interim post frontem, secunda acie, fossam non tam transire, quam (ad finem fossæ) circumire conata est; sed in ipso transitu (cum tamen in fossam incidisset) oppressa est. (Paulo infra aut post sustinuit excidit *et*, aut cum aliis scribendum est magnisque.)

C. 43 post gesserat exciderunt quædam verba, quibus spes et conatus Gabinii significabantur, dein transibatur ad rei difficultates: [sed] neque provinciæ cet.

C. 49: Cassius . . . ad ius dicendum Cordubam se recepit contractumque in ea æs alienum gravissimis oneribus provinciæ constituit exsolvere. Debebat saltem dici in ea urbe; verum non tum demum æs alienum contraxit simul et exsolvere voluit, sed vetere se liberare voluit. Videtur fuisse: contractumque *antea* æs alienum, nisi fuit *alea*.

C. 53: Concurritur ad Cassium defendendum; semper enim Berones compluresque evocatos cum telis secum habere consuerat. Frustra quæritur, cuius hic populi nomen lateat; neque enim barbaris corporis custodibus tum magistratui Romano uti in mentem veniebat, nec iis infinite nominatis postposuisset scriptor compluresque evocatos. Dissolutorum morum homo semper, opinor, secum *gerrones* habebat.

C. 58: Sed id qua mente, communis erat coniectura. Necessario scribendum *erit*. Permittit enim scriptor hæc lecturis. Poterat etiam de iudicandi libero iam nunc arbitrio est scribere, ut Livius IV, 20, 8

(existimatio communis omnibus est) et XXIII, 47, 8 (communis existimatio est). Fecerit ex superioribus audiri posse videtur. Qui hic delenda quædam putarunt (Vielhaber et Duebnerus), eorum suspicione nihil inanius esse potest.

C. 66 eiecto pravo, quod editores addiderunt, supplemento (venit), oratio sic continuanda est: biduum Mazacæ commoratus Comana, vetustissimum et sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, . . ., id homini nobilissimo Lycomedi Bithynio adiudicavit. Pluribus interpositis nominis in memoriam revocandi causa pronomen (id) superadditur. Tollitur sic difficultas, quæ non parva in eo erat, quod Cæsar e Cilicia Mazacam progressus redisse Comana (quæ Ciliciæ propiora sunt) videbatur. Mazacæ, non Comanis, de templo statuit.

C. 67 egregia Marklandi emendatio (excitusque imperiis) adiuvanda sic videtur: *excitus uerbis* imperiisque.[1] (De c. 72 dixi vol. I p. 48.)

C. 73: Huc omnem comportatum aggerem ex castris servitia agerent (plerique codd. agerentur) iussit. Scribendum *gererent* (*gerere?*) iussit. Geritur agger, non agitur, e loco in alium locum. (A littera bis scripta est.)

Sequitur liber **belli Africani** et genere toto narrandi et orationis forma multo longius a Cæsare ad ple-

---

[1]) C. 68 male Nipperdeius et Duebnerus desciverunt a certissima Clarkii emendatione, iam in codicibus aliquot præcepta, retinueruntque has sordes: defensionem (defectionem Clarkius) eius nullam posse excusationem eius (om. Cl.) imprudentiæ recipere. Factum recipit aut non recipit defensionem excusationemque imprudentiæ. C. 72 init. Duebnerus prudentior fuit.

beium colorem, non tamen sine affectatione quadam elegantiæ et antiquitatis deflectens. In tali libro paucissimis verbis utar.

C. 3 ferendum videtur, quod in codicibus est: quod neque *circum loca* gubernatoribus præfectisque, *quid* peterent, præceperat, hoc est, missis nuntiis edictove circa singula loca, unde solvebant. Certe, quod editur: neque certum locum ... quem, ferri nequit, quoniam idem sequitur; debet poni, quod forma imperandi contrarium sit præcepto signatis tabellis dato.

C. 6 extr., 7 init. sic interpungenda [cum vett. edd.] oratio est: Itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam. Kal. Ianuariis inde movit cet. (De c. 9 errat Clarkius).

C. 8 scribendum: ita præcipiebat, uti, fieri posset necne, locum excusatio nullum haberet (hæc e codicibus) nec *mora aut* tergiversatio (v. moram tergiv.) Excusatio nulla recipiebatur eiusmodi, ut quæreretur, fierine posset necne.[1])

C. 19 in codicum scriptura uti frenato condidicerat latet, quod sententiam requirere veteres editores senserant: uti frenato *eco* (equo) *docuerat.* (Etiam c. 29 ad ecum Dæhnius restituit ex hac scriptura addecuma.) Eodem capite paulo post, ubi in codicibus scribitur partim quartum tanto (Par. 2, Leid.), partim quater tanto, nihil est, cur non Latine positum a scriptore putemus *quarto* tanto. Sic quoque enim loquuntur Latini, alterum tantum, altero tanto, aut, ut apud Plautum est, tria tanta, sexcenta tanta (etiam apud Frontonem ep. p. 91 Nab.).

C. 35: petierunt, ut sibi liceret verba sine periculo proloqui. Ad id nulla venia opus erat, etiam

[1]) C. 18 post colle deiectis conieceram; Duebnerus e codicibus recepit.

in precando verba proloquebantur; *uera* proloqui sine periculo licere volebant. [Sic Vascosanus et alii edd.]

C. 37 extr., 38 init. Codices: quarum (turrium) apud ultimam præsidium et statio fuit Scipionis. Post Cæsar ad iugum...ascendit cet. Tollendum simpliciter post. Oculus librarii primum aberravit ad postquam duobus versibus infra positum, post primam syllabam se revocavit. Tum ex docuisse (cod. Par. 2 et Vindob.) effici debet *docui fuisse* (pro esse). C. 40 tollendum postquam, additum a librario initio periodi, non animadverso sequi eum, quo genere iterum erratum est c. 50.

C. 47: sed in tertio quartoque die procedendo propiusque hostem accedendo castra communiebat. Scrib. sed tertio *quoque quartove* die. Infra e codicum vestigiis efficitur: Itaque subito imbre grandineque consecuta gravata (sic codd.) pondere *tentoria sunt* (codd. tenebris) aquæque vi subruta disiectaque (sic codd.). Tentoriorum nomen subesse Oudend. viderat.

C. 54 e vestigiis codicum, quæ huiusmodi sunt: et magis in seditione concitandisque militibus adversariorum vestrorum imperatoris quam pudoris modestiæque fueritis studiosiores, efficitur: *adversandi vestro imperatori* quam pudoris modestiæque fueritis studiosiores.

C. 57 scribendum videtur: Cum nihilo minus eius sermonem nuntius ad *Scipionem* (sic Davisius pro ad se) referret, *se* (pro sed) restare, ut reliqua, si vellet (codd. reliqua quæ si vellet), perageret, viator præterea cet. Sed in iis, quæ sequuntur: quam aut Scipionis obtemperasse nuntio aut Cæsaris eiusdem partis civibus incolumem reverti malle, etiamsi pro Cæsaris cum editionibus e Leid. 1 substituamus cæsis, meræ tenebræ sunt, non solum ob

malle pro malnisse positum, sed quod, qnæ hæc cædes sit ant quæ omnino hæc altera, qna M. Aquinns uti potuerit, condicio, prorsus non intelligitur. Hariolor huiusmodi aliquid olim scriptnm fuisse: ant Cæsaris [*voluntati, qui eum cum ceteris*] eins partis civibus incolnmem reverti mallet; sed ut dixi, hariolatio hæc est. (Sub codicum Scaligerani et Cuiaciani nomine coniectura latere potest.)

C. 61: Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit. Subest: *bellandi iis* fortuna tr. n. d.

C. 72: atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. In cuius rei consuetudinem equos adduxerat patientia elephantorum, quæ alioquin nulla significata est, sed tarditas? Imo Cæsar equos, antea bestiarum odorem stridoremqne reformidantes, addnxerat in consuetudinem *patientiæ* bestiarum, hoc est, bestias ferendi [sic Lipsius], vel potius equites eos *adduxerant.*

C. 74 (ubi ego quoque *subministraturos* annotaveram) e codicibus revocandum est: de eornm (pro deorum) volnntate stndioque erga Cæsarem et notanda post Cæsarem lacuna. Ineptissime enim h. l. dii interponnntur et eorum erga Cæsarem studii documentum fingitur, quod transfuga Vagensis suos cives (ipsos legatos) certiores fecerit, oppidnm Vagam deletnm esse. Lacnnæ explendæ sufficit hoc: erga Cæsarem [*ex legatis cognoscitur et*] transfuga cet. Sed plura non deesse, quis spondeat?

C. 78: ut haberent facultatem tnrmas Inlianas circumfnndi. Scrib. *circumfundendi.* Nam nt dixerit scriptor *facultatem habeo circumfundi*, tamen non dixit *circumfundor turmas* pro eo, quod est *turmis.* Nam Latinum est *circumfundi hostium turmis* et *circumfundere turmas* (etsi sæpius passive). [Sic iam Ursinus.]

C. 79: Postquam ... animadvertebat et (hoc recte addit Iurinius) adversarios non virtute eorum confidere ... intellexit. Scr. virtute *suorum*.

C. 83: A dextro interim cornu funditores sagittariique concita tela in elephantos frequentes iniiciunt. Nihilo magis, opinor, concita quam quæ solebant iacere; rectum est (revocato ti ante te): a dextro cornu ... sagittarii *concitati* tela ... iniiciunt. (C. 82 et Nipperdeium et Duebnerum miror silere de Scheelio irruptione pro eruptione scribente, cum agatur de irrumpendo in castra hostium. Et probarat Oudendorpius!)

C. 87: plebem inermem oppido eiecerat et ante portam bellicam castris fossaque parvula duntaxat munierat ibique, custodiis circumdatis, habitare coegerat. Ridicula est porta bellica, et deest significatio, quid munierit. Ausus ne est scriptor antique et Catoniane dicere: *verrucam* ... munierat, ut cruciabiliter, feroculus, suppetias ire (sæpe) et alia similia dixit (vid. Nipperd. p. 18)?

Belli Hispaniensis librum, ab infimi loci homine et nihil ex rebus gestis nisi particulas quasdam tenente scriptum confuse et sermone usque ad barbariem rustico, tum a librariis ita incredibiliter corruptum, ut nihil fere in antiquis litteris simile sit, paucissimis locis attigi, cum neque dignum, in quo tempus tererem, iudicarem neque multum me profecturum sperarem. Quæ tamen aut suspicatus sum aut certius repperi, hæc sunt:

C. 1: Ita paucis commoda hoste hortato maiores augebantur copiæ. Opinor fuisse: Ita pacis commoda hoste *furato*. Et pacis in parte codicum est, recepitque Duebnerus.

C. 22: illi præsidio insecuti ex adversione legatos iugularunt. Scrib. insecuti ex *Ursavone*.

C. 25: cum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare posses paratissimos esse ad dimicandum. Subest: ut, *consuetudinis inscius*, existimare posses (si consuetudinem eorum clamandi et se iactandi non nosses).

C. 27 tollenda sunt hæc verba: contra Pompeium castra posuit, præcepta a librario ex versu fere quarto inferiore (castra contra Pompeium constituit).

C. 28, ubi in codicibus scribitur: quod Ursaonensium civitati fuissent fautores, antea litteras miserat, pronomen relativum, quod editores requirunt, in ipso verbo inest: civitati, *qui essent* fautores, antea l. m. Extremo capite proxime ad verum Nipperdeius accessit; sic enim scribendum est: loca excellentia tumulis contineri, *intervalla* planitie dividi.

C. 29: Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret et diei solisque serenitate. Pro equitatum cod. Leid. (et Nipperdeius) recte equitatem, h. e., æqu. Scribendum est: ut locus *illam planitiei* æquitatem ornaret diei (et recte Nipp. delevit) solisque serenitate.

C. 34: Erant hic legiones quæ ex perfugis conscriptæ. Fuit: Erant hic legiones *duæ* ex perf. consc. Sequitur: Legio XIII oppidum defendere cœpit; nam (Leid. 1; Par. 2 et alii non) cum iam depugnarent, turres ex parte et murum occuparunt. In nam superest extrema pars vocabuli, cuius priores syllabæ haustæ sunt propter similitudinem litterarum cœpit. Sic enim scriptum olim erat: Legio XIII oppidum defendere cœpit; *oppidani*, cum iam depugnarent, turres ex parte et murum occuparunt.

C. 38: munitum locum natura ceperat sibi Pompeius quamvis magna multitudine deducti homines...defendere possent subeunt in adventu

nos depellunt qui telis. **Fuerat:** ... Pompeius *ut*, quamvis magna multitudine *adducta*, *pauci* homines...defendere possent. Subeunt in adventu *nostri depelluntque* telis. In iis, quæ proxime præcedunt, sublatis quattuor verbis, quæ male repetita sunt, reliquum mendum residet.

Ad **Sallustii Catilinam** aut **Iugurtham** perexiguum habeo, quod proferam, novi, nec, si quid ex iis, quæ olim (a. 1837) non multa cum Boiesenio communicavi, non recte neglectum videtur, eam rem nunc multis agam, velut in Catil. c. 22 prave illis aperuisse consilium suum adiungi non ipsius Catilinæ declarationem consilii (eo fecisse), sed, interposita copula, scriptoris de consilio narrationem (atque eo fecisse); itaque necessario e codicum optimorum vestigiis (atque eo dictitare fecisse) efficiendum esse verbum Catilinæ orationem significans, ut Sallustius, quid ille dixerit, narret (atque eo *dixisse eam rem* fecisse aut simile quid); in Iugurthæ autem c. 47 perverse veræ scripturæ a me monstratæ, sed ante ab Ursino (frequentiam mercatorum et *commeatu iuvaturam* exercitum et iam paratis rebus munimento fore) prælatam esse eam, quæ neque mendi originem ostendat et duplicis utilitatis significationem tollat et summam sententiæ pravitatem habeat, quoniam sola hominum frequentia, non commeatuum, rebus paratis munimento esse poterat; nam c. 110 qui persuasurum me credam hominibus simplicem veritatem amplecti non audentibus, ut antiquissimorum codicum scripturam sequantur (fuerit mihi eguisse aliquando pretium tuæ amicitiæ, hoc est, eo sit empta amicitia tua pretio, ut aliquando eguerim), inania artificia abiiciant? Itaque his omissis nunc primum dicam

Catil. c. 14, 6, ubi editur: postremo neque sumptui neque modestiæ suæ parcere, dum illos ob-

noxios fidosque sibi faceret, tam perspicue scribendum esse neque snmptui neque *molestiæ* suæ, ut vix credam, id nemini in mentem venisse. Modestiæ neglectus ad ea, quæ hic commemorantnr, nihil pertinet; neque cum sumptu, qui fieret et subiretur, recte modestia, sed immodestia, qnæ non fugeretur, componenda erat. Præter sumptum in parandis iis, qnorum cupidi adolescentes erant, ne operæ quidem molestiam fugiebat.

Iug. 53, 7 non ex adventare, quod sane ferri nequit, faciendum erat adventarent, sed, pravo interpretantis additamento sublato, scribendum: ac primo ... strepitu, velut hostes, alteri apud alteros formidinem simul et tnmultum facere, hoc est, velnt si hostes essent, cum pro hostibus acciperentur. [Sio iam Cortius.]

Ibd. 84, 2 quod scribitur auxilia a populis et regibus sociisque arcessere, manifesto mendosum esse Siesbyeus vidit; nullos enim præter popnlos et reges fuisse socios neque ab omnibus populis regibusque, sed tantum ab iis, qui in societate essent, anxilia arcessita esse; itaque omisso que scribendum esse: aux. a populis et regibus sociis arcessere.

Ibd. 85, 10 vix credibile est, non pridem sic sententias esse diremptas: Quæso, reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit. Si quem ex illo globo nobilitatis ... mittatis ..., scilicet, ut in tanta re, ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorem officii sni; ita plerumque evenit, cet. [Sic Gerlachins.]

Ibd. 95, 3 quod Snlla litteris Græcis atque Latinis iuxta atque doctissime eruditns dicitur, scriptum a Sallustio videtur ant: inxta atque *doctissimi*, quod etiam Iordano placuisse video, aut potius, quod Siesbyeo in mentem venit: iuxta atque *qui* doctissime. Nam eruditus iuxta ac personæ significationem, quacum comparatio fiat, postulat;

alioquin scriberetur: litt. Gr. iuxta atque Latinis doctissime eruditus.

Paulo plura effeci in orationibus et epistolis ex **historiarum** libris excerptis.

In **oratione Lepidi** (I, 41 Dietsch., 49 Kritz. 1856) § 20 sic scribendum est: ne ... capiamini, non opibus eius, quæ futiles et corruptæ sunt, sed vestra socordia, *qua* raptum *ire* (cod. Vat. quam raptum iri) licet et, quam audeas, tam videri felicem. Exprimitur, quid propter socordiam populi Sullæ liceat: ea fieri, ut Sulla, qui opibus vincere nequeat, improviso res ad se rapiat et felix videatur. Quæ Kritzius et Dietschius ad hunc locum scripserunt, prorsus confusa sunt. Alii quid nuper luserint, omitto.

Ibd. 26: Mihi, quamquam per hoc summum imperium satis quæsitum erat nomini maiornm, dignitati atque etiam præsidio, tamen non fuit consilium privatas opes facere. Nihil est *satis quærere nomini maiorum*; quid enim qnæritur? pravius etiam *satis quærere præsidio*. Scripserat Sallustius: satis quæsitum erat nomini maiorum *dignitatis* atque etiam *præsidii*, tamen cet.

In **oratione Philippi** (I, 48 D., 56 Kr.) 16: Neque te provinciæ neque leges neqne di penates civem patiuntur. Manifesto perverse, cum agitur, quis civis Romanus ferri possit, primæ partes iudicandi provinciis dantur, quarum in ea re nullæ omnino sunt, quoniam ipsæ prorsus extra populum et civitatem sunt. (Sensit aliquid Dietschius; sed æque prave ante quæritur, quem magistratum provinciæ, quam, quem civem Roma ferre possit, neque omnino provinciarum administratio ulla ex parte ad id pertinet, de quo hic agitur.) Non est dubium, quin tribus primis vocabuli mendosi litteris populi Romani nomen contineatur (p. Ro.); quid cum illis conflatum in vinciæ transierit, incertum est. Potest

scriptum fuisse: Neque te *populi R. iudicia* neque leges neque di penates civem patiuntur. Paulo post (18) scribendum videtur: Nam qui turbas *se* et cædem civium odisse ait; in codice deest se.

In **oratione Licinii** (III, 61 D., 81 Kr.),12: cum...dicta alia, sed certatum utrimque de dominatione in vobis sit. Itaque cetera ex licentia aut odio aut avaritia in tempus arsere; permansit una res modo, quæ utrimque quæsita est et erepta in posterum, vis tribunicia, telum a maioribus libertati paratum. Sic omnes [inde a Cortio] interpungunt, ut incredibili pravitate tribunatus vis, quam Licinius sublatam queritur et restitui vult, una permansisse dicatur et tamen eadem in posterum erepta, tum autem hæc ipsa utrimque quæsita, quod si quis non intelligit quomodo dicatur, Kritzius enarrat, „a plebe quæsitam, ut confirmarent, ab optimatibus, ut tollerent". Hoc vero est *quærere vim tribuniciam*! Tantum absurditatis unum peperit comma prave additum et sublatum, quo recte posito (permansit una res modo, quæ utrimque quæsita est, et erepta in posterum vis tribunicia) apparet unam rem esse dominationem, de qua „utrimque certatum" Licinius dixerat, vim autem tribuniciam ereptam esse dici, non permansisse.

Ibd. 19: Namque ut illis (alimentis carceris) exiguitate mors prohibetur, senescunt vires, sic cet. Ferri non potest duplex ablativus pro eo, quod est illorum exiguitate. Itaque, nisi tolli velis exiguitate, quod qui addi potuerit, non video, scribendum puto: Namque ut *illic* exiguitate cet.

In **epistolæ Mithridatis** (IV, 61 D., 20 Kr.) initio scripturam codicis, quæ lenissime adiuvanda est, iam inde a Dousa depravarunt, nuper, addita transpositione, prorsus una cum sententia pessum dederunt. Scribendum est sic: Tibi si perpetua pace frui licet, nisi hostes opportuni et scelestissumi, *ni* egregia fama, si

Romanos oppresseris, futura est, neque petere audeam societatem et frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Si una condicio adesset (si), duæ aliæ non adessent (nisi ... ni), non auderet Mithridates societatem Arsacis petere; nunc nec illa adest et hæ adsunt; itaque petere audet: „Sed neque tibi, etiamsi nunc bello abstinueris, perpetua pace frui licebit, et hostes opportuni sunt et egregia fama erit, si Romanos oppresseris". Unam syllabam ni addidi post mi (scelestissumi). Deinde § 3 scribendum est: si *vere æstimare* voles, non vera existimare.

Subiungam **fragmentorum** quorundam minutorum apud Nonium positorum emendatiunculas.

I, 86 D (93 Kr.) apud Nonium p. 310 Merc.: Profectus (edd. Sall. illo prof.) vicos castellaque incendere et fuga cultorum deserta igni vastare neque elate aut fetustissimus metu gentis ad furta belli peridoneæ. Sic codices. Scribendum: neque (h. e. neque tamen) late aut *effuse nimis*, metu gentis cet.

II, 17 D. (23 Kr.), Non. p. 538: occurrere duci et prœlium accendere, adeo uti Metello in sagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. Declaratur, quam se ipsi duces pugnæ miscuerint et periculo obiecerint; scribendum: occurrere *duces* et cet. [Sic iam Gerlachius.]

IV, 37 D. (52 Kr.), Non. p. 318: Atque hiavit humus multa vasta et profunda. Fuit, opinor: Atque hiavit humus *lacuna* vasta et profunda.

V, 13 D (16 Kr.), Non. p. 236: Quibus de causis Sullam in victoria dictatorem uni sibi equo descendere, adsurgere sella, caput aperire solitum. Scrib. Sullam *victorem ac* dictatorem cet.

(De III, 15 D., 14 Kr., apud Non. p. 489, dixi vol. I p. 37. Admodum miror confidentiam eorum, qui huic et similibus fragmentis certam in narratione sedem assignant.)

Ad Cornelium Nepotem nihil annotavi editione nunc dignum.

Liber VIII.

Cap. I.

Velleius Paterculus. Valerius Maximus.

Quoniam Livium, quem totum recensui, hic sepono et omitto, a Ciceronis et Cæsaris temporibus venio statim ad Tiberianæ ætatis et proximæ subsecutæ scriptores. Nam ne is quidem hic locum ullum habebit, qui, cum maiorem vitæ partem imperante Augusto egisset, Tiberio principe scripsit, M. Seneca, quod omnia, quæ ad eum annotata habebam, superiore anno A. Kiesslingio eius reliquiarum editionem paranti libenter homini docto et prudenti utenda concessi et hoc volumen non exiguo onere levavi.

Velleii Paterculi historiæ Romanæ quam sit et simplex instrumentum criticum et tenue, omnes norunt, quamque egeat coniecturæ ope. Eam ei et superioribus temporibus multi ferre studuerunt et nuper. Mihi et olim Velleium legenti ad manum fuerunt et nunc hæc scribenti præsto sunt Ruhnkenii, Kritzii, Haasii editiones; qui post alteram Haasii editionem prodierunt libelli ad Velleium pertinentes, eos antea non paratos nunc conquirere otium non est; itaque veniam peto, si quid inscius ab alio præceptum posuero, quod mihi in priore volumine p. 18 de

II, 29, 2 et p. 153 de I, 18, 1 accidit, cum eo tempore tantum priore Haasii exemplo uterer. Multa, quæ ipse inter legendum annotaveram, postea vidi a superioribus (Acidalio, aliis) præcepta, quorum bonis inventis mallem quidam nunc uterentur quam in novis reperiendis se torquerent.[1])

Lib. I c. 4, 4: Et mox Æolii, eadem profecti Græcia. Scr. *ex* eadem pr. Gr. Haustum ex ante ea.

Ibd. 12 init. Universa deinde, ut prædiximus, instincta in bellum Achaia, cuius pars magna eiusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat, maxime Corinthiis in arma ... instigantibus, destinatus ei bello gerendo consul Mummius. Verba ut prædiximus transponenda sunt post pars magna. De universa Achaia in bellum instincta nihil adhuc Velleius dixerat; Achæos rebellare incipientes acie fusos a Metello narravit, id est, magnam Achaiæ partem eius virtute fractam esse.

[1]) Huiusmodi est in secundo statim capite prioris libri recte ab Heinsio repositum Megara pro Megaram (vid. præf. ad Liv. II, 1 ad XXIV, 30, 9; æque prave II, 102 contra Mureti admonitionem retinetur Artageram), tum a Lipsio: in insula circumfusa Oceano ... Gades condidit pro eo, quod codex habuit: insulam circumfusam Oceano ... Gades condidit. Aliud est apud Græcos *κτίζειν νῆσον* de ea cultoribus frequentanda, usu crebrum, aliud *insulam condere*, apud Latinos inauditum, *insulam* vero *Gades condere* perridiculum, hoc quidem etiam si Græce dicere conere v. c. *Ῥόδον Λίνδον κτίζειν*. Utinam cautius philologi exemplis et comparatione similitudinis uterentur. Sed de *m* littera addita detractave nunc spero plerisque ita persuasum esse, ut sciant *Megaram* quater scriptum nihil valere contra *Megaris* aut *Megarorum* bis aut etiam semel positum.

Ibd. 14, 2: Post septem annos, qnam Galli urbem ceperunt, Sutrium dedncta colonia est. Certus Velleii usus postnlat *ceperant*. Vid. I, 8, 4 (post duos et viginti annos, quam prima constituta fuerat), 13, 1 (erat condita), II, 44, 4 (redacta erat). Animadverti velim (cfr. vol. I p. 167 sqq.), aberratum esse in una vocali, non aberratum, ubi perfectum et plusquamperfectum tota syllaba differrent. Eodem capite § 7 addito que ante qu scribendum esse: *interiectoque* quinquennio, superiorum et eorum, quæ sequuntur, comparatio docet.

Ibd. 16, 3: æqualesque eius ætatis non magis quam operis. Si recte, ut puto, contra codicem additur non, scribi debet: eins non ætatis magis quam operis.

Ibd. 17, 5: Huius ergo recedentis mq. seculum ingeniorum similitudinis congregantisque se et in stndium par et in emolumentum causas cnm semper requiro, numquam reperio, cet. Sic codex (etsi in apographo Amerbachiano est inq. pro m q). Primnm litteræ aliqnot extritæ esse videntur scribendumque: Hnius ergo recedentis *in suum quodque* secnlum ingeniorum similitudinis congregantisque se et in studium par et in emol. cet. (de suum quodqne vid. ad Cic. fin. V, 46 p. 689); deinde non semper, sed *sæpe* huius rei causas a Velleio requisitas esse pnto. (Sæpe pro semper Ciceroni restitui III n. deor. 72; ibidem 69 restituerat Manntius.)

Lib. II, 1, 5: Sed Pompeium gratia impunitum habuit; Mancinum verecundia quippe non recusando perduxit huc, ut per fetiales . . . dederetnr hostibus. Frustra se torqnent in quippe ad sententiam accommodando, nec cetera expediunt. Credo

scriptum fuisse: Mancinum verecundia *quicquam noxæ recusandi* perduxit huc, ut cet.[1])

Ibd. 9, 2: Clara etiam per idem ævi spatium fuere ingenia in togatis Afrani, in tragœdiis Pacuvi atque Acci, usque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti (cod. evectis, fortasse recte Heinsius *evecta*) magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum, adeo quidem, ut in illis limæ, in hoc pæne plus videatur fuisse sanguinis. Celebre et Lucili nomen fuit. Perversa sunt et quæ de Accio magnum inter ipsos Græcos suo operi locum faciente excogitantur (et ne nominati quidem Græci erant, sed Græca ingenia), et magis etiam, quæ de eodem (tragico) inter Afranium, togatarum scriptorem, et Pacuvium emergente. Ipsum illud singulari numero positum suum opus admonere debebat, transiri ad aliud et singulare poesis genus. Scribendum est: magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum (adeo quidem, ut in illis plus limæ, in hoc pæne plus videatur fuisse sanguinis) *et celebre* Lucili nomen fuit. Recte iam non *magnum locum facere* dicetur, quod nihil est, sed *locum operi suo facere*. Sententiis male diremptis et celebre inversum est.

Ibd. 10: Persequamur notam severitatem censorum Cassi Longini Cæpionisque cet. Neque hoc ferri potest (itaque Haasius notam deleri vult) neque notæ, quod debebat saltem esse notarum (hoc est, in notis). Una littera m detrahenda est: Persequamur *nota* severitatem, hoc est, notemus et quasi notam allinamus; hoc enim facit Velleius, non persequitur (plura

[1]) II, 5 extr. sponte annotaveram: Hic virtute . . . at Fabius Æmilianus, Paulli exemplo, *disciplina* in Hispania fuit clarissimus. Præceptum erat a Puteano.

narrando) severitatem censorum. Similiter in hoc ipso capite § 2 dicitur: Notetur Domitiæ familiæ peculiaris quædam ... felicitas et c. 11, 3: Cæciliæ gentis) notanda claritudo est et 68, 3 notetur.[1])

Ibd. 19, 3: ut agnovit Marium, magno eiulatu expromenti indignationem casus tanti viri abiecto gladio profugit e carcere. Eiulatus non sane expromit indignationem, sed nihilo magis apud Latine loquentes *exprimit*; (indignatio eiulatum alicui exprimere potest). Nec *magno eiulatu expromenti* pro eo, quod est *magno eiul., qui exprormeret*, recte dicitur. Sublata geminatione vocalis i et una littera mutata faciendum est: magno eiulatu *expromens* indignationem. [Sic Acid.]

Ibd. 20, 5: Opus erat partibus auctoritate, gratia, cuius augendæ C. Marium cum filio de exilio revocavit. Neque asyndeton (auctoritate, gratia) ferri hoc loco potest, cum præsertim ita partibus pæne necessario eodem casu accipiatur, quo auctoritate, gratia, neque cuius augendæ Velleiano usu dicitur, neque, quod caput est, partes in republica gratiam quærunt, sed auctoritatem et speciem. Adhibenda est igitur transpositio: Opus erat partibus auctoritate, cuius augendæ *gratia* C. Marium cet. Non ita paucis locis apud

---

[1]) Eodem capite incredibili perversitate defenditur post alios a Kritzio, tenetur etiam ab Haasio hoc: fuere singulis omnino parentibus geniti, ab aliis autem substituitur non minus pravum singuli singulis parentibus geniti. Omnes enim, quotquot unquam nati sunt homines, singulos habuere parentes (patres; de iis enim agitur), nemo duos pluresve. Recte Lipsius: singuli omnino parentibus geniti; hoc peculiare fuit, quod septem deinceps Domitiis singuli filii, nulli plures, geniti fuerant iique omnes consulatum ceperant. Ad parentibus accommodatum est singulis, ut 17, 1 propter universis factum est integris pro integri.

Velleium similis in apertis et perspicuis verbis transpositio accidit, ut videtur, quod vocabulum incuria omissum et supra scriptum loco non suo interpositum est. Hoc enim errore c. 13, 3 scriptum erat in codice: male facta collegarum quam eius (eius quam) optime ab ipso cogitata, 27, 1 vir animi bellique fortissimus (animi fortissimus bellique) 38, 1 notavimus facilius ut quæ partibus (ut, quæ partibus notavimus, facilius), 41, 2: et quod inter omnes antiquissimos constabat (et, quod inter omnes constat, antiquissima, ubi alii accesserunt errores), 57, 2 dati ab eo neque protinus lecti (dati neque ab eo pr. l.), 68, 1 senatus et auctoritate cos. (senatus et consulis auctoritate), cet.

Ibd. 27, 2: cuius abscisum caput ferri gestarique circa Præneste Sulla iussit. Frustra Kritzius post alios ferri et gestari differre vult; nam neque per se *ferri caput*, nulla addita loci, in quem, aut personæ, cui feratur, significatione, aliud est nisi gestari, neque in hac verborum copulatione divelli *ferri* ab altero potest. Videtur scriptum fuisse: *ferro figi* gestarique c. P.[1])

Ibd. 31, 2: Quo senatus consulto (cod. senatus cos.) pæne totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur; sed tamen idem hoc ante septennium in M. Antonio prætore (cod. biennium in M. Antoni prætura) decretum erat. Sed interdum persona ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. Ridicule, quod Velleius proxima superiore senten-

---

[1]) C. 26, 1 parendum erat Heinsio, ex his: animi magis quam ævi paterni facienti an. m. quam fati paterni. De ingenio moribusve Marii filii non agitur, et fuit hac ex parte, Velleio iudice, patre dignus, sed fortunam habuit fatumque infelicius. Fatum medio sensu dicitur, ut c. 52, 1 fatalis.

tia Gabinia lege latum narravit, nunc senatus consulto factum dicit, cum præsertim adversatum senatum et aliunde sciamus et h. l. significetur et verbis sed tamen et iis. quæ deinde subiiciuntur (dissuadebant optimates); magis tamen ridicule quidam enarrant, senatus consultum dici pro plebiscito, quod senatus approbare vi coactus sit. Scribendum est: Quo *senatus* pæne totius terrarum orbis imperium uni viro *deferri rebatur.* Deinde sublato additamento, quod sententiam perimit, restitutaque rhetorica membrorum inter se relatorum forma scribi oportet: Sed interdum persona, ut exemplo nocet, ita invidiam levat. Id accidisse in Antonio Velleius proximis verbis exponit.

Ibd. 33, 1 (de L. Lucullo): ultimamque bello manum pæne magis noluerat imponere quam non potuerat, qui alioqui per omnia laudabilis et bello pæne invictus pecuniæ pellebatur (cod. expellebatur) cupidine. Pravum est *pelli cupidine* de eo, qui ea tenetur, neque quicquam ulla ex parte simile habent exempla a Kritzio corrasa; nam de vincendo sic dicitur *pellere*, ut loco movendi et fugandi significatio insit et emineat. Scripsit Velleius: *quia* (sic recte Bothius), alioqui per omnia laudabilis.., pecuniæ *pelliciebatur* cupidine. Infra § 2 scribendum est: neuterque ab eo, *qui* (codex quod) arguebatur, mentitus argui posset. Cum Pompeius Lucullo pecuniæ cupiditatem, Lucullus Pompeio imperii obiiceret, neuter ab altero, cui hoc obiiciebat (qui arguebatur), mentitus argui poterat; vera enim obiiciebat. [Sic edit. Bipont.] (Tum § 3 recte Lipsius: in gerendis verecundissimus *et* qui pro ut qui; continuatur res et amplificatur.)

Ibd. 35, 1: Ille senatus dies...virtutem M. Catonis, iam multis in rebus conspicuam atque prænitentem, in altissimo luminavit. Sic codex. Duo certa esse debent, incidi orationem post prænitentem (in quo lapsus

est Haasius) et retinendum esse in altissimo nec altitudinis imaginem cum luminis coniungi posse (quod Kritzius frustra efficere conatur). Initium emendationis et caput Haasius repperit: in altissimo *culmine*, sed huic accommodandum erat verbum, quod litteris male conflatis corruptum est: virtutem M. Catonis, iam ante ... prænitentem, in altissimo culmine *locavit*.

Ibd. 36, 2: neque ullo in suscepti operis sui carmine minorem Catullum. Contra eos, qui operis carmen et minorem in carmine defendunt, dici opus non est, quoniam ne carmine quidem uno Catullus censebatur, sed carminibus; (de prosæ orationis usu dico). Sed casu plerique arripere videntur, quod substituant. Sui inutiliter et prave post suscepti operis additur. Inde profectus sic scribendum suspicor: neque ullo [in] suscepti operis *uigore* minorem Catullum. Geminata littera s factum videtur sui, tum ex gore et primis litteris sequentis vocis (min) natum carmine.[1]

Ibd. 48, 5: unice cavente Cicerone concordiæ publicæ. Puto fuisse *favente*. Nam cavere concordiæ, quæ nulla erat, Cicero non poterat, sed favere, ut restitueretur.

Ibd. 49, 1 (48, 6 H.): cum sine invidia in rep. floruissent eminuissentque sine periculo, quieta aut certe non præcipitata, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Mortis genus uno adiectivo fatali ita definitur, ut prorsus otiosum sit

---

[1]) Cap. 44, 4 idem conieceram, quod Heinsius, ius *urbis* (pro ius ab his). De civitate (quoniam omnes tum Itali Romanam habebant) nihil mutatum est. Cap. 47, 3 homo non doctissimus, Cludius, unus vidit, quid usus loquendi postularet (in coercitione ambitus exercuit, non in coercitionem).

ante eam quietam dicere ac non præcipitatam, cum præsertim quieta mors vix Latine appelletur. Itaque recte iudicant, qui hæc adiectiva alio trahunt. Sed quod ea Kritzius referri vult ad præcedens rep., id interpositis illis eminuissentque sine periculo fieri nequit, ac ne ea quidem post quieta cum Lipsio satis commode additur. Verum ipsum præcipitata non recte contrarium ponitur quietæ reip. Scribendum puto: quieta aut certe non *præcipiti civitate*. Propter similitudinem litterarum cipi et civi duæ voces truncatæ coaluerunt. Civitate Ruhnkenius addebat.

Ibd. 68, 1: (M. Cœlius) cum in modica quidem servari posset (quippe peior illi res familiaris quam mens erat), in prætura novarum tabularum auctor extitit. Orationis forma certa est: cum ne in modica quidem * servari posset. Quod substantivum exciderit, et similitudo litterarum et res manifesto ostendit: ne in modica quidem *fide* servari posset. Etiamsi non plena et integra servaretur pecuniarum creditarum fides, sed tantum modica (ut solutio differretur similiave tentarentur), servari Cœlius non poterat; itaque fidem de foro tollere omnem conatus est. Deinde quæ in codice sic scribuntur: accito etiam Milone Annio, qui, non impetrato reditu, Iulianis partibus infestus erat, in urbe seditionem haud magis occulte bellicum tumultum movens, primo summotus a rep., sic puto multo, quam factum est a plerisque, lenius corrigenda: accito etiam Milone Annio, qui ... infestus erat, in *urbem*, seditionem *ac* magis occulte bellicum tumultum movens, cet. Postremo § 2 geminatis duabus litteris scribendum est: *In* incepto pari similis fortuna Milonis fuit, quamvis Kritzius ignorari vim ablativorum dicat.

Ibd. 75, 1: Ti. Claudius Nero, ... Ti. Cæsaris pater, magni vir animi doctissimique ingenii.

Non movet Kritzium, quod nemo veterum in hoc Claudio doctrinam laudavit; et tamen movere nonnihil debebat: nam si qua huiusmodi fama de eo fuisset, probabile est non omissurum eam fuisse Suetonium. Sed certins illud est, neminem (saltem in prosa oratione) *doctum* ingenium appellasse, quod separata sunt ingenium et doctrina; excultum doctrina ingenium laudatur. A Velleio positum puto *rectissimi.*

Ibd. 82 init: Qua æstate Cæsar tam prospere Libium in Sicilia bene fortuna in Cæsare et rep. militavit ad Orientem. Non est dubium, quin in Libium ipsum id, quod desideratur in relativa sententia, verbum insit; certum deinde est, quod Schegkius vidit, bene pro pæne (pene) scriptum esse. Ad hæc non difficulter adiungitur verbi, quod est militavit, emendatio, ut sic scribatur: Qua æstate Cæsar tam prospere *bellavit* in Sicilia, pæne fortuna *et Cæsarem* et *remp. mutilavit* ad Orientem. Aptissime significatur magnitudo cladis, quæ accepta esset, nisi captivi Romani indicio servatæ Antonii legiones essent, ad Cæsarem quoque, qui a rep. separari non poterat, pertinens.

Ibd. 86, 2: ad solium alarunt in prisca gravitate celeberrimi fides, mox diu clementia luctatus sua Cæsar servavit incolumem. Priora sanavit Puteanus (At Sosium L. Arruntii, pr. gr. cel., fides), nisi quod in ad latet Sosii prænomen. (Fortasse ante hæc præter vocabulum modum plura exciderunt; valde enim abrupte hoc unum exemplum clementiæ interiicitur.) Sed in extremis residet mendum; nihil est enim (absolute) *luctari clementia sua*, nec diuturnitas luctationis apte commemoratur. *Cum* clementia sua Cæsar luctatus non est, sed ei (Velleii iudicio) libentissime paruit. Scribendum est: mox, *odium* clementia *eluctatus* sua.

Vicit et expugnavit odium, quo Sosius premebatur, clementia.[1]) (Sententiam attigerat Cludius.)

De c. 88, 2 dixi vol. 1 p. 35. Eodem capite extremo, quoniam in codice scriptum sic erat de Servilia: præmaturam mortem immortalem nominis sui pensavit memoriam, recte Burerius intellexit scribendum ‚esse præmatura morte (ex quo natum est præmaturam morte, deinde mortem), quod ceteri neglexerunt, Kritzius parum acute reprehendit. E cap. 115, 4, quem locum ipse citat, satis intelligitur, Velleium *pensare* posuisse cum accusativo bonum, quod quis consequi vellet, significante, ablativo incommodum, quod pro pretio esset, notante. Commodum *pensare cum* incommodo dixerunt Ovidius (met. XIII, 192: laudem ut cum sanguine penset) et Seneca (de vit. beat. 4, 4), Cicero *compensare* (fin. II, 96, V, 48). (Cap. 87, 3 professioni ei, qua præcepit Cludius.)

Ibd. 89, 5: Consulatus tantummodo usque ad undecimum, quem continuaret Cæsar, cum sæpe obnitens repugnasset, impetrari potuit. Ineptissimum quem continuaret, nec minus impetrari potuit. Editio prima impetrare. Agitur de Cæsare Augusto vetera instituta revocante, in una tamen re

---

[1]) Eiusdem cap. § 2 incredibile est, ferri ab editoribus hæc: qui deprecari quidem pro se non sustinerent, vitiosissime posito quidem, cum iam Heinsius perspexerit, ante de excidisse ne, tum additum non (qui ne deprecari quidem p. s. sustinerent). Non paucis locis in codicibus sic mutilatum est *ne . . . quidem*, quorum ipse unum et alterum alibi attigi. Cfr. c. 68, 1. Apud Senecam epist. 94, 21 recte edebatur inde ab Erasmo: sed non ideo ne aliis quidem adiecta proficiunt (hoc est: sed inde non sequitur, ut ne aliis quidem proficiant). Fickertus codicibus obsequens ne et sententiam sustulit; Haasius non aliis quidem scripsit, contempta orationis lege. Cfr. ad Senec. quæst. nat. VII, 31, 2.

nova et civilem modum excedentia subire coacto. Vim enim ei a populo adhibitam adulator Velleius fingit, et ipse Augustus ita videri volebat. Scripsit Velleius: Consulatus tantummodo usque ad undecimum *quin* continuaret Cæsar, cum sæpe obnitens repugnasset, impetrare *non* potuit.[1])

Ibd. 99, 4 (3) ad hanc formam scriptum fuisse suspicor: ut omnes, qui pro consulibus legatique in transmarinas profecti provincias visendi eius gratia ad [*eum venissent*, (*et quis*] *non venit?*) semper privato ... fasces suos summiserint. *Conveniendi* verbo locus non est. Omnes ad Tiberium venisse Suetonius testatur Tib. 12.

(De c. 103, 3 dictum est vol. I p. 21.)

Ibd. 106, 3: classis, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ... flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoria cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Cæsarique se iunxit. Frustra victoria defenditur, frustra victori scribitur, inaudito verborum ordine. Scribendum: plurimarum gentium *victrix*.

Ibd. 107, 2: Nostra quidem furit iuventus, quæ, cum vestrum numen absentium colat, præsentium potius arma metuit quam sequitur fidem. Qui potest hoc Germanus e medio hostili exercitu profectus dicere, suam iuventutem Romanorum absentium numen colere? Vera sententia (hoc est, qualis

---

[1]) De capitis 90 initio hoc tantum pro certo dicere possum et coram aliero non ortum esse ex his: ut concordia invalueret, quæ ipsa minime apte inter coalescendi et lacerandi imagines interponuntur. Latet, opinor, ablativus in cro desinens, coniunctus cum membris. (Coalescentibusque reip. membris et *formæ involucro*?)

Velleio placere potuit) nascetur, si sic scriptum fuerit: quæ, cum vestrum numen absentium *non* colat, (quod facere debebat, deinde etiam) præsentium potius arma metuit quam f. s. Potuit etiam scribi: quæ, cum vestrum numen absentium colere debeat.

Ibd. 108, 2: (Maroboduus) statuit, avocata procul a Romanis gente sua, eo progredi, ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Causæ significatio (propter) inepta est, ineptum etiam per sè positum cum refugisset; scribendum esse: ubi, cum potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima, vel sola membrorum concinnitas ostendit.

Eod. cap. § 3 (al. 109 init.) de eodem Maroboduo sic scribitur: Corpus suum custodia tum imperium perpetuis exercitiis pæne ad Romanæ disciplinæ formam redactum brevi in eminens ... perduxit fastigium. Multa licenter editores et alii mutant nec tamen rectam sententiam aut orationem consequuntur; Kritzius et Haasius longe aberrarunt. Una littera in duas mutanda, una addenda: Corpus suum *custodientium* imperium, perpetuis exercitiis pæne ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi . . . perduxit cet. (Corpus eorum, qui suum custodiebant imperium.) (Paulo post (109, 1) Acidalius recte ex totumque, præcedente *m*, fecit in totumque, quomodo Columella et Plinius maior persæpe dixerunt, ille in uno secundo libro 1, 2 et 11, 8 et 17, 7).

Ibd. 111, 3: Quanto cum temperamento simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus (a Tiberio)! Recte vidit Ruhnkenius laudari coniunctionem aptam militaris imperatoriæque auctoritatis et virtutis eam lenientis; eam esse (quæ hac demum ætate appellatur) civilitatem. Sed plura mutat, quam opus est; satis est enim sic scribi: Quanto cum temperamento

s i m u l c i v i l i t a t i s (hoc est, quanta adhibita simul civilitatis admixtione) r e s a u c t o r i t a t e *imperatoria* a g i v i d i m u s!

Ibd. 114, 3: agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis. Ut concedatur, medius poni cum duobus genetivis ad interiectnm genus significandum (velut *medius regis et servi*), quod ipsum aperto exemplo non confirmatur (nam aliter de loco dicitur *medius cœli terræque*, aliter etiam *medius pacis belli*que), tamen dicendum fuit: *medium* omnia *dissimulantis et* omnia *inhibentis*, primum addita copula, quæ omitti nullo pacto potest, deinde positis iis, quæ extrema sunt et inter quæ aliquid medium significatur; nam *plurima dissimulare* et *aliqua inhibere* non contraria et extrema sunt, sed coniuncta iam et temperata. Itaque scribendum credo: agebatque medium, plurima *dissimulans*, aliqua *inhibens*. Ac video idem Acidalio, peringenioso et, quamquam iuvenis obiit, subacti iudicii homini, in mentem venisse.

Ibd. 116, 3: et A. Licinius Nerva Silianus, P. Silii filius (quem virum, ne qui intellexit quidem, abunde miratus est), ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci perisset præferens immatura et fructu amplissimæ principis amicitiæ et consummatione ... imaginis defectus est. Certum est illis: ne nihil non ... præferens contineri indolis et spei, quæ in iuvene fuerit, significationem. Itaque orationis forma hæc fuit: nihil non optimo civi [*simile*, *viro*] simplicissimo, duci *peritissimo* præferens, immatura [morte] (hoc invenit Orellius) cet. Id quoque certum est, Velleium in exornata et ad splendorem et ad acumen iuvenum nobilium laude non utramque partem sic terminasse: Ælius Lamia ... defectus est et A. Licinius ... defectus est, sed altero tantum loco verbum posuisse, in priore parte alium id hominem annotasse.

Ibd. 118, 1: nunc provocantes alter alterum ininria, nunc agentes gratias, qnod ea Romana iustitia finiret. Non congruit ea (plnr.) cnm iniuria; nec Germani apnd Quintilium Varum ininria inter se provocabant, sed de iniuriis, quas ante illatas dicebant, lites serebant. Una littera addenda est: provocantes alter alternm *in iurgia.* Panlo post (§ 2) neque iure civitatis Rom. neque cnm iure civitatis R. ius equestris conseqnens gradns ferri potest, ne ipsum quidem *ius equestris gradus* pro equestri gradu; (nam *iure civitatis* est eo iure, qnod civitas dat). Videtur fuisse: iure etiam civitatis Romanæ *decus* equestris conseqnens gradus, hoc est, ei proximus. Nam ita ferri consequens potest; alioqui cum Heinsio consecutus scribi debebat. [Sic Burmannus.]

Ibd. 119, 2: Exercitus ... circnmventus, cum ne pngnandi qnidem egredie aut occasionis, in qnantum volnerant, data esset immunis, castigatis etiam qnibusdam gravi pœna, quia Romanis et armis et animis usi fuissent, inclusus silvis ... trncidatns est. Ex vestigiis codicum efficitur: cnm ne pngnandi qnidem *egrediendive* aut *occasio iis*, in qnantum voluerant, data esset *aut impunitas*, castigatis etiam cet. Singulas correctionis partes alii coniectura attigerunt, nemo totam.

Ibd. 125, 4: Quo quidem tempore, ut pleraqne ignave Germanicus, ita Drnsus, qni a patre in id ipsum plurimo quidem igne emicans incendium militaris tumultns missus erat, prisca antiqnaqne severitate usus ancipitia sibi timere quam exemplo perniciosa et his ipsis militum gladiis, qnibns obsessns erat, obsidentes coercuit. Qno iuvenis, cum solo Ruhnkenii exemplo utebar, invento me gandere memini, ignovit pro ignave, præceperat

editor Bipontinus secutusque Kritzius est.[1]) Sed neque in id ipsum incendium (exercitus Germanici) Drusus missus erat, sed in Pannoniam, neque ferri quidem potest; deinde in timere manifestum tenetur mendum. Velleius, ut et Germanicum et Drusum laudare possit, hunc quidem multo benignius, aliquid inter seditiones interfuisse significare debet. Scribendum videtur: Drusus, qui a patre in *diversum* plurimo*que idem* igne emicans incendium mil. tum. missus erat ... ancipitia sibi [*maluit*] *tenere* quam exemplo perniciosa cet. (Plurimoque idem Heinsio debetur.)

Eodem cap. § 5: At Hispanias exercitumque virtutibus celeberrimaque in Illyrico militia, prædiximus, cum imperio obtineret, in summa pace et quiete continuit. Nihil certius est ex toto orationis progressu et rerum serie, quam hic in nova provincia transiri ad alium hominem (a quo proximis verbis ad Dolabellam transitur); itaque hactenus veritatis partem Haasius attigit; sed a perspicuis totius loci formæ indiciis aberravit. Sic enim Velleius scripsit universa forma, si non his ipsis verbis: At Hispanias exercitumque [*in iis cum M. Lepidus, de cuius*] virtutibus celeberrimaque in Illyrico militia prædiximus, cum imperio obtineret, cet. Nullam litteram extra lacunam mutavi. De Lepidi militia Velleius dixit c. 114 et 115.

Ibd. 127, 2: Etenim magna negotia magnis adiutoribus egent neque in parvo paucitas ministeria defecit. Posterior pars sententiæ neque per se

[1]) Altera me tum valde delectabat emendatio, qua c. 121 restitueram ingressi Germaniam. Eam iam tum Bardilius occupaverat.

intelligi potest (saltem ita ut Latine expressa videatur) neque cum priore ullo modo cohæret aut ad rem, de qua agitur, pertinet. Aptissima omnia erunt sic scripta: *atque impar capacitas* ministeria deficit. Aperta mendi causa est (in par pacitas) et progressio. Nihil frequentius esse perfecto pro præsenti substituto in verbis a capio, facio, iacio compositis, dixi in emendd. Livv. p. 354; idem in Senecæ codicibus fieri infra annotabo.

Ibd. 129, 2: Cum quanta gravitate ut senator et iudex, non ut princeps, et causas pressius audit? quam celeriter ingratum et nova molientem oppressit? Nihil est presse causas audire, perversior etiam comparativus pressius; et audiendi forma laudatur verbis quanta gravitate, ut ridicule, quidquid est adverbii, superaddatur. Tum autem proxima (ingratum ... oppressit) apertissime ostendunt hic non universe gravitatem Tiberii in causis audiendis laudari, sed certam causam, idque eo certius est, quod ipse Velleius capitis initio se ad singula exempla transire dicit, quæ eadem deinceps forma ponit. (Qua prudentia Rhascupolim ... evocavit? et postea: Quibus præceptis instructum Germanicum suum...recepit? cet.). Ea causa quæ sit, indicabit nomen hominis ex litteris et pressius erutum: Cum quanta gravitate ... *causam Drusi Libonis audivit?* Neque enim (etsi id facilius ex pressius elicitur) tantum M. Drusi scriptum puto. M. Drusi Libonis accusationem et interitum Tacitus Ann. II, 27 sqq. narrat. Hoc quoque vol. I p. 145 ponere debui. Copias ipse meas ignoravi.

Valerii Maximi libros nuper Halmius diligentissime et prudentissime exegit ad codicem longe ceteris integriorem fidelioremque, Bernensem (B), comparata, quæ fere cum eo contra ceteros consentit, Iulii Paridis epitoma. Sed tamen cum hac ipsa Halmii opera et instrumenti

breviter et perspicue expositi facili usu allectus Valerium a. 1866 relegerem, non ita pauca occurrerunt, in quibus viderer paulo plus efficere et rectiora restituere posse, quorum nonnulla iam pro exemplis in priore volumine posui.

Lib. I, 1, 1 in codicis B scriptura bis non *s*, sed *m* in fine addendum est, ut generatim dicatur singulari numero: bene gerendarum rerum *auctoritatem* augurum observatione, Apollinis *prædictionem* vatum libris (B auctoritate ... prædicatione) ... explicari voluerunt.

Ibd. (I, 1) 8: Non mirum igitur, si pro eo imperio augendo custodiendoque pertinax eorum indulgentia deorum semper excubuit, quo (codd. quod) tam scrupulosa cura parvula quoque momenta religionis examinari videntur. Primum eorum non habet, quo referatur, neque omnino de certis quibusdam dis, sed universe de omnibus (qui quidem Romæ colebantur) dicitur. Scribendum igitur: pertinax *deorum* indulgentia semper excubuit. (Vid. infra ad VI, 2, 3.) Genetivo in eorum corrupto additum est deorum. [Sic Vorstius.] Tum vero ferri nequit nudus ablativus quo, coniectura Kempfii positus, in his: quo (imp.) t. scr. cet. Aut præpositio addenda est (in quo) aut cum Torrenio scribendum: quod ... examinare videtur.

Ibd. 11 (de Fabio Dorsuone): in Quirinalem collem pervenit; ubi omnibus sollemni more peractis, in Capitolium propter divinam venerationem victricium armorum perinde ac victor rediit. In codice non est ac. Prorsus prave veneratio victricium armorum de victoribus Fabium venerantibus ponitur, nec minus prave dicitur Fabius propter divinam venerationem redisse. Ac turbatur in propter (p̄op., deinde e correctione p̄p.). Valerius scripserat: in Capitolium *prope* divina veneratione (h. e. Gallis eum prope ut deum venerantibus), victricium armorum

perinde victor (id est, non minus ipse eorum victor, quam illa victricia erant) rediit.

(De I, 1 Ext. 2 dictum est vol. I p. 37.)

Ibd. 6, 10: (Octavius) præsumpsit animo ea re significari exitium suum, in quem metus augurium tristi fine vitæ incidit. Consentitur mendum esse in his in quem metus. Correctio facilis est et certa: *idque* metus augurium (hoc est: et hoc, quod metus augurabatur) tristi fine vitæ incidit.

Ibd. (I, 6) E. 1: ne, si ulterius Romana (ostenta) apprehendero, e cœlesti templo ad privatas domos non consentaneos usus transtulisse videar. Neque quid sit usus (plur. num.) transferre neque quid usus non consentaneos transferre, intelligo. In Lipsii coniectura et visus consentanei vehementer displicent et ipsum visus plurali numero in prosa oratione de oculis positum. Scribendum videtur: non *consentaneo usu* transtulisse videar (ostenta).

Ibd. E. 2: Nam Midas cunctorum pæne regum opes abundantia pecuniæ antecessit, infantiæque incunabula utili deorum munere donata onustis auro atque argento gazis pensavit. Grana tritici in os puero dormienti congesta mire utile munus appellantur (quoniam iis granis ne vesci quidem puer poterat); aliud latere ostendit etiam pensavit; scribendum enim: infantiæque incunabula *vili* deorum munere donata onustis auro a. a. gazis pensavit. (Vile illud munus large compensatum est.)

Ibd. 7, 2: Non est inter patrem et filium ullius rei comparationem fieri, præsertim divinitatis fastigio iunctos. Non disputo nunc, dixeritne Valerius cum poetis, ut semel Tacitus dixit, est facere; nam, quod hoc loco scribitur: est (non est), hoc fieri neque is neque alii dixerunt. Excidit aut *fas* aut *opus*.

Cfr. hoc cap. E. 1 (deflexis) et cap. 8 E. 5 (admirabilis fuit) al.

Ibd. (I, 7) 8: Propioribus tamen, ut ita dicam, lineis Haterii Rufi, equitis Romani, somnium certo eventu admonitum est. Quid sit somnium certo eventu admonitum et propioribus lineis admonitum, prorsus non intelligo scribendumque dico *eventui admotum* est, hoc est, celeriter eventum habuit. Etiam IV, 1 E. 8 in B prima manu admonuit pro admovit scriptum est. [Sic iam Lipsius.]

Ibd. E. 2: veneficii ... suspicionem animo retulit. Sic B; pauci deteriores repulit. Scribendum animo *pepulit*. (*Animo suspicionem retundere* de eo, qui deponit et expellit, nihil est.)

(De E. 4 dixi vol. I p. 58, ubi cum pertinaci casus violentia poteram comparare pertinacem necessitatem in c. 8 E. 10.)

Ibd. E. 8: (Hamilcar) ... perinde ac divinitus promissa victoria exercitum pugnæ comparabat: in quo inter Siculos et Pœnos orta dissensione, castris eius Syracusani subita irruptione oppressis ipsum intra mœnia sua vinctum pertraxerunt. Scribendum, ut opinor: ... comparabat, *quom* inter Sic. ... Syracusani ... pertraxerunt.

Ibd. 8, 4 restituenda codicum scriptura est, notata antiquissima lacuna (nam etiam in Iulii Paridis et fortasse Augustini codice fuit); Fortunæ etiam Muliebris simulacrum...non semel, sed bis locutum constitit, prius his verbis: rite me, matronæ, dedistis riteque dedicastis, [*deinde* * * *]. Nihil est in verbis prisci; (nam Halmius priscis his verbis scripsit).

Ibd. 7: ... fidem auctores vindicent; nostrum sit inclitis litterarum monumentis consecrata... non refugisse. Scrib. nostrumst. Auctoribus Vale-

rius rem permittit, quid sui sit officii, dicit. (Vol. I p. 67 ima.)

Ibd. E 18 excidit verbum aliquod, cum ad hanc formam scriptum esset: Quapropter hæc potissimum aut in liberis potentissimi regis ... aut in homine sortis ignotæ [*evenerint*], ne ipsa quidem ... rationem rerum natura reddiderit, non magis quam, quid ita (sic recte codd. deteriores pro qui ita) silvestres capreas ... tantopere dilexerit, cet.

Lib. II, 1, 7: quia inter ista tam sancta vincula non magis quam in aliquo sacrato loco nudare se nefas esse credebatur. Manifesto sententia postulat *fas* esse credebatur, nisi scribas non *minus*. Eritne, qui me doceat, non magis interdum sic poni, ut utrumque affirmetur? (Gr. L. 305 n. 2.) Scilicet scribi poterat: non in sacrato aliquo loco magis nefas esse credebatur quam inter ista tam sancta vincula. Quod nunc scribitur, ipsum contrarium est. [Sic iam ed. Ald. et Vorstius.]

Ibd. 2, 5 (ubi Valerius Tarentinam civitatem alloquitur): horridæ virtutis in se ipsum convexum stabilimentum nitore fortunæ præsentis inflata fastidiose æstimas. Neque convexum stabilimentum est appellaturve neque (quod alii ediderunt) in se connexum. Valerius scripserat in se *conixum*, *συννενευκὸς εἰς ἑαυτό*, quomodo Cicero n. deor. II, 115 omnes mundi partes dixit undique medium locum capessentes æqualiter niti. [Sic Guyetus.]

Ibd. 8, 3: triumphi honorem, decretum sibi a senatu ..., sprevit ac repudiavit, nimirum non plura præcerpens quam acciderunt. Multitudinis significatio et comparatio (non plura) omnino absurda est. Videtur fuisse non *peiora*, ut dignus eventus superioribus significetur.

Ibd. (II, 8)-7: Itaque et Nasica Ti. Gracchum et G. Metellus Opimii factiones mœsti trucidarunt. Sic codex optimus. In litteris G. M. inest Gaium. Scribendum est igitur sic: Itaque et Nasica Ti. Gracchum et *Gaium et illas Opimius* factiones mœsti trucidarunt. Velim et hic animadverti, quemadmodum Metellus ortum sit ex *m* et vocibus vulgatissimis.

Ibd. 9, 1 (in Camilli et Postumii censorum ad cœlibes, quos æra pœnæ nomine solvere iusserant, oratione): Ite igitur et nodosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosæ. Pro nodosam, quod absurdum absurde a Kempfio defenditur, scribendum est *non odiosam*. Non gravem aut invisam esse debere stipem censores docent, utilem posteritati. Odiosam Perizonius scribi volebat; negationem et litteræ ostendunt (nam ex nonodiosam ortum est nodosam, semel scripto no) et sententia.

Ibd. 10, 6: Minturnenses autem maiestate illius (C. Marii) capti compressum iam et constrictum dira fati necessitate incolumem præstiterunt. *Oppressus* fati necessitate Marius dici aliquo modo poterat, *compressus* ridicule dicitur. Fuit *comprensum* et constrictum. Idem error in B est III, 3 E. 7. Recte etiam Pighius V, 3, 2 Ti. Gracchi manu faucibus *apprensam* rempublicam scribi voluit pro oppressam.[1])

[1]) Ibd. 2 quod ante multos annos annotaveram: sed et rex et lacessitus, a Perizonio occupatum video. Cfr. II, 9, 2 (et censor et Cato, ubi alterum et B omittit), III, 2, 7 (et Galli et victores), III, 3 E 2 (et tyranno et Phalari), IV, 3, 1 (et iuvenis et cœlebs et victor).

(Lib. III, 2 E. 5 emendavi vol. I p. 113.)[1])

Lib. III, 3 E. 4: Pæne tamen occidit gloriosius (lingua Anaxarchi) quam viguit, quia tam forti fine illustrem professionis actum comprobavit Anaxarchique non vitam modo deseruit, sed mortem reddidit clariorem. Falso vita Anaxarchi deserta dicitur. Itaque conantur scribere: vitam non modo non deseruit, duabus primis vocibus transpositis. Tollendum potius modo, ut fiat: vitam non deseruit, sed mortem reddidit clariorem. Vitam comprobavit, fecit tamen, ut mors vita illustrior esset.

(De 5, 4 et 7 E. 6 dictum est vol. I p. 21 et p. 20. Posteriorem emendationem præceptam fuisse nuper a Gelbokio Bavaro ab Halmio edoctus sum.)

Ibd. 7 E. 7: ne vicissitudine talis beneficii imparem iudicando humilius de origine sua sentire existimaretur. Sic codex. Halmius e Perizonii coniectura vicissitudini, in qua scriptura necessario addendum erat se, quod habent editiones vulgares; nam *imparem iudico* pro eo, quod est *imparem me iudico*, barbarum est. Hic quoque addendum *m*: *vicissitudinem* talis beneficii imparem iudicando.[2])

Ibd. 8, 6: Itaque te, Sempronia, ... non,

---

[1]) III, 2, 7 lacuna, quæ verbis sex e superiore loco repetitis orta est, sic explenda videtur: ut...et ornamenta præteritæ vitæ retinerent et plebi ad fortius sustinendos casus suo [*exemplo animos facerent*]. Venerabilis cet. E fortius sust. (ut iam Aldus scripsit) natum est fortiu, *s* semel scripto, tum fortium, ne quis in eo ludat.

[2]) III, 6, 1 miror revocatum esse: quo plus recessui sumunt, cum pridem recte scriptum esset plus recessus. Hic quoque *s* ante *s* extrito additum est *i*. Cap. 8, 1 sine ulla dubitatione retinendum erat exempla.

ut absurde gravissimis virorum operibus inserens, maligna relatione comprehendam, sed, quia ... producta ad populum ... nihil a tuorum amplitudine degenerasti, honorata memoria prosequar. Si se inserturum Semproniam Valerius negaret, absurde inserens, non ut abs. ins. scripsisset, nec tum maligna relatio esset, sed inepta et stulta. Ut Semproniam Valerius, quia producta ad populum non degeneravit a suis, honorata memoria prosequitur, sic maligna relatio futura erat, si secus de eius ad populum aditu iudicaretur, idque iudicium illis verbis ut absurde gr. v. op. inserens contineri debet. Scripserat Valerius, quamvis audax videatur correctio: non ut absnrde *te* gravissimis virorum operibus *inserentem* maligna relatione comprehendam, sed cet. Apparet tamen erroris origo ex te post de omisso et ex inserente ante *m* scripto, dein prave mutato. (Ibd. E. 5 iam alii recte qnam metu pro quam in metu.)

Lib. IV, 1, 12: Acerrime cum Scipione Africano (Metellus) Macedonicus dissenserat eorumque ab æmulatione virtutis profecta concitatio ad graves testatasque inimicitias progressa fuerat. Sic B; codices deteriores contentio. In codicis B scriptura subesse videtur *concertatio.*

Ibd. E. 9 (nam de 1, 14 dictum est vol. I p. 91), ubi scribitur: gratias agere populo Ro. non dissimulanter tulit, vix fieri potest, ut non addendum sit *se* (gratias *se* agere).

Ibd. 3, 4: Deinceps et iis vacemus, quorum animus aliquo in momento ponendi pecuniam nunquam vacavit. Non solum per se improbabiliter ponendi h. l. in ponendo mutatur, cum præsertim efficiatur structura rarissimi usus, ut dativo gerundii accusativus subiungatnr, sed ineptissimum est hoc totum *vacare pecuniæ in aliquo momento ponendæ*, quasi ad eam

rem et sententiam opera et tempore opus sit. Accedit vitiosissimus concursus vacemus ... vacavit. Valerius scripserat: quorum animus aliquo in momento *ponendis* (iis rebus, quæ in aliquo momento ponendæ essent) pecuniam nunquam *annumeravit*; nisi fuit *æquavit*. Sententia quidem dubia non est.[1]

Ibd. 3, 13: totidemque suæ præcipuæ gloriæ triumphos. Prorsus vitiose abundat pronomen; scribamus: suæ *et* præcipuæ (hoc est, singularis et pr.) gloriæ: non abundabit.

Ibd. 5, 3 sententiis recte divisis cetera facile emendabuntur et tuto: suffragatorem agere cœpit. Ut scilicet præturam melius Africani memoriæ concederet quam sibi vindicaret nec maximum *esset* (esse B) verecundiæ pretium, Scipio tunc honorem adeptus est, sed Cicereio (cod. sed si Cic., orta particula ex Ci) magis gratulati sunt. Non maximo carissimove pretio verecundia constitit, quoniam Cicereio homines magis gratulati sunt.

(De c. 4, 11 dixi vol. I p. 45, de 6, 1 p. 38, de 6, 3 p. 35 n.)

Ibd. 6 E. 1: Sunt et alienigeni amores iusti obscuritate ignorantiæ non obruti. Cur amores iusti appellentur, nescio, scribendumque puto *iuste*.[2])

(De c. 7, 2 dictum est vol. I p. 90. Prorsus simile additamentum Halmius recta suspicione attigit II, 7 E. 2,

---

[1]) Cap. 3 init. lacuna sic notanda et explenda est (præeunte A. Schotto) . . . infamia flagrat. [*Faventibus itaque*] linguis contrarios his tam diris vitiis mores commemoremus.

[2]) Cap. 7 proœm. debebat Halmius Kempfium sequi (altera diremptio non utique iniquitatis, altera utique levitatis crimini subiecta est).

aliud notatum est VI, 1, 11, non receptum VII, 6, 1: impetum. Add. VIII, 7 E. 5.)

Ibd. 7, 7: vestros enim constantes animos, vestra strenua ministeria, vestram inexpugnabilem taciturnitatem proque dignitate et salute amicorum perpetuam excubationem, testationem benevolentiæ, ... posterior intuens ætas cet. Ignave et inepte extremo membro adiungitur appositione illa testatio benevolentiæ, quæ, si loquendi usum sequimur, nihil aliud est nisi oratio, qua quis se benevolum esse testatur. Scribendum est duabus litteris transpositis: perpetuam excubationem *et stationem* benevolentiæ. Benevolentia excubabat et stationem agebat pro dignitate et salute amicorum.

Ibd. 7 E. 1: Eodem autem momento et hora a Dionysio constituta * eam qui acceperat supervenit. Ubi notam posui, duæ litteræ in B evanuerunt. Scribendum est: Eodem autem momento et hora a Dionysio constituta *et*, eam qui acceperat, supervenit (id est, qui horam acceperat, cui constituta erat). Pro ablativo acceptum hora fœdam facit tautologiam.

Ibd. 8, 1: pretium Hannibali protinus numeravit, si ad calculos revocetur, parvum, utpote septem iugeribus, et hoc in Pupinia, addictis redactum, si animo erogantis, omni pecunia maius. Ad ablativum animo erogantis nullo pacto audiri potest revocetur, neque in hac diligenti membrorum comparatione (si ... revocetur, si ...) nescio quod artificium adhiberi. B habet: si animo prærogantis. Latet, opinor: si animo *penses* erogantis.

Lib. V, 1 init.: Liberalitati quas aptiores comites quam humanitatem et clementiam dederim, quoniam idem genus laudis expetunt? Quarum prima inopia, proxima occupatione,

tertia ancipiti fortuna præstatur. Vitia iam alii senserunt. Primum enim ablativi prorsus perversi sunt, quoniam liberalitas non inopia præstatur, sed inopi vel inopiæ, similiterque duæ reliquæ virtutes; debebat igitur saltem in addi. Deinde supra modum ridicula est occupationis in hac re inter inopiam et ancipitem fortunam mentio, sive ei humanitatem sive clementiam respondere putes; quis est enim is fortunæ status, et quid ei præcipue debetur præstaturve? Scribendum primum: 'Quarum prima *inopi* ... tertia ancipiti præstatur *fortunæ*'; tum intelligendum proximam esse, quæ proxima et postrema nominata sit, clementiam, tertiam humanitatem, quæ ancipiti nec tamen lapsæ et occidenti fortunæ debetur, ad quam spectat clementia. Itaque huius fortunæ generis significatio latet nec tamen valde involuta in illo occupatione. Scripserat enim Valerius: quarum prima inopi, proxima *occubanti*, tertia ancipiti fortunæ præstatur.[1])

Ibd. (V, 1) E. 1: Quis autem illam (manum Alexandri) osculari non cuperet (sic Perizonius pro curreret), quæ iam fato oppressa maximi exercitus complexui humanitate quam spiritu vividiore suffecit. Non agitur de humanitate spirituve vivido, sed de manu morientis vivida, non tam spiritu, qui pæne defecerat, quam humanitate. Scrib.: humanitate quam spiritu *vividior* suffecit.

Ibd. E. 4: Nam cum ... abscisum eius (Pyrrhi) caput Alcyoneus, Antigoni regis filius, ad pa-

[1]) V, 1, 1 verum esse nequit si modo verum (est). Nunquam enim sic Valerius critici personam sumit, omnium minime dubitaturus de splendido senatus Romani facto. Sed quoniam deleta sunt veteris scripturæ in B vestigia, mendum relinquendum est.

trem propugnatorem laborans læterat lætus velut aliquod felicissimum victoriæ opus attulisset, Antigonus ... caput sublatum causea ... texit, cet. In iis, quæ post verba ad patrem ante lætus ... attulisset corrupta leguntur, nihil inesse et per parenthesin interponi potest, nisi quod ad Antigonum et eius præsentiam pertineat. (Quæ Fœrtschius excogitavit, præterquam quod tæter labor prave dicitur de difficili pugna, nullo modo hoc loco interponi poterant nec milites propugnatores appellari.) Scribendum videtur: ad patrem (*propugnator enim laborantibus aderat*) lætus cet. Antigonus Argivis auxilium ferebat.

Ibd. 2, 10 (de libitinariis): Quorum laudem adiecta lege condicio auget magis quam extenuat, quoniam quidem quæstum contempserunt nulli alii rei quam quæstui viventes. Frustra Halmius (Emendatt. Val. p. 9) hæc defendit; nam neque pretium dicis causa, ut addici res posset, indicatum condicio erat neque lege addebatur, neque condicionis lege adiectio quicquam coniuncti habet cum iis, quæ addnntur: quoniam quidem cet. Scribendum, omisso pravo interpretamento: Quorum laudem *abiecta* condicio auget magis quam extenuat. Vilis erat condicio hominum uni quæstui viventium. Supra, sordium gratarum hoc se exemplum ponere, Valerius dixit. [Fere Lips. et Kempf.]

Ibd. E. 4: Ille (Masinissa), cum iam ætate deficiente .. in lectulo laberetur. Nihil est, quod Perizonius, egregie alioquin de Valerio meritus, effecit, in lectulo dilaberetur. Nam aliter supra c. 1 E. 1 Alexander violentia morbi dilabi sic dicitur, ut de vi veneni corpus solvente cogitetur, neque cetera verba (in lectulo et opes relinquens) ad illud dilaberetur

accommodari possunt. Nihil subest nisi *iaceret.* quod laceret errore scriptum sensim in laberetur transiit.

Ibd. 3, 4: et virum, mitto quod amplissimæ dignitatis, certe salubritatis studio præstantis officii privatim sibi venerandum, iugulum præbere iussit. Ridiculum in Cicerone laudando studium salubritatis, neque ulla verborum probabilis iunctura expediri potest. Codex B salubritati. Scribendum: certe *salutaris studi,* præstantis offici, privatim sibi venerandum (quod Cicero eum in iudicio defenderat). Kempfius salutari studio, ablativo non recto.

Ibd. E. 3 extr. (in accusatione Atheniensis populi): cum interim, cineribus nostris fœde . . . dispersis, Œdipodis ossa . . . inter ipsum Arium pagum . . . et excelsam præsidis Minervæ arcem honore aræ decoratos sacrosanctiores colis. Sic B. Mirifica sunt, quæ nuper excogitarunt. Proxime vestigia premendo ad verum pervenitur: honore aræ *decorata sacro sanctiore* colis. (Sacrum singulari numero si quem offenderit, Freundii. lexicon adeat, quoniam Schelleri tenues in hoc vocabulo copiæ sunt.)

Ibd. 5, 2: M. vero Fabius consul inclita pugna et amicis et Veientibus superatis. Sic B, cuius vestigiis proximum est et *Faliscis.* Et facile pro Etruscis, quos Livius et Dionysius cum Veientibus coniungunt, in aliis annalibus proximus Etruriæ populus nominari potuit.[1])

---

[1]) Cap. 9, 4 recte Lipsius vidit nihil addendum esse, sed se sublato scribendum: asseveratione deinde eius (uxoris) et iureiurando nil (codd. se nil) tale suspicari persuasus, hoc est, ad nil tale suspicandum (sed suspicionem abiiciendam) adductus, quemadmodum III, 8, 1 Capua paci sci persuasa dicitur.

Ibd. 10 E. 2: Xenophontis corpus religioni immobile stetit et animus in consilio prudentiæ stabilis mansit. Religio (in tali corporis et animi divisione) ad animum pertinet, non ad corpus. Itaque retinendum, quod primum in B scriptum fuerat, regioni, correcta extrema vocali, ut sit *regione*, de loco et statu.

Lib. VI, 2, 3: Nec timori datum est silentium (plebis ad duram Scipionis orationem), sed, quia beneficio Æmiliæ Corneliæque gentis multi metus urbis atque Italiæ finiti erant, plebs Romana libertati Scipionis libera non fuit. Perversum prorsus *liberum esse alicui* aut *libertati alicuius*, et, si libera plebs non fuit, timuit, quod ipsum negatur. Scripserat Valerius: libertati Scipionis libera *favit*. Corrupto favit in fuit (cfr. vol. I p. 21), additum est non. (Occultatos iam in B antiqua interpolatione errores notavi I, 1, 8, III, 8, 6, IV, 6, 1, V, 1 init., V, 2, 10, V, 2 E. 4, IX, 12 E. 8; alios notabo, ut VI, 9 E. 7.)

Ibd. E. 1: Provocarem ad Philippum, sed sobrium. Pervertit sententiam condicionalis oratio. Alii in hac narratione provoco ponunt; hic *provocaram* scribendum opinor. Mulier significat se ab alio iudice ad regem provocasse, sed non ad ebrium, in quem videt se incidisse.

Ibd. 5 E. 2: Is postquam recognovit classem illum Lacedæmoniorum...velle incendere. Nulla hæc recognitio est, sed ignotæ ante rei cognitio. Scribendum: postquam *rem cognovit*, classem illum L. velle incendere.

Ibd. 8, 1: Erat is (servus Antonii) etiamtum imberbis et stabat coram videbatque rem ad suos cruciatus pertinere. Ineptum coram, quod ad certas personas, ante quarum os statur, pertinet. Cod. B: stabant coronam videbantque. Significatur:

stabat *in corona* (auditorum circa iudicium) videbatque. (Cfr. VIII, 10, 2.)

Ibd. 7: quo eveuit, ut Antius statim quærendæ iucolumitatis occasionem adsequeretur. Nihil ad rem statim. B habet statum (post *s*). Efficitur, vocalibns transpositis: *tutam* ... occasionem.

Ibd. 9 E. 3: Cimouis vero incuuabula opinione stultitiæ fueruut referta; eiusdem stultitiæ imperia salutaria Athenienses senserunt. In altero stultitiæ latere aliquid incunabulis contrarium recte sensit Halmius; latet autem non adulescentiæ, sed (eiusdem) *adulti*, quod et ad litteras (ulti) propius est et rei aptins; neque enim adolescentis, sed viri Cimonis imperia significantur. (Itaque ex III, 4, 1 validior ætas hic comparanda fuit.)

Ibd. E. 7: Itaque neque existimari neque dici debent boua, quæ ut inflictorum malorum amaritudine desiderium sui duplicent. Non agitur de dnplicando desiderio, sed de sensu malorum memoria et desiderio bonorum (quæ putantur) duplicando. Scribendum: quæ *uim* inflictorum malorum amaritudiue *desiderii* sui *duplicant*. Nihil igitur prorsus deest. Propter ut (natum ex ui ante in) ortum est duplicent et desiderium.

Lib. VII, 2 E. 10 positis Valerius Philippi Macedonis ex epistola ad Alexandrum verbis, quibus non fideles esse amicitias pecunia emptas declarat, subiicit epiphonema: A caritate istud pater, avus o Philippus, maiore ex parte mercator Græciæ quam victor. Frustra Perizouius et Fœrtschius laborant, aliis desperantibus. In proximo verum; huiusmodi enim est: A caritate istud pater, *ab usu* Philippus, maiore ex parte mercator Gr. q. v. Qnateuus pater hoc scripsit ad filium, a caritate sumpsit, quateuus Philippus, ab usu et experieutia, quam maguam huius rei habuit.

Ibd. 3, 4: monuit, ut, omissa cupiditate, regredi modo controversia quam progredi mallent. Quoniam controversia in B iis punctis notatur, quibus librarius voces errore e margine receptas notare solet, illo sublato ipsum modo de agri modo et mensura intelligi debere, ut in iis locis, quos Halmius ad rhetor. Lat. p. 379, 13 indicavit, Geertzius recte statuit.

Ibd. 7: Fabius autem Maximus, cuius non dimicare vincere fuit. Latine non dicitur Fabii non dimicare, ut sit „Fabii dimicandi vitatio"; rectissimum et usitatissimum est: *cui* non dimicare vincere fuit (cui dimicandi vitatio victoriæ loco fuit). Scio eodem fere modo nunc (apud Haasium) legi scriptum e codicibus (sed optimus deest) in Senecæ lib. ad Polyb. 16, 2: hoc fuit eius lugere viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed ibi quoque recte superiores: hoc fuit ei lugere.

Ibd. 4, 1: Omnibus militaribus copiis Tullus Hostilius Fidenas adgressus, quæ surgentis imperii nostri incunabula . . . torpere passæ non sunt finitimisque tropæis ... alitam virtutem eius spes suas ulterius promovere docuerunt, Mettius Fufetius, dux Albanorum, dubiam ... fidem repente in ipsa acie detexit. Iure Halmius dubitat, tantamne negligentiam Valerius admiserit. Facilis est correctio et lenis nec dubia: Omn. c. Tullius Hostilius Fidenas adgressus *est*, quæ ... docuerunt; *tum* Mettius Fufetius cet. Facillime tum inter *t* et *m* extritum est; de est addito vid. ad Cæs. B. C. III, 71. (Ibd. 3 cum *in* summa alimentorum inopia iam alii scripserunt.)[1])

[1]) Cap. 6, 1 Latinum non est, quod e Vahlenii coniectura Halmius edidit data armatura; nam armatura tantum de certo

Ibd. 6, 2: Itaque Campanæ urbis ... Casilinum, moderarum virtute clarum, perseverantis amicitiæ pignore impios oculos verberavit. Sic B. Ex secunda manus correctione in deteriores transiit modo rara virtute, ubi rara abundat, modo prorsus perversum est; Halmins e Fœrtschii coniectura incolarum virtute scripsit, genetivo satis otioso; nec omnino virtutem Valerius, quæ satis perseverantis amicitiæ nomine significatur, separatim nominasset, nisi aliquid ex contrario acuminis quæsisset. Id huiusmodi est: Casilinum, *mole parvum*, virtute clarum.

Ibd. 7, 3: quoniam Tettius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat. Quid sit filius in proprio iure procreatus, prorsus non intelligo. Valerius scripserat: in proprio *lare.*

Ibd. 8, 7: Nimirum consternatio, quæ animum eius transversum egit * * amavit enim sordes suas et dilexit pericula, cet. Lacunæ notas Halmius posuit, in codice nullum eius est indicium; nec quicquam subest gravioris mendi; scribendum enim est: Nimirum consternatio *quædam* animum eius transversum egit; amavit enim cet. Confusio orta ex (quæd) amanim. Cfr. IX, 12, 8.

Lib. VIII, 1 Absol. 6, tollendum est aut ante attollere, ut sic scribatur: huc deductum necessitatis, ut abiicere se tam suppliciter, attollere tam

---

armorum genere militibusque ea habentibus dicitur; armaturam dare pro e. q. e. arma dare (armare) nemo dixit. Vera videtur esse secundæ manus cod. B scriptura: laturos arma, genusque casu ad arma accommodatum.

deformiter cogeretur. Non alterumutrum, sed utrumque facere coactus est.

Ibd. Damn. 1 scrib. sed *et* alioqui vir sincerissimæ vitæ et ab hac suspicione procul remotus. Vulgo abest et priore loco.

Ibd. Amb. 2 scrib.: quia ipse neque liberare duabus cædibus contaminatam neque punire *tam* (vulgo eam) iusto dolore impulsam sustinebat? [Torren.]

Ibd. 2, 2: Quod si eadem formula Varro et damnari et adversaria absolvi potuisset, eius quoque non dubito quin turpem et inconcessum errorem libenter castigaturus fuerit. Tollunt adversaria, quod nemo addere potuit. Scribendum: et damnari et *ab* adversaria absolvi, hoc est, ab eius petitione, ut apud Ciceronem pro Rosc. Com. 36, Senec. ep. 81, 4. Pro errorem restituendum *fervorem.* (Halmius amorem.)

Ibd. 7 proœm.: quæ (industria) cum sit perfectissima virtus, duramento sui confirmat. Corrigunt confirmatur. Sed neque industria perfectissima virtus appellari a Valerio potuit, neque causalis significatio apta est. Scribendum puto: quæ, *quo* sit perfectissima virtus, duramento sui confirmat. Industria virtutem durat et confirmat, quo perfectissima sit.

Ibd. 3: Terentius autem Varro, humanæ vitæ exemplo et spatio nominandus, non annis, quibus sæculi tempus æquavit, quam stilo vivacior fuit. Gerundivum (nominandus) nullam omnino habet auctoritatem, in B in margine secunda manu additum; nec exemplo vitæ nominandus quid sit, facile quisquam dixerit. Videtur fuisse: Terentius autem Varro, humanæ vitæ *exemplum* et (etiam?) spatio, non annis ... vivacior fuit. Varro ob multi-

plicem et scientiam et operam humanæ vitæ exemplum dicitur idque etiam spatio, hoc est, diuturnitate.

Ibd. 5: Namque alii commodo perculsi secessum petunt, duplicant tenebras. Nimia addunt et prava (alii); facillime verum efficitur: Nam *qui tali* incommodo perc. cet.

(De VIII, 7 E. 3 dixi vol. I p. 146.)

Ibd. E. 5 (de Carneade): ita ... ut ... cogitationibus inhærens manum ad mensam porrigere oblivisceretur; sed ei (cod. eum) Melissa, quam uxoris loco habebat, temperato inter studia non interpellandi et inediæ succurrendi officio, dexteram suam necessariis usibus aptabat. Prave de cura non interpellandi plurali numero studia dicuntur, pravissime divellitur (non) interpellare studia, cui contrarium est inediæ succurrere. Necessario igitur sublato, quod non intellecta sententia et verborum iunctura additum est, inter, scribi debet: temperato studia non interpellandi et inediæ succurrendi officio. Officium utrumque studiis parcendi et inediæ succurrendi apte miscuit. De additamento cfr., quæ ad IV, 7, 2 posui. Sed simul, ne vitiose aptabat duplicem dativum habeat, codice viam monstrante [cum Torrenio] scribendum videtur: sed *eum* (vel potius *eam*, manum eius) Melissa ... *dextera sua* necessariis usibus aptabat.[1])

---

[1]) Ibd. E. 8 incaute Halmius deseruit optimum codicem ceterosque, quos superiores editores secuti erant. Valerio Socratis industriæ laus augeri visa est, si vilissimum musicæ rationis elementum tantis doctrinæ copiis tamen senex adiungere voluisset. (Itaque præcedit: et quantula accessio illa futura scientia erat?) Vilissimam hanc accessionem homo et Romanus et sine acuto iudicio rhetorice ludens facil-

Ibd. 8 proœm.: Alterum enim (otium) etiam inertibus vitandum, alterum strenuis quoque interdum adpetendum est, illis, ne propriae vitam inermem exigant, his, ut tempestiva laboris intermissione ad laborandum fiant vegetiores. Sic B, e quo fit apte: ne *propriam* vitam inermem exigant cet. Vel inertes, qui nihil publicæ alienæve rei ad se pertinere putant, segne otium vitare debent, ne propriam quoque vitam, quam tutam agere cupiunt, inermem et iniuriis obnoxiam exigant. (Halmius aberravit; illi homines pro patria nihil agere volunt, nec inermis vita pro patria exigi potest.)

Ibd. 9, 2: Is enim (P. Annius) solus in ambitu expers Antonianæ steterat. Certatim addunt substantivum, vocis (manus sec. supra lin. in B), orationis (ibd. in margine), eloquentiæ (e Iulio Paride), alia, non attendunt, vitiose superesse in ambitu, quod nullo pacto ad sententiam accommodari ita potest, ut ulla ambitus significatio usitata retineatur. In eo inest, quod quæritur, valde obscuratum; sed nihil puto latere nisi: *suauitatis* expers Antonianæ. Extrito *s* (post s) sensim reliqua mutata sunt. Si quis tamen propius ad litteras accesserit, accipiam.

Ibd. E. 2 e cod. B scribendum est: Pericles autem *felicissimis* naturæ incrementis, sub Anaxagora præceptore summo studio perpolitis, instructus liberis Athenarum cervicibus iugum servitutis imposuit.

Ibd. 15 proœm.: Candidis autem animis voluptatem præbuerint in conspectu posita, quæ cuique magnifica merito contigerint, quia æque

---

lime appellare poterat, qui VIII, 14, 6 pingendi artem inter humillimas res positam etiam sordidi studii nomine dignatus est.

præmiorum virtutes atque honerum contemplatio iudicanda est, ipsa natura nobis alacritatem sumministrante, cum honorem industrie appeti et exsolvi grate videmus. Sic B, e quo facile et sine ulla dubitatione efficitur: quia æque præmiorum *virtutis* atque *operum* contemplatio *iucunda* est. Virtutis præmia atque opera componuntur. Iucunda iam Ascensius, qui præmiorum virtutis atque honorum scripsit, in hoc uno aberrans.

Ibd. (15) 2: tam hercule quam curia superioris Catonis effigies illius ad cuius generis officia expromitur. Videtur fuisse: tam hercule, quam *e* curia superioris Catonis effigies *unius* ad *huius* (sic multi) generis officia expromitur.

Ibd. 8: Iam quæ in Cn. Pompeium et ampla et nova congesta sunt, hinc adsensione favoris, illinc fremitu invidiæ, litterarum monumentis obstrepuntur. Longe aliter locus obstrepi dicitur, addito ablativo (aquis), hoc est *strepitu* (aquarum) *oppleri*. *Honores obstrepi litteris*, meræ nugæ sunt, eo magis, quod monumentis necessario dativus est, ablativis (adsensione et fremitu) iam positis. Scribendum simpliciter *obstrepunt*. Honores Pompeii tanto partim favoris, partim invidiæ fremitu (uterque enim eos comitatur) litteris obstrepunt, ut hæ vix eos accipere et tradere possint.

(De VIII, 15 E. 1 dixi vol. I p. 146, de IX, 1, 4 p. 90.)

Lib. IX, 1, 6: forum nostrum ... (Curionis) filii sescenties sestertium æris alieni aspexit, contractum famosa iniuria nobilium iuvenum. Quæ ea iniuria iuvenum? et qui iniuria alicuius æs alienum contrahitur? Sine dubio Valerius scripsit *luxuria*.

Ibd. 2, 1: (Sulla) dum quærit victorias, Scipionem se populo Romano, dum exercet, Hannibalem repræsentavit. Opinor se subditicium esse.

Aliud est *se repræsentare* (apud Columellam et iurisconsultos), hoc est, præsentem adesse, aliud *repræsentare aliquid* aut *aliquem*, hoc est, facere, ut adsit aut videatur adesse, quasi in vitam revocare et ob oculos ponere; vid. huius libri c. 11 E. 4.

Ibd. E. 2: ut æque terrestrium scelestum Karthaginiensium copiarum egressum terra quam maritimarum Neptunus experiretur. Necessario, quod et librarii quidam et editores fecerunt, tenenda transpositio in B significata: ut æque scelestum terrestrium K. copiarum; sed simul, ni fallor, aut *gressum* aut *ingressum* scribendum est. (In E. 3 Halmium, ne errori codicis B (amico suo) obsequeretur, et ordo verborum et sententia retinere debebat; præter cives Romanos Mithridates simul amicis interfectis piacula solvit; sed e codicis vestigiis (illos) fieri videtur aut *alios* amicos suos aut *multos* am. suos.)

(De IX, 2 E. 4 dictum est vol. I p. 41.)

Ibd. E. 5: adeo cæco furore summa quæque effervescit crudelitas, cum munimentum ex se ipsa repperit. Intelligerem, si scriberetur munimentum quærit (quæsivit); nunc scribendum prorsus puto: cum *nutrimentum* ex se ipsa repperit. Eo enim proxima pertinent.

Ibd. 3, 5: quotiens victoriæ victrix (ira fuit)! Congratulationem eius in Torquato spernendam, in Fabio pulcherrimam partem omittendam, in Appio totam fugæ postponendam reddidit. Scrib. *credidit*. Nam *victoriam reddere postponendam* pro eo, quod est *facere, ut postponatur*, mera et certa barbaries est. [Sic edd. aliquot veteres.]

Ibd. Ext. procem.: Voluntas operi cedat (ut maximorum virorum vitia ne sileantur), dum præclara libenter probanda necessaria narrandi conscientia non desit. Sic B a prima manu; in margine

probando, quod Halmius posuit, nulla sententia, quæ huiusmodi esse debet, scriptorem, quod omittere non possit, facientem eo sustentari debere, quod sciat se libenter alterum, ut egregia facta laudet, facere. Recte igitur in B altera manu probandi scribitur; sed una præterea littera mutanda est: dum præclara libenter probandi necessaria *narranti* conscientia non desit.

Ibd. 11 E. 4. Certum est, Valerium Fabiorum ad Cremeram cladem et diem Alliensem non confudisse, præsertim in diligenti enumeratione cladium memorabilium; scripserat autem: et trecentorum inclitæ gentis virorum strage foedatum [*amnem et*] Alliensem diem et oppressos in Hispania Scipiones cet. Ab AM ad ALL aberravit librarii oculus.

Ibd. 12, 8: Fine namque vitæ nostræ variis et occultis causis exposito, interdum quæ immerentia supremi fati titulum occupant. Idem error est, quem VII, 8, 7 sustuli, scribendumque: interdum *quædam* immerentia cet. [Edd. aliquot veteres.]

(IX, 12 E. 8 emendavi vol. I p. 73.)

Ibd. 13, E. 4: cum forem cubiculi, extrinsecus a custodibus opertam, interiorem claustro ipse obserasset. Scr. *interiore* claustro. [Sic Gyet.]

Cap. II.

L. Annæi Senecæ Scripta Minora (Dialogi).

Ad nullius scriptoris Latini libros aut plures mihi hic proferendæ sunt emendationes coniectura repertæ quam ad **L. Annæi Senecæ**, aut, quibus plus inesse putem, in aliqua saltem librorum parte, ad orationis integritatem restituendam auxilii. Id accidit materiæ ipsius ubertate. Nam neque cuiusquam, si Cicero et Livius excluduntur,

tot volumina supersunt, et ea horum voluminum fortuna fuit, ut multum huius generis ope egerent, nec eiusmodi superiorum philologorum sive opera sive operæ subsidia fuerunt, ut non multum necessario relinqueretur. Itaque cum Senecam adolescens et iuvenis non indiligenter legere cœpissem, partim ob veteris philosophiæ memoriam (quamquam ea campo non ita amplo continetur et declamatoriis ambagibus artificiisque mire extenuatur, et interdum corrumpitur; ipse autem subinde resumptus acumine et gravitate sententiarum animum incitare et oblectare potest, inter philosophos, qui ipsi per se vera quæsiverint, numerari nequit), partim rerum et ingenii condicionisque illorum temporum cognoscendæ causa, partim ut Latini sermonis formam sensim mutatam copiasque ipsas amplificatas et novatas persequerer, iam tum ipsa crebra insistendi et dubitandi de verbis et sententiis necessitas et, ubi in certa codicum vestigia, in ceteris libris apud prioris temporis editores, in epistolis autem apud Schweighæuserum, incideram, nonnulla saltem corrigendi facilitas tenebat me et nescio quomodo alliciebat; idemque mihi accidit, cum, paratis a Fickerto in omnibus libris certioribus subsidiis, eos relegerem. Sed tamen inæqualis hæc fuit opera; nam nonnullos libellos (tres maxime, ad Marciam, de vita beata, de tranquillitate animi) sæpius cum philologiæ studiosis exercitationis causa ita pertractavi, ut ipse prope ad summam recensionis diligentiam omnia perscrutarer et temptarem, in aliis, quos rarius legi, ea attigi, quæ non nimis lente progrediens expedire poteram. Senecæ autem librorum, qui proximis post eius mortem seculis scholarum et grammaticorum cura caruerunt, ab ecclesiæ autem Christianæ patribus commendati media ætate, cum multa iam et gravia menda accepissent, in honore habebantur, pauci supersunt codices antiqui et ab interpolatione novitia liberi, quæ tamen, si quidem Bambergensis quæstionum naturalium codex undecimi seculi est, non extremis demum ante renatas

litteras temporibus cœpit. Atque illis antiquis codicibus, a quibus aut ipsis aut gemellis ceteri orti certisque propaginis notis impressi tantum modestia aliqua interpolationis aut summa licentia ac temeritate inter se differunt, cum primi editores usi non essent, ne postea quidem superioris temporis philologi, qui alioqui scientia et iudicio instructi in Seneca elaborarunt, Erasmus, Pincianus, Muretus, Lipsius, Gronovius, ad eorum fidem orationem exigere et revocare potuerunt, quod ceteros omnino non norant, unum Nazarianum Gronovius in libris de clementia et de beneficiis e Gruteri notis parum plene norat. Qui autem imperitæ et indoctæ Ruhkopfii negligentiæ in Seneca edendo nostra ætate successit, Fickertus, collecto (in epistolis post Schweighæuserum) longe maiore et præstantiore instrumento, ipse ei bene et prudenter utendo nimis fuit impar, cumque ex iis, quæ in bonis codicibus reperta vel minima ex parte ingenio adiuvanda erant, perexiguum effecisset, infinita, quæ recte a prioribus edita erant, deteriora fecit, oratione et sententia mire sæpe perversa Longe ei præstitit Fridericus Haasius plurimaque melius administravit. Sed tamen ne is quidem de toto negotio satis semper libere constanterque et prudenter iudicavit; itaque retinuit permulta prorsus sensu cassa et oratione vitiosa[1]), quæ certa ratione emendata erant, ipse autem, cum non

[1]) Huius rei triste et memorabile exemplum habet prima primi voluminis sententia (de provid. 1, 1), apud eum post Fickertum e codicibus ad horribilem hanc formam scripta: Quæsisti a me, Lucili, quid ita, si providentia mundus ageretur, multa bonis viris mala accidere, cum recte pridem ederetur acciderent, correcta illa extremarum litterarum detruncatione, quam in huius partis codice archetypo non raro accidisse paulo post ostendam. (Cfr. consol. ad Marc. 23, 1 obducere in A pro obducerentur (edd. obducerent).

pauca scite et ingeniose corrigeret, in multis aberravit audacter et temere mutando; nam quod multa non succedente correctione, quædam vitio non animadverso reliquit intacta, ea non reprehensio est, sed communis edendi, præsertim plura celeriter, fortuna. Idemque video fere iudicium esse viri præstantissimi, M. Hauptii, qui Senecæ multos locos tractavit et plerosque ingenii vi doctrinæque copiis usus vere emendavit duobus libellis academicis Berolinensibus (a. 1864 et 1866), quos mihi, cum prius horum adversariorum volumen ederem, ignotos fuisse doleo.[1]) Non pauca, de quibus dicturus eram, occupavit Hauptius eodemque modo correxit; ea subinde in transcursu annotabo et consensu ipso lætus et, si opus est, confirmationis causa. (Haasii annotationes criticas in libr. ad Marciam 1853 editas habui; quas ante de sex libellis edidit, non vidi.)

Minorum Senecæ librorum XII, quos nunc codicum auctoritati contra rationem parentes dialogos inscribunt,[2]) codex longe omnium princeps Ambrosianus est Mediolanensis (apud Fickertum A, qua nota ipse utar), seculi, ut putant, IX exeuntis aut X ineuntis, a quo quemadmodum ceteri pendeant sensimque deflectant, etsi in quavis pagina perspici potest, tamen paucis quibusdam exemplis e duobus libellis monstrabo, eo luculentioribus et manifestioribus,

[1]) Statim hic ponam, quæ p. 36 in ep. 21, 9, p. 33 in ep. 91, 11, p. 39 in quæst. natur. VII, 30, 5 emendavi, eas emendationes ante ab Hauptio editas fuisse.

[2]) Quod post Fickertum Haasius (præf. vol. I p. VI) Senecam scribit ipsum de benef. V, 19, 8 libros de beneficiis (qui in codicibus dialogorum nomen non habent) dialogos appellasse, mire falluntur. Dialogorum altercationem, quam Seneca se iam seponere ait, perspicue eam dicit, quæ proxime (inde a cap. 18) præcedit inter ipsum et interlocutorem ficta, nihil ad librorum appellationem pertinens.

quo e minoribus initio mendis sumuntur.[1]) Nam de vita beata c. 25, 4 (utor numeris capitum et sectionum Haasianis), ubi est: cum deus undique consalutabor, cum librarius (sive ipsius codicis A sive antiquioris exemplaris) obiecta in verbo extremo specie eius, quod est consul, scripsisset consu (cfr. in cod. Livii Veronensi III, 35, 9 consulibus tantissimo pro constant.), deinde se ita revocasset, ut, relicta vocali *u*, ceteras litteras perscriberet: consualutabor, hinc in codice B (Berolinensi sec. XIV), illi proximo et secundum locum obtinente, factum est, addita rursus, quod verbum iam non intelligebatur, una littera, consualuctabor; deinde ex hoc germine hæc pullularunt: cum deus undique conscientia luctabor (in Guelf. et „exemplaribus quibusdam" Pinciani, consua illo a luctabor separato et ad Latini vocabuli formam expleto, relicto cum deus), cum deo utique et scientia luctabor (cod. Mediol. 4, ablativo ad cum tanquam præpositionem accommodato), cum deo utique conscientia luctabor (Pal. 4), cum deo utique et consciam luctabor (Med. 5), cum deo ubique conscia luctabor (codd. Lipsii). Atque hæc ex illo, quod in B est,

[1]) Non prorsus novum hoc de ceterorum codicum origine dico. quoniam ipse Fickertus ad cons. ad Marc. c. 26 codicem A „vetustissimum et ceterorum quasi parentem" appellat; sed ne tum quidem, cum hæc scriberet, eum rem vere intellexisse, ostendit fortasse additum quasi; certe nusquam hoc tenuit secutusve ita est, ut interpolationis sordes segregaret et contemneret. Si interpolationis propagationem et historiam ulla ex parte intellexisset, iis, quos hic pono, locis et infinitis aliis sic scripturæ varietatem ordinasset, ut primum codicis A scripturam poneret, deinde cognata coniungeret. Haasius quoque præf. vol. I p. VI universe recte scripsit, sed tamen in annotatt. critt. (1853) p. 3 scripturam, quæ in A est, e codicis Col. et Bongarsiani scriptura ortam esse putat et non paucis locis aliis codicibus aliquid tribuit auctoritatis.

c (luctabor) orta sunt; sed ex eo, quod in ipso A erat, consualutabor, alia propagatione natum est: cum hiis undique consultabor (Pal. 2 et Col.), quod in primas editiones sic transiit, ut sensim nasceretur: cum diis undique consultabo. Illud tamen robustioris audaciæ, quod, nullo minimo vestigio primi mendi relicto, in Pal. 3 et Vratisl. scribitur: cum deus undique, quæ sua sunt, requirat. His gemina acciderunt in eiusdem libri c. 13, 3, ubi, cum pro eo, quod vol. I p. 32 restitui: inscriptio ipsa, excitans animum; quæ stat, invenerunt vitia, in A, litteris male divisis, scriptum esset: quæ statim venerunt vitia, id in B G et præterea in Pal. 2 et 4 servatum est, sed in ceteris ex altera parte natum est primum: quæ statim enervant cum venerunt vitia (Pal. 3), dein quem, cetera eadem (Vratisl), brevius autem in Col.: quem enervant vitia, ex altera (addendo ante pronomen quæ): excitans animum ad ea depellenda, quæ statim venerunt vitia (Mediol. 4, 5), alia. In editionibus, etiam Fickerti, uterque fœtus sic conflatur: excitans animum ad ea depellenda, quæ statim enervant, cum venerunt, vitia. Atque hæc quidem Haasius abiecit, sed ipse, retentis codicis A et proximorum litteris, mirabile interposuit supplementum (quo corrigendi genere sæpe abutitur): excitans animum, quæ statim [paratos ostendat ad abiicienda cum quibus] venerunt vitia. (Inscriptio et excitat et ostendit nescio quos iam paratos!) Ut hic præter B tres alii codices mendum codicis A integrum servarunt, sic alibi in ceteris quoque minimum ab eo disceditur, sed tamen tantum, ut res intelligatur, ex eius erroribus ceteros pendere et inde deflectere. Nam in eodem libro c. 14 init. quod editur: Prima virtus sit; hæc ferat signa, in nullo sic scribitur codice, sed in A: Prima virtus at hæc ferat signa, ex quo facile et certo, retracta e fuga vocali, efficitur: Prima virtus

eat; hæc ferat signa; sed ex at secunda manus fecit ad (ad hæc); itaque hoc transiit in Med. 4 et 5; in ceteris (Col, Pal. 2, 3, Gu., Vratisl.), ut hæc divelleretur a signa, scriptum est ad hoc, in B adhuc. Eodemque modo cons. ad Marc. 11, 4 cum in A scriptum esset familiaris aura et pro auræ et, secunda manus familiari aura fecit, idque in omnes transiit (quamquam de Palatinis, ut sæpe, tacetur). Eodem capite, paucis versibus ante (§ 3 Fick.), ubi de summa hominis fragilitate agitur, scripserat Seneca, quod primus Haasius vidit: Miramur in hoc mortem, quæ unius singultus opus est? Ex eo unius ductus in minus nota voce mutatione in A factum est unius singulius, inde in B ceterisque unius singulis (nam in B etiam morte quem scriptum, in Med. aliquo unius omissum prætereo), qui verborum sensu cassorum sonus restitutus est a Fickerto, cum ceteri inde ab Erasmo transpositione adhibita sententiam effecissent ridiculam: mortem unius, qua singulis opus est?[1]) Hæc atque horum similia innumerabilia qui recte æstimaverit, intelliget, omnium præter A codicum scripturas in Fickerti

[1]) Qui plura exempla desiderat, videat de vit. b. 11, 4, cum pro his: e suggestu rosæ spectantis (hoc est, spectantes) popinam suam in A scriptum esset (*g* pro *c* accepto, litteris male divisis): e successuros exspectantis, quemadmodum hæc in ceteros transierint et creverint (et etiam Haasium perturbaverint), aut ibd. 15, 7 (ubi egregie Haasius suscipiatur), aut 27, 5, cum in A Alcibiadem et Phædrum sic corruptum esset: aliubi ad se et pædrum, quæ monstra sensim nata sint. De tranqu. an. 2, 1 cum pro eo, quod Haasius verum esse intellexit: etiam tranquilli maris, utique cum... requievit, in A scriptum esset utque cum, deinde supra versum additum ad mendum occultandum lacus, id vocabulum in ceteris omnibus in ipsa oratione perscribitur.

editione ad rei memoriam et interpolationis fœditatem, ne quis decipiatur, monstrandam relinquendas esse (etsi satis erat, in uno libello aut duobus eas annotatas esse, in ceteris melius coacervatæ non essent), ad testimonium vero de scripturæ antiquitus traditæ fide hos codices nunquam vocandos, nisi forte B et proximos, si quando de A non constiterit, et tamen ex his codicibus ac fere ex recentissimis omnium, circa renascentes litteras scriptis, iure receptas esse correctiones minorum errorum non ita paucas, quæ hominum non indoctorum coniecturæ debeantur. Velut in illo ipso, quod attigimus, consolationis capite 11 § 3 et 4, ubi in A est ex firmis fluidisque, recte in ceteris (omnibus?) scribitur infirmis, tum precarii spiritus (A præcare sp.), tam contemptum animal (A animali), sed simul alia perversissima. Ipse autem ille codex, ad quem unum omnia redire dixi, quam sit scribendi erroribus obsitus, ex obscuritate aliqua ductuum exemplaris propositi et inscitia librarii ortis etiam in facillimis rebus verbisque, vel ex his, quæ posui, exemplis apparet.[1]) Itaque et diligenter omnia rimanda sunt et tamen cavendum, ne recondita et difficilia latere putemus, ubi proxima et obvia subsunt, quamquam librarium in iis, quæ ab eius scientia remotiora essent, etiam facilius errasse consentaneum est, et libere audacterque, modo ne longe a vestigiis discedatur, sententiæ et orationis necessitati parendum, neque, cum plurimis locis iis pareas, hic illic contorta artificia tentanda. Intercurrit etiam omittendi verba negligentia et adscripta aut superscripta in seriem recipiendi error; velut in illo, e quo iam aliquot exempla sumpsi, cap. 11 ad Marc. § 2 cum

[1]) Ad Marc. 21, 7 (20, 12 F.) (agunt opus suum fata) librarius, non recte lectis litteris nt, scripsit agurii opus s. f., ex quo in ceteris, ut Latinæ vocis species esset, augurii natum est et alia.

Seneca ea forma scripsisset, quæ inde ab Erasmi edit. II servatur: huc omnis ista, quæ in foro litigat, in theatris [desidet], in templis precatur, turba dispari gradu vadit, suo proprioque verbo de unoquoque loco posito, alterum verbum (quod sane potius plaudit aut simile fuit, actionem significans, quam desidet) in A ceterisque codicibus omittitur, unde nata est perridicula Fickerti coniectura: in foro litigat, in theatris precatur, omisso in templis. Sed huic sententiæ Seneca subiicit hanc: Et quæ veneraris et quæ despicis, unus exæquabit cinis, rebus contrariis notatis. Supra veneraris aliquis iam in codicis A archetypo adscripserat diligis; hinc in A et ceteris scribitur: Et quæ diligis veneraris et quæ des., qui error editores non decepit, nisi quod nuper diligis retineri, veneraris deleri voluerunt, non recte, ut opinor. Neque, quamquam huius codicis præstantia religione et interpolationis abstinentia censetur, non aliquando librarius ipse aut is, quem sequebatur, in primum illud et simplicissimum interpolandi genus incidit, ut ex litteris fractis Latinum vocabulum efficeret. Singulari sive errore sive festinatione non raro, in consolatione ad Marciam tamen frequentius quam alibi, voces extremis litteris syllabisve truncari, iam Fickertus animadvertit recteque ea observatione usus est 12, 2, suaserit scribens ex sua, et 26, 2, ubi, cum in codice esset: quod inte domus status inte ipse, is optime effecit: quod integro domus statu, cui Haasius addidit integer ipse.[1]) Desiderari aliquid ad accuratissimam codicis A scripturæ notitiam Haasius iure scripsit (præf. vol. I p. VI).

[1]) Add. 3, 2 vix (vixit recte Haasius), 4. 2 cousol Areo (pro consolandam se Areo; minus recte H.), 9, 1 admonet casibus (admonemur c.), 11, 5 paucissimo circuitus

Declarata instrumenti critici in hac Senecæ librorum parte natura rectaque eius utendi via significata, ad ipsas emendationes promendas venio, et quoniam librorum Senecæ præter paucos tempora inceita sunt neque quicquam ad nostram rem momenti faciunt, incipiam a tribus illis, quos supra dixi diligentissime a me pertractatos, deinde in ceteris ordinem sequar Haasii, hoc est, codicis A. In consolatione quidem etiam præter mea et nova in margine ponam, quæ a superioribus aut aliquo eorum probatá aut emendata, non solum a Fickerto, sed etiam ab Haasio spreta, sine ulla dubitatione in ipsa Senecæ oratione ponenda fuisse mihi videntur, ut appareat, quid futuro editori relictum sit sine novorum inventione recto et libero iam inventorum usu efficiendum. Nulli autem ex his, qui dialogi inscribuntur, libellis plura graviorave menda inflicta sunt.[1])

Consol. ad Marciam (sive, ut in codd. inscribitur, de cons. ad M.) c. 1, 2 verba sic interpungi debent: s e d d e d i s t i m a n u s v i c t a f u d i s t i q u e l a c r i m a s p a l a m, e t g e m i t u s d e v o r a s t i q u i d e m, n o n t a m e n h i l a r i f r o n t e t e x i s t i. A verbis p a l a m e t sententia incipere nequit. Et sic ante Ruhkopfium interpungebatur.[2])

---

a n n o r (recte Haasius), 19, 3 s c i s t i m o r i (m o r i t u r u m; Haasius ad verum rediit annot. crit. p. 13. Longe aliud est s c i o m o r i, id est, recte moriendi artem et facultatem habeo; vid. 24, 4. de brev. vit. 2, 1 et 7, 4, epist. 45, 5 et 55, 3, cet.).

[1]) Michaelis Batavus exiguum proprii boni habet, inania multa.

[2]) Cap. 1, 4 ex eo, quod in A et aliis scribitur: o b d u a s p a r t e s . . ., e l o q u e n t i a m e t l i b e r t a t e m, recte Muretus detracto p effecerat: o b d u a s *artes* (nam Latinis etiam libertas ingenii inter bonas artes est); non recte prælata est coniectura in margine codicis A posita o b d u a s r e s. Ibd. 3 inde ab Erasmo recte edebatur: i n g e n i u m p a t r i s . . . i n u s u m

Ibd. 3, 2: nec plus doluit (Livia amisso Druso) quam aut honestum erat Cæsari aut æquum matri. Sic duæ personæ coniunguntur, quasi eodem loco sint; at Cæsar lugebatur, mater lugebat; deinde honestum Cæsari Latine intelligi tantum potest de eo, quousque Cæsari dolendo progredi licuerit, quod absurdum ad sententiam est. Cod. A habet: quam aut honestum erat Cæsare aut æquo maluo. Efficitur: qu. a. hon. erat *in* Cæsare aut æquom *in filio*, hoc est, quantum Cæsaris dignitati, filii caritati debebatur. (Non satisfaciunt, quæ Haasius annot. crit. p. 3 dixit; idem de ceteris locis intelligi volo, ubi mentionem prætermitto.) Proxima Haasius sanavit, nisi quod (de quo ipse annot. crit. p. 3 dubitavit) non quam interponendum, sed sic potius scribendum est: cum memoria illius vixit; [*memoriam enim*] nemo retinere cet., ut oculus aberrarit a memoriam ad nemo.

Ibd. 3, 3: Aversaberis et alienos liberos et tuos ipsaque desiderans triste matribus omen occurrere, voluptates honestas, permissas tan-

---

hominum reduxisti, ubi nunc revocatum est visum; at non agebatur de videndis Cremutii Cordi libris, sed de utendis, nec sic dicitur visus hominum. Ibd. 4 recte a Curione usque ad Lipsium editum est: at illorum . . . scelera quoque . . . *tacebuntur* (pro tacebunt) de memoria prorsus interitura. Cap. 2. 4 iure veteres editiones: secundam orbitatem indicans lacrimas *amittere*. Etiamsi lacrimas mittere de flere desinente diceretur, hoc loco comparatur lacrimarum et filii amissio. Cap. 3, 1 scribendum necessario, ut omnes post Muretum ante Fickertum scripserant: Intraverat (Drusus) penitus Germaniam et ibi signa Romana fixerat, non, ut nunc editur: signum Romani fixerunt; nam de unius Drusi laude dicitur et quid effectum iam fuerit, cum mortuus est.

quam parum decoras fortunæ tuæ reiicies. Prorsus ineptum est, ipsam Marciam omen triste matribus occurrere cupere; futurum esse, ut tristis ominis loco sit, ad deterrendam eam Seneca ponit. In A est: ipsumque (non ipsaque) desiderans . . . occurreres. Scribendum est igitur: Aversaberis et alienos liberos et tuos ipsumque, *quem desideras*; triste matribus omen *occurres*; voluptates honestas ... reiicies. Acute futurum Seneca dicit, ut Marcia ipsum, quem lugeat, aversetur. [Sic iam Rubenius; omisit Fick.]

Ibd. 3, 4: Illum ipsum iuvenem dignissime quietam semper nominatus cogitatusque faciat, meliore pones loco, si matri suæ, qualis vivus solebat, hilarisque et cum gaudio occurrit. Sic A (nisi quod hilaris quam). Multi (iam librarii) dignissimum; Haasius etiam qui te addi voluit (qui te quietam . . . faciat). Sed inepta in hac re (Latinis præsertim) quietis notio; verum in vocabulo inepto id ipsum, quod quæritur, inest: dignissimum, *qui te lætam* (*letam*) semper nominatus cogitatusque faciat. Itaque quod alibi (vol. I p. 30) e quietis nomen qui sæpe ortum dixi, hoc loco contrarium accidit. Tum reponendum esse *occurret* satis est verbo dixisse.[1])

[1]) Cap. 4, 4 famam editores inde ab Erasmo intellexerant appellatam *liberrimam* (quæ nullo metu comprimatur) principum indicem; Fickertus et Haasius, quod librarius l supra versum parum produxit, ut pro li nasceretur u, uberrimam appellari insserunt, quæ esset iudicis ubertas, nescio utrum scientes an non curantes. Collocatas pro collocatos, etsi est in A, tamen apud Haasium typothetis deberi malo credere. In generali hac sententia nihil loci est feminino generi.

Ibd. 5, 4: Ultimam illam faciem rerum premis inlitam quasi parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes, congeris. Sic A; significatur, non, quod editur: in illam, quasi, sed: *illi, tanquam si* parum cet. Sic enim et Seneca dativum congerendi verbo adiungit ad Helv. 11, 4, de clem. I, 14, 2, de benef. VII, 31, 4 et Suetonius Ner. 19. Et illi tanquam (om. si) et veteres aliquot editiones habent et a Gronovio restitutum tenuerant editores ante Fickertum.[1])

De tollendo c. 9, 5 multis dixi vol. I p. 48. Quod ibidem commendaturus eram: versum dignum, qui non e pulpito exiret, totidem litteris scripsit Hauptius (II p. 5). Restat, ut, quoniam pro eo, quod A habet (præcedente *t*) terror decipit, scribendum esse error decipit superiores editores ante Fick et H. omnes recte Pinciano crediderant, addamus particulam, quam ille addendam esse non attendit: Error decipit hic *et* effeminat, dum cet.[2])

---

[1]) Paulo ante revocandum, quod editores a Curione tenuerant ante Fickertum: non convertis (pro convertisti) te; quid nunc fieri debeat, Seneca dicit. Capite 6 extr. revocandum ex superioribus editionibus clavum (pro navem) tenentem (cfr. Haupt. II p. 7). Cap. 7, 2 Fickertus recte scripserat cum . . . redierunt (vid. ad quæst. nat. IV, 2, 22); Haasium quis non miretur revocasse redierint, præcedente præsertim cum . . . consectatæ sunt, sequente cum . . .. circumfremuerunt? De c. 8, 2 rediit ad verum (nunc te ipsa custodis) Haasius ann. crit. p. 6 et in præf. vol. III. Paucis verbis ante Muretus et ceteri ante Fickertum recte (cfr. Haupt. II p. 15): qualis initio fuit. (A habet: qualis in illo fuit, Fick. et Hs. qualis in illa f.).

[2]) Eodem capite 2 revocandum e superioribus editionibus multo ante provisa (A perculsa) et 4 quis unquam nostrum (pro vestrum). De communi humani generis errore et vitio Seneca loquitur, nihil in feminis aut Marciæ propinquis proprie reprehendit.

Ibd. de 10, 1 quoniam dixi vol. I p. 105, nunc dicam § 3 in his: Quicquid a fortuna datnm est, tanquam exemptum (A exemplum) auctore possideas, quod multi senserunt, nihil omnino Latine significare nec nllo exemplo dici exemptum auctore. Res a fortuna datas sic possidendas Seneca dicit, tanquam auctorem, qui nobis possessionem præstet, non habeamus. Id sic significavit novitinm usum seqnens: tanquam *exempto* auctore, hoc est, sine auctore, ut c. 16 extr. exempto discrimine. (Cfr. ad cons. ad Polyb. 11, 5.) Ovidius eodem significatu dixit *dempto fine* (Trist. III, 11, 2), quod ipsum apud Senecam legitur in Hippol. 561. Paulo aliter dempta publica auctoritate Livius dixit XXXII, 34, 5; longius etiam distat Cic. Philipp. VIII, 1.[1])

Ibd. c. 11 plura gravioraque menda tollenda sunt qnam prope ex ulla eiusdem spatii parte horum librornm. Nam statim § 1 Seneca postquam dixit perpetuam esse in vita incommodorum seriem. sic pergit, ut quidem in A scribitur: Moderandum est itaqne vobis maxime quæ immoderate fertis et in mnltos et in dolores humani pectns dispensanda. Primum quoniam subiectum pronomini vobis adverbium maxime ostendit, definiri personarum genus, ad quas Seneca plurali numero alloquendas transit, scribendum est fere cum Pinciano: vobis maxime, *qui ea* (pro qnæ) immoderate fertis. Deinde pro mnltos iam in codd. aliquot restitutum et in editionibus recte servatum est *metus*. Sed qnæritur, quid in metus doloresque dispensandum sit (ut iis sufficere omnibus possit), feminini generis nomine appellatum. Id non difficile videtur inventu: humani *pectoris vis*.

[1]) De § 4 Haasius in ann. crit. p. 7 rediit ad verum (nescitis in fuga vivere).

Duæ postremæ voces ob litterarum vis et ris similitudinem conflatæ in unam sunt. Deinde post illa § 2, de quibus dixi supra p. 343, et aliam sententiam a superioribus emendatam,[1]) § 3 sic interrogatur: Quid est homo? respondeturque: Quodlibet quassum vas et quolibet fragile iactatu, plane, si attendas, ridicule. Homo enim vas est, non quodlibet vas, nec quassum vas, sed quod quati et frangi facile possit. Apparet, quodlibet, ut in altero membro (quol. iactatu), sic etiam in priore non ad ipsum vas, sed ad levem eius dissolvendi causam pertinere. Omnes turbas dedit ablativus adiectione litteræ *m* finalis in participium mutatus et ad vas accommodatus. Scripserat enim Seneca: *Quolibet quassu* vas et quolibet fragile iactatu, aptissime coniunctis quassu et iactatu. (Si quem movent in re amplificanda vocabula separata et traiecta, comparet de vit. b. 26, 8: laurum linteatus senex et medio lucernam die præferens.) Tum ubi in A est: alimenta metuens sua, quorum modum in inopia rumpitur, apparet ad hanc formam Senecam scripsisse: quorum modo inopia [*extenuatur*, *modo copia*] rumpitur; nec fere a superioribus dubitatum erat, quin copiæ mentio excidisset; ad eam necessario rumpitur pertinet. (Oculus a litteris opia ad easdem in copia transiliit.) Sequuntur (3 et 4) hæc: anxiæ sollicitæque tutelæ (corpus, hoc est, animal), precarii spiritus et male hærentis, qua parum repentinum audiet et improviso sonus auribus gravis excutit. Sic enim hæc extrema (inde ab

[1]) Recte enim inde a Mureto edebatur: Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox: Nosce te. Nam neque vox abesse potest, quod ante nos excidit, neque verbo carere possumus, quod cum *uid.* commutatum est (vid. Garaton. ad Cic. pro Planc. 30, 72).

haerentis) in A scribuntur. Apparet nominari leves causas, quae spiritum male haerentem excutiant, nec aut improviso aut anditus cum sono coniunctio dubitari sinit, quin, ut priorem causam paulisper seponamus, altera his verbis significata fuerit: *quem ... aut auditus ex* improviso sonus auribus gravis excutit.[1]) Quaeritur altera causa, quae non animi affectus (pavor enim Lipsius et Gronovius scripserunt) esse potest, sed, ut sonus, res sensui extrinsecus obiecta, qua animus subito movetur; eam porro rem ad oculos pertinere probabile est, ut sonus ad aures pertinet, certum autem, significatam esse neutri generis nomine (parum repentin*um*). Puto subesse: *quem petaurum* repentinum aut aud. ex impr. s. a. g. excutit Ea erat machina, quae subito exsurgens et sublata homines ostentabat periculosa arte se moventes, apte ad spectatorem ex inopinato percutiendum. Nondum e scopulis enavimus; continuatur enim eadem corporis humani descriptio: soli semper sibi nutrimentum vitiosum et inutile, quae verba ultra modum ridicula sunt, sive hoc significant, solum hominem humana carne vesci, sive, soli homini humanam carnem vitiosum et inutile nutrimentum esse, ceteris utile et bonum. (Vitiose in hac enarratione dici sibi vitiosum omitto.) Manifestum est, per se dici nutrimentum vitiosum et inutile (nam ceterorum animalium corpora saltem esu utilia esse), ante nutrimentum excidisse vocabulum, cum soli sibi eiusmodi sententiam efficiens, a qua facile ad illam de nutrimento transeatur. Id erat huius-

[1]) Eandem emendationem Haasius fecit ann. crit. p. 8 (praef. vol. III p. XXIV), nisi quod aut ante auditus excidisse non vidit. Ego me antea sponte in eam incidisse, confirmationis causa dico, quod Hauptius (I p. 5) hunc locum minus feliciter tractavit.

modi: soli semper [*serviens?*] sibi, nutrimentum vitiosum et inutile, aut simile. Unum omisi in hoc capite, de quo valde dubito. Nam § 1 Marciam Seneca sic alloquitur: Putre ipsa fluidumque corpus et causis repetita sperasti tam imbecilla materia solida et æterna gestasse? Quod in codice A scribitur: et causis morbos repetitas sperasti, putant morbos interpretandi causa adscriptum ad causis; in quo morbos scriptum, non morbis, habet aliquid scrupuli; illud gravius, quod nemo facile sic *causam* pro morbo posuit, ut, qui sæpius ægrotaret, *causis repeti* dici posset.[1]) Itaque *morbo* repetita Senecam scripsisse suspicor, sed quid in causis lateat, non reperio, nisi *carnis* morbo contemptim dixit, ut epist. 65, 22.

Ibd. 12, 6: L. Sulla filium amisit, nec ea res ... effecit, ut cognomen illud usurpasse salvo videretur, quod amisso filio adsumpsit, nec odia hominum veritus, quorum malo illæ nimis secundæ res constant, nec invidiam deorum, quorum illud crimen erat. Cui unquam in mentem venire poterat, filii Sullæ mortem effecisse, ut cognomen felicis, quod post illam assumpsit, iam filio salvo usurpasse videretur? Certissima hæc deliria sunt. (Omitto, dicendum fuisse salvo filio ... amisso). Poterat efficere, ut (historicis, posteris, etiam æqualibus) post talem casum iniuria id nomen videretur usurpasse; (neque enim

---

[1]) Apud Plinium (XXVIII, 218, etsi in antiquissimo codice est caoras) et Vegetium causa dicitur de casu et affectu morbi. Apud Celsum (de med. III, 3) *tantum causam metuere* ponitur de iis, qui morbi causam et occasionem cautione ciborum vitant; apud Tibullum I, 8, 51 additum *sonticæ* totam rem mutat; hoc enim poeta dicit, adolescentem non eo laborare morbo, qui sonticam causam (in dilectu) faciat. *Causarius* dicitur, qui ex morbo vacationis causam habet, aliunde ducto usu.

in ipso usurpandi verbo Latine quicquam non recti significatur). Atque hoc dixerat Seneca: usurpasse *falso* videretur. Revocandum deinde esse constabant, quod e Pinciani coniectura ante Fickertum edebatur, tam perspicue res (neque enim ad Senecæ æquales Sullæ res secundæ pertinebant) et respondens huic erat clamant, ut vix oculis credas talia ab Haasio relicta.[1])

Ibd. 13, 2 scribendum est (quod iam Lipsio in mentem venit): *Putasne* (hoc est, nonne putas et intelligis?) eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies et primus impetus ab altaribus publicis . . . non abduxit patrem? Codices et editiones putasses. Interrogatur universe de dolore ex amissis liberis; condicionalis interrogatio absurda est. Simul revocandum § 1 ex editionibus inde a Lipsio ante Fickertum: Ne nimis admiretur Græcia illum patrem ..., Pulvillus *efficit* pontifex, pro effecit. Attigi pervagatum errorem ad Vell. Paterc. II. 127, 2, poteramque e Senecæ non ita pauca exempla addere, velut ex hoc ipso libro 25, 1 (excepit). quæst. nat. IV, 2, 19 (recepit). In epist. 74, 23 cessit veritati Haasius, qui ipse in præf. vol. III p. XIII disputat librarios prave incepit pro incipit scripsisse. Tum (redeo enim ad consolationem) ex hac scriptura: sollemnia pontificia carmina (A sec. manu et B carmini) verba faciendum: sollemnia

[1]) Non minus manifesto initio capitis restituendum: quod nullas ex illo voluptates *cepisti*, ut inde ab Erasmo edebatur. Quærit Seneca, utrum de facto Marcia queratur (cepisti) an de eo, quod fieri potuerit. Et sequitur: Si nullos te percepisse dixeris (= tuo iudicio percepisti). O quam Erasmus, Muretus, Lipsius, Gronovius mirarentur, riderent, miserarentur nostræ ætatis homines, si viderent libris utentes, ut sanam mentem deserant, et, dum subtiliter, ut sibi videntur, de grammaticæ legibus quærant, in talibus errantes.

pontificii carminis verba. Traxit sollemnia sequens pontificia, deinde ad cetera in *a* cadentia scriba accommodavit carmina, si modo vere de A traditum est nec ibi a priore manu carminis fuit. (Ante Fick. edebatur soll. pontificalis carminis verba.) Additurus hæc nemo erat, longeque alia est causa verborum § 3 additorum.

(C. 14, 1 correxi vol. I p. 68.)

Ibd. 15, 2 (de Augusto, deserta mortibus domo): Tulit tamen fortiter quam cuius iam res agebatur cuiusque maxime intererat de dis neminem queri (quoniam ipse mox futurus deus erat). Sic A. Addunt tam (tanquam cuius); alii plura mutant. Scribendum: Tulit *tam* fortiter quam cuius, hoc est, „quam is ferre debuit, cuius". Cfr. de brev. vit. 18, 3; ad Helv. 15, 1: quibus libentius quam femina, familiarius quam mater intereram, hoc est, quam femina videbatur debere. Paulo post (4) recte interrogatur: Videsne, quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus (mors liberorum)? Sed perverse pergitur eadem orationis forma: in quos (A et quos, Haasius: et in quos) tot animi bona, tot ornamenta publice privatimque congesta erant? Hæc enim, cum proxima sententia relativa coniuncta, sensum efficiunt plane perversum, quasi hæc duo maximis viris tamen acciderint, ut mortes liberorum paterentur, et ut tot bona et ornamenta in eos congererentur; ut cum virorum maximorum appellatione sic coniungantur, ut casus ille non excepisse dicatur viros maximos et in quos tot ornamenta congesta essent, fieri per sermonis leges et orationis formam non potest; debebat etiam tum non tot dici, sed plurima. Itaque nova hæc interrogatio per se ponitur, quæ si ad illos ipsos maximos viros pertinet, inanis est. Videtur Seneca transire ad ipsos liberos illis ereptos, egregios et

iam florentes: Et *quo* tot animi bona, tot ornamenta ... congesta erant? (quot in hos).

Ibd. 16, 5: Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, si tela, quæ in Scipiones Scipionumque matres ac filios exegit, ... ne a te quidem continuit? Scipionum filii ipsi sunt Scipiones; et Marcia cum parentibus comparatur. Scribendum sine dubio: Scipionumque matres ac *filias* (ipsas in aliis familiis matres, ut Corneliam Gracchorum). Ac iam Lipsius adscripsit: „filias, ex hac quidem recitatione", quod Fickertus omisit.[1]) Sequitur (6): Habes ex illo (filio amisso) duas filias, si male fers, magna onera, si bene, magna solatia. In hoc te perduxit, ut, illas cum videris, admonearis filii, non doloris. Quomodo filius mortuus in hoc Marciam perducere potuit? Debebat etiam esse sui, non filii. Et quomodo futurum exactum ferri potest? Ipsam Marciam Seneca, ut hoc faciat, hortatur; scripsit enim: In hoc te *perduc*, ut . . . admonearis. Ex imperativo minus frequentis formæ, sequente ut, natum est perduxit. (Emendatio hæc, cum in exercitationibus philologiæ studiosorum vitium loci aperuissem, in mentem venit adolescenti bonæ spei, cuius studia postea tristis morbi vis evertit.)[2])

Ibd. 17, 6 vol. 1 p. 24 muti restitui pro multi. Sed aliud maius addendum est. Quis enim semel admonitus, si vel mediocriter attenderit, non sentiet, in media comparatione eius, qui Syracusas intraverit ante de visendi condicione edoctus, cum homine in vitam certa proposita

[1]) C. 16, 3 scrib. cum cod. Vrat. Quod si tibi vis (pro quod tibi si vis).

[2]) § 7 recte sine dubio Marklandus (ad Statium p. 100) deponit, ut est in Vrat. et Colon., pro disponit.

condicione intrante pravissime interponi inter ipsam imaginis descriptiouem et eius ad rem, de qua agitur, accommodationem hoc totum de condicione liberos suscipieudi? Quis non videt, uecessario hæc coutinuari: Post hanc denuntiatiouem si quis dixisset, intrare se Syracnsas velle, satisne iustam querelam de ullo nisi de se habere posset (fœde Fick. et H. e codd. possit), qni nou iucidisset iu illa, sed prudeus scieusque venisset? (c. 17, 6.) Ad hanc imagiuem agedum totius vitæ iutroitum referamus. Syracusas visere deliberanti (fœdius, si fieri potest, iidem: viseres deliberanti) tibi, qnicquid delectare poterat, quicquid offeudere, exposui; puta uasceuti me tibi venire in cousilium cet. (c. 18, 1)? Itaque omuia ea, quæ extra hanc imaginem interiiciuntur (c. 17, 6 et 7: Dicit omuibus uobis uatura ... qui tibi uihil certi spopouderunt), hinc sublata suo loco poneuda sunt c. 17, 1 post hæc verba: sed humauum est, ubi apte adhærescunt, ita nt deinde novo iuitio: Ad hoc geuita es cet. (recte Haasius ann. crit. p. 7 e codd. geuitns es) præparetur illa imago et comparatio. Continet autem hic locus, quem transponeudum dico, 600 litteras (4 aut 5 fortasse plns), quot habent singula folia codicis Ciceronis de rep. Ab illo autem: Ad hoc genitus es (17, 1) ad sciensque venisset (17, 6) litteræ snnt fere 1800. Itaque iu autiquissimo codice uostrorum parente folinm 600 litterarum transpositum videtur. (De tranquill. an. c. 6 et 7 Haasius recte locum 275 litterarum transtnlit ante litteras paulo plus mille dncentas).[1]) [Geertzius hæc potius post c. 18 (*sustulerunt*) insereuda putat.]

[1]) Cap. 17, 3 recte Curio et Rubenius intellexerunt pro eo, quod editur, ipsum in (sive ipsum in terris flumen) substituendum esse participium; (neque ipsum ferri potest, cum

Ibd. 18, 1: Intraturus es urbem dis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque devinctam, indefatigata cœlestium officia volventem. Non tam recte urbem legibus devinctam dici quam omnia complexam certis legibus ... *devincta*, in iisdem, quas supra dixi, exercitationibus, animadvertit Geertzius. In § 2 iam vol. I p. 497 breviter dixi scribendum esse: Videbis illic innumerabiles stellas *micare*; *videbis* (A stellas videre micabis) uno sidere omnia impleri, solem cet., nec muto sententiam visa Hauptii (I p. 5) coniectura, qui, ut opinor, iam nec verbo micare carere volet et in sua coniectura non prorsus rectum esse verborum ordinem concedet, nec miraberis hoc loco inter tria videbis interponendum, quod postea, finita hac figura, recte subiicitur.[1]) Sequuntur § 5 in enumeratione eorum, quæ terras despectanti occurrunt, hæc: nationes ..., quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus pavidæ circumfunduntur, in quibus apparet ripis ceteraque dativos esse; nam ripis circumfunduntur populi iis accolentes, circumdari ripis (ablativo casu) non possunt; sed certissime corruptum est lacu, quoniam singularis nume-

---

præsertim flnmen peregrinnm ipsi fonti contrarium ponatur, neqne in terris flnmen; cod. A habet sive in ipsum terris). Potest fuisse *interceptum* terris. (*Immittère terris flumen* alind est.) § 4 recte Pincianus et ceteri (præter Fick. et H.) tepidissima hiberna, non lepidissima, § 5 Lipsins et alii corrnmpet pro corrnmpit.

[1]) § 3 recte editiones inde a Mnreto ante Fickertum collecta (conlecta) nnbila, non coniecta. § 4 optima Haasii coniectnra, alia forma rernm pro alia fortnna rernm scribentis, adinvatur eo, quod de brevit. vit. 2, 2 in A et B formæ pro fortnnæ scribitur.

rus ferri nullo modo potest. Scriptum videtur fuisse ripis *lacuum* vallibusque (paludibusque?) pav. circ.[1]) Restat in fine capitis (8) locus difficilis. Expositis enim vivendi condicionibus Seneca eum, quocum nascituro deliberat, intrandumne in vitam sit, ita alloquitur: Respondebis velle te vivere? Quidni? Immo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid decuti doles. Vive ergo, ut convenit. Sed quomodo, qui nondum in vitam intravit, dolet iam sibi aliquid decuti? De futuri spe et condicione dicitur. Scribendum igitur opinor: ex quo tibi aliquid decuti *noles*. Monet, ne sic vitam eligat et capessat, tanquam eam eiusque fructus semper integros habiturus. Miror tamen sententiæ et ipsius imaginis (maxime in decuti) obscuritatem.

Ibd. 19, 4, ubi editur oblivionis amnem, debuerat Fickertus tenere, quod in uno cod. repertum „fortasse" rectum esse scripsit, *Oblivionem* amnem; id enim significat A, in quo est oblivione. Inferorum amnem eodem modo Seneca Oblivionem appellavit (*Λήθην*), quo Hispaniæ Tarraconensis flumen sic appellatur in Livii epit. 55.[2])

Ibd. 20, 2 (nihil interesse, infra quod quis iaceat) restituendam pronominis formam interrogativam (quid) Siesbyeus me monuit. § 3 scribitur (de torquendi

---

[1]) Adiuta cultu et fertilia et (7) terrestria iam Hauptius (I p. 5, 6) vindicavit, idemque § 6 egregie æthereæ (aeriæ?) ignium faces effecit.

[2]) C. 19, 1 etsi violentius corrigitur, verum tamen videtur videamus (A: videatis); tum 2 revocandum: ut minime probabili, sic (pro sed) vero solatio et § 6: non sollicitus futuri pendet ex (pro pendet et ex) eventu semper incertiora rependenti (pro in incertiora dependenti; codd. in non habent).

arte et instrumentis): Et membris singulis et articulis singula docuerunt machinamenta. Neque subiectum ullum verbi est, neque *docere* machinamenta Latine dicuntur, qui inveniunt. Scrib. singula *nocuerunt* machinamenta; *sed* video et mortem, (ex A: et video et mortem).[1])

Ibd. 21, 1 iure Haasius post Lipsium hæsit in his: Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco venienti in pactum hoc prospicimus hospitium. Nam neque cum venienti neque cum prospicimus sic coniungi in pactum potest, ut sententia efficiatur. Sed venienti rectum et propter prospicimus necessarium est. Significantur parentes liberis nascituris mundi et vitæ hospitium, in quo maneant aliquantisper, prospicientes. Huius hospitii genus, periculis et turbis infesti, significatum a Seneca puto scriptumque: venienti *impacatum* hoc prospicimus hospitium. Vocabulo usus est Seneca de ira III, 27, 4. Sequitur (4): Deinde si immaturus decessit; vixit enim, quantum debuit vivere; nihil illi iam ultra supererat. Superiores, codices interpolatos paucos secuti, violenter scripserant: Deinde non immaturus; Haasius sex verba excidisse ob repetitum verbum decessit putavit. Adest facilior et certior medicina: Deinde *sibi maturus* decessit. Proxima hæc sunt: Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem; intra quattuordecim quædam annos defatigavit, et hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. Pravum est perfectum (nam aoristi Græci imitatio frustra inter duplex est advocatur), nec recta sen-

---

[1]) § 4 recte editiones, etiam Fickerti: quam infelices reliquiæ sunt. Haasius e codd. quæ infelicis rel. s.

tentia; neque enim, quæ animalia omnino XIV annos vivunt, ea senectus intra hoc spatium defatigat, quasi semper in ea sint. Scripserat Seneca: intra quattuordecim annos *defatigat vita*, et hæc illis cet. (Eodem modo in Ciceronis parad. I, 12 e devota vita factum erat devotavit et in Vopisci Numer. 13 fœdavit e fœda vita.) Tum § 5, ubi sic in A scribitur: Nec illum (terminum cuique positum) ulterius diligentiam ut (recte edd. diligentia aut) gratia promovebit. Sic habent illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse, sublatis duabus vocibus, quæ propter illum iterum positum errore repetitæ sunt, relinquuntur hæc: sic habent illum ex cons. perdidisse, in quibus recte Haasius sic habe scripsit, male nil illum ex c. perd., quod tum demum rectum esset, si ex consilio significaret: *ex eo, quod ei destinatum ac demensum fuit.* Scribendum erat ad ipsa codicis vestigia: Sic habe, *te* illum ex consilio perdidisse, hoc est, non casu, cum posset diutius vivere, sed certo fati decreto, cum fixum terminum attigisset. Itaque sequitur: nec unquam se annis casus interiicit. Cum hac demum sententia vere comparari possunt, quæ ep. 69 extrema leguntur.[1])

Ibd. 22, 2 (ubi revocati in adolescentiam postea Haasium pœnituit) non potest pro certo definiri, quomodo explenda sint, quæ in A detruncatis eo modo, de quo supra dixi p. 343, litteris aliquot sic scribuntur: aut in popinam ventremque prototi summaque illis curarum fuit cet. Aptum videtur: in pop. ventremque

---

[1]) § 1 recte Geertzius monet, non opus esse addi multum, si sic interpungamus: Primum puta illi superfuisse, comprehende quantum (vel: superfuisse —, comprehende) cet., ut mensuræ notio in adiecta sententia imperativa sit. § 7 recte editiones ante F. et H.: quoque facilius obrepat mors, . . . latet, non: obrepant, mors . . . latet. Quod obrepturum est, ipsum latet.

procubuerunt toti[1]) Ne in iis quidem, quæ paulo infra (5) leguntur de comparata a Seiano Cremutii Cordi accusatione, in A sic scripta: consecratur subscriptio (hoc est crimen, cfr., quæ ad Cic. divin. in Cæc. 31 dixi), et acerrimi canes, quos ille ... sanguine humano pascebat, circumlatrare hominem etiam illum imperiatum incipiunt, certum est, quid pro consecratur substituendnm sit; latet fortasse *concinnatur*. Sed in imperiatum certum est subesse aliquid ad Cremutii laudem pertinens; neque enim is simpliciter homo appellari poterat; neque dubitandum videtur, quin scriptum fuerit: hominem etiam *in illo imperio altum*, hoc est, qui ne Tiberio quidem imperante et Seiano sæviente deprimebatur nec se submittebat. Sub finem capitis (8) partim admodum probabilem, partim plane certam habent emendationem, quæ in A (B) mendose scripta obiiciuntur de delatoribus postulantibus, ne Cremutio Cordo liceret voluntaria morte damnationem præcurrere: Accusatores ... adeunt consulum tribunalia, queruntur mori Cordnm, ut interpella quod coegerant; adeo illis Cordus videbatnr effugere. Magna res erat in quæstione an mortis rei perderent. Nam primum non ipsi accusatores interpellabant nec *ut* interpellantes querebantur, omninoque his brevibus incisis: adeunt cos. trib., queruntur...Cordnm nulla quasi cauda adiungi debet, sed nova sententia: ut interpellarent (sic iam vulgo), quod coegerant, *orant*; adeo cet. Excidit orant post erant. Deinde in extremis apparet verbi passivi *perdor* (perderentur),

[1]) § 1 recte edd. inde a Mureto ante Fickertum: Quereris non tam diu filium tuum vixisse, quam potuisset, non potuisse; neque enim in hac forma: non tam diu vixit quam potuit comparantur duæ actiones separatæ.

quod ante multos annos in antiquo sermone Latino nullum fuisse dixi cuiusque præter Horatianum illud hoc alterum profertur exemplum, in codicibus fide dignis nullum esse vestigium, sed totum ex incertissimæ fidei codice Cuiacii a Bongarsio, deinde a Mureto „ex veteribus libris" nihilo certioribus prolatum esse. Emendationis autem viam ostendunt cum sententia aptissime conspirantia codicum indicia (mortis perderent). Scripserat enim Seneca acute et acerbe: Magna res erat in quæstione, an mortis *ius* rei perderent. Coaluerunt mortis ius, prorsus ut supra c. 11, 1 pectoris vis, vel, si sic dicere malis, excidit hic ius, illic uis post tis et ris. Sententiam viderat Trillerus, qui scribi voluerat: an mortis rei arbitrium perderent, viderant ex parte, sed minus recte expressam, Lipsius et Gronovius.[1])

Ibd. 24, 4 cod. A (et B) sic: Harum contemplatione virtutum filium geri quam si nunc ille tibi magis vacat. Efficitur facile et perspicue: Harum contemplatione virtutum filium *gere quasi in sinu.* Nunc ille tibi magis vacat; nunc nihil habet, quo avocetur (sic Pincianus et edd. ante F. pro vocetur). Initium mendi fuit sinunc pro sinu nunc scriptum. Qui artem tenent (sed tenent pauci), scient, a vestigiis veri aberrari, si attrectetur in vacat indicativus. Aliorum conatus refellere omitto.

[1]) C. 23, 1 (nbi in A est obducere) restituendum est ex ed. Erasm. I et aliis obdncerentur (sordibns). Poterat aliqnatenus ferri: anteqnam terrena altius obducerent et conciperent; etsi qni ipse inficitnr, non solet dici obducere; quod editnr (obducerent et altius t. conc.), pravnm est. Tnm § 5 restituendum est ex edd. ante Fick.: et moriturum brevi nemo non prudens dixit.

Paulo post (5), ubi in A (B, aliis) sic scribitur: Hæc quæ vides ossa circum nobis, nervos et obductam cutem voltumque ...,vincula animorum tenebræque sunt, quod F. et H. ediderunt: Hæc quæ vides ossa circumiecta nobis, nervos et obductam cutem, id coarguit verborum ordo, prave ossibus separatis a ceteris, et prava imago ossium circumiectorum, quod verbum aptum esset ad cutem. Forma orationis huiusmodi fere fuit: Hæc quæ vides, ossa ac circum [*datos*] *ossibus* nervos et obductam cutem cet. Quod sequitur in codicibus: Obruitur his, effugatur (B effucatur), inficitur, arcetur aversis, recte iam pridem restitutum est a veris, probabiliter offuscatur pro effugatur, etsi potest etiam in mentem venire *suffocatur* (geminata littera præcedenti); effocatur, quod Haasius posuit, vereor, ut Latinum sit, etsi etiam de brev. vit. 2, 4 legitur, itidem præcedente *s*. Sed quod in codicibus quibusdam interpolatis et editionibus post his additur animus, videndum est, ne Seneca eo genere, de quo dixi ad Cic. fin. II, 22 (p. 179 ed. II), a plurali (animorum) ad singularem transierit; simillimus est Ciceronis locus ibi notatus de nat. deor. I, 50. Extremo capite, ubi miro errore Haasius grave pro gravi posuit (quæ animum pondere gravat et deprimit), scribendum est: nititur illo, unde *demissus* est (hoc est, in cœlum, unde in hunc terrestrem locum depressus est et descendit); codd. et edd. dimissus. Dimitti vult animus e corpore, non dimissus est.

Ibd. 25, 1, ubi Fickertus subito suspicax eumque secutus Haasius (qui tamen ann. crit. p. 19 ab errore rediit, sed alia tentat non necessaria) quattuor verba uncis incluserunt certa antiquitatis nota impressa (modo excipit cum superioribus scribas pro excepit; vid. ad Vell. Pat. II, 127, 2), omnia sana et perspicua erunt sic interpuncta, adhibita unius vocalis correctione: deinde ad excelsa

sublatus inter felices currit animas; excipit illum cœtus sacer, Scipiones Catonesque, interque contemptores vitæ et mortis beneficio liberos (hoc est inter ceteros, qui se moriendo in libertatem vindicaverunt) parens tuus, Marcia; *ille* (A 1 illi, A 2 et inde ceteri illic) nepotem suum ... applicat sibi, cet. (Extremo capite ex his: tramites omnium plana et ex facili mobiles et expediti cet., nescio an faciendum sit: tramites *omnia et* plana et ex facili mobiles et expediti cet., ut et loca motui pervia et animi ipsi motui apti significentur.)

Finienda est huius libelli perlustratio in suspicionibus minus certis. Nam c. 26, 3 abiectis ludibriis, quæ ex margine codicis A in ceteros codices transierunt, verum ex his solis, quæ ille in ordine perscripta habet, eruendum est: et cibo prohibitus ostendi quam vibar animo scripsisse. Potest subesse: ostendi, *quali videbar*, animo (me?) scripsisse, hoc est, vere libero, qualem homines legendo crediderant. (Videbar Haasio debetur, longe aliam sententiam sequenti. Vivax nihil significat, quod in hunc locum apte includatur.) Tum § 5 admodum dubito, Cremutiumne Cordum, qui res Romanas extremæ reipublicæ et ineuntis principatus scripserat, Seneca dicentem fecerit, se unius seculi facta in parte ultima mundi et inter paucissimos gesta composuisse. Vereor, ne *minima* posuerit, quod cum paucissimorum mentione convenit.[1])

---

[1]) Illud certum est, in hac coacervatione: tot secula, tot ætatum contextum, seriem, quicquid annorum est, Senecam in medio membro non duo posuisse nomina sine coniunctione, sed aut contextam seriem aut solum contextum.

Diu me tenuit unus libellus omnia persequentem, unum et alterum in incerta suspicione positum, et aliorum quoque inventa vindicantem retrahentemque. Et hanc quidem partem, quæ censuram habet recentissimorum editorum operæ, hoc posito specimine deinceps omittam, nisi si quid aut iis, quæ dicenda sunt, vicinum et prope coniunctum aut ob aliquam causam memorabile occurrerit, et in meis me intra ea continebo, quæ videntur ad exitum perduci posse, quæ tamen fere non pauciora erunt in proximo libello.

De vita beata cap. 3, 3: quæ (vita beata) non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est ..., deinde fortis ac vehemens, tunc pulcherrima et patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa non anxie. His iure Haasius ante tunc notam apposuit, quoniam pulcherrima (ut unum hunc superlativum cum ceteris positivis mire coniunctum omittam) neque certi generis virtutem significat et perinepte cum eo, quod est patiens, copulatur. (Ne patiens quidem animus a forti interposito tunc, tanquam ad novam virtutem transeatur, recte separatur, quoniam hæc omnia ad fortitudinem pertinent.) Sed ipsa adverbii forma (quod in enumerando tum esse debebat) verum ostendit. Scripserat enim Seneca: fortis ac vehemens, *cuncta pulcherrime* patiens, apta temp. (Num: curiosa, non *anxia*, ut est in cod. Col.? Et video Gruterum probasse.)

Ibd. 4, 2: ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit nisi bonus malusque animus, honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita nec frangant. Velim scire, cui applicentur nominativi illi cultor et contentus, quoniam neque ad hominem neque ad cui accommodari possunt neque animus bonus malusque sibi adiungi patitur, quæ ad solum bonum pertinent. Scribendum

simpliciter: honesti *cultorem*, virtute *contentum*. Oscitans librarius accusativis nominativos substituit, ad animus, quod proximum erat, referens. [Paulo ante cum oblitus essem in numerum referre, quod in margine annotaveram, scribendum videri: *Licet* et ita finire, ubi editur libet, idem Geertzio in mentem venit.]

Ibd. 5, 3: Tunc enim pura mens est ... cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit. Uno prope hoc loco in Senecæ libris sine codicum auxilio vitiosum coniunctivi perfectum duabus litteris ab indicativo (effugit) distans corrigendum est. (Cfr. ad quæstt. nat. IV, 2, 22.)

Ibd. 6, 2: Videt et in illis qui summum bonum dixerint, quam turpi illud loco posuerint. Sic A. Solus enarrare potuit Fickertus, qui et subiectum verbi videt invenisse sibi videtur et in illis docet esse in voluptatibus, etsi id nomen in proxime præcedentibus nusquam ponitur. Ceteri licenter interpolant (velut: *Videant* et *illi*, qui summum bonum *voluptatem* dixerunt); Haasius autem hunc tristem aspectum oculis obiicit: * * [voluptates] * * videt cet., unum voluptatum nomen ex lacuna emergere iubens, ut eo referatur in illis. Omnia optime habere et aptissime scripta esse omnes, opinor, confiterentur, si hæc in codice principe legerentur: Videte, in visceribus (in ventre) qui summum bonum dixerunt, quam turpi illud loco posuerint, nisi quod fortasse requirerent esse; ita demum recte loci turpitudinem nominari. Atqui hanc ipsam sententiam Seneca posuit, tantum pro visceribus (Cic. Tusc. V, 27) contemptiore usus vocabulo; scripserat enim: Videte, in *hillis* qui summum bonum dixerunt, quam cet. (ἐν ταῖς χόλιξιν). (Proxime ante *offutura* pro optimis revocandum esse, interdixi mihi ne moneam. Et quis prudens admonendus est?)

Ibd. 7, 4: Nunqnam enim recta mens vertitnr nec sibi odio est nec qnicqnam mutavit optima; at voluptas tunc, cum maxime delectat, exstinguitur. Sic A (etiam B ceterique fere omnes, unus et alter in nna duabusve litteris aberrans) sine sensn in illis mutavit optima, prave etiam, ut ad Marc. 21, 4, inter præsentia intermixto perfecto. Editiones ante Fick. fere duorum codicum pessimorum interpolationem secutæ erant (mutavit, qnia semper secnta est optima). Ut illo consolationis loco, ita hic qnoque perfectum natum est conflata cum verbo proxima voce. Seneca scripserat: nec qnicquam *mutat a via* optima; at volnptas cet.

Ibd. 8, 4: Erit vera ratio sensibns insita et capiens inde principia; nec enim habet aliud, unde conetur aut nnde ad vernm impetum capiat, in se revertatur. Ferri non potest futurum erit inter superiora: Incorruptus vir sit externis ..., fiducia eius non...sit; maneant illi...et subseqnens revertatnr; longe enim aliter interiicitur: intelligitur, compositum fore cet. Tum, nt omittam rectius Senecam dicturum fuisse: erit ... insita et capiet inde qnam capiens, prave sine copnla transituve adiungitur: in se revertatnr. Ad sententiam qnod attinet, nemo Stoicus veram rationem in sensibus insitam dixit, quod ipsum est Epicuri decretum, etsi non rationem, sed veritatem ibi esse dicebat. Cod. A habet: erat vera ratio...inrita (Col. irritata) cet. Iam qui Stoicorum de cognoscendi et percipiendi initiis decreta novit, non dubitabit, quin Seneca scripserit: *Eat* vēra ratio sensibus *irritata* (nam τῶν αἰσθήσεων impulsu ad cognoscendum animus movetur) et, capiens inde principia (nec enim habet alind, nnde ... impetum capiat), in se revertatur. (Cap. 9, 4 dubito, an in virtutibus animi, qnibus summum bonum constare dicitur, Seneca potius *stabilitatem*

quam subtilitatem nominaverit. Lipsio in mentem venerat sublimitas.)

Ibd. 10, 1: Testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. Hoc genus loquendi (sine cum participio) in præfatione Livii a me et Ussingio editi vol. I p. 1 p. XX (ad III, 52, 2) ostendi non prorsus inauditum esse, addoque sic apud Varronem l. L. X p. 166 Bip. scribi: sine assumpta aliqua re extrinsecus perspici non potest, et apud Ciceronem de fat. 41: sine præpositis causis. Cum tamen in A scribatur: non si adiecta, fieri potest, ut Seneca scripserit: non *nisi* adiecta, eodem modo non nisi posito, quo Celsus, Quintilianus, Plinius minor posuerunt (Hand. Turs. IV p. 252). Infra (§ 3) non potuit Seneca scribere, quod editur: virtus ... voluptates æstimat, antequam admittat, nec, quas (sic recte emendatum est; codd. quasi) probavit, magni pendit, utique enim admittit, nec usu earum, sed temperantia læta est; nam neque utique virtus voluptates admittere recte dicitur nec hoc ullo modo valet ad confirmandum (enim), eam eas non magni pendere. Videtur scribendum: nec ... magni pendit *aut* utique *etiam* admittit, cet.[1])

Ibd. 12, 3 vix audeo dicere, dicam tamen, non sana esse, quæ sic scribuntur: Desinant ergo inconvenientia iungere et virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Non potuit indicium vel perversissimum de summo bono finiendo vitium appellari. Seneca, ni fallor, scripserat:

---

[1]) Nihil vidi usquam in hoc genere indignius spretum quam in c. 11, 4 ab Haasio Gronovii emendationem: e suggestu rosæ spectantes (vid. supra p. 341 n.) aut a Fick. et H. hoc esse pro hos esse.

per *quam* (voluptatem) *vitia* pessimis quibusque adulantur. Id deinde exponit Seneca: Ille ... scit se cum voluptate vivere; credit et cum virtute.

Ibd. 13 ei emendationi (in § 3), quam vol. I p. 32 posui, minores aliquot addendæ sunt. Nam primum quod § 2 scribitur: bonum malæ rei quærit auctorem et, dum illo venit blando nomine inductus, sequitur voluptatem non quam audit, sed quam attulit, cet., satis et ex toto loco et ex verbis audit, attulit, apparet non agi de illo tempore, quo ad Epicuri scholam homo accedat (dum venit), sed de illo, quo iam ibi sit et præcepta exponi audiat; itaque scribendum est: et, *cum* illo venit, cet. Deinde quæ sequuntur, sic scribenda et interpungenda sunt: indulget illis (vitiis suis) non timide, nec obscure luxuriatur, *sed* (pro et) *inoperto* capite. Et inoperto iam superiores editores, quo composito Seneca usus est de otio 3 (30). (*Nude luxuriari* nihil est.) Paulo post (3) in A sic scribitur: Constanti tibi pudicitia veritas salva est, ubi recte a Gronovio virilitas substituta est. Sed neque constans pudicitia neque virilitas pudicitia salva ferri potest, scribendumque est sublato apertæ originis mendo: *Constat* tibi pudicitia; virilitas salva est, nulli corpus tuum cet. Tum § 4 quod in codicibus est: Qui voluptatem sequitur, videtur enervis, fractus, degenerans vir, perventurus in turpia, nisi aliquis distinxerit illi voluptates, recte post superiores ante Fickertum Haasium quoque offendit viri nomen inepte positum (et pravo loco); sed quod uncis sæpsit, non sensit, quod Muretum non fefellerat, etiam degenerans prave pro eo, quod est degener, poni. Itaque Muretus degenerans a viro scripsit; debuerat propius ad codicum vestigia degenerans *virum*. Sic enim Seneca scripsit poetarum exemplo, ut ipse sæpe et ut alii huius ætatis.

Valerius quidem Maximus etiam passive degeneratum patrem dixit, a quo filius degenerasset.

Ibd. 14, quoniam initium capitis supra p. 340 emendavi, restant § 2 hæc: Ut feras cum labore periculoque venamur ..., ita habentes magnas voluptates in magnum malum evasere captæque cepere, in quibus cum appareret eos, qui haberent voluptates, non evadere in malum, nec posse omnino diversum esse verborum evasere et cepere subiectum, alii alia tentarunt, Bentleius, cuius coniecturam Hauptius (I p. 3) protulit et probavit, scribi voluit: habenti magnas voluptates cet., parum feliciter; nam sic quoque incommode voluptatum nomen, quæ cum feris comparantur, primum pro obiecto positum deprimitur, deinde in eadem sententia subiecti loco emergit (scribendum erat: ita magnæ voluptates habenti); tum, ut præcedit dominos, scribendum erat habentibus vel potius fruentibus. Sed salva res est scribendumque: ita *habent se magnæ* voluptates: in magnum malum evasere captæque cepere. Cum ex habent se factum esset habentes, secutum est magnas.

Ibd. 15, 6: Quæ autem dementia est potius trahi quam sequi? tam mehercules quam stultitia et ignorata condicionis est suæ dolore quod est aliquid aut incidit durius æque mirari aut indigne ferre ea, quæ tam bonis accidunt quam malis, morbos dico, funera, cet. Sic A (B, alii leviter deflectentes). Pridem restituta sunt ignoratio et dolere. Sed est aut incidit contraria poni nullo pacto possunt (nam quod incidit, est); itaque editiones aliquot iam ante Fickertum licenter: quod aliquid tibi incidit durius, quod in uno codice interpolato esse dicitur. Scribendum est littera geminata: quod *dest* (deest) aliquid; nam et desiderio eorum, quæ non habemus, et si quid

durius incidit, dolemus. Deinde autem æque, ut sæpe, ex *atque* ortum est, ut hæc efficiatur forma: dolere, quod dest aliquid aut incidit durius, atque mirari aut indigne ferre cet.

Ibd. 16, 1: Deinde (suadebit virtus), ut sis immobilis et contra malum ex bono. Abundat vitiose et, quod Lipsius proximique sustulerunt. Rectum erit: et contra malum (ne admittas) *et* ex bono (ne ex eo emoveare).

Ibd. 17, 2: Cur auum disponitur? Cur arbores nihil præter umbram daturæ conservantur? Sic A 1; secunda manus fecit arvum, quod miror Haasium recepisse; nam arvum neque disponitur, neque eius dispositio, si ulla esset, ad vitæ et cultus elegantiam pertineret. Alii longe discedunt: Cur autem domus disponitur? (Fickertum omitto.) Poterat in mentem venire aurum; sed potius argentum (vasa abaci et triclinii argentea) nominari debebat, quæ dispositio infra significatur: nec temere...collocatur argentum, sed perite struitur (sic enim recte Lipsius et Dousa pro servitur, quod qui servant, videntur putare eodem modo pro eo, quod est ministrare, dici, quo Gallicum servir; nec melius servatur). Relinquitur, quod primum tanquam aptissimum occurrere debebat, ut ex *u* faciamus *tri* scribamusque: Cur *atrium* disponitur (et imaginibus stemmatisque ornatur ad splendorem)? Tum recte ante Fickertum usque ab Erasmo scriptum fuisse conseruntur, si non ostenderet inepta conservationis mentio in elegantiæ studio, satis declararet daturæ; nam conservantur arbores umbram iam dantes. Vel ex hoc uno loco et his tribus scripturis (auum, conservantur, servitur) codicum ex A pendentium coniunctio et eius librarii, qui eum aut illum, unde ductus

est, scripsit, inscitia et negligentia, sed simplex, intelligi potest.[1])

Ibd. 19, 3 (ubi de adigit revocando dixi supra ad Cæsar. b. G. III, 14) primum ponendum videtur: et (sic iam superiores pro aut) *maledice* (pro maledici) in alienam contumeliam venusti sunt, nisi maledici additum est ad venusti; deinde hæreo vehementer in his: Crederem illis hoc vacare, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent; intelligerem, si scriptum esset: Vix (non) crederem hoc illis vacare (id est, huius rei iis otium et animum esse, cfr. c. 27, 4 et 6), nisi (quod æque mirum et incredibile videtur) quidam cet. Exciditne non post sunt? Ceterum scribendum: ex patibulo *suo* spectatores. (Eundem geminationis errorem superiores vitaverant, Fick. et Haasius recoxerunt 26, 4: præsentibus lætus, futuris securus pro futuri.)

Ibd. 20, 3: Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem voltu cum audiam quo videbo; ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus, cet. Sic A. Apparet prioribus verbis significari debere mortis summum contemptum et animum, qui nihil ea moveatur. Ab ea sententia aberrat, quod licenter in aliis codicibus interpolatum in editiones superiores plerasque perveuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo (edd. aliquot iubebo et vid.); nam mortem audire (quod inepte dicitur de mortis denuntiatæ nuntio) minus est quam ipsam videre, omninoque mire languet mortis audiendæ et

[1]) De non ut optimis restituendo § 3 et debiles (vocativo casu) § 4 cum Gronovio, dicere pudet. Cap. 18, 3 scriberem: *videlicet* (pro vides enim) non virtutis scientiam, sed egestatis professus est, ut cum ironia dici appareret, nisi retineret me eodem modo cum ironia et negationis significatione positum vides enim in quæst. nat. VII, 27, 4. Eodemne modo bis erratum est?

videndæ comparatio; iubendæ mortis mentio a toto loco alienissima est. Quod Haasius scripsit, quo transposito: vultu, cum quo audiam, videbo, etsi apertam illam pravitatem comparationis vitat, tamen comparationem ipsum habet ineptam. Nam quoniam plerique audita mortis denuntiatione vehementer terrentur, non magnum est eodem vultu mortem videre; præterea *cum hoc vel illo vultu mortem videre* Latinum vix est (et debebat dici *cum eodem vultu, quo*). Videat mihi nunc aliquis, quam apta (apud Senecam pleraque exaggerantem), quam fortis et vehemens nascatur sententia ex vestigiis codicis A non turbatis: Ego mortem eodem voltu *comœdiamque* videbo, hoc est, immoto; nam ne ad risum quidem vultum comœdiam spectans detorquebit ille tumide exornatus philosophus Stoicus. Mox § 6 recte Bongarsius ex eo, quod prima manu in A scriptum est, hisate, faciebat hiate. Ad mordendum spectat hiare, ad loquendum hiscere. (Errorem de aliubi in § 3 Haasius ipse in præf. vol. III correxit.)

Ibd. 21, 1 ut tribus primis locis (et tamen vivit ... et tamen illam ... et tamen, si licet), sic etiam quarto scribendum est: et inter longius tempus et brevius nihil interesse iudicat, *et* tamen (v. om. et), si nihil prohibet, extendit ætatem.

Ibd. 22, 2: Non contemnet se sapiens, etiamsi fuerit minimæ staturæ, esse tamen se procerum volet; et exilis corpore ac amisso oculo valebit, malet tamen sibi esse corporis robur. Oculum amissum nihil ad corporis robur pertinere, Haasius intellexit; (nam alia corporis vitia virtutesque separatim commemorantur). Arguit vitium ac vocali præpositum. Sed amisso oculo nemo extrinsecus addidit. In culo tenetur terminatio adiectivi deminutivi, scriptumque ad hanc formam a Seneca fuerat: et exili corpore ac

macriusculo (*tenuiusculo?*) valebit, malet tamen cet.

(De c. 23, 2 dixi vol. I p. 68; de tollendo § 4 et post volet ibd. p. 39.)[1])

Ibd. 24, 3 revocandum est ex A (aliisque), quod iniuria mutatum iam a superioribus erat: Potest itaque pecunia etiam intra limen suum diffundi (hoc est, se diffundere) et liberalitatem exercere. Nihil vetat hoc ad ipsam pecuniam transferri. (Paulo ante quem vol. I p. 39 correxi errorem, Haasii est, non ceterarum editionum.)

Ibd. 25, 2: Pone in instrumentis splendentibus et delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura convivis meis substernetur. Multas magnam meam: nihilo miserius ero, si lassa

---

[1]) Ibd. qnod post hæc: Habebit itaqne (sapiens) opes, sed tanqnam leves et avolatnras; nec nlli alii nec sibi graves esse patietur, continno sic scribitur in codicibus: Quid donabit? erexistis aures; qnid expeditis sinnm? donabit aut bonis aut iis, quos facere poterit bonos, Haasins autem posuit: credo, erexistis, apparet, inepte interrogari: Qnid donabit? (aut Quid? donabit?), ubi continnari debet affirmando eadem de sapienti prædictio, qnæ cœpta est in illis: habebit . . . patietnr. Contra illnd erexistis anres, prorsns ei, qnod seqnitur: qnid expeditis sinum? respondens, eodem modo proferri debet. Apte igitur hæc nnius vocis transpositione plana et recta effecerant editores inde a Cnrione ante Fickertum: patietnr; donabit (qnid erexistis anres? qnid expeditis sinnm?), donabit ant bonis aut cet. Ad auditam vocem donabit Seneca fingit philosophorum obtrectatores, qnos alloqnitnr, spe mnneris concepta, anres erexisse, sinum, in quem donnm recondant, expedire; deinde ita pergit, nt spem eorum frustretur. Fickertns quid ante erexistis addidit, sed simul ante donabit prave retinuit.

cervix mea in manipulo fœni acquiescet, cet. Sic A (B, G, ceteri leviter deflectentes). Tribus illis verbis Multas magnam meam superiores editores adeo, quid facerent, nescierunt, ut prorsus abiicerent. In multas subesse, quod præcedenti pone respondeat, muta, eodem modo sequente nihilo, sensit, quem libenter, ubi possum, laudo, Fickertus; sed longius eum successus non provexit; nec favit fortuna Haasio. Effecto muta, in smagnam meam quid lateat, non difficulter reperitur, quod, illo non invento, tamen senserat pæne antiquus ille Rudolphus Agricola. Latet enim: Muta *stragula mea*: nihilo cet. (Ad stragula adhæsit *m* ex mea, deinde factum est meam. Mox quid in causatus et sententis lateat, nescio. De § 1 dixi supra p. 253 n., de § 4 vol. I p. 40. Extremo capite, § 7, quam positurus eram emendationem: incitamusque *acerrime*. Ergo paupertati cet., in eam post vidi Haasium incidisse præf. vol. III p. XXIV.)

Ibd. 26, 3: Sicut barbari plerumque, inclusi et ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant. Prave copulantur inclusi, quod tempus significat, et ignari mach., quod habitum et ex eo causam rei. Scrib. plerumque inclusi, ignari machinarum, segnes cet. Paulo post (5) hæc leguntur in codicibus, tanquam ex sapientis ore prolata: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro movet, quia calamitates odisse et lacessere virtutem bonæ spei eiuratio est. Præterquam quod in calamitates mendum manifestum est, et sententia (neque enim omne odium damnatur) et concinnitas (lacessere virtutem) postulant obiectum verbi odisse. Scriptum igitur erat hac forma, si non his verbis: quia *calamitas est* [*sapientes*] odisse. § 6, ubi poeta Iovem raptorum ingenuorum corruptorem induxisse dicitur, miror abundantiam verborum suspicorque A idem habuisse, quod B et alii habent, raptorem, Senecam autem scrip-

sisse tantum: raptorem ingenuorum, alterum declarandi causa adscriptum esse. Sed quicquid de hoc statuitur, non ambigitur, quin in iis, quæ infra (7) leguntur: Suspicite virtutem ... et ipsam ut deos et professores eius ut antistites colite, et, quotiens mentio sacra litterarum intervenerit, favete linguis, mendum sit, quoniam neque mentio sacra dici nec, quod Stephanus sensit, litteræ ullo modo sic pro philosophia, nedum pro ipsa virtute, appellari possunt. Admodum suspicor Senecam scripsisse: *sacrarum vitarum* (eorum, qui ita virtutem et professi et agendo exsecuti sunt, ut sacra videatur vita).

De tranquillitate animi cap. 1, 2: Illum tamen habitum in me maxime deprendo ... nec bona fide liberatum eis, quæ timebam et oderam, nec rursus obnoxium. Opinor, duabus litteris geminatis scribendum: nec bona fide liberatum *me* eis, quæ cet. Ipse homo, non habitus liberatur. (§ 10: placet viam præceptorum sequi; ad Cic. fin. p. 460 ed. II.)

Ibd. 2, 2 (nam 1 bene Haasius emendavit, ut dixi p. 341 n.) editur: Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcucurrimus. Scr. quæ *iam* transcucurrimus (et quorum necessitas præteriit). (Pingel).[1] Infra (6), ubi editur: qui non inconstantiæ vitio parum leves sunt, sed inertiæ, et vivunt non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt, manifestum est, in iis, qui parum leves (non leves) sint, nemini in mentem venire inconstantiam accu-

[1]) Cum hunc libellum a. 1855 cum philologiæ studiosis pertractarem, complures loci ab iis, partim me mendum monstrante, partim sponte emendati sunt. Iis emendationibus eorum nomina gratæ illius temporis memoriæ causa adscribo.

sare. Revocandum e codicibus constantiæ, ut cum acumine aliquo Seueca dicat, quod in his hominibus desideretur levitas, nou constautiæ alicuius culpa fieri. (§ 7 eodem modo, quo Hauptius I p. 6, a. 1855 emendaveram. De § 10 cfr. vol. I p. 59 n.; sed ita iam Beutleius iudicaverat.) Sub finem capitis (13), ubi describitur levitas hominum loca mutantium, primum exhortatio ipsorum pouitur: Nunc Campaniam petamus, deinde a Seneca interiicitur mutatæ voluntatis notatio: Iam delicata fastidio suut; tum nova hiuc exhortatio nascitur: Inculta videantur [*visantur*?]; Bruttios et Lucaniæ saltus persequamur; rursus sequitur fastidii notatio et inde oriens novi loci petendi consilium: Aliquid tamen inter deserta amœni *requiritur*, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releventur. Tarentum petatur laudatusque portus, cet. Sic enim pro requiratur (quod ipsum verbum ab exhortatione valde alienum est) scribendum est. (Christensen-Schmidt.) Sequitur (15): Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes nec voluptatis, nec nostræ nec ullius rei diutius, ubi scire velim, quo pertineat nostræ; nam a rei divelli et cum voluptatis coniungi neque per orationis legem potest nec ita ullus efficitur sensus; sed nihilo melius dicitur, homines non esse suæ rei. Nisi fallor, nostræ accommodatione natum est, cum Seneca scripsisset: neque *nostri* neque ullius rei diutius, hoc est, neque nobismetipsis addicti et nostræ potestatis neque ulli rei obnoxii et servientes diutius, perpetuo dominos mutautes. [1])

---

[1]) Cap. 3, 4 adiuvanda nonnihil Scaligeri emendatio, ut scribatur: quantum *gratuito* bonnm (pro gratnitornm hominum) sit bona conscientia. Adverbinm adiungitur ad parandi notionem inclusam in verbis quantum sit bonnm.

Ibd. 4, 5: Non vis enim nisi consul aut prytanis aut ceryx aut sufes administrare rempublicam. Hoc verum credi poterit, si quis ostenderit, in civitate aliqua non ignobili et cuius lectoribus Senecæ in mentem venire potuerit, summum magistratum *κήρυκος* nomine appellatum. Id quia ostendi, ut opinor, non potest, scribendum iudico *meddix*, ut de Capua antiqua cogitetur. Sequitur (6): Nunquam inutilis est opera civis boni: auditus est visusque voltu, nutu, obstinatione tacita incessuque ipso prodest. Sic A (et Haasius); verum hoc erit, si est sustuleris: auditus visusque (hoc est, dum auditur et videtur, et eo, quod auditur videturque), voltu, nutu ... prodest. (Auditu, visu, hoc est, ipse audiendo videndoque non prodest.) Deinde oratio sic [cum Vogelio] interpungenda est: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo et latens fundit. Sive spatiatur et se utitur suo iure, sive precarios habet excessus..., in quocunque habitu est, prodest. (Prosit, quod Haasius e codd. et antiquis edd. revocavit, æque pravum est ac § 1 ne ego pro nec ego.)

Ibd. 5, 1: Poteratne illa civitas conquiescere, in qua tot tyranni erant, quot satellites essent. Nugatorium hoc ad significandam tyrannorum multitudinem (significantur autem *οἱ τριάκοντα*); longe enim aliud est, tantam fuisse licentiam, ut ipsi satellites pro (totidem) tyrannis essent, quod potest sub uno tyranno accidere. Sed mendum subesse satis declarat post erant in priore membro vitiose in altero positum essent, pro quo prorsus licenter in editione Tarvisina substitutum posteaque diu retentum est (etiam apud Erasmum et Lipsium) erant. Atqui ipse modus condicionalis certam ostendit corrigendi viam. Scribendum est enim: in qua tot tyranni erant, quot *satis* satellites essent. Satis poterat videri tyrannum triginta satellites habere. Sententia etsi tam perspicua aptaque est, ut confirmatione

non opus sit, adscribam tamen similem Ovidii sententiam ex Ponto II, 1, 43 et 44: *Totque* (narrasti) *tulisse duces captivis addita collis vincula, pæne hostes quot satis esse fuit.*. Quam facile satis exciderit ante satellites, patet. Sed viderat verum iam Lipsius (nisi quod sat scripsit), cuius coniecturam cum Fickertus non commemorasset, iterum facienda mihi fuit. § 3 quod scribitur: et in florenti ac beata (rep.) pecuniam, invidiam, mille alia inermia vitia regnare, recte Pincianus aliique viderunt, pecuniam non esse vitium nec posse cum invidia coniungi. Scribendum videtur calumnia, cuius vocis duæ primæ litteræ post ta excidere potuerunt, sed præterea inertia, quæ correctio in margine codicis recentissimi annotata est; nam neque armata neque inermia vitia recte dici videntur. De § 5 (quam nequam vivere) dixi vol. I p. 44 videorque mihi felicior fuisse quam Hauptius (I p. 6); nec ut opinor, quod cum ironica quadam urbanitate dicitur, credo esse, cur a superioribus abiungatur.[1])

Ibd. initium capitis 9 frustra coniecturis tentatur. Sine parsimonia nec ullæ opes sufficere dicuntur, sed semper maiores necessariæ esse quærique, nec ullæ non satis patere (et omnes satis patere, ut exire dissiparique aut rapi ab aliis possint). Sed in § 2 manifesti et gravis mendi eorum verborum, quæ sic in A scribuntur: Discamus . . . frugalitatem colere etiamsi mulos pudebit ei plus (manus sec. supra os scripsit h, unde B et Pal. 4 simul hos), ideo difficilius est certam correc-

[1]) Cap. 6, 3 oppressit commendavi vol. I p. 35, oblitus addere, sic superiores ante Fickertum edidisse. Cap. 8, 8 recte Muretum omnes ante Fickertum et Haasium secuti erant scribentem: nisi *cui* (A quid) facillime negat, sibi. Nihil sane felicitatis erat id, quod deberetur, sibi negare posse, nisi creditori negari posset. De genere mendi dixi vol. I p. 68. Cfr. III de benef. 26, 2 ubi recte edebatur: eius, cui (codd. quod).

tionem reperire, quod in hoc uno membro huiusmodi condicio aut concessio additur, cetera simpliciter ponuntur (continentiam augere, luxuriam coercere cet.). Suspicor tamen sic scriptum fuisse: etiamsi *multos* pudebit *templi eius*, lusu ducto ex colendi verbo. Quod sequitur: animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, vix fieri potest, ut non *imminentem* Seneca scripserit. Mox § 3 necessario post generalem sententiam de calamitatibus interdum utilibus in verbis sanata sunt terminatam nova nascitur sententia ad animi castigationem spectans: Ubi parum audit præcepta animus nec curari mollius potest, quidni consulitur, si ei (codd. si et) paupertas, ignominia, rerum eversio adhibetur? Sed in hac affirmationis per interrogandi speciem forma constans et frequens et aliorum et Senecæ usus coniunctivum postulat (de v. beat. 16, 3, de brev. vit. 11, 2, de benef. V, 5. 3 et 6, 1 et 25, 2, VI, 19, 2, VII, 25, 2, epist. 6, 1 et 3, cet.). Itaque, si nihil aliud subest mendi, scribendum est *consulatur*. (Nam potest fuisse: quidni consulatur durius? et consulitur, si cet.). Illud certum est, paulo post ex A scribendum esse: Adsuescamus ergo cenare posse sine populo et servis paucioribus *servire* et vestes parare, in quod inventæ sunt, ubi editur servire, barbare (*servior* pro eo, quod est: *ministratur mihi*). Acute ludens Seneca significat ipsos dominos servire servis, quibus carere nequeant et quorum delicias ferant. § 5, ubi codices habent: sicut et Livius, editiones ante Fickertum particulam incommodam omittunt, scribendum est: sicut T. Livius. Tum quod et in codicibus est et editur: sicut plerisque, ignaris etiam servilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cenationum ornamenta sunt, nullæ erant serviles litteræ, nedum dominis addiscendæ. Scriptum fuit olim: etiam *puerilium* litterarum. § 6 ex eo, quod in codicibus

est: Honestius, inquis, hoc te impensæ quam in Corinthia pictasque tabulas effuderint, in exercitationibus, quas dixi, effectum erat: *hac se* impensæ quam cet., sed præstare videtur huc, quod Hauptius (II p. 5) posnit. (§ 7 scr. conquisita *ac* cum imaginibns suis descripta sacrorum opera ingeniornm. Codd. conqnisita cum im. s. desc. et sacr., edd. superiores: conquisita et cum im. s. descripta sacrornm.)

Ibd. 10, 1: Invenies in quolibet genere vitæ oblectamenta et remissiones et voluptates, si volneris mala putate via potius quam invidiosa facere. Sic A. Efficitur facile et sine dubitatione: si volueris mala *putare levia* potins quam invidiosa facere. Mala æstimatione prudenti levanda potins sunt quam qnerendo magna et invidiosa facienda. Putarele coaluit, ut fieret pntate, relicto via. (§ 6 deflectam ab instituto dicamque necessariam esse Lipsii coniectnram: iustitia, mansnetndine, humanitate, non solum, qnod et *mansuetudo humana* perverse dicitur et *humana manus*, accedente vitiosa copulatione: humana, larga et benigna, sed ob inæqnalitatem membrorum. Secundos casus tuetur Snetonii locus in Oth. 9, non ut sint infelices, sed omnino qui qnasi secundo ordine appropinquant.)

Ibd. 11, 1: sed corpus quoqne suum et oculos et manum et quicqnid cariorem vitam facturns æque ipsum inter precaria numerat. Sic A; editur aut: est cariorem vitam factnrnm seqne aut: car. vit. facturum est seque. Futuri temporis significatio parum apta est. Seinncto *s* (seqne), ut restet facturu, efficiendum videtnr: e. q. c. v. *facit usu.* Instrumenta vitæ significantur. Deinde § 3 in A ceterisque scribitur: Magna quidem res tuas mercede colni, sed quia illa imperas, do, cedo gratns libensque. Pronomen

illa et ipsum per se et numero pravum editores præter Haasium sustulerunt; scribendum erat: sed quia *ita* imperas. (Rosing.)[1]) (Ex eodem A Haasius proxime ante edidit: Quandocunque...iubebitur, non queretur ..., sed dicit pro dicet. Hoc est bonis codicibus, id est, non interpolatis, ad scriptorum orationem corrumpendam uti; sed in hoc genere permulta delicta sunt.[2]) In § 6 neque qui sciat ferendum neque qui scit, quod ex Erasmianæ prioris errore propagatum est, sed restituendum ex antiquissimis edd. qui sciet. Sed recte codices: nihil unquam pro homine vivo faciet, hoc est, tanquam vere vivus ac non semimortuus.) Venio ad § 7, quo loco nescio an nullus aptior sit ad demonstrandum, quam omnia in his libris a codicis A prima manu pendeant, quidque ei sit adhibendum auxilii. Sic enim in eo scribitur: Multos ex iis, quos forum, curia, sermo mecum contraxerat, nox abstulit et iunctas ad sodalium manus copuatas interscidit. Ex copuatas corrector fecit copulatas; itaque sic in ceteris scribitur, sed in iunctas, ut solet fieri, aberrant nonnulli ad vinctas (victas), pro interscidit plerique præter B intercidit aut intersidit. Tum vero factum in Colon. copulatasque. Editores, cum Erasmus recte scripsisset ad sodalitium, ante Fickertum hæc tenuerant: et vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Is offensus vitiosa participiorum coniunctione pro

---

[1]) De const. sap. 7, 1 recte edebatur: dicas ita, ut soles, Haasius e codicibus vitiose: dicas ista, ut soles.

[2]) De ira I, 12, 1 hæc Haasius continuavit: non irascitur, si... viderit? Non irascetur, sed vindicabit; ibd. 16, 2 hæc: temptabit, contineberis, mitteris, adhibetur. Æque prave, atque hic dicit, c. 16 init. a Fickerto et Haasio sequetur pro sequitur repositum est.

copulatas recepit, quod Lipsius „in ora libri" alicuius reppererat, capulus et simul interscidit; Haasius autem copulatas tenuit, pro iunctas scripsit iunctis, mire copulatis manibus iunctos iam homines præponens. Ex his omnibus unum illud aliquam habet non ad ipsam veram scripturam, sed ad rectam orationis formam appropinquationem, quod ignotus homo, qui capulus annotavit, intellexit nocti homines auferenti adiunctam fuisse a Seneca aliam imaginem personæ reive manus iunctas interscindentis eiusque nomen latere sub copulatas, quod vitiose præcedenti iunctas superadditur. Id autem in A, ut dixi, est copuatas. Quid igitur hæ litteræ significant? Nimirum *copiates* (ὁ κοπιάτης) est, qui scrobem cineri cadaverive fodit (Todtengräber), notum nobis nomen e codice Theodosiano et scriptoribus Græcis inferioris ætatis, cuius nunc primi seculi auctorem Senecam nanciscimur. Quis aptior ad manus interscindendas? Nondum hoc caput absolvimus. Nam § 9 hæc leguntur: Quæ sunt divitiæ, quas non ... mendicitas a tergo sequatur? quæ dignitas, cuius non prætextam et augurale et lora patricia sordes comitentur et exportatio, notæ et mille maculæ et extrema contemptio? Sed augurale nusquam de veste ornamentove augurum positum legitur, nec recte inter prætextam, quæ sacerdotum quoque fuit, et lora patricia unius sacerdotii proprium insigne interponitur; apta et recta oratio erit, ubi, sublato priore et additaque lineola, scripserimus prætextam auguralem et lora patr., ut duo nomina duobus adiectivis adiunctis exempla dignitatis ponantur. Tum exportatio quæ esset, iam Lipsius et Gronovius negarunt se scire, etsi ille pro deportatione accipere conatus est, nec ferri ullo modo potest omissa inter exportatio et notæ copula. Scripserat Seneca: sordes comitentur et *exprobratio* notæ et mille maculæ cet.

Ibd. 12, 1: ne aut labor irritus sit sine effectu aut effectus labore indignus. Liberabitur oratio vocabulo vitiose inutili et recte pondus bis in idem vocabulum incidet, si sic scripseris: ne aut labor sit sine effectu aut effectus labore indignus. Sequitur § 4: Deinde domum cum supervacua redeuntes lassitudine iurant nescisse se ipsos, quare exierint, ubi fuerint, cet. Grammatica postulabat exirent, essent; sententia ridicula est, se, cum exirent (eo enim necessario refertur perfectum) nescisse, ubi post fuissent. Rectum est: iurant *nescire* se ipsos, quare exierint, cet. Hoc est concursationem suam damnantis iusiurandum: Nescio, cur exierim. (Nutzhornius 1855.) Tum iniuria Haasius rediit contra codices ad editionum ante Gronovium scripturam: Non industria inquietos, sed insanos falsæ rerum imagines agitant. Non, quid in altero e duobus generibus non fiat, in altero fiat, dici debet, sed de utroque genere utrumque. Sed oratio sic interpungi debet (ut fit in ed. Bipont.): Non industria inquietos et insanos, falsæ rerum imagines agitant, ut audiatur sed.[1])

Ibd. 14, 1 edebatur e vulgaribus codicibus: nec mutationes aut consilii aut status pertimescamus. Haasius ex A mutatione; debebat mutationem. Extremo capite § 10 (nam § 7 iam Muretus iubet) scriben-

---

[1]) Cap. 13, 3 annotaveram, pro eo, quod nunc editur sine ulla varietatis mentione: Inprimis autem cogitavit, aliud posse propositis suis resistere, necessario scribendum esse *aliquid* posse. Verum sic recte scribitur in omnibus editionibus antiquioribus (etiam in Bipontina), donec aliud, nescio ubi typothetæ errore ortum (— ego in prima vidi editione Lips. 1702 —), a Ruhkopfio recentioribusque propagatum est, a Fickerto ita, ut de codd. et vett. edd. taceret.

dum est: Nemo diutius philosophatus est. Non raptim cet. (vulgo: philosophatus. Sed uou cet.)

Ibd. 15, 1 seutentiæ sic separandæ sunt: ... turba. Cum cogitaveris, ... splendeat, agitur animus cet. § 3 codices: et nihil magnum, uihil severum, ne miserum quidem putat (qui omuia ridet). Scribeudum: nihil maguum, uihil *serium*, ue miserum qu. putat. Severitas uihil hic agit. § 4 extr. recte Fickertus iudicavit, duo vocabula (nichilo uatus) in ipso codice A notata nec ullo vinculo cum ceteris couiuncta simpliciter tollenda esse. Iuciderat librarius iu folium paginamve alieuam ab illis incipientem, deiude se repressit.

Ibd. 16, 1 sic separaudæ senteutiæ sunt: ... adducere. Ubi bonorum exitus mali suut (ut Socrates cogitur ... palam facere), uecesse est torqueri cet. De § 2 dixi vol. I p. 58.[1])

Iu ceteris libellis dixi supra me ordinem Haasii secuturum. Itaque primus occurrit **de providentia**. Ibi cap. 3, 1 sic editur: His adiiciam fato ista sic et recte eadem lege bouis eveuire, qua sunt boni. Prave coniungitur sic (de ipsa rei forma) et recte (quod iudicium coutiuet); nec omniuo, quid recte fiat, quæritur, sed qua vi et lege. Iu A scribitur: fato ista sic ei recte eadem lege. Efficitur: fato ista sic *ire et* eadem lege bouis eveuire, qua suut boui.[2])

---

[1]) Quoniam in extremis capitibus nihil fere propriæ emendationis est, notabo orationem ab Haasio, dum codice A solo aut aliis adiunctis abutatur, corruptam esse his locis: 16, 3 (homines), 17, 2 (per se inornata, post Fick.), ibd. 3 (sint), ibd. 5 (emissi).

[2]) Cap. 4, 7 necessario revocandum est, quod ante Fickertum erat in editionibus: Grave est teneræ cervici iugum. Non agitur de gravitate iugi per se, sed tenera animalia id

De constantia sap. 5, 5: Quodsi iniuria nihil lædere potest ex his, quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salva sunt, iniuria sapienti non potest fieri. Scrib.: quia virtute *salva* sua salva sunt. Bis ponendum salva iam Lipsius viderat.[1])

Ibd. 6, 3 scribendum est omissa particula, quæ orationem perturbat: Sed prodit (v. sed si prodit) in medium, qui dicat, cet. Tum paulo post, ubi sic in codicibus scribitur: nec quicquam suum nisi se putet esse quoque ea parte, qua melior est, editores autem ea quoque parte aliaque substituentes sententiam rectam non effecerunt, duæ litteræ geminandæ sunt: nisi se putet esse, *se* quoque ea parte, cet.

Ibd. 7, 4: Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtam cibo perdidit: venenum illud dando sceleri se obligavit, etiamsi non nocuit. Recte superiores reposuerant remixtum, quod assimilando

---

gravius sentire dicuntur. E tenere (ɔ: teneræ) factum, quod in A B est terere, tum cervicibus. Seneca multo sæpius *cervicem* dicit quam *cervices*, ut hic 6, 8, de const. sap. 18, 3, de ira I, 16, 5 et 18, 3, III, 19, 2, epist. 4, 7; 15, 2; 13, 11; 19, 6; 30, 4; 47, 4; 70, 23; 71, 25; 74, 3; cervices notavi (sed tantum in libris de ira et epistolis ex proposito attendi) de ira II, 12, 5 (cervices supponere, quod facillime ex cervice supp. oriri poterat), III, 6, 6 (cervicibus) et epist. 85, 29 (cervicibus).

[1]) Cap. 4, 3 quod Hauptius (I p. 4) intellexit scribendum esse: immo nescio an magis vires *sapientiæ* ostendat *tranquillitas* inter lacessentia, idem me sine ulla dubitatione annotatum habuisse non solum confirmandæ emendationis causa hic pono, sed ut simul animadverti iubeam mutandi simplicitatem et libertatem conferamque hoc cum prorsus gemina subiecti et obiecti permutatione apud Plutarchum et Strabonem a librariis facta et a me notata vol. I p. 585.

corruptum est; sed bis hoc accidit; ut enim recta efficiatur sententiæ forma ponderaque verborum iusta, scribendum est: sed vim suam remixtum cibo perdidit; venenum *ille* dando scelere se obligavit. (Sic recte superiores, non sceleri.)

Ibd. 9, 1: Omne autem fortuitum circa nos sævit et in vitia. Sic A B, alii, et Haasius. Bene sane ageretur cum bonis, si fortuna in vitia sæviret. Sed fortuita nihil cum virtutibus vitiisque coniuncti habent; meliorem nostri partem non attingentia, solas externas res et nullius momenti (Stoicorum sententia) aggrediuntur. Una littera aberratum est: circa nos sævit et in *vilia.* (Editiones vulgares ex fœdissima unius codicis interpolatione: et iniuriatur.) Proxima (2) emendavi vol. I p. 39 (irritatis in nos potentiorum odiis). Sed simul scribendum: iniuriarum latissime patere materiam *in* illis, quæ cet. Vulgo omittitur in.

Ibd. 11, 3: Et ut quisque contemptissimis et ut ludibrium est, ita solutissimæ linguæ est. Sic A, e quo efficitur: contemptissimus *ipse et* ludibrium est, pronomine necessario addito.

Ibd. 13, 2: Scit sapiens, omnes hos, qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratos, male sanos esse. Videtur excidisse ut post incedunt scribendumque: hos, qui t. p. incedunt *ut* valentes, coloratos, male sanos esse. (§ 5 errore apud Fickertum natum videtur: Nam si semel se demiserit, non potuerit pro non poterit, ut recte superiores.)

(De c. 15, 3 dixi vol. I p. 20.)

Ibd. 18, 1: C. Cæsar inter cetera vitia ... contumeliosus mirabiliter ferebatur omnes aliqua nota feriendi. In his nullam esse structuram patet; nam inania artificia, quæ admoventur gerundii genetivo, non curo. Itaque Muretus mirabili studio. Latet potius mira *libidine.* Ex libi factum bili, tum cetera.

(Sic Haasius III p. XXIII. § 4 cetera is recte Bongarsium secutus; sed retinendum erat: putabat, ut ... cupidissimi. Iratus cet. Codd. putat.)

De ira lib. I cap. 1, 7: Neque enim ulla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moveat in vultu. Non de cogitatione agitur, sed de affectibus, libidine, metu, audacia. Scribendum: intra *agitatio* est. Primum factum est intragitatio, tum prave supplendo intra cogitatio. (Cfr. de brev. vit. 9, 3.)

Ibd. 2, 3 ante lacunam et in A (in quo omnia hæc ante lacunam secunda manu suppleta sunt) et in B ceterorumque plerisque scribitur: et in perniciem promiscuam totos populos capitis damna. Non passos addendum erat, sed syllaba: *damnatos.*

Ibd. 3, 7 sic verba scribenda et coniungenda sunt: Tota illorum ut extra, ita intra forma humanæ dissimilis est, regium illud et principale aliter ductum. Ut vox est quidem ..., ita ipsum principale cet.

Ibd. 6, 2: Si ne ad hoc quidem respondet, interdicit (medicus) cibis et abstinentia corpus exonerat. Neque, quo hoc referatur, neque, quod sit subiectum verbi respondet, apparet. Scribendum: si ne hoc quidem respondet, hoc est, spei respondet et proficit succeditque; vid. lex., velut Schelleri p. 9397 in d. (§ 4 quia vivi, quod Hauptius II p. 4 scribi iubet, a. 1863 in margine annotaveram.)

Ibd. 13, 1: Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora et optabiliora sunt. Verborum in bonis nullum in codicibus (A B cet.) vestigium est. Itaque fuisse puto: Deinde quæ *avenda* sunt, quo m., e. m. ... sunt. Cicero *avere legationem* dixit, Lucretius *quod avemus* et alia similia, Horatius *quod avebas.*

Ibd. 15, 3: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Nemo Latine pœnam a iudice aut castiganti *ferri* dixit. Suspicor, sed dubitanter, fuisse: *irrogata* est.[1])

Lib. II, 2, 4: Cantus nos nonnunquam et citata modulatio instigat Martiusque ille tubarum sonus movet mentes et atrox pictura et iustissimorum suppliciorum tristis adspectus id est quod adridemus ridentibus et contristat nos turba mærentium. Sic A. Oratione rectius, quam vulgo fit, distincta etiam mendum tolli sic poterit: Cantus ... instigat Martiusque ille tubarum sonus; movet mentes et atrox pictura et iustissimorum suppliciorum adspectus, *iidemque* adridemus ridentibus et contristat nos turba mærentium, cet.

Ibd. 6, 1: Quid si dicatur, virtutem et humilem et magnam esse debere? Seneca usitate scripserat *dicat*, ad eandem referens personam, quæ in inquit cogitatur; ex proxima syllaba uir (tutem) accessit ur.

---

[1]) Cap. 16, 4 laudandus mihi est, quem rarissime laudare potui, reprehendi sæpe et graviter, Gœrenzius, qui, cum in codicibus ita scriberetur: Si intrassem valitudinarium exercitatus et sciens aut domus divitis (sic enim codd., non divites), non idem imperassem omnibus per diversa ægrotantibus, viderit in exercitatus subesse exercitus idque coniungendum cum illis aut domus divitis (nisi quod sine causa domini scribi voluit). Nam etiam divites domos Romanas, ubi agmina servorum erant, sua valetudinaria habuisse, vel e Columella notum est. Pro et sciens opinor scribendum *ut* sciens (cum professione medicæ scientiæ).

Ibd. 11, 2: Deiude uon ideo quædam, quia suut terribiliora, potiora sunt, ne hoc sapienti adici velim, quod feræ sapientis quoque telum est timeri. Sic A, e quo efficitur: *nec* (sic iam alii) hoc *sapientia dici velit*, quod feræ, sapieutis quoque telum *esse*, timeri (idem sapientis quoque, quod feræ). (§ 4 egregie emendavit Hauptius II p. 4.)

Ibd. 15, 1: sicut valida arbusta et. læta quamvis neglecta tellus creat et alia fecundi soli silva est. Quo spectat alia? An valida lætaque uon est? Scr. *alta*.

Ibd. 18, 1 sententiis recte separatis, ut fit iu cod. Col., omuis tollitur dubitatio de scriptura codicum: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere. Ut vitemus, quædam ad uuiversam vitam pertiueutia præcipieutur. Ingreditur Seneca in priorem partem de ira vitanda et repellenda uec admittenda.

Ibd. 19, 1: Et locorum itaque et animalium et corporum et morum varietates mixtura elementorum facit, et proinde iu aliquos magis iucumbuut ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundavit. Apparet corruptum esse iu aliquos; agitur enim de propensioue iu certas res, studia, affectus. Fuit olim: proinde *aliquo* magis incumbuut ingeuia, prout cet.

Ibd. 23, 1: Notus est ille tyrauuicida, qui ... tortus ... amicos tyrauui nomiuavit quibusque maxime caram salutem eius sciebat, et, cum ille siugulos, ut nominati erant, occidi iussisset, iuterrogavit, ecquis superesset. Tu, iuquit, solus. Servari idem subiectum (tyrannicidam) et perspicua uarratiouis forma et ipsum iuterpositum de tyranno cum ille ostendit. Seneca scripsit: *interroganti*, ecquis superesset, Tu, inquit, solus. (*Inquit* cum dativo et Cicero sæpe posuit, velut in uno

libro II de or. 246, 259, 273, et Livius, ut I, 58, 7, IV, 40, 6, cet., et Seneca de ira II, 32, 2, de benef. I, 8, 2, V, 25, 2, de tranqu. an. 14, 7, quos locos Siesbyeus collegit.)

Ibd. 25, 2: Mindyridem aiunt fuisse ..., qui cum vidisset fodientem..,lassum se fieri questus vetuit illum opus in conspectu suo facere. Bilem habere sæpius questus est, quod foliis rosæ duplicatis incubuisset. Pravum esse bilem habere, multi senserunt, vinciendam orationem fuisse vocabulo idem, unus et alter. Cetera, quæ e longinquo petuntur nec inveniuntur, facile eruuntur e verbo sæpius quod ipsum offendit: *Idem* habere *se peius* questus est, quod cet.

Ibd. 28, 4: At morbi doloresque incurrunt. Utique ad aliquod fugiendum est domicilium putre sortitis. Scribendum: Utique *aliquo defungendum* est domicilium putre sortitis. (Non fieri potest, ut non unum et alterum incommodum ad dependendum pro nobis subeamus.) Quid sit *defungi aliquo*, dixi supra p. 18 ad Terentii Phorm. 1021. Eodem significatu Seneca id verbum posuit hoc libro 14, 3 et quæst. nat. VI, 1, 2: defunctam metu (mit dem Schrecken davon gekommen).

Ibd. 33, 6 (de Pastore sævitiam et contumeliam C. Cæsaris ferente): Contempsisset Romanum patrem, si sibi timuisset; nunc iram compescuit pietas. Vitia non multis exponam; nam conivere ad ea soli Ruhkopfius et Fickertus potuerunt; doleo h. l. addendum iis Haasium. Quis pater contemptus esset? Qui Romanus pro Caligula dicitur? Scribendum emendatione certissima: Contempsisset *tyrannum pater*, si sibi timuisset; nunc cet.

Ibd. 34, 3 dubitationibus satisfactum erit oratione sic interpuncta: Ne (sic enim codd. et edd. ante Haasium)

irascamur inimicorum et hostium liberis, inter Sullanæ crudelitatis exempla est, quod a rep. liberos proscriptorum submovit. Non novum hoc præceptum inducitur, sed inter cetera, quæ lenire animum et ab hoc vel illo irascendi genere cohibere, hoc quoque ponitur. (De brevitate dicendi, quæ potest sic dilatari: „ne irascamur, monet, quod", non puto dicendum.)

Ibd. 35, 1: non vitabimus impetus animi hos (hos scriptum sec. manu supra vocem erasam) graves funeres (m. 2 funerosos) et irrevocabiles? Sic A. Neque alioquin aptum adiectivum ex funeres facile effici potest (nam funebres impetus ridicule dicuntur, *funestos* longe distat) et prava copulatio fit, interposito inter alterum et tertium membrum et. Omnino funeris (unius præsertim) notio aliena est, quoniam ira non semper sanguinem petit. Subesse dubitanter suspicor: impetus animi hos graves *fœnere* (damno) et irrevocabiles.

Ibd. 36, 3: Speculo quidem neminem deterritum ab ira credis. A credis. Significatur *credideris*, quod sententia postulat. (Hoc librarium voluisse, in mentem venerat Italo codicis collatori.)

Lib. III, 2, 2 emendavi ad Cic. fin. III, 74 p. 473, deleto non. (Cfr. c. 13, 4 additum nos post contra.) Eodem capite § 4 editur: Totæ cum stirpe omni crematæ domus et modo eloquio favorabilis habitus in multo honore iram suæ contionis excepit. Et deest copula inter favor. et habitus, et abundat hoc: in m. hon. habitus post favorabilis. Nulla erit offensio, si scripseris: et modo eloquio *favorabili* habitus in magno hon. Additamenti nulla causa reddi potest. Extremo capite de barbaris scribitur sic: ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua. Gaudent feriri cet. Hæc omnia ipsumque incidendi verbum ad regiones nihil pertinent, de *legionibus* apte dicuntur (Romanis).

[Sed simul ante revocandum est, quod inde ab Erasmo edebatur: Hic barbaris forte *ruentibus* in bella exitus est. Nam neque *forte vivere* barbarorum proprium est neque: *hic barbaris exitus est* recte dicitur pro eo, quod est: *sic exeunt.*]

Ibd. 8, 7. Codices: Nihil asperum territumque palpanti est. Ceteri fere tetrumque, quod cum aspero non recte coniungitur, Hauptius nuper (I p. 5) tetricumque. Sed ne tetricus quidem ad tactus sensum pertinet, a quo hic simile sumitur. (Tetricus et asper censor aliter dicitur.) Videtur fuisse asperum *serratumque.*

Ibd. 12, 2: Aliquid ætas peccantis facit, aliquid fortuna, ut ferre aut pati aut humanum sit aut humile. Absurde per se et contra sententiam manifestam coniunguntur humanum et humile. Eius, quem tibi iniuriam fecisse putes, ob quam irasci ei debere videaris, aut senectus efficere potest, ut humanum videatur eam, quæ putatur, iniuriam ferre, aut fortuna et potentia, ut non humile et abiectum iudicetur pati nec repellere. Perspicuum est scribendum esse: aut *non humile*, nisi fuit: aut *utile.* (Cfr. c. 16, II, 33, 1.)

Ibd. 13, 1: Pugna tecum ipse; si vincere iram non potes, te illa incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus et illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus. Satis inanis prior sententia est (si vincere cet.), maxime incipiendi verbum; sed manifesto ridicula in altera sententia condicio est, si ira abscondatur, occultam tenendam esse. Excidit aliquid, fuitque sententia et orationis forma huiusmodi: Pugna tecum ipse, si vincere iram non potes, *ne* te illa; *incipis* vincere, si absconditur, si illi exitus non datur. (Ergo hoc efficere studeamus.) Signa eius obruamus et illam . . . occultam secretamque

teneamns. (De § 4 recte Haasius præf. vol. III p. XXIII, etiam de c. 16, 3 libelli de const. sap.)

Ibd. 15, 3 (de potestate servitutis snb tyrannis finiendæ): Ostendemus in omni servitnte apertam libertati viam; si æger animus et sno vitio miser est, hnic miserias finire secum licet. Imo, si æger animns est, mortem consciscere non andet; nec, ut miserias finire liceat, necesse est, sno vitio miserum esse. (Itaque Haasius non ante sno addidit.) Seneca miseris omnino libertatis viam ostendit; si ea nti nolint, ipsorum esse culpam dicit. Scripserat antem sic: Ostendemus in omni servitnte apertam libertati viam, *nisi* æger animus est. Sno vitio miser est, *cui* miserias finire secum licet. Excidit ni (in nisi) post *m*; deinde, sententiis male distractis natum est huic.

Ibd. 23, 6 (de Augusto iræ in Timagene temperante): Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consennit ac tota civitate direptns est. Nullum illi limen præclnsa Cæsaris domus abstnlit. Historias postea, quas scripserat, recitavit et combussit, et libros acta Cæsaris Augnsti continentes in ignem posuit. Ridicnle coniunguntur recitavit et combnssit, qnorum prius pertinet ad declarandam libertatem ingenii proferendi, alterum ad contrariam partem; nam alteros libros, quibus Cæsarem (Augustum) landaverat, iratus Cæsari et invidens gloriæ igni dedit, et hæc ipsa contraria ponnntur, novum opus in vulgus editum (et superfuisse postea lectitatasqne esse historias Timagenis scimus), alterum deletum. Apparet, et combnssit aut post illud in ignem posnit transferendum esse aut tollendum tanqnam additum ad illud explicandum, nt hæc relinqnantur: Historias postea, qnas scripserat, recitavit; libros acta Cæsaris Augusti continentes in igne (sic scrib.) posnit.

Ibd. 27, 1: Quanto satius est sanari inin-

riam quam ulcisci. Facile hoc in vocalium concursu nasci poterat ex recto *sanare* iniuriam quam ulcisci. (C. 30, 2, ubi editur: quod minora nobis præstiterint quam mente concepimus quamque alii tulerint, apparet aut conceperimus aut tulerunt scribendum esse. Hoc facilius fit, et indicativus defenditur Senecæ usu; vid. ad II de clem. 5, 3.)

Ibd. 34, 1: Cedo nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumque causa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, cet. Ridicule ambitio parata ciborum potionumque causa dicitur, omninoque parata; tum nimis nude infiniteque in hac enumeratione ponuntur munditiæ. Scrib. horumque causa *paratas in* ambitionem munditias. (In ambitionem iam Rubenius.) Paulo post (2) iure hæretur in his: Auferre hic mihi hereditatem voluit; hic me diu in spem supremam captatus criminatus est. Agitur enim de iniuria non ab ipso captato facta (is enim in ipso vitæ exitu spe decipienda lædebat), sed ab aliis, qui captatori obstiterunt et artes eius impediverunt. Et quid aut apud quem criminatus est? Una littera mutata rem restituet: hic me diu in spem supremam *captatis* criminatus est, hoc est, apud eos, quos diu in spem supremam captaveram, et sic mihi testamenti locum eripuit. Nam *criminari aliquem alicui* pro eo, quod est, *apud aliquem*, Terentii, Plinii minoris, Suetonii auctoritate lexica confirmant; addi potest dial. de orat. 42. Video iam Rubenio in mentem venisse captato.[1])

---

[1]) Cap. 33, 3 recte dicitur manibus ad computandum (sic recte Pincianus aliique pro comparandum) non relictis, quia arthritis motum digitorum abstulit.

De otio (fragm) I (28), 1: Tunc potest obtinere, quod semel placuit, ubi nemo intervenit, qui iudicium ... detorqueat, tunc potest vita æquali et uno tenore procedere. Prius potest subiecto caret; (neque enim decretum obtinere intransitive dici potest). Scrib. *obtineri.*

Ibd. 3 (30), 1: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum (Stoicorum) sententiam; quam si quis semper unius sequitur, non iniuria sed in factionis. Sic A. Non potest ad illorum sententiam referri quam et tamen universe accipi, ut adiungatur semper unius. Scribendum est: sententiam. *Nam* si quis semper unius sequitur, non in curia (sic Lipsius et post eum ceteri), sed in factione *st.* Paulo post § 3, ubi editur: si resp. corruptior est, quam ut adiuvari possit, si occupata est malis, si verum est, ut puto, occupata (A et alii osculata), scribi debet: *a* malis de hominibus eam tenentibus; nam neque occupari malis pro eo, quod est obrui, dicitur, nec obrutæ calamitatibus reip. subveniri Zeno nolebat. Sed gravius mendum tollendum e § 4: Potest ergo et ille, cui omnia adhuc in integro sunt, ..., in tuto subsistere et protinus commendare se bonis artibus et in illis beatum otium exigere, virtutum cultor, çet. Nimium in Stoici persona beatum, cum præsertim tantum otium agendi facultas significetur. Codices (A): et in illum beatum otium. Subest: et *illibatum* otium exigere (nulla parte vitæ negotiis impensa). (Aliud ex eadem paragrapho mendum sustuli vol. I p. 68.)

(De c. 5 (32) 1 dixi vol. I p. 68. Sed eodem capite § 6, ubi editur sic: qualis sit habitus exclusis, informia et confusa sint an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an et illa in aliquem cultum descripta sint, tollendum prius an, ut hæc

quoque quæstio, ut ceteræ, in duo contraria dividatur: confusa sint, in omnem p. tant. loci obtinentia, an et illa cet. Alioquin scriberetur etiam obtineant. (Lipsius ac in omnem, vitio animadverso.) (§ 5 recte uncis notatur sidera in A omissum, prave attrectatur nisum pondusque, quorum prius ad evolandi altius conatum pertinet. Cum in A scriptum esset visum pondusque, in B et ceteris deletum est que. Melius fuerat egregia Lipsii emendatione uti: scintillas quasdam astrorum.) Tum § 7 hæc scribuntur: Æstima, quam non multum acceperit temporis, etiamsi illud totum sibi vindicat, cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas avarissime servet, ..., tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Dativus cui nullo modo in structuram includi potest. Scribendum est: *cuius* licet nihil facilitate eripi ... patiatur, cet. Cum non animadverteretur cuius nihil cohærere, propter licet male intellectum natum est cui.

Ibd. 8, 1 oratio, ut veram sententiam habeat, sic interpungenda est: Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat, utrum quia resp. illi deest, an quia ipse reip, si omnibus defutura (codd. futura) resp. est? Semper autem deerit fastidiose quærentibus. Interrogo, ad quam remp. cet. Sed initium capitis fieri debet a novi argumenti exordio: Adiice nunc cet.

De brevitate vitæ 1, 2: Inde Aristotelis cum rerum natura exigentis ... lis est; at isti iam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena secula educerent. Sic codices (A ceterique). In illis at isti, pro quo substituerunt ait istam (Haasius

ait iniustam), videtur subesse: *ætatis eam* animalibus tantum cet.

Ibd. 2, 2: Multos aut adfectatio alienæ fortunæ aut suæ qua detinuit. Sic A. Subest: aut suæ *querela* detinuit. § 3 codices: Urgentes circumstant vitia; significant: Urgent *et* circumstant v. Tum in A est: fluctuatur, nec unquam illis a cupiditatibus vis otium ista. Scribendum otium *stat* (non instat), id est, tranquillum et tutum est, imagine maris continuata; cetera recte Haasius emendavit. § 4 in hac sententia: Quam multorum eloquentia cotidiano ostentandi ingenii spatio sanguinem educit? verum esse nequit spatio, opinorque dubitanter scribendum esse *servitio*. (Proxime ante recte Gruterus: bonis suis suffocantur, sublato verbo inusitato; error cœpit a suisuffocantur).[1]

Ibd. 7, 6: Nec est, quod putes hinc illos aliquando intelligere damnum suum. Addebant superiores non sententia cogente (cfr. 8, 4), non apto loco (non intelligere); nam ante aliquando int. poni debebat. Sed vitiose abundat hinc. Fuerat, opinor: Nec est, quod putes non illos, etsi mutationem miror. Extremo capite in A aliisque scribitur: quemadmodum saturo iam et pleno (adiici potest) aliquid cibi,

---

[1] Tædium interdum me totius rei capit non solum ob exiguitatem ipsius operæ, sed utilitatis desperatione, cum videam emendationes partim facillimas, partim ingeniosissimas, certas utrasque, negligi aut eiici; ut hic 4, 6 Gronovii: velut grave multo sanguine corpus parte semper aliqua rumpebatur (vulgo: partes semper aliquæ rumpebantur, sed A 1 aliqua; error ex geminato *s*;) et Rubenii, Paulusque pro plusque restituentis, iubente sententia, oratione, historia.

quod nec desiderat capit, ex quo faciendum est: quod nec desiderat *et* capit.

Ibd. 8, 2: Annua congiaria homines carissimi accipiunt et his aut operam aut diligentiam suam locant; nemo æstimat tempus. Recte Lipsius carissime scripsit, cum pretii et æstimationis significationem inesse intelligeret. Sed præterea scribendum videtur Annua *ac* congiaria, quoniam annua (salaria mercedesque) a congiariis extra ordinem datis differunt. Pro substantivo *annua* Seneca ipse posuit de benef. I, 9, 4. Paulo post, ubi editur: At eosdem ægros vide, si mortis periculum propius est admotum, medicorum genua tangentes, Senecam scripsisse opinor: *videas*, si cet. Alius est enim imperativi in tali demonstratione usus (ægros vide; reperies eos). Deinde § 4, ubi est: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt, scribendum videtur litteris geminatis: sed hoc ipsum *unde* detrahant; alioquin enim poni debebat: se detrahere nesciunt. Tum vero exitus huius capitis et proximi initium apud Haasium tristissimam hanc præfert faciem: Potestne quicquam-? *** (IX) Sensus hominum, eorum dico, qui prudentiam iactant, operosius occupati sunt: ut melius possint vivere, impendio vitæ vitam instruunt, cet., in qua scriptura quo pertineant sensus hominum occupati et quo referatur comparativus (operosius) et quid sibi velit eorum dico aliaque frustra quæras. Nec ceteri, qui lacunæ signa non posuerunt, te expediant; expediet emendatio facilis et certa codicum vestigia persequens: Potestne quicquam *esse* (*esse ipso*?) hominum eorum *ocio* (otio), qui prudentiam iactant, operosius? Occupati sunt, ut melius possint vivere; impendio vitæ vitam instruunt. Putant se in otio esse; nihil est hoc otio operosius.

Ibd. 9, 3: Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Neque Vergilius neque Seneca cogitationem hominibus exprobrandam putavit, sed perpetuam et instabilem occupationem et motum, hoc est, *agitationem.* Non raro hoc illi cessit, ut apud ipsum Senecam de ira I, 1, 7.

Ibd. 11, 1: stultos se fuisse, ut non vixerint, clamitant. Iure superiores in ut hæserant; itaque quod substituerunt; facilius videtur *qui*, quod alibi quoque cum ut permutatum vidi.

Ibd. 12, 1: quos officia domibus suis evocant, ut alienis foribus illidant, hasta prætoris infami lucro ... exercet. Sic codices. Addunt quos post illidant. Facilius excidere poterat *aut* post ant.

Ibd. 13, 8: Hoc scire magis prodest, quam Aventinum montem extra pomœrium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis, cet. Seneca perspicue hæc omnia æque inutilia scitu iudicat. Itaque, quoniam audax est non addere, ironicæ autem formæ nulla est similitudo, videndum est, ne hac interrogatione usus sit: Hoc scire magis prodest *an* Aventinum montem extra pomœrium esse ...?

Ibd. 14, 2 sententiæ sic separandæ sunt: ... hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere. Cum rerum natura in consortium omnis ævi patiatur incedere, quidni ... nos demus ...?

Ibd. 15, 1: Per illos non stabit, quominus plûrimum, quantum ceperis, haurias. Recte Muretus: quominus, quantum plurimum ceperis, haurias. Sed simul necessario reponendum est, quod in

„quibusdam libris Mureti" fuisse video annotari, cupieris. Nam etiamsi *capere* enarres χωρεῖν, requiratur capias.[1])

Ibd. 16, 4 primum, quod priores editores tenuerant, hæc verba: Omnis illis speratæ rei longa dilatio est, sententiam plenam efficiunt, superioribus adiectam et eorum summam colligentem. Tum codices habent, ut Fickertus et Haasius ediderunt: Ad illud tempus, quod amanti breve est et præceps breviusque multo suo vitio. Sed recte diremptis sententiis nulla omnino relinquitur structura orationis, nec *amans* (sive tempus sive aliam quamvis rem significat) quicquam loci hic habet. Superiores edebant: tempus, quod amant, breve est, salva grammatica, sententia illi quoque prava. Agitur enim de hominibus tempus non amantibus, sed (interdum) exsecrantibus, quod tarde eat, cum aut ad voluptates festinent aut tædio sui laborent, perspícueque aliquid poni debet, cui contraria quodammodo sit brevitas temporis quodque ob eam eo pravius perversiusque fiat. Scribendum: At illud tempus, quod *damnant*, breve est et præceps breviusque multo suo vitio. Mendi origo ex *d* semel scripto: quod amnant.

Ibd. 18, 1: Maior pars ætatis, certe melior, reip. data sit; aliquid temporis tui sume etiam tibi. Scrib. *data st* (vid. vol. I p. 68).[2]) § 4 scribendum:

---

[1]) Cap. 15, 4 corruptum est movet prave superpositum longe graviori demolitur; sed emendatio certa non suppetit, ne probabilis quidem; nam *mutilat*; iis (pro movet, at iis) longius discedit.

[2]) Quod § 3 Bentleius, cui assentitur Hauptius I p. 4, pro publicas scribi vult sacras, admodum violenta mutatio est nec, opinor, necessaria; reip. quoque religio debebatur.

aptiora *portandis* oneribus tardâ iumenta sunt, non exportandis. § 5 vix dubitari potest, quin exciderit *meministi*. Exclamandi per infinitam sententiam forma hic inepta est; (poterat ferri paulo post: exitio pæne constitisse . . . imitationem!) et debebat tum superfuisse dici, non superesse. Contra, quod sic editur: intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc gravissime ferens, quod decedebat populo Romano superstite, pro decedebat in codicibus est dicebat, quod ego aliena manu additum esse suspicor, cum Seneca scripsisset tantum: quod pop. Romano superstite (periret). *Decedere* non aptum de tali mortis genere.

Ibd. 19, 1: quis animum tuum casus exspectet, ubi nos et corporibus dimissos natura componat. Sic A 1, id est: nos *e* corp. dimissos. Secunda manus fecit et a. secutique eam ceteri codices, hos Fick. et Haasius; nam superiores editores et sustulerant, pravam præpositionem reliquerant. Deinde § 2 sic scribitur: Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc, dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Exspectat te . . . multum bonarum artium cet. Non potest vigentibus ullo modo accommodari ad tu, te. Scripserat Seneca: dum calet sanguis, vigentibus *sensibus;* id nomen post entibus excidit. (Haasius præf. III p. XXIV: viget animus, multo improbabilius; sed senserat vitium.)[1])

---

[1]) Cap. 20, 1 laudandus Fickertus ob repertum antequam, modo simul, Pincianum ceterosque sequens, homines per indignitates in consummationem *erepere* sivisset, non *erumpere*.

Cons. ad Polybium[1] 2, 3: Nunc quoque, quantum potest, illam (pecuniam) a se abiicit. Et quantum potest et additum a se ostendit scribendum esse *abigit*. Præsens tempus superiores tenuerant.

Ibd. 6, 2: Olim te in altiorem ordinem et amor Cæsaris extulit et tua studia deduxerunt. Scrib. *eduxerunt*, ut dixi ad Cæs. B. G. VII, 54.[2])

Ibd. 10, 4: Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus suis non mancipio dedit, sed commodavit. Mire fratribus suis, quoniam iidem Polybii erant. Codices suos. Scripserat igitur Seneca: sicut ceteris *fratres suos*, communis omnium sortis Polybium admonens; traxit ceteris dativus proximum nomen.

Ibd. 11, 6: Ne commiseris, ut, quisquis exemplo ac modo scripta tua mirabitur, quærat, quomodo tam grandia ... tam fragilis animus conceperit. Quid sit exemplo, quid modo mirari, nescio. Puto scriptum fuisse: *exempto* modo, hoc est, sine modo, de quo dixi ad cons. ad Marc. 10, 3.

Ibd. 15, 4 (in Claudii imperatoris oratione): Caius Cæsar, divi Augusti, avunculi mei, filius ac nepos. Inepte filius ac nepos coniunguntur, naturali et adoptivo gradu distincto. Nec Augustus Claudii

[1]) Hic libellus non est in cod. A. Itaque utimur maxime Berolinensi (B), multo minoris auctoritatis et fidei, ut quem sæpe ab secunda manu codicis A aut margine pendere viderimus.

[2]) Quam in proximis (§ 5) Hauptius I p. 15 tueri conatur brevitatem dicendi, ea vix ferri potest, ut ex eo, quod sequitur siccandæ, præcipiatur siccari apud possint. Et ipsum hoc possint tantum in tribus imæ dignitatis codicibus reperitur. Sed correctio incerta est.

avunculus fuit. Codices: avuncnli mei ac nepos. Scribendum: avuncnli mei *magni* nepos. Cum ni ante ne excidisset, ex mag romansit ac. Mox, ubi editur: Cæsar, patruus meus, necessario scribendum (post tulit): *Ti.* Cæsar; senserat id Lipsins.

Ibd. 16, 5: Faciamus licet illi (fortunæ) convicium . . ., non tamen mutabitur; adversus omnes se preces omnesque qnerimonias (sic recte Pinciauns et Mnretns pro cerimonias, quod ortum est altero que extrito) eriget. Hoc verum esset, si de evertenda et obruenda fortuna ageretur; nnnc agitnr de flectenda precibus et querimoniis et avertenda. Restituendum igitur ex B et tribus aliis codicibus exiget, hoc est, penetrabit et, quo ire intenderat, perget. Ut hic exigere se, sic per dolores exigenda dicuntur de vit. beat. 7, 1.

Ibd. 18, 2: Hoc enim unum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat. Scrib. est *ex* rebus humanis opns.

Consol. ad Helviam 7, 7: Ad hanc commntationem locorum libentes nomina dabant et relictis aris suis trans maria seqnebatnr colonos senex. Sic A B (ceteri colonos sequebatur senex). Quis (unus) senex, relictis aris suis, colonos (invenes omnes nec aras relinquentes) seqnebatur? Qui nuper hæc probarunt, videntur sic accepisse, quasi scriptum esset: „et colonos relictis aris snis proficiscentes sequebantur exacta ætate parentes“. Nam senes multi colonornm ipsi erant; quamqnam nemo pater filium colonum sequebatur nisi ipse colonus. Hæc cum prava esse snperiores editores sentirent, scripserant: colonus sequebatur senex, in qua scriptura manifesto vitiose obiectum deest et omnes coloni senes fiunt. Expellenda omnino senectutis mentio quærendumque, quid coloni Romani

secuti sint. Scribendum est: sequebatur colonus *vexillum*; sub vexillo enim colonias deductas esse notissimum est. Ex svex factum est senex, deinde omissa, ut sæpius in A factum videmus, extrema vocabuli pars. (Paulo ante § 4 recte Pincianus ad exonerandas urbes emisit pro vires. Non viribus, tanquam malo, carere volebant, sed urbes multitudinis nimiæ onere liberari.)

Ibd. 8, 5: Emetiamur quascunque terras; nullum inveniri et illum intra mundum est alienum homini est. Undecunque ex æquo ad cælum erigitur acies, paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis distant. Sic codices (A B, alii). Locus vitiatus videtur verbis aliquot ob idem bis positum omissis, cum sic Seneca scripsisset: nullum inveniri exilium intra mundum [*potest; nullum enim solum intra mundum*] alienum homini est. Undecunque cet.

Ibd. 11, 2: Sed desiderat saturari multo conchylio purpuram intextam auro variisque et coloribus distinctam et artibus, non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. Sic A 1, prave. Neque enim is, de quo agitur, purpuram iam auro intextam et coloribus artibusque distinctam conchylio saturari vult, quo omnia illa perirent; itaque secunda manus saturatam fecit, quod in ceteros transiit; debuerat *saturam* (ri in *m* verso). Recte autem superiores e Pinciani coniectura: Si desiderat ..., non ... pauper est; (et statim e Mureti: restituto deerit). Eodem capite infra (6) codices: Lapides, aurum ... terrena sunt pondera, quæ non potest amare sincerus animus ac naturæ suæ memor, levis ipse expers et, quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. Genetivus, quem iure ad expers requi-

runt, latere videtur sub levis; fuit fortasse: naturæ snæ memor, *oneris* ipse expers.

Ibd. 12, 2 in codicibus A B scribitur: Transeamus ape spe non obveniamus ad locnpletes. Scripturæ veræ hoc initium et hæc lineamenta sunt: Transeamus *opes*, veniamus ad locupletes. Quod desideratur, distractum et fractum superest in literis penonob. Significantur autem opes parvæ et mediocres, quibus omissis statim a pauperibus ad ipsos vere locupletes veniendum est. Scriptum fuerat: Transeamus *opes pæne inopes*. Luditur in opum inopum nomine. (Initium capitis sic interpungendum est: Ne me pntes ... uti tantum præceptis sapientum, primum adspice cet. Nam ne putes pro ne putaveris Seneca non dixit.)

Ibd. 13, 2: Si ultimum diem non qnasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis, ex quo pectore metum eieceris, in id nullins rei timor audebit intrare. Apparet, non metum universe, sed certæ rei metum cum nullins rei timore componi. Itaque hactenus recte, qui in cod. Guelferb. ante metum addidit mortis; (nam apud Fickertum adiectionis nota poni debuit). Sed probabile est, Senecam scripsisse: ex quo pectore *eum* (ultimi diei) metum eieceris.

Ibd. 19, 7: ut intelligas, magni animi esse feminam, quam non ambitio, non avaritia ... vicernnt, non metus mortis eam exarmata navi nanfraginm suum, spectantem deterruit, cet. Vitiose abnndat eam post quam et æqualem membrorum formam turbat. Scribendum: non m. mortis *iam* exarmata navi naufr.

Cap. III.

Senecæ libri de beneficiis et de clementia et quæstiones naturales.

Librorum de beneficiis et de clementia emendationis fundamentum unum solidum est codex Palatinus Nazarianus, de cuius scriptura tantum scimus, quantum nos Gruterus scire voluit, hoc est, multo minus quam ipsi vellemus.[1]) Eundem enim principatum is hic obtinet, quem in dialogis (si hoc nomine utendum est) Ambrosianus. Ceterorum ab eius mendis longius progressa depravatio horribilisque interpolatio cum infinitis aliis locis perspici potest (velut statim de benef. lib. I, 1, 3 ex iis monstris, quæ plerique ex decoquere vero effecerunt), tum luculento exemplo in VI, 42, 1, ubi in Nazariano tantum quod pro quam scriptum est (Tam convicium est RECIPE quod DEBES pro: quam DEBES)[2]); qui ei proximi sunt tamen pro tam scripserunt; deinde recipere factum est; tum monstrum natum: tam convicium est recipere quod non debes, quam non dare quod debes (Pal. 2 marg., V, T). In libris de beneficiis ubi Nazariani testimonio propter Gruteri silentium deficimur, vicarius in eius locum succedit Rottendorfianus (R apud Fickertum); quam tamen infidus, vel ex addito II, 27, 1 ad mendum occultandum vocabulo oris intelligi potest. Nam Gronovii codices parum novimus; Parisiensium, quos Fickertus se „partim“ contulisse dicit, perexiguum dedit specimen. Libros de clementia Rottendorfianus

---

[1]) Ex Hermæ vol. III p. 151 video Hauptium eius codicis collationem habere. Eam utinam edat suis adiectis emendationibus.

[2]) Eo libentius hoc exemplo utor, quod ipsam emendationem, quam olim annotaveram, occupavit Hauptius (I p. 9).

non habet. Ipse antem Nazarianus qnam sit iam mendosus, prima primi libri periodus ostendit (nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim qnod beneficia cet.), omisso bis verbo. Atque hoc ipsum non paucorum locornm correctionem incertam facit, quod excidisse verba potuerunt. In tali instrumento multa præstat intacta relinquere (in edendo fortasse notare) qnam corrigendi conatu attingere. Neque enim mihi persuadeo, Senecam de benef. I, 2, 5 officia appellasse, quæ feris præstantur, aut VII, 8, 2 scripsisse: et ceteros magnos quidem viros, maiores quidem, quia in laudem vetustorum invidia non obstat, etsi ibi satis confido prius qnidem, quod per se absurdum est, non solum ob alterum, simpliciter tollendum esse, a maiores ad magnos translatum (et simul scribendum: in *laude*, hoc est, cum laudantur; alioquin laudi scriberetur).

De beneficiis lib. I, 3, 3: Alii (videri volunt esse) beneficiornm tria genera, promerentium, reddentium, simul et accipientium et reddentium. Nemo unquam Græcorum, quorum hic de Gratiis sententiæ exponuntur, beneficia promerentia, accipientia, reddentia finxit; *beneficorum* illa genera sunt, quorum alii promerentur, alii beneficia reddunt, alii simul et accipiunt et reddunt. Paulo post (§ 5) proxime ad Nazar. et ceteros meliores scribendum est: *In eo* (choro, pro ideo) est aliqua tamen maioris (sororis, Gratiæ) dignatio, sicut promerentinm. Voltus hilari sunt, quales solent esse, qui dant vel accipiunt beneficia. (Hic demum explicatur, cur ridentes Gratiæ fingantur.) Extremo capite (10) scribendum est: nec illis fraudi est, si *aliud* (nomen) in censnm detnlernnt.

Ibd. 10, 5: Tanquam, si filios alicni restitnere potero magno periculo liberatos sine ullo meo, non dubitabo. In his nulla est significatio hominis beneficio indigni et ingrati futuri, nec, cur Seneca

tantum sine ullo suo periculo filios restituere velit. In R (nam de Nazar. tacetur) pro alicui scribitur avieni. Opinor fuisse: filios *abigenti.*[1])

Ibd. 13, 3: Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transivit non concupiscendo, sed vindicando; quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? Nullam habet hæc interrogatio sententiam nisi hanc, talem hominem vincere non debuisse, non fuisse, cur vinceret, hoc est, longe absurdissimam; recta orietur sententia syllaba geminata: sed vindicando, *quicquid* vinceret, malorum hostis, ... pacator, hoc est, in omni victoria malorum hostis, cet.

Lib. II, 4, 1 (nam de 2, 1 dictum est exc. 6 ad Cic. Fin. p. 834) codices boni (Naz.): Nihil autem est acerbius quam ubi quoque impetrasti, rogandum est. Videtur significari: quam ubi *id* quoque, quod imp., rog. est.

Ibd. 10, 4 (nam de oratione § 2 rectius interpungenda dictum est ad Cic. Fin. II, 9 p. 151), ut nunc scribitur, sensu caret quidni; scribendum est oratioque interpungenda sic: Quidni ego illi non *sim* (pro

---

[1]) Cap. 12, 4 e cod. Dalecampii profertur, quod mirere non pridem restitutum esse: quæ etiam apud divitem *sibi* locum faciant, pro sui (nam quæ placent, sibi locum faciunt, quæ displicent, *sui* fastidium), quod ideo annoto, quod non hæc una bona coniectura suspectum illius codicis nomen præfert. Ex eiusdem Dalecampii codice Germanico V, 8, 2 profertur certissime verum: etiam cum aliquid (aliquis?), *quod prodesset* sibi, fecerit, non tamen cet. Excidit quod post quid (quis). *Facio aliquid mihi prodesse* neque Latinum est neque sensum habet loco aptum. Quin coniecturæ hæ sint, non dubitabit, qui viderit, quæ ad V, 18, 1 et alibi inde proferantur.

sum) indicaturus me dedisse, cum inter prima præcepta . . . sit, ne unquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Sic enim Seneca interrogat, ubi aliquid faciendum esse (se facturum) negat, nullam esse causam significans, cur non negetur aliquid omittaturve, vel potius, esse, cur negetur omittaturve. Lib. V, 5, 3: Quidni non sit turpe? V, 25, 2: Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? Epist. 6, 3: quidni non possit? ibd. 12, 10; 52, 10; 74, 26, cet. Nam affirmantis est: Quidni debeant? (VI, 19, 2, VII, 25, 2 quæque p. 379 posui.)

Ibd. 11, 3 tollenda interrogandi nota est: Ingratum me iudicas, si istud te tacente nemo sciturus est (hoc est, neminem sciturum putas. Nam si gratus sum, ipse commemorabo, ut multi sciant). § 5 scribendum est: hæc tamen irrita *sint* (pro sunt), si in infantia deserantur, nisi ... pietas ... nutriat.[1])

Ibd. 14, 5 (nam amentibus, quod § 2 pro amantibus restituturus eram, occupavit Hauptius I p. 8) in cod. Naz. (et paucis aliis) sic scribitur: Sive illum ira, quo non debebat, impellit sive ambitionis calor abducit acutis si nullum malum vires a semet ipsa patiar, nec committam, ut possit quandoque dicere: „ille amando me occidit". Manifestum est, hoc Senecam dicere, se amici ira aut ambitione aliove affectu abrepti cupiditati non auxiliaturum; quo minus ille suis ipse viribus uteretur, se impediturum, hic, ubi de beneficio conferendo aut non conferendo agitur, dicere non poterat; itaque hactenus Lipsius et Haasius aberrarunt.

---

[1]) Cap. 13, 1 agnoscere verum non est; potest fuisse: tibi non datum (hoc Haasii est) *dignoscere* ista bona; sed nihil certi.

Ipsorum verborum emendatio incerta est; potest scriptum fuisse: sive ... abducit a tutis (hoc ab aliis inventum satis est certum), *in* nullum malum (in add. Haasius) vires *nisi* a semet ipso *peti* patiar.

Ibd. 18, 3: A quibus ergo accipiemus? Ut breviter tibi respondeam: Ab his, quibus dedisse videamur. Num etiam maiore delectu quærendus est, cui debeamus quam cui præstemus? Pravum esse dedisse videamur recte superiores intellexerant; hanc enim esse sententiam, ab iis solis beneficium accipi debere, quibus etiam honeste dari posset (de quo ante quæsitum est); confirmat hæc aperte, quod sequitur: cui debeamus (a quo accipiamus) quam cui præstemus (demus). Sed violenter ipsum videamur mutatur in vellemus. Et num nude positum et superioribus subiectum habet aliquid offensionis. Potius igitur sic scriptum fuisse opinor: Ab his, quibus dedisse [*vellemus.*] *Videamus*, num etiam maiore dilectu quærendus *sit*, cui cet. Lipsius cogitabat de videamur in voveamus aut gaudeamus mutando.

Ibd. 26: Quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum aut me colere maluissem. Perversissimum est aut me; queritur enim homo, plura se consequi potuisse, si illum aut illum patronum potius coluisset quam hunc. Itaque scribendum sine dubio est: illum aut illum *a* me *coli* maluissem. Nam illum aut illum me colere maluissem vix Seneca dixit.

Ibd. 27, 1 de Cn. Lentulo sic in Naz. et ei proximis scribitur: ingenii fuit sterilis tempus illi quam animi. Non fefellit ne librarios quidem inferiores subesse *tam pusilli*; (de Fickerto manifestissima interpolatione codicis R decepto taceo); sed quoniam ferri hoc nequibat: ingenii fuit sterilis tam pusilli quam animi, editores duplici transpositione usi sunt, ut efficeretur:

ing. fnit tam sterilis quam pnsilli animi. Rectius, opinor, tenebimns: ingenii fnit tam pnsilli quam animi, et sterilis additum putabimns, cum corruptum iam esset tam pusilli.

Ibd. 31, 4: Alioqnin pessima optimæ rei condicio est: ut gratus sim ad fortunam mittor. Si illa invita respondere non possnm, sufficit animns animo. Extrema hæc ridicnle connectuntnr, quæ prorsus contraria sunt; nam si fortunæ favore opus est ad respondendum (beneficio), animus animo non sufficit. Recta et aperta hæc sententia est: Alioquin pessima optimæ rei condicio est, *si*, nt gratus sim, ad fortunam mittor, si illa invita respondere non possum Snfficit animus animo. Excidit si post st. (De c. 34, 1 dixi vol. I p. 40 ima.)

Lib. III, 3, 1 in codice Naz. sic scribitnr: Prima omninm ac potentissima (causa est), quod novis semper cupiditatibus occupati non, quid habeamus, sed quid petamns in id qnod est quod adpetitur intentis qnicquid domi est vile est. Forma loci verbis propter similitudinem omissis corrupti hæc fuit: sed, qnid petamus, [*spectamus. Ita non*] in id, quod est, *sed* quod adpetitur, intentis, quicqnid domi est, vile est. [Similiter Muretus.]

(De loco, qui est c. 12, 2 transpositione sanando dictum est vol. I p. 49; eodem corrigendi genere recte Haasius usus est c. 29, 5.)

Ibd. 19, 1: Alioqnin cotidie dominnm suum (servus) obligat; peregrinantem seqnitur, ægro ministratur eius laborem summo colit. Sic Naz. Hinc natæ interpolationes (ministrat et labore summo colit) et coniecturæ malæ (ut Pinciani: ministrat, eins laborem sno tollit, Haasii: ministratnr eius labore snmmo, sublato colit, oratione mire in passivam

formam transeunte). Non profunde latet verum: ægro ministrat, *rus* eius labore summo colit.[1])

Ibd. 28, 3 (post egregiam et certam Salmasii emendationem: ubicunque nomen illustre defecit, illo denm infulciunt, cuius præstantiæ et facilitati Haasium quoqne suum illud verba infulciendi artificium prætulisse mirarer, nisi pæne desissem mirari) sic oratio interpnngenda est, ut olim fere (in ed. 1672 et Bipontina) interpungebatur: Neminem despexeris, etiamsi circa illum obsoleta sunt nomina et parum indulgente adiuta fortuna. Sive libertini ante vos habentur sive servi ..., erigite audacter animos cet.

Ibd. 29, 3: Ita nusquam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Scrib. *quo* vincitur.

Lib. IV, 6, 1 (nam 3, 3 notavi I p. 68) pars veri simpliciter ex optimo codice tenenda est, quam nonnulli tenuerunt, sed ad totum expediendum unius præterea litteræ error tollendus est; nam ex his: tot flumine misitera super quæ decurrunt sola aurum vehentia (cod. Naz.) fieri debet: tot flumina emisit *per ea*, super quæ decnrrnnt, sola anrum vehentia. Per arenosa sola, super quæ flumina decurrunt, aurum vehunt.

Ibd. 8, 1 (ubi Seneca Stoicorum more allegorice deos ad naturæ vires et motus accommodat): Liberum patrem, quia omnium parens sit, quod primnm

---

[1]) Cap. 26, 2 certissimæ emendationi Gruteri ex quod facientis quoi (eius, quoi nectebantur insidiæ) imperite obloquitur Fickertus, negans se quoi in Senecæ codicibus reppperisse. Ideo, quod, quo tempore nostri codices scripti sunt, desitum erat sic scribi, tantum vestigia supersunt in mendis inde ortis, quæ non pauca repperisset, si intellexisset. Vid. vol. I p. 68; de tranqu. an. 8, 8.

inventa seminum vis est consultura per voluptatem. Manifestum est nihil prorsus loci hic habere aut consulendi verbum aut futurum participii aut nomen novæ formæ inde ductum.[1]) Et huius quidem vocabuli facilis nec dubia emendatio est; scriptum enim fuerat *consitura*; nec tamen seminum vim invenit Liber aut omnino semina, sed seminum *vitis consitura* ei debetur. (Cicero in iis, quæ supersunt, semel *consituram*, semel *consitionem* dixit.) Verum neque inventa est consitura *per* voluptatem, nec inde causa intelligitur, cur omnium parens Liber sit. Prorsus credo Senecam posuisse: quod primum inventa seminum *vitis consitura peperit* voluptatem. Restat inæqualitas notabilis hæc: Liberum patrem, quia ... parens sit ...; Herculem, quia ... invicta sit ...; Mercurium, quia ratio penes illum est numerusque. Seneca sine dubio scripserat: parens *est*... invicta *st* ... illumst. Cicero fortasse coniunctivo uti maluisset in aliorum sententia.

Ibd. 13, 1 si non per se constaret, saltem ex eo, quod infra contrarium infertur: nobis voluptas est dare beneficia cet., constare debebat, etiam eam voluptatis definitionem, quæ prior ponitur, infinitivo efferri nec posse hæc iungi: vobis voluptas est inertis otii, sed necessario coniungenda verba sic esse: Vobis voluptas est inertis otii facere corpusculum et securitatem sopitis simillimam appetere cet. Sed nihil est *otii corpusculum facere*; (nec tamen rectius per se dicitur *corpusculum facere* de corpore curando, quæ pars beatæ vitæ Epicureæ præterea postea per se ponitur). Scripserat Seneca: inertis otii facere *opusculum*,

[1]) Non fugerunt me, quæ Hauptius scripsit Herm. III p. 151; sed certus sum eum defensionem consulturæ abiecturum esse.

hoc est, exiguum illud opus facere, quod iners otium admittat.[1])

Ibd. 18, 2 primum sententiæ rectius separandæ sunt: *Quid sumus? præda animalium et victimæ ac bellissimus et facillimus sanguis, quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcunque vaga nascebantur et actura vitam segregem, armata sunt; hominem imbecilla cingit; non unguium vis, non dentium terribilem ceteris fecit.* Deinde apparet mendum esse in illo *imbecilla cingit*, pro quo qui *imbecillitas cingit* substituunt, improbabili mutatione sententiam rectam non consequuntur. (Haasius prorsus aberrat; nam societas pro armis data post commemoratur, hic armorum inopia declaratur.) Manifesto primum significatur hominem contra impetum non cingi firmo duroque tegimento (*nudum*), deinde non habere, quibus alia aggrediatur (*infirmum*). Excidit nomen feminini generis ad rem et verbum *cingit* aptum: *imbecilla* [*cutis*] *cingit*. (Mox recte Lipsius: *ex obnoxio validissimum*. Naz. *obnoxiom*, satis manifesto indicio.)

Ibd. 19, 2: *Hunc igitur* (deum Epicuri) *inseptum ingenti quidem et inexplicabili muro divisumque a contactu et a conspectu mortalium*

---

[1]) Cap. 16, 2 quod e scriptura codicis Nazariani (*quomodo id feceris*) restitueram: *quomodo adficeris*, præcepit M. Hertzius in miscellaneis, quæ annalibus philol. inseruit, loco 10. Residet paulo ante mendum in his: *quis non ingratum detestetur hominem sibi ipsi inutilem?* Agitur de causa detestandi reiiciturque Epicurea de animi grati utilitate, ingrati inutilitate sententia. Rectum esset: *Quis non ingratum detestetur, non ut hominem sibi ipsi inutilem?* Et fortasse sic Seneca scripsit.

non habes, quare verearis. Scribendum *intersep-tum* ingenti quodam (sic iam superiores ante Fickertum) et inexplicabili muro. Nihil est *insepire*, nec de sepiendo, sed de intersepiendo et excludendo agitur. Proxime ante cum Mureto scribendum esse: proiecisti extra mundum (pro metum) et sententia Epicuri et proiiciendi verbum et hæc ipsa, quæ subiiciuntur de muro interiecto, tam gravi convicio clamant, ut, qui ad hæc surdas habent aures, quid iis faciam, nesciam.

Ibd. 20, 3 manifestum mendum hæc habent: Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, nisi quis putat Latine dici secundum datum de novo dono post exspectato. Scripserat Seneca: qui secundum *actum* (rei et quasi fabulæ) videt.

Ibd. 21, 5, ubi est: quem mala interpres opinio in contrarium tradidit, scribendum videtur *trahit*. (§ 4 in his: Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus vel etiam alligatis, quomodo gubernator etiam qui in sicco est, alterum qui tollendum est.)

Ibd. 31 extr., 32 init.: Nempe, dum veterem illum Scaurum ... cogitas, indigne fers subolem eius iacere. Deos verisimile est, ut alios indulgentius tractent propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum ... indolem. Ciceronem notum est aliquoties dixisse, *non esse verisimile, ut aliquid fiat*, pro eo, quod est *aliquid fieri* (in sententia neganti aut interrogatione negationem significanti); hac ætate nemo ita locutus reperitur, nedum ut in affirmando diceret *verisimile esse, ut*. Hac vero, quam attractionis nomine obtegere conantur, orationis apertissimæ confusione: *Deos verisimile est ut faciant* nemo unquam usus est; nam in quibus locis ab instituta oratione infinita ἀνακολούθως transitur ad alteram formam (ut), ii longe alium habent verborum et sententiæ ordinem implicationemque. Itaque

mendosa hæc esse constat; sed quæ corrigendo tentantur, violenta nec apta sunt. Exciderunt duo verba ob causam perspicuam; nam cum Seneca sic scripsisset: ... subolem eius iacere. [*Idem facere*] deos verisimile est, ut alios cet., oculum librarius a iacere ad facere transtulit et hoc se scripsisse putavit. Huius erroris et correctionis generis, de quo dixi universe vol. I p. 42 sqq., exempla autem plura ex unius Plutarchi scriptis collegi p. 621, Latina exempla, præter ea, quæ priore loco posui, reperientur in hoc volumine apud Varr. l. Lat. VII p. 97, VIII p. 104, X p. 161, apud Ciceronem de domo 57 et 80, ad Att. XV, 6, apud ipsum autem Senecam iterum in hoc de benef. opere VI, 13, 4, ad Helv. 8, 5, ep. 77, 17 et 82, 11. Recte ea corrigendi via in Senecæ scriptis ante me usi erant iam alii, ut de clem. II, 4, 4 Pincianus, hic V, 25, 3, VI, 42, 2 (aliis præeuntibus), ep. 9, 9 et 70 extr. Haasius.

Ibd. 36, 3 e codice R et aliis (nam de Naz. tacetur) restituendum est: Totum, inquam, in eo est, *quantum*. (Repetitur, quod supra dictum erat: inspiciam tamen et quantum sit, et deinde: hoc tamen quantum est?) Promissi mei verba taxentur (ut constet, quantum promiserim).

Ibd. 37, 3: Expulsus bonis suis ille non ut rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus, quod non et ipse donatus esset, sed Philippo epistolam strictim ac liberaliter scripsit, qua accepta (rex) ita exarsit cet. Mire epistolæ hominis gravissime læsi brevitas commemoratur (strictim) et magis mire liberalitas apud regem querentis. Verum codices boni neutrum habent, sed strictam (R et V, nam de Naz. in hac voce tacetur; G scriptam) et (Naz., Col.) liberavit. Edebatur ante Fickertum strictam ac liberam scripsit. Seneca sine dubio posuerat: *destrictam* ac liberam scripsit. Nam destricta aptissime appellatur eo sig-

nificatu, quo Valerius Maximus *censuram destrictam* appellavit (II, 9, 6) et *testimonium* (VIII, 5, 2) et *vindictam* (VI, 3 init.), Claudius autem imperator (in orat. de civ. Gallis danda) dixit *destricte causam agere*, Plinius minor *destricte minari*, alii alia, Seneca autem ipse destringere libertatem (hoc est, tanquam gladium expromere) de benef. VI, 34, 3 et de ira II, 10, 4 imperatoris severitatem destringi in milites delinquentes, de quo usu dixi adolescens in disputatione de Asconio p. 11 not. Pro liberam poterat (ex liberavit) in mentem venire libera bili; sed in his codicibus facillima et vulgaria verba mire corrumpuntur.

Ibd. V, 3, 1: Lacedæmonii cives suos ... ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non iudex nec per se ipse exitus, sed vox cedentis et tradere iubentis. Sententia flagitat: et *parcere* iubentis. Ea est victi et submittentis se vox.

Ibd. 5, 4: Sæpe necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus, nec ideo non petimus aut turpiter, quia non reddituri debebimus, quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Prius quia absurdum est; ad turpiter desiderari verbum videtur. Scribendum est: nec ideo non *petemus* aut turpiter, *quasi* non reddituri, debebimus (hoc est: nec debito nostro priori turpitudo adiuncta erit). Deinde non agitur in hac re, ut gratissimus aliquis sit, sed ut gratus (quo minus *grati simus*). Cum coaluissent voces, additum est, pravo modo, sumus (Naz. et alii). (De c. 8, 2 vid. p. 408 n.)

Ibd. 14, 3 scribendum sic esse: Quomodo, inquit, adversus malum ingratus est quisquam, cum a malo (v. cum malo) dari beneficium non possit? iam Hauptius dixit (I p. 9). Sed etiam ea, quæ

sequuntur, mendosa esse Pincianus intellexit; neque enim alia rerum genera esse apud imperitos, alia apud sapientes et bonos, sed aliter ab utrisque æstimari, ne quid de aliis vitiis dicam. Itaque scribendum videtur: Ea scilicet ratione: *Qui* (sic Haas., Naz. quia) accipiet ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos [*in pretio*] sunt, quorum malis (vulgo: quorum si malis) copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit, cet. Et si tolli voluit etiam Haasius. Apud malos copia est eorum, quæ imperiti magni æstimant. (Siesbyeus: Ea scilicet ratione, quia, qui accipiet ceteraque, ut ego, ne ea pro hac ponatur, quamquam ipse admonet, id fieri fortasse eodem modo posse quo in eiusmodi, de quo dixi ad Cic. fin. IV, 14 p. 500.) Extremo capite (5) verum, quod ipsi codices præbent, negligitur: vos ad speciem veri componite animum et, dum honestum *discitis* (R, alii; Naz. discite, vulgo dicitis), quicquid est, *in* quo (Naz. est id quo) nomen honesti iactatur, id colite.

Ibd. 18, 1: In infinitum eius, inquit, me obligas, cum dicis „et nostris" (gratos nos debere esse etiam adversus eos, qui nostris aliquid præstiterint). Omnes intellexerunt eius corruptum esse, nisi quod Fickertus imperite item dici pronuntiat quomodo quoad eius. Corrigendi conatus non bene processerunt. Una littera tollenda est: In infinitum *ius* me obligas (ita ut infinitum ius in me creditores habeant). Sequitur: Qui filio beneficium dat, ut dicis, et patri eius dat. Primum de quod quæro (sic Naz. et R; ceteri fere: de quo quæro); deinde illud utique mihi determinari volo, si et patri beneficium datur, numquid et patruo, cet. Opinor scriptum fuisse: Primum de *æquo* (*equo*) quæro (sitne hoc ipsum æquum); deinde (hoc aliquantisper seposito) illud utique cet.

Ibd. 21, 3: fenerator ... debitores non appellat, quos scit decoxisse, et in quorum pudorem nihil superest, nisi qnod pereat. Scr. nisi *quo* pereat (nisi quo adhibito prorsus pereat pudor debitoris). Paulo ante (§ 2) scribendum est: Nam ultima quoque necessitas *non coget*, ut ad eum veniam. Codices: necessitas in hoc aget; Haasius: nec non in hoc aget. Nihil est h. l. *in hoc agere.*

Ibd. 25, 4: Moneri velle ac posse secunda virtus est quos obsequens faciet et parere huc illnc frenis leniter motis flectendus est paucis animus sui rector optimus; proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. Sic Naz., R, Gronovii codd., ceteri, qnorum ullum est pretinm. Interponi comparationem ab arte equorum tractandorum snmptam Haasius vidit, sed cum equos (sic enim recte scripsit), quem nominativum esse cetera ostendnnt, pro accusativo plurali accepisset, cetera pervertit. Scribendum est: ... est. Equos (eqnus) obsequens *facile* et *parens* huc illuc fr. l. m. flectendus est. Paucis animus sui rector optimns; proximi sunt cet. Hæc cum scripsissem, aliquot mensibus post, cum ipsam Gronovii editionem inspexissem, Rubenium vidi, præclari acuminis hominem, idem omnibus litteris coniecisse. Apnd Fickertum eius coniecturæ nulla mentio est.

Lib. VI, 3, 2: ignari, quantum telorum in adversos fortuna comparet. Imo: in *aversos*, ut habet R (et sine dubio Naz.), hoc est, dum in aliis occupati de fortnnæ vi non cogitatis.

Ibd. 8, 4: et in unum testem de me rem demittit. Non magis *de me* quam *de se;* utrumque æqne prave additnr. Naz. testem demere demittit. Fuit: in unnm testem *temere* (sic iam alii) *rem* demittit. Et temere (sine rem) edebatur ante Fickertum.

Ibd. 13, 4: Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea; tua, quod redimis. Addebant superiores ex uno et altero codice interpolato: mea, quod eligis. Scribendum erat: tua, quod redimis, [*mea, quod me redimis*]. Acumen est in contrariis redimis (infinite, aliquem) et me redimis. Cfr. 27, 1: optas, ut ope indigeat ... optas, ut tua indigeat ope. (Cfr. ad IV, 31 et 32.)

Ibd. 15, 6: Quod tu pretium ponis traiicienti maria et per medios fluctus, cum e terræ conspectu recessit, certam secanti viam cet. Scrib. cum *terra e* conspectu recessit. Ipse qui navigat, non *re*cedit *e* conspectu terræ. In verbis, quæ proxime præcedunt (5), pravum est ut, quia neque effectus significatur neque concessio, sed causa. Videtur fuisse: non tamen ullum istic tuum munus est, *ubi* non ex usu effectuve, sed ex consuetudine et annona *æstimatur* (pro æstimetur), nisi fuit: ut *ubi* ... æstimetur.

Ibd. 16, 2: nihil amplius (medico quam mercedem) debeo, quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. Ineptum esse (de uno ex communibus ægris, quos medicus perambulat) imperatoris nomen plures viderunt; aptum non invenerunt. Credo scriptum fuisse *interpellatorem* (qui operam invocando interpellat).

Ibd. 23, 1: non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est. Recte in ed. Erasmi priore scriptum erat: in *lege* æterna. Deorum voluntas tota est in lege æterna eaque continetur. Voluntatem esse *in legem* (intelligunt, opinor, pro lege), Latinum non est.

Ibd. 31, 5: Tantas minas belli et pæne totius generis humani ruentis impetum paucissimi sistent. Geminandæ duæ litteræ, ut fiat: gene-

ris humani *irruentis* impetum. Longe aliter genus humanum ruere dicitur.

Ibd. 38, 3: Agricolam annonæ caritas erigit; eloquentiæ pretium exceptat litium numerus; medicis gravis annus in quæstu est (sic recte edd. superiores, non in quæstum). Ineptum illud exceptat pluribus modis tentatum est, nullo feliciter. Scrib. eloquentiæ pretium *disceptat* (et de eo decernit) litium numerus.[1]

Lib. VII, 4, 5: Quemadmodum probemus omnia? nunc enim omnia sapientis esse inter duos convenit; illud, quod quæritur, colligendum est, quomodo liberalitatis materia adversus eum supersit, cuius universa esse concessimus. Nemo postulare poterat, ut Seneca omnia probaret (quid enim hoc est?), sed ut id, de quo agitur; differt autem ex hoc unam partem, de qua convenit; alteram, de qua nunc quæritur, confirmandam sumit. Itaque ad hanc formam Seneca scripserat: Quemadmodum probemus omnia [*sapientis esse, videbimus*;] nunc enim inter nos convenit; illud, quod quæritur, colligendum est, cet. Cum excidissent hæc: omnia sapientis esse, videbimus (propter probemus et videbimus similiter terminata), supplementum ex margine in contextam orationem cum errore illatum est. De videbimus differendi significatione posito dicetur ad ep. 75, 5. Inter nos omnes, supe-

[1]) C. 37 extr. Latine non dicitur absolute *esse aliquid in patrocinium, esse in gloriam* pro eo, quod est *patrocinio, gloriæ*. Recte dicitur *in patrocinium, in gloriam* satis *esse*. Sed tam audacem suspicionem (addendum esse satis ante est) in margine pono ac fortasse mendum tanquam incertæ medicinæ notare præstabat.

riores editores; solus Fickertus (ut secutus est Haasius!) inter duos tueri conatus est, adscripto c. 19, 1. Inter duos Senecam dicere potuisse, quis dubitat? Hoc loco non dixisse, quisquam, qui sanæ mentis est, negabit? Quid enim numerus ad rem pertinet? Neque *duo* idem est ac *nos duo*, etsi ita I. F. Gronovius enarrare conatus est.

Ibd. 8, 2 eloquentiam artificiosam et exornatam dixeritne Seneca concinnatam, dubito, potiusque *cincinnatam* scripsisse puto, hoc est, cincinnos illos habentem, quos Cicero et Augustus dixerunt.

Ibd. 14, 3: Etiam damnato reo oratori constat eloquentiæ officium, si omni iure usus est. Dicendi artem, non omnium iuris suffugiorum cognitionem et usum orator præstare debet; nec omni iure uti recte dicitur, qui nullum iuris præsidium omittit. Scribendum prorsus puto: si omni *ui renisus est.* (Paulo ante, § 2, nihil erat, cur Haasius recta turbaret propter verba non esse errore ex superioribus repetita, ut c. 15, 3 repetitur debes, ut c. 16, 5 illi quia repetit, huic quia, ubi itidem Haasius præceps ruit. Cap. 14, 5 eodem modo emendaram, quo Hauptius II p. 6.)

Ibd. 19, 4: Tale, inquit, illi beneficium, quale accepisti, non potes reddere; accepisti enim a sapiente, stulto reddis. Non (sic alii, Naz. in margine; „quid contextus habeat, latet") reddo illi, quale nunc potest accipere nec per me fit quod deterius id quod accepi reddam sed per illum id quod accepi reddam cui si ad sapientiam redierit reddam quale dum in malis reddam quale in illo potest accepi. Has litteras cod. Naz. habet; interpunctionis omnem speciem abieci. Apparet primum duo tempora distingui, quid nunc faciat is, qui loquitur, quid alio tempore facturus sit; tum (de quo erroris genere dixi in proximo loco, c. 14, 2) verba quædam bis esse scripta,

primum id quod accepi reddam, deinde reddam quale; postremo referri inter se in malis et in illo, ut alterum ex altero corrigendum sit; (nam imo, quod tota sententia flagitat, pro non, quod in Naz. contextu non fuit, iam Erasmus et Muretus restituerant). Nascitur igitur hæc scriptura prorsus recta et bona: Imo reddo illi, quale nunc potest accipere, nec per me fit, quod deterins, sed per illnm; id, quod accepi, reddam, *cum* (aut reddam *ei*, *si*) ad sapientiam redierit; dum in *malo st*, reddam, quale in illo potest accipi. Sententia quæ esset, vidit iam Erasmus et cum scripsit. Sequitur paulo post (6): Feræ inter nos educatæ snnt, in silvas eruperunt: aliquid mansuetudinis pristinæ retinent, cet. Ineptissima est hæc fingendi figura, cum præsertim sic omnes universe feræ significentur. Scrib.: Feræ inter nos educatæ *si* in silvas eruperunt, aliquid m. pr. retinent. Ex si, sequente in, factum est *s;* id ut alibi pro sunt acceptum.

Ibd. 20, 5: Quod menm non est, redeat ad dominum, bonus sit an malus. Quid? diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem. Barbarum est bonus sit an malus pro eo, quod Latine dicitur: sive bonus est sive malus. Quid nihil agit. Scribendum: redeat ad dominum. Bonus sit an malus, qnid [*ad me*]? Diligenter istnd excuterem, si cet. (Cap. 22, 1, ubi Fickertus et Haasius ediderunt: Redde et te accusa, revocandum, quod ante edebatur: Redde et accusa. Nihil est, cur is, quem Seneca alloquitur, se accuset, sed beneficio exsoluto licebit ei hominem malnm, cui reddiderit, accusare.)

Ibd. 29, 1 quoniam particulis coniunctis quoniam quidem progressio quædam et ascensus significatur, verba sic interpungenda sunt: Damnum non tunc (Haasius

nunc) factum apparuit; ingratus non sine nostro pudore protrahitur; quoniam quidem querela amissi beneficii non bene dati signum est, quantum possumus, causam eius apud nos agamus; fortasse cet. Sed primæ sententiæ vitium non removetur Haasii correctione. Superiores edebant: Damnum tunc factum nunc apparuit. Videtur fuisse: Damnum non tunc factum [*est, cum*] apparuit.

Ibd. 30, 2: Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus et patrocinium sibi nostra infamia quærat nec desit? Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit; subest aliquid cet. Verba nec desit nullam habent sententiam. Quæ sequuntur, nescio cet., non ex scriptoris persona dicuntur, sed ex eius, qui ingratum eum, in quem beneficium contulit, expertus iniuriam sibi factam elevare conatur. Scripserat Seneca: Quæ ratio est exacerbare eum, ... quærat, nec *dicere*: Nescio quid cet. Præstat hoc dicere.

De clementia lib. I cap. 1, 5 non tam feliciter, quam solet, tractavit Hauptius (II p. 5). Nam cum in codicibus fide dignis (Nazariano et Gronovii Erf. et Amploniano) sic scriptum sit: Potes hoc, Cæsar, audacter prædicare, omnia, quæ in fidem tutelam beri, nihil parte (Erf. p. te) neque vi neque clamari rei. p. (clamari r. p.), cumque ex his duo appareant, alterum, duobus modis fere idem dici, primum aienti (omnia), deinde neganti (nihil), alterum, priorem sententiam ex parte primaria et relativa compositam fuisse, is, deterritus, opinor, nimia Haasii interdum in lacunis fingendis et verbis intercalandis levitate, hic aperta vestigia omissorum quorundam verborum ob vocem eandem bis positam aut duas similes neglexit et sustulit. Scriptum

fuerat ad hanc formam, a qua non multum Haasius discessit: omnia, quæ in fidem [*et*] tutelam [acceperis, salva ha]beri, nihil per te neque vi neque clam [damni da]ri reip.

Ibd. 3, 1: Nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam: prima erit manumissionis, secunda, quæ naturam clementiæ habitumque demonstret, ... tertio loco quæremus, cet. Manumissionis nihil simile in omni materiæ tractatione esse multi intellexerunt. In prima parte Seneca clementiam commendat tanquam omnium maxime principi et Neroni convenientem. Opinor igitur Senecam scripsisse *manus iniectionis*, hoc est, ut tibi manum iniiciam ac te teneam. *Manus iniectio* pro uno vocabulo erat in iurisconsultorum sermone et ita ponitur apud ipsum Senecam de const. sap. 5, 7.

Ibd. 6, 2: Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ex (recte edd. superiores ea) ipsa lege teneatur, qua quærit. Quærit (de criminibus) non quæstor, sed *quæsitor* (ut apud Vergilium quæsitor Minos), itaque Seneca scripsit. Frequens est hæc confusio in codicibus et editionibus etiam aliorum scriptorum.

Ibd. 7, 1: et quis regum erit tutus, cuius non membra haruspices colligant? Hoc est: Omnium tutorum regum membra (fulmine disiecta) haruspices colligent. Atqui hoc sententiæ repugnat, quæ hæc est, neminem regum fore tutum, omnium membra haruspices collecturos. Scribendum est: Ecquis (sic recte edd. superiores) regum erit tutus? Cuius non membra haruspices *colligent*?

Ibd. 9, 1: Divus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum a principatu suo æstimare incipiat; in communi quidem reipublicæ gladium movit. Nihil commune reip. significat, quod principatui contrarium poni possit et superius bellorum civilium triumvira-

tusque tempus notare. Ante gladi excidit nomen necessarinm simillimarum litterarum: in communi qu. reip. *clade* gladinm movit. Eodem capite § 3 Augusti iam principis clementia superioris temporis inclementiæ contraria sic commemoratnr: Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, ... Cn. Pompeii nepotem, damnandum; iam unum hominem occidere non poterat, cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictaret. Rediculum hoc extremnm, si recte intelligitur; neqne enim ullo modo sic intelligere licet, tanqnam scriptum sit: cum antea ... dictasset. Verum clarissime monstrant codices, in quibns scribitur M. Antonins. Itaqne restituendum est: iam unum hominem occidere non poterat, *cui M. Antonius* proscriptionis edictum inter cœnam *dictarat*. M. Antonio Seneca primas crudelitatis partes dat. dictandi, Angusto relinquit secnndes, scribendi.

Ibd. 11, 4 scribendum ita esse: Quid enim est, cur reges consenuerint ..., tyrannorum exsecrabilis ac brevis potestas sit(pro est)? dixi adolescens in emendatt. Cic. academic. et de legg. p. 34. (Paulo supra § 2 e codd. potius efficitur *non* comprehensibilis amor quam incompr. a.)

De c. 12, 2 dixi vol. I p. 33, ubi poteram addere, Lipsium sententiam vidisse. Sed § 3 hæreo, rectene dicatur: uterque licet non minus armis valletnr; nam ant non minus de uno rege dicendum videtur fuisse (qnam tyrannus) aut æque de utroque. Fortasse Seneca scripsit: uterque licet *dominus* armis valletur.

Ibd. 13, 1: gloriosusque miles (publicæ enim securitati se dare operam videt) omnem laborem libens patitur. Nec per se optime de milite securitatis cnstode dicitur *dare operam*, et alio ducunt vestigia optimi codi-

cis: se dare videm omnem, ex quo effici videtur: se dare *fidem videt* (efficere, ut ei confidatur).

Ibd. 14, 1 scribendum: nisi magnæ ... iniuriæ patientiam *evicerunt* (pro evicerint), nisi plus est, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Vid. ad quæst. nat. IV, 2, 22. (Sic cod. aliquis Guelf.)

Ibd. 15, 2: Tarium, qui filium deprehensum in parricidio exilio damnavit ..., nemo non suspexit, quod contentus exilio ... Massiliæ parricidam continuit. Primum causa et damnatio significatur, deinde in pœna constituenda lenitas. Itaque pravum est prius exilio; et codices (Naz. et alii) consilio habent. Scribendum igitur est: *in parricidi consilio.* (Adiuvit errorem vel genuit, quod parricidi non plenum videbatur.)

Ibd. 16, 3: Uter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificabit discipulos ..., an qui monitionibus ... docere malit. Scrib. *malet.* Incredibile est talia incuriose transmitti.

Ibd. 19, 3: Est enim illi (naturæ) mos exercere se in parvis et ingentium rerum documentam minima argere. Sic Naz. (ceteri agere aut augere), geminata littera *m*. Scrib. documenta minima *spargere.* (Quod Haasius in minima cogere scripsit, Hauptius in m. urgere, debebat in minimum dici; urgere in minimum sive minima pro eo, quod est cogere, contrahere, omnino non dicitur.)

Ibd. 22, 3 (constituit bonos mores civitati princeps et vitia eius, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam invitus ... ad castigandum veniat, ut in Naz. et aliis scribitur) iam Gronovius sensit verbum, quod varie suppletur, inesse in eius (vel potius eiu; nam *s* geminatione sequentis litteræ

ortum est) scribique eruit voluit; fortasse præstat *eicit* aut *evincit*.

Lib. II, 2, 1 et 2 primum nihil est, cur non simpliciter teneatur, quod in codicibus est: parcetur ubique manibus tuis, hoc est, ubique abstinebitur sceleribus, ne cogantur manus tuæ tristes litteras scribere. Sequitur in codicibus bonis: Diutius memorari huic patere, ubi Senecam scripsisse opinor: D. me *immorari* huic [*voci*] patere. Infra (3), ubi hæc in codicibus scripta leguntur: Ac nescio quomodo ingenia immania et invisa materia secundiori expresserunt sensus vehementes et concitatos, statim apparet ingenia poetarum perverse immania et invisa appellari, nec minus perverse materiam eam, quæ hic significatur, in tyrannis describendis positam secundiorem appellari, ne quid dicam de ablativi usu (*materia secundiore exprimere sensus*). Omnia recta facile fiunt: Ac nescio quomodo ingenia *in* immani et invisa materia secundiore *ore* expresserunt sensus vehementes et concitatos. (Felicius iis in hac materia sensus se dederunt quam in ceteris.) Hæc correctio iam Lipsio, nisi quod in non addidit, in mentem venerat, sed cum apud Fickertum omissa esset, iterum a me facta est.

Ibd. 4, 2 Seneca postquam definitionem crudelitatis posuit, qua ea ad atrocitatem in pœnis exigendis revocatur, obiici fingit, esse quædam facinora immania, ut Busiridis et Procrustæ, quæ sub hanc finitionem (sic enim ipse appellat) non cadant: Hæc crudelitas quidem, sed quia nec ultionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen), extra finitionem nostram cadit. Primum omitti nullo modo in huiusmodi concessione poterat est; deinde Seneca hanc esse crudelitatem minime concedit (suam enim definitionem prorsus tolleret), sed in proximis (Possumus dicere cet.) ostendit, quomodo

vitari hoc possit. Itaque excidisse apparet verbum necessarium propter similitudinem litterarum aut latere in ipso quidem: Hæc crudelitas quidem *videtur* (aut videtur tantum), sed, quia. Tum post cadit in Nazariano (et Col.) scribitur: finitionem continebat (Col. tenebat) in pœnis exigendis intemperantiam animi; interpolando additum est quæ ante finitionem, tum in deterrimis factum finitio. Subest et pæne eminet: *finitio enim* continebat cet. Sequitur § 3 extr. in Nazariano: Hanc (crudelitatem, id est, inclinationem animi ad asperiora) clementiam repellit longius stare a sæ nam severitatem ille convenit. Efficitur: Hanc clementia repellit, longe *iussam ire* a se; *cum severitate illi* convenit. In extremis non ita longe a vero aberat Haasius; *repellit longe distare* nullam habet speciem Latinæ orationis. Explicat deinde Seneca, virtutes et clementiam et severitatem esse, vitia crudelitatem et misericordiam.

Ibd. 5, 3: Quod si est (ut Stoicorum decretis omnia delicta ad pœnam sine spe deducantur), quidni hæc scientia, quæ dediscere humanitatem iubet portumque adversus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit. Recte viderunt, qui in scientia mendum esse putarunt; neque enim Stoicorum decreta (propria, quibus a ceteris differunt) Latine scientiæ nomine appellari possunt. Scribendum: Quidni hæc *sit sententia*, quæ cet., hoc est: confitendum est, hanc esse sententiam, quæ cet. (De quidni vid. ad II de benef. 10, 4. Apud Ciceronem veteresque sequi debebat: *quæ iubeat ... cludat.* Eam legem licentius etiam, quam ceteri huius ætatis, Seneca negligit; pauca ex infinitis exempla ponam: de vit. beat. 10, 1 et 19, 3; de benef. III, 23, 2 bis, VI, 21, 4, quæstt. natt. I, 3, 3, II, 26, 8 et 9; 47 init., 49; epist. 30, 11; 36, 2 et 3; 55, 3; 71, 25; 108, 30 (esse, quorum ... habet). Sed recte

Lipsius *portum auxilio cludi* prave dici sensit (neque enim auxilium portum petit) scribendumque esse: portumque ... mutui auxili cludit (miseris).[1])

Ibd. 6, 3: Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos pro portione improbandos et emendandos bonitatem suam permittet; adflictis vero et sortis (culpa addit Haasius; Pincianus et alii fortuitis) laborantibus multo libentius subveniet. In his, quæ præter unum in codicibus sanorum speciem habent, multa et gravissima sunt vitia sententiæ. Primum cur etiam ad calamitosos bonitatem permissurus sapiens dicitur, qui primo loco iuvandi videntur esse? deinde quæro, quid ab his ita differant afflicti, ut cum adscensus nota (vero) sapiens his multo libentius subventurus esse dicatur; tum scire velim, cur portionis mentio in calamitosis fiat, quæ in omnibus servanda videtur; postremo vero, quod expediri nullo pacto potest, cur ad calamitosos non iuvandos, sed emendandos bonitas sapientis permittitur, quasi calamitosi magis quam fortunati mali et omnes mali sint? nam quid ad calamitosos improbandos bonitate opus sit et ad eos pro portione improbandos, adeo excogitari nequit, ut prorsus ridiculum hoc sit. Quid fiet igitur? Removendi ita sunt calamitosi illi, ut sapiens bonitatem suam permittere dicatur etiam ad improbandos et emendandos, hoc est, ad homines minus bonos et probos atque emendatione egentes, multo vero libentius ad adflictos. Sic igitur scribemus: ex quo dabit cuique

[1]) Paulo post (4) quod e vestigiis codicis Naz. scripseram: non potest autem magnus esse idem ac mæstus; mæror cet., occupavit Hauptius I p. 8.

partem; etiam pro portione *ad* improbandos et emendandos bonitatem suam permittet; adflictis vero cet. Cum non intelligeretur, improbandos et emendandos dici per se de genere hominum (*πρὸς τοὺς μεμπτοὺς καὶ ἐπανορθωτέους*), non de actione, quæsitum est nomen, ad quod gerundiva pertinerent, additumque calamitosos et ad id necessario præpositio retracta. In extremis scribendum videtur: adflictis vero et sortis *laborantis* (hominibus); id cur mutatum sit (ut afflictis alter dativus adiungeretur), perspicuum est. Opusne est ad coniunctionem adiectivi et genetivi defendendam adscribere v. c. Liv. XL, 51, 4: *plura et maioris usus*, Suet. Iul. 75: *medios et neutrius partis*?

Ibd. 7, 1: At quare non ignoscet? Vacuam constituamus nunc quoque quid sit veniam, et sciemus, dare illam a sapiente non debere. Sic Naz. Vacuam etiam ceteri codices habent, sed recte scientia. Opinor scriptum fuisse: *Vacuo animo* constituamus nunc qu., qu. s. scientia, et sciemus, dari cett. Sed hæreo in nunc quoque, quod ad quam superiorem constitutionem referatur, non video. Fuitne constituamus in unoquoque? Paulo post, ubi est: ego ut breviter tanquam in alieno iudicio dicam, aut tollendum est ut aut scribendum autem.

Quæstionum naturalium libri, ab ipso Seneca ex farragine excerptorum sine ordine et sine intentiore cura compositi, interpositis ubique contra malos mores et cupiditates declamationibus tumidis et contortis, a librariis iam antiquitus permale habiti (confuso etiam alicubi librorum ordine et finibus, ut Haasius demonstravit) et lacunas habent (ut IV, 3 init., ubi tantum argumenta notantur) et etiam in optimo, qui adhuc innotuit, codice,

Berolinensi sæc. XIII (E),[1]) mendorum gravium, interdum ex pusillis erroribus in miram speciem detortorum, magnam vim. Ceteri codices hic quoque incredibiliter interpolandi lusibus depravati sunt, quorum initia, nec ea parva, (quod media ætate hoc opus lectitabatur) iam sunt in codice Bambergensi (B), sæculi, si recte traditur, XI, cui proximi sunt Pal. 3, 4 et fragmentum Coloniense; ceteri, inde orti (quod demonstrant, ut hoc utar, eadem verba omissa I, 1, 6, II, 21, 2), multo longius progrediuntur. Sed tamen nonnullis locis verum in E oblitteratum servavit B solus aut cum illis tribus. Accedunt ad dubitationes augendas opiniones, quas Seneca sequitur et exponit, interdum parum notæ, in quibus intelligendis et ad ipsas res referendis editores aliquoties longe aberrarunt. Permulta, quali nunc instrumento utimur, sanari nequeunt.

Lib. I prooem. § 3: quid sit deus, totus in se intendat an ad nos aliquando respiciat. Scribendum necessario intendatur. (Deus totus in se intentus.) Cfr. ad Marc. 1, 5 tacebunt pro tacebuntur, ep. 85, 36 noceat scriptum pro noceatur et alia similia non pauca.[2])

Ibd. § 8 sic scribitur in codicibus fide dignis (E, Col.): Ultra Istrum Dacus non exeat; imperium (Col. imperim) hemotraces includat; Parthis obstet Euphrates, cet. Interpolatio iam in B manifesta est: Istmium Samotraces includat. Ex illa

[1]) Hæc nota apud Fick. præf. p. XI errore omissa est.

[2]) § 4 frustra comparatione dissimilium corruptorumve defenditur hoc: non fuerat nasci pro eo, quod est: non opus fuerat nasci. Etiam VI, 31, 1 scribendum est: quibus ... male stantibus *opus* non erat impelli, sed agitari. Post bus facile excidebat opus. (Sensit mendum Fromondus).

scriptura primum Hæmo, non Hæmus antiquum esse apparet, deinde pravum esse, quod ex Istmium similibusque Gronovius exsculpsit Strymon et, cum præsertim in singulis gentibus reliquis tantum singuli termini nominentur, aut mons aut fluvius. Scripserat Seneca: imperium Hæmo Thraces *includant* (unam litteram in optimi codicis scriptura mutavi) aut: *Thrax* includat (*x* pro ces posui).

Ibd. c. 1, 2: Si autem, quod commodissimum est, convenerit inter nos, ne alter alterum interroget, qui dicit illum respondere non posse, satius erit de re ipsa quærere quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellaverit capram. Sic E (Col. quid dicit, om. non posse, P 3: quid diem illud recidere non posse). Facile hinc eruitur verum: ne alter alterum interrogit, *quod scit* illum respondere non posse, cet. (ne inutilibus interrogationibus alter alterum vexet). Tantum bis *i* mutatur. (Infelix fuit Hauptius II p. 17.) Eodem capite § 6 in E (et P 3) sic scribitur: Quemadmodum nubes collisæ mediocriter fulgurationes efficiunt, maiore impetu impulsæ fulmina, sic quanto illas minus presseris minoresve, tanto leviora fulmina emittunt. (In ceteris enim codicibus omissis verbis sic quanto ... leviora fulmina, quod in eo, unde omnes orti sunt, scribendo oculus aberraverat in fulmina bis posito, desideratur altera comparationis pars.) Sed mendi aliquid esse apparet in presseris; nam homines nubes neque magis neque minus premunt. Scripsisse Seneca videtur: sic, quanto illas *minor pressit vis* minoresve, tanto l. f. e. Aut vis minor esse potest aut ipsæ nubes minores. Postremo § 9 sic editur: Illud enim stultissimum [est] existimare aut decidere stellas aut

transilire aut aliquid illis auferri et abradi; nam si hoc fuisset, et defuissent, et sic E, cui hic ceteros præfero, in quibus est fuisset, iam defuissent; saltem et tollendum est, ortum ex fuisset. Sed defuissent tempore graviter peccat (pro deessent) et ipsum quoque per se minus rectum est post fuisset. Unum aptum est *defecissent*.

Ibd. 5, 2: Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcunque videmus, sed quomodo imago similis reddi e speculo debet. Non solum modo verbi peccat debet (pro debeat), sed omnino pravum est; ad rem enim pertinet, quomodo reddatur imago, non quomodo debeat reddi. Præterea, adiunctum illis quomodo videamus, abundat totum hoc quodcunque videmus. Recta omnia erunt sic distincta et scripta: Nunc n. a. r. p., quomodo videamus; quodcunque videmus *et* quomodo*cunque*, imago similis reddi e speculo debet. Deinde § 3, ubi editur: Qui montium summa conscendunt, spectant nubem, Hauptius (II p. 12) inspectant scribendum putat; ego prætulerim despectant.

Ibd. capitis 11 prima pars (Aliud quoque virgarum genus ... et ipsi signa imbrium sunt) superiori capiti adiungenda est, ad idem argumentum pertinens; deinde novæ rei (parheliorum) tractandæ initium oritur ab his verbis: Quomodo nunc me hoc loco geram? quid vocem imagines solis cet., omisso auctoritate codicis E pronomine eas (vocem eas imagines), quod omnino, quo referatur, non habet, nisi scribas eas imag. solis, *quas* historici cet. Nam ad virgas hæc omnino non pertinent, nec cniquam in mentem venire poterat, ut imagines solis virgarum nomine appellaret.

Ibd. 13, 2: Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leves, splendidæ, plane naturæ solis. Neque Latine dicitur *esse naturæ solis*, ut sit, eiusdem, atque sol sit, naturæ (etsi dicitur *esse figura tauri*), neque cuiquam in mentem venire poterat nubibus solis naturam tribuere. Una littera mutanda est: plane *saturæ* solis, quomodo *satura multo conchylio purpura* dicitur ad Helviam 11, 2, *color atur* apud Plinium, similiterque *saturari* et *satiari*. (Sonnengesaettigt.)

Ibd. 16, 3: et quæ secreta quoque conscientiam premunt et quæque ac sibi quisque fecisse se negat, . . . in oculos suos ingereret. Sic E. Efficitur: et *quæ, qui facit* (EAC), sibi quisque fecisse se negat, ... in o. s. ingereret (tam fœda, ut, qui ea facit, tamen sibi neget, se fecisse).

Ibd. 17, 2: In nulla re illa (rerum natura) negotium luxuriæ concessit. Quid sit *negotium luxuriæ* (aut omnino alicui) *concedere*, prorsus non intelligo; intelligam, si sic scribetur: negotium luxuriæ *gessit*, hoc est, eius causa et in eius usum tanquam ministra laboravit. Primum cessit, tum concessit factum est. Eodem cap. § 8 pro eo, quod in melioribus codd. est: auro inditum speculum scribendum opinor: auro *inlitum*. Tum scribendum: non *dedisset* illis senatus dotem pro fecisset, quod ex præcedenti fecit natum est. (Ne confecisset quidem aptum esset, quia senatui dos non conquirenda et paranda erat.) [Sic iam aliquis apud Gruterum.] Postremo § 9, ubi in E est: illa dos, quam dedit senatus pro aīo se, scribendum videtur: senatus *pop. Romani nomine*.

Lib. II, 1. 4: et cetera huiusmodi, quotiens in manus venerint, terram sequentur (prave Haasius ex E sequuntur) et in imis collocabuntur.

E in nno, hoc est, in *imo.* (Et sic cod. Vossianus apud Michaelem, Philolog. VIII p. 452.)

Ibd. 5, 1: Terra et pars est mundi et materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æque interroges, quare cælum pars sit; quia scilicet non magis sine hoc quam sine illa universum potest esse, quod cum his universum (E corrupte universis) est ex quibus quam ex hac alimenta omnibus ... dividuntur. Sic (in postremis) E et Memmianus. Apparet attendenti deesse transitum a partis notione ad materiæ, ad quam pertinent postrema hæc de alimentis. Scriptum fuerat hac forma: quod cum his universnm est, ex quibus (*τὸ πᾶν σὺν τούτοις ἐστίν. ἐξ ὧν*); [*materia est*] *quia* ex hac alimenta cet. Luditur in præpositionibus cum et ex. (Michaelis Philol. VIII p. 453 non recte locum expedivit; sensit tamen aliquid.)

Ibd. 6, 2: Teneri vero disiecta non possunt; intentionem aeris ostendent tibi inflata nec ad ictum cedentia. Et ipsa res et quæ de intentione subiiciuntur, postulant: *Tendi* vero.

Ibd. 8, 1: Sed hæc alias; esse quædam in rerum natura vehementia magnique impetus non sic colligendum: nihil nisi intentione vehementius est, cet. Sic E. Editur nunc sic. Verum, esse quædam vehementia, non sane colligitur, sed, hoc concesso et posito, esse vehementia, ex notione vehementis ducitur ea, quæ deinde explicatur, conclusio argumenti. Itaque retento non et notata lacuna sic fere scribi debet: Sed hæc alias. Esse quædam in rerum natura vehementia magnique impetus non [*negatur; nunc*] sic colligendum: Nihil cet.

Ibd. 12, 1: Fulguratio ostendit ignem, fulminatio emittit; illa, ut ita dicam, comminatio est, conatio sine ictu, ista iaculatio cum ictu.

Sublata voce, qua soli infimæ ætatis medici usi sunt quæque h. l. e dittographia et ex compendio orta est, scribendum est æqualibus membris: illa ... comminatio est sine ictu, ista iaculatio cum ictu.[1])

Ibd. 13, 4, ubi in vulgata scriptura ordo rerum prave dicitur absolute esse et purgatus ignis oras et sortitus esse et circumire, mireque circuitionis pulchritudo laudatur, ex vestigiis cod. E scribendum est: Ordo rerum et (codd. est et) purgatus ignis, in custodia mundi summa sortitus, oras operis *pulcherrimi* (mundi pulcherrime facti; cod. pulcherrime) circueunt.

Ibd. 20, 2: Ergo et ignis ibit in spiritum perdetque fulgorem, et spiritus, dum secata infra, incendet. Sic codd. (E B P 3, 4.) Quod Haasius substituit secat infera, nihil omnino huc infera pertinent; nec felicior coniectura est, quam vol. III præf. p. XXV proposuit. Fuit: dum secat *aera*, incendet. Ex secataera natum secata fra, tum infra.

Ibd. 21, 2: Esse illum ignem (de fulmine agitur) color ostendit, qui non est nisi ex eo, quod ostendit, effectus. Sic E; ceteri, qui propter bis positum ostendit omittunt verba: qui non est ... ostendit, recte calor; nam neque ex colore concludi potest, ignem esse, neque cetera ad colorem apta sunt. Sed alind præterea mendum arguit et sententia in verbis ex eo, quod ostendit, graviter laborans et ipsa in ostendit pellncens anaphoræ figura et ea, quæ sequuntnr, accommodata ad effectus nomen (subst.), qnod et superiores tenuerant et Haasius. Tollendum est quod interpolando ad eo additum. Rectissima enim hæc sunt: Esse illum ignem, calor ostendit, qui non est, nisi ex eo (ex igni), ostendit effectus; magnorum enim sæpe

[1]) § 5 indigne negligitur egregia Pinciani emendatio: deinde ubi latus nubis proximæ ferit.

incendiorum causa fulmen fuit. (§ 4 Senecam non scripsisse hoc uno loco contra legem infinitis locis servatam ad exercendum verba, satis certum est.)

Ibd. c. 22 extr., 23 init. Postquam expositum est, ignem ventorum vi excuti posse vel ex ipsis vel ex corporibus illorum transitu tritis, subiicitur in E: Ne hoc tantum in his debere credi ac siderum, quorum ingens in confesso potentia est. Sed (hic novi capitis initium fit in editionibus) fortasse nubes quoque in nubes incitatæ cet. Ceteri codices: Nihil tantum (B) aut Nihil tamen tantum, deinde omnes debet, tum B om. ac, alii plures interpolando addunt in vi (ac in vi siderum). Primum constare debet, siderum nullas esse partes in iis, quæ de origine ignis in nubibus longissime infra sidera positis dicantur. Hoc posito et pro debere, quod ad credi accommodatum est, ex B (ceterisque) revocato debet, efficitur aptissime: *Nec* hoc tantum in his (ventis) debet credi *accidere*, quorum ingens in confesso potentia est, sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento et leniter urgente, ignem evocabunt cet. Distracto accidere et una littera mutata ortum est ac sidere; genetivus ex quorum natus est.

Ibd. 26, 4 (nam 25 extr. et 26, 1 emendavi vol. I p. 36): Maiorum nostrorum memoria, ..., cum insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdiu mare et fumus ex alto ferebatur; nam demum prodebat ignem cet. Scribendum (non, ut Haasius fecit, noctu, sed): *nox* demum prodebat ignem cet. (Nox pro num restitui Valerio Fl. III, 76.) Deinde § 7 sic scribitur in E: Adeo res ista (nubium humor) non affert ullam moram, quod (B quæ) contra causas ignium fit (B sit), quos non videmus emicare nisi impendente cælo; serenum sine

fulmine est. Manifesto sententia flagitante aut (violenter satis) scribendum est: Adeo ista res non affert ullam moram, *ut* contra *causa* ignium sit, quos cet., ant lenius: Adeo ista res non affert...moram: contra causa igninm fit, quos cet., eodem modo omisso nt, quemadmodum dicimns: *Tantum abest ut plorem*, *vix risum teneo*. Simile tamen exemplum non novi. Ex eo, quod non fulgurat nisi cælo impendente (hoc est, obducto nnbibns dependentibus) concluditur, humorem etiam causam ignium esse. (Extremo capite recte B in snperiora, prave E in inferiora; recte Gronovius: nubes *imæ* et humiles.)

Ibd. 27, 3 sic in E scribitur: Aliud genus (tonitrus) est acre, acerbum, qnod acerbnm mage (sic etiam P 3, Col. mãe, B et P 4 magis) dixerim quam sonorum, qualem audire solemns, cum snper capnt alicnins dirnpta vesica est. Omitto aliorum conatns. Hauptius nuper (II p. 17) recte negavit Senecam hoc nno loco mage ex antiquo sermone nulla minima causa arripuisse; sed quam periculose pro eo substitnatur tritissima forma magis, ipse optime scit. Nec alioquin oratio aut sententia probabilis est: acerbum magis dixerim quam sonorem (sic enim scripsit), qualem cet. Neque enim tonitrus apte dicitur magis nomen id, qnod imponitur, mereri, quam is ipse sonus, qui aliunde rei exemplo illustrandæ causa assumitur; dicendum præterea erat in tali comparatione: qnam *eum* sonorem, *quem* cet. Nec omnino *acerbi* appellatio (qnod ep. 56, 5 longe aliter de voce humana dicitur) apta est ad subitum et ruptum sonum significandum. Vestigia et optimi codicis et ceterorum declarant locum laborare dittographiis et interpretamentis. In illo mage, hoc est, detracto *m*, quod ex præcedenti voce adhæsit, in age ipsum inest acre, nec Seneca qnicqnam scripsit præter hæc: Aliud genus est, qnod *acre* dixerim,

qualem sonorem audire solemus, cum cet. Nam sonorem ab Hauptio sumo.

Ibd. 32, 8 postquam dictum est, ne immota quidem et superiora sidera „extra ius dominiumque nostri esse“ (sed ipsa quoque vim in nos exercere), sic in codicibus pergitur: Aliud aspice et distributis rem efficis tractas. Non magis autem facile est scire, quid possint, quam dubitari debet, an possint. Etiamsi hæc postrema, quæ perspicue redeunt ad siderum illorum vim, non adessent, tamen satis manifestum esset, nihil hic per secundam personam (sive indicativi sive imperativi) interponi posse de hominis actione et officiis[1]). Distributa officia (nam officiis scribendum esse, omnes post Fabrum viderunt) satis ostendunt aliud geminandum esse et sic scribendum esse: *Alia* (alium?) aliud (sidus) *adspicit*; distributis rem officiis *tractant;* non magis autem, cet. (Perinfeliciter Haasius præf. vol. III p. XXV. In tractant iam Gronovius incidit.)

Ibd. 34, 2: Si aves futura cecinerunt nec potest hoc auspicium fulmine irritum fieri aut non futura cecinerunt. Sic E; ceteri, lacunæ indicium occultantes, non pro nec scriptum habent. Nam si nec cum illo futura cecinerunt sequentia copulat, deest apodosis. Deinde illud aut non futura cecinerunt postulat, ut antecedat non si cecinerunt, sed aut cecinerunt. Seneca scripserat: Si aves [*cecinerunt*, *aut*] futura cecinerunt nec potest hoc auspicium fulmine irritum fieri, aut non futura cecinerunt. Dilemma necessarium ponitur. Deinde § 3, ubi vulgo edebatur: Si hoc dicunt: quamvis altera signa verum prædixerint,

---

[1]) Prorsus lepide Fickertus alites coniectura intulit.

fulminis ictus priora delevit et ad se fidem traxit, falsum est, in E sic scribitur: Si hoc dicunt: quod altera res verum prædixit sed fulminis cet., ex quo efficitur verum: Si hoc dicunt: Quod altera *ars prædixit, verum est*, sed fulminis i. pr. del. et. ad se f. tr., falsum est. (Alterars, dein altera res). Tum ex eiusdem E vestigiis (non interest, ubi ceteri nihil interit) scribendum est: Fatum unum est, quod sive primo auspicio intellectum est sive secundo, non interit. [Sic Fick.] Postremo § 4 Fickertus et Haasius ex E, quem tamen per omnia sequi non potuerunt, ea posuerunt, quæ et oratione (per quod quidem) et sententia (de ave) absurda essent. Scribendum est fere cum superioribus: Ita dico: non refert, an aliud sit, per quod quærimus, quoniam, de quo quærimus, idem est. Fatum fulmine mutari non potest. Turbæ ortæ sunt ex syllabis quo quae se excipientibus. (In de quo ne Fickertus quidem aberravit.)

Ibd. 35, 1: Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista (expiationes procurationesque) et nihil esse aliud quam ægræ mentis solatia existimant. Quæ hæc exceptio est? Scrib.: qui *despiciunt* ista. Fromondus: qui exsibilant, longius discedens: alii reiciunt. (Cap. 37, 2 verum servavit deterior codicum secta, B duce: Quædam enim a dis immort. ita suspensa relicta sunt cet.).

Ibd. 39, 2: Status est, ubi rebus quietis nec agentibus nec cogitantibus quicquam fulmen quidem intervenit et aut minatur aut promittit aut monet. Non potuit Seneca tam ambigue vel potius tam perverse scribere, ut post rebus quietis participia, nullo addito pronomine (nobis), de hominibus intelligerentur. Nec in superioribus quicquam de rerum condicione dictum est. Itaque rebus aut tollendum est (et abest in

B G editionibusque ante Fickertum) aut potius in *nobis* mutandum. Quidem in E pravo loco ponitur; in B ceterisque est: nec cogitantibus quidem; rectum erit: *ne* cogitantibus quidem. Sed eo magis quietis nec agentibus coniungenda sunt: ubi *nobis* quietis nec agentibus, *ne* cogitantibus quidem quicquam fulmen intervenit. (§ 4 pro (deliberantibus) et quod ferri nequit, superiores at, ego *set* posneram.)

Ibd. 42, 3: Quid ergo secuti sunt, cum hæc dicerent? Ad coercendos imperitorum animos sapientissimi viri indicaverunt inevitabilem metum, ut aliquid supra nos timeremus. Inepte hæc concurrunt: metum, ut timeremus. Codex E matum habere dicitur. Debuit librarius scribere inevitabile *malum*, ut cet. Nam per se malum erat hæc superstitio, sed necessarium maioris rei causa.[1])

Lib. III, 10, 2: non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit, nec ut flumina certo alveo feruntur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit. Aut fertur scribendum cum superioribus editionibus (nec, ut fl., c. a. fertur)

[1]) Et c. 48, 1 (impetratur et prorogantur pro impetretur et prorogentur) et 49, 3 (insultantium pro invitantium) manifesti codicis E errores Fickerto et Haasio fraudi fuerunt. Cap. 51 recte Michaelis scribi voluit: tanquam, *iterum* eodem anno idem homini futurum fulmen, quod factum sit, cod. Vossiani testimonio (præter Gnelf.) in iterum usus. C. 59, 4 scripseram: Alia (pro talia) varia [fortuna] formidine disponit; mors omnes æque vocat, oculum librarii in syllaba for bis posita aberrasse putans; Hauptius (II p. 18) scripsit: Alia vario fors ordine disponit; ordinis notio mihi minus apta videtur, Deinde ex corruitur utrum confligitur (Hpt.) an concurritur faciendum sit, difficile est decernere nec multum refert.

aut tollendum verbum (nec, ut flumina, certo alveo sed ... vadit).

Ibd. 13, 1: Sed nos quoque aut in eadem sententia aut in ultima eius sumus. Pravum ultima, pravius ultima eius. Hauptius (II p. 18) cituma ei scripsit, utroque vocabulo mutato, adiectivi, quod est citumus (cuius perrarus post Ciceronem ante Apuleium usus est), cum dativo positi (ante Apuleium) uno prolato exemplo Ciceronis admodum dubio e somn. Scip. c. 3 (§ 16), ubi scribendum videtur: ultima a cælo, cituma *a* terris. Senecæ sine dubio restituendum est: in eadem sententia aut in *uicinia* eius sumus. [Grut. in vicina sumus.]

Ibd. 16, 1: Supervacuum est nominare singula flumina ... et occasionem singulis quærere. Scribendum videtur (post *m*) *in* singulis. Dativus vix ferri potest. § 5 egregie emendavit Hauptius (II p. 19) restituto lacus ampli. Sed præterea post hæc: sunt et illic specus ... sunt abrupti ... hiatus (cui parti adhærent illa: hæc spiritu plena sunt ... inane est) requiri videtur: *sunt* etiam stagna cet. Et facile post *st* excidit sunt.

Ibd. 17, 3: Hi sunt, qui fabulas putant, piscem posse vivere sub terra et effodi, non capi? Quam incredibile eis videretur, si audirent natare in garo piscem nec cœnæ causa occidisse super cœnam, cum multum in deliciis fuit et oculos ante quam gulam pavit? Nusquam refertur hi; nam ante universe luxuriosus mos pisces vivos in convivium afferendi, ut ibi demum moriantur, commemoratus est, non homines, et si homines, non sane ii, qui hoc loco significantur, increduli in naturæ miraculis, quibus multo incredibiliora videri Seneca vult hæc luxuriæ inventa. Scribendum est: *Ubi* sunt, qui fabulas putant cet. Adesse iubet et magis mira audire.

(Cfr. Cic. de orat. II, 59: *Ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire?* et similia. Pincianus: Et sunt, qui cet. Sed tum putent scribi debebat.) Sed deinde, quod ex interpolatis codicibus, in quibus est occisum super cœnam, intelligi nequibat, facillime intelligitur ex E (et Memmiano), scribi debere: nec cœnæ causa *occidi*, *sed* super cœnam, cet. Et tamen Pincianus sed reppererat. Non ita paucis locis etiam olim menda correxi orta ex particula *sed* cum verbis conflata. (Super cœnam eodem modo Plinius min. III, 5, 11, IV, 22, 6.)

Ibd. 18, 1 in E scribitur: Nihil est, inquit, mullo exspirante illic formosius; ipsa colluctatione animæ sese afficiente (aut afficienti) rubor primum, deinde pallor suffunditur. Nihil est sese afficiente. Scribendum: ipsa colluctatione animæ sese *inficienti* (pisci, hoc est, colorem ducenti) rubor primum, d. pallor suffunditur.[1])

---

[1]) Cap. 18, 3 sic verba editores coniuugunt, quasi *nescio tibi credere* idem sit ac: *non possum (audeo) tibi credere* (ut apud Gallos *je ne saurais croire*); verum eius usus nullum est exemplum; aliter enim apud Iuvenalem dicitur *mentiri nescio*, hoc est, mentieudi artem nou teueo (ut coutra *mentiri scio*). Itaque per se (post piscatoris verba: Hodie eductus est) pouitur (e persona luxuriosi) nescio; credere cum oportet couiuugitur, sed locum certo emeudare nou possum; fortasse scripserat Seueca: Nescio; de re magua tibi *ipsi* oportet *credas*; huc afferatur, verbisque uon recte coniunctis additum est credere. Sed codices boui (E) habent oportet me credas. Paulo post revocandum est, quod olim edebatur: Tautum (E quartum, quod *t* post *t* exciderat) ad sollertiam luxuriæ pereuntis acoedit, tautoque subtilius cet. Quod c. 19, 1 pro subterraueis occuli ex E posuerunt subt. occultis, egregium est exemplum male uteudi bouis codicibus. Idymi nomeu (§ 3) Hauptius erudite confirmavit (II p. 20).

Ibd. 26, 2: Quum longius (sidera) recesserunt, minus consumunt atque trahunt (aquæ e fluminibus); itaque quod impendio solebat, incremento accedit. Ita E. Nihil est *impendio* (cuius rei?) *accedere*. Scribendum: quod *impendi iis* (sideribus) solebat, incr. acc. Et impendi Kœlerus et Fickertus e cod. Dalecampii; sed pronomen abesse nequit.

Ibd. 27, 3: Ergo cum adfuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas movent. Scr., quod iam Michaeli placuisse video (Philol. IX p. 329): *multas* simul fata causas m. § 5 scribendum videtur: Iam nec gramina aut pabula læta aquis *sustinent* (pro sustinet, intransitive, ἀντέχει, ut Cicero dixit XII ad fam. 6, Cæsar B. G. IV, 32, B. C. I, 64 post med., I, 71, III, 94); fame laboratur et manus ad antiqua alimenta porrigitur, qua ilex et quercus excutitur et quæcunque in *locis* (codd., edd. in his) arduis arbor commissura adstricta lapidum stetit. Ex ultima vocabuli ilex syllaba ortum est, quod additur est. Ad glandes arborum excussarum et iacentium manus porrigi dicuntur. Tum § 7, ubi in codicibus est: Auctus deinde (torrens) processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur, faciendum est: Auctus d. processu *aliisque* in se torrentibus raptis; sed quod sequitur: in materiam magnam gentium ... diffunditur, nescio an retinendum sit, ut significetur, gentes tanquam materiam, in qua vires diluvium exerceat, obiici. Certe miseriam non recte substituitur. § 11 (in ea excelsissima) non adiectivum in suspicionem vocandum erat, sed ea, errore primum scriptum pro ex.

Ibd. 29, 6, ubi exponitur, quandocunque finis rebus humanis et terræ advenerit, aquam et mare auctum iri, hæc leguntur in E (Col., aliis): Vide ergo, ne terra

debeat minus, ut validiori infirma succumbat. Una littera mutanda est: ne terra debeat *minui*, ut cet. Deinde § 7 scribitur in codicibus: nt quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt...et, hiante pluribus locis saxo, per fretum saliet et maria inter se componet. Ex per Haasius par fecit, quod plane nihil huic loco aptum significat. Tollenda præpositio, addita, cum non intelligeretur, fretum ipsum dici salire et perrumpere.

Ibd. 30, 4: Sic magna omnia coitura crediderim. Neque sic, quo referatur, habet, neque, quæ magna dicantur, apparet. E et alii: Si magis. Scribendum: *Sed* magis omnia coitura crediderim (quam uno diluvio liquefactam terram, aliis causis quiescentibus, interituram).

Lib. IV præf. 3: Par illis (adulatoribus), etiamsi bene caveris, non eris. Crede mihi, capieris, proditioni si ipse te trades. Sic E. Mirus verborum ordo, mirum *tradere se proditioni.* Scriptum olim erat: Cr. m., capieris *proditione*, *nisi* ipse te trades. Paulo post (5), ubi in codicibus scribitur: Cum omnia caveris, per ornamenta fiet, quod substitutum est interpolatione feriet, subiectum non habet, quoniam universe de adulatoribus et adulatione dictum est, non adulator singulari numero appellatus. Scriptum, opinor, fuerat: per ornamenta *uia* fiet. Facile uia, post nta excidere potuit. Ibidem § 12 Seneca Gallionem fratrem blanditias Lucilii negat admisisse, quamvis vera laudaret, sed eo magis obstandum blanditiis intellexisse: semper enim falsis a vero petitur veritas. Hoc quid sit, veritatem falsis petere et veritatem a vero petere, nemo dixerit. Apparet, hanc sententiam esse debere, falsa sibi aditum facere vera admiscendo et sub iis latendo. Scripsisse Seneca videtur: semper enim falsis a *fronte optenditur* veritas aut: *aperte opten-*

ditur veritas; certe obtenditur scripsit. Tum § 16 in codicibus (sed caremus optimi testimonio, in quo aliquot versus errore prætermittuntur) sic scribitur: Non debebat mihi parvo res tanta constare, nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant. utrum satius esset me perire pro fide an fidem pro me. Mire res dicitur hominem examinare; pravum est me quidem (quasi aliis Seneca hic contrarius ponatur), nec parvam offensionem habet paria pendebant cum sententia pendenti. Emendatio manifesta est: ... constare; *ne examinavi* quidem diu (neque enim paria pendebant), utrum satius esset cet. Statim se et sine hæsitatione decrevisse dicit. Ne cod. Guelf. (Examinavi etiam Michaelis Philol. IX p. 332, sed in reliquis aberrat.)

Ibd. 2, 6 (de hominibus parvo navigio per cataractas Nili descendentibus): magnoque spectantium metu in caput missi, cum iam adploraveris mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderunt, loco navigant, cet. Nihil h. l. est *adplorare*, quod semel apud Horatium legitur de plorando apud aliquem et cum eo. Requiritur aperte *deploraveris*. Paulo ante ex E editur nunc: inter rapidam insaniam Nili et reciprocos quidem fluctus volutati, particula quidem perversissime posita. Videtur fuisse reciprocos *in idem* fluctus. Infra § 10 cum uno Haasii exemplo uterer, scripseram coniectura, quod inde ab Erasmo ante Fickertum omnes recte tenuerant: minimumque (non nimiumque) in eo sit, quod solum temperat: multo maiora Nilum præstare significatur. Nimium neque ipsum sensum habet neque ad id accommodari ullo modo potest causa, quæ subiicitur (debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas). Tum § 20, ubi Seneca exponit, flumina præter Nilum æstate non servare

aquarum copiam, nedum crescere, sic scribitur in E: Nec Rhenus nec Rodanus nec Hister nec ei Ystrus subiacent molo æstate proveniunt; et illis in septentrionibus altissimæ iugiter sunt nives. Primum manifesto tenetur subiacent *polo*; deinde ne illud quidem obscurum est, fuisse: nec Ister nec qui ... subiacent polo; media vox videtur fuisse *ulterius* (nam minus probabile est, mendum natum esse ex hoc: qui *ipsi* subiac. p.)[1] Quod § 24 revocato licebat, pro quo Haasius, secutus pervagatum codicis E errorem, libebat scripsit, præterea ex eiusdem codicis vestigiis scripturus eram: nemo narrat *initium* Nili, præcepit Hauptius (II p. 20). Restat igitur, ut § 22 in transcursu vulgare mendum tollam, in his: cum resederint, et pelagus conquiescit, restituto *resederunt*. Duos alios quæstionum nat. locos eodem genere mendosos correxi, ubi totam rem exposui, ad Cic. fin. V, 41 p. 679 sqq. Supersunt apud Senecam paucissimi, si cum prope innumerabili recte scriptorum multitudine comparantur, omnes facillimæ ad mutandum formæ (resederint, fortasse semel aut

[1]) Cur inanem suscipimus operam, mansuris aut redituris veteribus erroribus, etiam qui multo ante nos sublati erant? Cum § 18 sic ederetur: Alexandriæ quoque, quæ longe ab immodicis caloribus posita est, nives non cadunt, perspicua et recta sententia, nunc editur non solum a Fickerto (nam id non curo), sed ab Haasio: Alexandria quoque (præter quam aliam urbem?) longe ab immodicis caloribus posita est. (Quid hoc per se minima ex parte ad Senecæ disputationem pertinet?) Nives non cadunt. (Nusquamne?) Scilicet quæ post que excidit, tum corrector, de constructione nonnihil laborans, sententiæ incuriosissimus, Alexandria scripsit; et sequuntur philologi criticorumque se munere fungi putant. Sed in permultis locis similia conqueri licebat.

iterum resederit pro resederunt, resedit, nusquam resederis, resederim pro resedisti, resedi), velut epist. 11, 3 (quam cum erubuerint, recte notatum a Schweighaeusero), 110, 17 (præstrinxerit, ubi nos codices optimi destituunt), 115, 17 (damnaverint); ep. 63, 9 recte, quicquid est bonorum codicum et Fickertus: nisi cum perdiderunt, Haasius solœcismum retraxit; de const. sap. 4, 1 recte edebatur ante recentissimos (exsilierunt); ad Marc. 7, 2, de vita b. 5, 3, de clem. I, 14, 1 correxi suis locis. In hoc ipso opere VI, 11 recte in cod. B scribi si institit pro si instet, quod ceteri habent, etiam E, respondente e contrario si fuit, intellexit Michaelis Philol. IX p. 339. (Inferioris ætatis librariorum proclivitas multis locis perspici potest, ubi antiquiores rectum tenent, ut ep. 3, 2; 5, 9; 6, 1 cet. Cfr. quæ ad Columellæ II, 9, 18 annotabo.) In eodem quæstt. natur. capite (IV, 2), § 27 init. sublatis, quæ in deteriores codices e margine irrepserunt, quæque et constructio turbata et aqua ex æquo cum specubus et puteis coniuncta arguit, ex his, quæ relinquuntur: Quod si verum esset, æstate flumina crescerent omnes putei tepent cet., efficitur: Q. s. v. e., æstate flumina crescerent *omnia* (non solus Nilus). Putei tepent, quia cet. (Dissolvitur argumentum Œnopidæ.) Fieri potest, ut fuerit: omnia. [Specus et] putei tepent. Sed extrema paragrapho, ubi editur: quia illo (in puteos) remotus seductusque aer calefactus non pervenit, ex E codicis vestigiis (remotos seductosque) scribendum est: quia *in illos* remotos seductosque [aer] calefactus non pervenit. (Aer om. E.) Ipse aer minime seductus est, sed in puteos seductos non facile pervenit. § 26 vix fieri potest, ut non in Œnopidæ sententia proponenda pro augentur (alii codd. augent) scribi debeat *augeri tum* (hieme: sed in aliis terris augeri tum flumina imbribus, Nilum, quia nullo imbre adiuvetur, tenuari).

In § 28, ubi Diogenis Apolloniatæ sententia exponitur, etiam alia in sententia et verborum iunctura vitiatæ orationis indicia sunt, sed unum certissimum, quod editur: ergo sol undas trahit, non solum contra codices, qui (et E et ceteri) unde habent, sed contra rem et sententiam; nam humorem et aquam sol trahit, undas eum ex terra trahere nemo unquam dixit. In re incerta ponam scripturam verisimilem, non quam præstem: et sicca ab humidis sumunt; *alioquin* (codd. et edd. aliquando), nisi aliquid (?) terra acciperet, exaruisset. Ergo sol unde trahit? *scilicet* ex his, quæ premit (vel premuntur) maxime; hæc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus humoris ad se adducit. Tum eiecto unde, quod contra codices bonos (E, Col., P 4) additur post septentrionalibus, sic sententiæ dirimendæ sunt: ex partibus hibernis, septentrionalibus. Exundat ob hoc (v. septentrionalibus, unde exundat. Ob hoc, ubi frustra quæras, quid exundet) Pontus in infernum mare assidue *et* fluit (v. assidue flnit) rapidus. Deinde ex E (Quod nisi facit his itineribus) efficitur: Quod nisi *facile* his itineribus, quod cuique deest, redderetur ..., iam aut sicca essent omnia aut inundata. (Alii codices prava correctione faceret, sed his itin. Editores interpolando fecerunt: quod nisi fieret hisque itineribus.) Restat notabilis in § 30 emendatio. Nam e codicis E et aliorum vestigiis (Interrogare Diogenem licet quasi compertus animus cuncta et invicem commeant, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina) efficitur: Interrog. Diog. libet: Quare (sic iam alii), si *pertusa viis sunt* cuncta et invicem commeant, ...? (Cfr. 28: perforata omnia et invicem pervia.) Com syllaba accessit, postquam pertus, seiuncto *a*, factum est.

Ibd. 3, 6 Senecam scripsisse opinor: grando nihil aliud est quam suspensa glacies, nix pruina pendens. (Codd. et edd. nix in pruina pendens congelatio, absurde.)

Lib. V, 4, 1 (de ventorum e terra origine): alias, cum magna et continua ex imo evaporatio in altum egit, quæ emerserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Primum scribendum, quod, cum ipse coniecissem, vidi iam Pincianum intellexisse: in altum egit, quæ *mersa erant.* (Neque enim evaporatio ea mersit aut antea emersit.) Sed immutatio quæ sit, nescio, suspicorque fuisse *nutatio.* Paulo post e vestigiis cod. E scribendum videtur: Bene nobiscum agitur, quod semper, cum (cod. cum quod semper) concoquit, sic emittit; immundius aliquid timeremus. (Cap. 5, 1 notanda lacuna post gravitatem aeris.)

(De c. 10, 4 dixi vol. I p. 121.)

Ibd. 13, 2: sæpius (ventus) in se volutatur similemque illis, quas diximus converti aquas, facit verticem. Scrib. similemque illis, *in quos* diximus converti aquas, f. v.

Ibd. 15, 1 (ubi narratur de hominibus a Philippo Macedone in antiquum metallum demissis) non potuit Seneca scribere: Vidisse ... conceptus aquarum ... non sine horrore visos. Nec illorum hominum horror aut ad rem pertinet aut in ceteris significatur. Oratio sic dispescenda videtur et fortasse sic scribenda: ... sed liberæ laxitatis. Non sine horrore, *si vis, sed* cum magna hoc legi voluptate. Sed de correctione vocabuli visos dubito.

Ibd. 18, 12: Unde scio, hic mihi an ille ventus bellum invehet? Qui fit, ut nemo invehat scripserit?

Lib. VI, 2, 3: Sine dubio id unum periculi nobis satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur ac superposita deducunt. Ridet Seneca, ut ostendunt et quæ antecedunt et quæ sequuntur, eos, qui terræ tremores similiaque vehementer timent, quasi non undique homines etiam ex levissimis causis pericula interitus circumstent. Itaque ineptum est satis esset. Et codices (E aliique) satis omittunt. Scribendum est igitur: Sine dubio id unum periculi nobis *est*, quod cet. Ironice affirmatur hoc unum esse, ut significetur, multa alia esse. Notabilis hic in ironia usus vocum sine dubio, quæ apud Senecam et huius ætatis scriptores in concedendo poni solent, reperitur etiam epist 48, 6: sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam aut ... caseum liber comedat. Proxima (§ 4) sic scribenda: Ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, in hanc magnitudinem crevimus, *ut* (pro et) ob hoc nisi mundi partibus motis ... perire non *possimus* (pro possumus).

Ibd. 6, 2: sicut in navigiis quoque evenit, ut, si inclinata sunt et abierunt in latus, aquam sorbeant, quæ in omni onerum eorum, quæ vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Sic E, pro qua scriptura in aliis interpolando substitutum est: in omni onere eorum, sine sensu. Scripserat, ut opinor, Seneca: quæ *impatiens* onerum eorum, quæ vehit, si immodice depressa sunt, aut cet.

Ibd. 7, 5, ubi de aquis et mari subterraneo agitur, nunc editur: qui non credit in abscondito terræ sinus maris vasti; superiores senserant desiderari esse, sed loco non recto posuerant; excidit enim inter *e* et *s*

(terræ sinus).[1]) Sed ne ea quidem, quæ subiiciuntur, mendo carere puto: Nec enim video, quid ... obstet, quominus habeatur in abscondito etiam aliquod litus et per occultos aditus receptum mare. Nam neque habeatur pro sit fero, et litus aliquod haberi inepte dici videtur, cum mare ibi esse significetur. Suspicor fuisse: quominus *habeat* in absc. etiam aliquod litus per occultos aditus receptum mare (omisso et). Mare nostrum eo intrare et ibi etiam litus habere dicitur.

Ibd. 8, 3 scribendum est: *e* terra illum (Nilum) erumpere, non: a terra. Omissa post *e* (esse) præpositio male suppleta est. § 4, ubi in codicibus est: Quidem, aiebant, pervenimus, nisi latet temporis nota (uicesimo die aut similis), scribendum est: *Tandem*, aiebant, pervenimus.

Ibd. 13, 4: cum vis maior frigidi illata in cavernis est. Scr. illata cavernis. Gravius est mendum paulo post § 6. Editur nunc: Vices deinde huius pugnæ (caloris et frigoris sub terra) sunt: defit calori congregatio ac rursus eruptio, nulla sententia; si enim defiunt illa, nihil fit omnino. Codices desit. Vulgo edebatur: desinit calidi congregatio, nihilo melius. Scribendum est: Vices deinde huius pugnæ sunt *hæ: fit* calori congre-

---

[1]) Gravius erravunt Fickertus et Haasius, quod e codicibus hunc verborum ordinem revocarunt: nec illos (oculos) scit producere ultra animum, ubi superiores inde ab Erasmo, quoniam manifesto significantur, qui soli oculorum fidei adstricti serviunt, necessario præpositionem transposuerant: nec ultra illos scit producere animum. Id eadem simplicitate librarius mutaverat, qua alter de const. sap. 4, 3 pro sapientiæ . . . tranquillitas scripsit sapientia . . . tranquillitatis.

gatio ac rursus eruptio; tunc frigora compescuntur et *succidunt.* Hoc enim pro succedunt necessario restituendum est.

Ibd. 14, 2: Cum aliquid peccatur (in terræ positione), tum velut ægri corporis motus est, spiritu illo, qui modestius (*modestus?*) perfluebat, icto vehementius et quassante venas suas, nec ut illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram; nam si hoc est, quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Hæc adiunctio: Nec ut illi cet. admodum obscura est; neque enim certus modus venas quassandi significatus est, cui alius contrarius ponatur ante commemoratus; nec eorum, quibus animal placet esse terram, sententia ante commemorata est aut ulla eorum oratio interposita. Seneca sua ipse verba significat paulo supra § 1 posita de corpore terræ humano corpori simili et de ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocaverit, cavetque, ne ea ex eorum decreto et ad eorum modum dicta accipiantur, qui terram animal esse putent; inde enim secuturum esse, ut tota terra vexetur, non, quod reapse fiat, tantummodo pars. Itaque in una littera aberratum est, cum Seneca posuisset: et quassante venas suas. Nec ut illi paulo ante *dicebam*, quibus animal placet esse terram; nam, si cet. Eodem modo VII, 9, 2 et 23, 3 ponitur dicebam modo. (Pro nam si codices nisi. Fortasse Seneca scripserat tantum: terram; si hoc est, cet.) In proximis verbis verum esse non potest mordacius impellit; desideratur etiam geminatum alias. Opinor scriptum fuisse ad hanc formam: Neque enim in nobis febris alias partes moderatius [*aliis*] impellit. Moderatius superiorum editorum est.

Ibd. 19, 2: Quomodo cum in dolio cantantis vox illa per totum cum quadam discussione

percurrit . . ., sic cet. Ita codices. Desiderari verbum finitum multi intellexerunt; nuper Hauptius (II p. 21) scribi voluit: cantas, vox tua, duabus vocibus mutatis; et debuit cantes dici de re ficta in incerta persona. Rectius, opinor, erit: cantat quis, vox cet.

Ibd. 21: Aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt; tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus; et potest dissipare magna spatia terrarum cet. Scrib. ... agit flatus; *is* et potest cet. (Edd. vett. flatus, qui potest.)

Ibd. 30, 2: Vides et urbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturæ concita est dẽe et in aliquo mare ignem spiritu impegit, quorum mira ut ex toto vis est. Sic E. Videtur effici: concita *e sede est* et aliquo mare, ignem, spiritum impegit.

Ibd. 31, 2 codices (E B): sed post maximum lenes motus sunt, quia iam vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Deest subiectum; quod adiectivum masculini generis efficere conantur, ut motus audiatur, debet esse aut ille aut saltem hoc addi. Scrib. quia iam *vehemens uis* exitum v. l. f. Cfr. idem vocabulum restitutum ad Marc. 11, 1 et epist. 91, 11.

Lib. VII, 6, 2: Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aera, plenum alimentis idoneis igni, deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat rursus ac remittatur, deinde iterum ... consurgere cet. Alienissima a re illa ex nitido et sine sensu; perversissimum ne, cum ipsum hoc significetur, duplicem esse motum et alternas vices. Postremo deest obiectum verbo propellere. Male litteræ divisæ sunt, tum duæ mutatæ; Seneca enim posuerat: deinde pro-

pellere *ea* (alimenta ignis) *niti*, *donec* ex aliqua causa refluat rursus.

Ibd. 9, 3: Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia; necesse est ipsa concitatione in exitum sui tendant. Nihil est *remitti violentia*, nedum *omni*. Illa necesse est generalem sententiam exspectari iubent. Male sententiis distinctis una littera periit, una addita est: Venti, c. a. s. v., remittuntur; *omnia violenta*, necesse est, ipsa concitatione in exitum sui tendant.

Ibd. 20, 2: quæ non everterent animos, si ex consuetudine et lege decurrerent. Inusitate prorsus *evertere* animos de terrendis dicitur; nec de terrore agitur, sed de animadversione et admiratione. Scrib.: quæ non *converterent* animos. Idem voluerunt, qui adverterent scripserunt

Ibd. 24, 2 (23, 4), postquam obiectum est, si erratica stella cometes esset, signiferum attingere debere, primum hoc fortasse non necesse esse Seneca dicit, deinde subiungit, ut quidem in E scribitur: Quod si iudicas non posse ullam stellam nisi signiferum attingere, cometes non potest sic alium habere circulum, ut in hunc tamen parte aliqua sui incidat. Suo loco motum est non substitutumque nisi; nam rectum erit: non posse ullam stellam *non* signiferum attingere, cometes potest sic cet. Alium (hoc est, extra signiferum), quod etiam ceteri codices habent, non opus est mutari in latum; ne recte quidem sic scribi ostendit tamen. Ceterum ad ullam stellam desideratur erraticam; id ipsene Seneca negligenter omiserit an scripserit: non posse ullam stellam nisi [fixam non] signiforum attingere, non definio; sed in hanc partem inclino propter nisi. Sequitur: vide, ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera divisus hinc et nec (E B Col. P 3,

alii; edd. divisus sit nec hanc) unam deterat semitam. Efficitur: ut in multa itinera divisus *micet* nec unam deterat semitam.

Ibd. 25, 6 (nam de § 2 dixi vol. I p. 52) sic scribitur: Non licet stare cœlestibus nec averti; prodeunt omnia, ut semel missa sunt, vadunt. Non dicitur *prodire* pro eo, quod est procedere et ire; vadunt, ut nunc est, prorsus vitiose superponitur. Seneca scripserat: *protenus*, ut semel missa sunt, vadunt (uno et non interrupto tenore). Id vocabulum etiam apud Gellium XVII, 8, 5 a scribis mutatum videbimus. Sequuntur § 7 in fine capitis hæc in codicibus: Erit qui demonstret aliquando, quibus cometæ partibus currant, cum tam seducti a ceteris erret (sic E, m. 2 errat; Col., P 4: errent cum tam seducti, B currant cum tam seducta ceteris eant), quanti qualesque sint. Non recte h. l. a cursu error separari videtur. Fortasse Seneca scripsit: Erit, qui demonstret aliquando, quibus cometæ partibus currant, cur (sic iam alii) tam seducti a ceteris, *enarretque*, quanti qualesque sint. (Que Geertzio debetur.)

Ibd. 28, 2 e B scribendum: sed habere reposita et comprehensa (comprensa, pro compressa) legibus mundi. Idem Kœlerus assequi voluerat complexa scribendo.

(De c. 30, 5 dictum est vol. I p. 39; sed cfr. supra p. 338 n. 1.)

Ibd. 31, 2: Colores meretricios matronis quidem non induendos viri sumimus. Seneca scripserat: ne matronis quidem induendos; omisso ne additum est non. (Cfr. ad Vell. Pat. II, 86, 2 p. 307 n.) Paulo post, ubi in E est: alius in obscœnam partem ludi fugit et locatus ad mortem infame armatur, non agitur de armando, in quo nulla virilitatis iactura est, neque de se ad mortem locando, sed de pathico

fœdam libidinem sectanti: *locatos* ad mortem infamem *rimatur*. Pudet talia attingere, in quibus describendis (vid. huius operis I, 16) et significandis fœde Seneca delectatur et lascivit.

Ibd. 32, 3: Mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis. Quibus? et quid est, nullo addito, *dare latus alicui*? Vix putem de tegendo latere (in comitando) dici. E habet illius. Opinor fuisse: uter det latus *mollius* (et saltando moveatur elegantius).

Cap. IV.

L. Senecæ Epistolæ.

Epistolas Senecæ primus recentiorum ad meliorem codicum fidem recensere instituit Io. Schweighaeuserus, cuius operam paucis, ut videtur, tum notam memini me iuvenem a. 1837 commendare (opusc. acad. II p. 205 n.). Uberiores copias Fickertus attulit, ita ut nunc quinque maxime codicum bonorum et a contaminato ceterorum grege seiunctorum testimonio et auctoritate in his epistolis standum sit, in priore parte trium (nec tamen omnium per omnia), Parisiensium duorum (P, Thuanei, seculi X, p, Pithœani, sec. XI) et Argentoratensis (Ab, sec. XI vel XII), in altera, inde ab epist. 89, duorum, Bambergensis (sec. IX vel X) et Argentoratensis (Aa, seculi, ut traditur, IX).[1] Nam quæ apud antiquiores, ut iam in editione,

[1] In epp. 43 primis et parte ep. 44 utimur P p Ab (in ep. 1—3, 5 etiam foliis in Aa interpositis), in parte ep. 44 et in epp. 45—62 solis P p (nisi quod pars aliqua ep. 52 est etiam in Ab), in ep. 63 - 70 et parte ep. 71 P p Ab, in parte ep. 71 et epp. 72—81 P Ab, in 82—88 solo P; in epp. 88 - 124 B Aa, hoc tamen non ante epist. 90, 18 (17 F.) a verbis [con] quirenda artibus.

quæ Mentelii appellatur, et apud Opsopœum e similibus codicibus ponuntur commemoranturve, iis difficile et lubricum est uti. Atque ex tribus illis, qui priorem partem continent, Parisienses Argentoratensem bonitate longe vincunt; ex Parisiensibus Haasius, qui de tota hac re in præfatione vol. III p. VI sqq. egit, recte animadvertit Pithœanum (p), etsi eiusdem stirpis, tamen proxima origine nonnihil a Thuaneo (P) distantem, aliquot locis et verba quædam in P et ceteris omissa servasse, ut ep. 66, 15 et 69, 6 (4), et veram scripturam in illis oblitteratam, ut 67, 11 (12) quædam tristis voltus bona, ubi in P est tristis voluptates bona, in ceteris tristes voluptates bona, aut vestigia et indicia veris propiora, ut 66, 2 consecraliter, e quo recte Haasius consecrat; aliter fecit, ubi P consecralitum habet, Ab consecravit, et 66, 41 (38) contire (ceteri contingere), e quo Haasius egregie exsculpsit consentire. Sed tamen his bonis inlectus plus aliquanto ei uni codici in Thuanei comparatione tribuit, quam tribui oportebat; nam sive huius ipsius sive proximi superioris librarii negligentia et errore non pauca in p omittuntur aut mendose scribuntur, quæ in P recte se habent, ac ne ille quidem ubique simplici illa et rudi interpolatione liber est, ut 21, 4 pro megistanas substituitur in illo (et aliis quibusdam) magistratus. Itaque non ita pauca ab Haasio inde contra apertam rationem et cum sententiæ aut orationis vitio in contextu posita expellenda sunt.[1]) Id permolestum est, quod

[1]) Exempla ex spatio non ita magno ponam. Ep. 14, 6 restituendum est (P Ab): qui patientiæ restitissent pro: patientia rest. (p), quod nihil est. Illud proprio Senecæ usu dicitur pro eo, quod patrum Christianorum consuetudine dicas passioni, Ciceroniane perpessioni (vid., quoniam in lexicis nihil de hac significatione reperitur, ep. 13, 6; 78, 12;

Haasii testimonio, qui scripturas ab ipso Fickerto aliisque eius causa notatas in ipsis chartis inspexit, novimus, non semel in edendis scripturis a Fickerto aliquid omissum aut erratum esse (vid. præf. vol. II p. VI de ep. 17, 7, vol. III p. X de 69, 1, p. XXVI de 45, 8 et 67, 16, indic. lect. hibern. Vratisl. 1859 p. 11 de 69, 1). Argentoratensium scripturas multas Schweighaeuserus omisit, plures, opinor, in altera parte. Ab his bonis codicibus ceteri erroribus et interpolatione alii plus, alii minus deflectunt, paulo, si recte attendi et memini, minus longe audacterve progressi quam in aliquot ex minoribus libellis et quæstionibus naturalibus. Ipsi autem meliores codices, etsi sæpe per spatium non ita breve sine graviore offensione mendove oratio currit, quam tamen gravia menda et frequentia etiam in facilibus et apertis consensu teneant ex communi origine, in ipso exordio primæ epistolæ perspicitur, ubi, cum sic omnes scriptum habeant: maxima pars vitæ elabitur male agentibus, magna nihil agentibus, tota vita aliud agentibus, nemo tamen paulo prudentior dubitare potest, quin, quod editores ab Erasmo ad Matthiæum intellexerant, Seneca artificiose composita comparatione male agendi, nihil agendi, aliud

---

82, 18; 97, 16; de provid. 6, 6, de const. sap. 5, 3, de ira III, 28, 3; ante L. Senecam sic dixit M. Seneca præf. lib. V (X) controv. p. 320 Bip., ante hunc Ovidius trist. V, 12, 31). Restituendum porro ep. 15, 1 enim (pro autem), 19, 10 in aspero et probo (pro: et inprobo, de quo loco post dicetur), 23, 3 modo (pro domus, quod absurdissimum est), 24, 1 stultum quia (stultum et quia), 29, 3 venit (veniunt, ad quod mendum adiuvandum Haasius addidit si cum sententiæ eversione), 30, 12 opperiuntur (opperiantur) et composuerat (composuerunt), 31, 3 ut una res (ut una ulla res), 32, 4 sed ego (sed hæc), 33, 9 Quid est quare (Quid est et quare).

agendi etiam alteram gradationem adiunxerit a magna parte (magna pars vitæ male ag.) ad maximam (maxima nihil agent.), ab hac ad totam vitam ascendens, cum præsertim non potuerit Senecæ in mentem venire, quamvis austere iudicanti, maiorem partem vitæ in male agendo quam in nihil agendo consumi dicere. Neque minus certum est ep. 4, 3 Senecam scripsisse, ut inde ab Erasmiana altera ad Bipontinam edebatur: Nullum magnum malum, quod extremum est, quamquam in codicibus, ut in recentissimis editionibus (præeunte raro et infelici exemplo Ruhkopfio), omittitur malum, quod post magnum facile excidit. Nam neque Latine dicitur ullum magnum pro eo, quod est quicquam magnum (magni), neque mali nomen, in quo omnia vertuntur, taceri potest, neque id agitur, magnumne sit mors, sed an malum sit et magnum. Sed his duobus locis simplex mendi forma est, altero permutata duarum vocum sede, altero omissa una voce; in aliis, cum semel offensum esset, plura confusa sunt et graviter perturbata. Quam Haasius præf. p. III et IV iacit suspicionem de epistolis non ab ipso Seneca editis et de subtractis ab editore hominum nominibus (ut ep. 3, 1 amici Lucilii) et sententiis, quæ offensionem habere possent, ea vero tota inaniter ficta est. Neque quisquam, qui has epistolas perlegit, si libere rem æstimat, dubitare potest, quin omnia hæc, quæ ad Lucilii et Senecæ personas pertinentia ponuntur, non singulatim ex veritate rerum actarum tracta, sed ad epistolarum formam imitandam et ad declamandum acute de locis communibus et de decretis philosophorum ficta et composita sint, velut in epistola tertia ad disputationem de amicitia ordiendam; nec magis hic sententiæ disputationesque libere soluteque progrediuntur et alio transferuntur quam in ceteris Senecæ libris, nisi quod hic quoque ut in quæstionum naturalium libris una et altera ex folio-

rum interitu lacuna est. In nonnullis quidem locis, ut ep. 104, 27, prorsus sine causa hæretur.

Meæ emendationes mihi olim multæ videbantur nec spernendæ; nunc, cum proponendæ sunt, prægravat fere eorum locorum memoria, in quibus cum hærerem aut de mendo non dubitarem, tamen, in quo plane acquiescerem et cui confiderem, non repperi[1]).

---

[1]) Amplam hic quoque materiam relictam datamque esse prudenti editori in superiorum bene inventis retrahendis et novis erroribus expellendis, facile erat intra non multarum epistolarum spatium subsistentem ostendere. Sed contentus ero tribus quattuorve exemplis. Quis enim non miretur, epist. 5, 8 codicum sane bonorum auctoritate, sed contra formam orationis rhetoricam, contra sententiam edi nunc: utrumque pendentis animi est, utrumque futuri exspectatione sollicitum pro solliciti (pendentis . . . solliciti)? aut in ep. 9, 4 (3), ubi rectissime hæc se habent: (sapiens), quæ sibi desunt, non desiderat; (nam omni desiderio liber est, et tamen) non deesse sibi mavult (nam commoda non spernit, sed sumit), turbari et inferri, quod ne Latinum quidem sit (non desiderat deesse)? (Miror etiam Hauptium I p. 10 aberrasse.) De ep. 8, 4, quod positurus eram exemplum spretorum bonorum, satis dixit Hauptius II, p. 7, modo addidisset etiam evertit et cernuat restituenda esse pro vertit et cernulat. Quid dicam de ep. 9, 6 (4), ubi retinetur et exornatur ab Haasio adiectione præpositionis inter mendum certissima hac Mureti emendatione sublatum: Habet (codd. habes) autem non tantum usus (codd. usu) amicitiæ veteris et certæ magnam voluptatem, sed etiam initium et comparatio (codd. comparationem) novæ? Hoc enim agitur, etiam ex initio et comparatione amicitiæ voluptatem percipi. Mendi initium ortum est ex habes pro habet, nondum animadverso, quod subiectum sententiæ esset, scripto, quæ verbi forma ne per se quidem in sententia generali ferri potest.

Incipiam a suspicione audacula. Nam in epist. 3, 5 non transit Seneca neque digreditur arrepta alicuius similitudinis occasione ad aliam rem, sed subito, prorsus omissa superiore disputatione de amicitia et de recto temperamento neque omnia omnibus evulgandi neque omnia premendi et occultandi, ea forma orationis, qua videantur superiora continuari (Sic utrosque reprehendas), tamen de longe alia re, otiosa quiete et inquieta concursatione, sic dicit, tanquam de ea pluribus iam egerit, et summa huius disputationis collecta epistolam concludit. Itaque prorsus puto duas epistolas coaluisse, fine prioris et initio alterius intercepto inter illa alterum tutius et Sic utrosque reprehendas.

Ep. 6, 7: Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi. Latinum non est *proficio esse.* Scribendum est: *Ut* amicus *essem mihi.* Semel scripto *m* (esse mihi), etiam ut omissum est.

Ep. 9, 17 sententiæ sic separandæ sunt: Quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est et ducit uxorem (hoc est: et tamen), se contentus est (sic recte edd. superiores; Fick. et H om. est) et liberos tollit; se contentus est et tamen non vivet, si fuerit sine homine victurus. (Viveret ... foret Haasius e p, recte, ut videtur; neque enim hoc tanquam fortasse futurum poni potest).[1] Paulo ante § 12, ubi Haasius secutus est supplementum ab Opsopœo e cod Nicotiano positum, cuius nullum est in ceteris vestigium, comparatis vestigiis codicis p cum iis, quæ in P ceterisque sunt, hæc videtur fuisse loci forma: Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter se ipsam expetenda sit, sed [*possitne ad eam sapiens accedere. Imo agitur; nam*

[1]) § 16 Fick. et H. Qualis et Iovis errore pro est.

si propter se ipsam expetenda est,] potest ad illam accedere, qui se ipso contentus est. Erroris origo ex repetitione verborum fere eorundem intelligitur; ex illis: nam si pr. se ipsam exp. est pleraque in P servata sunt. (Quod a. 1857 annotaveram § 17 scribendnm esse: quomodo solitudinis (codd. solitudo in) odium est et appetitio societatis, occupavit Hauptius II p. 8.)

Ep. 11, 1: Nulla enim sapientia naturalia corporis aut animi vitia ponuntur. Nisi prorsus Seneca dormitavit, tollenda sunt verba aut animi, quæ et omni philosophiæ et Stoicæ vehementissime repugnant et totam disputationem evertunt. Nam de solis corporis vitiis agitur, quæ animo emendato et vitiis exempto manent, ut statim quibusdam constantissimis (hoc est timoris vitio carentibus) in conspectu populi erumpere sudor dicitur, cet. Et sequitur § 6: Quæcunque attribuit condicio nascendi et corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebunt.

Ep. 12, 5: Iucundissima est ætas devexa iam, non tamen præceps; et illam quoque in extrema regula stantem iudico habere suas voluptates. Neque hoc neque, quod codices boni omnes habent, in extrema tegula, verum esse videtur; neque enim apte senectus comparatur cum homine in extremo tecti margine stanti et inde se proiicere paranti. Fuitne in extrema *specula* (quasi mortem prospiciens)?

Ep. 13, 7: Si corpus tuum liberum est, sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est, videbimus, quid futurum sit; hodie nihil negotii habet. Sic oratio interpungenda est, sed simul scribendum: liberum *et* sanum est. Alioquin enim apodosis a sanum perverse incipiet. Eadem ep. § 13 sic scribitur: Ergo spem ac metum examina et, quotiens incerta erunt

omnia, tibi fave; crede, quod mavis; si plures habes sententias metus, nihilo minus in hanc partem potius inclina. Scribendum est: si plures *habet* sententias metus, hoc est, si in consilio et deliberatione plures sententiæ metui favebunt. Et erat non habet sed habebit in antiquioribus quibusdam editionibus, ut Mureti. *Habere sententias metus* nihil est. (In § 14 quod Hauptius II p. 9 scribi iussit: Pudet me tui sic tecum loqui, non memini usquam infinitivum adiectum verbo pudet cum genetivo posito. Fuitne: Pudet me, *si uis*, sic tecum loqui cet.?)

Ep. 14, 8: Non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit. Non in littus convolvit, sed in vertices circumagit. Scrib. sed id, *quoi* propior Ch. m. c. De § 14 dictum est vol. I p. 69.)[1])

Ep. 15, 3: quibus ad votum dies est actus,...si in locum eius, quod effluxit, multum potionis altius ieiuno iturae regesserunt. Si ieiuno dativus esset, ut Fickertus (et, ut opinor, Haasius) voluit, saltem ieiunis scribendum erat. Scribi debet: altius *ieiunio* ituræ (quod ieiuni sunt). [Ab et alii in ieiunio.] Deinde § 4 in codicibus scribitur: quod libet ex his (exercitationis generibus) elige usu rude facile. Extrema hæc tria, quæ ne structuram quidem habent rectam, frustra defenduntur. Videtur fuisse: *usurus ex facili.* (Ex facili ep. 121, 5; vid. Scheller. p. 3673.) Transpositio ab Haasio in § 7 adhibita nec

[1]) § 16 recte Gronovius: non damnat (pro damnatur) latro, cum occidit. (Itaque ne fortunæ quidem casus iudicii vim habet nec meam minuit dignitatem.) In § 8 mire aberravit Haasius non addens. Pars est securitatis eam sic petere, ut non ex proposito ad eam confugere videamur, ceteris damnatis.

necessaria est nec recta. Facta vocis mentione, postquam Seneca negavit in eius intentione artificiis magistri utendum esse, breviter et universe similium artium mentionem interponit, deinde ad vocem redit. Sed ea, quæ in § 8 de ipsa voce sequuntur, graviter mendosa et dubiæ emendationis sunt. Sic enim in bonis codicibus scribitur: Ergo, utcumque impetus tibi animi suaserit, modo vehementius fac vicinis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur in id latus (P in illatis) modesta cum receperis (p.; P, Ab, alii recipies) illam revocarisque descendat non decidat mediatoris sui (P; p Ab mediatorisui) habeat nec indocto et rustico more desæviat. Primum pro vicinis recte inde a Pinciano edebatur ante Schweighaeuserum vitiis (viciis). Non ad convicia vicinis ingerenda Seneca Lucilium vocat, sed ad perorandum vehementer contra vitia, si vocem intendere voluerit. Deinde quod editur: hortabitur et latus, præter codices etiam sententia arguit, latus errore natum; ad animi enim impetum vox adiungitur; in illis litteris latet aliquid cum modestiæ præcepto coniunctum et voci descendenti contrarium; in mediatoris satis eminere videtur, quod contrarium ponatur voci rustice desævienti. Sic igitur hæc scribenda esse opinor: prout vox quoque te hortabitur. In *elatis* modesta, cum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat; *media oris vi eat* (*abeat*?) nec cet. Paulo post § 10 hæc manifesto continuanda sunt, quæ nunc contra Lipsii admonitionem divelluntur: Ad hæc beneficia accedet, ecce, insigne præceptum. Beneficiorum autem nomen refertur ad ea, quæ præcedunt de negotio detracto, ipsa ad superiorem admonitionem de removendis inutilibus artificiis et magistris spectantia, in codicibus sic scripta: Detraxi (p et Ab: detraxit) tibi non pusillum negotii (p, ceteri negotium) una mercedula et unum Græcum (p;

P: unum Græcus, Ab: unus Græcus), ex quibus effici videtur: *Detraxit* tibi non pusillum negotii una mercedula et unum *pretium* (præcium). Ludit, tanquam mercedula et pretium sibi a Lucilio solutum sit. De § 12 dictum est vol. I p. 51. Sed præterea prave editur: Mutantur speciosi apparatus; neque enim de mutatione agitur. Ex eo, quod codices meliores habent, imitantur, fit facile et recte: *Mittantur* specios apparatus, et, quod (male codices et Haasius: et: quid) futuri temporis incerta sors volvit, quare potius ...?

Ep. 16, 2: Boni codices habent: Itaque tibi apud me pluribus verbis aut adfirmatis ne tam longis intelligo te multum profecisse. Subest: Itaque tibi apud me pluribus verbis aut *affirmatione* iam *nil opus*: intelligo te multum profecisse. Verba *tam longa* Latine non dici, vix opus est monere. Haud particula Seneca non utitur. (Paulo post, ubi in codicibus sic scribitur et nunc editur: Dicam tamen sententiam quod iam de te spem habeo, non fiduciam, recte ante Fickertum edebatur: Dicam tamen, *quid sentiam*: iam de te spem habeo, non fiduciam. Longe aliud est apud Latinos *sententiam dicere*. Errore ortum est sententiam, tum transpositio facta.)

Ep. 17, 5: Qui philosophiæ studium differt, ita se excusat: Parare, unde vivam, volo. Respondet Seneca: Simul et parare disce, absurde. Nihil erit non recti, si scripseris: Simul et *para et* disce. Si quid te vetat bene vivere (quod fortasse negas te posse, nisi opes paraveris), bene mori non vetat. (Non bene Hauptius I p. 10.) Sequitur § 6: Toleranda est ad hoc (ad philosophiam) properantibus vel fames, quam toleravere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium quam in

arbitrium non cadere victoris. Quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis nec dei timor; et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Pp: Hæc quidem, Ab: Et quid. Scribendum: *Ecquid* vel es. ad i. veniendum est? Fortasse etiam: Quanto *hic* maius est, *quod* promittitur? Perpetua libertas, cet. (Tum Seneca scripsit, ut est in Ab et edd. superioribus: vixerunt herbarum radicibus et dictu fœdis tulerunt famem. P fœde; p et alii fœdius. Si hoc Seneca voluisset, scripsisset aut fœdius, omisso dictu, aut fœdioribus; etsi fœdi nihil proprie erat in radicibus.). § 10 simpliciter tollendum puto quod, ut scribatur: idem autem omni seculo sat est.

Ep. 18, 11: Quanta est animi magnitudo ad id sua sponte descendere, quod ne ad extrema quidem decretis timendum est. Videtur fuisse: ne ad extrema quidem *deiectis*.

Ep. 19, 3 (ubi Seneca Lucilio dicit iam non liberum esse, postquam in tantam hominum notitiam venerit, penitus se in otium abscondere): Ut in extrema mergaris ac penitus recondaris, tamen priora monstrabunt. Non hoc agitur, in quid se mergat, sed quando. Scrib. Ut in *extremo*, h. e., in extrema vitæ et studii parte. Inferius (§ 6) hæc nunc leguntur: Quis exitus erit? Quid exspectas (Pp pervagato errore spectas), donec desinas? habere, quod cupias, nunquam erit tempus. Superiores rectius: Quid exspectas, donec des. habere, q. c.? Prorsus emerget vera sententia, sic verbis distinctis: Quid exspectas? Donec d. h. q. cupias? Nunquam erit tempus. Tum in his talem esse cupiditatum neque audiri neque addi potest dicimus; neque enim hoc scholæ decretum est. Excidit scias (esse scias) aut simile verbum (puta). Postremo § 10 hæc scribuntur: Sed movebis

mihi controversiam, ..., nec voles, quod debeo, in aspero et probo accipere. Significatur moneta aspera et pleni ponderis nec usu detrita et lævigata; (itaque prave Haasius ex errore codicis p effecit inprobo). Sed sententia aperte laborat; itaque inde ab Erasmo addebatur nisi: nec voles, q. d., nisi in asp. cet. Aut hoc tenendum aut tollendum nec scribendumque: controversiam, si novi te; voles, q. d., in aspero et probo accipere.

Ep. 20, 2: Facere docet philosophia, non dicere, et hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne (p: non) orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unus (p: us) sit omnium actio dissensionum color sit (P Ab; p: actionum dissensione coloris sit). Ex hac codicum scriptura quæ monstra Haasius effecerit, apud ipsum cognosci malo. Sublato primum dissensio, quod in medio verbo actionum male ex superiore dissentiat interpositum est, deinde altero sit, una tantum vocalis in scriptura codicum P Ab addenda est: ne orationi vita dissentiat *aut* ipsa inter se vita, unus sit omnium actionum color. Duo requiruntur, ut orationi conveniat vita, deinde, quæ propria Stoicorum postulatio est, ut ipsa sibi vita concinat vivaturque ὁμολογουμένως. Postrema verba Fickertus, Schweighaeusero suadente, recte scripsit. (Minus bene Hauptius I p. 11. *Vita intra se* male dicitur; sine parum probabiliter additur; sententia Stoicorum non tam apte exprimitur.) Eiusdem epistolæ § 11 hæc in codicibus leguntur: Nescio, inquis, quomodo paupertatem iste laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus si iste pauper contempturus sit divitias, si in illas inciderit. Certum est, sic Senecam scripsisse, Epicuro eadem forma occurrentem: Nec ego, *Epicure*, *an* * iste pauper c. s. divitias; nam vocativum ordo verborum monstrat, qui vetat coniungi Epicuri iste pauper; quærendum relinquitur, quid lateat in gelus.

Puto subesse: an *vetus* iste pauper. *Veterem pauperem* dici, qui diu in paupertate fuerit, notum est. Epicuri pro Epicure scribitur etiam in codicibus (Bamberg.) ep. 97, 15.

(De ep. 21, 9 dixi vol. I p. 36, in idem incidens, quod Hauptius occupaverat II p. 10.)[1])

Ep. 22, 11. Codices boni: Omnes Zenones et Chrysippi moderata et (hoc om. p) honesta tua suadebunt. Scribi debet: moderata, honesta, *tuta* suadebunt. Quod caput est, tuta, iam Schweighaeuserus invenit, cui obtemperatum oportuit. Unus et alter librarius tua, quod non intelligebat (et iure non intelligebat), omisit. Sequitur in eadem epistola § 17: Causa autem hæc est (trepidationis et lacrimarum appropinquante morte), quod inanes omnium bonorum sumus; vitæ laboramus; non enim apud nos pars eius ulla subsedit; transmissa est et effluxit. Non sane hoc reprehenditur, quod vitæ, hoc est, vitæ causa et in eius usum homines laborent, nec id cum ceteris ullo modo congruit. Geminandæ tres litteræ sunt: quod inanes omn. bon. sumus; *usu* vitæ laboramus (male ea usi sumus).

Ep. 23, 6: Ita dico: in præcipiti voluptas; ad dolorem vergit, nisi modum tenuit (p teneat, minus bene). Sic recte Haasius interpunxit; sed tum abesse verbum nequit. Itaque superiores est voluptas. Puto fuisse: in præc. voluptas *stat*; ad d. v.

Ep. 24, 24: At (*atque*?) in utrumque monendi ac firmandi sumus, et ne nimis amemus vitam et ne nimis oderimus; (hic necessario insistit oratio;)

[1]) Velamentum ipsos ... habituros, hoc est se, non erat movendum; vid., quæ dixi ad Cic. fin. III, 40 p. 411.

etiam cum ratio suadet finire sed non temere nec cum procursu capiendus est impetus. Superiores sed post finire deleverant; nuper mira interpunctio sine ullo fructu adhibita est. Scripserat Seneca: etiam cum ratio suadet finire *se*, non temere cet. Sic enim *finire se* aut *aliquem* de consciscenda aut inferenda morte hac ætate dicebatur, *finiri* de moriendo. Illud legitur apud M. Senecam præf. libri V controv. p. 321 Bip. (X p. 294 Burs.) (*non finivit tantum se ipse*), apud L. Senecam de provid. 6, 6 (*mors, quæ vos aut finit aut transfert*) et ad Marc. 3, 3 (*quod non ætas præcipitet te et finiat*), hoc apud Lucium ep. 74, 26 (*citra senectutem finitus est*), Val. Max. IX, 12 E 4; alia habet Schellerus p. 3868.

Ep. 26, 3: Ire in cogitationem iubet (animus) et dispicere, quid ex hac tranquillitate et modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati, et diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim (p nolimus), prodesse habiturus atqui si nolim quicquam (Ab quidquid) non posse (Ab possum) me gaudeo (P Ab; p. e me gaudere). Extrema hæc inde a prodesse, in quibus nihil præter ea, quæ notavi, codices boni variant, graviter corrupta esse consentitur; emendandi conatus nihil habent, in quo ulla ex parte acquiescas, qui neque codicum vestigia sequantur neque sententiam probabilem et rectam efficiant. Viæ autem ad emendationem ferentis notæ sunt in participio habiturus ad animum relato, ipsum de Senecæ iudicio iudicaturum, et in eo, quod sequitur: Quæ enim querela est cet. Ad habiturus autem adiungitur prima syllaba verbi hinc alienissimi prodesse. Itaque præter hoc vocabulum una littera in atqui mutata et recepta scriptura codicis p, qui obscura veri indicia sæpius solus servavit, hæc nascuntur: *pro peste* habiturus *æqui*, si nolim quicquam non posse me gaudere.

Quæ enim querela est, quod incommodum, si, quicquid debebat desinere, defecit? Animus, qui quasi a Seneca separatus eum dispicere iubet et gratum intelligere, magnam partem tranquillitatis et modestiæ, quæ nunc in ipso sit, non solum voluntati non peccandi sed etiam sublatæ ætate potestati peccandi deberi, pro summa iniquitate et æqui interitu habiturus est, si nolet Seneca gaudere, quod quicquam non possit (quod omnino rem ullam non possit). Nullum enim incommodum esse, quod, quæ desinere aliquando debuerint vires, defecerint. Nam debebat (de destinato iam ante eventu) pro debeat recte Fickerto in mentem venerat, sed instabili iudicio. Sequitur paucis interiectis § 4: Et quis (scr. *Ecquis*) exitus est melior quam in finem suum natura solvente dilabi? Non quia aliquid mali ictus et e vita repentinus excessus, sed quia lenis hæc est via, subduci. In ictus et latet præsentis temporis verbum; apud Ciceronem id coniunctivi modi necessario esset; apud Senecam ea lex negligitur (ut de vita beata 26, 5: non quia odit, sed in remedium). Ex ctuset (nam *i* ex priore verbo adhæsit) fieri videtur continet. Aliquanto infra § 8 hæc leguntur: Desinere iam volebam et manus spectabat ad clausulam; sed conficienda sunt sacra et huic epistolæ viaticnm dandum est. Nihil hic sacris loci est; nam neque tantum honorem epistolis suis Seneca habet, ut cum sacris comparet, et hoc loco significatur id, quod extra ipsum epistolæ argumentum accedere debet. Scribendum est: conficienda sunt *æra*, quod eodem modo de rationibus conficiendis Seneca dixit, quo Cicero in Hortensii loco, qui est apud Nonium p. 193. (De § 8 et 9 dixi vol. I p. 117.)[1])

---

[1]) Ep. 27, 5 tollendum esse noverat iudicaram Gronovii sententiæ ignarus. Perverse Fickertus contra dicit, interdum

Ep. 29, 8: Vitia eius etiamsi non excidero, inhibebo; non desinent, si intermittent. Mire hoc promittitur: non desinent, quasi qnisquam id futurum putet aut, ne fiat, timeat. Scribendum: si non desinent, intermittent. Cfr. correctio adhibita epist. 15, 12 vol. I p. 51. [Ante Fick. edebatur: n. d., sed interm.]

Ep. 31, 7: Laborem si non recnses, parum est; posce. Quis ergo, inqnis, labor frivolus et snpervacuus est? qnem humiles causæ evocavernnt. Non est malus, non magis quam ille, qui pulchris rebus impenditur. Mire, qui ad laborem excitatur, quærit, quis humilis labor sit, quasi ad eum præter ceteros excitatus. Scrib. *Quid* ergo, inquis, *si* labor frivolus et superv. est, quem humiles cansæ evocaverunt? Effugium quæritur, sed occluditur responso: Non est malus cet.[1]) Sed etiam in iis, quæ adduntnr, nt ostendatur, non malum esse illum laborem: non magis, quam ille, qni p. r. impenditur, qnoniam animi est ipsa tolerantia, qnæ se ad dura et aspera hortatur cet., mendum est. Nam tolerantiam esse animi (non corporis), nihil sane opus erat dicere nec id nllam habet argumenti vim; ea nascetur, si scripserimus: quoniam *magni* animi est ipsa tolerantia cet. Quam facile magni inter *m* et *ani* exciderit, patet. Snb finem huins epistolæ (§ 11) scribitur nnnc e P: Quærendnm est, qnod non fiat in dies peius, quo (id est, nt editur, cui) non possit obstari. Inde ab

---

homines, quæ optime norint, ad tempus non meminisse. At h. l. ridetur homo indoctissimus ob ignorantiam nominum vulgo notorum obliviscens.

[1]) § 5 aut in solo illo latet substantivum aut in omnibus his litteris illo vetere.

Erasmo edebatur: in dies deterius. Revocandum est e p, Ab, ceteris, quod primæ editiones tenuerant: quod non fiat in dies *eius*, cui non possit obstari, id est, vetustatis; huius enim omnia præter animum sensim fiunt. Dormitavit Erasmus. (In ep. 32, 3 egregie Gronov.)

Ep. 33, 5: Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum; tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur et per lineamenta sua ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nihil omnino, quod ad hunc indissolubilem totius et partium nexum pertineat, significare possunt verba res geritur, ad actum et pugnam spectantia. Scribendum est: Res *seritur* (*conseritur*?). Paulo post § 7 oratio sic dispescenda est: Ideo pueris et sententias ediscendas damus ..., quia complecti illas puerilis animus potest, quia plus adhuc non capit. Certi profectus viro captare flosculos turpe est. In puero nondum est certus profectus. Tum § 8 scribendum: At contra scire est sua facere (vulgo: est et sua fac.) quæque nec ad exemplar pendere.

Ep. 34, 2 et 3: et nunc idem facio; sed iam currentem hortor et invicem hortantem. Ad hanc Senecæ laudem Lucilius subiicit: Quid aliud, inquis, adhuc volo? mire, quasi Seneca significaverit voluntatem eius mutatam et nunc minus in eo studii esse. Mire etiam Seneca persequitur: In hoc plurimum est; ... pars magna bonitatis est velle fieri bonum. Apparet Lucilium modeste laudem deprecatum esse, cum diceret se adhuc velle tantum, non perfecisse, quod vellet, Senecam in ipsa voluntate multum iam esse dicere. Scripserat igitur Seneca: Quid aliud, inquis, adhuc *nisi* volo?

(De 36, 12 dixi vol. I p. 91.)[1])

Ep. 39 2: Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Quem aut quid? et quid hoc est, scripta philosophorum aliqnid ant aliquem ordinare? Scribendum videtur: quornm scripta nescio an satis *ordines*. Sume in manus indicem philosophorum (nt eo in ordinandis scriptis utare). Cum scriptum esset ordinesume, factum est ordinent.

Ep. 40, 2: Itaque oratio illa apud Homerum concitata et sine intermissione in morem nivis snperveniens oratori data est; lenis et melle dnlcior seni profluit. Recte Hauptius (II, 12) vidit, necessario scribendum esse *iuveni* oratori, ut hoc contrarium sit seni. Itaqne hoc excidisse post snperveniens putat. Sed nihil est oratio in morem nivis *superveniens*. Nisi fallor, Seneca scripserat: in morem nivis *uber iuveni* oratori cet., unde, geminato *s*, facile oriri potuit superveniens. Infra § 9 scribitur: Recte ergo facies, si non videris istos, qui, qnantum dicant, non quemadmodum, quærnnt. Utrum videat illos Lucilius necne, ad rem nihil pertinet, sed admireturne ac sequatur. Scribendum: si non *invideris istis*. Mutatum verbum secuta est in Senecæ codicum licentia mntatio pronominis. (Haasius præf. p. XXVI mireris, animadverso recte vitio; sed debebat esse *admiratus fueris* aut *admiraberis*. Paucis ante verbis recte Muretns, Lipsius, Gronovius affectns impotens sui pro eo, quod est in codicibns et nunc editur, impetus sui.) Tum simpliciter scribendum: et ipse malueris, si necesse est, *ut* P. Vinicins dicere. Persæpe *ut* et *uel* in codicibns permutantur; depravato ut in

---

[1]) § 1 recte Schweigh. e P Ab aliis ostentet pro ostendet. Hortatur Seneca et iubet, non promittit.

uel, natum est Vinicium, ut species accusativi cum inf. esset. Deinde paulo post, ubi in codicibus est: qui illi singula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic nunquam dicas, puto fuisse: Dic, *num iam* dicas. Fingit, qui interrogat, se nescire, utrum Vinicius iam dicat an etiamnunc commentetur.

Ep. 41, 3: Si tibi occurrerit vetustis arboribus ... frequens lucus ..., illa proceritas silvæ ... fidem tibi numinis facit; et si quis specus ... montem suspenderit ..., animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Et propter occurrerit (quod pro occurrit e p recte recepit Haasius propter suspenderit) et propter percutiet scribendum est *faciet*, quod fecit codicis recentis librarius, sed simul tollendum et (*faciet*; *si qu.*). Eadem epist. § 6 reponendum est: *Alter* leo aurata iuba mittitur ..., *alter* incultus, integri spiritus: hic scilicet ... præfertur illi languido et bracteato. Editur bis aliter. Diversitas leonum notatur, non mittendi.

Ep. 42, 4: Multorum crudelitas et ambitio et luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunæ favore deficitur. Eadem velle subaudis cognosces: da posse, quantum volunt. Sic quicquid est codicum bonorum et tolerabilium, etiam deterrimorum plerique. Ex uno et altero interpolato editur: Eadem velle cognosces: da cet. quod debebat esse: *si dederis.* Imperativus de experimento capiendo et de condicione rei alicuius consequendæ apud Senecam aut, ut apud ceteros, præponitur, subiecto futuro de eventu (da: cognosces; da, et cognosces), aut subiicitur verbo vis interrogative posito (vis? fac), ut ep. 70, 17: *Vis adversus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita;* de brev. vit. 11, 1: *Vis scire, quam non diu vivant? vide, quam cupiant diu vivere.* (Interdum pro imperativo alia forma sententiæ

ponitur, velut ep. 74, 34, de vit. beata 22, 5, de benef. III, 31, 3, ubi est couiunctivus iussivus de præterito, IV, 21, 1.) Atque hoc ipsum vis perlucere mihi videtur in subaudis, Senecamque scripsisse puto: Eadem velle *scire vis*? Da posse, quantum voluut, corruptis autem scire vis additum coguosces. (De usu particulæ ut in illa senteutia: ut paria pessimis audeat ad id significandum, cui explendo efficiendoque aliquid desit, dixi in aunal. philol. vol. LXXIII p. 122. Addi locis ibi positis hi possunt, quos Siesbyeus collegit: Cic. fin. I, 50, de nat. deor. II, 66, de diviu. II, 85 (apud *restare*), Liv. XXII, 60, 14 (*deesse*), Ovid. met. VII, 179 (*abesse*); iu dial. de orat. 21 sic pouitur quo sublimius.) Eiusdem epistolæ § 8 verum esse vix potest, quod editur: Sæpe maximum pretium est, pro quo uullum datur; nam neque pretium pro pretio datur, neque, quum hoc significetur, sæpe ipsam rem, quam concupiverimus et acceperimus, sua natura nobis magno constare et perniciosam esse, tamen ea res recte pretium magnum dici videtur. Scribendum suspicor: Sæpe maximum pretium est *eius*, pro quo nullum datur (alteri aut exsolvitur).

Ep. 44, 4: Plato ait, ueminem regem nou ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus. Et contrariorum similitudo et usus loquendi postulat: *neminem servum non ex regibus.*

Ep. 46, 2: dicerem, Quid impetus (habuit), si interquievisset, si intervallo surrexisset. Cod. p: si iuterquievisset, intervallo surrexisset. Scr. si interquievisset, si *ex* iutervallo surr. Sic enim dicitur, *intervallo surgere* uihil est. Iis, quæ in lexicis posita sunt, addi possunt hæc exempla: Livii XXXVIII, 2, 9 (de loco), M. Senec. præf. coutrov. lib. I p. 64 Bip. (*quoties ex intervallo dixerat*), L. Senec. ep. 42, 1; 85,

29; 123, 9, quæst. nat. III, 26, 3, Suet. Claud. 41. Extrema epistola § 3, ubi codd. habent incitet libro, scribendum est: quæ incitet; [*set de*] libro plura scribam cet.[1])

Ep. 48, 8 (3): Succurre quicquid laqueti respondentium pœnis. Sic Pp; interpolando factum laqueati, deinde alia. Sententiæ forma certa est. Iubetur Lucilius, hoc est, qui philosophiæ operam dat, non dialecticis captionibus ludere, sed subvenire iis, quos animorum turbulenti motus miseros reddunt, succurrere pœnis et vexationibus eorum, qui respondeant, quicquid *. (*Succurrere pœnis alicuius* esse succurrere alicui contra pœnas, sunt fortasse, qui admonendi sint.) Hoc autem, quod desideratur, perfecti temporis verbum, aut solum aut cum alia voce coniunctum, eiusmodi significationem habere debet, ut efficiatur notatio hominum instabili consilio et cum tædio sui omni motui et excitationi respondentium et parentium. Mihi Seneca scribere apte potuisse videtur:

[1]) Ep. 47, 20 recte apud Muretum, Gruterum, Gronovium interpungitur et scribitur: Nec hoc ignorant (nullum periculum esse, ne vere iniuriam accipiant), sed occasionem nocendi captant querendo; acceperunt iniuriam (hoc est, accepisse se fingunt), ut facerent. Quærendo ineptum est, querendo prave cum acceperunt coniungitur. Sed qui hic nugatur, in eiusdem epistolæ § 7 laudandus est aliquando Fickertus, quod e codicibus post Muretum et antiquiores restituit: iamque militaris habitus (hoc est, cum iam militaris habitus sit) glaber retritis pilis ... pervigilat. Puerum dominus fingebat contra ætatem, non militem. Haasius ad pravum rediit. § 16 recte Pontanus priore ex iis formis, quas ad ep. 42, 4 attigi, scripsit: tempta, et experiere (pro experire). Promittitur eventus, si Lucilius tentaverit.

Succurre, quicquid *lacessivit*, respondentium pœnis. (Quicquid *flavit uenti*, respondentium?)

Ep. 49, 6: Quid te torques et maceras in ea quæstione, quam subtilius est contempsisse quam solvere? Neque subtilitas ulla erat in contemnendo neque subtilitatis laudem appeti Seneca vult. Scribendum: quam *utilius* est cet. Vitæ utilia a philosopho tractari iubet. (§ 10 adolescens, nondum visa Schweighaeuseri editione, emendaram, ut is fecit: *da* æquanimitatem adversus inevitabilia. Fuit, qui potius, quam da pro de scriberet, duo verba tolli vellet et simul concinnitatem orationis.)

Ep. 50, 4: Quando tot morbos tantasve ægritudines discutiemus? Quicquid est codicum, tantasve res discutiemus habent, ex quo Haasius effecit tam veteres, Hauptius (I p. 11) paulo violentius tantosve (omisso res), in quo vitiosum est ve (pro tot tantosque). Scribi debet: tot morbos, tantas *febres* (uebres) discutiemus? Deinde § 9, ubi sic legitur: initium ad illas (virtutes) eundi arduum, quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta, restituendum: quia hoc *proprium* imbecillæ cet.

Ep. 53, 7: Nam qui leviter dormit, ... aliquando dormire se dormiens cogitat; gravis sopor etiam somnia exstinguit animumque altius mergit quam uti nullo intellectu sui est. Sic codd. boni. Deleto quam, quod prave comparativo additum est, scribi debet: altius mergit, ubi *nullus intellectus* sui est. Ablativus, ex quo nihil sani effici potest, et, distractis initio litteris, ex ut in et ex intellectusui, semel scripto *s*, ortus esse potest. (Quod § 9 emendaram: *adesse* iubet pro adest et iubet, in idem incidit Haasius præf. p. XXVI.)

Ep. 54, 6: suspirium illud...intervalla maiora fecit et retardatum est ac remansit. Si remansit, Seneca illa molestia liberatus non est, quod narrat. Scrib. *atque emansit* (blieb ganz aus). Usi verbo sunt Statius poeta et Modestinus iurisconsultus; substantivis inde ductis (*emansio*, *emansor*) alii quoque iurisconsulti. *Deserere* quoque absolute de militibus positum commune est Senecæ cum iurisconsultis (de ira II, 10, 4), sed etiam Quintiliano (IX, 2, 85) et Tacito (ann. XIII, 35). Video iam hoc Gronovio in mentem venisse; sed quoniam non intellectus est, non deleo, quæ scripseram.

Ep. 55, 4 codices boni hæc habent: Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus et securum et se contentum, sibi viventem, quorum nihil ulli contingere nisi sapienti potest. Ille sollicitus scit sibi vivere; ille enim, quod est primum, scit vivere. Sed in P e voce sollicitus, ad quam sententiæ accommodandam in interpolatis codicibus et in editionibus additur (ille) quidem nulla re (sollic.), litteræ licit erasæ sunt. Id apparet ad exemplar propositum esse factum, cum aberratum esset, conflatis male solus scit. Efficitur enim, quod unice aptum et verum sit: Ille *solus* scit sibi vivere; ille enim, quod est primum, scit vivere.

Ep. 57, 9: Hoc quidem certum habe, si (animus) superstes est corpori, propter (p preter) illum nullo genere posse propter quod poterit. Quoniam tota epistola de eo mortis genere agitur, cum ruina opprimitur et obteritur corpus, non difficile erat intelligere scribendum esse: *opteri* illum nullo genere posse. (Cfr. Iuv. sat. III, 260: *obtritum vulgi perit omne cadaver More animæ.*) Hauptius (I p. 13) proteri posuit; sed retinuit in verbis adiunctis scripturam editionum interpolatam: propter quod non perit, quæ sententia et prave adnectitur (debebat enim esse: et ideo non

perire), nec apta est iis, quæ deinceps subiiciuntur: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est. Opinor scriptum fuisse: nullo genere posse, quod [*corpus*] *opterit*; nam propter ex superiore versu repetitum puto; incerta tamen hæc suspicio est. Sententia quæ esse deberet, Opsopœus et Lipsius viderant (propter quod (vel per quod) hoc, ɔ: corpus, perit).

Ep. 58, 26 (23): Ex omni natione (scrib., ut in deterioribus aliquot codicibus emendatum est, oratione), etiamsi a philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor et utile efficere. Quid de istis, quæ modo tractavimus, remotis a reformatione morum? quomodo meliorem me facere deæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista cet. Pro inepta illa interrogatione: Quid de istis (debebat saltem dici: quid igitur ex istis, etsi nullo modo audiri potest eruere possum) scribendum est minima mutatione, sententia aptissima: Quid istis, quæ modo tractavimus, *remotius* a reformatione morum? Primum, quam aliena hæc a morum emendatione videantur, dicit; deinde ostendit, etiam ex his utile aliquid trahi posse. (Contrarius hic error, quo quid de ex quid natum est, ei, qui accidit 114, 16; vid. p. 205 n.). Tum in proximo (27) scribitur in plerisque codicibus (etiam p): imbecilli fluidique intervalla (in aliis per intervalla) constituimus; ad illa mittamus animum, quæ æterna sunt. Quæ sint illa intervalla, quæ constitui Seneca queritur (nam huic contrarium poni videtur, quid fieri debeat: ad illa mittamus cet.), nemo, opinor, ita dixerit, ut intelligi possit. Scripserat sine dubio Seneca: Imbecilli fluidique *inter talia consistimus*; ad illa mittamus animum,

quæ æterna sunt. Inter res imbecillæ naturæ, quales ipsi (corpore) sumus, consistere nos dicit; potius animum ad æterna mittendum. Infra § 31 (28), postquam Seneca Platonem unum et octogesimum annum implevisse et ei ob eam rem a magis sacrificatum esse dixit, hæc adduntur: Non dubito, quin parat et paucos (P; p paratas et paucos) dies ex ista summa et sacrificium remittere. Frustra hæc editores ad ipsum Platonem accommodare student (etiam Hauptius I p. 13), qui quid paratus sit fueritve facere, omnino nihil ad rem pertinet. Scribendum est: quin *paratus sis* et paucos dies cet. Ludens Seneca significat, Lucilium Platonis ætate etiam paucis diebus detractis contentum fore. Sequuntur § 34 (31), postquam Seneca quæstionem de vita voluntaria morte finienda attigit, hæc: Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit; multis iners vita sine usu sui iacuit. Quanto deinde crudelius iudicas aliquid ex vita perdidisse quamvis finienda? Neque de crudelitate h. l. agitur, neque, quo comparatio spectet, apparet, et ignave sensu cassum additur: quamvis finienda. Omnia recta et apta hæc efficiet scriptura: Quanto deinde *levius* [Geertzius *utilius*] iudicas aliquid ex vita perdidisse quam *ius finiendæ*? (quod Stoici dant). Ad hoc ius vitæ finiendæ pertinent, quæ subiiciuntur.

Ep. 61, 1: Desinamus, quod voluimus (codd. volumus) velle. Ego certe id ago senex eadem velle, quæ puer volui. Sic codices. Scribendum videtur: id ago, *ne* senex eadem *velim*, quæ puer volui. Omisso *ne* ante *se* mutatum est velim, præcedente præsertim velle. Tum § 3 scribendum est proxime vestigia codicis p: Quicquid necesse est, futurum est (est *et*?) repugnanti; volenti necessitas non est.

Ep. 65, 15: Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, et me prius

scrutor, deinde hunc mundum. Priora neque per se rectum est (pro prius) neque propter prius, quod sequitur. P aliique codices peiora, p peiura. Opinor olim scriptnm fuisse: Ego quidem *pe* [*culiari*] *cura* illa ago ac tracto, cet.

Ep. 66, 19 Pp: cum ... dicat Epicurus, dulce esse terroris et hoc respondeo cet. Efficitur: dulce esse *torreri* (sic Ianus et Haasius; superiores torqueri); *sed* hoc respondeo cet. Tum § 23 (22) revocandum simpliciter, quod in Pp (in p ab altera manu) aliisque scriptum est: Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus *illi* (virtuti, quæ corpore utitur) tuum integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. Sic enim extremum vocabulnm cum P Ab scribendum est, non mulcatum, quod ex errore codicis p et aliorum (multatum) effectnm est. Mulcatum corpus brevis habet temporis dolorem, mutilatum perpetuam debilitatem, de qua hic agitur. § 25, ubi pro et si hoc est, quod sententiæ repugnare Schweighæuserus animadvertit, Haasius scripsit: aut, si hoc est, fortasse scribendum est: *nisi* hoc est (præcedente *m*).

Ep. 67, 5 (7): Deinde, etiamsi tormentorum fortis patientia optabilis est, etiamnunc interrogo: Nempe fortitudo optabilis est; atqui pericula contemnit et provocat. Recte Haasius intellexit, summam, quæ ex superioribus progrediendo concluditur, pravissime cnm concessione (etiamsi) poni tanquam contrariam initio novæ conclusionis eodem spectantis. Sed quod edidit: Deinde, etiamsi *** tormentorum f. p. opt. est, nihil omnino desideratur, sed aperte ex proxima præcedenti sententia (omnem virtutem esse bonum, omne bonum optabile) hoc efficitur: Deinde *etiam* tormentorum fortis patientia optabilis est. Etiamnunc cet. (§ 10 recte Schweigh. fortasse

adverbium separavit ab ea sententia, qua continetur certum Stoicorum decretum, et ad eam adiunxit, quæ concessionem continet. (In extrema epist. § 13 Haasius miro errore orationem rectam corrupit; § 16 recte e p emendavit.)

Ep. 68, 1: Hoc te facturum Stoicorum etiamsi non præcepto, at exemplo, licet scias; sed ex præcepto quoque facies (sic recte superiores edd. pro facias), et tibi et cum voles approbabis. Sic codices plerique (P); p: et tibi con et cum voles, approbabis. Mendum manifestum est; nihil enim erat, quod Lucilius sibi approbaret et, cum vellet, approbaret. Itaque inde a Mureto edebatur fere approbabo, quod debebat saltem esse probabo. In litteris in p servatis verum latet: et *te Zenoni*, cum voles, approbabis. (Addendum hoc vol. I p. 147.)

Ep. 69, 5 (3): Vix effici toto seculo potest, ... nedum, si tam breve tempus intervallum discidimus (p Ab discedimus). Corrigunt, ut scribatur temporis, aut tempus tolli volunt (ut Haasius præf. p. VII). Sed vita intervallum non est. Præteritum verbi tempus pravum est. Scribendum: si tam breve tempus *intervallis cædimus* (et sic multo brevius facimus). Ex is natum dis, tum intervallum factum. Sententiam veram sequebatur interpolata editionum ab Erasmo ad Ruhkopfium scriptura: per intervalla discindimus; codicis alicuius Itali corrector etiam in intervållis inciderat, sed discidimus tenuit.

Ep. 70, 5 (4): Cum primum illi cœpit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo desinendum sit. Addunt die. Potius scribendum: numquid *illico* des. s.

Ep. 71, 8: Quid ergo? Nihil interest inter præturam Catonis et repulsam? Nihil interest, utrum ...? Hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo

victor rediret in patriam et componeret pacem? Scr. *erit* (æstimabitur); alioquin est scriberetur. Mox § 9 recte Muretus omisit sed ante Cn. Pompeius, ortum ex est; confirmatur, quod breviter et universe positum erat. Sed simul scribendum: amittet exercitum, *et* illud pulcherrimum r. p. prætextum cet. Continuatur eadem sententia. Tum § 12 valde suspicor scribendum: Quid enim mutationis periculo exceptum? Non terra, non cælum. Totus hic rerum omnium contextus, quamvis deo agente ducatur, non semper tenebit hunc ordinem cet. (Vulgo: non cælum, non totus ... contextus; quamvis cet., ubi tenebit non recte refertur ad unum ex tribus copulatis.) § 28, etsi de P tacetur (nam p iam in § 7 huius epistolæ deficit), tamen non audeo spernere Gruteri suspicionem ex ceterorum vestigiis ductam: *ibit* interim *cessim* pro his: ibi interim cessabit; nam ibi prorsus perversum est. Omnino, quod p cum P comparare non possumus, hinc usque ad ep. 88 multa incerta sunt, ut statim in eo, quod sub finem epistolæ § 34 (33) sic scribitur: Alius (ex sapientiam sectantibus) iam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter, ..., alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum, si iam pervenit ad summum et fiduciæ plenus est, prorsus perversa est condicionis adiectio; debuit enim scribi: iam enim cet. Puto scribendum: vultum; *alius* iam pervenit cet. Nam alter processus gradus nondum ad summum pervenit. Et plus quam duo gradus videntur significare verba initio posita: magna discrimina esse.

Ep. 72, 1 e vestigiis codicis P, quæ huiusmodi sunt: Quod quæris a me, liquebat mihi sic rem edicerem per se; sed diu non retemptavi memoriam meam; itaque non facile me sequitur, videtur effici melius

iis, quæ in interpolatis codicibus leguntur aut ab aliis tentata sunt: Quod quæris a me, liquebat mihi *scire me et dicere posse* (*per se posse*?); sed diu cet. Eiusdem epistolæ § 5 (6) quod scribitur: Aliquo, inquam, incommodo afflatur maximus is; illud bonum est fixum, cet., verum esse non potest; nam neque maximi appellatione unquam Seneca in sapiente utitur, ut omittam is pronomen mire extremum adhærens, (rectum esset ille), nec illud bonum nude poni potest, quoniam nullum unum inter cetera significatum est; itaque ad sententiam recte cod. Pal. 4: maximum illud bonum, sed vix inde oriri potuit, quod in ceteris codicibus est; itaque suspicor sic scriptum fuisse: Aliquo, inquam, inc. afflatur; *maximi usus* illud bonum est fixum.

Ep. 73, 3: Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis, quia incipit semper a fine. Videndum, ne scribi debeat *insatiabilis*. De eo enim et in superioribus agitur, non de ambitione cupiditatibusve nunc huc, nunc illuc se convertentibus, et eo pertinere videtur causa adiecta. Nam a fine (de integro) incipere non instabilis hominis est, sed non exsatiati.

Ep. 74, 25: Non facit allectio amici sapientiorem, non facit stultiorem detractio. Mirum est, Haasium, cum vestigia codicis P (allecto) et Italos (allectio) sequeretur, non vidisse, detractioni contrariam esse *adiectionem*. (Arg. b: abiectio animum. Superiores, etiam Fickertus, interpolatam scripturam habebant: collectio amicorum.)[1]

---

[1]) § 9 ex vestigiis Ab et codicis Opsopœi (invideutesque alios spes vana delusit) recte Lipsius effecisse videtur invideutque alii, quos sp. v. d., minusque placet, quod Hauptius II, 14 e deterioribus teutavit. § 16 debuit Seneca

Ep. 75, 5: Videbimus, qualis sit, quantus sit, unus sit. Sic P. Agitur de concordia et unitate vitæ. Nec oratio constat (videbimus, unus sit, deficiente particula interrogativa) nec sententia, quæ hæc est: Videbimus, qualis sit, quantus sit; unus *est* (ut præcedit: idem est). De illis (qualis, quantus) nunc non quærit Seneca; hoc tenet et eo contentus est. Hic usus verbi *videbimus* in differendo et removendo ab eo, quod nunc agitur, frequens est apud Senecam; vid. ep. 13, 7 et 100, 5, de vit b. 11, 3, de ira III, 14, 4 et 15, 3, de benef. IV, 37, 5, cet. Paulo post (§ 7) scribitur: Quid aures meas scabis? quid oblectas? Videndum, ne fuerit *capis*, alterumque ortum sit geminatione litteræ (scapis); neque enim *aures scabere* de grato verborum sono dicitur.

Ep. 76, 29 (22) quam ipse feceram emendationem, video e Fickerti annotatione præceptam, sed ab eo, cuius nomen ne parum ad eam commendandam ponderis habeat, verear (a Sanctolonio Italo); nec Fickertum aut Haasium advertit. Itaque ponam, pro eo, quod e codicibus editur: Sed ille quoque, cui hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maxime et ultime præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, scribendum esse: operis *maximi* et *ultimi*. Neque operis adiectivo carere potest, neque tolerabile est *maxime et ultime præstare*.

Ep. 77, 11 (10), ubi in codicibus est: Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui flevit, quod ante annos mille non vixerat, quis non videt scribendum esse: qui *flebit*, quod ... *vixerit*?

---

scribere, quod deteriores pauci obscure significant: quo deus ab homine, homo ab animalibus vincitur; scripseritne, nescio.

(Hoc posterius iam scriba codicis Rehdingerani posuit).[1] § 17 (14) in codicibus scribitur (P): Quid est aliud, quod tibi eripi doleas? Amicus esse patriam? Tanti enim illam putas, ut tardius cœnes? Recte hactenus, qui amicos fecerunt; sed et codices et sententiæ orationisque forma ostendunt, de amicis eodem modo cum obiurgatione et refutatione interrogatum esse, quo de patria, et ad hanc formam scriptum fuisse: Quid e. a., q. tibi eripi doleas? [*Amicos? quis enim tibi potest*] amicus esse? Patriam? Tanti enim cet. De genere erroris dixi ad lib. IV de benef. 31 extr. Proxima paragrapho (18 aut 15) satis manifestum est, hanc sententiam, eundem hominem, qui mortem timeat, tamen se ita voluptatibus (aut certæ alicui voluptati) dedere, ut de mortis periculo non cogitet, non recte ita exprimi, ut dicatur media oblectatione mortem contemnere. Sed quod Sanctolonio ex codicis P et aliorum aliquot scriptura (boletatione, in uno bolecatione) in mentem venit, boleti, delicati et ancipitis cibi, a Seneca mentionem factam esse, vereor tamen, eo magis quod de Ab tacetur, ne casus nos ludat, nihilque Seneca scripserit nisi: At quomodo illam *in edendi* oblectatione contemnis? Certior res videtur esse in § 20 (17), ubi sic editur: Nulla vita est non brevis; nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris et Statiliæ brevis est, quæ cet. Condicio (si . . . respexeris) necessario primæ sententiæ adiungenda est: perinepte autem hæc se excipiunt: brevis est; nam ... brevis est; postremo prorsus prave dicitur nulla vita est non

---

[1]) § 5 non dubito, quin recte Schweighæuserus iudicaverit nomen proprium hominis eius, quem Seneca tantis laudibus efferat et memoriæ tradat, positum fuisse. Sed Attalus nimis discedit ab amicus. Nomen potius latet in Stoicus.

brevis verbo alteri negationi præposito. Sine dubio Seneca scripserat: Nulla vita non *brevissima st*, si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris et Statiliæ, quæ inscribi cet.

Ep. 78, 11 (10): Inde morosus est stomachus; inde, quibus fuit aviditas, odium est. Necessario in eadem re hoc accidere dici debet. Scripsit Seneca: inde, *cuius* fuit aviditas, odium est. [Editt. superiores inde a Mureto: quorum fuit av.] Deinde § 17 scribendum: necesse est *et* exsurgat et desinat. (Vulgo ut exs., Ab: et ut exs.; Haasius: n. est, ut exsurgit, et d., quod debebat esse: sic et d.). Tum § 18, ubi editur: Cogita, quid honeste, quid fortiter feceris; bonas partes tecum ipse tracta; memoriam in ea, quæ maxime miratus es, sparge, unius verbi mendum tollendum est; nullæ enim hic partes tractari iubentur, sed bonæ *artes*. (De § 27 dictum vol. I p. 70 n.).

Ep. 79, 4 pridem certa emendatione sanavit egregie sagax et prudens homo, Rubenius, Gronovio assentiente, qui scripsit: . . . etiamsi nemo mandaret. Quid tibi do, ne Ætnam describas in tuo carmine, ne (sic Ab et ceteri tolerabiles pro et) hunc sollemnem ... locum attingas? (Cfr. nostra emendatio in quæst. nat. VII, 6, 2.). Sed paulo post (§ 5) tollendum sed, quod sententiæ repugnat, ortum ex præcedentis vocis ultima syllaba, ut scribatur: non præripuisse mihi videntur, quæ dici poterant, sed aperuisse. Multum interest cet. Infra § 12 (10) scribendum est: cum ... cælo redditus suo fuerit *et eum* (pro fuerit, cum) receperit locum, quem occupavit sorte nascendi. Necessarium est pronomen demonstrativum. Postremo § 16 (14) prorsus sequenda codicum (Ab et ceterorum) et edd. antiqq. scriptura: se et Epicurum non satis enituisse (hæc confessio est, quam Seneca dicit),

sed post se et Epicurum magnum paratumque nomen habituros (eos), qui voluissent per eadem ire vestigia. Viam iam apertam et munitam insecuturis dicit. (Et § 4 et hic certus sum falso P tradi consentire cum scriptura Fickerti, illic omisso quid, hic retento apud eos.)

Ep. 80, 1: Non crepuit subinde ostium, non allevabitur velum, licebit uno vadere, quod magis necessarium est per se eunti et suam sequenti viam. Primum scribendum non *crepabit*. Id, ut sæpissime, transiit in crepavit, quod fuga solœcismi factum crepnit est. [Paulo ante *irrumpet*, ut monet Geertzius.] Deinde neque uno vadere ferri potest, neque vadere ullum hic locum habet. Scribendum *unum agere* (non in multa distrahi). § 6, qnod scribitur: Horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est aut gravis et suppurata tristitia, necessario, quoniam hæc non alternantur, scribendum: *at* gravis cet.

Ep. 81, 8 (6): Non omnes grati (P gratis) sciunt debere beneficium; potest etiam imprudens et rudis et unus e turba, utique dum prope est ab accepto, ignorat autem, quantum debeat. Qui imprudens et rudis hoc magis scit quam gratus? Scribendum: Non omnes grati *esse* sciunt (quod maius est et continet intelligentiam, quanti beneficium sit); debere beneficium potest etiam imprudens ..., ignorat autem, quantum debeat (et ideo gratus esse nescit). Tum paucis verbis post sic scribi debet: Stultus, etiamsi bonæ voluntatis est, aut minus, quam debet, aut tempore, quo non debet, aut loco reddit (vulgo: aut tempore aut, quo non debet, loco, quasi illud quo non debet non ad tempus quoque pertineat). Sequuntur § 14 (12) hæc in optimo codice (P): Quantum autem

existimas interesse, utrum aliquis, quod de rata sed quod præstabat, sumpserit an beneficium acceperit, ut daret. Optimus Erasmi præstaret, unus Opsopœi præstarat. Efficitur: utrum aliquis, quod *daret*, a se, quod præsto erat, sumpserit an cet. Præsto erat Lipsius invenerat, a se Haasius. Postremo § 21 (20) hæc eduntur: Inæstimabilem (rem) consecutus es, conscientiam grati, quæ nisi in animum divinum fortunatumque non pervenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas urget. Quem urget? et quid est *urgere in contrarium affectum*? Tollenda præpositio est: Contrarium autem huic affectum (ingratum animum) summa infelicitas urget.

Ep. 82, 2: Deinde delicati idem timent mori, cui vitam suam fecere similem. Quis non videt, prave coniungi idem mori, et sententiam requirere notionem generalem (idem, cui)? Ac ne dubitemus, boni codices (P Ab, alii) habent morti, adscriptum declarandi causa ad cui (idem, cui). Vita præterea talium hominum non est similis actioni moriendi, sed morti, hoc est, mortuorum condicioni. In § 10 et priore parte § 11 (9 et 10), quem locum Haasius ex interpolatis codicibus et coniectura mire depravavit, satis est redire ad priores et Fickertum. Sed quod sequitur in P et Ab sic scriptum: laudatur non exsilium ut quam misisset, quæ sententiæ et orationis forma fuerit, perspicue demonstrat et superior sententia (laudatur non paupertas, sed ille, quem paupertas non submittit) et inferior (laudatur non dolor, sed ille, quem nihil coegit dolor). Nec hoc priores fefellit, sed tamen a causa erroris et ab ipsa veri forma aberrarunt. Scripserat enim Seneca ad hunc modum: laudatur non exilium, [*sed ille, qui sic in exilium*] *ivit tan-*

quam misisset. (Infeliciter Haasius in generalem sententiam certæ personæ nomen inclusit.)

Ep. 83, 26 (24) vitiatur, quod restituturus eram, occupavit Hauptius (II p. 14), idemque proxima etiam, quæ ego non expediveram, egregie emendavit, nisi quod relativa particula comparationis index abesse non potest. Itaque scribendum puto: *Ut* querulos difficilesque faciunt diutini morbi cet.

Ep. 84, 8, ubi agitur de imitatione alieni ingenii, postquam Seneca dixit, eum, qui aliquem imitetur, eius similitudinem potius ut filium quam ut imaginem reddere debere, et deinde Lucilium interrogantem finxit: Quid ergo? non intelligetur, cuius imiteris orationem, cuius argumentationem, cuius sententias? hæc subiiciuntur, ut quidem in P et Ab scribuntur: Puto aliquando ne intelligi quidem posse si magni viri nec enim omnibus, quæ ex quo velut exemplaria traxit (Ab: quæ ex æquo traxit velut exemplari), formam suam impressit et invitantem illa conpetat (Ab: et in veritate illa competat). Primum apparet et ab aliis intellectum est, pravum esse nec; exprimitur enim, quid fiat, non, quid non fiat. Deinde magni viri mentio omnino aliena est; agitur enim de eo, quod imitatione exprimitur. Scribendum est primum: *hæc* enim . . . impressit; hoc invento liquet, quid lateat in illo magni viri; fuit enim: Puto aliquando, ne intelligi quidem posse, si *imago vera* sit: *hæc* enim omnibus, quæ ex quo velut exemplari traxit, formam suam impressit. Postrema quattuor verba sic scribenda puto: et *unitate* illa *complexa st*; sed dubitationis aliquid restat, nisi quod unitatis nomen, quod omnes tenent, certum est.

Ep. 85, 6 sic scribitur in P: Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio ..., præsertim cum illi non unum affectum, sed uni-

versum affectuum sed cum quo colluctetur; sed omnis plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Recte intellectum est subesse universum affectuum cœtum, quod nomen non difficulter post litteras ctuum excidere potuit; verbum male et solœce supplent, relinquis. Latet *des* in sed ante cum. Deinde autem sed omnis (quod debebat esse in continuando omnis autem, nisi prave hæc generaliter de omni cuiusquemodi rerum turba dicerentur, cum de una affectuum agatur) tollendum est, adscriptum, omisso cœtum, ad sententiam declarandam et explendam (non unum ... sed omnes). Et sustulerant iam editores post Muretum, qui ex inferiore sed omnia nata putabat. Sic igitur locus scribendus videtur: præsertim cum illi ... universum affectuum cœtum *des*, cum quo colluctetur. Plus potest quamvis mediocrium turba cet. (Inciderat in des Gruterus, sed alio loco posuit, non ex sed eruit, et cetera violenter tractavit. De tollendo § 10 impietatis nomine dixi vol. I p. 63.)

Ep. 86, 14 (13): Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non olivetum alteri ponit, quod vidi illum arborum trimum et quadrimum fastidiendi fructus aut de ponere. Sic codices (P, Ab, alii). Apparet post *m* excidisse non ante fastidiendi (olivetum ex arboribus constans iam trimis et quadrimis et iam fructum non fastidiendum ferentibus). [Erasmus: haud fastid.] Deinde quod editur autumno deponere, de autumno nihil dico, olivetum dico non *deponi*, sed *poni*. Ex aut de fit *auide*. Scribendum igitur: quod vidi illum arborum ... quadrimum *non* fastidiendi fructus *avide* ponere. Studium, quoniam ad fructum celeriter percipiendum spectabat, Seneca non sine lusu aviditatis nomine significavit.

Ep. 88, 7: Hoc me doce, quomodo patriam

amem, ... quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus navigem. Naufragus non navigat, nec Ulixes, a quo proxime nominato imago ducitur, ad Phæacum insulam navigans pervenit. Scribendum sine dubio *enatem*. (De § 25 (21) huius epistolæ dixi vol. I p. 76.)

Ep. 89, 4 emendavi vol. I p. 28. Superesse putabam in verbis, quæ eodem loco præcedunt, duplicem præterea faciendam emendationem.[1]) Sed priorem (Primum itaque, si videtur tibi, dicam, inter sapientiam et philosophiam quid intersit, ubi editur: sicut videtur, tibi dicam, B habet si ut, altera syllaba orta ex uidetur) nunc video Haasium præf. p. XXVII præcepisse. Restat, ut pro eo, quod scribitur et prava sententia et solœce: Hæc (philosophia) ostendit, quo illa (sapientia) pervenit, scribatur discrimine recte significato: Hæc *eo tendit*, quo illa pervenit.[2])

Ep. 90, 1 oratio sic interpungenda est: Quis dubitare, ..., potest, quin deorum immortalium munus sit, quod vivimus, philosophiæ, quod bene vivimus? Itaque tanto plus huic nos debere quam dis, quanto maius beneficium est bona vita quam vita, pro certo haberetur, nisi cet. Infra in hac epistola § 6 (5) hæc leguntur: Solon, qui Athenas æquo iure fundavit, inter septem

---

[1]) Utramque significavi eodem, quo tertiam, loco, ann. philol. Dan. vol. V p. 24 et 160. Utimur iam hinc duce codice Bambergensi (B) et inde ab ep. 90, 18 Argentoratensi priore (A.)

[2]) Quæ § 16 (15) de divisione naturalis partis philosophiæ dicuntur, adeo sunt confusa et perversa, ut sic a Seneca scribi potuisse, quamvis subtilioris decretorum formæ incurioso, non putem, sed quædam excidisse.

ævi sapientia notos. Neque verbum (perfecti temporis et per se positum) abesse potest neque ævi ferri aut in orationis formam includi (nam aliud est ævi sui). Scripserat Seneca: inter septem *fuit* sapientia notos. Ex FUIT factum est EUIT, deinde ævi. Tum § 17 (15), ubi Seneca facile et sine arte parari haberique dicit, quæ ad calorem frigusque vitandum necessaria sint, scribitur: Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quæ . . . in specum recesserunt? Si abdidisset ea natura, nihil homines iuvarent. Scribendum est *dedit.* Error ex geminato *a* natus est. § 18 (17) primum scribendum est: Tecta tegumentaque . . . et cibi, quæ (vulgo et quæ) nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant et gratuita, cet., deinde in proximo, ubi in codice optimo (B) scribitur: modus enim omnium prout necessitas erat, non addendum ex ceteris est postulabat (prout post. nec), sed detrahendum interpretamentum prout, ut relinquatur: modus enim omnium necessitas erat. (§ 26 [27] huius epistolæ bis emendavi vol. I p. 82 et 59.) Deinde § 28, ubi codices optimi (B et A) habent: quid in secundam numinum formam animæ perpetitæ, faciendum est: quid in secundam numinum formam animæ *receptæ.* Valde latet externa specie obvelatum, sententia manifestum est mendum in § 31 (32): Hæc inventa sunt, postquam sapientem invenire desivimus (B desimus). Quando igitur homines sapientem inveniebant? et quando desierunt? Non de sapientis inventione in superioribus dictum est, sed de aliarum rerum ab ipso inventione. Posidonius enim olim sapientes multa ad vitæ usum repperisse dixerat, postea se ab artibus abduxisse (§ 29 [30]). Itaque sententiæ aptissimum esset: postquam sapiens invenire desiit; sed quoniam hoc codicum vestigia excludunt, scribi videtur debere:

postquam sapientem invenire *desisse scimus.*[1]) Postremo § 39 in B, a quo vix putem dissentire A, sic scribitur: Licet itaque nunc concurrere parare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio pellens (B pelleris) vel iniuria. Addunt velit (itaque velit nunc); sed parum aptum licet velit, ineptum concurrere, nec omnino nisi uni infinitivo locus est, nec, quod iam alii viderunt, de parando, sed de reparando, quod perierit, agitur. Scribendum: licet itaque nunc *curet reparare.* E præcedenti *c* natum con.

De epist. 91, 11 (10) dixi vol. I p. 33, ignarus tum, occupatam esse ab Hauptio (II p. 15) emendationem. Idem etiam proximum (12) præripuit casuræ sunt pro casura exstant; sed in eadem paragrapho aliquid nobis reliquit. Nam in bonis codicibus (B A) sic scribitur: Omnes (urbes) hic exitus manet, sive interna vis flatusque præclusa violenti pondus, sub quo tenentur, excusserint, sive cet, Hauptius autem ita scribi iussit: sive interna vis flatus præclusa violenti pondus, sub quo tenetur, excusserit, in qua scriptura (ut prætereamu omissum non probabiliter que) intolerabiliter verba positu miscentur (vis flatus præclusa violenti), nec præclusa recte pro eo, quod est inclusa, ponitur. Duæ litteræ in codicum scriptura mutandæ sunt, manifesta erroris origine: sive interna vis flatusque præclusa *via tenti* pondus, sub quo tenentur (vis et flatus), excusserint. Aptissime flatus via et exitu præcluso tenti (intenti) dicuntur; facillime ex via tenti fieri poterat violenti.

---

[1]) § 33 revocandum est, quod Schweighæuserus ex utriusque optimi codicis scriptura (hoc utiles) effecit, in hoc utiles, contra codices restituendum, quod prudentes editores posuerant, videmus pro vidimus.

De ep. 92, 11 (10) dixi vol. I p. 68, de § 12 p. 103.[1]) Superest huius epistolæ locus difficillimus in § 28 (26), in quo Haasius transpositione nihil aliud effecit, nisi ut ea, quæ extra vitii contactum posita bene et necessario cohærerent, divelleret ac turbaret: Ratio ... in illis (dis) consummata est, in nobis consummabilis; sed ad desperationem nos (de ea consummanda) vitia nostra perducunt. Postquam Seneca proxime de virtute sola beatam vitam efficiente ita disputavit, ut contra Epicureos et voluptatis ad virtutem adiunctionem diceret, redit ad id, quod § 5 et 6 posuerat, eos, qui ἀοχλησίαν ad virtutem adiungi postularent, ferri utcumque posse. Itaque ille alter, qui subito nunc obiicitur, philosophus et vir honestus illius generis et sectæ est. De hoc igitur sic Seneca scripsit, nisi fallor, si non usquequaque, tamen universa forma et sententia: Nam ille alter *ferundus* (codd. et edd. secundus) est ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnunc et incertum est. Desiderat (sic edd. superiores inde ab Erasm. II; desideret vix ita ferri potest, ut permittatur

[1]) De § 1 (non refertur. sed ... refert) dicendum non est, etsi idem error (perferat pro referat) in ep. 95, 45 iteratus est a Fickerto et Haasio (non tamen refertur ... perfert), nec de loco sanissimo in § 4 ab Haasio lacunæ nota maculato. („Si sine his rebus vita beata non est, quod ad eam aliquid conferunt, in iis posita erit et ab iis pendebit".) Ne § 23 (21) quidem restitutum a Mureto qui labi cœpit pro qui illa cœpit ullam habebit apud intelligentes dubitationem. Sed revolvor subito eo, quo mihi interdixeram ne devenirem, ad aliorum inventa et errores. Itaque finis huius egressionis sit, ut admirer in § 26 (25) scripturam hanc optimorum codicum: stans non potest (virtus) mitti (ex certamine, dimitti): aut vincatur oportet aut vincat tentari potuisse.

hoc quodammodo et feratur) oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem et non fœdum aspectum corporis et habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. *Opera* (codd. spatium per hanc) potest non pœnitenda agitare. Ut imperfecto viro huic (B et alii agitavit imperfecto, de A tacetur) malitiæ vis quædam inest, quia animum habet mobilem ad prava; illa *altera ardens* malitia (B et alii illa ait arens malitia; de A tacetur; vulgo e „codice Siculo" Mureti illum agit hærens mal.) et *exagitata* (codd. et ea agitata) abest. (In margine codicis B et inde in ceteris additur de bono, quod cum Fickertus recte excluderet, Haasius prorsus perverse etiam abest damnavit, ne ad opposita quidem inest ... abest attendens.) Postremo § 34 (31) e B (ex barba capillosque tonsa) scribendum est: sed ut ex barba *capilloque* detonsa negligimus, et in confinio § 34 et 35 (32): Utrum proiectum aves differant an consumatur canibus data præda marinis, quid ad illum, qui nullus *est?* Tunc quoque cet. (B, e quo reliqua loci forma restituta est: nullus sed tunc.)

Ep. 93, 7 (6): Ætas inter externa est; quamdiu sim, alienum est, quamdiu vero ut sim, meum est. Sic codices fide aliqua digni; Fickertus et Haasius ex interpolatissimis quibusdam: quamdiu vero vir sim. Manifestum est in altero membro, ubi agitur de re nihil a temporis spatio pendente, pravum esse quamdiu. Nec de eo nunc quæritur, quod viri nomine significatur. Scribendum est: Quamdiu sim, alienum est; *vere* ut sim, meum est (ut, quemadmodum statim subiicitur, agam vitam, non prætervehar). Contraria sunt quamdiu et vere.

De ep. 94, 2 dixi vol. I p. 39. De restituenda eodem loco Mureti et reliquorum ante Fickertum scriptura:

at (pro ad) illam non (aut *nulla*) habentem præcepta (ubi negatio in codd. omittitur) nihil opus est dicere. Sed mire relinquitur ab omnibus (præter scribam codicis Pal. 3) præcepit pro præcipit. Nihil hic loci habet perfecti usus de re fieri solita. Quod dixi emendatt. Livv. p. 354 de commutatis sæpissime a scribis præsenti et perfecto in verbis a capio, facio, iacio compositis, si Fickertus et Haasius tenuissent, complures errores vitavissent, velut in quæst. nat. IV, 2, 19 (ubi restituendum recipit) et alibi. De § 7 (6) huius epistolæ dixi vol. I p. 104. § 34 oratio sic interpungenda est: Nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, et hæc ordinem sequuntur suum, unde (h. e., ex qua parte) apparet illa præcedere. Nulla argumenti conclusio est. § 38 in Posidonii oratione quod in codicibus bonis (B A) legitur: Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius quam lex cum prolegomene; Dic, quid me velis fecisse; non disco, sed pareo, quoniam necessario scribendum est cum prologo (nam prolegomene neque per se quicquam est neque ad cum accommodari potest), videndum est, ne fuerit: quam lex cum prologo. *Domine*, dic, quid cet., syllaba autem do hausta sit præcedente go § 64 de Pompeio scribendum est: modo ad *colligandos* (non colligendos) piratas ac maria pacanda vadebat.

Ep. 95, 23: Innumerabiles esse morbos non miraberis: coquos numera. Effectus prave ponitur ante experimentum, e quo effectus promittitur. Ex iis, quæ ad ep. 42, 4 dixi, facile apparet lenissima mutatione scribendum esse: Innumerabiles esse morbos non *mirari vis*? (hoc est, mirari desinere vis?) coquos numera![1]) § 36 mira et inepta interiicitur interrogatio

[1]) § 29 non immerito offendit remediabiles adiectivum, quoniam *remediari*, *remediatio*, *remediator* non ante Tertullianum, Macro-

(Unde ista ... ingenia?), ad quam nihil respondetur. Scribendum est: ita quidam ... honesta complexi sunt, cum primum *audierunt*. Ista (codex optimus et alius a prima manu audire unde ista, ceteri audiere unde ista) tam rapacia virtutis ingenia vel (h. e. etiam) ex se fertilia (sunt); at illis aut hebetibus et obtusis . . . robigo animorum effricanda est. § 37 scribi oportet: Ceterum *et* (v. ut) illos in bonum pronos citius *educet* (v. educit) ad summa, et hos imbecilliores adiuvabit ..., qui illis philosophiæ placita tradiderit. § 56 recte Hauptius (II p. 16) si addidit (si se sciunt, nihil deest); sed prava sententia et disputationi contraria manet, nisi scripseris: omnes istæ artes, si se *nesciunt*, nihil deest. Iis non opus est scientia sui; „virtus et aliorum scientia est et sui". (De § 5 dictum est Emendd. Livv. p. 548 n., de § 61 vol. I p. 70.)[1])

Ep. 98, 10: Tam necesse est perire quam perdere, et hoc ipsum, si intelligimus, solatium est æquo animo perdere quod perdendum est. Mirum solatium perdendi æquo animo perdere, id est, solatio non egere. Codices boni perdere pereundum

---

bium, Hieronymum reperiuntur; et facile est *emendabiles* substituere, quo ipse Seneca alibi usus est; *inemendabilis* legitur ep. 97, 10. de ira III, 41, 4 et apud Quintilianum. Sed *irremediabilem* factionem Mæcenas dixit, a Seneca ideo reprehensus ep. 114, 5, et Plinius maior. Cfr., quæ de ipso verbo dixi ad Cæs. bell. civ. I, 81.

[1]) Ep. 97, 10 (9) quod et sententia et oratio postulat, Erasmusque et Muretus, post alii ediderunt: non pronum iter est tantum ad vitia, sed præceps, inest aperte in optimorum codd. scriptura non prænuntius tantum. Barbare dicitur: pronum est mihi ad vitia, magis: pronum mihi ad vitia. De revocando § 15 (13) possit admonui in præfat. ad Livii a me editi vol. II, 2 p. 6.

est (omisso quod). Apparet iterum utrumque verbum coniungendum esse. . Scribendum recta sententia: et hoc ipsum, si intelligimus, solatium est (quod non solum perdere, sed perire necesse est, ut, cum hoc evenerit, nulla re opus futurum sit). Æquo animo *perde*; pereundum est.

(De ep. 99, 26 (23) dixi vol. I p. 76.)

Ep. 100, 5 (de Fabiani Papirii scriptis): Videbimus (h. e., non nunc quærimus: vid. quæ dixi ad epist. 75, 5), quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis polituræ; cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Miror hoc tulisse Muretum, Lipsium, Gronovium. Nullæ orationis sunt angustiæ, quæ vitatæ et neglectæ a Fabiano dici possint, nedum inanes. Seneca, si defuerit aliquid Fabiani orationi novitii ornatus, rursus nullas in ea repertum iri *argutias* inanes affirmat. § 8 (7) cum Fickerto retinendam puto codicum scripturam: sed totum corpus, videris, quam sit comptum: honestum est, ut videris in alloquendo eodem modo dictum putetur, quo de se Seneca videbimus dicit, et aliquid differendum aut omittendum significet, usu non longe ab illo distanti, quo tu videris antiquiores dicunt aut post videro; itaque hæc efficitur sententia: Sed totum corpus ne quæsiveris nunc quam sit comptum: honestum est; nam illud quam sit comptum, videris interiicitur sententiæ principali. Tum quod scribitur: non habet oratio eius, sed debet dignitatem, Haasius recte non tulit debet, e quo sensus effici nequit; sed ne *decere* quidem *dignitatem* (ipsius dicentis) mihi aptum videtur. Fuitne: sed *dabit* (bonos mores docendo)? [Et video idem Lipsio in mentem venisse (a Fickerto omissum) et ab Hauptio (I, 10) probatum esse.]

Ep. 101, 8 sententiæ sic separandæ sunt et sic scribendum: Nihil est miserius dubitatione venientium (*verentium* Grut.), quorsus evadant, quantum sit illud, quod

restat, aut quale. Collecta mens explicabili formidine agitatur (hoc est: „Mens, quæ se collegit ex ista dubitatione et instabili quæstione, si formidat, explicabili tamen formidine et quæ exitum habeat, agitatur). Vulgo plene post evadant interpungunt, illis quantum sit cet. ad sequentia tractis. Itaque contra codices (B, Guelf., Pinciani omnes) in editionibus scribitur inexplicabili; deinde ad hoc a recentioribus accommodatur non collecta, incollecta, contracta.

Ep. 102, 10: Ad summam dicite nobis, utrum laudantis an laudati bonum sit (laus et claritas). Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos honesta actio est; ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum. Sole clarius est, prioribus verbis alteram dilemmatis partem absolvi: Si *laudati* bonum esse dicitis (ad quem nihil pervenit ex eo, quod alter bene agit honesta laudans). Id mutatum est, quod in interrogatione alius ordo est (laudantis an laudati). (§ 21 nullos . . . nisi communes cum deo terminos, quod sententia postulat, iam codices quidam recentiores. Nulli sunt termini communes per se.) Sequuntur § 27 et 28 hæc: Quid ista (corpus et quæ ei adiuncta sunt) sic diligis quasi tua? Istis opertus es. Veniet, qui te revellat, dies (sic Haasius e B; ceteri revelet) et ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. (Pono iam deinceps scripturam codicum B et A.) Huic nunc quoque tu quantum potes subvoluptari quæ nisi quæ necessarisque (A necessariisque) cohærebit alienus iam hinc altius aliquid . . . meditare. In his subesse: voluptatique, nisi quæ necessariis quoque cohærebit, vidit L. Ianus, quem Fickertus et Haasius sequuntur. Sed cetera reliquerunt, qualia vulgo

(e cod. Pal. 2 similibusve) edebantur: Hinc . . . subvola, corrupta et a bonorum codicum vestigiis detorta, e quibns verum facile eruitur. Scribendum est: *Huc* (in hunc excelsum locum et hanc libertatem) nunc quoque tu, quantum potes, *subi*, voluptatique ... aliennus iam hinc cet. Eius, qui etiamnunc corporis onere premitur et difficilem clivum ascendit, est subire, non subvolare. Una littera periit ex subi. Extrema epistola (30) hæc leguntur: Quidni non timeat, qui mori sperat, si is quoque, qui animum tamdiu indicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo, solutum statim spargi, id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit? Ei, qui corpore dissoluto animum statim spargi putat, non potest contrarius poni, tanquam minus mortis metui obnoxius, is, qui mori sperat. Utrique mors proposita est; agitur de statu post mortem. Nec *mori spero* Seneca dixisse videtur. Codex B (et edd. vett.): qui mori sperat se quoque qui, alii: m. sp. sed quoque quia, ut lacuna appareat. Ea saltem uno vocabulo plus hausit; nam ad hanc formam Seneca scripserat: Quidni non timeat, qui *morti* sperat se [*superfuturum*, *si is*] quoque, qui cet.

Ep. 103, 1 codices optimi (B A) hæc scripta habent: Paries sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti; ab homine homini cotidianum periculum. Pincianus et plerique editores: Rari sunt (peius Haasius existunt) casus cet. Puto fuisse: Rari *est* casus, etiamsi *gravis*, naufragium facere, hoc est, quod raro accidat. Sed illud certius et maioris ad sententiam momenti, § 4, ubi sic in codicibus bonis (B A) scribitur: Non arietant inter se nisi in (B nisui) eodem ambulantes quia autem ipsam philosophiam non debebis iactare: multis fuit periculi causa insolenter tractata et contuma-

citer, scribendum esse manifesta emendatione: Non arietant inter se nisi in *eadem* ambulantes *via. Ac tamen* ipsam philosophiam non debebis iactare, cet. (Infeliciter Haasius præf. p. XXVII.)

Ep. 104, 11 postquam Seneca tam ineptum dixit esse propter amicos amissos flere, quam quod arboribus amœnis et domum ornantibus folia deciderent, sic pergit: Quicquid te delectat, æque vide ut videres dum vireret uter. Alium alio die casus excutiet. Sic codex optimus. Extrema corruptæ partis recte restituit Haasius: dum virent, ntere, nisi quod viret scribendum erat. In superioribus perspicue subest: Æque *fide*, ut *fideres*; sed excidit vocabulum comparationem continens. Puto fuisse: ut *virenti folio* fideres. A vir ad fid (vid) transiliit oculus. Nisi fuit tantum *folio.* Mox § 12 (13) in codicum, etiam optimi, scriptura misces pro misceas nuper reposita subesse *misce* (si sapis, alterum alteri *misce*), pudet pæne monere. Sed quæ præcedunt, ut ante Fickertum signabantur, interrogative efferenda sunt cum exhortatione: Horum nihil cogitabis ...? Tum § 14, ubi codices et editiones hæc præbent: Ceterum inconstantiam mentis, quæ maxime ægra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa iactatio, neque, si de sententia quæras, inconstantia mentis ægra est, sed morbus, neque aut asyndeton (ægra est, lacessit), in sententia præsertim relativa interposita, ferri potest aut lacessit obiecto carens. Facilis est et certa emendatio: quæ maxime *ægros* lacessit. In loco huius epistolæ de Socrate (§ 27), ut ad verborum emendationem perveniri possit, primum sententiæ recte separandæ sunt. Hæc enim primam partem explent et absolvunt: Si tamen exemplum desideratis, accipite Socraten, perpessicium senem, per omnia aspera iactatum, invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domestica

onera faciebant, et laboribus, quos militares quoque pertulit. Hic necessario insistitur, nec potest nova sententia relativa adiungi, nedum in hac partitione paupertatis domesticis oneribus aggravatæ et laborum militia auctorum rediri in altero membro ad domestica. Novum sumitur initium: Quibus ille domi exercitus est (hoc in codd. excidit), sive uxorem eius (latet sub eius verbum: sive uxorem *meminimus* aut *spectes* aut simile), moribus feram, lingua petulantem, sive liberos indociles et matri quam patri similiores? Huic de domesticis interrogationi et exclamationi respondent hæc de vita extra domum: *Foris vero* aut in bello fuit aut in tyrannide aut cet. Codices habent: similiores si vere aut. Excidit foris (for) post ores, relicto si (is).

Ep. 105, 3 sic scribitur in B: Spem improborum vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim etiam pars in notarium sunt sic raro invidiam effugies, si te non ingesseris oculis cet. Atque sic raro etiam in ceteris codicibus est; pro illis pars in notarium fere substituitur in codicibus interpolatis, quos editiones sequuntur, si parum nota; tum post concupiscuntur enim interponitur insignia, nulla sententia. Haasii conatum omitto. Constituto primum, novam sententiam incipere ab his: Invidiam effugies cet., quæ respondeat superioribus illis: Spem improborum vitabis, ex illis vestigiis efficitur facile et perspicue: Concupiscuntur enim etiam *parva*, si *notabilia* sunt, *si rara*. Invidiam cet.

Ep. 106, 1 et 2: Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem ei, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei; scis enim cet. Non rescribitur quæsito, sed de quæsito. Scrib.

igitur: quare non protinus rescriberem? *Id*, de quo quærebas, veniebat i. c. o. m. Semel scripto *d* (ide), corrigendo natum est ei (eide). Extrema epistola (11) editur: Non faciunt bonos ista, sed doctos; apertior res est sapere, immo simplicior; paucis est ad mentem bonam uti litteris. Sed neque *est uti* Seneca dixit, ut esset *licet uti*, neque recta sententia efficitur, sive de paucis litteris interpretamur sive (dativo casu) de paucis hominibus. Codex B habet faucis, sub quo verum latet, quod hoc. ut opinor, fuit: *Vacui* est (eius, qui nihil negotii habet) ad mentem bonam uti litteris.

Ep. 107, 1 sic in codicibus scribitur partim omnibus partim optimo: Servi occupationes tuas occasionem fugæ putaverunt si amici deciperent habeant enim sane nomen quod illis noster e priori (sic B; ceteri et edd. noster Epicurus) imposuit et vocentur quo turpius non sint omnibus rebus tuis desunt illi qui et operam tuam conterebant et te aliis molestum esse credebant. Primum prava et inepta est condicionalis illa sententia si amici deciperent, etiamsi addas quid (quid, si am. deciperent), quoniam non maior calamitas vitata consolationis causa ponitur, sed hoc ipsum factum esse proxime significatur (desunt illi cet.), et omnino hic causæ angoris enumerantur, deinde ad eas considerandas transitur (Nihil horum insolitum cet.). Deinde Epicuri nomen, quod optimus codex removet, per se alienissimum est; neque enim is magis quam Zeno aut quivis alius ex antiquitate philosophus illis hominibus, qui Lucilium deceperant, amicorum nomen imposuerat; ne permiserat quidem, ut talibus imponeretur, amicitiæ fidelis severus iudex. Nec nostrum Epicurum Seneca appellaret. Extrema verba editores ipsi male separando obscurarunt et non intellecta corruperunt, nisi quod crede-

bant sane absurdum est. Totus locus, quem Haasius duplici lacunæ et mendi nota insignivit, sic scribendus est: Servi occupationes tuas occasionem fugæ putaverunt *sibi*; amici deceperunt (habeant enim sane nomen, quod illis noster *error* imposuit, et vocentur, quo turpius non sint) (hoc est, quo turpius sit, non esse eos, quod vocentur); omnibus rebus tuis desunt illi, qui et operam tuam conterebant et te aliis molestum esse *cogebant* (cum a te postularent, ut aliorum operam et auxilium sibi conciliares). (Quod Ianus posuit: aliis molestum reddebant, eodem spectat; sed non recte esse tollitur.) *Turpiter* (*turpius*) *non sum amicus* pro eo, quod est: turpe est me amicum non esse (quod genus attigi gr. Lat. § 398 b not. 4 ed. Germ.), ad Ciceronis usum paulo durius diceretur, hac præsertim negativa forma (cfr., quæ annotavi ad Cic. fin. IV, 63 p. 576); apud Senecam usitate dicitur, velut ep. 29, 7 (*honestius neglexissent*), de ira III, 14, 4, de vit. b. 17, 2, quemadmodum inde a Livio (I, 13, 3, et 50, 5 *bene crediderint, h. e., bene fecerint, quod crediderint*, VII, 40, 13, XXIV, 32, 1, XXVIII, 19, 3, XLII, 40, 10 *superbius*), Vergilio (Æn. II, 642 ɔ: *satis est nos vidisse*), Hor. Sat. I, 10, 34 (*insanius*), Ovidio (Trist. V, 6, 13 *turpiter*); cfr. Quintil. I, 10, 8 (*turpiter*), Tac. Ann. III, 34 (*male*), Hist. V, 23, Plin. Ep. II, 6, 7 (*turpius*). Paulo infra § 5 iam Muretus et Pincianus et nuper Haasius senserunt perverse interponi illam quasi generis definitionem: Deinceps, quæ multa et varia sunt, in nos diriguntur, subiecta partitione: quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, cet. Scribendum videtur: Quicquid dixeris, multis accidit; deincepsque multa et varia in nos diriguntur. Quæ pro que scripto natum est sunt.

Ep. 108, 31 codices (B et alii): id ita in ponti-

ficalibus libris et aliqui qui putant et Fenestellam. Videtur significari: id ita in pont. lib. et alii *argui* putant et Fenestella. Paulo post § 33 quod post Ennii versus: cui nemo civis neque hostis Quivit pro factis reddere operæ pretium in B et aliis scribitur: ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse, sed operam, manifestum est, deesse subiectum verbi significasse, deinde necessario de operæ nominis, quod in versu Ennii est, significatione agi. Quoniam autem ex orationis forma (non tantum auxilium, sed operam) apparet, non duas *operæ* significationes poni, relinquitur, ut *opera* idem dicatur significasse, quod aliud quoddam vocabulum apud non tantum omissum. Itaque opem hic nominatam fuisse manifestum est fuisseque, quod in Grammatico Latino minime mirum est, qui operæ pretium interpretaretur opis latæ pretium; cogimurque ita fere scribere: non tantum *opem* auxilium significasse, sed operam. Extrema epistola, § 38 (36), ubi est: Dixit illa Platon, dixit Zenon, dixit Chrysippus..et ingens agmen non tot ac talium, quæro, quid sit ingens agmen tot sive non tot, quot quattuor sint. Scribendum sine dubio: et ingens agmen non *totum* talium (sed etiam minoris præstantiæ et auctoritatis hominum). Cod. Guelf. totum ac talium.

Ep. 109, 4: Malus malo nocet; facit quoque peiorem, iram, metus incitando cet. Prave ponitur quoque et loco et quod nihil novi additur; itaque inde a Mureto ante Schweighæuserum omittebatur. Correctio mendi pervagati manifesta est: nocet facit*que* peiorem. In eadem epistola § 8 (7) scribitur in codicibus: Numquid armatus miles, quantum in aciem exituro satis est, uti amplius arma desiderat? Quod manifesto vitiosum est, uti, tollunt, nimis simpli-

citer. Scriptum erat: Numquid ... *ulla* amplius arma desiderat? Hausto altero *a* (ullamplius) ex ull factum uti. Sequitur § 9 (8), ut quidem in B et aliis scribitur: Et qui in summa motus est calore adiecto ut suum teneat. Hæc opponuntur superioribus his (8): In summum perducto calorem calefieri supervacuum est. Scribendum igitur est: *Ei*, qui in summo [*est calore*], *opus* est calore adiecto ut *summum* teneat. Proxime ad verum (ad veram sententiam prorsus) pervenerat Schweighæuserus (Et qui in summo est calore, illi opus e. c. a., ut summum teneat). Infra § 16 (14) codicum hæc est scriptura: Aiunt homines plus in alieno negotio videre initio hoc illis evenit, quos amor sui excæcat, cet. In his non subesse, quod vulgo editur: videre quam in suo; hoc illis, apparet; quid litteræ initio significarent, viderunt librarius recentissimi codicis Vaticani et Erasmus: *Vitio* hoc illis evenit, quos cet. Facillime auditur quam in suo. Postremo extrema epistola § 18 (16) nunc editur: Quid me poscis (B et fere ceteri posces) scientiam inutilem? Magna promisisti, exigua video. Quoniam nullam omnino Seneca a Lucilio scientiam poscit, sed Lucilius non præstari a Seneca promissa queritur, editores ante Fickertum doces scripserant, fortasse vere; sed potest etiam scriptum fuisse: Quid me *pascis scientia inutili*? (Et sic video scribi voluisse Pontanum, cuius notas paucissimi viderunt.)

Ep. 110. 5 in his: Nemo ausus est ad id, quo perturbabatur, accedere et naturam ac bonum timoris sui nosse, satis certum est mendosum esse bonum (nam neque bonum neque malum habet timor, et agitur de eo, quod contrarium est incertæ speciei et opinioni): nec dubium videtur, quin restituendum sit ac *modum* (veram mensuram). Deinde 14 editur: hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges,

hinc feminarum. Qui factum dicam, ut nemo viderit, saltem nemo dixerit, scribendum esse *conspicuos*? Quis unquam *perspicuum* pro altero sic positum legit?

Ep. 113, 23 (18) emendavi vol. I p. 77. Restat in § 30 (24) mendum, ubi in codicibus scribitur: qui...felicissimos...se iudicant, si multas (B simulatas) pro milite provincias obtinent; editur: per milites; debebat: *proprio* milite. Extrema epistola § 31 (25) litteras Schweighæuserus recte restituit, sed male verba interpunxit et enarravit, quæ sic scribenda sunt: Non est, quod spectes, quod sit iustæ rei præmium; maius *in iusto* est. (In ipso iusto, iustitia actionis, maius est præmium. Maius esse iniustæ rei præmium dicere quam iustæ Senecæ in mentem venire non potuit.)

Ep. 114, 2: Quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, cet. Ridiculum est uniuscuiusque actionem similem esse dicenti, hoc est, ipsi unicuique (sed tanquam a se diverso). Codices habent dicendi, quod frustra Fickertus enarrare conatus est. Littera geminanda est: actio *dicendis* similis est (materiæ et causæ generi). § 11 scrib. et *ex* hoc gratiam sperent.

Ep. 116, 8 (7) nullo prave interpungendi artificio vitari potest, quin scribendum sit: Scis, quare non *possimus* ista? Quia nos posse non credimus. Vulgo possumus, ipso Fickerto mirante.

Ep. 117, 26: Quid, si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Apertissime negatur ullam esse dubitationem, quin neu-

rum fiat. Itaque non video, qui possit non scribi: Quid enim dubii est, oro te, *quin* nec messem cet.

Ep. 118, 9 (nam de § 7 dixi vol. I p. 22) prave definitioni, quæ his verbis: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet absolvitur et a superiore hoc uno adiecto secundum naturam differt, copulative (et ita) adiunguntur, quæ ex ea efficiuntur. Sublato et, quod ex ultimis litteris verbi movet ortum est, scribendum: Ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum, nisi fuit: Ita (hoc adiecto) *tum* demum p. est cet. (De § 12, ubi Schweigh. et Fick. verum tenent, admonui ad Cic. fin. III, 3 p. 344. § 16 quoque mire erravit Haasius in re et verbis apertis.)

Ep. 119, 10 (11): Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coartare, hic ipse, quem circa naturam dicimus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. Neque quid sit *circa naturam aliquem dicere*, neque, si contra sermonis legem *esse* audimus, quid sit *esse circa naturam*, quisquam expediet. Sed naturam a B (et duobus aliis) prorsus abest scributurque quem circa dicimus, hoc est perspicue, duabus litteris transpositis: quem *circumcidimus* (et multis amputatis circumscripsimus). Idem verbum librariorum ignorantia obscuratum Ciceroni reddidi, Tuscul. I, 78; in libro V de fin. 39 in optimis, qui nunc supersunt, codicibus (B Erl.) pro eo substituitur circumdat, sed in deterioribus (e Pal. I stirpe aut facili coniectura) verum servatum est (§ 7 quæ post mentior sequuntur, non correctionem et maioris rei adiectionem habent, sed eius, quod dictum est, confirmationem. Itaque, si nihil est mendi, interrogative proferendum est mentior? Simplicius esset, quomodo Seneca scripsit 106, 5 et 118, 6: mentior, *nisi* quærit cet.)

Ep. 121, 4 (5): "Non desistam ... votis obstrepere. Quidni? cum maxima malorum optaverimus et ex gratulatione natum sit, quicquid adloquimur. Sic codices (aut alloquimur) et Haasius, sine sensu; perspicuum est enim, stultitiam votorum humanorum ex eo ostendi, quod, quæ nunc lugeamus et quibus liberari cupiamus, ex voto nobis acciderint et cum gratulatione accepta sint. Sed quod Fickertus substituit quicquid obloquimur, etiam pravius est; nihil enim aliud est nisi: quicquid contra (quos aut quod?) dicimus. Suspicor fuisse: quicquid *amolimur*. Nam lacrimamus nimis longe abit. Sequitur § 6 (7): Nemo ægre molitur artus suos; nemo in usu sui hæsit. Ad hoc edita protinus faciunt; cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Offendit me perfectum unum (hæsit) inter cetera præsentia; offendit sententia; neque enim ad hoc edita recte dicuntur, sed hoc (ut moliantur artus) faciunt. Scribendum: nemo in usu sui *hæsitat*; hoc edita protinus faciunt. Aliquanto infra § 24 in B p aliisque sic scribitur[1]): Primum hoc instrumentum illis (sic p; B et plerique illa) natura contulit ad permanendum in conciliationem et caritatem sui. Non poterant salva esse, nisi vellent. Nec non hoc per se (per se om. p.) profuturum erat, sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nulla deprendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Ridicule editur a plerisque in conciliatione et caritate sui. Quodnam enim hoc Seneca dicit instrumentum? Et quo instrumento opus est ad permanendum in conciliatione et

[1]) In codice enim p medio inserta sunt quædam folia, quibus continentur ep. 121, 11 ad 122 extr. simili, atque reliquæ, manu scriptæ.

caritate sui, quæ omnibus (etiam Stoicorum et Senecæ sententia) tam insita est, ut evelli nequeat? Haasius permanendum deleri iubens et in conciliationem retinens perversitatem auxit. Nimirum ipsa conciliatio sui, quod tota epistola explicatur, animalibus est instrumentum ad permanendum.[1]) Declaravi rem ad Cic. fin. III, 16 p. 362, dixique breviter, scribendum esse sublata præpositione, quæ ex littera *m* orta est: Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum, conciliationem et caritatem sui. Non poterant salva esse, nisi vellent (quæ voluntas est ipsa conciliatio sui). Nec hoc per se profuturum erat, sed sine hoc nulla res profuisset. In nullo deprendes cet Nam sed prorsus sententiæ (quæ continuatur et confirmatur) repugnat ortumque est ex ultima syllaba verbi profuisset.

Ep. 122, 16 (17) quod ante omnia faciendum erat, ut pro inepto verbo credo nec minus inepto adverbio crebro substitueretur subiectum verbi inquit et auctoris dicti, quod ponitur, nomen, Pincianus fecerat, qui Pedo scripsit; nisi in scriptura codicis B credendo aliud latet nomen, velut Veiento. Ipsum dictum hoc fortasse fuit: Vos, inquit, illum *ἐλλυχνιόβιον dicite*. (§ 18 revocandum esse, quod ante Fickertum edebatur: Quomodo cultu se ... distinguunt, quomodo elegantia cænarum ..., sic volunt separare etiam temporum dispositione, pro quo nunc dispositiones editur, vix opus est dici; si se audiri non posset ex superiore membro, scribendum esset separari.)

---

[1]) Omisso hoc barbare dicas, primum instrumentum tributum esse in caritate sui (das erste Mittel ist ihnen in der Selbstliebe gegeben). Cavendumne est, ne quis hac barbarie ad defensionem abutatur, oblitus pronominis?

Ep. 123, 3 (2): Necessarium est parvo adsuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus et instructis adnobus optantem prohibent et occurrent. Sic codices et boni (B et A) et mediocres malique, nisi quod ex his quidam adiebus. Vulnus intra hæc concluditur: locupletibus et instructis . . . occurrent. Nec instructus hoc loco absolute dici potest. Subest: et instructis *adversus optata prohibentes*, hoc est, adversus eos, qui optata prohibent (prohibere audent et conantur). Ordinem verborum, quo inter præpositionem et accusativum interponitur alius accusativus ab illo pendens, breviter attigi gr. Lat. § 469 n. 2 posito Liviano exemplo (I, 59, 4: adversus hostilia ausos); ad Cic. fin. III, 33 p. 401 addidi Ciceronianum (Philipp. II, 114: in regnum appetentem); addam ipsius Senecæ huic geminum, epist. 95, 29: inter minora peccantes. De ablativo interposito inter præpositionem et ablativum inde pendentem dixi iisdem gr. Latinæ et ad Cic. locis. Præpositionis alius cum suo casu interpositæ exemplum habet Livius, ab oratione paulo molestiore artificio structa non alienus, XXXVI, 23, 6 (adversus quattuor e partibus simul oppugnantem hostem) et alterum multo durius XXXI, 40, 9. Græcis et nobis, qui articulum habemus, hæc facilia et assueta. Sed in eadem ep. 123 plura emendanda supersunt, primum in § 10, ubi in oratione eorum, qui vitam voluptariam laudant, hæc leguntur in codicibus: Fluunt dies et irreparabilis vita decurrit: dubitamus quod iuvat sapere et ætati non semper voluptates recepturæ (sic B A; ceteri deceptura aut decerpturæ aut decerpere) interim, dum potest, dum poscit, ingerere frugalitatem eo mortem præcurre (sic B; ceteri præcurrere, plerique eo ut mortem præcurrere) et quicquid illa ablatura est, iam sibi interere (B A; ceteri plerique interire). Non

amicam habes cet. Recte superiores coniunxerant: dubitamus ... sapere et ... ingerere? Ridicule inde a Schweighæusero primum dubitamus solum sine sensu ponitur, tum: quid iuvat sapere et ... ingerere? cum manifesto sententiæ interitu; sic enim voluptarii interrogando dehortantur, ne voluptatibus indulgeatur. Initio hæsitavi nonnihil, utrum scribendum esset: Dubitamus, quod iuvat (et oblectat), *rapere* (ut est in codice aliquo recentissimo), an: d., quod *iuvet*, sapere (ita sapere, ut ea sapientia nos iuvet) et ... ingerere? sed præstat prius, quod hoc posterius non habet aptum obiectum verbi ingerere ætati n. s. v. recepturæ, contra rectum est: quod iuvat, ingerere æt. n. s. v. rec. Reliqua, non dubito, quin ad hanc formam ironice iubendi et irridendi redigenda sint: *Frugalitate ergo* mortem præcurre et, quicquid illa ablatura est, iam *tibi interverte.* Hoc enim propius et depravationi magis obvium quam interdice. (Frugalitate m. præcurrere iam Erasmus et editiones ante Schweighæuserum.) Tum § 12 in codice B sic scribitur: Idem possunt (hæ voces, quod Sirenum); abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a virtutibus et inter spem vitam miseram si turpis inludunt, proximeque in aliis (ut in Erlangensi: inter spem vitam misera nisi turpis inludunt). Scribendum videtur: et inter spem *et* vitam *miseras et turpis illudunt.* Etsi fuit, quum illidant cum dativo subesse putarem. Extrema denique epistola § 16, ubi nunc editur: Superstitio error infantis est (quod debebat esse puerilis), olim edebatur insanus est, in codicibus optimis scribitur: error insanandus est. Latet, opinor: *insaniæ vicinus* est.

Ep. 124, 4 codices (B et alii): Sed videlicet ratio isti rei præposita est illi quemadmodum debeat de vita (B a pr. manu debeat debita; editio

Menteliana, quæ sæpe ex optimis codicibus aliquid servat: debeat vita), quemadmodum de virtute, de honesto, sic et de bono maloque constitui; editur: præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum cet. Iure Haasius hæsit in his: ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat... constitui et in perversa abundantia vocum sic et. Mendum arguit etiam illi in codicibus (non solum B), e quo recte Haasius illa et simul constituit. Sed quod huius correctionis causa debeat tolli voluit, in eo ipsum verum latet. Neque enim vita universa recte ceteris, quæ enumerantur, contraria ponitur. Scribendum: Illa, quemadmodum de *beata* vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic et de bono maloque constituit. Notabile hoc est exemplum vocum conflatarum et alterius truncatæ (debeat). Sequuntur paulo post (§ 5), ubi docetur, sensibus bonum malumque iudicari non posse, hæc: Quid, si quis vellet non oculis, sed tactu minuta discernere? Subtilior adhuc acies nulla quam oculorum et intentior daret bonum malumque dinoscere. Iure Haasius daret ut mendosum notavit; sed notandum erat non minus nulla. Scribi debet: Subtilior adhuc acies *multo* quam oculorum et intentior (si quæ esset) *reformidaret* bonum malumque dinoscere. Saltem hæc sententia est. Deinde § 10 quod editur: Ergo nec in tenero, modo (*ac modo*?) coalescente corpusculo (bonum) est. Quidni non sit? non magis quam in semine. Hoc si dicas: Aliquod arboris ac sati bonum novimus; hoc non est in prima fronde cet. Corrupta esse illa: Hoc si dicas, plures senserunt; sed quod substituunt: Ut si dicas vel: hoc esse dicas, nihil proficitur. Non fingitur exemplum, sed, quod significatum breviter erat, explicatur demonstraturque. Adeo hic locus similis est duobus aliis, epist. 109, 6 (hoc scias:

detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit) et 117, 8 (hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest; qui sapit, sapiens est, qui sapiens est, sapit, cet.), ut omnibus tribus eodem modo scriptum fuisse putem: hoc ut scias, hoc autem loco sic: non magis quam in semine. Hoc *ut scias*, aliquod arboris ac sati bonum novimus; hoc non est in prima fronde cet. § 17 editur: Animalibus tantum, quod brevissimum est (tempus), in transcursu datum, præsens. Nihil in transcursu datum est, sed: Animalibus tantum, quod brevissimum est *et* in transcursu, datum, præsens. § 21 mire Haasius lapsus est, pravissima coniectura pervertens, quæ recte sic leguntur: Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, et quid animo tuo profutura sit. Dico: et exercet illum et acuit et utique aliquid acturum (ita ut, nisi honesta detur materia, prava conaturus sit) occupatione honesta tenet. (Hæc prima est utilitas.) Sed lapsus est Haasius, quod proxima sic scripta habebat: Prodest autem etiam, quod moratur ad prava properantem. (Hoc sæpius Seneca confirmat.) Sed illud dico: Nullo modo cet. Itaque propter sed hic demum veram utilitatem explicari putavit, superiorem negando removeri. Codex B et duo alii: quo moratur ad prava properante sed illum dico: N. m. Scripserat igitur Seneca: quod moratur ad prava *properantes*. *Et* illud dico: N. m. Additur hoc, non contrarium ponitur. (Ut extrema in Seneca primis et mediis similia essent, § 22, cum recte inde a Pinciano et Mureto scriberetur: vel effuderis (capillum) more Parthorum vel Germanorum (more) nodo vinxeris, Fickertus et Haasius revocarunt e codicibus modo vinxeris, ridicule variato nomine, omisso vocabulo ad rem necessario.)

Cap. V.

Columella. Plinius maior. Curtius. Quintilianus.

Absoluto scriptore, qui et olim multum sibi temporis et operæ vindicavit et nunc multas paginas explevit, commorabor paulisper in quattuor, qui, aut quod magis obiter eos attigi aut saltem minus novi effeci, brevius hic spatium occupabunt.

E **Columellæ** opere, cuius argumentum philologorum studia non facile allicit, tres tantum primos libros continuos legi ad formam sermonis animo comprehendendam (tertium festinanter), cetera pervolutavi, attendens, si quid ad vitam Romanam institutaque notabile occurreret. In duobus primis libris pauca quædam correxi, quæ ponam speciminis loco, si quem forte incitare possint ad totum opus, adhibita nova codicis Sangermanensis collatione, grammatica diligentia perlustrandum.

Lib. I procem. 24: Contemplatio vero cunctarum in ea disciplina partium quanto cuique contigit, ut et segetum arationumque perciperet usum et varias dissimillimasque terrarum species pernosceret? Scrib. *quoto* cuique, ut significetur, paucissimis contigisse.[1])

[1]) Cap. I, 6 agitur de discrepantia disciplinæ (et causis huius discrepantiæ), non de nescio quorum propter disciplinam discrepantia. Itaque certum est pravum esse, quod Schneiderus edidit: Quæcunque autem propter disciplinam ruris nostrorum temporum cum priscis discrepant, non deterrere debent a lectione discentem. Si confirmare possem, Columellæ quæcunque autem propter pro eo, quod est propter quæcunque autem, ponere licuisse, scriberem: Quæcunque autem propter *disciplina* ruris... *discrepat*, non deterrere debent cet. Certe ea est sententia. (*Quæcunque sunt autem, propter quæ disciplina?*)

Ibd. cap. 2, 5: Nec absint greges armentorum ceterorumque quadrupedum culta et dumeta pascentium. Culta depasci minime Columella vult, sed quæ coli nequeant, ut ea quoque utilitatem præbeant. Scripserat: *inculta* et dumeta. Excidit in post *m*.

Ibd. 3, 10: illa septena iugera ... maiores quæstus antiquis rettulere, quam nunc nobis præbent amplissima vetereta. Tanta quidem Curius Dentatus ... prospero ductu parta victoria, ... deferente populo præmii nomine quinquaginta soli iugera, supra consularem triumphalemque fortunam putavit esse (hoc præmium; pessime Schneiderus: putavit satis esse, Goesii auctoritatem incertam secutus). Codex Sangerm. Tantam quidem. Scribendum: ... vetereta. *M'*. quidem Curius Dentatus cet. Ex ta præcedentis vocis ultima syllaba et prænomine ortum est tantam.

Ibd. 4, 4: Hæc autem consequemur, si ... vati ... crediderimus dicenti ..., nec contenti tamen auctoritate vel priorum vel præsentium colonorum nostra prætermiserimus exempla novaque tentaverimus experimenta. Pro prætermiserimus Sang. promiserimus, ex quo fit: nec contenti tamen (hoc est: et tamen, non contenti) auctoritate ..., nostra *prompserimus* exempla novaque tentav. exp.

(De I, 4, 8 et II, 10, 27 dixi vol. I p. 90 n.)

Ibd. 5, 6: tum etiam nantium serpentiumque pestes, hiberna destituta uligine, cœno et fermentata colluvie vere rratas emittit, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi. Hæc et verborum ordo et sententia male habere ostendit et veteres editiones, a quibus codex Sangermanensis in una tantum voce (nantium pro natricinm) dissentire videtur. Ex

earum scriptura leniter adiuta hæc efficitur melior forma: tum etiam nantinm serpentiumque pestis (sic edd. vett.), hiberna destituta uligine [cœno] et fermentata, *colluvies* venenatas (sic edd. vett.) emittit, ex quibus cet. Nantium serpentiumque reliquiæ uligine destitutæ, æstate fermentatæ, colluvies venenatas efficere dicuntur. *Colluvies* plurali numero Columella dixit, ut *eluvies* Curtius. Cœno ad uligine adscriptum videtur. Eodem capite § 8 afferunt pro afferant scribendum esse tam est apertum, ut vix annotari debeat.

Ibd. 6, 15: Possunt etiam defossa frnmenta servari. Edd. vett. et cod. Sangerm. possit et servare. Significant: *Possis* etiam d. fr. servare. In eodem secundæ coniunctivi personæ usu erratur II, 10, 3, pro reponas, quod cod. Sang. et edd. vett. habent, substituto reponis. [Possis Schneiderus in not.]

Ibd. 8, 4: Potest etiam illitteratus, dummodo tenacissimæ sit memoriæ, rem satis commode administrare. Miror superlativum. Sed sit cod. Sang. et vett. edd. omittunt. Scribendum igitur: Dummodo *tenacis sit* memoriæ. Geminatæ (*me*) et conflatæ litteræ sunt, una omissa.

Lib. II, 1, 5: Asseverat Tremellius intacta et silvestria loca, cnm primum cœperint cultum exuberare, mox deinde non ita respondere labori colonorum. Scribi oportet: . . . cum primum *ceperint* cultum, exnberare, mox deinde cet.

Ibd. 2, 13: filicis (pernicies est) frequens exstirpatio, quæ vel aratro fieri potest, quoniam intra biennium sæpius convulsæ moritnr. Rectius litteræ dividendæ: *convulsa emoritur.* Infra § 19, postqnam de terra pingui, exili, mediocri distinguenda experimento dictum est, hæc in editionibus subiiciuntur:

Quamquam ista, quæ nunc rettuli, non tam vera possunt videri, quam si sit pullula terra, quæ melius proventu frugum approbatur, in quibus illa quam si sit pullula omnino sensu carent. Sed in Sang. est tantum quam pulila (omisso si sit), unde facile efficitur verum: Quamquam ista ... non tam vera possunt videri quam *subtilia (supt.)*, terra*que* melius proventu frugum approbatur. Eodem capite § 26 hæc leguntur: Nunquam stimulo lacessat iuvencum, quod retrectantem calcitrosumque eum reddit. Non aptum participium. Codex Sang. iuvencum quæ rescæ tratum, edd. vett. iuvencumque reste tractum. Subest: N. st. l. iuvencum, *quæ res præfractum* calcitrosumque eum reddit. De voce vid. lex.

Ibd. 4, 10, ubi Schneiderus Goesium secutus transpositione intolerabilem hunc verborum ordinem effecit: Sed tali agro in arando, addenda erat potius præpositio, quæ præcedente littera *m* intercepta est: Ac totidem operis, quot uliginosi campi, excolitur iugerum *in* tali agro. Sed in arando cet.

Ibd. 9, 18 editur: Ea cum spicas ediderunt, ... manu carpuntur et, ... cum adsiccata fuerint, reconduntur, mendum illud, quod sæpe sustuli, redarguente eadem, quam aliquoties notavi, inconstantia; (cfr. ad Senec. quæstt. nat. IV, 2, 22). Codices (Sang. et Politiani) recte *adsiccuerunt*, quo verbo etiam alibi Columella usus est. Cap. 20, 2 (si vero procellæ...incesserint) verum e codice Politiani annotatur pravo loco, et scribitur tribus versibus post: cum ... colorem traxerunt. III, 3, 4 item siletur in his: sed et si forte adoleverint, negligenter colunt, sed VII, 4, 4, ubi editur: cum bimatum expleverint, enecantur,

vett. edd. recte expleverunt. Alia non pauca reperiet, qui ceteros libros pervestigabit.

Ibd. 12, 4: Lentis sesquimodius totidem operis, occatur una, sarritur duabus, runcatur una, vellitur una. Sic codd. Sang. et Politiani; editiones vett. habent operas; addunt recentiores desiderat post operas; necessario præterea addi debebat bubulcorum, ut hæ operæ certi generis a ceteris separarentur. Sed potius ad eam formam, qua et supra et infra sæpius Columella utitur, scribendum est: totidem operis *obruitur*, occatur una cet., ut alterum verbum alteri nocuisse putetur.

Ibd. 16, 3: ... si macies terræ postulat; nam et in densa et resoluta humo quamvis exili pratum fieri potest, cum facultas irrigandi datur. Longe hinc remota densa humus, nec *in* resoluta humo fit pratum. Cod. Sang.: Nam et inde et resoluta. Scribi debet: Nam et inde (e macra terra), resoluta humo quamvis exili, pratum fieri potest, cet.

Lib. III, 1, 4: Neque est unum stirpis eius genus, quodque præcipuum est ex omnibus, non facile dictu est. Scrib. præcipuum *sit*.

Ibd. 6, 2: si etiam nepotum fructu gravida est (vitis). Cod. Sang. si etiam nunc totum fructuum gravida est. Opinor: si etiam *novellorum* fructuum gravida est.

Ibd. 9, 9 et 10, 1: Nunc illud proprie specialiter (scr. proprie *et* spec.), ut non solum ex fecundissima vite, sed etiam e vitis parte feracissima semina eligantur. Feracissima autem semina sunt, non, ut veteres auctores tradiderunt, extrema pars eius, quod caput vitis appellant cet. Cod. Sang. pars est, non pars eius. Additamento sublato scribendum est: Feracis-

sima autem non, ut v. a. tradiderunt, extrema pars est, quod cet.[1])

Addam in ipso ultimi libri (XII) exitu, cap. 59 extr., duorum locorum correctionem. Nam primum sic scribitur: Clausulam (præcedit vox *m* littera terminata) peracti operis mei, P. Silvine, non alienum puto indicem lecturis, si modo fuerint, qui dignentur ista cognoscere, nihil dubitasse me cet. Scripserat Columella: *In clausula* peracti operis mei ... non alienum puto, *si* indicem lecturis cet. Deinde sine sensu editur: Nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam; nam etiam, quicunque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia. Edd. vett et Sang. om. dedit (edd. vett. naturam). Rectum est: Nec tamen *capit* natura cunctarum rerum prudentiam (χωρεῖ, capax eius est). [Iam Schneiderus.]

Plinii maioris legeram initio præter præfationem librum secundum, tertium, quartum, septimum, tricesimum tertium et quartum, ex ceteris locos cum historiæ institutorumque et morum cognitione coniunctos, a reliquis partibus rerum genere a mea cognitione intelligentiaque remotarum deterritus; sed legeram celeriter et carens tum certis subsidiis ad quicquam in corruptis aut dubiis, quæ plurima occurrebant, tentandum; nam ne Silligii quidem maior editio tum prodierat. Deinde a. 1856, excitatus

[1]) III, 10, 4 legitur in edd. prave (vid. exc. III ad Cic. fin. p. 808 sqq.) nec importuna quidem parte deficit, e Goes. et Sang. annotatur ne imp. quidem. XII præf. 8 editur: Itaque nec villici quidem, sed e cod. Sang. profertur ne vill. qu. (et ex ed. Brusch.). Sunt alii in interiecto spatio eiusdem generis errores, acutula defensione digni.

fama foliorum palimpsestorum, particulas libri XI, XII, XIII, ad quas ea pertinebant, et proximas cohærentes paulo curiosius perlegi, ut, quid inde ad textum constituendum efficeretur, cognoscerem. Ex iis, quæ aut antea aut tum annotavi, pauca et parva, quæ Iani et (usque ad libr. XXXI) Detlefsenii exemplis comparatis supersunt non occupata, ponam; aliorum libros in re exigua perscrutari operæ pretium visum non est

Lib. II, 19 et 20 (paragraphos minores in margine notatas significo): Iovem quidem aut Mercurium aliterve alios inter se vocari et esse cælestem nomenclaturam, quis non ... fateatur irridendum? Agere curam rerum humanarum illud, quicquid est summum, anne tam tristi atque multiplici ministerio non pollui credamus dubitemusne? Vix prope est iudicare, utrum magis conducat generi humano, quando cet. Sic apud Silligium recte sententiæ dirimuntur. Pro corrupto illo vix prope est Detlefsenius posuit: vix profecto est, adverbiis inter se pugnantibus, ne alia obiiciam. Scribendum est: Vix *potest iudicari*, utrum cet. (De § 224 dixi vol. I p. 147.)

Lib. V, 74: plurimum tamen (in urbibus Decapolitanæ regionis numerant) Damascum epoto riguis amne Chrysorrhoa fertilem, Philadelphiam, cet. Sic Ianus (et Detlefsenius); codices: etopoto riguis amne. Residet mendum in riguis, pro quo scribendum est *rivis*, ut significetur fertilitatem nasci ex amne Chrysorrhoa ita rivis (canalibus) per agros diviso, ut nihil ipsi aquæ restet.

Ibd. 129: Pamphylium mare ignobiles insulas habet, Cilicium ex quinque maximis Cyprum ad ortum occasumque Ciliciæ ac Syriæ obiectam. Nulla erat ex ceteris magna, nedum maxima; et quid est: ex maximis habet Cyprum? Scriptum fuerat: ex

quinque *maximam* Cyprum; adiectivum errore tractum ad ex quinque est.

Lib. VII, 116: Sed quo te, M. Tulli, ... maxime excellentem insigni prædicem? quo potius quam universi populi illius gentis amplissimo testimonio, e tota vita tua consulatus tantum operibus electis? Ridicule post populi addi tanquam maius et proprium: illius gentis apparet. Scrib. populi illius *vigentis* (libertate et imperio, non, ut nunc, languescentis). (Detlefsenius sciscentis, recte participium subesse ratus, sed infelix delectu.)

Lib. XI, 69: Vita his (apibus) longissima, ut prospere inimica ac fortuita cedant, septenis annis. Universa alvos numquam ultra decem annos durasse proditur. Sic distinxit Detlefsenius; superiores annis universa. Alvos cet. Eo magis sequi debebat scripturam codicis palimpsesti: *Universas* alvos (quæ contrariæ ponuntur singulis apibus). Sed simul scribi debet: Vita his longissima ... *septeni anni.*

Ibd. 90: Homini icto (a scorpione) putatur esse remedio ipsorum cinis potus in vino. Magnam adversitatem oleo mersis et stellionibus putant esse, innocuis duntaxat iis, qui et ipsi carent sanguine, lacertarum figura, atque scorpiones in totum nulli nocere, quibus non sit sanguis. Ridiculum hoc totum, quod unum verba significare possunt, de scorpionibus tum, cum oleo mersi sint, stellionum inimicis, et de stellionibus quibusdam innocuis, quoniam omnino hic de stellionibus per se non agitur. Id dici, quibus scorpiones non noceant, apparet perspicue ex postremis verbis. Scripserat Plinius: Homini icto putatur esse remedio ipsorum cinis potus in vino, *magna adversitate.* Oleo mersis et stellionibus putant esse *innocuos*, duntaxat iis, qui et ipsi carent

sanguine, ..., atque scorpiones in totum *nullis* nocere, quibus non sit sanguis. Ablativus ille magna adv. huius ætatis, Plinii maxime et Taciti, more ponitur epiphonematis et iudicii loco: „quæ magna est adversitas“ (cinerem ipsius scorpionis mederi ictui eius); vid. XXXVI, 114 (*inaudito etiam postea genere luxuriæ*), XXXV, 80 (*memorabili præcepto, nocere sæpe nimiam diligentiam*), XIII, 100 (*magno errore eorum* cet.), aliaque, quæ Silligius ad XXXIV, 92 collegit, Tacit. hist. I, 1 (*rara temporum felicitate*), ann. XII, 17 (*magna gloria exercitus Romani*). Deflexit autem huc ablativus a modo rei actæ significando. [Nullis pro nulli proposuerat Dalecampius.]

Ibd. 223 e cod. palimpsesto scribendum: Profluvium eius (sanguinis) uni fit in *maribus* (pro naribus) homini, aliis nare alterutra vel utraque, quibusdam per inferna cet. Non hoc dicit Plinius, uni homini naribus (non: *in* naribus) sanguinem profluere (nam inepte adderetur: quibusdam per inferna), sed in uno genere humano accidere idem in maribus, quod alioquin tantum in feminis. Ad orationis formam conferenda hæc § 232: Mammas homo solus e maribus habet.

Ibd. 283, 284: Homini non utique septumo (die) letalis inedia; durasse et ultra undecimum plerosque certum est, mori esuriendi semper inexplebili aviditate. Uni animalium homini quædam rursus exiguo gustu famem ac sitim sedant conservantque vires, ut butyrum cet. Sic Detlefsenius verba distinxit; alii: certum est mori, esuriendi ... aviditate uni animalium homini. Quædam cet. In neutra distinctione aut sententia aut constructio constat, manifestissimumque est primam sententiam finiri his: durasse et ultra und. pl. certum est. Subiicitur aliquid hominis unius proprium et alterum contrarium. Id huiusmodi est: *Morbus* esuriendi

semper inexplebili aviditate uni animalium homini; quædam rursus cet. Cod. palimps. pro mori tantum mor habet, duabus litteris evanidis. [Cod. Riccard. morbus.]

Lib. XII, 1: Animalium ... naturæ .. ita se habent. Restant neque ipsa anima carentia (quandoquidem nihil sine ea vivit) terra edita, ut inde eruta dicantur ac nullum sileatur rerum naturæ opus. Hoc vero nihil perversius: restant terra edita (τὰ φυτά), ut inde eruta (metalla et lapides) dicantur. Scr. *Restat ut* neque ipsa anima carentia, . . . terra edita *aut* inde eruta dicantur. [Restat ut in codd. legit Dalecampius.]

Ibd. 20: Rarum id (genus ebeni), quod melius, arboreum, iure et enodis materie nigri splendoris ac vel sine arte protinus iucundi. Sic cod. palimps., ceteri iure et nodi. Detlefsenius (nam ceteri longe discedunt): tereti et enodi materie. Scribendum erat: *puræ* et enodis *materiæ*, nigri splendoris cet.

Ibd. 22: Ficus ibi eximia pomo, se ipsa semper serens, vastis diffunditur ramis, cet. Cod. palimps. sui ipsa semper (h)eret uastis cet. Efficitur: sui ipsa semper *heres*, vastis cet., eodem sensu.

XIII, 24: censores edixisse, ne quis venderet unguenta. Palimps. censores reticuisse, ne. Videtur subesse: censores *vetuisse.*

Ibd. 86: in iis libris scripta erant philosophiæ Pythagoricæ (hæc ipsius Cassii Heminæ verba sunt); eosque combustos a Q. Petilio prætore, quia philosophiæ scripta essent. Vix puto Heminam in libris scripta fuisse dixisse, sed eo usu, quem Gellius imitatus est: in iis libris *scriptæ* erant philosophiæ, Pliniumque idem tenentem: quia philosophiæ *scriptæ* essent; et annotatur e palimpsesto scripta eessent.

Lib. XIV, 146: Torquato rara gloria, quando et hæc ars (multum bibendi) suis legibus constat, non labasse sermone, ..., matutinas obisse iniuria vigilias, cet. Sic palimpsestus; nam ceteri iniuria omittunt. Detlefsen obisse sine iniuria; debebat: matutinas obisse *in curia* vigilias, hoc est, mane in senatu affuisse. Contrarium errorem apud Cicer. pro Flacco 77 sustuli.

Lib. XXXIII, 20: unde (ex Cæpionis et Drusi inimicitiis) origo socialis belli et exitia rerum. Ne tunc quidem omnes senatores habuere cet. Non inde exitia, sed origo soc. belli et *exiti* rerum; nisi fuit: et *exiti. Verum* ne tunc quidem cet.

Ibd. 38 neque e deterioribus codicibus ei pro eum recipiendum est neque (quod Ianus fecit) lacunæ nota ponenda, sed sic oratio interpungenda: Quis primus donatus sit ea (corona civili), non inveni equidem; quis primus donaverit, a L. Pisone traditur: A. Postumius dictator, apud lacum Regillum castris Latinorum expugnatis, eum, cuius maxime opera oapta essent. Hanc coronam ex præda dedit item L. Lentulus cos. . . . librarum; Piso Frugi filium ex privata pecunia donavit cet. [Silligius idem viderat.]

Ibd. 67 in codice Bambergensi, omnium antiquissimo, sic scribitur: Aurum qui quærunt, ante omnia segutilum * * it; ita vocatur indicium. Alveus hic est harenæ qua lavatur, atque ex eo, quod resedit, coniectura capitur. Extrema verba sic Geertzius recte corrigere videtur: Alveus hic est arenæ, *quæ* lavatur, atque ex eo cet. Nam ego aliter tentaveram.

Ibd. 69: Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur; farinam apitascudem vocant. Sic B; ceteri apilascudem, apilascudunt,

similia. Scribendum: farinam *a pila* (hoc est, quæ a pila exit contusa) scudem vocant. (De *scudis* vocabulo me nihil affirmare non opus est dici.)

Ibd. 73: Mons fractus cadit ab sese longe fragore, qui concipi humana mente non possit, eque efflatu incredibili spectant victores ruinam naturæ. Frustra conantur enarrare, quid sit aut ex efflatu spectare (quod verba significant) aut ruina ex efflatu. Scribendum: fragore, qui concipi humana mente non possit, *æque* (sic iam aliquot codd.) efflatu incredibili; spectant victores ruinam naturæ (hoc est, efflatu æque incredibili, eo verborum ordine, quem breviter attigi emendatt. Liv. p. 271 et præf. Livii I, 2 p. XIII ad IX, 7, 3, sed multo copiosius persequi facile erat, si id nunc agerem. Cfr. Liv. I, 10, 5 factis vir magnificus, I, 53, 4 minime arte Romana, cet. Etiam Cicero de leg. agr. 1, 2 a maioribus nostris possessiones relictas et alia). (De § 100 admonitum est vol. I p. 70; sed sic iam Urlichs.)

Ibd. 121 sic oratio interpungenda: Sisaponensibus autem miniariis sua vena, harenæ sine argento. (Nam alibi argentum admixtum est, § 111.) Excoquitur auri modo.

Lib. XXXIV, 4 oratio sic interpungenda est: Utrumque (aurichalcum) a metallorum dominis appellatum, illud ab amico divi Augusti, hoc a coniuge. Velocis defectus Livianum quoque (ut Sallustianum „non longi ævi"); certe admodum exiguum invenitur.

Ibd. 108: Atque hæc omnia medici, quod pace eorum dixisse liceat, ignorant; paret nominibus; in tantum a conficiendis iis medicaminibus absunt, quod esse proprium medicinæ solebat. Sic B; ceteri pro paret habent pars maior et. Scribendum: *parent* nominibus (medici et ea

sequuntur, rem ipsam non tenentes); deinde aut recte iis, ortum ex conficiendis ultima syllaba geminata, omittitur in deterioribus codicibus, aut scribendum: a conficiendis *ii* medicaminibus absunt.

Q. Curtii de rebus Alexandri libros cum iterum inter a. 1830 et 1840 legerem, codicum generibus iam, si universam rem spectes, recte a Zumptio distinctis et æstimatis, non pauca correxi, quæ ab superioribus præcepta erant; alia postea, qui nuper in hoc scriptore elaborarunt, occupavere. Supersunt nec multa nec magna, quæ tamen nihil est, cur premam.[1]) Ac primum

Lib. III, c. 26 Z. (apud superiores c. 11, 4) sic editur: Iamque ipsi (Macedones) in medium Persarum undique circumfusi egregie se tuebantur; sed conferti cet. Codices se non habent. Nihil est in medium Persarum circumfusi; ea, quæ sequuntur, ad Persas pertinent. Notanda est igitur lacuna. Nam Curtius ad hanc fere formam scripserat: Iamque ipsi in medium Persarum [*penetrarant et ipsi regi Dareo appropinquabant, quem fortissimi Persarum*] undique circumfusi egregie tuebantur; sed cet.

Ibd. 33 (13, 3) audax suspicio promenda est. Narrat enim Curtius, cum Mardus quidam a præfecto Damasci litteras ad Alexandrum de proditione scriptas perferens captus ad Parmenionem ductus esset, Parmenionem, asservari Mardo iusso, litteras aperuisse et rem cognovisse: Itaque Mardum datis comitibus (Parmenio) ad proditorem remittit. Ille e manibus

---

[1]) Vogelianæ editionis alterum tantum volumen vidi. [Sero inter corrigenda folia typis descripta, quæ de IV, 41, V, 7 et 9, VII, 2, 12, 23, 35, VIII, 39, IX, 13 et 41 annotavi, præcepta esse in edit. Zumptiana minore altera a. 1864 cognovi. Miseram emendationes meas recentes C. G. Zumptio; sed quum is in edit. maiore tantum unam (VII, 31) commemorasset, ceteras abiectas intercidisse putabam.]

custodientium lapsus (scr. *elapsus*) Damascum ante lucem intrat. Neque cur Mardo, qui eadem, qua venerat, via ad eum, a quo missus erat, redibat, comites addantur, intelligitur, neque cur Mardus e manibus custodientium, qni Damascum eum ducebant, elapsus Damascum tamen ante lucem intret. Contra Alexander de tanta re oblata et de litteris ad ipsum missis, sed primum a Parmenione lectis, necessario certior erat faciendus et nuntins ad eum perducendus. Itaque Curtium scripsisse opinor: Mardum datis comitibus ad *regem mittit*, cum autem pænultima vox truncata cum mittit coaluisset (remittit), additum esse proditorem (ad proditorem remittit). Si, ut in codicibus est, Curtius scripsit, male eum, quod legisset, intellexisse pnto.

Lib. IV, 12 (3, 4): Iamque non modo Macedonum turres, sed etiam summa tabulata conceperant ignem. Non possunt hæc contraria poni, quoniam summa tabulata ipsarum turrium sunt. Scrib. Iamque non modo *imæ* Macedonum turres, s. e. s. t. c. ignem. Excidit imæ ante ma.

Ibd. 35 (9, 2): Bactriani Scythæque et Indi convenerant; nam et ceterarum gentium copiæ partibus simul affnerunt. Scrib. convenerant *iam*, et ceterarum gentium copiæ cet. Nec latuit hoc Acidalium.

Ibd. 38 (9, 23) perpetuæ Alexandri fortunæ, quæ ei in summis difficultatibus præsto fuit, exemplis positis Curtius addit, si scribis credimus: Audaciæ quoque, qua maxime viguit, ratio minui potest, quia nunquam in discrimen venit, an temere fecisset. Neque *ratio audaciæ* ulla est, neque, *minuere* eam quid sit, nisi fingendo explicari potest; maiorem etiam rationem habuit audacia viderique poterat non temeraria propter fortunam nunquam deficientem. Curtins scripserat: Audaciæ quoque ... *miratio* minui potest. Et admiratio coniectura invenerat Freinshemius.

Ibd. 41 (10, 23): dignus, hercule, qui nunc quoque tantum et mansuetudinis et continentiæ ferat fructum. Quantum? (Ridicule enarrat Zumptius.) Nec agitur, quantus fructus sit. Fuit: *tantæ* (tante) et mansuetudinis et cont. ferat fructum. Sed video iam Bongarsio et Freinshemio idem in mentem venisse.[1])

Lib. V, 4 (1, 29): quippe Euphrates altum limum vehit, quo penitus ad fundamenta iacienda egesto vix sufficiendo operi firmo reperiunt solum. Sic codices; sed nihil est opus sufficere, etsi Zumptius enarrare conatur. Qui suffulciendo ... firmum scribunt, improbabiliter duo mutant, cum præsertim solum inædificata sustineat, non suffulciat. Cum Curtius scripsisset: vix *sufficiens* operi firmo reperiunt solum, una littera mutata et *o* geminatum est.[2])

Ibd. 9 (2, 19): admonerique (Sisygambin) iussit, ut, si cordi quoque vestis esset, conficere eam neptes suas assuefaceret. Pravum est cordi quoque. Scrib.: si cordi *ei* quoque vestis esset, hoc est, placeret et probaretur, quemadmodum sibi.

Lib. VII, 12 (3, 8): Tuguria latere primo struunt et, quia sterilis est terra materia, in nudo etiam montis dorso, usque ad summum ædificiorum fastigium eodem laterculo utuntur. Non sine causa iam Freinshemius et alii in

---

[1]) C. 52 (14, 1) rectissime Modius prætereuntibus, cui frustra Zumptius obloquitur. Ipsi ὡς ἐν παρόδῳ illas regiones rapuerant.

[2]) Ibd. 7 (2, 6), ubi in codicibus bonis omnibus sic scribitur: In disciplina quoque militaris rei a maioribus pleraque summa utilitate mutavit, sine causa omnes ex interpolatis ante pleraque addunt tradita. Nam *a maioribus mutare* est sic mutare, ut a maioribus discedas.

primo hæserant; sed quod nuper Hedickius crudo substituit, longius a litteris discedit; mihi in mentem venerat, latere *a* primo struunt (vid. ad Cic. fin. III, 32 p. 397). Sed deinde offensionis aliquid habet ablativus materia, plus, quæ non commemoratur, præpositio in (quasi tota regio in nudo „etiam" montis dorso sit). Scribendum sine dubio est: sterilis est terra *materiæ*, nudo etiam montis dorso (quod etiam montis dorsum nudum est, non solum plana). Materiæ est in edd. vett. [1])

Ibd. 23 (5, 31): Postero die occurrentibus Branchidas secum procedere iubet. Qui occurrebant nisi ipsi Branchidæ? et qui illi procedunt in suam ipsi urbem? Scrib.: Postero die occurrentibus (ex urbe ad salutandum regem) *Branchidis*, secum procedere iubet (Milesios, de quibus proxime dictum est, quibusque Alexander se, quid optimum factu esset, consideraturum ostenderat). Venerat hoc quoque in mentem Modio, qui, ubi vera invenit, fere Cassandræ pœnam passus est non sane sine culpa. [Branchidis etiam codd. dett.] Paulo post (35) permirum est, inde a Zumptio nunc edi, quod sane in codicibus est: Nunc culpam maiorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, ideo et Xerxi non potuerant prodere. Nam non solum perversum est ideo et, sed etiamsi scribas et ideo, nihil ineptius hac adiectione; requiritur huiusmodi sententia: *nedum X. potuissent prodere;* eam sic positam fuisse a Curtio: *adeo* Xerxi non potuerant prodere, Iunius et post eum ceteri intellexerant, notissimo apud Tacitum particulæ adeo negationi subiectæ usu, sed cuius exempla etiam apud

---

[1]) Cap. 2 (1, 15) miror tacite præteriri apertissimum orationis vitium: ad hæc accedere, quod ... respondisse, cum præsertim iam Heusingerus respondisset scribendum esse monuerit.

Velleium, Plinium mai. (vid. Bœtticheri lex. Tacit. p. 116), Senecam (ep. 7, 6) reperiuntur. (Ipse hic usus parum perspicue enarratur, etiam ab Heræo ad Tac. hist. I, 9. Quod poterat sic dici: „Adeo hoc non fieri potest, ut ne illud quidem possit", sic convertitur: „Ne illud quidem fieri potest, adeo hoc non potest.")

Ibd. 31 (7, 28): Rex iussum confidere felicitatis suæ ad alia sibi ad gloriam concedere deos. Sic boni codices; interpolati recte felicitati; pro iussum Muetzellius bene iussit eum; extrema nondum sanata sunt, quæ sic scribi debent: ... felicitati suæ; *talia* sibi ad gloriam concedere deos. Formam sententiæ viderat Ieepius, sed incidit in vocabulum minime aptum (fatalia).

Lib. VIII, 39 (11, 5): Hos enim circuitu, qui fallerent hostem, in summum iugum placebat evadere. Scr. qui *falleret*. Et venerat hoc quoque Freinshemio in mentem.[1])

Lib. IX, 13 (3, 21): Inter hæc Memnon ... equitum V milia, præter eos ab Harpalo peditum VII milia adduxerat, armaque XXV milia auro et argento cælata pertulerat. Debebat esse: armorumque ... cælatorum (ut arma intelligerentur, quæ ad singulos homines armandos pertinerent, *Ruestungen*). Scribendum: XXV *millibus*.

Ibd. 41 (10, 18): Omnium rerum sola fertilis regio est, in qua stativa habuit, ut vexatos milites quiete firmaret. Corruptum esse sola manifestum est, sed quod a Ieepio sumptum Hedickius

---

[1]) C. 41 (11, 25) Zumptium litteris missis inter alia monueram scribendum esse *quo* subire. Apud Hedickium retentæ pravæ codicum scripturæ Zumptii nomen adscribitur, coniectura tanquam codicum scriptura annotatur.

posuit copia, et abundat nec facile in sola transire potuit. Scrib. omn. rernm *solo* fertilis regio est, hoc est, e solo; omnium rerum solum fertile habet. Sed præcepit emendationem Modius.

Lib. X, 22 (7, 5) notanda erat (nt III, 26) lacnna hoc modo: Hand ambigne iuvenem, cui regnum destinabatur, * * * impense probra, quæ obiecerat, magis cet. Nam quod Ieepius pro impense scribi iussit scripsitque Hedickius impetiit, sed, neque id verbum e paucis poetarum locis ad Cnrtium transferri debuit neque perfectum poni, et, quod caput est, multo plura desiderantur. Nam probrorum illorum nunc nulla significatio præcessit, omninoque Pithonis orationis initium tantum et ingressus ponitur; quomodo hinc flexerit et sententiam exposuerit, non dicitur.

Quintilianum perlegi studiose et attente primo Latinas litteras docendi tempore, postea tantum particulas relegi. Habebam tamen annotatas emendationes non ita paucas, ex quibus unam et alteram edidi. Sed cum eas cum Halmii exemplo compararem, non sine lætitia vidi pleraque iam, quæ scribi volueram, ant ex optimis codicibus restituta esse aut Halmii, Christii aliorumque coniecturis occupata, quemadmodum accidit in duobus locis, qnos vol. I p. 45 tractavi (quæ pars mense Octobri a. 1868 typis descripta est); eorum enim ntrumque Halmius eodem aut simillimo modo emendavit, alterum e Iulio Victore, alterum coniectura.[1]) Itaqne relinqnitur perexigunm in tanto opere spicilegium.

Lib. I, 4, 3: Nam et scribendi ratio con-

[1]) In libro VII, 7, 9 consensum meum Halmius in addendis annotavit.

iuncta cum loqnendo est, et enarrationem præcedit emendata lectio cet. Nemo Latine *cum* aut *sine* præpositiones cum gerundio posuit, nec, quod scribitur, rectam habet sententiam; neque enim cum loqnendi opera et locutione coniuncta scribendi ratio est, sed cum ea, quam proxime ante Quintilianus nominavit, loquendi scientia. Nam cnm grammatici professionem divisisset in loquendi scientiam et enarrationem poetarum, nunc, quid his duobus adinnctum sit, exponit. Scripserat igitur: scribendi ratio coniuncta cum *loquendi* (ratione) est. Quam proclive fuerit in hac orationis forma (de qua dixi Gr. Lat. § 280 n. 2) genetivum ad præpositionem accommodare, apparet.[1])

Ibd. 6, 14 seposita coniectura e cod. Ambrosiano et Bernensi (pr. m.) scribendum est: illa tamen quomodo effugient, *ut non*, quamvis feminina singulari nominativo *us* litteris finita nunquam genetivo casu *ris* syllaba terminentur, faciat tamen Venus Veneris? Nam ad effngient sic hæc Quintilianus adiunxit, quasi sit: „quomodo effugient efficientque, ut non".

Ibd. 10, 1: Hæc de grammatice, quam brevissime potui, non, ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitnm erat, sed ut maxime necessaria. Deest verbum, quod eo minus abesse potest, quod ei adiungitur participium sectatus. Una littera mutanda

---

[1]) Prave contra apud Ciceronem pro Sulla 72 nunc editur: Conferte nunc cum illius vitam P. Sullæ; nam ex præcedenti casu alius audiri potest, a præcedenti præpositione nemo unquam sic nomen separavit, ut alio casu subsequeretur. Restituendum est igitur e cod. Tegerns., quod olim edebatur: cum illius vita P. Sullæ (vitam).

est: Hæc de grammatice quam brevissime *posui*, non cet.

Lib. IV, 5, 8: Itaque, si plura vel obiicienda sunt vel diluenda, et utilis et iucunda partitio est, ut, quid quaque de re dicturi simus, ordine appareat. Non, ut ordine aliquid appareat, partitio facit, sed ut statim, cum auditur partitio, appareat, nec, quid dicturi simus, partitio ostendit, sed quo ordine; et hoc Quintilianus scripsit: ut, *quo* quaque de re dicturi simus ordine, appareat. Cod. Bern. quod, non quid.

Lib. V, 10, 64: et ratio, quamvis ita ex diverso, eadem est. Halmius: quamvis sit ex diverso. Præstat: quamvis *sita* ex diverso, eadem est.

Ibd. 14, 12: Hic potest videri de re contentio. Ineptum est de re, nec minus contentio; nam et ex toto loco et ex iis, quæ proxima subsequuntur (potuit enim sic constitui ratiocinatio: animal est mundus; omnia enim cet.), perspicuum est, agi de forma syllogismi ad speciem minus plena, quod non præmittitur eius rei, quæ demonstranda est, propositio, hoc est, intentio. Iam re in Ambrosiano in rasura scriptum est. Posuerat Quintilianus: Hic potest videri *deesse intentio*. Attigerant veri partes Gesnerus et Spaldingius.

Lib. VI, 3, 102: Itaque hæc, ne omisisse viderer, attigi; illa autem, quæ de usu ipso et modo iocandi complexus sum, adeo infinita * * plane necessaria. Sic Halmius, qui in loco, quem lacunosum putabat, Ambrosiani scripturam retinere debebat infirmare (Bamb. infirmarem) pro infinita. Ex ea verum perspicue elicitur, invento in adeo mendi et correctionis initio: quæ de usu ipso . . . complexus sum, *audeo confirmare* plane [esse] neces-

saria. Reliqua Quintilianus ipse dixit non fuisse necessaria.[1])

Ibd. 4, 9: Neque tam cum his ipsis monitoribus clarescit; quidam faciunt aperte quæ rixemur. In priore membro menda non latent; (qui tantum inferre conantur, falluntur; neque enim alii præter monitores significantur); sed ne in altero quidem aut prima persona (rixemur) ferri potest aut faciunt, qnæ rixemur. Scribendum videtur: Neque *iam* cum his ipsis monitoribus *clam res fit*; quidam faciunt, *ut* aperte *quoque rixentur*. Spaldingio debetur clam res fit.

Lib. VII, 10, 13: Hæc est velut imperatoria virtus parti ad casus prœliorum retinentis partis per castella tuendas custodiendasve urbes, petendos commeatus, obsidenda itinera, mari denique ac terra dividentis. Sic antiqui codices (Ambros., Bamb.). Infelicissime interpolatores in recentioribus pro parti scripserunt partientis; nam partitio copiarum in altero membro significatur et re et verbo (dividentis), cui contrarium est in priore retinentis. Sic enim Quintilianus scripsit: copias *partim* ad casus prœliorum retinentis, *partim* per castella tuenda custodiendasve urbes . . . dividentis. Partem (maiorem) exercitus imperator congregatam apud se ad res acie gerendas retinet, partem per alios usns spargit.

Lib. IX, 2, 47: ut illa statim prima, quæ dicitur a negando, quam nonnulli ἀντίφρασιν vocant. Scribi debet: quæ *ducitur*. Primum, in qua re posita sit figura, indicatur, deinde nomen additur, ne vulgo quidem receptum (nonnulli).

---

[1]) Quam de VI prooemio 7 supra p. 89 posui coniecturam, eam sero video a Burmanno præceptam esse. Utrum quamquam scribi debeat an ex Ambros. quod, ambigo.

Ibd. 69: aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est. Hoc Latine non dicitur pro eo, quod est: perdit figuræ vim et nomen, desinit esse figura (poetarum usu: *perdit esse figura*). Scribendum: perdit hoc ipsum, *quo* figura est, id ipsum, quod facit, ut figura sit.

Ibd. 100: Comparationem equidem video figuram non esse, cum sit interim probationis, interim etiam causæ genus, et si talis eius forma, qualis est pro Murena: „vigilas tu de nocte ... et cetera": nescio an orationis potius quam sententiæ sit. Ferri non posse non Spaldingius intellexit; sed ultra modum improbabiliter Halmius pro eo scripsit quoque. Deinde edunt: et sit talis eius forma, quæ sententia (de figuræ forma) pravissime coniungitur cum illis, quæ dicuntur de comparatione alius generis, quæ figura non sit; tum valde negligenter illa adhærent: nescio an cet. Emendatio facilis est: Comparationem equidem video figuram *nunc* esse, cum sit interim ... causæ genus, *etsi* talis eius forma, qualis est pro Murena: „vigilas tu ... et cetera", nescio an orationis potius quam sententiæ sit. Figuram esse comparationem Quintilianus dicit, eiusmodi tamen exemplum, quale est in oratione pro Murena, dubitat, sententiæne figura, de quo genere nunc agit, dici possit.

Ibd. 4, 6: Neque, si parvi pedes vim detrahunt rebus, ..., compositionis est iudicandum. Nulli sunt appellanturve apud metricos rhetoresve parvi pedes (aut magni), neque. si sic appellarentur dissyllabi, de iis hoc loco agitur. Scribendum est *pravi*. Reliquam dubitationem in verbis interiectis, quæ hic omisi, non tollo; sed extrema attrectanda non erant. Negat Quintilianus compositionis esse, hoc est, ei (tanquam arti,

ut tota abiicienda sit) tribui et vitio verti posse, si quis prave et affectate pedes misceat.[1])

Ibd. 63: Sed eorum (initiorum) facilior ratio est (quam clausularum); non enim cohærent aliis, sed præcedentibus serviunt exordium sumunt cum ea; quamlibet sit enim composita ipsa, gratiam perdet, si ad eam rupta via veniremus. Sic codices. Violenter pro sed substituitur nec. Scribendum puto: non enim cohærent aliis; sed præcedentibus serviunt, *quæ* exordium sumunt, *ut* clausula; quamlibet sit enim composita ipsa ... venerimus.

Lib. X, 2, 13: Ideoque plerique, cum verba quædam ex orationibus excerpserunt aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se, quæ legerunt, effingi arbitrantur, et cum verba intercidant invalescantque temporibus, ut quorum ..., et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima. Infeliciter hunc locum Halmius tractavit, in quo nihil certius est quam ostendi, utriusque rei, quam imitari homines velint, eam esse naturam, ut non satis sit simpliciter quædam excerpere; utrumque igitur membrum perspicuum est a cum (cum tamen) pendere, recteque in edit. Colon. a. 1527 et insecutis scribi: *cum et* verba . . . et compositio. Sed præterea scribendum est: et compositio cum rebus *accommodanda* sit, tum cet. Id enim ipsum agitur, non posse eam, qualis apud aliquem inventa sit,

---

[1]) Etiam apud Senecam de benef. IV, 15 extr. recte superiores ediderant: cui (beneficio) etiam infeliciter dato indulgere tam naturale est quam liberis pravis, ubi nunc, comparationis veritate sublata, editur parvis, addito ab Haasio novo vitio: infeliciter nato.

transferri. De erroris genere dixi post Drakenborchium et Ruhnkenium opusc. acad. vol. alt. p. 361.

Lib. XI, 1, 3: si genus sublime dicendi parvis causis, parvum limatnmque grandibus ... adhibeamus? Parvum dicendi genus pro tenui et humili et contra usum et ridicule dicitur. Eo proclivius hic idem error, quem in IX, 4, 6 deprehendimus, parvnm pro alio adiectivo substituit, quod præcedit parvis; Quintilianus *parcum* limatumque posuerat.

Cap. VI.

Tacitus. Suetonius.

Cornelium Tacitum, egregium scriptorem nec tamen aut in scribendi genere affectatæ cuiusdam duritiæ culpa liberandum aut in vero minute exquirendo severissimæ semper diligentiæ et in rebus narrandis interdum aliquid sententiarum acumini et gravitati et omnino scriptionis colori dantem, legi et adolescens studiose et diligenter et postea non raro tractavi, cum etiam partes aliquot enarrarem studiosis aut, in quibus se exercerent, proponerem. Usus sum nunc, cum olim annotata recognoscerem, præter superiorum curas, quæ Bekkeri editione continentur, Orellii, Halmii, Ritteri exemplis, Nipperdeii annalium, Heræi historiarum; ex iis, quæ ab aliis nuper sparsim prolata snnt, facile me quædam fugere potnernnt, etsi non prorsns incnriose circnmspicientem. Etsi antem et orationis artificia et sententiarum acnmina panlo interdum duriora caute attingenda ipse quoqne iudico nec movenda, nisi quæ iustam excusationem non recipiant, tamen in Taciti quoque scriptis non ita paucis locis servari miror, quæ iam veteres illi Pichena, Faernus, Acidalius, Lipsius,

Gronovius recto et simplici iudicio correxerint[1]), et alibi magnis ac temerariis moliminibus tentari, quæ illi facili et recta ratione expediverint.[2])

In **annalium** libro primo nihil est, quod proferam, propriæ emendationis. Itaque incipiam ab

Lib. II c. 8, ubi in codice, quo uno utimur, ita scribitur: Classis Amisiæ relicta, lævo amne, erratumque in eo, quod non subvexit transposuit (recte recentiores subv. aut transp.) militem dextras in terras iturum. Neque ferri Amisiæ relicta potest et violenter tollitur Amisiæ. Retracta voce, quæ propter re sequens excidit, scribendum est: Classis Amisiæ *ore* relicta, lævo amne, ad sententiam aptissime. Dupliciter erratum est, quod Germanicus in

---

[1]) Huiusmodi est, ut singulis ex annalium et historiarum libris exemplis et apertissimis defungar (utor enim nominibus tralaticiis), retentum in ann. XIV, 15: pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ, cum iam Acidalius monuerit, certissimo usu scribendum esse in *spem* potentiæ (vid. opusc. acad. I p. 168 et 169, ubi ipsius Taciti in hac ipsa spei voce tria exempla posui similiaque multa comparavi), tum in hist. III, 41: apud avidos periculorum et dedecoris securos de militibus pudorem et ducis reverentiam facile exuturis nec quicquam ad ducem defendendum ausuris, quos a Tacito *pavidos* periculorum appellatos fuisse Faernus vidit, ut offensionum pavidus dicitur ann. IV, 38, nandi hist. V, 14.

[2]) Exemplo sit incredibilis et transpositio et mutatio et enarratio Nipperdeii annal. XIV, 7, ubi recte Halmius Pichenæ amicum secutus est, sequi etiam Oberlinum debebat una littera detracta scribentem: incertum an et ante gnaros. quod sententia et apertum particulæ et indicium postulat. Ritteri (qui tamen in hoc loco veritatis sensu motus an et ante non ignaros posuit) et alias temerarias coniecturas et lacunarum fingendarum licentiam omitto.

ore fluvii classem reliquit neque longius subvexit, et quod lævo amne reliqnit, cum in dextras partes iturus esset. Non raro similiter apud Tacitum erratum est, ut III, 7 (animis petendæ pro animis spe petendæ, qnod Freinshemius restituit. Frustra enim Nipperdeius *causa* audiri vult. Animi non eriguntur ultionis petendæ causa).

Ibd. 21: cum ingens multitudo artis locis prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur. Quod *hastam colligere*, Turnebo præeunte, enarrant *retrahere*, neque exempla ulla ex parte similia proferuntur neque origo significationis probabiliter declaratur; neqne hastæ retractio ad nocendum hosti pertinebat. Opinor fuisse: non *collinearet* (et certo dirigeret). *Collineare hastam aliquo* Cicero dixit fin. III, 22.

Ibd. 37 revocandum e codice: Censusque quorundam senatorum iuvit, quod magis mirum fuit, quod preces M. Hortali . . . superbius accepisset. Non recte omnes Rhenanum secuti qno magis scripserunt. Nam plusquamperfectum ostendit, quod ante superbius responsum esset Hortalo, miratos esse homines insecutam in alios liberalitatem, non inverso ordine hæc facta. Coniunctivus modus nihilo minns recte hominum illorum cogitationem significat.[1])

---

[1]) Ibd. c. 43 vera est emendatio a me iuvene (a. 1828, in epist. ad Orell. p. 80 n.) proposita, in quam postea Bezzenberger incidit: et Plancinam haud dubie Augusta monuit, æmulatione muliebri Agrippinam *insectans*; divisa namque et discors aula erat cet., pro insectandi, quod extrita littera *s* geminataque proxima syllaba eodem modo ortum est, quo apud Livium XXV, 8, 10 reportando donabat pro reportans donabat et similia alibi.

Lib. III, 37: huc potius intenderet, diem ædificationibus, noctem conviviis trahere (edd. recte traheret), quam solus et nullis voluptatibus avocatus mæstam vigilantiam ... exerceret. Corruptum esse ædificationibus consentitur; sed qui corrigere conati sunt, omnes aliquid substituendum putaverunt, quod ad luxum voluptatemque pertineret, in quo videntur errasse. Neque enim homines Drusum se totum dies noctesque huiusmodi studiis et occupationibus tradere volebant, sed misceri temperamento aliquo hilaritatis et voluptatis labores et curas iuvenis consulis patre absente urbem regentis. Itaque ante permultos annos conieci scribendum: diem *meditationibus*, noctem conviviis traheret. Et scripto semel *m* (diemedit) facillime ex editationibus nasci potuit edificationibus.

Ibd. 50: Vita Lutorii in integro est. Recte ad sententiam Lipsius esto, nisi quod modestius in senatoris ore et convenientius ei, quod contrarium subiicitur (cedat tamen), est sit. (Quomodo Nipperdeius enarrat, neque dicitur *vita in integro esse*, et deest sic sententiæ senatoriæ altera pars, qua vita concedatur.)

Ibd. 66: mox Seiani potentia senator (Iunius Otho) obscura initia impudentibus ausis propolluebat. Neque propolluere, quod Halmius frustra tutatur comparatione æque pravi provivere e VI, 25,

---

Insectandi non solum constructione peccat, sed sententia gravissime, nec minus, quod Halmius substitui vult, insectari. Neque enim Augusta Plancinam monuit, ut æmulatione muliebri Agrippinam insectaretur, quæ non admonitione aliena, sed sua sponte nascitur, sed ipsa æmulatione in Agrippinam incensa et eam insectans Plancinam, quid faceret, monuit, ut Pisonem a Tiberio monitum quidam crediderunt.

neque ipsum polluere recte dicitur de obscuris natalibus; diceretur apte de egregiis natalibus, sed tum ausa non appellarentur. Scripserat Tacitus sine dubio: impudentibus ausis *occulebat* (et eorum memoriam obruere conabatur).

(De III, 68 dixi vol. I p. 148 n.)[1]

Lib. IV, 12 (Seianus Agrippinam, Germanici viduam, liberosque, quos amoliri volebat, veneno tollere non poterat.) Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustæ odium, recentem Liviæ conscientiam exagitare, ut superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi apud Cæsarem arguerent. Atque hæc callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Postumum, cet. Recte Ernestius negat in his extremis „constructionem aut sententiam constare". Nam quod Nipperdeius hæc accusativum pendere vult ab agere, quod audiatur ex superioribus insectari et exagitare, hoc quale sit, omnino non intelligo, ut e verbis longe alius significationis post *atque* sic novum sumatur verbum. Sed Acidalii correctione (adque hæc), quam Ernestius probabat, nibil proficitur; neque enim ablativus (callidis crim.) habet, cui adhæreat. Itaque hactenus laudandus Ritterus,

[1]) C. 71 simpliciter restituenda est codicis scriptura, quam nuper corruperunt, nonnulli gravissime, bis addita negatione et eversa tota sententia. Non decernitur, quid fiat, quoties non incidat morbus. Licebat flamini Diali binoctium abesse; Augusto principe decretum pontificum addidit, ut, quoties valetudo adversa flaminem incessisset, arbitrio pontificis maximi diutius abesset, dum ne diebus publici sacrificii, cet Ex hac exceptione morbi causa singulari decreto data et intra certos fines comprehensa Tiberius vincebat, annuam absentiam ob provinciæ administrationem flamini non permitti. Quid apertius?

quod deesse verbum tenuit, non laudandus, quod, quo genere emendandi leviter et inscite abutitur, interposuit commisit inter callidis et criminatoribus. Scribendum minima mutatione: *alitque* hæc callidis criminatoribus (hoc est, criminatorum opera; vid. gr. Lat. § 254 n. 3).

Ibd. 14: Nam cives Romanos (Coi) templo Æsculapii induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas et urbes trucidarentur. Omnes tacent, quasi usitate hæc dicantur; ego neque *inducere templo* fero (longe aliud est *terris noctem inducere*), neque inductos in templum narrari debere puto, sed ibi aliquamdiu servatos. Itaque scribendum prorsus iudico *incluserant*.

Ibd. 16. Locus, in quo inde a Lipsio hærent, nihil omnino habet difficultatis, modo recte interpungatur: neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine aut inter paucos retenta (pluresque eius rei causas afferebat, potissimam penes incuriam virorum feminarumque; accedere et ipsius cærimoniæ difficultates. quæ consulto vitarentur), et *quod* (sic Rhen.; cod. quō, edd. fere quando aut quoniam) exiret e iure patrio, qui id flaminium apisceretur quæque in manum flaminis conveniret. Ita medendum cet. Minor erat copia flaminis legendi, quod pauci erant geniti confarreatis parentibus, et quod, qui lectus erat, e iure patrio exibat, quod aut ipse aut pater eius nollet; ut autem pauciores confarrearentur, fiebat partim incuria, partim difficultatibus cærimoniæ.

Ibd. 28: Isdem consulibus ... reus pater, accusator filius ... in senatum inducti sunt, ab exilio retractus inluvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus peroranti filio præparatur adolescens multis munditiis, alacri

vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat cet. Sic codex. Omitto infelices emendandi conatns. Initium veri, a quo Venturius cnm aberrasset, ceteros traxit, in eo positum est, ut, interpuncta plenius oratione post inducti sunt, retineantur deinde duo verba finita, tum peroranti dativus ne mutetur. Scribendum est ita: Ab exilio retractus ... peroranti filio *pater comparatur* (pr̄ comparatur, hoc est: cum eo componitur, ut tanquam par ad depugnandum efficiatur). Adulescens ... dicebat adnectebatque ... ministravisse pecuniam (qui ... festinavit). At contra reus cet. Sic demum narratio recte procedit. (De extremo capite dixi emendatt. Livv. p. 90 n.)

Ibd. 33: Utque familiæ ipsæ iam exstinctæ sint, reperies, qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi obiectari pntent. Certa regula, quam recentissimi editores tenere debebant, scribendnm esse *reperias* et ipse annotaram et Siesbyens. Sæpe sic Tacitus, velut XI, 18 scias, hist. I, 1 averseris, cet. In hoc ipso verbo recte scribitur (reperias) VI, 22 (28), ubi in codice est repericcs.

Ibd. 43: neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse. Neque Latinum est *potentia statuere* (quoniam neque ius neque iniuria neque animi affectus illa voce significatur), neque, si Latinum esset, ei contrarium esset *ex vero*. Contraria sunt, quæ *impotentia* (impotenti animi motu) fiunt statuunturque et quæ ex vero et æquo. Prima syllaba hausta est præcedente um, præsertim in significatione vocabuli librariis interdum parum animadversa; cfr. XII, 44. (Matris impotentia c. 57.)

Ibd. 49: Rebusque turbatis ... discordia accessit, his (e Thracibus obsessis) deditionem, aliis mortem et mutuos inter se ictus paranti-

bus; et erant, qui non inultum exitium, sed eruptionem suaderent, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis. Verum e ducibus Dinis, provectus senecta ..., ponenda arma, unum afflictis id remedium, disserebat, cet. Neque, quo pertineat illa in iis, qui idem suadebant (eruptionem), sententiarum diversitas, apparet, neque, qui diversitas sententiarum contraria sit nobilitati aut ignobilitati (quamvis). Contra facile suspicere referri inter se neque ignobiles et verum e ducibus. Nec discordia reapse gravis significatur, nisi perire volentibus contrarius ponitur deditionis auctor. Sine dubio Tacitus aut sic aut simillime scripsit: . . . suaderent. Neque ignobiles *tantum his* diversi sententiis, verum e ducibus Dinis ... disserebat. Huius ætatis usu his diversi sententiis dicuntur contrarii et adversantes. (*Componere diversos*, hoc est, discordes, XIII, 9.)

Ibd. 53: Sed Cæsar, non ignarus, quantum ex re publica peteretur, ... sine responso (Agrippinam) quamquam instantem reliquit. Corruptum esse ex re publica manifestum est (nulla enim pars reip. petebatur); sed quod e Wurmii coniectura substituunt, ex se peteretur, barbarum est (pro a se). Tacitus scripserat: quantum *ea re* peteretur. Geminata proxima littera (*p*) factum rep, tum ex rep.

Ibd. 69: et si pone fores adsisterent, metus visus, sonitus aut forte ortæ suspicionis erant. Sic codex. Opinor fuisse: metus visus, sonitus aut forte ortæ suspicionis *erat* (hoc est, metuebatur visus cet. Duo priora membra unius generis sunt, tertium sui ordinis; itaque vitio caret aut semel positum.) Suspiciones (plur. num.) minus aptæ sunt. [Sic Rhenanus.]

Lib. V, 4: disserebatque (Iunius Rusticus), brevibus momentis summa verti; posse quandoque Germanici stitium pœnitentiæ senis. In loco

perspicue lacunoso ante omnia retinenda sunt, quæ sana reliquerunt librarii, pœnitentiæ senis (Tiberii). Scriptum fuerat ad hanc formam: posse quandoquo Germanici sti[*rpem resurgere*; *darent spa*]tium pœnitentiæ senis.

Lib. VI, 31 (olim 25): quam (Agrippinam) interfecto Seiano spe sustentatam provixisse reor et, postquam nihil de sævitia remittebatur, voluntate exstinctam. Neque reperitur usquam provivere, neque ulla minima eius verbi fingendi Tacito causa necessitasve erat ad porro vivendi (aut potius vitæ trahendæ) significationem exprimendam. Credo eum scripsisse: spe sustentatam *vitam produxisse* cum substantivum post tam excidisset, natum esse verbum inauditum.

Ibd. 50 (44): Iamque multa manu (Artabanus) propinqua Seleuciæ adventabat. Neque *adventare propinqua* ullo exemplo dicitur aut ulla analogia (nam diversa sunt *advolvi genua*, *adsidere urbem*, hoc est, ad genua, ad urbem, aut genibus, urbi), neque *in propinqua urbi adventare* usitate. Scribendum: *propinquans* Seleuciæ adventabat. Ex propinquās S natum est propinqua S.[1])

Ibd. 54 (48) in L. Arruntii, cur mori velit, causarum explicatione: sane paucos et suprema principis dies posse vitari; quemadmodum evasurum

---

[1]) C. 52 (46) *in patientia firmitudinem simulare* nihil esse Muretus intellexit nec patientiam esse in eo, quod nihil e libidinibus omittatur. Itaque recte scribi voluit impatientia eo significatu, quo apud Apuleium et Arnobium de impotenti libidine ponitur. Atque transitus ad hanc impotentiæ significationem iam apparet apud Ovidium, qui *impatientem iræ* dixit eum, qui iram cohibere non posset, hoc est, iræ impotentem.

imminentis iuventam? Sic codex; editur et supremos, improbabili correctione. Scribendum: paucos *ad* suprema principis dies, hoc est, paucos, qui supersint ad principis mortem.

Lib. XI, 8: Is (Pharasmanes) . . . nuntiabat discordare Parthos summaque imperii ambigua, minora sine cura haberi. Nam inter Gotharzes pleraque sæva, qui necem fratri Artabano coniugique ac filio eius præparaverat. Sic codex Med. (alter). Frustra transponendo sententiam efficere conantur. Exciderunt nonnulla ob bis positum Gotarzis nomen: Nam inter [*Gotarzem* ...;] Gotarzis pleraque sæva; *quin* necem fratri Artabano cet. In iis, quæ exciderunt, significatum erat Gotarzis cum altero certamen de regno.

Ibd. 14 (de litteris tribus a Claudio additis): aspiciuntur etiamnunc in ære publico dis plebiscitis per fora ac templa fixo. Delendo nuper grassari cœperunt, relicto, quod nimis infinitum est: in ære publico per f. ac t. fixo. Recte iam Grotius publicandis. Sed plebiscita nulla tunc publicabantur (etsi ea etiam Mommsenius tenuit), nec unum æs publicandis legibus fixum erat, sed singularum æra figebantur. Scribendum est: in ære publicandis *plebi iis* per fora ac templa fixo. Significatur ipsa tabula senatusconsulti de iis facti, ne plebs eas nesciret, multis locis fixa.

Ibd. 23 (de Gallis): Quid, si memoria eorum oreretur, qui Capitolio et ara (arce Acidalius) Romana manibus eorundem p se satis? Scribendum opinor: qui Capitolio et arce Romana manibus deorum *depulsi sint*. Nam aptissime in hac re manus deorum sua templa tutantium nominantur; manubiæ deorum, quas Nipperdeius et Halmius a Perizonio acceptas (etsi is aliter verba scripsit) posuerunt, vereor, ut ullæ usquam dicantur; imperatorum manubiæ dis consecrantur.

Ibd. 31: Ferunt Vettium Valentem ... interrogantibus, quid aspiceret, respondisse tempestatem ab Ostia atrocem, sive cœperat ea species, seu forte lapsa vox in præsagium vertit. Ineptum est cœperat et initii notio, cum significetur ea species vere obiecta. Tacitus scripserat: sive *ceperat eam speciem*. Omisso *m* factum ea species. [Vett. edd. ceperat ea species.]

Ibd. 34: Instabat quidem Narcissus aperire ambages et veri copiam facere; sed non ideo pervicit, quin suspensa et, quo ducerentur, inclinatura responderet. Claudii suspensa respondentis ambages erant; eius veram voluntatem Narcissus scire volebat; ipse Claudio iam omnia narrarat et veri copiam plenissimam fecerat. Certissimum est a Tacito scriptum fuisse: Instabat quidem Narcissus, *aperiret* ambages et veri copiam *faceret*, sed non ideo pervicit, cet.

Lib. XII, 18 codex: propriis odiis infensum; editur: non infensum; paulo melius est: pr. od. *inoffensum*. [Sic Iac. Gronovius.][1])

Ibd. 51: Interim Zenobiam ... placida illuvie spirantem ac vitæ manifestam advertere pastores. Nunquam sic dici *illuviem* de aqua ripam exeunte et stagnante substituendamque *eluviem* Gronovius intellexit. Sed ablativus nudus ferri nequit. Scribendum igitur placida *in eluvie*, ex quo inluvie facillime nasci potuit.

---

[1]) C. 44 pravum esse potentiæ promptæ fere omnes post Lipsium consentiunt, sed corrigendo aberrant, spreta Freinshemii verissima emendatione: iuvenem *impotentiæ* promptæ (post em syllabam), hoc est, cupiditatis et vehementiæ ad agendum promptæ. Cfr. IV, 43. Ipse sponte in idem incideram.

Ibd. 64 (de prodigiis): Fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus, et suis fetum ediditum (edd. editum), cui accipitrum nngues inessent. Neque accusativus cum infinitivo ferri potest et violenter fit fetus editus. Scribendum monstrante indicio codicis: et suis fetum editum *esse creditum* (est), cui, cet. Cfr. I, 28: et postquam ortæ nubes offecere visui creditumque conditam (lunam) tenebris; IV, 55: Pergamenos ... satis adeptos creditnm. Ab editum ad creditum oculus aberravit et ex duobus unum conflatnm est.

Ibd. 65 recepto, qnod Ferrarins et alii invenerunt, metum pro meritum, locns sic interpungendus est: Convictam Messalinam et Silium; pares iterum accusandi cansas esse, si Nero imperitaret (hoc est, si ei successio daretur cum summo periculo, ne Claudio mors festinaretnr); Britannico snccessore nullum principi metum; at novercæ insidiis domum omnem convelli. Sic nihil „fere desperati“ est.

Lib. XIII, 26 (ubi exponitur deliberatio de pœna in libertos male meritos statuenda): quibusdam coalitam libertate inreverentiam eo prorupisse frementibus, ut, vine (sic Ernestius et alii; cod. om. ut) an æquo cum patronis iure agerent, sententiam eorum consultarent (hoc est, superbe patronis optionem facerent, utrum vi secum libertos agere an æquo iure mallent) ac verberibus manus ultro intenderent, impune (sic margo Gryph. pro impulere) vel pœnam suam dissuadentes. Qnid enim aliud læso patrono concessum cet. Pro dissuadentes, quod neqne ad ceteram libertorum protervam contumeliam aptum est neque ad id, quod subiicitur, opinor scriptum fuisse: pœnam suam *ipsi suadentes.* Pœnam levem et

contemptam ipsi contumeliose patronis nt imponerent suadebant. Tum in proximis non dici Latine *grave est retinendi* pro eo, quod est *retinere* (XIV, 21: nec cuiquam iudici grave aures ... impertire, etsi pæne ridiculum est exemplo uti), argumentis docerem, si ea, quæ ad defendendum afferuntur, intelligerem (velut quod *faciendi*, quod est *τοῦ ποιεῖν*, comparatur cum *τὸ τοῦ ποιεῖν*, aut qnod huiusmodi Græca finguntur: *ἀηδὲς ἐστι τὸ τοῦ ἀκούειν*, etsi debebat fingi: *ἀηδὲς ἐστι τοῦ ἀκούειν*), aut si duo, quæ præterea ponuntur, exempla similia putarem aut per se rectum crederem: *manet provincialibus ostentare.* Nunc simpliciter dico ante manumissis excidisse *onus.* (Ritterus munus posuit, non aptum vocabulum). Postremo verissime codd. dett.: quos beneficia commutavissent (hoc est, qui ex bonis et obsequentibus servis manumissionis beneficio liberti ingrati et contnmaces facti essent) pro non mntavissent; idemqne sponte scripseram.

Ibd. 31 ex his: ne quis magistratus ant procurator in provincia obtineret, spectaculum gladiatorum ... ederet, fit: in provincia, *quam* obtineret, spect. Imprudentissime deletur obtineret; facile excidit quam post cia.

Lib. XIV c. 26 (nam de c. 20 dixi vol. I p. 116, de confiniis c. 25 et 26 p. 30) in codice scribitur: pars (recte Halmius partes) Armeniæ, ut cuiqne finitima, parsnipulique et Aristobulo atque Antiocho parere iussæ sunt; editur e Gronovii coniectura: Pharasmani Polemoniqne et Aristobulo. Sed Polemo, Ponti rex, et longe aberat, nec eius ullæ in iis, quæ hic attinguntur, rebus et certaminibus partes erant. Scribendum tantum: Pharasmanique et Aristobulo atque Ant. Cum ex pharas factum esset pars, ex eo, quod snpererat, manique ortum nipulique (fortasse prius manipulique).

Ibd. 28: Auxitque patrum honorem statuendo, ut, qui ... ad senatum provocavissent, eiusdem pecuniæ periculum facerent, cuius ii, qui imperatorem appellavere. Pravissimum narrandi tempus; scribendum *appellarent.*

Ibd. 29: (Suetonius Paulinus) naves fabricatur plano alveo adversus breve et incertum. Non magis quam Ernestius et alii fero hæc adiectiva sic absolute singulari numero pro substantivis posita; et quod nonnulli brevia ponunt, eo magis eminet pravitas in altero nomine; nam *incerta maris*, *tempestatum* novi; ferrem fortasse sine genetivo *incerta*; *incertum* tolerari nequit. Suspicor excidisse *mare* post incertum, sententia non discedens ab iis, qui littus post breve addebant.

Ibd. 39: Cuncta tamen (a Polyclito de hostibus se irridentibus) ad imperatorem in mollius relata, detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves ... amiserat, ... tradere exercitum Petronio Turpiliano ... iubetur. Non rebus libere et strenue gerendis et alia nescio qua opera delectationeve detentus Suetonius est, sed Polyclito impediente detentus *a* rebus gerundis et mox e provincia revocatus. (Vitium senserat Faernus. Nipperdeius incredibiliter enarrat, quasi sit *in reb. ger. retentus.*)

Ibd. 44: servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios...agere. Nulla sententia est, nisi scribas: servi *ni* prodant. Agitur de cavendis servorum proditionibus, non de contemnendis, subiiciturque: Suspecta maioribus nostris fuerunt ingenia servorum. Ipse coniunctivus ad ni aptior. Etiam IV, 28 extr. Tacito ni pro si reddidi. (Sensit vitium Nipperdeius, sed violenter multa vertit et evertit.)

Ibd. 54 (in Senecæ apud Neronem oratione): Superest tibi robur et tot per annos visum fasti-

gii regimen: possumus seniores amici quietem reposcere. Vehementer offendit sic nude dictum de principali loco et gubernatione *fastigii regimen;* nec aut *visum regimen* aut *superest visum regimen* tolerabile videtur. In altera pravi participii syllaba latet, quod requiritur: *summi* fastigii regimen; prior ex his orta: et tot per annos *nosti* summi f. reg. Ex semel scriptis litteris nos (annosti summi) initium mendi natum est. [Summi iam Wurmius.]

Ibd. 58 (in mandatis L. Antistii ad Rubellium Plautum, ut Neronis crudelitatem armis capiendis præveniat): effugeret segnem mortem; otium suffugium et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. Varie tentatur otium, mendi manifestum; mihi verisimillimum videtur: *in motu* suffugium; et magni cet. Contrarius segni morti commendatur motus; additur, quid in eo spem faciat. Sed paulo ante quod nunc editur: Vana hæc more famæ credentium otio augebantur, etsi otiosi famam circumferre solent, tamen credentium otio augeri ea vix recte dicitur, putoque cum Gronovio fuisse *odio* (Neronis).

Ibd. 60: Inde crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia ex mediocritate fortunæ pauciora pericula sunt. His quamquam Nero pœnitentia flagitii coniugem revocavit Octaviam. Non revocatam, sed inanem eum rumorem fuisse, satis ex iis, quæ sequuntur, apparet. Itaque sponte scripseram: nec occulti per vulgum, cui minor sapientia et ex (sic Puteol., Halm. sapientia et) mediocritate fortunæ pauciora pericula, *rumores*, *tanquam* Nero pœn. fl. coniugem *revocarit* Octaviam. Exim læti Capitolium scandunt cet. Postea tanquam iam Rhenanum præcepisse vidi, tanquam ... revocarit Nipperdeium,

qui inter His et tanquam lacunæ signa posuit. De loci forma non dubito, nec admodum difficulter ex rumores nasci potuit sunt his; si quis tamen propius ad litterarum vestigia accesserit, libenter accipiam. Illud fortasse annotandum, huius et inferioris ætatis scriptores post opinionis, famæ similemve significationem sæpe tanquam aut quasi ponere, ubi antiquiores sententiam infinitam posuissent; velut Tacit. ann. III, 12 (*differrique per externos, tanquam veneno interceptus esset*), XIV, 22 (*de quo vulgi opinio est, tanquam ... portendat*), hist. II. 65 (*detulerat tanquam*); Senec. quæst. nat. II, 32, 2, Gell. III, 9 (*fama ... tanquam ... progenitus foret*); Sueton. Aug. 6, 28, Tib. 11, 21, 44 (ubique *quasi*). Quamquam pro tanquam codex etiam XV, 29.

Lib. XV, 12: Ille (Corbulo) ... qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam ... petivit. Vix credo ferri posse impersonaliter dictum: *qua commeatibus non egenum erat.* Itaque ante et excidisse suspicor *iter* (qua proximum iter et c. n eg.)

Ibd. 21: Decernaturque et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi. Hoc ferri non posse iam ad XIII, 26 dixi, præsertim cum ne infinitivus quidem rectus foret (*maneat provincialibus ostentare*). Sed mendum manifestum est etiam in potentiam; nulla enim in hac re potentia provincialium erat, sed voluntatis et iudicii significatio, interdum potentis aut gratiosi hominis auctoritate expressa. Scripsisse Tacitum opinor: et maneat provincialibus *potestas sententiam* suam tali modo ostentandi. (Potestas etiam Rittero in mentem venerat, sed longe aliter.)

Ibd. 25: Syriæque excutio citio (C. Cestio Pighius et Nipperd.), copiæ militares Corbuloni permissæ. Nihil prorsus est, quicquid Nipperdeius molitur, Syriæ (provinciæ) *executio*, cum præsertim con-

traria ponatur copiis militaribus, ut satis appareat, universi negotii Syriaci executionem non permissam Cestio. Scribendum sine dubio: Syriæ *iurisdictio* C Cestio, copiæ militares Corbuloni permissæ. Hæc recte contraria ponuntur, omni, quæ copias militares non complectatur, administratione iurisdictionis nomine comprehensa; cfr. I, 80: *in iisdem exercitibus aut iurisdictionibus habere.* De nomine hominis nihil præsto.

Ibd. 28: Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessæ cum Pæto legiones erant, cum barbaris delectus est ... Corbuloni non vitatus. Necessario scribendum: cum delectus *esset.* Longe aliter dicitur indicativi perfectum cum illa coniunctione (*tum, cum* aut *quoties*). [Sic veteres editiones.]

Ibd. 36 (Neronis verbis ratio redditur omissi consilii in provincias proficiscendi): Vidisse mæstos civium vultus, audire secretas querimonias, quod tantum auditurus esset, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, cet. Corrigitur adituras, addito iter aut itineris. Scribendum erat: quod tantum *abiturus* esset, hoc est, tam longe et diu.

Ibd. 51: Ergo Epicharis plura et omnia scelera principis orditur; neque senatui quid manere. Sed provisum cet. Neque *Epicharis plura* sic sine verbo recte dicitur (præsertim sequente et omnia atque et ... orditur), neque comparativus, quo referatur, habet, neque *ordiri principis scelera* de commemorandis usitate ponitur. In plura et latet infinitivus: Ergo Ep. *deplorare* (enumerare?) omnia scel. princ. orditur. Deinde ad lacunam explendam sufficere puto verumque esse: [*Neque populo*] neque senatui *quicquam* manere.

Lib. XVI, 1: Ceterum, ut coniectura demonstrat, Dido Phœnissam ... illas opes abdidisse. Simpliciter tollendum ut. Exposito invento Cæsellius con-

iecturam adiungit. Ablativus (coniectura) pro nominativo acceptus particulam genuit.[1])

Ibd. 16: At nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et mæstitia restringunt. Videndum, ne scribi debeat *restinguunt.*

Ibd. 26 (in eorum oratione, qui Thraseæ mortem voluntariam suadent): Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloria peteret finem. Quid sit *gloria alicuius* finem petere aut omnino aliquid facere, non intelligo. Scriptum fuerat: eorum *gloriam* peteret *fine*, translata lineola, hoc est, glorioso fine iis se æquaret.

Ibd. 28 (in Eprii Marcelli oratione): Denique agere senatorem et principis obtrectatores protegere solitus veniret; censeret, quid corrigi aut mutari vellet; facilius perlaturos singula increpatium quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. Primum agere senatorem non solus Thrasea, opinor, solitus erat, sed omnes: immo is minus videbatur id facere, qui sæpe aberat, plerumque tacebat. Scribendum: Denique *ageret* senatorem et, principis ... solitus, veniret. Postulant, ut iure suo utatur, officio

[1]) Cap. 12 necessario cum Lipsio scribendum; Et menses (cod. mensis), qui Aprilem eundemque Neroneum sequebantur (sic recte Nipperd. pro sequebatur), Maius Claudii, *Iulius* Germanici vocabulis mutantur. Alioquin transmissi Iunii causa subiecta intelligi nullo modo potest. Nam omissus e fastis totus mensis ridicule fingitur; et qui tum Germanicus appellari poterat? Iulii Cæsaris honorem non curabant, qui Neronem adulabantur.

fungatur. Deinde pro increpatium inde a primis editionibus scribitur increpantem, turbata membrorum concinnitate, quæ restituenda sic est: facilius perlaturos singula *increpantis vocem* quam nunc silentium perferrent omnia damnantis.

Historiarum Lib. I c. 2 in codice Mediceo est: Opus aggredior opibus casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace sævum. Editur e codicibus interpolatis opimum casibus; sed neque *opimus* sic simpliciter de copia dicitur, neque h. l. commune adiectivum, ad ea etiam, quæ sequuntur, substantiva aptum, poni potuit, sed quod proprietatem cum casibus coniunctam significaret, ut *atrox* et *discors*. Id erit: Opus aggredior *rapidum* casibus (de celeri et inexspectato cursu). Nocuit *r* semel scriptum (apidum). [Ernestius horridum, similiter ratiocinans.]

Ibd. 3 (in enumeratione bonorum exemplorum, quæ hoc quoque seculum protulerit): propinqui audentes, constantes generi, contumax etiam adversus tormenta servorum fides, supremæ clarorum virorum necessitates, ipsa necessitas fortiter tolerata et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Nulla arte effici potest, ut non pravissime necessitatibus tanquam diversa ipsa necessitas superponatur, supremæ autem clarorum virorum necessitates per se (quæ nihil monstrant nisi tristem crudelitatem) inter bona exempla ponantur, seiunctæ a fortitudine tolerandi, in qua una exemplum est. Scribendum: supremæ clarorum virorum necessitates ipsa *necessitate* fortiter *toleratæ*, laudatis cet. Acumen quæritur ex necessitatis varia significatione. [Sic Rupertius.][1])

[1]) Cap. 10 (in loco de Licinii Muciani ingenio et moribus) quod ante quadraginta annos emendaveram et ter in scholis secutus

Ibd. 31: Dilapsis speculatoribus cetera cohors non aspernata contionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et nullo adhuc consilio par signas quam, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. Sic (inde a voce par) codex Med. Editur ex Agricolæ coniectura: nullo adhuc consilio parat signa. Sed quid sit *signa parare* aut quam cohortis actionem h. l. significet, parum exponitur. Litteræ verum ostendunt: forte magis et nullo adhuc consilio *pars magna* quam cet. Plerosque sine fraude contionantem quiete et cum assensus specie audisse Tacitus dicit, nonnullos insidiarum crimine non liberat. [Iam Puteol. pars ingens.]

Ibd. 37: etiam plus rapuit Icelus quam quod Polycliti et Vatinii et Ægialii (Ryckius, Ritterus

---

eram: nimiæ voluptates, cum vacaret, quotiens *se* expedierat (Germanice: so oft er sich losgerissen hatte, pro quotiens expedierat), magnæ virtutes, id nunc Ritterus occupavit. Frustra prorsus expediendi verbo affingitur significatio in bellum et expeditionem eundi, et cum magna confusione ad eam probandam ponuntur ii loci, in quibus *expediri* (passive) de præparatione ad iter ingrediendum (Germ.: sich fertig machen) dicitur. C. 88 pervagato errore, quem Faernus sustulit, pro expediri iubet (Germ.: sich fertig zu machen, sich bereit zu halten), cum factum esset expediri iubet, scribitur expedire iubet; recte scribitur II, 99 (corruperunt Halmius et Her.), IV, 83 (ann. XV, 10 expediri itineri), respondetque his activum expedire copias (ann. XIII, 7), sese expedire (XIV, 8). Non bellicam tantum Muciani industriam, ne maiore quidem ex parte, significari patet ex II, 5. Præterea scribendum: variis illecebris potens *set* (pro et) cui expeditius fuerit tradere imperium quam obtinere. Extremo capite scribendum puto: Occulta fati *vi* et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano ... imperium post fortunam credidimus. Nam *lege*, quod additur in codd. dett., minus facile excidere poterat; *occulta fati credere* nihil est hoc loco.

et Helii) perierunt. Postremum verbum varie mutant (paraverunt, pepererunt, alia), verbis nimis lenibus de libertinorum illorum rapinis positis, omnibus supervacaneis; nam in illa sententia satis erat: plus rapuit Icelus quam Polycliti et Vatinii. Mendum alibi latet, quo reperto sublatoque acumen elucet: quam *ob* quod Polycliti ... perierunt. Superavit iam Icelus ea furta divitiasque, ob quas liberti opum fama noti morti dati sunt.[1])

Ibd. 74: quemcunque quietis locum prodigæ vitæ legisset. Vitiose bis vitæ genus significatur nec idem: *quietis locum legere* et *locum legere prodigæ vitæ*. Scribendum: quemcunque *e* quietis locum, h. e. ex iis, quæ bellum motusque civilis non attigisset.

Lib. II, 10: Id senatus consultum, varie iactatum et, prout ... reus inciderat, infirmum aut validum, retinebat adhuc (Med. adhunc) terroris, et propria vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui pervertere. Edunt, Puteolanum sequentes, retinebatur adhuc, deinde terrori, et ex Acidalii coniectura; (quod nuper set substitutum est, ea particula apta non est). Non valde placet in senatus consulto non abolito consilii significatio. Venit in mentem: retinebat adhuc *terrores*, ut cogitetur de singulis, qui terrebantur.

Ibd. 11: Nec illi (Othoni) segne aut corruptum luxu iter, sed lorica ferrea usus est et ante signa pedester, horridus, incomptus famæque dissimilis. Etsi ann. XII, 60 equites Romani Ægypto

[1]) Cap. 32 recte Ritterus: Denique eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facultatem, regressum, si (pro regressus, si) pœniteat, in aliena potestate. Nam *facultas . . . in aliena esse potestate* vitiosa abundantia dicitur.

præfecti appellantur equestres dignitatis nomine (nam de XIII, 10 dubitatur), tamen admodum dubito, dicine potuerit *pedester eo* pro eo, quod est *pedes* aut *pedibus*; nec recte coniunguntur usus est et . . . pedester. Med. pedestre. Fuerat: et ante signa *pedes ire*, horridus, cet.

Ibd. 12: Blandiebatur cœptis fortuna, possessa per mare et naves maiore (cod. et mai.) Italiæ parte (cod. partes) penitus usque ad initium maritimarum Alpium. Maior Italiæ pars non sane per mare et naves possidebatur, sed legionibus et cohortibus. Scribendum retracta voce, quæ propter similitudinem litterarum omissa est: maiore *oræ* Italiæ parte.

Ibd. 28 extr.: non abrumpendos ut corpori validissimos artus. Non aptum ut, quoniam non comparatio ponitur (*abr. cohortes ut corp. val. art.*), sed imago, putoque fuisse: non abrumpendos *suo* corpori valid. artus. [Sic Heinsius.][1])

Lib. III 16: nec sponte Antonii properatum, et fore, quæ acciderant, rebatur. Imo: quæ (reapse post) *acciderunt*. Quæ iam ante acciderant, non rebatur fore.

Lib. IV, 5: Helvidius Priscus regione Italiæ Carecinæ municipio Cluvios, patre cet. Sic Mediceus. Vix credi potest, Caracenæ (potius quam Carecinæ) nomen perrarum, sed verum testimoniisque Ptolemæi et Zonaræ confirmatum (præterquam quod apud Plinium mai. III, 106 Caretini Supernates et Infernates nominantur) aliena manu additum esse; si quis tamen id factum putat, dicendum ei est, cum legeretur nimis infinite regione Italiæ, id

---

[1]) De II, 40 dixi emendatt. Livv. p. 135 n. Mire Heræus „zu einem Feldzuge". Qui hoc cum pravæ superbiæ significatione contrarium alteri non ut ad pugnam poni potest?

nomen adscriptum esse; qui hæc omnia regione Italiæ Caracenæ tollunt, prorsus inconsiderate faciunt. Sed mire ablativus regione ponitur, mire additur Italiæ, miro ordine dicitur Caracena *e* (nam hoc abesse nequit) municipio Cl. Opinor Tacitum scripsisse: Helv. Priscus, *origine Italica e* Caracenæ municipio Cluviis. (Nam sic municipium, quod apud Livium IX, 31 Cluvia est, Tacitus appellasse videtur, Cluvias.) Primum Italiæ indigena Helvidius fuisse dicitur, deinde locus ipse indicatur, addito oppiduli nomini regionis nomine. Qui regionis nomen non ferunt, scribere debent: origine Italica e municipio Cl. [In origine incidit Wexius.]

Ibd. 33: Cæsorum eo die in partibus nostris maior numerus et imbellior, e Germanis ipsa robora. Scr. maior numerus, *sed* imbellior, e Germ. cet.

Ibd. 42: et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium et consularem visuri sumus? Prætoriumne et consularem Regulum visuri essent, nihil ad rem pertinebat, nec id negari poterat futurum, potiusque probabile erat, qui quæstor tantum posset, facile ad maiores honores perventurum. Scripsit Tacitus: prætorium et consularem *ausuri* sumus? Id Montanus negat fieri posse, si ne nunc quidem audeant. Ausus pro visus reponendum erit etiam apud Gellium VI, 3, 25. [Ausuri etiam Lipsius in marg.][1])

Ibd. 58: quis deinde sceleris exitus, cum Romanæ legiones contra direxerint? Scr. cum R legiones *se* contra direxerint?

---

[1]) Cap. 46 quod Halmius Haasium primum vidisse scribit, ego multo ante adolescens (a. 1828) dixeram in appendice disputationis de Asconio p. 23 not.

Ibd. 62: revolsæ imperatorum imagines, inhora signa. Sic Med. Editur inhonora, adiectivo Pliniano. Aptius, opinor, *indecora*.

Ibd. 65 (in responso Germanis ab Agrippinensibus dato): sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes, donec nova et recentia iura in vetustatem consuetudine vertantur. Iura non consuetudine vetera fiunt, sed tempore et vetustate consuetudo efficitur. Tacitus scripserat: donec nova ... iura *vetustate in consuetudinem* vertantur. Præpositio in *m* conversa, deinde pravo loco suppleta est.

Lib. V, 7: nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore seu solidam in speciem adolevere, putria et inania velut in cinerem vanescunt. Nulla est *solida* species, sed *solidi*; et, si est, nihil ad eam pervenire dicitur. Sed solidam Salmasii est; codex habet solitam. Opinor fuisse: nam cuncta ... sata, *ubi* herba tenus aut flore solitam in speciem adolevere, putria ... vanescunt. Id verum est, initio cuncta solitam speciem servare herba aut flore tenus, tum vanescere. Ubi in sive mutato additum est seu.

Ibd. 15: aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes. Puto fuisse *illuc*.

In **Germania** et Agricola codicibus utimur recentibus, nullo præcipuæ auctoritatis; itaque non pauca merito dubia et suspecta certo corrigi nequeunt. In libellis scholarum usu tritis multa inaniter tentata iactataque sunt.

C. 7: et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. Infinitivus historicus in sententia relativa apud Vergilium ferri posset, si de præterito tempore ageretur, non de præsenti; apud Tacitum ne sic quidem ferri posset. Scribendum videtur aut: unde feminarum ululatus *audiunt*,

unde vagitus inf., ut causa mendi in sequenti unde esse putetur, aut: *audiunt et* vag. inf.

Ibd. 14: magnumque comitatum (nobiles et principes) non nisi vi belloque tuentur; exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Primum non dicitur *exigere aliquid liberalitate alicuius*, sed *ab liberalitate*. Deinde ineptissime illum...illam ponitur, tanquam demonstretur una certa res nobilis, quam omnes eandem petierint. Scripsit Tacitus: exigunt enim principis sui *liberalitates*, *ille* bellatorem equum, *ille* cruentam victricemque frameam. *Liberalitatem* hac ætate de munere ipso dici notum est, posuitque ita Tacitus præter ann. II, 37 et hist. I, 20 etiam ann. IV, 20, plurali autem numero Suetonius Claud. 29. *Ille* ... *ille*, ubi exspectes *hic* ... *ille*, iam Terentius dixit habetque Quintilianus III, 6, 93, XI, 3, 168, *hic* ... *hic* ipse Tacitus ann. XIV, 8, hist. IV, 55, *ille aut ille* Cicero, *ille vel ille* Ovidius, *ille et ille* Suetonius.

Ibd. 19: Publicatæ enim pudicitiæ nulla venia; non forma, non ætate, non opibus maritum invenerit. Non causa redditur superioris sententiæ, sed transitur ad novum cum ascensu (multo vero minus veniam esse publicatæ pudicitiæ). Itaque Lipsius etiam scribi voluit, Ritterus excidisse quædam ante publicatæ putavit. Scribendum sine dubio: Publicatæ *enimvero* pudicitiæ. Cfr. emendatt. Livv. p. 244 n. et supra ad Cæsaris B. G. V, 7.

Ibd. 38 (de Suevis) quod artificiose enarratur varieque tentatur: capillum retro sequuntur, fieri potest, ut ortum sit ex hoc: capillum *retorquènt*. Separato enim retor et in retro mutato, expletæ esse possunt reliquæ litteræ (quent) ad Latini vocabuli formam, cuius generis exempla non pauca in Livii et Senecæ codicibus inferioribus, quædam in antiquis accidisse vidimus.

Ibd. 44: enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas est. Mire regia utilitas pro eo, quod *regibus utile* est, dicitur, nec omnino h. l., quid utile sit, agitur. Tacitus cum acerbitate aliqua et quasi novum inventum admirans dixerat: regia *subtilitas* est (ein königlicher Fiff, eine königliche Schlauheit). Eodem errore apud Gellium, I, 4, 1 voces commutatas ostendam. Contra apud Senecam ep. 49, 6 pro utilius scriptum erat subtilius.

Ibd. 46: quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt; sordes omnium ac torpor procerum; connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Perverse prorsus ponuntur nudi illi nominativi (neque enim h. l. in narrando breviter facti aut status alicuius significatio interponitur); nec recte sordes a cultu separantur aut torpor, qui mire infinite dicitur, ad hanc comparationem pertinet. Scribendum: *mores* omnium ac *corpora* procerum connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur; nisi quod pro procerum sine dubio reponendum *paucorum*, quod apte ad omnium contrarium refertur. [Corpora invenerat Muetzellius.]

Agricolæ c. 7: Is (Mucianus) ... Agricolam ... vicesimæ legioni, tarde ad sacramentum transgressæ, præposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur; quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat; nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio. Primum apparet ex his postremis et ex iis, quæ sequuntur de Agricola, non decessorem eius (legatum prætorium, cui succedebat), sed legionem seditiose egisse. Deinde prorsus prave legatis quoque

consularibus sic dicitur, quasi alii consulares contrarii intelligantur, pro eo, quod esse debebat: consularibus quoque legatis (non solum prætoriis); nec legio nimia recte dicitur, neque, si consularibus quoque (ut ita ipse dicam) nimia fuisset, prætorius Agricola missus ad eam regendam esset. Itaque aliud nomen sententiæ subiectum latet. Scripserat Tacitus fere sic: ... præposuit. *Sub* decessore seditiose agere narrabatur. Nam legatis quoque (legionum prætoriis, qui plures in Britannia erant) *consularis uis* nimia ac formidolosa erat (ut ad eam confugere et ea ad legionem compescendam uti nollent), nec legatus prætorius cet.

Ibd. 10 ea, quæ de forma Britanniæ dicuntur, interpunctionis errore et librarii particulæ adiectione corruperunt et editores minus bene tractarunt, nuper quidem delendo temere grassati. Recte enim omnia se habebunt sic distincta: Et est ea facies (oblongæ scutulæ vel bipennis) citra Caledoniam, unde et in universum fama est. (Eam comparationem, quæ vere convenit Britanniæ citra Caledoniam, fama transtulit ad universam.) Transgressis (codd. transgressis sed) immensum et enorme spatium procurrentium extremo iam litore terrarum velut in cuneum tenuatur. (Si, intrata Caledonia, transgressi fuerimus enorme terrarum ibi se pandentium spatium, Britannia in cuneum tenuatur. Caput sententiæ non magis in cunei imagine est quam in enormi spatio terrarum.) Dativus participii ponitur noto usu de condicione et loco rem spectandi et æstimandi; Gr. Lat. § 241 n. 6. (Liv. X, 30, 4, XXVI, 24, 11, XXXII, 4, 3, XXXVII, 58, 8.) (Transgressis *dein*?)

Ibd. 13 quod ipse olim reppereram (ni velox ingenio mobili pænitentia), occupavit Wexius; sed paulo post e vestigiis his codicum: Divus Claudius auctoritate operis fit: D. Cl. *auctor iterandi* operis. (Wexius iterati operis. *Auctor tandem operis* prave

dicitur; debebat dici *confector* aut *executor tandem operis.* Auctor iam Iulius Cæsar fuerat; iterandi auctor Claudius.)

Ibd. 14: Mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quæ fama aucti officii quæreretur. Non puto, qui provinciæ fines proferat, suum officium augere dici posse; nec eorum, qui imperio parere coguntur, officium appellatur. Itaque suspicor scriptum fuisse: aucti *obsequii* (barbarorum).

Ibd. 16: Nec Vettius Bolanus ... agitavit Britanniam disciplina. Opinor fuisse *castigavit* aut *fatigavit.* Disciplina provincia non agitatur.

(Cap. 24 emendavi vol. I p. 147.)

Ibd. 28: et uno remigante, suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore ut miraculum prævehebantur. Tres liburnicas non uno remigante actas nec gubernatore ad remigandum Usipios usos, quo labore ipsi fungi poterant, iam alii intellexerunt. Videtur fuisse: et uno *regente* (navium cursum). Deinde e codicum vestigiis effici videtur: Mox ad aquam atque utilia *raptim egressi* et cum plerisque Britannorum sua defensantium prœlio congressi. (Quod adaquatum nuper repositum est, homines *aquantur*, id est, aquam petunt, sata et pecudes *adaquantur*, hoc est, aqua irrigantur aut nutriuntur, aqua iis præbetur.[1])

Ibd. 37: Postquam silvis appropinquaverunt, item primos sequentium incautos collecti et

[1]) In c. 34, quem locum Halmius insanabilem putat, omnibus litteris idem scripseram, quod Ritterus edidit: Novissimæ res et, extremo metu, torpor defixere aciem cet., uno torpor pro corpora posito. Novissima apud Tacitum dici etiam ultima et ad extremum miseriæ ac necessitatis perducta notum est.

locorum gnari circumveniebant. Varie mutatur item aut eiicitur. Scribendum videtur: *iidem* primos. Significantur, de quibus proxime ante dictum est: et aliquando etiam victis ira virtusque. [Iam Gœbelius.]

Ibd. 38 tam audax videri potest suspicio mea, ut vix eam promere audeam; sed quoniam sæpius locum retractanti renata est, libere dicam. Agricola, cum post prœlium ad montem Graupium exacta iam æstate exercitum in fines Borestorum (populi ignoti) deduxisset, acceptis ibi obsidibus, præfecto classis circumvehi Britanniam præcepit. Datæ ad id vires, et præcesserat terror. De ipsa navigatione perfecta quæque in ea visa sint aut acciderint, nihil narratur ac ne verbo quidem significatur. Nemo enim illo tempore sub hiemem ignoto mari ad Britanniæ septentrionalis littora evehi ausus est. Deinde, postquam Tacitus Agricolam pedites atque equites in hibernis locasse dixit, hæc adduntur: Et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem portum tenuit, unde proximo Britanniæ latere lecto omni redierat. Miram hanc orationem sic expedire conantur, ut unde coniungant cum latere lecto classemque ex eo portu proximum latus legisse, dein redeuntem eundem tenuisse accipiant. Sed quæ est tandem hæc loquendi perversitas, ut primum hæc: *unde lecto latere redierat* intelligantur: *unde enavigarat et quo lecto latere redierat*, deinde classis narretur tenuisse eum portum, quo iam ex eadem ipsa excursione *redisset* (plusquamperf. tempore)? Omitto minora, velut parum apte latus dici simul *proximum* et *omne*. Breviter dicam. Neque redierat ferri potest, neque quicquam de facta navigatione (nisi de ipso classis in portum Trutulensem adventu) his verbis narratur, sed de destinata ex hoc portu ad septentrionem versus sito, scribendumque videtur: unde proximo *anno*, Britanniæ latere lecto omni, *reditura erat* (in portus magis meridianos ipsius pro-

vinciæ, ubi stationem habere solebat et unde huc arcessita erat). Sed circumnavigandi consilio intervenit Agricolæ e provincia discessus. (Addo, etiamsi scriptura vulgata teneatur, nullo modo significari totam Britanniam tum circumnavigatam, quoniam tantum proximum latus lectum dicitur.)

Ibd. 41: Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum in ipsam gloriam præceps agebatur. In periculum et invidiam præceps agebatur, non in gloriam. Nulla hic acuminis captatio est (eo enim confugiunt editores), sed perspicua absurditas. Tacitus scripserat: simul vitiis aliorum, *ipsa gloria* præceps agebatur. Remotior causa et propior ex illa orta coniunguntur. In ex *m* ortum est.

In **dialogo de oratoribus**, quem Taciti esse neque credidi unquam nec credam, ingenio, proposito dicendique genere ab illo remotissimum, nihil emendavi, quod non ab aliis præceptum reppererim (velut in c. 26, 18 Halm. viri pro vis, quod frustra defenditur, cum sit et forma extra iurisconsultorum propriæ necessitati parentium libros inauditum et sententia pravum et ab imagine alienum).

In **Suetonii Tranquilli**, scriptoris non ingenio aut arte, sed rebus et materiæ ad instituta cognoscenda copia et scribendi simplicitate commendabilis, **vitis Cæsarum** etsi non graviter affecta oratio est, vellem tamen codicis Memmiani et Mediceorum antiquissimi scripturas ita plene et accurate editas haberemus, ut nostræ ætatis ratio et usus postulat (notatas a Rothio puto). Coniecturæ præter ea, quæ iam alii olim emendarunt, non ita frequens necessitas nec tamen prorsus rara mihi esse visa est. Sed ex Casauboni aliorumque bonis inventis non pauca indigne neglecta iacent aut nuper etiam loco, quem certo iure tenebant, deiecta sunt (velut Iul. 84 quicquid præterea *idoneum* erat ab Heinsio repositum pro præterea ad

donum[1]), Aug. 25 a Grutero et Burmanno inventum sub *privo* vexillo pro priore, aut, ut ex postremis vitis exempla sumam, Vesp. 4 *amicos* in recentioribus codicibus recte restitutum pro amici, quod ad Narcissi male accommodatum est, ibd. 23 tempestive satis, *ut* de quodam cet. a nescio quo antiquiore editore scriptum pro et de quodam in exemplo proferendo, Domit. 13 Turnebi *ἀρκεῖ*, 15 *disiecto* funere pro deiecto, etsi ibi ipse Oudendorpius, quod recte invenerat, deseruit), ut mihi, cum ante aliquot annos Suetonium solo Rothii exemplo utens perlegerem, pleraque denuo invenienda fuerint. Nam Burmanni Oudendorpiique parum subtile, ne dicam hebes, iudicium fuit, Ernestius, multo illis prudentior elegantiorque et in rebus declarandis accuratus, paulo tamen timidior fuit nec ad verum ex codicum vestigiis eruendum admodum acutus; Wolfius nihil prorsus effecit; Rothio stabilis et firma libertas interdum defuit. Quæ nova nec occupata emendasse videor, subiiciam.

Iul. Cæs. c. 9, ubi attinguntur obscuri rumores de Cæsaris cum Cn. Pisone conspiratione et consilio novarum rerum Romæ et in Italia moliendarum, non potest cum Transpadanis tanquam ad eam rem opportunus et idoneus nominari populus prorsus obscurus et ignotus. Itaque neque per Ambranos ferri potest similiave nomina, neque Ambrones ex Gallia Transalpina Mariique temporibus arcessi. Fortasse, quoniam novum vocabulum fingere, ut per *amburbanos* scribatur, non audeo, scribendum est per *Campanos*. Agri Campani incolarum condicio-

[1]) F. A. Wolfius „didicisse velit", cur minus Latinum sit esse ad donum, cum agatur de arreptis undique rebus ad flammam alendam. Similia non paucis locis supina negligentia adscripsit, interdum cum inhonesta Ernestii obtrectatione.

nem non optimam fuisse, vel ex Ciceronis orationibus agrariis constat.

Ibd. 20: Cetera item, quæ cuique libuissent, dilargitus est. Prorsus insolenter hoc dicitur (pro placuissent), longeque alius generis est *quod libet*. Suetonius sine dubio scripserat *libuisset* (ei cuique dilargiri); id quomodo corruptum sit, apparet, meminique similiter alibi pro eo, quod est: *quæ videretur, facere*, scriptum *quæ viderentur*.

Ibd. 22: Ex omni provinciarum copia Gallias potissimum elegit, cuius emolumento et opportunitate idonea sit materia triumphorum. Extrema verba multis modis manifesto vitiosa (in cuius, in sit, in his: emolumento idonea materia triumphorum)[1]) Iacobus Gronovius recte sic emendavit, ut cuivis et idoneas scriberet; sed quod pro sit posuit et, ponendum erat, quod contrarium esset pronomini cuivis et eius positi causam ostenderet (alioquin enim scriptum esset: elegit, emolumento cet.): cuivis emolumento et opportunitate idoneas, *sibi* materia triumphorum.

Ibd. 28: et ne absentis ratio comitiis haberetur, quando nec plebiscito (quo id Cæsari concessum erat) Pompeius postea obrogasset. Negatione (nec) sententiam everti Gronovius aliique viderunt; sed scribendum non quando et, sed quando *ei* plebiscito (quo id iubebatur). [Sic Torrentius.][2])

Ibd. 31: Cum ergo sublatam tribunorum

---

[1]) Mire Rothius p. XXXV videtur putasse tantum sit reprehendi.

[2]) Rothius Gronovii coniecturam, Burmanno et Ernestio probatam, silentio prætermisit, quasi nihil esset difficultatis aut dubitationis. Pluribus exemplis abstineo.

intercessionem . . . nuntiatum est, præmissis confestim clam cohortibus,...spectaculo publico ...interfuit. Cursus et progressio rerum significatur scribendumque necessario nuntiatum *esset*, sublato mendo non raro; vid emendatt. Livv. p. 511, et quæ dicentur ad Gell. I, 13, 5.

Ibd. 47: servitia rectiora politioraque immenso pretio (comparasse). Prius adiectivum non potest nisi ad staturam significandam pertinere, cuius laus neque comparativo apte exprimi neque cum politioris ingenii laude recte coniungi videtur neque tam rara fuisse, ut immensi pretii causa fieret. Opinor Suetonium *erectiora* scripsisse de animo et ingenio (aufgeweckte). [Sic Baumg.-Crusius.][1])

Ibd. 78: adeo indignatus sit, ut proclamaverit . . . et nec destiterit per continuos dies quicquam cuiquam nisi sub exceptione polliceri: si tamen per Pontium Aquilam licuerit. Non video, qui excusari possit et nec destiterit (pro nec

---

[1]) Cap. 58 quod Wolfius negat se exputare, quomodo aliquis (debuit scribere *quisquam*) in plusquamperfecto explorasset (neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus . . . . explorasset) hærere potuerit, summo iure Ernestius hæserat. Neque enim de rei factæ condicione ante impleta recte Latine dicitur *non fecit, nisi ante explorasset* (pro eo quod est: non . . . antequam aut nunquam . . . nisi explorato vel nisi perscrutatus), quam si Germanice dicas: *er that es nicht* (de re una facta), *wenn er nicht . . . untersucht hätte.* Sed quoniam mendum est etiam in per se, quod et historia convincit et loquendi usus (nam ipse dicendum erat), neque correctio probabilis suppetit, locum notatum prætermittamus neque præfracte negemus Suetonium in formam orationis minus rectam incidere potuisse, modo ne legitimam dicamus.

dest. aut et non dest.), putoque necessario tollendum et. Nam quod Suetonius se sic in notionibus coniungendis et in continuatione negationis implicavit, ut *quicquam* pro *nihil* diceret (nam non destitit Cæsar, hoc est, servavit et tenuit, ut *nihil* cuiquam polliceretur nisi sub conditione) aut *nec destiterit* pro *et destiterit* (nam destitit quicquam polliceri nisi sub cond.), idem ei accidit Tib. 45 (nec quicquam amplius pati recusantem, hoc est, et ... recusantem vel nec ... pati sustinentem) et Ner. 42 (Nec eo secius quicquam ... omisit, hoc est, nec eo secius nihil ... omisit); recte dixit Domit. 2: Nec tamen eo secius ... omni ope contendit cet.

August. 27: Namque illis (triumviratus collegis) in multorum sæpe personam per gratiam et preces exorabilibus, solus magnopere contendit, ne cui parceretur. Scrib. in multorum sæpe *persona* (cum de ea ageretur). Longe aliter dicitur: *facilis et exorabilis in vitricum fuit,* hoc est, erga.

Ibd. 32 quoniam in codice Memmiano est: Igitur grassaturad dispositis ... stationibus inhibuit, efficitur *grassaturam* .... inhibuit (de genere universo), non grassaturas (Salmas.) aut grassatores (codd. interpol.).

Ibd. 35: Senatorum affluentem numerum deformi et incondita turba (erant enim super mille et quidam indignissimi et post necem Cæsaris per gratiam et præmium allecti, quos orcinos vulgus vocabat) ad modum pristinum et splendorem redegit. Non sane *per præmium* (quod omnino vix dicitur pro eo, quod est *præmii causa*) allecti erant indignissimi homines, sed, quod cum gratia coniunctum est, in deterius vergens, per *pretium* (prætium). Quam sæpe pretium et præmium scribendo

permutentur, norunt, qui attenderunt, velut initio Catonis Ciceroniani.[1]) Sed præterea scribendum: Senatorum aff. numerum *a* deformi ... turba ... ad modum pristinum ... redegit. Non recte dicitur *numerus affluens turba*, minus etiam *deformi turba ... redegit.*

Ibd. 42: neque tamen perseverasse (se Augustus scribit in consilio tollendi frumentationes publicas), quia certum haberet post se per ambitionem quandoque restitui. Necessario reponendum *restitutum iri*, quam formam sæpe a librariis corruptam esse dixi vol. I p. 116. Nam quod Ernestius alia exempla dicit esse præsentis pro futuro positi, huius quidem generis (*certum habeo fieri*) nulla sunt, longeque aliter, ut hoc utar, apud Livium de eo, quod ante oculos iam adest et agitur, dicitur: *apparebat eosdem tribunos refici* (V, 18, 2; cfr. IV, 58 extr.).

Ibd. 43: In circo aurigas cursoresque et confectores ferarum et nonnunquam ex nobilissima iuventute produxit. Tollendum et ante nonnunquam. Quod aurigas et cursores produxit, nihil sane habet notabile, sed quod nonnunquam ex nobilissima iuventute. [Iam Torrentius.]

(De c. 66 dixi exc. VI ad Cic. fin. p. 834. C. 65 revocari debet, quod olim edebatur: neque adiri a quoquam ... permisit, ubi inde a Casaubono errorem cod. Memmiani quopiam habentis sequuntur.)

Ibd. 86 recte Siesbyeus animadvertit scribendum esse: Tuque dubitas, Cimberne Annius *ac* (pro an) Veranius Flaccus imitandi sint tibi ... an

---

[1]) Iustin. I, 7, 19 recte Gronovius: cædes Candauli nuptiarum pretium fuit pro eo, quod in codd. est, præmium. Præmium cædis nuptiæ fuerunt; cædes pretium fuit, quo nuptiæ emptæ sunt.

potius Asiaticorum ... volubilitas ... transferenda? Idem iam Casaubono in mentem venerat. C. 89 sic interpungenda oratio est: Latine formabat vertendumque alii dabat, sed plane (sine ullo artificio novove ornamento). Poematum quoque non imperitus cet.

Ibd. 91: Cum dedicatam in Capitolio ædem Tonanti Iovi assidue frequentaret, somniavit, queri Capitolinum Iovem cultores sibi abduci. Et res (de cultoribus abductis) et comparatio Dionis Cassii (LIV, 4) ostendunt de populo ædem frequentante agi, non de Augusto. Itaque aut post Iovi excidit populus aut scribendum est: Cum *dedicata* in Cap. *ædes* Tonanti Iovi assidue *frequentaretur*. (C. 94 pro dormirent Ernestius convenirent; paulo propius est *coirent*.)

Ibd. 95: et immolanti omnium victimarum iocinera replicata intrinsecus ab ima fibra paruerunt. Duæ litteræ geminandæ: ab ima fibra *apparuerunt*. Nam *pareo* pro *appareo* (extra iuris usum) antiquissimis et Apuleio similibusque relinquendum, præsertim *pareo factus*.

Tib. 24: Principatum, quamvis neque occupare confestim neque agere dubitasset, et statione militum, hoc est vi et specie dominationis assumpta, diu tamen recusavit. Tollendum et ante statione, ortum ex ultima syllaba verbi præcedentis. (*Etiam* nihil hic agit.) (Ibd. 35 revocandum, quod ante Oudendorpium edebatur: Equiti Rom. iurisiurandi gratiam fecit, *ut* uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante iuraverat; codices om. ut, quod in consilio significando abesse nequit nec posset post gratiam fecit; excidit post it.)

Ibd. 43 extr. prostantesque (commentus est) ... Paniscorum et Nympharum habitu, quæ (que) palam iam et vulgo ... Caprineum dictitabant. Sic codices; prave substitutum palamque, dissoluto rerum nexu. Scribendum habitu, *ob* quæ palam cet.

Ibd. 49: Sat constat, Cn. Lentulum ... metu et angore ad fastidium vitæ ab eo actum et ut ne quo nisi ipso herede moreretur. Neque duo hæc sunt, neque recte dicitur: *Lentulum actum, ut ne ... moreretur.* Tollendum et ante ut. Ad vitæ tædium actus est, ne, si diutius viveret, alium forte heredem haberet.

Calig. 38 geminata syllaba scribendum est: Cognoscebat autem de talibus causis taxato prius modo summæ, ad quem conficiendum consideret, *et* confecto demum excitabatur. Vulgo abest et. Ibd. paulo post scribendum puto: exquirens per se pretia et usque eo *intendens* (pro extendens), ut quidam cet. (C. 51 restituendum esse, quod olim edebatur: ad vero maiora, hoc est, ad maiora vero, apparet ex iis, quæ dixi ad Ciceron. fin. II, 43 p. 218, ubi non erat, cur huic ipsi loco dubitationis notam apponerem.[1])

Claud. 10, ubi sic scribitur: Latentem ... gregarius miles, animadversis pedibus, e studio sciscitandi, quisnam esset, agnovit extractumque et præ metu ad genua sibi accidentem im-

[1]) C. 34 correxeram necessario: adversus *omne* omnis ævi hominum genus, Grævium iam idem voluisse ignarus. Nihil est *omnis ævi hominum genus* (pro eo, quod est: omnis ævi homines); et utrumque desideratur, ut neque ævi neque generis discrimen fuisse significetur. Talia præteriri ab Ernestio, Wolfio, Rothio!

peratorem salutavit, latet aliquid mendi; nam neque e nostro studio sciscitandi agnoscimus aliquem, neque Claudii latitantis studium intelligi potest. Mihi suspectum est ipsum agnoscendi verbum; nam studio sciscitandi militem Claudium extraxisse puto. Recta omnia erunt sic scripta: Latentem ... greg. miles, animadversis pedibus, studio sciscitandi, quisnam esset, extractum et ... accidentem ... salutavit. Qui interpolavit, non intellexit actionis gradum priorem participio significatum esse: Latentem ... studio sciscitandi ... extraxit et cet. Itaque verbum desideravit. (Cap. 9 in vacuum puto esse: in partem pecuniæ deficientem, ut ea auctione conficeretur: für das Mangelnde, f. d. Ungedeckte.)

Ibd. 20: Opera magna potiusque necessaria quam multa perfecit. Scrib. Opera magna potius necessariaque quam multa perfecit. Ea recta comparatio est. Excidit que ante quam, deinde prave suppletum est.

Ibd. 41: Initium autem sumpsit historiæ post cædem Cæsaris dictatoris, sed et transiit ad inferiora tempora cœpitque a pace civili cet. Ineptum sed et (etiam). Scribendum: ... Cæsaris, *set* transiit (relicto illo initio) ad inf. t. Etiam Ner. 15 scribendum est: neque in commune quicquam neque propalam deliberabat, sed conscriptas (pro: sed et conscr.) ab unoquoque sententias tacitus ... legens cet. [Illud Torrentius, hoc B. Crusius præcepit.]

(De c. 44 dictum est vol. I p. 19. Sed sic iam B. Crus.)

Ner. 12: item (exhibuit) pyrrichas quasdam e numero epheborum, quibus post editam operam diplomata civitatis Romanæ singulis obtulit. Hærent editores nec se expediunt. Scribendum: *pyrrichistas quosdam.* (Paulo ante verba sic interpungenda sunt: exhibuit autem ad ferrum ... equites R., et

quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum, cet.)

Ibd. 17: item (cautum), ut litigatores pro patrociniis certam iustamque mercedem, pro subselliis nullam omnino darent, præbente ærario gratuita, utque rerum actu (hoc est, iis mensibus, quibus iudicia exercebantur neque iustitium erat) a b ærario causæ ad forum ac reciperatores transferrentur. Cur hoc additur rerum actu? Sed, quod gravius est, anteane iudicia ad ærarium fiebant nec apud recuperatores? an prolatis rebus iudicia in ærario erant? quamquam causæ pro iudiciis non recte dicuntur. (Quod Ernestius scribit: „causæ eæ, quæ adhuc apud ærarium essent", nihil apud Suetonium de certo genere causarum significatur.) Tollendum causæ. Subsellia rebus prolatis in ærario servabantur, rebus redeuntibus (sic quoque enim loquebantur de rerum actu redeunte) ad forum transferebantur gratuitoque præbebantur. Cum non intelligeretur, quod esset sententiæ subiectum, additum est causæ. Cfr. Claud. 10.

Ibd. 20 e codicum vestigiis facillime et aptissime efficitur: excellentissimo cultu, *puris* ac sine anulo *lævis*. Venerat hoc in mentem Oudendorpio, sed tenere ausus non est.

Ibd. 28: meretricem, quam fama erat Agrippinæ simillimam, inter concubinas recepit. Quod abesse nequit, inter *e* et *si* excidit: Agrippinæ *esse* simillimam.

Ibd. 32: Ante omnia instituit, ut e libertorum defunctorum bonis pro semisse dextans ei cogeretur, qui sine probabili causa eo nomine essent, quo fuissent ullæ familiæ, quas ipse contingeret. Perspicuum erit recte attendenti aliquid deesse; nam duo Nero ad fiscum ditandum constituit,

primum ut e bonis libertorum omnium, non certi generis. e quibus ante semis cogi Cæsari soleret, dextans cogeretur, deinde, ut calumnia nominis pro libertis Cæsaris haberentur, qui non essent. Scriptum fuerat ad hanc fere formam: dextans ei cogeretur, [*et ut liberti haberentur,*] qui sine probabili causa eo nomine essent, quo fuissent (vel potius cum Casaubono: eo nom. fuissent, quo essent) ullæ familiæ, quas ipse contingeret. Itaque, si quis v. c. Domitius mortuus erat, nec, cur id nomen gessisset, probabilis causa reddi poterat, ad Cæsarem hereditas ut liberti revocabatur.

Ibd. 33, ubi codices optimi habent: a quadam Lucusta venenariorum indice, tantum pauci interpolati inclyta, quod pro *famosa* non recte dicitur, cum præsertim *venenaria* pro *venefica* apud bonos scriptores non legatur (sed apud Petronium, Apuleium, Tertullianum) nec *venenariorum inclita* pro eo, quod est *venenariarum inclitissima*, ferri possit, scribendum videtur: *venenorum rariorum indice.* Facillime litteræ quædam exteri po-uerunt.

Ibd. 56: (Nero) alia superstitione captus, in qua sola pertinacissime hæsit; si quidem acunculam puellarem, cum ... a plebeio quodam ... muneri accepisset, ... colere perseveravit. Sic codices; efficiendum erat non icunculam, quod a Græco themate prave Latina forma fingitur, sed: si quidem *imagunculam.* Excidit im post em; nam *c* et *g* in antiqua scriptura sæpe vix discernas. Non attendit Casaubonus, cum hoc a Sabellico inventum longius a tradita scriptura discedere putavit.

Galb. 6 exciderunt paulo plura, quam vulgo putant; nam necessario exercitus aut provinciæ nomen Suetonio addendum fuit. Itaque saltem ad hanc formam scribendum:

A G. Cæsare [*in administratione exercitus Germanici in locum Gætu*] lici substitutus.

Vitell. 14: Nullis tamen infensior quam vernaculis et mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat cet. Et per se ridicule perverseque vernaculi cum mathematicis coniunguntur tanquam certæ artis homines, et, quæ subiiciuntur de edicto Vitellii, ostendunt, de uno hominum genere agi. Suetonius scripserat: de *genethliacis* et mathematicis. (In c. 15 quemadmodum sententiæ dirimendæ essent, dixi ante multos annos opusc. acad. II p. 8. Perridicule hæc coniunguntur: Cum et prœlium et incendium ... prospiceret ..., non multo post pœnitens facti ... iuravit cet.)

Domit. 3: Deinde uxorem Domitiam, ex qua in secundo suo consulatu filium tulerat alteroque anno consulatu filium vit Augustam. Sic Memmianus; recte Rothius consalutavit, cum iam alii consalutare subesse intellexissent (cfr. de erroris genere Senec. de vit. beat. 25, 4); sed simul a Grævio sumendum erat alteroque anno filiam, ut scriberetur: ex qua in secundo suo consulatu filium tulerat alteroque anno filiam, consalutavit Augustam.

De grammaticis 3: ut constet ... L. Apuleium ab Eficio Calvino equ. R. prædivite quadringenis annuis conductos multos edoceret. Nam in provincias quoque grammatica penetraverat cet. In illis conductos multos præter conductum latet urbis provincialis nomen, in qua ut doceret, Apuleius conductus est. Videtur fuisse: conductum, *ut Tolosæ doceret.*

Ibd. 22: Hic idem, cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Ateio Capitone, et esse illud Latinum et, si non esset, futurum certe iam inde, Mentitur, inquit, Ca-

pito; tu enim, Cæsar, civitatem dare potes hominibus, verbo non potes. Neminem reprehendimus *ex* oratione, neque grammaticus Tiberium ipsum reprehenderat, nec illud habet, quo referatur. Scriptum fuerat: cum ex oratione *Tiberi verbum* reprehendisset.

De rhetoribus 1: Nam et dicta præclare per omnes figuras per casus et apologos aliter atque aliter exponere et narrationes cum breviter ac presse, tum latius et uberius explicare consuerant. Scrib.: Nam et dicta præclare per omnes figuras *percurrere* et apologos ... exponere et narrationes ... explicare. Saltem infinitivus subest.

Liber IX.

Cap. I.

A. Gellius. M. Fronto.

A. Gellii noctes Atticas antea partibus tantum cognitas cum non ita multos abhinc annos, partim ne quid ex rerum copia me fugeret, partim cognoscendi prorsus scriptoris et ætatis ingenii causa totas perlegendas sumpsissem, nihil habui in iis subsidii præter ea, quæ Gronoviorum editio (a. 1706) et Hertzii (a. 1853) subministrabant. Codicum præter folia palimpsesta Vaticana[1]) et in prioribus septem libris et in posterioribus ex communi fonte satis depravato, plerumque tamen pervagatis erroribus nec valde occultatis laborante, ortorum scripturas Io. Fred. et Iac. Gronovii tantum delectas non certo constantive consilio indicaverunt, nec sine dubio semper accuratissime, Hertzius nullas, nisi quas tacite sequitur, interdum coniectura nonnihil deflexas.[2]) Ipse Hertzius Io. Fr. Gronovium iure

[1]) De iis Hertzius exposuit, Zeitschr. f. die Alterthumswiss. 1846 n. 87 et 88.

[2]) Exemplum luculentum, quam in lubrico versemur, ponam XIII, 12, 2, ubi Gronovius sine varietate edidit: vecors, usque eo ut, divo Augusto, Hertzius cum nota coniecturæ adhibitæ: vecors, tanquam eorum, divo Augusto cet., ubi tanquam aptum non est, eorum prorsus pravissimum.

admiratur; vellem etiam secutus esset, adhibito libero et prudenti delectu; nunc cum sibi proposuisset (præf. p. IV) librorum manuscriptorum imaginem, ubicunque aliquatenus saltem liceret, exprimere, dum timidissime, quid scribæ permittant, audacter et licenter, quid sententia et oratio, iudicat, permulta retinuit revocavitque prorsus incredibilia, quæ Gronovius aliique certissima ratione et facili apertaque via, ut erroris causa appareret, emendarant, interdum alia parum feliciter mutavit. Sed ea neque singillatim attingere nostri consilii est neque universe acerbe reprehendere æquum est, quoniam ex specimine maioris editionis, quod a. 1868 (in indice schol. Vratislav.) evulgavit (Lib. IV, c. 1—4), satis apparet longe aliam nunc eum rationem, prudentiorem liberioremque, sequi[1]; in iis me continebo, quæ

[1]) Ne tamen hæc temere dixisse et exaggerasse videar, ponam aliquot, ut sese obtulerint, ex variis operis partibus exempla huiusmodi mendorum, appositis inter parenthesis notas certis aliorum emendationibus, in quarum plerasque ipse nondum inspectis superiorum commentariis incidi: Præf. § 3 eruditionibus (ex auditionibns), 11 convertebant (converrebant), 15 et quid (ecquid); lib. I, 4, 8 delectitabant (lectitabant), 7, 17 sed rationem dictu certam et probam, addita prava coniectura (ratione dictum certa et proba); II, 28, 6 lumine . . . obstiterit (lumini); III, 3, 1 qui . . . lectitarunt (lectitarit; erratum est ob homines), 7, 19 post illam, operam (post illa operam), 13, 2 populos concurrentes (e populo concurrentes); VI (VII) 3, 32 necessitatibus conscripta (n. circumscripta), 11, 4 hoc vitio (hoc convicio), 12, 3 diffusam indecere (decere; error ex *m*), 17, 8 novius (notius); IX, 12, 6 de alicuius (de cuius), 14, 3 in ordinem scriptum (in ordine scriptum; ad eundem litteræ *m* scopulum, vitatum in VI, 1, 8, VI, 2, 1, offensum est XI, 2, 4 et 8, 4); X, 18, 2 provinciæ Græciæ præfectus (provinciæ præfectus), 20, 7 sive quod ad universos

ab aliis occupata saltem non novi; nam adeo multa, in quæ sponte incideram, postea intellexi ab aliis aut olim aut nuper præcepta esse, ut miraturus non sim, si ex iis quoque, quæ etiamnunc mea numero, quædam postmodum ab aliis quoque proposita reperiantur.[1] Ceterum apud Gellium interdum mendorum convictio difficilis est, quod, quousque inepte loquendo progressus sit, non satis tuto definias, quamquam, ubi sententia indicium facit nec ulla orationis detorquendæ causa ratiove excogitari potest, frustra incredibilia finguntur, maxime quidem in syntaxi sententiarum, in qua Gellius prorsus regulam sequitur. Reperto quoque mendo perspicue tamen non semper facile est reperire, quid contortis inusitatisque et obscuris verbis exprimi voluerit.

Præf. 18: sed enim, quæ aliter apud alium scripta legerint, ne iam statim tempore obstrepant. Neque per se tempore quid hoc loco agat, video (neque enim tempestive hoc Gellius fieri significat), neque quid statim tempore. Videtur fuisse *temere*, in quod

---

pertinet (sive quod ad singulos sive q. a. u. pertinet); XI, 1, 1 bucetaque (buceraque), 9 in lemm. de legatis Milesia ac (de legatis Milesiis et), 13, 10 deformitate ad facienda ridicula (deformitate ac facie deridicula); XII, 13, 22 occasionem ... me hanc rem impertire non putare (offensionem ... me hanc rempublicam n. p.). Sed desino. Quid dicam de huiusmodi scripturis hic primum in textum illatis, qualis est v. c. VI, 3, 16: unusquisque nostrum, si quis ... arbitrautur, summa vi contra nititur?

[1] Usus sum præter illud maioris editionis specimen (ex quo inter alia didici alios ante me IV, 1, 5 scripsisse si modo non et 2, 5 æque pro neque) Hertzii ramentorum Gellianorum mantissis; vindicias Gellianas Gryphisvaldiæ a. 1858 editas non vidi. Klotzii quæstiones Gellianas (Lips. 1857) inspexi.

etiam Falsterus nostras incidit; (est enim in bibliotheca universitatis nostræ Gronovianæ editionis exemplum, quo is usus est et in cuius marginibus nonnulla annotavit).

De lib. I c. 3, 29 dictum est vol. I p. 91, quo tempore nesciebam, vocabuli ignorantes, quod tolli volebam, in codice palimpsesto nullum vestigium esse. Sed præterea, quod Theophrastus quædam cum discernendi magis disceptandique diligentia quam cum decernendi sententia scripsisse dicitur, ponendum est: cum *disserendi* magis disceptandique diligentia. De discernendo non agitur. [Sic edd. ante Gronov.]

Ibd. 4, 1 sic scribitur de Antonio Iuliano rhetore: Doctrina quoque ista utiliore ac delectabili veterumque elegantiarum cura et memoria multa fuit. Nihil hic agitur de utilitate doctrinæ, præsertim quæ comparativo significetur, mireque ea laus cum reliquis coniungitur. Gellius posuerat: Doctrina ista *subtiliore*. Totum caput est de tenui (hoc est subtili) quadam et curiosa exploratione argutiæ alicuius Ciceronianæ (ut cum Gellio singulari numero id nomen dicam). Frequentis vocum confusionis (vol. I p. 25) exemplum supra monstratum est in Taciti Germ. c. 44.

Eodem capite § 8 (in illa explicatione argutiæ) hæc leguntur: Immutavit ergo, inquit, et (hoc non recte omittitur apud Hertzium; si in codicibus deest, excidit post it) subdidit verbum ei verbo, quod omiserat, finitimum, ut videretur et sensum debitionis conlatæ non reliquisse et concinnitatem sententiæ retinuisse. Nullum Cicero verbum omiserat, sed exspectationem alius verbi moverat, ac subdidit (atque ideo consequens quidem fuerat sic dicere, cet.). Itaque scribendum est: quod *promiserat*.

Ibd. 5, 1: Et hinc et τὰ κομψὰ illa ... ab æmulis adversariisque probro data cet. Codex Rottendorfianus, omnium fere optimus, pro hinc et τὰ

habet hinc eita, Paris. incerta. Efficitur: Et hinc *ei τὰ κομψά* illa ... probro data. (§ 2 pro maledictis compellationibusque probrosis Hertzius e cod. palimps. dedit compellationibusque probris. Ferri posset compellationibusque et probris, si compellatio per se in malam partem diceretur; sed nihil nisi error est.) Extremo capite, sublata perversa geminatione, scribendum: Dionysia, inquit, malo equidem esse, cet.

Ibd. 6, 6: De molestia igitur cunctis hominibus notissima confessus eaque confessione fidem sedulitatis veritatisque commeritus, tum denique facile et procliviter, quod fuit rerum omnium...verissimum, persuasit, civitatem salvam esse sine matrimoniorum frequentia non posse. Neque ex illa confessione sedulum esse Metellum intelligebatur, neque sedulitatis opinio quicquam ad persuadendum pertinebat. Scribendum: *simplicitatis* veritatisque. Quod deinde Hertzius post civitatem e cod. palimpsesto addidit autem, ex eodem genere est, quo illud in c. 5, 2 probris, adeo perversum, ut mirer virum egregium non animadvertisse, ortam geminando particulam ex litteris extremis vocis præcedentis (atem), neque hoc quoque exemplo admonitum, ne palimpsesti nomen vulgaribus librarii erroribus obtentui esse sineret.[1])

[1]) Contra, nisi fallunt, quæ e Dressleri schedis a. 1846 prolata sunt, e cod. palimpsesto restituenda erant I, 2, 13 ipsum pro eum et 3, 1 die vitæ suæ postremo pro in vitæ s. p., verum non virum pro unum (quod H. fecit), non 4, 3 is retinet alienum pro aes ret. al.), non 6, 8 isdem pro iis demum, non II, 6, 5 rapsatur pro raptatur. (De virum et isdem Klotzius quoque monuit.)

Ibd. 9, 1: Ordo atque ratio Pythagoræ ac deinceps familiæ successionis eius recipiendi . . . discipulos huiuscemodi fuisse traditur. Scrib. familiæ *et* successionis. De et post *æ* omisso sæpius dixi.

Ibd. 10, 2: Tu autem, proinde quasi cum matre Euandri nunc loquare, sermone abhinc multis annis iam desito uteris, quod scire atque intelligere neminem vis, quæ dicas. Nonne, homo inepte, ut, quod vis, abunde consequaris, taces? Perverse illud quod scire ... neminem vis simpliciter affirmatur. Scrib. uteris; *si*, quod scire ... neminem vis, quæ dicas, nonne, homo inepte, ... taces? Etsi aptius erat: cur non ... taces? In abhinc nulla est causa, cur Gellium a perpetua lege, de qua admonui vol. I p. 166 n., descivisse putemus (*multos annos* iam).

Ibd. 13, 5: Alii existimaverunt, incommoda prius, quæ metuenda essent, si res gesta aliter foret, quam imperatum est, ... pensitanda esse. Et hic imperatum *esset* scribendum est in oratione condicionali et generali a verbo præteriti temporis pendente (præsertim præcedente si foret), et § 8: nihil faciendum esse monuerunt aliter, quam præceptum *esset*. Non poterat indicativi perfectum ulla similitudine transituve animo occurrere. Pravius etiam est pro esset nuper positum est XV, 22, 8 (quod opus est facto). (Ad Sueton. Iul. Cæs. 31.) § 11 incredibiliter dubitatur de Salmasii emendatione: ad magistratum et deinde magistratus (codd. magg.), quam res et sermo cum codicum vestigiis consentiens certissimam efficit, quamque ipse sponte reppereram. De nomine urbis dubitari potest, etsi ipse quoque in *Mylassensium* incideram.

Ibd. 22, 16: Sed invenimus ... in hoc versu: Inde sibi memorat unum superesse laborem, id est, reliquum esse et restare, quod, quia id est, divise pronuntiandum est, ut non una pars orationis esse videatur, sed duæ. Sensu carere illud quia id est, confitentur. Scribendum: quod *quidem* divise pronuntiandum est. [Sic edd. ante Gronov.]

Lib. II, 2, 7: Absque præiudicio, inquit Taurus, tu interea sededum cum conspicimus quærimusque, utrum conveniat, tene potius sedere ... an filium. Pravum sededum (neque enim ab *agedum*, *iteradum* hæc forma transferri ad ceteros imperativos potest, addito præsertim *interea*, quocum necessario coniungitur *dum*), pravum cum pro dum, pravum conspicere in hac re. Superiores edebant: sede, dum inspicimus; e codicum vestigiis efficitur: sede, dum *circumspicimus* quærimusque. Id proprium rei verbum est. Sæpius animadverti hæc verba a *circum* composita (*circumspicio*, *circumcido*, *circumscribo*) errori obnoxia fuisse; cfr. VI, 3, 32 (*conscripta*) et XII, 13, 20 (*convallatos*), ad Senec. epist. 119, 10.

Ibd. 5 in lemmate pro lepide designateque detracta prava syllabæ geminatione scribendum esse lepide *signateque* (id est proprie significanterque, ut Gellius proximo cap. 6, 6 scribit et Macrobius) iam Falsterum annotasse video.

Ibd. 6 in lemmate, ubi editur: et quid his, qui improbe id dicunt, respondeatur, scribi debet qui *improbandum* id dicunt. In ipsius capitis § 3 prorsus ridicule Busiris dignus esse dicitur detrectatione generis humani, tanquam hanc habiturus immanis crudelitatis pœnam, ut de eius laudibus invide aliquid detrahatur. E codicum vestigiis (de retractione, detractione) efficitur non tam (quod alii ediderunt) detestatione

quam *deprecatione* exsecrationeque, ut intelligantur diræ, quas Plinius appellat, deprecationes.

Ibd. 12, 1: qui in .. eo casu civilis discordiæ non alterutra parte (ad alterutram partem Gron.) sese adiunxerit, sed solitarius separatusque a communi malo civitatis secesserit, is domo, patria, fortunisque omnibus careto. Non a malo communi cives secedere vetantur, sed a communis salutis contra malum defensione. Valde suspicor malo aliena manu additum esse, cum Gellius scripsisset tantum: a communi civitatis, *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς πόλεως*.

Ibd. 20, 6 (in fragmento ex Scipionis oratione): in his regionibus excelsissimo loco murum statuere aiebat; inde corrigere viam, aliis per vineas medias, aliis per roborarium atque piscinam, aliis per villam. Inepta muri subito statuti et viæ, quæ inde corrigatur, mentio est. Codices locorummu statuere. Subest: excelsissimo loco *grumam* statuere aiebat, inde corrigere viam cet. Agitur de agrorum divisore et mensore superbe nulli rei parcente sed ita viam corrigente, ut aliorum vineas medias secet, aliorum villam, cet. Fortasse fuit: inde *derigere* v.

Ibd. 21, 9: hoc sidus, quod a figura posituraque ipsa, quia simile plaustri videatur, antiqui Græcorum *ἅμαξαν* dixerunt. Sic Hertzius e codicibus pro videtur. Debebat fieri *videbatur*.

Ibd. 22, 21, ubi agitur de ventorum nominibus in certis locis usurpatis, codices optimi, Rottendorfianus et Parisiensis, sic scriptum habent: Iapigia (R Iapiga) ipsius ore proficiscente quasi finibus Apulia eodem, quo ipsi sunt, nomine iapygem dicunt. Primum scribendum: *Ex* (præcedit vertigine) Iapygiæ ipsius *ora proficiscentem* ... *Apuli* eodem, quo ipsi sunt, nomine Iapygem dicunt. Et Apuli iam

alii scribi voluerant. Relinquitur illud quasi finibus, quod totum post ora (sive ore teneas) abundat, quasi autem prorsus perversum est. Sed subesse videtur, quod peraptum sit: Ex Iapygiæ ipsius ora proficiscentem *Egnatiæ* finibus. Magis etiam circumscribitur locus, unde oriri Iapyx soleat.

Ibd. 23, 9 in fragmento e Menandri Plocio v. 11 sqq. e vestigiis codicum perspicue efficitur:

λαβεῖν ἐμ' ἐκκαιδεκατάλαντον καὶ γένους
οὖσαν παχέος· εἶτ' ἐστὶ τὸ φρύαγμ' ὅπως
γένοιτ' ἂν οὐκ ἀνυπόστατον; μὰ τὸν
'Ολύμπιον κ. τ. λ.

Supplevi *γένοιτ' ἂν οὐκ*. Nocuit bis posita syllaba *αν*. Quæ alii effecerint, apud Meinekium cognosci potest. Tum § 10 in Cæciliani fragmenti v. 7, ubi in cod. palimps. scribitur: privatu' uin' me servatum, scribendum videtur:

Quæ mihi quicquid placet, eo privatum *me it;* me
servat *suum.*

Deinde § 14 in altero Menandri fragmento v. 2 sqq. scribendum puto:

κυρίαν τῆς οἰκίας
καὶ τῶν ἀγρῶν, καὶ πάντ' ἐκείνης· [ἔστι δ' ὧν]
ἔχομεν, Ἄπολλον, ὡς χαλεπῶν χαλεπώτατον.

In codicibus ob *τῶν ἀγρῶν* primum scriptum est *καὶ πάντων,* tum additum *ἀντ'*.

Postremo § 20 in tertii fragmenti v. 8 e codicum vestigiis efficitur:

τῶν μὲν ἀνιαρῶν ἔχων
τὸ μέρος ἁπάντων, τῶν δ' ἀγαθῶν οὐδ' ὀνάμενος.

Lib. III, 2, 10. Codices, si recte interpretor, quæ obscure Iac. Gronovius tradidit Hertziusque notavit: post mediam noctem auspicantur et post meridiem solem agnunt auspicatique esse et egisse eodem die dicuntur. Videtur Gellius scripsisse: et post

medium solem agunt, interpretando natum post meridiem, retento solem. *Sol magnus* nihil est.

Ibd. 3, 4: qui (versus) quoniam sunt, ut de illius Plauti more dicam, Plautinissimi, propterea et meminimus eos et ascripsimus. Sic Hertzius e codicibus; superiores Plauti omittebant. Rectum est: ut de *illis* Plauti more dicam.

Ibd. 7, 8: Consul tribuno respondit, consilium quidem istud æque providens sibi viderier, sed cet. Sic Hertzius, secutus, Gronovio suadente, codicem regium; Rottendorfianus atque. Ferri nequit æque nusquam relatum. Excidit ante istud alterum adiectivum ad litteras particulæ quidem similitudine accedens: consilium quidem *fidele* istud atque providens sibi viderier. (Vulgo iam olim edebatur: consilium sibi fidum atque prov., non recte omisso istud.) Certior tamen est emendatio infra § 19, ubi editur: Leonidas Laco qui (codd. boni lacu qui) simile apud Thermopylas fecit, propter eius virtutes omnis Græcia gloriam atque gratiam præcipuam claritudinis inclytissimæ decoravere monumentis cet. Oratio prorsus non cohæret (in quo genere nihil omnino negligentiæ libertatisque propriæ Gellius habet), pendetque nominativus (Leonidas L.), mireque deinde infertur propter eius. Prave virtutes (plurali numero) pro virtute appellantur, prave propter virtutes gloria decorata dicitur. Scribendum: Leonidas Laco *quia* simile apud Thermopylas fecit, *propterea* eius *virtutis* omnis Græcia (vel potius *omnes Græci*) gloriam atque gratiam præcipuam claritudinis inclytissimæ decoravere monumentis (monumentis claritudinis incl.) Extremo capite (§ 21) errore apud Hertzium scriptum puto: Claudius autem Quadrigarius annalis tertio, quoniam superiores (Gronovii quoque) recte annali nec

quicquam in discrepantia scripturæ notatur. Certe, quod apud Ciceronem semel legitur (Brut. 58) et apud Quintilianum (VI, 3, 86 in ioco), frequentissimum est apud Gellium, in primo, in secundo, in tertio annali et sic porro; alioquin in tertio annalium, quomodo non minus frequenter loquitur, dicendum erat. Unius annalis libri plures nec Quadrigarii nec aliorum erant.

Ibd. 10, 14: Discrimina etiam periculorum (M. Varro) in morbis maiore vi fieri putat in diebus, qui conficiuntur ex numero septenario, eosque dies omnium maxime, ita ut medici appellant, *κρισίμους* cui videri primam hebdomadam et secundam et tertiam. Sic codices boni. Exciderunt quædam, cum ad hanc fere sententiam scriptum esset: *κρισίμους [esse, item infantibus esse κρισίμους]* videri primam hebdomadam est. Sed in cui quid lateat, nescio.[1]

Lib. IV, 6, 2 (quoniam de 1, 5 et 2, 5 otium mihi ab aliis factum video) in senatus consulto, ubi sic Hertzius edidit: uti M. Antonius consul hostiis maioribus Iovi et Marti procuraret et ceteris dis, quibus videretur, placand[is]. Ibus uti pro-

[1]) Hertzius rament. Gell. III (1868) p. 13 et 14 cui simpliciter delet, reliquas difficultates non attingit. C. 16, 1 olim, cum solo exemplo Bipontino uterer, annotaveram scribendum esse: septimo rarenter, nonnunquam (pro nunquam) octavo, sæpe nono, sæpiusnumero decimo mense. Præceptum video a Meursio, sed spretum. Qui potest tandem quemquam admonitum fallere apertus per gradus ascensus et ipsa rei necessitas? Nam quod Iac. Gronovius, præstantis viri filius parum similis, opinionem hanc (nunquam octavo mense hominem nasci) refelli putat, neque refelluntur hæc postea, sed confirmantur, neque fuit unquam tam stulta opinio, quæ septimo quidem mense hominem nasci putaret, sed octavo nunquam.

curasset, satis habendum censuerunt, uncis significans in codicibus litteras is non esse, superiores autem placandis; uti cet., per se intelligi poterat falsum esse procurare dis placandis et discrimen aliquod significari honoris, qui Iovi et Marti haberetur, et eius, qui ceteris dis; nunc ex illo placantibus (pro quo in codd. fortasse aliquid propius fuit) perspicue apparet sic scribendum esse: hostiis maioribus Iovi et Marti procuraret et ceteris dis ... *lactentibus* *Is* uti procurasset, cet. Vid. ad Liv. XXII, 1, 15. In lemmate capitis scribendum est: Verba veteris senatus consulti *posita* (pro sita, quod superiores edd. omittebant), quo decretum est cet. [Sic Lion.]

Ibd. 9, 9 non lacuna notanda erat, quæ nulla est, sed tollenda verba ab hoc loco, ubi de templis delubrisque agitur, alienissima et ad disputationem infra positam de discrimine verborum in *osus* cadentium, quæ de moribus et ingeniis cum laude aut vituperatione dicuntur, spectantia, quæ ex annotatione marginali errore huc irrepserunt. Nam iis detractis reliqua optime sic cohærent: Secundum hanc Sabini interpretationem templa quidem ac delubra, quia non vulgo ac temere, sed cum castitate cærimoniaque *adeuntur* (sic pro adeundum, quod in codd. est, scribendum, non adeunda nec adeuntium) et reverenda et reformidanda sunt magis quam invulganda, sed dies religiosi dicti, quos ex contraria causa, propter ominis diritatem, relinquimus. Ex religiosi dicti ad prius membrum apparet sumi *religiosa dicta*. Extrema capitis pars sic interpungenda est: An propterea, quia illis quidem, quæ supra posui, adhibendus est modus quidam necessarius (nam et gratia, si nimia atque immodica, et mores, si ..., et verba, si ..., et fama, si magna et

inquieta et invidiosa *est*, neque laudabilia neque utilia sunt), ingenium autem et officium et forma et disciplina ... nullis finibus cohibentur, sed, quanto maiora auctioraque sunt, multo etiam, tanto laudabiliora sunt. Attendi velim ad illud multo etiam singulari forma ad quanto appositum (etiamsi multum aucta sint). De *st* pro sit reposito vid. vol. I p. 68.

Ibd. 11, 1 in Callimachi disticho e codicum vestigiis, quæ Hertzium expressisse puto, efficitur:

Καὶ κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχειν. ἀνιῶντος ἐδεστοῦ,
Κἀγώ, Πυθαγόρας ὡς ἐκέλευε, λέγω.

Ibd. 17, 3 in Lucilii e sat. 15 versu scribendum:

Subicit huic humilem et *suffercit* posteriorem,

pro sufferctus, suffercitus, aliis. Fieri potest, ut extrema vox alia fuerit (etsi nihil credere cogit); suffercit aptissime superponitur subiiciendi verbo, ut sit quasi subter infercire.

Ibd. 18, 3: pacemque et victoriam vobis peperi inspectabilem. Sic codices et Hertzius (nam superiores insperabilem). Nihil aliud significatur nisi *spectabilem*. Nocuit præcedens *i*. [Sic Scioppius.]

Lib. V, 6, 12 codex optimus, Rottendorfianus: Ea (corona civica) fit e fronde quernea, quoniam cibus victusque antiquis solitus fuit capi; etiam ex ilice. (Parisiensis ante solitus dicitur addere quercus; habeatne, ut vulgo editur, antiquissimis, non traditur.) Significatur: quoniam cibus victusque *antiquis is* solitus fuit capi, id est, querneus.

Ibd. 13, 5 (in verbis Masurii Sabini): In officiis apud maiores ita observatum est, primum tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea affini. De qua causa feminæ viris potiores habitæ. Prorsus ridicula est causalis significatio (cur feminæ præferantur); nec hoc universe et infinite dici poterat, feminas viris

potiores esse. Facilis et certa emendatio est: *In æqua* causa feminæ viris potiores habitæ. Cum æquo gradu vir et femina essent (velut pupillus pupillaque aut uterque cliens vel affinis), femina potior habebatur. Excidit in post ui (adfini), tum ex æqua factum est de qua.

Ibd. 16, 5: Sed hic ea, quæ non diutius muginandum, eiusdemque illius Euniani Neoptolemi ... consilio utendum est. Perversum ea quæ totaque constructio. Scribendum: Sed hic *quoque* non diutius muginandum. Et sic iam Gronovius, nisi quod minus recte hæc quoque.

Lib. VI (olim VII), 3, 16 in fragmento Catonis, ubi Hertzius secutus est emendationem olim a me opusc. acad. II p. 125 n. propositam (neque regem Perseu vinci. Sed non Rhodienses modo cet.), præterea extremo loco scribendum est: quod illi tamen perpessi *sunt*; vulgo extrema vox deest. Ibd. § 20, ubi in codicibus est: cum ... aut suadendum quid, ut fiat, aut fieri iam cœpto deferendum est, scribendum esse sententia manifesto clamat minima mutatione: aut *a* fieri iam cœpto *deterrendum*; et deterrendum iam Iac. Gronovius; non debebat opus esse talia bis dici. (In gerundivo cum est impersonaliter posito de hominibus deterrendis vix quemquam offensum iri, apud Gellium præsertim, opinor.) § 25 duplex emendatio facienda est; primum enim sic scribendum est: dignus quoque (Cato) laude admiratioueque est, cum et ingenue ac religiose dicere *ausus* (pro visus) est coutra Rhodienses, quod sentiebat, et cet. (Cfr. ad Tac. Hist. IV, 42). Non quod visus sit nescio cui religiose dicere, sed quod ausus est libere, quod sentiebat, dicere, laudatur. Deinde in iis, quæ continuo sequuntur: flexit et transtulit, ut eos idcirco vel maxime æquum esset acceptiores carioresque fieri populo Ro., quod, cum et utiles essent et vellent regi esse

factum, nihil tamen adiuvandi eius gratia fecerint, reponendum est, fere ut volebat Gron.: cum et *utile esset*. Non, quamquam utiles Rhodii essent, nihil tum fecerunt (itaque utiles non fuerunt), sed, quamquam ipsis utile erat Antiochum vincere, tamen eum non adiuverunt. Eodem capite § 30 sic scribitur: neque humanæ vitæ negotia et actiones et officia vel occupandi vel deferendi vel ulciscendi vel cavendi similia esse pugnæ et gladiatoriæ, ipso Hertzio mendum in deferendi notante, pro quo in hac enumeratione eorum, quæ contra alios sic aguntur fiuntque, ut cum pugna gladiatoria comparari possint, necessario scribendum est *defendendi*; nam occupandi pertinet ad impetum ultro faciendum. Et, quod post pugnæ interponitur, ortum ex præcedenti *e*, Iac. Gronovins (nam Io. Frederico talia in mentem non veniebant) enarrat et quidem, quasi h. l. nis de uno illo pugnæ genere cogitetur. (De § 34 dixi vol. I p. 31, de § 35 emendatt. Livv. p. 603 n.) § 38 quoniam in codicibus est Rhodiensibus non (ñ) aberit, scribendum est eadem sententia, quam I. Fr. Gronovius interrogatione sine non efficere volebat: Rhodiensibus *non oberit*, quod non male fecerunt, sed [quia] voluisse dicuntur facere. Nam quia tollendum puto. (Non male fecerunt, sed voluisse dicuntur; hoc non debet obesse.) Postremo § 39 addenda necessario particula: His argumentis Tiro Tullius M. Catonem ... conficere diçit, Rhodiensibus quoque impune esse debere, quod hostes quidem esse populi Romani voluissent, ut qui maxime, *sed* non fuissent. Hertzius e codicibus edidit ut qui maxime non fuissent sine ulla sententia; superiores interpolationem secuti erant: voluissent, etsi maxime non fuissent, pravæ eam quoque sententiæ nec oratione rectam (etsi maxime, quamquam rectissimum est si maxime). Concedit Cato voluntatem plenam Rhodiis

bellandi fuisse. Unum etiamnunc restat, § 41 quod in codicibus est editurque: præcavisse iustum est quam exspectavisse, natum esse ex *iustiusst.* (De c. 11, 9 dictum est I p. 38. [Ita Aldus.] § 7 in verbis Claudii Quadrigarii persuadent pro persuadenti occupavit Peter in reliquiis hist. Lat. Nemone antea?)

Ibd. 13, 2: qui minore summa æris, quod supra dixi, censebantur. Præter quam supra, quod simpliciter e superioribus editionibus revocandum est, puto etiam scriptum a Gellio esse *minorem summam.* Sic enim semper locutos veteres (*censeri summam*, *censeri tot millia*, *magnum agri modum* cet.) fidem faciunt Cicero in oratione pro Flacco (quatter), Horatius, Gellius ipse paucis versibus ante; (at contra nunquam *caput censeri* pro eo, quod est *capite*).

Ibd. 14, 7: magnificum in Ulixe et ubertum, subtile in Menelao et cohibitum, mixtum moderatumque in Nestore. Inauditum et inauditæ formæ adiectivum ubertum (nam ubertim notam habet adverbiorum terminationem tim) tollitur divisis litteris: magnificum in Ulixe et *uber, tum* subtile cet. [Vet. exempl. Stephani.]

Lib. VII (olim VI), 1, 8: nunquam enim hoc convenisse naturæ auctori parentique omnium rerum bonarum. Scrib. *neque* enim hoc. Temporis significatio prava est.

Ibd. 14, 4: Tum, quicquid ita delictum est non sane dignum esse imponendi pœnæ studium visum est (maioribus nostris). Neque *imponendi pœnæ* Gellius dixit (superiores imponendæ ex interpolatione), neque *dignum studium* (qua re?) *visum esse pœnæ imponendæ.* Scribendum est: non sane dignum (id delictum) esse imponendi *pœnas studio* visum est. Origo mendi apparet; nam elisum est *s* ante alterum *s* (pœna), et ad visum accommodatum est studium.

Lib. IX, 4, 6: alios item esse homines ... vestigia pedum habentes retro porrecta. non, ut ceterorum hominum, prosprofium petetanti spectantia. Sic codices optimi. Subest manifesto: non, ut ceterorum hominum, *provorsum* spectantia. Et proversum iam Gronovius; sed præterea aliquid exsculpere ex proximis litteris conabatur, quæ ex aperta geminatione orta sunt, aberrante primum librario in spectantia; nec tentandum: provorsum et ante spectantia (vid. de ante ad Cic. Fin. V, 35 p. 668) cum inutili tautologia. (Tum recte Iac. Gronovius e cod. regio per noctem quam interdiu; quod editur prorsus inusitatum: quam inter diem, ex prioris membri imitatione ortum est.)

Ibd, 9 in lemmate scribendum: Quis modus sit vertendi verba in *Græca sententia*, non in Græcas sententias. Agitur tantum de Græcis in Latinum vertendis.

Ibd. 11, 3: Adolescens tali genere editus ... fit tribunus militaris. Nihil, quo referatur, tali habet. Scripserat Gellius: Adolescens *consulari* genere editus. Quattuor extremæ litteræ præcedentis vocis (cens) effecerunt, ut omitteretur consu, deinde ex lari factum est tali. (Hæserat Lipsius et alii.) Sed initio capitis quod sic scribitur: De Maximo Valerio, qui Corvinus appellatus est ob auxilium propugnationemque corvi alitis, haud quisquam est nobilium scriptorum, qui secus dixerit, ineptum est et sensu cassum illud, neminem secus dixisse, absolute positum. Fuerat: De Maximo Valerio, *quin* Corvinus appellatus *sit* ..., haud quisquam est n. scr., qui secus dixerit. Consensus omnium in origine cognominis declaranda significatur. De loquendi genere cfr. quæ ad Cic. fin. V, 32 p. 661 dixi.

Lib. X, 3, 17 (in verbis Catonis): Servi iniurias nimis ægre ferunt; quid illos, bono genere natos, magna virtnte præditos, opinamini animi habnisse? Ex nimis ægre ferentibus et plus, qnam debeant, dolentibus argumentum iustnm dnci neqnit. Sed Cato dixerat: iniurias *nimias* ægre ferunt. Nam mediocres æquo animo ferre assneverant.

Ibd. 11, 4: non iam, quod non segnins, sed qnod festinantius fit, id fieri mature dicitnr, quando ea, qnæ præter sui temporis modum properata sunt, immatura verius dicantnr. Non comprobationem et causam illius usus hæc extrema continent, sed potins ostendunt non recte ita dici. Itaque scribendnm, quod etiam coniunctivus (dicantur) requirit: *quamvis* (ant *quum*) ea ... immatura verins dicantur.

Ibd. 16, 13: præsertim cnm ita sit fabula de Theseo, atqne si Hercules enm evellerit e petra. Sine ullo exemplo dicitur ita atqne si, nsitate hac ætate et recte: ita *(illa?)* sit fabula de Theseo, *quasi* Hercules eum cet., de quo nsn dixi ad Tac. Ann. XIV, 60.

Ibd. 19, 1: Incessebat qnempiam Taurns philosophns severa atque vehementi obiurgatione adolescentem ..., quod factnm quidem esse ab eo diceret inhoneste et improbe. Absurde pónitur qnidem. Iac. Gronovius etiam scribit in codicibus constanter esse qnidam et nescio quid perversi excogitat. Di boni! cnr non fit, quod iam veteres editiones habebant: quod factum *quiddam* esse ab eo dic. inhoneste. Necessarium est etiam pronomen in una aliqua actione significanda, cuius certum genus ad rem nihil pertineat.[1])

[1]) Cap. 21 in lemmate uti excidit ante uit in vitarit. Frustra Plautus advocatur.

Lib. XI, 1, 2 scribendum est: Sed cum einsmodi multa pecoris armentique a magistratibus dicta erat, *abigebantur* (a domino ad multæ summam efficiendam) boves ovesque alias pretii parvi, alias maioris. Editur nunc e codd. adigebantur, olim coniectura prava addicebantur.

Ibd. 2, 2 (in verbis Catonis): Avaritiam omnia vitia habere putabant; sumptuosus, cupidus, elegans, vitiosus, inritus qui habebatur, is laudabatur. Non sane laudabatur, qui ab ipsis laudantibus vitiosus habebatur; nec inter cetera certorum morum nomina recte generale vitii nomen ponitur; inritus prorsus nihil est. Quædam, quæ ab aliis fere vitiosa habebantur, laudabantur, quod contraria saltem avaritiæ erant: elegans, *vinosus*, *incitus* qui hab. [Vinosus iam Meursius.]

Ibd. 10, 2 (in verbis C. Gracchi): Nam vos, Quirites, si velitis sapientia atque virtute uti, etsi quæritis, neminem nostrum invenietis sine pretio huc prodire. Sententiæ contrarium etsi; scrib. *utier*, si quæritis (*quæretis?*). Condicioni condicio alia propior superponitur. Deinde § 4 editur: hi quoque petunt non a vobis bonam existimationem, verum a Mithridate rei familiaris suæ pretium et præmium. Non rei familiaris pretium (quo ea veniret) petebant, sed rei *familiari* suæ (ei augendæ) pretium.

Ibd. 18, 17: quod et furandi sollertia et assuetudo acueret ... animos adolescentium. Scr. quod *ea* (quæ nominata est) furandi soll. (Non tanquam duo distinguuntur et sollertia et assuetudo, debebatque dici quod furandi et sollertia et assu. Sed cur hæc dico? Nam quibus talia explicari opus est, nihil tamen intelligent.)

Lib. XII, 1, 8: ne æquor illud ventris irrugetur ac de gravitate oneris et labore partus

fatiscat. Scrib. ac *ne* gravitate cet. Longe aliter dicitur *fessus de via* de lassitudine e via et post viam manente. Eodem capite § 20, ubi editur: qnoniam scilicet in moribns inolescendis magnam fere partem ingeninm altricis et natnra lactis tenet, quæ iam a principio imbnta paterni seminis concretione ex matris etiam corpore et animo recentem indolem confignrat, scribi oportet *imbutam.* Natura lactis indolem recentem, iam a principio paterni seminis concretione imbutam, ex matris etiam corpore configurat, ut ntrinsque parentis vim sentiat. Lactis, quod mater præbet, natura nihil habet a patre.

(De c. 2, 14 dictum est vol. I p. 25.)

Ibd. 5, 7: Postea ... exorta ... est ... honestatis utilitatisqne veræ contemplatio subtiliorque et exploratior commodorumque dilectus. Copulatio membrorum et adiectivorum ad nomina adiunctio recta erit, si sic conformata erit: subtiliorqne et exploratior commodorum *quoque* dilectus. Eodem cap. § 10 in codicibus et editionibus scribitur: Hæc ergo (molesta et incommoda) vir sapiens tolerare et cunctari potest, non admittere omnino in sensum sni non potest. Ridicule cunctari enarrare conantur morari, exspectare, dum incommoda deseviant, obliti ad eam sententiam efficiendam saltem transitivo verbo opus esse, cunctari intransitivum esse; nec quisquam incommoda morari ac retinere, ut diu apnd se maneant, velit. Scribendum perspicue: tolerare et *eluctari.*

Ibd. 9, 1: Est plurifariam videre ... pleraque vocabula ... ita fuisse media et incommunia, ut significare ... possent duas inter se res contrarias. E codicibus nuper retractum hoc incommunia, Tertulliani auctoritate confirmatum, sententiæ manifesto contrarium, cui conveniebat, quod edebatur, communia. Sed recte antiquæ editiones: media et *in communi.*

Cap. 13, 1 et videlicet ineptnm esse et desiderari iudicis nomen senserant veteres editores, qui addiderant iudicem. Id ipsnm in videlicet latere Wesenbergius vidit: dixique ei, *iudicem* (uid. pro iud.) *me* datum; ubi eam coniectnram posuerit, nec ego nec ipse meminimns. Sed eiusdem capitis § 15 grave mendum subesse certum est; nam et ex § 6 et ex ipsa re manifestum est, id, quod insuper dubitetur, esse, an Kalendis quoque, non, an ante Kal. pronuntiari possit; itaque plane scribendum puto *anne Kalendis* [an Kal. edd. vett.], alterum aut ex hoc (anne) ortum esse aut ex superiore versu; sed simul scribendum est: *quum* (hoc est, cum tamen, prô quando) neque ultra neque citra ... pronuntiandum sit. Postremo § 20 eo errore, de quo dixi ad II, 2, 7, scriptum est: undarnm illius (Oceani) ambitu terris omnibus convallatis pro *circumvallatis*.

Lib. XIII, 12, 9 (nam de 8, 2 dixi vol. I p. 60), ubi explicatur, cur tribuni pleb. vocationem (potestatem homines ad se vocandi) non habuerint, sic in codicibus scribitur: quod tribuni plebis antiquitus creati videntur ... intercessionibus faciendis, quibus præsens fuisset, ut iniuria, quæ coram fieret, arceretnr. Verba quibus præsens fuisset adeo sunt sensu cassa, ut Hertzius uncis incluserit. Sed deleri sine summa temeritate nequennt. Quod vulgo edebatur præsentes fuissent, eo nihil iuvamur, quoniam tribuni ipsi præsentes esse (aut fuisse) intercessionibus suis perridicule dicuntur. Scribendum est: intercessionibus faciendis, quibus *usus* (hoc est, opus) *in* præsens fuisset, ut iniuria ... arceretur. Neque enim usus cum ablativo positum ullo exemplo adiectivum asciscit (quibus usus præsens fuisset).

Ibd. 16, 1 (olim 15, 8) (nam 15, 4 extr. verba prorsus perturbata emendare nequeo) sic oratio interpun-

genda scribendaque est: Ea re, qui eorum primus vocat ad comitiatum, is recte agit (nec quisquam alius), quia bifariam cum populo agi non potest nec avocare alius alii *potest* (pro posset); (contra) si contionem habere volunt, uti ne cum populo agant, quamvis multi magistratus simul contionem habere possunt.

Ibd. 25 (24), 11 (nam de 20 s. 19, 12 dictum est vol. I p. 63) sic scribendum est: *Ecquid* (pro hæc quid) videtur, cum Siciliam provinciam dixerit atque insuper etiam civitates addiderit, domos etiam et fana, quæ infra posuit, *comprehendisse*? Verba hæc item multa atque varia cet. (Vulgo comprehendisset, verba cet.). Interrogatio est confessionem exprimentis.

Lib. XIV de c. 1, 19 dictum est vol. I p. 37. Itaque venio ad 2, 5, ubi scribitur: Sed eum constabat virum esse ferme bonum notæque et expertæ fidei et vitæ inculpatissimæ, mire; nam ferme bonus et per se insitate dicitur et ceteris laudibus sine ulla exceptione et copiose positis aperte repugnat. Scriptum fuerat: virum esse *firme* bonum. [Sic Falsterus.] (§ 14 scribendum esse: si...sciat..., eaque res...comperta sit, neque id tamen in agenda causa *probetur*, pro probatur, vix opus est dici.) Tum § 26 in his Catonis verbis: si ambo pares essent, sive boni sive mali essent, quod duo res gessissent, uti testes non interessent, illi, unde petitur, ei potius credendum esse et ineptissima est numeri notatio, et pravissime de re privata contrahenda dicitur *res gerere*, quod imperatoris est. Scribi oportet: quod *ii rei* gessissent (quod rei ii). De ii et duo commutatis vid. Drakenb. ad Liv. XXXVI, 43, 11, emendatt. Liv. p. 305. In illi ... ei mendum residet.

Ibd. 6, 5: ὄναιό σου, inquam, ... ταύτης τῆς πολυμαθίας. Scrib., ut sententia sit, ὄναιό σύ.

Lib. XV, 5, 3: urbanissime respondisse prætorem, non indoctum virum, barbasculo cuidam ex advocatorum turba. Scrib. *barbariusculo.*

Ibd. 7, 1 scribendum est: cum periculo et clade aliqua venire aut corporis *morbi* (pro morbique) gravioris aut vitæ interitus aut animi ægritudinis. Corpus morbusque inepte coniunguntur, recte corpus, vita, animus ex æquo ponuntur, item morbus, interitus, ægritudo.[1])

Ibd. 30, 6 quod scribitur: petorritum enim est non ex Græcia dimidiatum, sed totum trans Alpibus, faciendum *Transalpinum*, quod video iam ante Gronovium quibusdam placuisse. Quid illud trans Alpibus iuvetur addito ortum, ut facit Hertzius, prorsus non intelligo.

Lib. XVI, 4, 4 (in Cincii verbis) pro eo, quod editur: tum se postridie, quam per eas causas licebit, eo die venturum adiuturumque eum, qui eum pagum ... delegerit, scribendum est *aditurumque* eum (und sich bei demienigen melden). Adiuvandus, qui delectum habuerat, non erat, nec id curabat miles.

Ibd. 19, 9 scribendum: Sed *eos* Corinthios, homine accepto navique in altum provecta, ... cepisse consilium cet. Editur: Sed eo Corinthios homine, pronomine prave posito.

---

[1]) In lemmate cap. 18 mirabilis ille remex (cuiuspiam remigis, cum in ipso capite res narretur de Cornelio sacerdote) ortus est, nescio quomodo, ex annotatione antiqua marginali, qua comparabantur, quæ apud Ciceronem de divin. I, 68 de remige Rhodiensi narrantur.

Lib. XVII, 2, 10 in lege XII tabularum verba quædam bis scripta videntur, quod primum erratum esset omissa particula. Huiusmodi enim lex fuisse videtur: Ante meridiem causam coniiciunto (sic iam superiores pro coniiciunt); *tunc peroranto* (codd. cum perorant), *si* ambo præsentes. Post merediem præsenti litem addicito. Sol occasus cet. § 16 Falsterus (in exemplo supra commemorato) recte scribi iussit: neque optimum *quemque* (pro quemquam) inter nos sinunt diurnare. Alioqui scriberetur: neque bonum quemquam. (§ 17 revocatum altero loco rectius pro crebrius inter incredibilia est.) § 19 miror non pridem editum: sed nescio *qui* (pro quid) maioris dignitatis est verbum sanctitudo. (§ 23 recte iam Lambecius.)

Ibd. 3, 3: Tum ille prorsum irritatus, Non, inquit, meo libro versus ipse vobis plane magister defuit. Sic codex reg. Par. Verum est: Non, inquit, meo libro versus *iste*, *sed* vobis plane magister defuit. Et sed recte superiores edd., sed omisso pronomine.

Ibd. 7, 6 quod Hertzius e codicibus edidit: Videbatur tamen hoc dicere suum verbum, sensu cassum est, nisi quis fortiter enarrat: „Verba eius (Nigidii) videbantur hanc habere sententiam". Præterea non agitur de esse et erit, sed de est et erit. Itaque scribendum puto: Videbatur tamen hoc dicere: Suum *est* verbum et „*est*" et „erit"; quando per sese ponuntur, habent cet.

Ibd. 8, 4: Puerum iubet Taurus oleum in aulam indere (sic recte superiores; corruptum nuper codicum auxilio, ut esset videre). ... Guttum Samium ore tenus imprudens inanem, tanquam si inesset oleum, adfert. Quid sit guttus ore tenus plenus, scio; quid sit ore tenus inanis, prorsus nescio, et

ne coniungi quidem ore tenus cum inanem ordo verborum sinit. Gellius scripserat: Guttum Samium *protinus prudens* (et sciens) inanem, tanquam si inesset oleum, adfert. Ludebat enim verniliter festivissimarum argutiarum puer.

Ibd. 9, 8 (in descriptione scytalæ): uuus (surculus) imperatori in bellum proficiscenti dabatur, alterum domi magistratus cum iure atque cum signo habebaut. Nihil est cum iure. Scribendum cum *cura* atque cum signo (obsignatum) habebant. (§ 14 nemone: *a* capite ad finem?)

Ibd. 11, 6: potum autem partiretur inter stomachum et pulmonem et, quod ex eo admitti in pulmonem ... deberet, ... seusim ... tramitteret atque omnem reliquum in alteram stomachi fistulam derivaret. Scr. *omne* reliquum.

Ibd. 12, 1: et noster Favorinus oppido quam libens iu eas materias deiiciebat. Sic codices et Hertzius (vulgo dicebat). Significatur: in eas materias *se* deiiciebat (et demergebat).

Ibd. 15, 2: tanta cura tantoque apparatu sui vir ingenio præstanti ad refellenda, quæ scripserat Zeno, aggressus. Necessario in hac epiphonematis forma scribendum aggressus *est*. Genus mendi notavi supra ad Cæs. B. C. III, 71. Eadem correctio facienda est VII, 10 iu lemmate (solitus *est*); XIII, 8, 1 recte iam superiores opinatus est. Paulo post § 5 iu his: esse autem periculum, ne inter causas morborum ... ea quoque ipsa, in quibus causa vivendi est, non potest deesse siut, quod excidit aut ante inter aut inter ipsa et in. (Superiores addebant exinaniantur.) § 7 tollendum est ictæ, adscriptum declarandi causa ad exanimatæ.

(C. 21, 18 correxi vol. I p. 148.)

Lib. XVIII, 1, 5: quoniam et corporis integritas ... et honestus modus formæ et pecunia familiaris et bona existimatio ... necessaria viderentur perficiendæ vitæ beatæ. Est aliquid mendi. Nam *modus* (*μέτρον, μετριότης*) nihil ad formam pertinet, contra pecunia familiaris (quæ ipsa valde innsitate dicitur) non absolute appellanda erat, sed honestus eius modus. Forma, quæ requirebatur, integritate corporis continebatur. Fuitne: honestus modus *fortunæ* et *pecuniæ* familiaris? *Formæ* et *fortunæ* nomina permutata videor meminisse in Senecæ epistolis. (Pecuniæ *reique* familiaris?)[1])

Ibd. 7, 7 et 8 verbis aliquot sua sede motis prima ex tribus, quæ explicantur, significationibus contionis duo habet exempla, alterum prorsus absurdum, secunda autem significatio exemplo caret (nam tertiæ exemplum post demum § 9 ponitur). Locus sic restituendus est: contionem autem tria significare: locum suggestumque, unde verba fierent, sicut M. Tullius ... Escendi, inquit, in contionem; concursus est populi factus; item significare cœtum populi adsistentis, sicuti idem M. Tullius in oratore ait: Contiones sæpe exclamare vidi ... sententia; item orationem ipsam cet. Apparet, quam apte exemplum ex Ciceronis oratore alteri significationi conveniat nec alii accommodari queat.

Ibd. 8, 2 in Lucilii loco v. 3 perversus est; neque enim amicus Lucilium perire volebat, sed nunc visere volebat, cum ægrotum non visisset. Tum permire *ἄτεχνον* et Isocratium coniungi, cum Isocratis nomen vel

---

[1]) Et c. 3, 5 magisque 6 (quod ipsum pro qui id ipsum) et 4, 11 et 6, 8 (omine mox adipiscendi) incredibilia leguntur. Tertium locum emendarat Rutgersius (quas requisitas ego et repertas).

maxime *τὰ τεχνικά* animo obiiciat, intellexit Francken in coniectaneis crit ad C. Lucilii librorum decadem primam (Amstelodami 1869) p. 25, recteque anisocratium st scripsit. Deleto altero infinitivo (visere), qui interpretandi causa additus est, et sublata, in qua frustra leporem quærunt, vocis nolueris inter duos versus divisione locus sic scribendus est:

Quando in eo numero mansti, quo in maxima nunc est
pars hominum, ut *visisse* velis, quem nolueris, cum
debueris. Hoc „nolueris" et „debueris" te
si minu' delectat, quod *ἄτεχνον* anisocratium est,
*Ὀχληρόν*que simul totum ac *συμμειρακιῶδες*,
non operam perdo.

Ibd. 10, 5: Hanc loquendi imperitiam ... cum in eo docti homines ... tanquam in minime utili medico offendissent cet. Nihil huc pertinet medici utilitas (quam utilis medicus sit), nec „tanquam" in medico homines imperitiam offenderant. Nimirum Gellius scripsit: tanquam minime *utilem* medico offendissent, nove *offendere imperitiam* ponens. [In om. cod. Guelf.]

Ibd. 12, 10 quod Hertzius e codicibus reposuit adverbium fermemodum (nam superiores tantum ferme habebant), non solum inauditum est, sed incredibili forma fictum (nam propemodum quid sit, apparet). Aut Gellius scripsit: in omnibus *admodum* veterum scriptis, interpretandique causa ad admodum adscriptum est ferme. aut coniunxit ferme *admodum*.

Lib. XIX, 5, 5 non intelligo, quid sit aqua solidius latiusque concreta, putoque scribendum *artiusque.*[1])

---

[1]) C. 7, 10 varietatis annotatio vetat typothetæ tribuere manciolis ... tene illis pro tenellis.

Ibd. 8, 12: Eaudemque rationem habendam, sed in specie dispari. Sic codices. Arenæ nomeu, de quo agitur, abesse nou posse omnes intellexerunt. Sed præterea gerundivum et infinita orationis forma ferri nequit. Fuerat: Eaudemque rationem *habet arena*, sed in sp. d. Paulo post quod scribitur: iudocte ... arenæ dici videntur, tanquam id vocabulum indigeat uumeri amplitudine, cum ei singulariter dici ingenita sit naturalis sui multitudo, infinitivus dici nulla ratione ad orationis structuram accommodari potest debetque scribi: cum ei singulariter *dicto* ingenita sit ... multitudo.

Ibd. 10, 13: Petimus igitur, dicas, quoniam de Enniano iam verbo quæritur, quid sit motus huiusce versus sensus. Sic codd. (vulgo qui sit notus). Scribendum: *quis* sit *totius* h. v. sensus. Cum *t* semel scriptum esset (sitotius), male suppletæ litteræ sunt. Cfr. XX, 1, 19. (Quid dicam de revocato in § 12: præterpropter vitam vivitur pro vita?)

Ibd. 12, 3 iu his: atque, si posset etiam obniti, ut totis careret, non ex re id melius, nou addendum erat fore, sed EXRE, quod nihil omniuo h. l. significat, convertendum ipsum in FORE (nou *fore* id melius). Quod autem sequitur in codicibus: quouiam langueret animus ... adfectionum quarundam adminiculis ut necessario plurimum peri et privatus, opinor subesse: adf. qu. adminiculis *et necessaria plurium temperie* privatus. Ibd. § 8, ubi legitur: Ut ager, inquit, mundus purusque fiat, eius arbor atque vitis fecundior. Scr. fiat, *et ut* arbor cet.[1])

[1]) § 7 edebatur fundum mercatus est oleo atque vino consitum; nunc scribitur constitutum. Neque ager, qui

Lib. XX, 1, 16: Quonam igitur modo imprudentem poterit imitari, qui in exsequenda talione non licentiæ ius habet, sed imprudentiæ? Imprudentiæ neque per se neque in hac re, ubi agitur de modo et mensura caute servandis, contraria ponitur licentia. Gellius posuerat *diligentiæ*. Eadem permutatione XV, 3, 7 librarius Ciceronem effecerat virum acerrimæ in studio litterarum licentiæ, quod Acidalius correxit; in scholiis Ciceronianis idem mendum ego correxi (app. crit. disput. de Asconio p. 29), in fragmento Varronis apud Nonium p. 429 Niebuhrius (magna diligentia suscipiebant pro licentia). Sequitur § 19: Quid enim videri potest efferatius ..., quam quod membra inopis debitoris brevissimo laniatu distrahebantur ...? Quid ad rem brevitas laniatus pertinet? An Favorinus diuturniorem esse debuisse censebat? Scripserat Gellius *sævissimo* (sevissimo) laniatu. Semel scripto *s* (debitorisevissimo) cum natum esset evissimo, prave suppletum est initium vocabuli, ut XIX, 10, 13. (Salmasius ferissimo.) In § 31, ubi Sext. Cæcilius laudata et defensa humanitate alius XII tabularum legis transit ad eam, quam maxime Favorinus reprehenderat: Sed enim ipsum vide; iniurias factas quinque et viginti assibus sanxerunt. certum est corrupta esse prima verba; nam neque ipsum quid sit quove referatur, intelligitur, et vide ab hac forma orationis et sententiæ totum alienum est; sublatis his ipsum vide constaret sententia: Sed enim iniurias ... sanxerunt (nam sed enim pro at enim

vino colendo destinatur, ei rei *constituitur*, neque is homo, de quo agitur, agrum ei rei destinatum, sed iam cultum et ornatum emit. *Vinum conserere*, *serere* de vitibus dixerunt Cato, Varro, Plinius.

Gellius ponit), nisi quod reprehensionis significatio deesset (v. c. sed enim prave ... sanxerunt). In vide subest manifesto videlicet nota perfrequentis usus scriptum, quo vocabulo elevatur iam, quod obiicitur; in ipsum videtur latere adverbii superlativus: Sed enim *iniquissume videlicet* iniurias factas XXV assibus sanxerunt. Primae adverbii litterae post enim interceptae esse videntur, nisi fuit: *Sed iniquissume videlicet.* De § 34 primis verbis dixi vol I p. 33 sq. Sed paulo post, ut oratio cohaereat et sententia efficiatur, sic scribendum est: neque eius ... tantam esse habendam rationem arbitrati sunt, ut, prudens *imprudensne* rupisset, spectandum putarent *talionemve* vel ad amussim aequiperarent vel in librili perpenderent. (Vulgo: ut, an prudens imprudensue rupisset, et: talionem in eo vel ad am.) § 37 in eo, quod in codicibus scribitur: Quod edictum autem praetorium de aestimandis iniuriis probabilius esse exis (vel exti), nolo cet., videtur littera *e* geminatione orta esse efficiendumque *dixti.* Postremo § 40 pro eo, quod editur: quam si cui probaretur clientem divisui habuisse, scribendum, ne subiectum desit: quam si *qui* (quis) probaretur.[1]) [Sic Steph.]

Ibd. 5, 7: cum ... rex Alexander ... ea tempestate armis exercitam omnem prope Asiam teneret. Scrib. armis *et exercitu.* (Hertzius exercitum errore, ut videtur. Si ita in codicibus esset, manifestior esset correctio.) [Edd. vett. armis exercituque.]

Ibd. 6, 3 (in fragmento L. Sullae rerum gestarum libri secundi): Quo si (scr. *Quod si*) fieri potest, ut

[1]) Incredibile illud in § 7: nocturnum autem furem iure incidendi tribuit ortum videtur ex hoc: ius *ei* occidendi. (Edd. superiores ius occid.)

etiam nunc nostri vobis in mentem veniat, nosque magis dignos creditis (credatis?), quibus civibus quam hostibus utamini, quique pro vobis potius quam contra vos pugnemus, neque nostro neque maiorum nostrorum merito nobis id continget. Quæ hæc perversitas est, ut socii apud populum aut senatum Rom. (initio belli socialis) verba facientes, si quid sibi concessum sit civitasque data, ipsi hoc suo maiorumque merito eventurum negent, ipsi se beneficio indignos dicant? (Humilis culpæ suæ maiorumque confessio a sociis illius temporis alienissima est.) Nimirum Sulla scripsit: neque nostro neque maiorum nostrorum *immerito*, antique, ut Plautus in Asinaria *immerito meo* dixit. Inter um et *m* extritum est im. Eodem capite extremo (14) ita scribitur: Ex quo in plures libros mendæ istius indoles manavit. Quæ sit mendæ indoles, nemo dixerit, multo minus, quomodo mendæ indoles manet. Gellius scripserat: mendæ istius *suboles* (et propago) manavit. Inde factum istius uboles, tum id male suppletum; cfr. XX, 1, 19. (Mirabuntur multi, si dixero, quod omnibus notum esse debebat, nunquam indolem apud Latinos dici de ingenio rei et qualitate, sed semper de natura aliquam spem dante et alicuius virtutis vitiive capaci, ut sit: die Anlage, non: die Beschaffenheit. Nunc libelli inscribuntur, ut hoc utar, de indole codicis huius vel illius similiaque.)

Gellio communi senescentium et intermorientium litterarum nota adiungitur **M. Fronto**, sed, dum in ingenii et eloquentiæ specie sibi placet, inanior et ineptior. Cuius tristes reliquias cum percurrerem, quæ pauca prætermissa ab aliis aut minus recte tractata emendare mihi visus sum, hic brevissime subiungam; nam in tali materia et verbis et chartis parcere æquum est. Usus sum Naberi

exemplo, cuius ordinem numerosque sequor, Hauptiique, quas etiam Naberus annotavit, coniecturis.[1])

Epp. ad M. Cæsarem lib. I, 3 p. 7: Amorem ... intelligo ... impetu potius quam ratione conceptum, qui non officiis, uti ignis, sed sponte ortis vaporibus caleat. Scrib. officiis, *ut lignis*, sed cet. Comparantur materiæ et alimenta.

Ibd. ep. 6 p. 17: Puto, totum descripsi. Quid ergo facerent quod totum ac mireiam totum amarem hominem bonum? Verba sic sanabuntur: Quid ergo *facerem, quin* totum *ammirarer*, totum amarem hominem bonum?

Lib. III, 12 p. 49: altera vero (epistola) tuere studium meum laudeut te Baius. In una voce adiuvanda est certa et egregia Hauptii emendatio: altera vero *acuere* studium meum laude nitebaris. (Hpt. tueri.) (Ep. 12 p. 48 sic verba interpungenda: At enim cum labore (perficies). Laboriosum quidem negotium concupisti, sed cet.)

Ibd. 13 p. 51: Hæc oratio amantibus decuit et melior et salubrior fuit, non ... sectari voluptatis usuram brevem. Scr. Hæc oratio *amanti plus* decuit cet. De una Fronto loquitur puella.

Lib. IV, 6 p. 69: Quid me censes prandisse? panis tantulum, cum conchim, cæpas et mænas bene prægnates alios vorantes viderem. Fuit: panis tantulum cum *conchi*, *cum* cæpas cet.

Ibd. 12 p. 74: cum interim nunquam tua

[1]) Klussmanni emendationum Frontonianarum p. I, Goettingæ 1871 editam. non vidi. Si quid igitur ab eo præceptum posuero, eius ita esto laus, ut consensu coniectura confirmetur.

imago tam dissimilis ad oculos meos in itinere accidit, ut non ex ore meo excusserit rictum osculei et somnum. Scrib. excusserit *nictum oculi* et somnum.

Lib. V, 40 (55) p. 88: Ita focillatus sum, totus sum. Imo: *lotus* sum.

Ibd. 57 (72) p. 92: Nunc ... quod ad fauces attinet, brevi temperantia appelletur. Scrib. *pelletur.*

Epp. ad Anton. I, 5 p. 102: Ama me, ut amas, inquis. Sententia postulat: Ama me, ut *amasti,* inquis.

Ibd. paulo infra p. 103: in eam multam duplicatum amorem tuum desero. Imo *defero* (ad eam solvendam).

Ibd. II, 2 p. 130: Illis officium officio repensabam, tibi amorem pro amore debeam. Non successit emendatio Heindorfio; geminatis litteris verum efficitur: amorem pro amore *reddebam.*

De feriis Alsiensibus ep. 3 p. 225: Oculi coniugio durant, qui uno obnixi obtutu interissent. Scr. *conivendo* durant.

Ep. Græc. p. 240: *ὅτι δὴ ἐπ' εὐθὺ φέροι τὴν ναῦν ἀλλὰ μὴ εἰς τὰ πλάγια ἀπονεύειν ἐᾷ.* Codex: *ἀπονεύει νέω.* Scr. *ἀπονεύειν ἐῶ.*

Ibd. p. 245: *ἀργύριον αὐτὸ πολιτῶν τε καὶ ξένων.* Scr. *αὐτοπολιτῶν τε καὶ ξένων.*

Ibd. p. 258: *τὰ μὲν αὐτῶν πάνυ καὶ πάντῃ θεῖα ... ὑμνεῖν μὲν καὶ θαυμάζειν πεφύκαμεν, ἐρᾶν δ' οὔ, καλῶν δέ τινων φαυλοτέρων ... τούτων ἤδη φθόνος καὶ ἔρως ... ἅπτεται.* Scr. *ἐρᾶν δ' οὐκ, ἄλλων δέ τινων φαυλοτέρων κ. τ. λ.*

Ibd. p. 259: *ἀλλ' οὐδέν γε πλέον ἀπόλλυσι, οὐδὲ εὐμενεστέρου πειρᾶται διὰ τὸν ἔρωτα.* Cod. *ἀπολλυσειοδε.* Scr. *ἀπολαύει, οὐδὲ κ. τ. λ.*

Cap. II.

Iustinus. Scriptores Historiæ Augustæ.

In **Iustini** historiarum Pompeii Trogi epitoma, cuius oratio mixta est ex vetere consuetudine in excerpendo conservata et ex novitia multis modis obrepente cum in verbis phrasibusque, tum in syntaxi (a vero enim aberrat Gronovii iudicium, probatum a Ruhnkenio ad Vell. Pat. II, 102), sed simpliciter et recto sententiarum cursu incedit, nuper (a. 1859) Iustus Ieepius strenuam doctamque operam posuit. Sed dum uni codici (A, Bongarsiano sive Puteaneo, qui nunc in bibliotheca Parisiensi 4950 est) fidem habet ad eumque omnia revocare conatur, sæpe menda manifesta et originis apertæ et pervagatæ contra sermonis usum sententiæque perspicuum tenorem et ipsam rerum naturam contorte, nonnunquam incredibiliter, enarrando dissimiliaque comparando defendit, interdum coniecturas protulit improbabiles, aliquot quidem valde perversas.[1]) Perspicuum est eum codicem, ex quo deteriores

[1]) Exempla mendorum prave defensorum non invenire difficile est, sed eligere molestum; itaqne nnum et alterum sine delectu ponam: VI, 3, 6 (a l i e n i p r œ l i i v i r i b n s d i m i c e t pro i m p e r i i, nbi docemnr prœlinm esse fere idem ac bellum, prœlii vires esse belli vires, alieni belli vires esse, qnas alius ad bellum gerendum habeat!) ibd. 9 (vid. infra), VII, 3, 3 (in c o n v i v i u m s u n m f i l i i s e t u x o r i b n s pro: in c o n v i v i u m s u i s a c f i l i i n x o r i b n s, nbi nnnm pronomen s n u m ad mendnm coarguendum snfficeret, etiamsi non rem ex Herodoto tene-

et interpolati derivati sunt, non solum aliquotiens servasse, quæ in illo errore omissa sint, sed etiam non ita raro

remus nec filiæ ante uxores prave nominarentur), ibd. 6 (opponit pro supponit ex *s* semel scripto, iuvenesupponit, ortum), VIII, 4, 9 (Græciæ imperantis æmulos, quod sic enarratur, quasi æmuli Philippi sint, qui æmulentur, utri ei gratiores sint, pro: gratiæ imperantis æmulos), XII, 4, 4 (ex labore militiæ molliorem fore dulcedinem uxorum, quasi mollior sit gratior, et quasi Alexander dulcedini uxorum, non eius ope patientiæ militiæ prospexerit, pro: et laborem militiæ molliorem fore dulcedine ux.), XIII, 4, 24 (memoria pro materia, quasi memoria simpliciter pro admonitione et incitamento dicatur, et quasi h. l. de incitamento tantum agatur). XXXII, 2, 2 (iusularium, quod mire enarratur, quasi templum insula sit, pro incolarum, addita tamen magis incredibili opinione de rege concursu iufularum interfecto), XXXVIII, 4, 14, cet. Alia non minus prava sine defensione reposita sunt, ut I, 10, 12 (cessisse eos, quod pro eo, quod). Quam non caute aut acute comparentur, quæ similia putantur esse, exemplo esse potest XXXI, 1, 1, ubi loci adscripti perspicue demonstrant dici esse prædæ alicui (militibus), esse prædam alicuius, itaque scribendum esse, ut antea scribebatur, prædæ etiam domesticis erat, non præda, aut quod in ipsa statim præfatione § 5 ad defendendum non tam magis . . . quam adscribuntur loci, in quibus est aut non magis . . . quam aut non tam . . . quam. Coniecturarum specimen capi potest ex XXXVIII, 9, 3 (Cui Arsacides parem in Hyrcania non cultum tantum regium præstitit, sed et filiam in matrimonium dedit, quod intelligi debet: in Hyrcania, quæ ipsa loci significatio mire sic interponitur. non cultum tantum regium parem præstitit, ubi, quid sit cultus regius par, iure quæras) vel ex XIV, 1, 3 (ut, an circa se animati essent, cognosceret, quod exponitur: an se duce bonum animum haberent; nesciebam sic dici circa se et animatum esse dici pro eo, quod est bene animatum esse, et hoc pro eo, quod est bonum animum habere).

bonas et veras scripturas habuisse in illo obscuratas (prorsus ut in Cæsaris belli Gallici codicibus accidisse vidimus supra p. 254), quæ scripturæ nunc maxime in codice E (Dresdensi I) perlucent, minus, quam sunt ceteri, licenter interpolato, sed tamen interdum etiam in tota familia retentæ sunt, ut statim I, 3, 3 (tractantique lanam ferrum et arma habentes parere, pro quo in A scribitur editurque a Ieepio: tractantesque ferrum et arma habentes parere, ridicule separatis ferri et armorum nominibus). Nec in A præter scribendi errores sua quoque quædam simplicioris interpolationis vestigia desunt, velut perspicuum in III, 7, 12, ubi post rectum: Nec cessatum superadditur necessitatum; interpretamentum manifestissimum, cum initio supra scriptum fuisset, in verborum ordinem receptum obiicitur iam I, 4, 6 (conscio ad participi). Sed in quibus locis aut codicum scripturas aut superiorum emendationes revocandas iudico, quorum permagnus est numerus, ii hic non sunt persequendi; nova coniectura, qua, si superiorum bonis recte utaris. non ita multum opus est, tamen, cum paucos dies continuos Iustino impenderem, locos pro mensura libri non valde paucos attigi, de quibus ut in tali scriptore dicam brevissime.

Præf. 1: prorsus rem magni et animi et corporis adgressus. Vitiatum hoc esse Gronovius intellexit. Nam neque, qui amplam materiam scribendo suscipit, magni corporis rem aggredi tolerabiliter dicitur (longe enim aliud est excerpendo minus corpus aut corpusculum efficere, libri nimirum, quod § 4 dicitur), et magis etiam mire et ridicule magni et animi et corporis, ut animus scriptoris intelligatur, materiæ corpus; necessario enim utrumque ad scriptorem refertur, qui et animum magnum et corpus habere debeat. Scribendum igitur: magni et animi (ad suscipiendum) et *roboris* (ad perficiendum). Gronovius operis proposuerat. Sed animus (scriptoris)

et opus non recte ex æquo coniunguntur. Librario oscitanti animi nomen corporis etiam suggessit.

Lib. I c. 9, 12: Igitur magi ad favorem populi conciliandum tributa et militiæ vacationem in triennium permittunt. Scrib. tributi (sic iam alii) et militiæ vacationem in triennium *promittunt*. Quo exempla a Ieepio adscripta pertineant, omnino non intelligo; ad declarandum, qui favorem captet, tributa permittere dici aut omnino hoc Latinum esse, nihil pertinent, nec ad ostendendum recte ex æquo coniungi tributa et militiæ vacationem, quorum illud onus grave, hoc bonum et levamentum est, illud remittitur, hoc donatur.

Lib. II, 1, 20: Ægyptum autem, quæ tot regum, sæculorum cura impensaque munita sit et adversum vim incurrentium aquarum tantis structa molibus, tot fossis concisa, ut, cum his arceantur, illis recipiantur aquæ, nihilo minus coli nisi excluso Nilo non potuerit nec possit, videri hominum vetustate ultima, quæ aggerationibus regum sive Nili trahentis limum terrarum recentissima videatur. Pravissima effectus et consecutionis significatio est in ut, quasi operibus et fossis difficilior Ægyptus ad colendum facta sit. Perspicue ex magnis operibus concluditur, antequam ea effecta sint, coli Ægyptum non potuisse; itaque etiam hominum vetustate ultimam (novissimam) esse, quum ipsa terra recentissima sit. Nihilominus, quod omnem sententiæ speciem evertit (neque enim alia est Nili exclusio, nisi quæ supra significata est), natum est ex Nili et coli nisi; itaque in A coli, quod in illo latet, non reperitur. (Nisi omitti non adnotatur.) Scribendum igitur est: Ægyptum... quæ ... munita sit et ... tantis structa (exstructa?) molibus, tot fossis concisa, *et*, cum his arceantur, illis recipiantur aquæ *Nili*, coli

nisi excluso Nilo non potuerit nec possit, videri hominum vetustate ultimam (sic codd. quidam et edd. vulgo), quæ ... terrarum recentissima videatur.

Ibd. 2, 6: Nullum scelus apud eos furto gravius; quippe sine tecti munimento pecora et armenta habentibus quid inter silvas superesset, si furari liceret? Ineptum et a re alienum inter silvas, quasi in patentibus campis tutiores res futuræ fuerint; nec silvarum in tota hac Scytharum descriptione ulla mentio aut est aut esse debuit, quoniam nullæ ibi erant. Videtur scribendum: quid inter *se salvi* superesset. Nocuit geminatum *s* (salvis). Et salvum scriptum habet D, sed deleto inter. Tum § 10, ubi est: Hæc continentia illis morum quoque iustitiam edidit, pro inepto verbo restituendum est *indidit*. Præpositione post *m* hausta substitutum est *e*.[1])

Ibd. 12, 5 (in Themistoclis ad Ionas admonitione): An ideo mœnia vestra condidimus, ut essent, qui nostra delerent? Quid si non hæc Dareo prius et nunc Xerxi belli causa nobiscum foret, quod vos rebellantes non destituimus? Nullus est adscensus orationis. Scrib.: *Quasi* non hæc Dareo ... belli caussa ... foret cet. Et sic iam Schefferum correxisse video

Lib. IV, 1, 9: Nec mirum, si fabulosa est loci huius (circa Rhegium et fretum Siculum) antiqui-

[1]) Ibd. 9 ridicule nos a Icepio iuberi in huiusmodi oratione: quamquam continuis frigoribus urantur, pellibus tamen ferinis ... utuntur audire tantum eamque particulam e cod. D et superioribus editionibus revocandam esse, sublato pervagato mendo, exempli causa dictum esto.

tas, in quem res tot coiere miræ. Primum quod nusquam alias torrens fretum, nec solum citato impetu, verum etiam sævo. Sic codices. Scribendum: Primum, *quam* nusquam alias, torrens fretum cet. Latitudo torrentis, quam Ieepius intulit(primum quod nusquam latius torrens fretum), nihil ad rem pertinet. Sententiæ conveniebat, a libris discedebat. quod antea edebatur: primum quod nusquam alias tam torrens, nisi quod abundabat quod.

(De V, I, 1 dictum est vol. I p. 63.)

Lib. VI, 2, 13: a cuius (regis Persarum) aspectu et colloquio (Conon) prohibitus est, quod eum more Persarum adorare nolit. Sic Ieepius ex A et aliis, et modo verbi valde et tempore incredibiliter pravo; alii nollet. Subest in illo *noluit*.

Ibd. 3, 3: Summa igitur non ducum tantum in eo prœlio quam vulgi æmulatio fuit. Omnia recta erunt sublatis duobus vocabulis quam vulgi, quæ addita sunt, ut explicaretur illud non ducum tantum. Eodem capite in eadem descriptione prœlii navalis ad Cnidum § 9 hæc leguntur: Eadem et omnium regum cura erat, quos maior sollicitudo cruciabat, non tam ne ipsi quæsitas opes amitterent, quam ne pristinas Athenienses reciperent. Reges Ieepius incredibiliter intelligi vult eos, qui „regno adsueti et liberam Atheniensium remp. aversantes cum Spartanis senserint". Et adscribit, Macedones quoque, cum infesta Romanis arma inferrent, omnium regum auxiliis adiutos narrari (XXXIII, 1, 1), quasi non ibi veri reges (et reguli) significentur. Talia hominem doctum deblaterare, ut scribarum errorem defendat! Videtur subesse: omnium *Græcorum* (grec.). Remigum infeliciter coniectatum est; nam quid remiges sentirent, exigui momenti erat. Sed emendatio incerta sit; mendi defensio stulta est. Tum § 11 pro barbaro capesserunt repo-

nendum *capessunt*, sequentibus tribus præsentis temporis verbis. [Ita edd. vett.]

Ibd. 6, 1: Artaxerxes rex Persarum legatos in Græciam mittit, per quos iubet omnes ab armis discedere; qui aliter fecisset, eum se pro hoste habiturum; civitatibus libertatem suaque omnia restituit; quod non Græciæ laboribus ... consulens fecit, sed cet. Fuisse *restitui* et res et orationis forma clamat.

Lib. VII, 1, 11: Pulso deinde Mida ... aliisque regibus pulsis in locum omnium solus successit. Recte in D L omittitur pulsis, etiamsi id coniectura factum sit, ut in L factum est. [Ita Scheff.] Cap. 2, 1 oratio sic distinguenda est: et mortis postrema, veluti ex oraculo, præcepta memorabilia fuere.

(Lib. VII, 6, 7 emendavi vol. I p. 74.)

Lib. IX, 1, 5: Igitur Philippus longa obsidionis mora exhaustus pecuniæ commercium de piratica mutuatur. Commercium pecuniæ (apud antiquos) nihil est, ortum hic, ut opinor, e mercium in proximo versu. Credo scriptum fuisse: pecuniæ *compendium* (facilem viam et quæstum).

Lib. XI, 9, 10: Ex Macedonibus cecidere pedestres CXXX, equites CL. Scrib. *pedites*. Sic semper Iustinus (hoc capite § 1, hoc libro c. 6, 2 et 12, c. 12, 5, cet.), nunquam altero modo. Sed hoc quoque video esse in „edd. quibusdam". Cfr. ad Tac. Hist. II, 11 p. 561.

Ibd. 10, 13: Augebat enim Tyriis animos Didonis exemplum, quæ Carthagine condita tertiam partem orbis quæsisset, turpe ducentes, si feminis suis plus animi fuisset in imperio quærendo quam sibi in tuenda libertate. Scripseram turpe *ducentibus* (Tyriis), sed longe ante, ut par erat, Gronovius. Contra XXX, 3, 2 scribendum, etiam Siesbyeo monente: Huc accedebat, quod, Pœnis et Hanni-

bale superatis, nullius magis arma metuebant, *reputantes* (v. reputantibus), quantum motum Pyrrhus parva Macedonum manu in Italia fecisset.[1])

Lib. XIII, 1, 9 et 10: Erant enim in thesauris L milia talentum et in annuo vectigali tributo tricena milia. Sed amici Alexandri frustra regnum spectabant. Nam eius virtutis ac venerationis erant, ut singulos reges putares, cet. Primum scribendum in annuo vectigali *et* tributo; nam *vectigal tributum* nihil est; utrumque nominari debet. Deinde, ut effectus causæ (nam eius cet.) conveniret, superiores edebant: sed nec amici Alexandri cet., quibus frustra nescio quid obtusi acuminis Ieepius opposuit. Sed scribendum erat: milia. *Nec* amici cet. Etiam XXXVIII, 4, 14 recte librarii codicum E F, tum editores fecerant: nec (pro et) gravius vicino Italiæ bello quam domesticis principum factionibus urbem premi, quod ipsum Ieepius, dum alterum se enarrare putat, enarrat („et Marsico civile bellum periculosius fuisse").

Ibd. 2, 3: nemine tantum ceteros excedente, ut ei aliquis se summitteret. Parum erat, unum aliquem se summittere. A et alii codices aliqui, C (Guelferb.) summitterent. Iustinus scripserat: ut ei *reliqui* se summitterent.

Ibd. 4, 5: His ita compositis Macedoniæ et Græciæ Antipater præponitur; regiæ pecuniæ

---

[1]) Sed Ieepius ad XVI, 5, 15 (ubi potest in divisione subiecti fingi anacoluthon) defendit XII, 6, 17: Callisthenis . . . accitus et XI, 7, 6: percontatus eam . . . illa . . . respondit (scr. percontatur . . . consuleret; illa). (XII, 6, 5 quis non videt considerans pertinere ad æstimatio?)

custodia Cratero traditur; castrorum et exercitus et rerum cura Meleagro et Perdiccæ adsignatur, cet. Perverse et ridicule omnibus superadditur infinitum illud rerum. Scribendum *regum* (Aridæi et Roxanæ filiique, qui ex ea exspectabatur). Declarat hoc, quod infra (c. 6. 10) legitur: Perdicca ... Aridæum et Alexandri magni filium..., quorum cura illi mandata fuerat. Diodorus Sic. XVIII, 23 Perdiccam scribit τὴν τῶν βασιλέων προστασίαν παραλαβεῖν, etsi homo negligens nusquam commemorat nisi Aridæum; cfr. 29 init. Post Perdiccæ mortem alii ἐπιμεληταὶ τῶν βασιλέων creantur, ibd. 36; cfr. 39 init., 47, 48, 49, 50. Ut hic rerum pro regum, ita II, 1, 12 pro regionum in codicibus scribitur (et apud Ieepium, ut decebat); contra regum pro rerum apud Ciceronem de finib. V, 49. Sed non minus corruptus alter ille locus c. 6, 10, latiusque ibi ulcus serpsit et occultatum est. Nam quod ita scribitur: Perdicca alienatis rebus Aridæum et Alexandri magni filium in Cappadocia, quorum cura illi mandata fuerat, de summa belli in consilium adhibet, quæ sit illa alienatio rerum, intelligi nequit prorsusque gratuito sumitur, quod Grævius ponit, significari alia negotia et curas sepositas et omissas; alienantur res, quæ nostræ nostrique arbitrii esse desinunt. Neque Perdiccas Aridæum, debilis animi hominem, et infantem nuper natum in consilium advocavit, sed duces et amicos (τούς τε φίλους καὶ τοὺς ἡγεμόνας, Diodor. Sic. XVIII, 25). Mendum coarguit ipsum illud in Cappodocia ineptissimo loco interpositum separatumque a verbis in concilium adhibet. Scripserat Iustinus: *ablegatis regibus*, *Aridæo* et Alexandri magni *filio*, in *Cappadociam*, qu. c. i. m. f., de summa belli in consilium adhibet. Corruptis primis verbis Aridæum et filium scriptum est, ne adhibet accusativo careret. Sed Iustinus absolute dixit in consilium adhibet,

ut Livius in senatum, ad contionem vocare, ipsum ad consilium XLIV, 37 ext.

Ibd. 4, 21: Parapomison (codd. Parapamenos) finem Caucasi montis Oxyartes accepit. Nihil agunt, qui de Parapomiso Caucasi fine narrant; sed, quod effeceram lineola detracta, video esse in optimo omnium codice: Parapomisios (sic iam alii) *fine* Caucasi, id est, usque ad Caucasum; vid. Scheller. p. 3870 (add. Lucret. IV, 625). Eodem modo XXX, 4, 6 revocandum: et omnem Asiam Orientis fine a Macedonibus perdomitam, ubi editur finem.[1])

(De XV, 2, 8 dixi vol. I p. 35.)

Lib. XV, 4, 1 scribendum: ex Asia maiore *degressus* (pro digr.), ut 21 legitur descendit.[2])

Lib. XXII, 2, 6: Qua spe impletus Hamilcar societatem cum eo (Agathocle) metu eius potentiæ iungit. Ineptissime post veram causam (spem officiorum ab Agathocle promissorum) commemoratur metus potentiæ Agathoclis, qui exsul ipse Hamilcaris opem imploraverat. Perspicua correctio est: societatem cum eo *mutuæ* potentiæ iungit; et hoc voluit librarius codicis Lips., e quo profertur mutu e pot., videoque ipsum in cod. aliquo Mediceo a Magliabechio repertum et probatum. Coniectura hæc hominis docti est, sed certissima.

[1]) Gemmulis, quas vol. I p. 69 posui, ex errore in littera *m* finali ortis addi plures possunt, ut II, 6, 5 glandem vescentibus, III, 1, 1 bello in Græciam infeliciter gesto, XXIV, 6, 8 admirationem stupentibus.

[2]) Lib. XVIII, 4, 3 mira patientia ferunt editores, quod Bongarsius non tulerat, rex Tyro decedit, cum mortuus significetur. Atque is Tyri scribi volebat. Recte alii nomen regis, Pygmalionis et Didus patris, non potuisse omitti indicaverunt idque addiderunt. Sed eo addito tolli Tyro debet, sub quo latet: rex Mutto decedit.

Lib. XXIV, 6, 6: Templum autem Apollinis Delphis positum est in monte Parnasso in rupe undique impendente. Cui rupes impendebat et undique impendebat? Debebat esse undique prærupta et abscisa (etsi id reapse verum non est). Scriptum fuerat: in m. Parnasso, rupe undique impendente (ita ut rupes undique impendeat templo). Paulo post § 9 quod Ieepius e codicum meliorum scriptura (vi quadam velamento) effecit: spiritus (e foramine subterraneo) vi quadam velut amento in sublime expulsus, prorsus absurda in hac re amenti (lori) imago est. Aut vera est deteriorum scriptura velut vento, aut potius subest velut *tormento* (velutormento).

Ibd. 8, 3: In hoc partium certamine repente universorum templorum antistites, simul et ipse vates sparsis crinibus cum insignibus atque infulis pavidi vecordesque ... procurrunt. Frustra ex Herodoti VIII, 37 advocatur ὁ προφήτης, qui inferiore ætate nusquam commemoratur neque supra apud Iustinum significatus est. Scribendum: antistites, simul et *ipsæ* vates ... infulis, pavidi vecordesque. Easdem significat Iustinus, quas c. 6, 9 (mentes vatum), duas Pythias, ut Plutarchus de def. orac. 9, aut plures. [Sic Modius e codd. Fuldensibus.]

(De XXVIII, 3, 11 dictum est vol. I p. 64.)

Lib. XXX, 1, 8: atque ita (Ptolemæus) omni magnitudine nominis ac maiestatis oblitus noctes in stupris, dies in conviviis consumit. Hoc ne Ieepius quidem sine mendi nota transmisit. Subest: atque ita *animi mollitudine* nominis ac maiestatis oblitus. (Initium mendi fuit itanimi.)[1])

[1]) XXXI, 6, 3 coniectura scripseram *adsentantium* adulationibus, inscius id et Bongarsio et aliis placuisse.

Lib. XXXIV, 2, 7: Dum hæc aguntur, rex Syriæ Antiochus Ptolemæo, maioris sororis suæ filio, regi Ægypti, bellum infert. Scrib. litteræ geminatione sublata: *maiori* sororis suæ filio. Vid. § 8, ubi minor huius frater (minor sororis filius) nominatur. (Sed hoc quoque in aliquot codicibus et editionibus esse video.)

Lib. XXXV, 1, 6: Itaque (Antiochenses) adiuvantibus et Ptolemæo, rege Ægypti, et Attalo, rege Asiæ, et Ariarathe, Cappadociæ, bello a Demetrio lacessiti subornant Balam (hoc aperte subest in propalam) quendam, sortis extremæ iuvenem, cet. Antiochenses non bello lacessiti erant a Demetrio, sed cum ipsi ab eo defecissent, auxilium acceperunt ab iis regibus, quos ille bello lacessierat. Et est *lacessitis* (geminata littera) in E et duobus aliis fuitque in una et altera editione.

Lib. XXXVI, 1, 10: Iudæos quoque, qui in Macedonico imperio sub Demetrio patre armis se in libertatem vindicaverant, subegit. Scrib. qui *a* Macedonico imperio, nisi ausus est Iustinus præpositionem prorsus omittere.[1]) [Sic iam Bongars.]

Ibd. 3, 5: Sed non minor loci eius apricitatis quam ubertatis admiratio est. At silva tectus erat locus, et laudatur statim tanquam causa huius apricitatis naturalis quædam ac perpetua opacitas. Itaque fuerunt, qui hic quoque opacitatis cum mira tautologia scriberent; nec cum ubertate recte aut opacitas aut apricitas per se comparatur. Fuit: loci eius *salu*-

[1]) Subegit in memoriam revocat repositum a Ieepio XII, 4, 2 barbare subiecerat (ut absolute de subigendo et aliquid suæ dicionis faciendo dicatur) idemque tentatum contra A VII, 3, 1. Etiam XLIII, 3, 2 restituendum subactis.

britatis quam ubertatis. Semel scripto *s* (alubritatis) longius serpsit mendum interpolatione accedente.

Lib. XXXVII, 2, 3: et cum (cometes) oreretur occumberetque, IV horarum spatium consumebat. Scrib. *dum* (ad ortum occasumque conficiendum).

Lib. XXXVIII, 4, 9 (in Mithridatis oratione oblique reddita): Gallorum autem nomen ... in partem virium suarum ipse numeret. Ferri hoc pro eo, quod est se numerare (h. e. numero), nullo modo posse sensit iam Gronovius. Scrib. *ipsi numerent* (hoc est: ipsi numerate; cfr. c, 7, 9). [Sic Wopkens.] Tum in *parte.*

Ibd. 5, 5 (in eadem oratione): Cum inter hanc decretorum (Romanorum) amaritudinem parendo non tamen eos mitigaret, quin acerbius in dies gerant, non obtinuisse. Nil sane mirum, cum non mitigaret parendo, non obtinuisse, quin acerbius (se) gererent. (In Ieepii enarratione nihil reprehendi potest, nisi quod *effecisse* scribit pro *non effecisse*. Apodosin protasi assimilatam scribit, hoc est, sic dixisse Iustinum: cum non mitigarim, non mitigavi.) Simpliciter tollendum prius non. Paruisse se tamen Mithridates dicit, sed etsi parendo mitigare conatus sit, nil obtinuisse. Necessario cohærent parendo tamen nec divelli negatione possunt. Præterea revocandum, ut iam significavi: in dies *se* gerant. (Paulo ante, § 3, recte Grævius lati ... auxilii pro dati.) Quod c. 7, 4 propositurus eram: multoque se timidius ... bella Pontica ingressum, cum ipse ... tiro esset, Scythia ... locorum quoque solitudinibus vel frigoribus instructa, nunc video a Scheffero occupatum.

Ibd. 7, 8 (in eadem oratione): tantumque se avida exspectat Asia, ut etiam vocibus vocet. Hoc quoque incredibiliter pravum pro eo, quod est: *avidam exspectare Asiam*; nec *tantum avida* pro *tam avida* Iustinus dixit. Longe aliter scriptum olim fuerat ad hanc

formam: tantumque [*abesse, ut*] se *pavida* exspectet Asia, ut etiam vocibus vocet, nisi quod præterea pro insipido hoc vocibus vocet aut *vicibus* vocet (cfr. Suet. Calig. 22) aut simile aliquid restituendum puto. (Paulo infra revocandum, quod edebatur e cod. E et aliis: Nam iustitiæ atque liberalitatis suæ nec ipsos milites, qui experiantur (eas virtutes et de iis existimare possint), testes refugere etc. *Testes experiri* de adhibendis non dicitur, nec militibus, apud quos loquitur Mithridates, milites testes experiendi erant. Cap. 9, 3 aperte lacunosus est codex A et qui ab eo pendent.)

Lib. XLI, 2, 8: nec pugnare diu possunt; ceterum intolerandi forent, si, quantus iis est impetus vis, tanta et perseverantia esset. Requiri quanta præter correctorem codicis E etiam alii intellexerunt, sed, dum non vident, unde mendum ortum sit, plura prave mutant; scribendum est: si, quanta iis est impetus vis, tanta et perseverantia esset. Contrariæ vis impetus et perseverantia eius ponuntur; cum impetus pro nominativo haberetur, ei accommodatum est quantus. Hæc enim probabilior correctio videtur quam ut sublato vis, quod ex ultima syllaba nominis impetus ortum putari debet, fiat: si, quantus iis est impetus, tanta cet.

(Lib. XLIII, 3, 9 restitueram: quam more gentis electo inter epulas genero nuptum tradere illico parabat pro illic, collata emendatione, quam in Senecæ epist. 70, 5 feci; verum hoc quoque Schefferus præcepit, qui non raro ceteris prudentior fuit.)

Lib. XLIV, 5, 6: Et maior utroque Hannibal imperator, Hamilcaris filius, succedit. Scrib. *Ei* maior utroque Hannibal imperator .... succedit. [Sic Bongars.]

Historiæ Augustæ scriptores, qui appellantur, cum olim particulatim legissem, ante aliquot annos, codicum antiquorum (Bambergensis, B, et Palatini, P) scripturis plenius accuratiusque ab Iordano et Eyssenhardtio vulgatis (nam Peteri editionem tum non adhibui), in manus resumpsi et nescio quomodo partim tristium temporum imaginis contemplatione animum varie afficiente, partim emendandi quodam studio allectus totos, sed festinanter, legi. Miratus in his quoque editoribus sum superstitionem quandam et iudicii inconstantiam infirmitatemque, dum alia etiam multo incertiore ratione corrigerent, alia prætereuntibus aut retrahentibus, quæ et manifestas mendorum notas et perspicuas errorum causas præferrent et certissime ab antiquis editoribus aut postea emendata essent et in vulgatis editionibus recte scriberentur.[1]) Postea, comparata Peteri opera, præter plura in scriptura codicum accuratius indicata (nec tamen ita, ut omnis ubiqne dubitatio tollatur) non paulo ab eo melius rem administratam esse intellexi nec solum rectas superiorum scripturas permultas, quas illi iacere sivissent aut expulissent, restitutas, sed etiam non ita pauca, quæ ipse invenissem, ab eo aliisve nuper præcepta.[2]) His sublatis quæ remanserunt, hic

---

[1]) Exemplo uno contentus ero. Cui non mirabile ac prope incredibile videatur. in trig. tyr. 26 (Trebelliano), cum pridem editum esset recta et simplici oratione: Pudet iam persequi, quod in codice B conflatis litteris (pudetiam) et ad speciem Latinæ vocis efficiendam addito n scribitur pudentiam persequi, deinde autem in P natum est pudentia est persequi, hoc edi, illius emendationis ne mentione quidem facta? Recte eam tenuit Peter.

[2]) Ex his duo exempli et confirmationis causa ponam. Sept. Sev. 2 scripseram omisso tribunatu militari, Prob. 2 infitias ire. Illud Hirschfeldius occupavit (Herm. III p. 230), hoc Peter.

perbreviter subiiciam. (Imperatorum nomina pono, omissis scriptorum, quæ non ubique certa sunt)

Hadr. 4: Corrupisse eum Traiani libertos, curasse delicatos eosdemque sepelisse per ea tempora, quibus in aula familiariorum fuit, opinio multa firmavit. Sic codices. Quod substituitur sæpe levisse aut livisse, pro levigasse prorsus fingitur. Scribendum opinor eosdemque *depilasse* (pilos vellisse, humillimo ministerio et obsceno). [Sic Lipsius.]

Ibd. 10: Post hæc profectus in Gallias omnes casuariis liberalitatibus sublevavit. Subest: omnes *casus variis* lib. subl. Et variis iam Mommsenius.

Æl. Ver. 2: quasi quidam principum fili (B 1; P filii) uiri et designati Augustæ maiestatis heredes. Sic codices, ex quo fit: principum *liberi* (liueri) *et* designati ... heredes. Nimis longe discedit Bernhardyi correctio.

Ibd. 4: Quodsi non recte constellatio eius collecta est, quem credimus esse victurum? Scrib. Quid, si non r. const. eius collecta est? *Quin* credimus esse victurum?

Anton. Phil. 4: Fuit autem vitæ indulgentia, ut cogeretur nonnunquam vel in venationes pergere vel in theatrum descendere vel spectaculis interesse. Prave dicitur fuit vitæ indulgentia, ut, sive nominativum, sive ablativum putamus. Sed neque indulgentia vitæ quæ sit, neque quid omnino indulgentia hic agat, intelligitur. Primum geminato *m* et lineola altius producta, fit *multæ*, deinde: Fuit autem *multæ diligentiæ*, ut cogeretur cet. [Et diligentiæ iam Lipsius.]

Ibd. 5: Tunc primum pro Annio Aurelius cœpit vocari, quod in Aureliam, hoc est Antonini, adoptionis iure transisset. Desideratur substantivum et ad Aureliam et ad Antonini. Post Aureliam

excidit *familiam* ob quattuor extremas litteras (liam) easdem. Cfr. Ver. 2: patre ab Hadriano adoptato in familiam Æliam devenit. (Æl. 2: in Æliorum familiam.) Antiquiores gentem dixissent.

Ibd. 13: Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulchrorumque asperrimas sanxerunt; quando quidem caverunt, ne quis velle abfabricaretur sepulchrum, quod hodieque servatur. Infeliciter corrigunt. Scriptum fuisse opinor: ne quis *villæ applicaret* sepulchrum; nisi quis adfabricaretur retinere audet.

Ibd. 17: Contra Germanos res feliciter gessit. Speciale ipse bellum Marcomannicum sed quantum (sic recte Peter ex Eutropio pro quanto) nulla unquam memoria fuit, cum virtute, tum etiam felicitate transegit. Scrib. *Speciali* ipse bellum Marc. ... cum virtute, tum etiam felicitate transegit. [Sic Casaub.]

Ibd. 18: Unde etiam templum ei constitutum, dati sacerdotes Antoniniani et sodales et flamines et omnia, quæ de sacrata (B; P sacratas) decrevit antiquitas. Sic codices; edunt de sacratis; sed tum omittendum erat de, nam consecratis hæc decernebantur. E cod. B efficitur perspicue: et omnia, quæ *æde* sacrata decrevit antiquitas. Semel scriptum est *æ*, cum bis deberet.

Ibd. 25: Simul petit, ne qui senator tempore principatus sui occideretur, ne eius pollueretur imperium. Ferri nequit eius pro suum, præsertim post sui (ne sui .. ne eius). Videntur litteræ tres, una adiecta, geminandæ: ne *nece* eius (senatoris) poll. imp.

Avid. Cass. 8: dicens meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem et Vitellium nec imperare voluisse. Etiam de Pertinace et Galba paria sentiebat, cum diceret in imperatore ava-

ritiam esse acerbissimum malum. Pertinacem, qui aliquanto post Antonini mortem imperator fuit, hic nominari non potuisse apparet. Sed simpliciter delere Pertinace et non licet. Scribendum: Etiam de *pernicie* (*de pernicie ac cæde?*) *Galbæ* paria sentiebat. Superiora sana videntur, semicolo post Caligulam posito. Neronem meruisse, Caligulam debuisse occidi Antoninus dicebat; Othonem et Vitellium ipsos imperium retinere ac defendere noluisse.

Ibd. 9: Antiochensis, qui Avidio Cassio consenserant sed et his et aliis civitatibus, quæ illum iuverant, ignovit. Iordanus lacunæ notam posuit post consenserant; Peter Antiochensibus scripsit et voces sed et his delevit. Scribendum est: *Antiochenses quoque* Avidio C. consenserant; sed et his et aliis civ. ... ignovit. (Paulo post mire Mommsenius et Iordanus hic damnant amitæ, in Anton. Phil. 26 nihil offensi. Nimirum suæ (amitæ suæ marito) refertur non ad subiectum sed ad obiectum, significaturque maritus amitæ Drunciani et Alexandriæ.)

Commod. 5: trecentisque aliis puberibus exoletis, quos æque ex plebe ac nobilitate nieptusque (sic B; P nuptiisque) forma disceptatrice collegerat. Neque aliæ emendationes quicquam profecerunt neque, quam Peter sequitur, Turnebi vultusque; nam et que abundat, et forma multo rectius per se dicitur quam vultus forma (hoc est, oris). Neque Overdickio (Zeitschr. f. d. œsterreich. Gymnasien, 1865, p. 740) res successit. Lenissime adiuvandi litterarum in B ductus sunt: *vi pretiisque*, forma disceptatrice, collegerat. (Cfr. Pertin. 7: exceptis his, qui per vim Palatio videbantur inserti.)

Ibd. 11 oratio, una littera in codicum scriptura mutata, sic interpungenda est: quem (præfectum præt.) saltare etiam nudum...iussit,...deformato vultu

genere (pro genera) leguminum coctorum. Ad convivium ... raro vocavit. Genere illo leguminum ut fæce perfrictus vultus erat. Quæ a Salmasio excogitata eduntur, et sententia et oratione prava sunt (*vacare genere leguminum ad convivium*).

Septim. Sev. 1: Severus, ... cui ... pater Geta, maiores equites Romani ..., mater Fulvia Pia, patrui magna per et Severus consulares, avus maternus Macer, paternus Fulvius Pius fuere. Berolinenses editores mendi notam apponunt, Peter patrui Marcus Aper, male posito in uno homine prænomine. Una vocali amissa voces conflatæ sunt: patrui *magni Aper* et Severus. Qui sint patrui magni, dicendum non puto.

Ibd. 6: Eodem tempore etiam de Clodio Albino sibi substituendo cogitavit, cui Cæsarianum decretum aut Commodianum videbatur imperium. Quæ res significetur, ex mendosis verbis tamen fere pellucet et intelligitur e Clod. Alb. c. 3 et 6 et 13. Scribendum videtur propius ad vestigia codicum, quam Mommsenius scripsit: cui Cæsarianum decretum *aput Commodum* (*iam*?) videbatur imperium. Cæsarianum imperium pro loco ac dignitate Cæsaris etiam in vita Cari c. 7 dicitur.

Ibd. 17: cum quidam ex hostibus eidem se suppliciter obtulissetque dixisset ille quod facturus est, non est mollitus tam prudente dicto interfici eum iussit. A corrigendi probabilitate aberrant, qui que transponunt. Scribendum videtur: se suppliciter obtulisset, quæ dixisset (Severus), *illico* facturus, non est mollitus tam prudente dicto et (hoc addidit Peter) interfici eum iussit (aut: non mollitus t. p. dicto interfici e. i.).

Ibd. 18: ac populo R. diurnum oleum gratuitum et facundissimum in æternum donavit. Oleum diurnum in æternum donari nequit, manifestoque contraria ponuntur oleum diurnum et aliud quiddam, quamvis cum oleo fortasse coniunctum, in æternum donatum. Nec oleum fecundissimum aut iucundissimum (sic enim corrigitur) aut datum omnino tolerabiliter dicitur aut in æternum. (Oleum fecundum nullum est.) Subesse opinor: oleum diurnum gr. et *lacum profundissimum* (oleo servando) in æternum donavit.

Ibd. 21: Sallustii orationem, qua Micipsa filios ad pacem hortatur, ingravatus morbo misisse filio dicitur maiori, idque frustra et hominem tantum valetudine. Iordanus mendi notam posuit, Peter lacunæ post frustra, quæ sententia sic exire potuerit: et hominem tantum valetudine, divinandum relinquens. Scribendum: et *omine* tantum *valituram*. Omine tantum, quid Caracallus Iugurthæ exemplo facturus esset, valuit oratio missa, nihil præterea profuit. Homines pro omine scribitur in codicibus c. 22.

Ibd. 22: Post murum apud vallum missum in Britannia cum ad proximam mansionem rediret, cet. Quid sit murum mittere et murum apud vallum mittere, ignoro et ignorant, ut opinor, mecum ceteri. Codices mire maurum. Suspicor fuisse: Post *taurum* (Postaurum) apud vallum missum, ut significetur taurorum certamen ibi habitum. Mittitur taurus e cavea in arenam; hinc locutio nata de eo, qui eiusmodi ludos faceret committeretque.

Clod. Albin. 1 (de Septimio Severo et Clodio): Sed cum alter alterum indignaretur imperare, nec Galli ferre possent aut Germaniciani exercitus, quod et ipsi suum specialem principem haberent, undique cuncta turbata sunt. Scrib. necessario: *quin* et ipsi. Volebant et ipsi non minus quam

ceteri suum specialem principem habere. Multis locis ita quin corruptum est. (Cfr. ad Cic. fin. p. 661 sq.)

Ibd. 10: Est et alia epistola, qua idem Marcus ... de hoc eodem scripsit, cuius exemplum hoc est. Scrib. *quam* idem.

Ibd. 11: Nam et quingentas ficus passarias, quas Græci callistruthias vocant, ieiunum comedisse dicit. A passere appellatas apparet, unde fingi passarius nequit (quod est a participio *passus*), sed *passerarias*.

Ibd. 12: Exstat epistola Severi, quæ ostendit animum suum, missa ad senatum. Scrib. *qua* ostendit. Ab hac quidem vita et eiusdem formæ ceteris prorsus abhorret suus simpliciter pro eius positum. [Sic Casaub.]

Caracall. 8: Est etiam hæc fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ..., illum autem negantem respondisse, illud esse parricidium aliud accusare innocentem occisum. Manifestum est in illum negantem transiri ad aliam personam (Papinianum), prius igitur verbum ad Caracallum pertinere. Itaque (quod etiam ex negantem perspicue apparet) scribendum: *voluerit*.

Opilius Macr. 6: dicantes et duas statuas equestres, pedestres duas. Scrib. dicantes *ei* duas cet.

Ibd. 11 duo postremi versus sic scribendi videntur proxime ad codices, cum insolita apud veteres elisione primæ syllabæ:

Nam pius et felix poterat dici atque videri;
qui imperio infelix est, erit ille sibi.

Codd. dicique viderique imperium infelix est et erit cet. Tum scribendum: Hos versus nescio qui *de Latinis* (hominibus sive poetis; codd. delatis) iuxta eos cet. [Et sic est in edd. vett.]

Ibd. 13: in annonis tribuendis largissimus fuit, in auro parcissimus, in verandis vel aulicis tam impius, tam pertinax, tam asper, ut servi illum sui non Macrinum dicerent, sed Macellinum, quod macelli specie domus eius cruentaretur sanguine vernularum. Pro verandis scribunt vernaclis e Salmasii coniectura, sed subest in hoc manifesto: in *verberandis*; potest aliquis suspicari vernaculis subesse sub illis vel aulicis; sed *vernaculi* pro *vernis* nusquam dicuntur. Credo fuisse in *verberandis servis* aulicis aut *vernis* aul.

Anton. Diadum. 8: Nam cum...audisset auctores quidem defectionis occisos, tamen quorum dux Armeniæ erat et item legatus Asiæ ..., ob antiquam familiaritatem dimissos, his litteris convenisse patrem dicitur, cet. Pro quorum Salmasius et recentiores qui eorum, neque oratione neque sententia recta (dimissus enim dicitur, qui fuerit ex occisis). Scriptum fuerat ad hanc formam: auctores quidem defectionis occisos, [*alios*] tamen, quorum dux Armeniæ erat ..., .. dimissos, cet.

Heliogab. 20: Voluit et per singulas urbes lenones præfectos urbi facere, ut essent in urbe quattuordecim, et fecisset, si vixisset, promoturus omnes turpissimos et ultimæ professionis homines. Additur e Casauboni coniectura regiones (urbis regiones lenones). Id latet sub ipso altero nomine: per singulas urbis *regiones* præfectos urbi facere, ut essent ... XIV, cet. Primum de numero dicitur, post (promoturus cet.), quales homines Heliogabalus præfectos facturus fuerit; nec tantum lenones erat promoturus.

Ibd. 32: vel lanam cepit et appendit atque ad eius æstimationem ponderis pisces amicis exhibuit. Mirum *lanam capere*, miri pisces ad

æstimationem ponderis lanæ exhibiti. Scr. *Balænam* cepit et appendit atque ad eius æstimat. pond. pisces amicis exhibuit (pisces tot, ut balænæ pondus æquarent).

Alexand. Sev. 14: hos accepisse dicitur versus...et primum quidem sortibus. Videtur vox excidisse: et primum quidem *Græcis* sortibus; sequitur enim et hæc quidem de Græcis versibus, tum transitur ad Latinos; sortibus omnia hæc agebantur.

Ibd. 15: Fures iudicare iussit in civitatibus ullis nunquam videri et, si essent visi, deportari per rectores provinciarum. Sine sensu est iudicare videri (videntur intelligere, quasi sit iudicio vetare videri); nec vetari poterant in ulla civitate videri. Omitto ullis nunquam. Quod certum et indubitatum est (videri..., si essent visi), mutant editores scribuntque iussit. Scripserat Lampridius: Fures *iudicatos* iussit in civitatibus *suis* nunquam videri, et, si essent visi, deportari cet. Interdixit, ne in suis civitatibus unquam conspicerentur (conspici auderent).

Ibd. 22: ius conferre rationes, quod impurus ille sustulerat, hic omnibus reddidit. Neque *ius conferre* ne hi quidem scriptores dixerunt pro eo, quod est *conferendi*, neque, quod sit hoc ius rationes conferendi, quisquam dixerit, et, si quid ea verba significare fingimus (velut: das Recht Rechnungen unter sich abzumachen), eiusmodi est, ut ne insano quidem in mentem venire potuerit id tollere aut postea reddito opus fuerit. Subest perspicue significatio rei, cuius ad hanc ætatem propagatæ aliud testimonium nullum habemus: Ius *confarreationis* ... reddidit.. Id poterat tolli et reddi, et dignum Heliogabalo erat sanctissimam nuptiarum cærimoniam tollere.

Ibd. 33: Corpora omnium constituit vinariorum, lupinariorum, caligariorum et omnino

omnium artium cet. Tollendum prius omnium, ex altero præceptum.

Ibd. 41: aut perdices inter se pugnarent aut gacplæ parvolæ sursum et deorsum volitarent. Nihil aliud subesse videtur nisi: aut *aviculæ* parvolæ.

Ibd. 48: commendatumque militibus, a quibus Alexander unice amabatur, tutum ad villas suas ire præcepit, in quibus diu vixit; sed post iussu imperatoris occisus est, quod et ille militaris esset et a militibus occisus esset. Verba quædam (occisus est ... occisus esset) male bis scripta esse multi intellexerunt. Sed is error ex altero ortus est. Nam sic scriptum olim erat: militibus, a quibus Alexander unice amabatur, quod et ille militaris esset, tutum ad villas suas ire præcepit, in quibus diu vixit; sed post iniussu (sic recte Salmasius) imperatoris a militibus occisus est. Omissa primum verba quod et ille mil. esset, cum in margine suppleta essent, in malum locum immigrarunt effeceruntque, ut bis ea, quorum seriem interruperant, scriberentur.

Ibd. 49: Ego non patior (recte edd. patiar) mercatores potestatum et eos, quos, si pariant, damnare non possim. Scr. et eos, quos, si *rapiant*, damnare non possim. Quibus ipse imperator honorem vendiderat venundarive passus erat, eos, si rapinis pretium recuperare conabantur, damnare vix poterat.

Ibd. 64: Reprehensa sunt in Alexandro hæc: ... quod curas privatis agebat, quæ omnia in rep. instituerat. Scribendum opinor: quod *curis* privatis agebat, quæ *omittere* in rep. instituerat. Saltem hæc extrema (quæ ... instituerat), quæ vulgo seiungunt, superioribus continuanda sunt, et sub omnia infinitivus latet.

Ibd. 65: cum ille (Traianus) diceret Domitianum pessimum fuisse, amicos autem bonos habuisse, atque ideo illum magis odio fuisse quæ remp. temporis uitæ ille quia melius est unum malum pati quam multos. In corruptis litteris subest: atque ideo illum magis odio fuisse *quam* remp. temporis *sui læsisse*, quia cet. Gravius odium fuit quam reip. reapse damnum. (Salmasius aberravit. Ex temporissui ortum temporis ui, tum ex ui læ factum uitæ, ex sisse autem ille.)

Ibd. 67: Scio, imperator, quod periculo (recte vulgo et Berolinensis ed. quo periculo) ista dicantur apud imperatorem, qui talibus serviit, sed salva rep., posteaquam intellexisti cet. Scr.: serviit; sed *salvast resp.*, posteaquam cet.

Maxim. duo 2: Et in prima quidem pueritia fuit pastor, nonnumquam etiam procerte, qui latronibus insidiaretur et suos ab incursionibus vindicaret. Mire Eyssenhardtius: etiam latro certe, sive nomen sive adverbium consideres. Scribendum videtur: nonnunquam etiam *in procinctu* (hoc est, in armis et expeditione; cfr. vit. Valer. 1: nam ille in procinctu cum Decio tunc agebat).

Ibd. 6: Quinta quaque die iubebat milites decurrere, in se simulacra bellorum agere, cet. Fuisse opinor: decurrere, *inter* se simulacra bellorum agere, cet.

Ibd. 9: qui ei sæpe misericordiæ paupertatis causa pleraque donaverant. Scr. *misericordia.* [Salmas.]

Ibd. 12: circumventus esset (sic recte vulgo pro est) a Germanis, nisi cum suo equo inhærentem liberassent. Germanine liberarunt? Bene tamen, quod non alieno equo inhærentem. Scr. nisi *eum sui* equo inhærentem lib. Ex eum factum cum, tum suo.

[Bæhrensius in annal. philolog. a. 1871 p. 656: nisi eum sui cum equo. non recte retenta præpositione.]

Ibd. 13: Sarmatis inferre bellum parans atque animo concupiens. Non barbaro verbo (pro concupiscere), sed Latino *concipiens* scriptum fuisse etiam animo ostendit. Apud Senecam quoque rhet. p. 284 Bip. Bursianus, cum in codicibus pro figuras compingebat repperisset fig. concupiebat, scribere debuit concipiebat (ut nunc Kiesslingius fecit). Apud Ennium (Cic. de div. I, 107) ferri fortasse aliquo modo pro adiectivo positum posset concupientes regni; sed codices habent:

curantes magna cum cura, *tum* cupientes Regni.

Ibd. 19: omnes Gordiani metu partium in Africa interemit. Neque omues Gordiani neque metu partium ferri potest. Verum non quattuor voces, quarum additarum causa indicari nequit, sed una tollenda est: omnes Gordiani partium in Afr. iuteremit, hoc est, qui Gordiani partium erant. [Casaub.] Genetivo non intellecto additum est metu. (Cap.17 tenendum, quod codices habent: amicis, qui eum videre non poterant, sed tacebant, hoc est, qui conspectum eius æquo animo ferre non poterant; vid. quæ de hoc loquendi genere exposui, etiam Siesbyei copiis usus, ad Cic. Fin. II, 67 p. 257, ubi hic locus addendus est.)

Gordian. 18: Maximini seu eiusdem Alexaudri temporibus ad proconsulatum patris missus legatus est obsecutus atque illic ea, quæ superius dicta sunt, contigerunt. Mire uotatur obsecutum esse, qui legatus patri mitteretur. Scrib. missus legatus est *ab senatu*. Vid. c. 7: filio ... sibi legato a senatu dato.

Ibd. 32: Cogitaverat præterea cum Misitheo, ut post basilicam thermas æstivas sui nominis faceret, ita ut hiemales in principio por-

ticuum poneret sine usu essent vel viridaria vel porticus. Addunt ne post poneret (ne sine usu essent), nulla sententia; cur enim, si thermæ hiemales alio loco essent, sine usu futuræ vel porticus vel viridaria erant? et cur vel-vel, non et ponitur? Scribendum: ita ut hiemales in principio porticuum poneret, *intus* essent vel viridaria vel porticus.

Ibd. 33: Nam omnes, quicunque illum gladio adpetiverunt, qui novem fuisse dicuntur, postea interemptis a Philippis sua manu suisque gladiis et isdem, quibus illum percusserant, interemisse dicuntur. Editiones habent interemptis Philippis, deinde se addunt aut post Philippis aut post interemisse. Sed quid ad rem pertinet id interemptis Philippis accidisse? Scribendum: postea *interempti sunt* a Philippis [*aut se*] sua manu ... interemisse dicuntur.

Maxim. et Balbin. 5: Quare veluti senatus ei homini, quod non licebat novæ familiæ, imperium tamen detulit, confessis omnibus, eo tempore in senatu aptiorem non esse cet. In veluti opinor subesse dativum participii orationisque formam huiusmodi fuisse: Quare *vitanti* senatus ei *omne*, quod non licebat novæ familiæ, imperium tamen detulit cet. Ipse modeste verebatur in communibus rebus et honoribus suæ familiæ modum excedere; senatus ei non honorem aliquem veteri familiæ convenientem, sed imperium detulit. In imperio deferendo non quærebatur, quid liceret et quid familiæ liceret; itaque hoc necessario alio pertinet.

Ibd. 9: Nam et in publicum processit, manus singulis quibusque tenuit et pæne ictum lapidis passus est. Scrib.: Nam et in publicum *cum* processit, cet. Opinor etiam fuisse: manus ...

tetendit. Nam *manus hominibus tenere* (pro eo, quod est *hominum*) neque dici videtur neque rem huic loco aptam significare.

Ibd. 13: adclamationes primum publicæ fuerunt, quæ milites contingerent. Scribendum publicæ fuerunt (et communes, ut *publicus* hac ætate dicitur), quæ milites *non tangerent.* Postea, ut statim narratur, in senatu dicta sunt, quæ milites irritarent, cum imperatores a militibus eligi non debere significaretur.

Valerian. c. 6 (2): Tu censibus modum pones, tu vectigalia firmabis, divides statu respublicas recensebis. Vocabulum statu ex superiore versu (statum) repetitum videtur; quo sublato scribendum fortasse est: tu vectigalia firmabis, *debita* (deuita) *reipublicæ* recensebis. (Resp. non recensenda erat.)

Gallien. 12: Fuit præterea idem ingeniosissimus, cuius ostendentia cum in his scilicet pauca libet ponere. Dubitari omnino nequit, quin litteris recte coniunctis et separatis sublatoque levissimo errore scribi debeat: cuius *ostendendi acuminis.* Ad hæc reliqua facile accommodantur: cuius ostendendi acuminis scilicet *causa* pauca ponere libet. Excidit causa ante pauca[1]).

Ibd. 13: Ipsa (Zenobia) suscepit imperium diuque rexit non muliebriter neque more femineo, sed non solum Gallieno quoque virgo melius imperare potuisset, verum etiam multis imperatoribus fortius atque sollertius. Primum prorsus vitiose quoque ponitur, deinde omnino non dicitur, quomodo

[1]) Cap. 3 rectum est specie decoris. Decus volebat videri Gallienus, quod pater virtutis studio deceptus esset.

Zenobia vere imperium gesserit, sed ineptissime, quid facere potuisset; perverse etiam ipsa virginis nomine significatur, Odenati vidua et ex eo sæpius mater. (Praviora hæc fecit Salmasius verique indicia sustulit, fortibus atque sollertibus scribens.) Accidit hic, quod in Alexand. Sev. 48 accidisse vidimus, ut verba quædam primum errore omissa post alieno loco interponerentur. Nam quæ ad hanc de Zenobia sententiam absolvendam pertinent, quattuor post versibus leguntur contra scriptoris mentem de Gallieno dicta: sollertis principis rem gerebat, prava etiam oratione pro sollerter. Iis retractis (nisi quod sollertis ex sollertius ortum est), adhibita leni mendi in quoque manifesti correctione, nascitur optima et certa loci forma: sed non solum Gallieno, [*quo una*] *quæque* virgo melius imperare potuisset, verum etiam multis imperatoribus fortius atque sollertius *principis rem gerebat*. Gallienus sane, ubi ei nuntiatum (est?) Odenatum interemptum, bellum Persis ad seram nimis vindictam patris paravit collectis (vulgo collectisque, addito que post transpositionem) per Heraclianum ducem militibus, qui tamen Heraclianus cet. (Cap. 17 contrario errore duo verba cum syllaba tertii [nec defuit An] ex inferiore loco præcepta sunt, quem errorem Salmasius correxit.)

Triginta tyr. 4: a patre appellatus Cæsar ac deinceps in eius honore Augustus. Scribendum esse in eius *honorem* (eius honorandi causa, ut Galli loquuntur: en egard de lui) satis constat ex iis, quæ dixi opusc. I p. 168 med. (add. Val. Max. IV, 8, 2, V, 2, 1, VI, 5 E 3, Senec. ep. 65, 22, ad Polyb. 3, 1, de benef. IV, 30 init., V, 19, 8, Plin. min. ep. VII, 24). Quod ibd. p. 169 posui tribus exemplis firmatum in odium alicuius, eius tria alia addam ex his scriptoribus, in Maxim. duob. 13 et 14. trig. tyr. 22. Infra hoc ipso libro (trig.

tyr.) c. 11 recte Peter cum vulgatis editionibus tenuit in contemptum Gallieni nec varietatem scripturæ notavit; Eyssenhardtius in codicibus tradit esse in contemptu et male secutus est. *In contemptum Spartanorum* Iustinus dixit III, 5, 5; *in cuius pertinaciæ pœnitentiam* eodem modo pro eo, quod est *pœnitentia*, Suetonius Aug. 27. Apud Tacitum ann. XIV, 15 contra Acidalii admonitionem retinetur in spe potentiæ ab iisdem, qui XIV, 63, Hist. III, 47, IV, 42 recte edunt, etiam ab Halmio, Nipperdeio, Rittero. [In honorem etiam Bæhrensius.]

Ibd. 10 extr.: Et utinam vel illi, qui arripuerant imperia, regnare potuissent, vel eius filius in imperio diutius non fuisset, ut libet se in suo statu resp. nostra tenuisset. Neque hoc (ut libet) ferri potest, neque quicquam nos iuvat aut libere, quod vulgo editur, aut utique. quod Peter coniecit. Verum perspicue et tota orationis forma et ipsæ illæ litteræ monstrant: Et utinam vel illi ... vel ... diutius non fuisset; *utralibet* (utrolibet modo) se cet.

Ibd. 14: Idem quoque adulescens dignissimus Romano imperio fuit, ut vere Macriani filius, Macriani etiam frater, qui duo afflictis rebus potuerunt remp. gerere, videretur. Non mihi prætereundum videtur de Macrianorum familia cet. Sic interpuncta oratione apparet nullam litteram in codicis B scriptura mutandam esse, a qua P tantum eo aberrat, quod (si Eyssenhardtio credimus) pro videretur habet videtur. Cum vulgo mire interpungeretur post gerere, Salmasius et recentissimi editores lapsi sunt.[1])

Claud. 3: cuius vita, probitas et omnia, quæ in rep. gessit, tantam posteris famam dedere, ut cet. Scrib.: cuius *vitæ* probitas cet. (Contra c. 5 scr.

[1]) Ibd. c. 22 init. scripseram velut furiosi. Præcepit Bæhrensius.

dignum exitum *vita* ac moribus suis habuit pro vitæ. Dignus cum dativo nunquam positum est. Novi Plauti atque etiam Ovidii, si dis placet, testimonia.) Eodem capite (3) quod legitur: ut etiamnunc videtur expressa thorace vultus eius, ne si expresso quidem cum Salmasio scribas, ullam habet sententiam; vulgo addebatur contra codices imago post eius. Sed nullo thorace exprimi imago vultus potuit. Scribendum videtur: *et* etiamnunc videtur *expressus a* thorace vultus eius. Significatur προτομή, imago vultus a thorace et humeris incipiens, sive malis, in ea desinens.[1])

Ibd. 9: quantum esset additum reipublicæ; si quidem nunc verba naufragii publici colligit nostra diligentia ad Romanæ reipublicæ. Neque verba naufragii publici quicquam significant, neque ea colliguntur, neque tenuis scriptoris opera in hac comparatione, quid fieri potuerit, quantaque damna facta sint, ullum habet locum. Scribendum: si quidem nunc *reliquias* naufragii publici colligit *vestra* (Augustorum, ad quos scribitur) diligentia. [Sic fere Cas.] Si quid propius quam reliquias in eandem sententiam reperiri poterit, accipiam. Deinde recte opinor a Petero orationem interpunctam post diligentia et lacunam notatam.

Aurelian. 6: Refert Theoclius Cæsareanorum temporum scriptor. Nulla sunt tempora Cæsariana, nisi omnia inde a Iulio Cæsare comprehendas. Scrib. Theoclius *Cæsarianus*, *eorum* temporum scriptor. (Cap. 5 mirabar neminem scripsisse, quod cuivis in mentem venire necesse esset: Fuerunt et postea multa omina iam *militanti* (Aureliano) futuri ... imperii: deinde vidi sic apud Bipontinos et in veteribus edd. scribi.)

[1]) Cap. 6 scripseram, ut Oberdickius, admirabilem pro amabilem.

Ibd. 9: Quare sinceritas tua, mi parens carissime, supra dicto viro adficiet. quamdiu Romæ fuerit, panes militares mundos sedecim, cet. Videat mihi aliquis, quemadmodum exiguo litterulæ inflexu novæ significationes et constructiones verborum oriantur (*adficere alicui panes*, quamquam non multo melius erit *adficere aliquem panibus*). Scriptum erat olim: supra dicto viro *adiiciet* (præter ea, quæ habet) panes cet. [Præceperat Grut.]

Ibd. 11: Si esset, Aureliane iucundissime, qui Ulpii Criniti vicem posset implere, tecum de eius virtute ac sedulitate conferrem, nunc tecum requirere potuissem. Salmasius hunc tecum requirere. Sed, ne alia commemorem (hunc post eius), ineptum est de viro reperto requirere. Scrib.: tecum de eius virtute ... *conferre nec te* requirere potuissem. (Nunc te requiro. Ita omnis lacunæ suspicio tollitur.) Eodem capite infra hæc leguntur: Tuum est ..., quærere præterea, ubi carrago sit hostium, et vere scire, quanti qualesque sint, ut non in vinum aut annona consumatur aut tela (P tala) iaciantur, in quibus res bellica constituta est. In codice B corrector post in addidit cassum (incassum) recte, quid sententia postularet, intelligens, idque secutus Peter est; mirationem tamen habet vini ab annona separati priore loco mentio. Non addendæ sex litteræ, sed una mutanda erat: ut non *in vanum* aut annona consumatur aut tela iaciantur. Ad utrumque verbum pertinere in vanum sanissimumque esse tela iaciantur vix opus est addi. *In vanum* (unde Galli *en vain*) pro adverbio *frustra* cœptum est dici hac ætate, quemadmodum olim *incassum (in totum, in tantum, in commune, in reliquum*, cett.), apud Senecam *in supervacuum* (tribus Senecæ locis, qui in lexicis ponuntur, addi potest quartus de otio

3, 3), similiter atque *ex vano* ceteraque eius generis. Atque ipsum in vanum prope eodem modo positum reperitur apud eundem Senecam de tranqu. an. 9, 3 (ut tela in vanum cadant) et epist. 31, 4 (in vanum operosos).

Ibd. 22: Transactis igitur, quæ ad septiones atque urbis statum et civilia pertinebant, contra Palmyrenos ... iter flexit. Mendum hic subesse multa in uno vocabulo arguunt, septionis nomen absolute (sine genetivo) de munitione et muro positum, deinde plurali numero positum, quasi plures urbes sæpiusve sæptæ muro sint, tum non de urbe primum munimentis cingenda, sed de mœnibus urbis dilatandis, ut superiore capite dictum est, postremo hoc totum de urbe munita, quod in superiore narratione extremum est, primo loco commemoratum et ab urbis statu separatum, omissa autem omnis ceterarum rerum prioribus capitibus expositarum mentio, quibus demum perfectis ad Orientem animum convertere Aureliano licuit. Breve faciam. Scripserat Vopiscus: quæ ad *septentriones* atque urbis statum et civilia pertinebant. Res contra Suevos, Sarmatas, Marcomannos gestæ et Gallia Germaniaque et Pannonia a barbaris defensæ significantur. Nocuit scribendi compendium.

Tacit. 2: et speciatim in monumentis publicis inseranda eadem posteros humani generis stupenda moderatio. Sic codices. Editur inserenda, nec deterret insolentia dicendi (pro eo, quod est *inserere monumentis* aut *in monumenta*); tum posteris fit, hæretur tamen (aut hæreri debebat) in eadem. Scribendum videtur: et in mon. publicis *servanda ad* posteros humani generis stup. mod.

Prob. 13: contra urbes Romanas castra in solo barbarico posuit. Tollendum castra, additum, cum contra pro præpositione haberetur, quod rem superiori

contrariam notat. (Castra ad defendendas urbes posita nullo modo contra nrbes posita dici possunt.)

Ibd. 21: ingentem parans fossam, qua deiectis in saltum naribus loca Sirmiensibus profutnra siccaret. Quod ante omnia faciendnm erat, ut in Savum scriberetur, cum ipse annotassem, occupatum vidi a Clossio. Sed restant nares illæ, quas si quis foramina et spiramenta intelliget, primum eluvies et humores eiusmodi non per foramina tenuia, sed plenis fossarum alveis egeruntur, deinde nares et foramina non in flumen deiiciuntnr. Scribendum sine dubio est geminatis duabus litteris: deiectis in Savum umoribus.

Firm. 3: Sed eosdem dentes postea Carinus mulieri cnidam dono dedit, quæ lectum ex iis fecisse narratur, quia et nunc scitur et sciri apud posteros nihil proderit, taceo. Recte Eyssenhardtius pronomen relativnm ad orationem et explendam et vinciendam necessarinm ante quia excidisse putavit; sed excidit non qnod (nam rem scriptor non tacet), sed *quæ;* nam feminæ nomen premit. (Ex quæ auditur eam.) Paulo ante miror a Petero receptum, quod Eyssenhardtius coniecit addnctus, quod eo loco, quo ponitur, ad Aurelianum referri nequit, de Iove absurdum est; et ipsum cognomen, qnod subiicitur, Iovis Consnlentis coniunctum perspicue est cnm sortibus ad eius templum et sedem traductis.

Car. 4: In ephemeride qnadam legisse memini, Carum Mediolanensem fnisse, sed lavo (B1; B2P avo) iuria Aquileiensis civitatis insertum. Edunt fere: sed ab avo (Casaub.) iuri Aqnil. civitatis insertum. Cur non a patre? Et inserimur civitati, non iuri civitatis. E B efficitnr perspicue: sed *albo curiæ* Aqnileiensis civitatis insertum (albo decurionum). (Ex albo factnm est alvo, tum lavo.)

Ibd. 8: Coruscationum deinde ac tonitruum in modum fulgurum igniti sideris continuata vibratio omnibus nobis veritatis scientiam sustulit. Delendum fulgurum, quod ad priores genetivos adscriptum est. (Vibratio coruscationum in modum igniti sideris.)

Ibd. 9: Sarmatas adeo ... feroces, ut invasuros se non solum Illyricum, sed Thracias quoque Italiamque minarenter, ita sic inter bella pariendi contudit, ut cet. Optime Peter ex sic inter fecit scienter, sed violentius bellum gerendo. Videtur fuisse: ita scienter bella *partiendo* contudit.

Numerian. 11: Nemesiano, qui *ἁλιευτικά, κυνηγετικά* et *ναυτικά* scripsit quinque omnibus colonis illustratus emicuit. Peter: inque omnibus. Sed cur in coloniis tantum, non in municipiis quoque atque Romae? Scribendum: quique (sic iam P2) omnibus *coronis* illustratus emicuit. Certaminum victoriae significantur. [Sic Casaub.]

Ibd. 13 (de Diocletiano): virum ... amantem reip., amantem suorum et ad omnia, quae tempus quaesiverat, temperatum, consilii semper alti, nonnunquam tamen frontis sed prudentiae nimia pervicacia motus inquieti pectoris comprimentis. Sic codices. Edunt: ad omnia, quae tempus quaesiverat, paratum, Peter statim paratum. Putem potius fuisse: ad omnia ... *attemperatum* (et se accommodantem). Deinde miro consensu nova apud Latinos voce Diocletiano, qui a scriptore tantopere laudatur, effrons consilium tribuunt, quod quale sit, nescio. Scribendum est: nonnunquam tamen frontis *et* prudentiae nimia pervicacia motus inq. pectoris comprimentis. Modica reprehensio laudibus additur,

quod frons, quæ consilia tegit, et prudentia interdum nimis pervicaciter pectoris motus celaverit.

Carin. 19: Nam et neurobaten, qui velut in ventis cothurnatus ferretur, exhibuit, et tichobaten, qui per parietem urso eluso cucurrit. Agitur (ut e tichobate intelligitur) non de inani specie oculos decipiente (et quomodo efficeretur species in ventis currentis?) sed de vera arte periculosissima. Scribendum: qui *neruis intentis* cothurnatus ferretur. Et nervos subesse Turnebus senserat, sed loco non recto quæsiverat.

Cap. III.

Fragmenta veterum scriptorum apud Nonium posita.

Etsi neque grammaticorum Latinorum inferioris ætatis libros per se, nisi quantum aliorum studiorum ratio postulabat, tractavi neque in fragmentis unius pluriumve veterum scriptorum, qui interciderunt, colligendis, in ordinem redigendis emendandisve unquam propriam perpetuamque operam posui, tamen prope casu accidit, ut in amplissimam diversissimamque huiusmodi reliquiarum copiam, quam Nonius Marcellus neque satis perite neque satis diligenter collegit vel ab aliis collectam composuit, paulo plus operæ studiique conferrem. Nam cum ad Nonium primum Ciceronis locorum causa, qui apud eum plurimi excitantur, ante multos annos delatus necessario universam libri formam condicionemque considerassem, illectus et mendorum multitudine et varietate et multorum, si quis errandi genera notasset tenuiaque sententiarum indicia arripere sciret, emendandorum facilitate subinde paucis horis subsecivis exercitationis et pæne lusus causa paginas aliquot percurrebam uno

Mercerii exemplo utens (nondum enim, cum hoc facere incepi, Gerlachii et Rothii prodierat) nec, quid alii post Mercerium iam effecissent, anquirens, et quæ in mentem venerant, in marginibus annotabam, eaque ratione sensim totum librum pertractavi. Deinde paulatim cum Gerlachii Rothiique, nuperrime autem etiam Quicheratii (Par. 1872) editionem compararem et eorum libros, qui scriptorum fragmenta nuper collegerunt, non sane huius unius rei causa inspicerem,[1]) maiorem partem eorum, quæ annotaveram, delevi, pleraque, quod præcepta aut pridem aut nuper erant, quædam, quod meliora ab aliis inventa videbam. Supersunt emendationes neque valde multæ et quædam minus gravium vulnerum, quas tamen hoc extremo loco excludendas non puto. Sed antequam eas profero, corrigendum mihi non sine pudore est, quod vol. I p. 152, cum Turpilii fragmentum apud Nonium p. 281 positum alioquin recte emendarem, gravi negligentia peccatum est. Nam dum festinans et de solis verbis sententiaque cogitans locum describo, oblitus sum, quod faciendum simul cum ipsa verborum emendatione annotaveram, versuum rectam formam restituere. Quæ enim in tres senarios vitiosissimos distribuuntur, duobus versibus octonariis cum parte tertii constant:

Forte eo die
Meretrices ad me de vicinitate aliquæ convenerant
condixerantque cænam apud me. Thais atque Erotium,
Antiphila, Pythias.[2])

[1]) Comparavi scenicorum poetarum fragmenta a Ribbeckio collecta (tragicorum editionem alteram), Ennii a Vahlenio, in Lucilio Franckenium et Luc. Muellerum, in Varrone Vahlenium, Riesium, in historicorum fragmentis Peterum.

[2]) In vulgari versuum descriptione primus, ut omittam quarti pedis vitium propter mendum l e n i t a t e, aut syllaba deficitur aut immanem hiatum habet, alter extremum pedem a p u d m e, in tertio T h a i s priorem habet brevem, A n t i p h i l a penultimam longam.

Pergo ad cetera, quæ brevissime proferam. Nam menda fere manifestissima et consensu damnata sunt; emendationem vestigia perspicua codicum et errorum causæ apertæ sententiæque restitutæ simplex veritas commendare debent. Ea, in quibus omnibus licenter versis mutatisque tamen nihil efficitur nisi species quædam correctionis omni probabilitate carens, equidem relinquere malo quam ludendo emendationis et hariolationis terminos permiscere. Ponam paginas Mercerianas vocesque, quibus exempla a Nonio subiecta sunt, fragmentaque, quæ attingo, ut in codicibus (qui ex uno fonte orti simillimi sunt inter se) scripta sunt, nisi si quod pusillum mendum pridem sublatum referre prorsus supervacaneum est; in emendata eorum forma typorum genere significabo, quid a me ipso proprie emendatum sit; cetera igitur, quæ a codicibus discedunt, iam ab aliis reperta esse intelligendum est; neque enim semper auctores singulatim adscribere in hac brevitate opus videtur. Aliorum conatus a meis discrepantes rarissime commemorabo. (Ciceronianorum quorundam et Sallustianorum fragmentorum emendationes supra posui; Sallustii unum superest, tum non animadversum.)

P. 2 (senium) A f r a n i u s V o p i s c o:

Hæc sunt venena formosarum mulierum;
Mala ætas nulla delenimenta invenit.

Pro n u l l a scribendum aut m u l t a, quod etiam Quicheratio in mentem venisse video, aut potius *a l i a*. (Personæ novæ aperta eiusdem sententiæ continuatio tribui nequit.)

P. 6 (exercitus) A f r a n i u s S u s p e c t a:

Ita ut huic hero adolescenti,
Cui suspicium tradidit, qui me est animi exercitus.

Extrema verba, quæ initium versus faciunt, sic scribenda sunt:

Quid me est animi *exercitius?*

(Prioris versus exitus videtur fuisse: *supplicium* t r a d i d i t.)

P. 7 (frigere) Varro *ὄνος λύρας*: Sæpe totius theatri tibiis crebro flectendo commutare mentes, frigi animos eorum. Versuum, si versus sunt, de quo valde dubito, forma incerta est. Recte Scaliger commutari, Buechelerus erigi, in quod ipse incideram, ut Nonius prava scriptura deceptus sit. Restat ut scribatur: erigi animos *miserorum*. (Fortasse fuit: *tibicinio* flectendo. Nam tibicinium non solum Gellius et Apuleius, qui in lexicis citantur, dixerunt, sed Cicero nat. deor. II, 22 et, ut opinor, etiam orat. 198.)

P. 11 (toralium) Varro de vita P. R. libro I: Quod frontem lecticæ struebant, ex ea herba torta torum appellatum. Quicheratius frondem. Scribendum: Quod *fronde lecticas* struebant, cet.[1])

P. 16 (extispices) Varro Serrano, *περὶ ἀρχαιρεσιῶν*: Ait consulem mihi pilum cedere; subsilio et hostias et extispices disputantes relinquo. Varro scripserat: mihi pilum *credere* (hoc est, primum pilum mihi committere). Consul neque pilum ducit neque eo cedit, nedum eum.

P. 18 (rutrum) Varro Marcopoli, *περὶ ἀρχῆς*: Cui celer *δι' ἑνὸς λήμματος λόγος* Antipatri Stoici filius rutro caput displanat. Scribendum: Cui celer (aut cum Rœpero celere) *δι' ἑνὸς λήμματος*, *ut λόγος* Antipatri Stoici, filius rutro c. disp. Filius patris caput rutro celeriter displanans comparatur cum syllogismo Antipatri *δι' ἑνὸς λήμματος* adversarium prosternente.

P. 26 (rabulæ) Varro Papiapapæ, *περὶ ἐγκωμίων*: Ille ales gallus, qui suscitabat Atticarum Musarum scriptores, an hic quia gregem rabularum.

[1]) P. 13 (haustra) Nonium non rotarum cadi, sed *radii* scripsisse puto.

Scribendum opinor: *at* hic *inquietat* gregem rabularum.

P. 36 (collare) Lucilius lib. XXIX:

Cum manicis, catulo collarique ut fugitivum deportem. Scr.

Cum manicis *catulum* collarique ut fugitivum deportem.

(hoc est, ut catulum fugitivum.[1])

P. 56 (infans) Varro ὄνος λύρας: Voces Amphionem tragœdum; iubeas Amphionis agere partes; infantiorem quam meus est mulio. Scrib. Voces *Ambivium;* iubeas Amphionis agere partes; infantior *erit,* quam meus est mulio. Ambivius Turpio comœdus ad tragœdiam agendam traductus infans reperietur. Tragœdum aut a prave explicanti adiectum est aut pro comœdum simili errore substitutum, cum appareret de tragœdia agi. (Cfr. p. 87 cognominis.)

P. 61 (porcæ) Attius Parergorum lib. 1: Bene proscissas cossigerare ordine porcas, bidenti ferro rectas diribere. Nihil subesse puto nisi *consignare* (et notare).

P. 67 (proletarii) Cassius Hemina annali lib. II (scrib. annali II): Tunc Marcus præco primus proletarios armavit. Scrib. Tum C. Marcius *pretio* (prætio) primus proletarios armavit. Nisi tempus Cassii Heminæ obstaret, scribendum erat cum Freinshemio C. Marius; videndum, ne exciderint nonnulla et hæc verba alius, non Cassii Heminæ sint.

P. 70 (aurigatur) Varro Modio: Asse vinum, asse pulmentarium, secundas quo natura aurigatur, non necessitudo. Scr. secunda quum (sic

[1]) P. 46 (syrus) Nonius scripsit: Has nos scrobes (non scopas), rustici Græco (non eo) nomine sirus appellant.

Riesius; potest fuisse *quoi*) *fortuna* aurigatur, non necessitudo.

P. 71 (autumnitas) et 193 (autumnus) Varro Serrano, περὶ ἀρχαιρεσιῶν: Retinet viatorem meridie prætereuntem fontem, quod autumnitas in anni tetrachordo mensem (p. 193 mensum codd.) præterierat. Riesius fons, recte fortasse, nisi fuit *forte*. Sed scribendum: in anni tetrachordo *μέσην* præterierat. A chorda media imago sumitur.

P. 87 (compluries) Cato suasione in legem Popili (sic recte Iordanus pro populi): Quod compluries usu venit, omni tempore anteventum esse rempublicam reddimus. Scr. omni tempore *eventurum (item eventurum?)* esse in republica *credimus*.

Ibd. (cognomen) Afranius Divortio: Letium genus cognominationis morborum cognominis. Scribendum:

Leti unum genus
cognovi, *nationes* morborum.

Cognominis adscriptum est ad cognominationis. Longe aberrarunt Bothius et Hermannus.

P. 92 (cis) Varro rerum human. lib. XX: Eo die cis Tiberim redeundum est, quod de cælo auspicari ius nemini sit præter magistratum. Scr. nemini st.

P. 97 (degulasse) Afranius Brundisinis:

Imo iamdudum hoccubuisse, degulasse oportuit.

Pro hoccubuisse restituendum *accubuisse*.

P. 99 (dolitum) et p. 436 (cælare) Varro Agathone:

Numnam cælatus in manu dextra scyphus
Cælo dolitus artem ostentat Mentoris?

Vix dubito, quin Nonius (ut p. 7 in frigere, p 273 certissimo exemplo in constitutiones et institutiones,

alibi non raro) scripturæ mendo deceptus sit, cum Varro *politus* posuisset. Ipsum dolandi verbum ab hoc artis opere eleganti alienissimum est.

P. 99 (descobinatis) Varro Meleagris: Sin autem delectationis causa venamini, quanto satius est salvis cruribus in circo exspectare (al. spectare) quam his descobinatis in silva currere. Fuit: in circo *spatiari*.

P. 111 (fluctuatim) Afranius Pompa:

... Tene tu, in medio nemo est, magnifice volo
fluctuatim ire ad illum; accipite hoc tege tu et sustine.

Scribendum videtur:

fluctuatim adire ad illum; *accipe tu hanc tegetem* et sustine.[1])

P. 133 (literosus) Cassius Hemina annalium libro III: Homo mere literosus. Scrib. *mire* lit.

Ibd. (lusus vel lusio) et p. 214 (nundinæ): Varro Marcipore: Utri magis (p. 214 Maiores, om. utri) sunt pueri, hi pusilli nigri (cod. Harl. hi pusillini), qui spectant nundinas, ut magister dimittat lusum. Scr. Utri magis sunt pueri, hi *pusilline, ægre* qui exspectant nundinas cet.

P. 144 (nitidant) Attius Thebaide: Quin id Circæo fonte adveniunt mundulæ nitidantur vulgo quadripedantur sonipedum. Adhibitis aliorum emendationibus propius ad codices, quam illi fecerunt, accedi potest:

Qui de Dircæo fonte adveniunt *mundi, ubi*
nitidatur *fulgor* quadripedantum sonipedum.

---

[1]) In fragmento Varronis Eumenidum, quod p. 119 (gallare) ponitur, in his litteris essenahoranam allatam video subesse *coronam* allatam, præcedente adiectivo (... eam), quod materiam significet; sed cetera non expedio; retineo tamen: imponeret ædilis signo (deæ, *eam* gallantes vario recinebant studio?)

Ibd. (nixurire) Nigidius commento (recte Quicher. commentario) grammatico XXV: Nixurit, qui niti vult et in conatu sæpius aliqua re perpellitur. Scr. *repellitur.*

P. 172 (somnurnas) Varro Prometheo libero:

Levis mens nunquam somnurnas imagines
Adfatur, non umbratur somno pupulæ.

Scribendum opinor: *Cuius* mens.

P. 174 (satu) Attius Pelopidis:

Nam me ut credam ex tuo esse conceptum satu,
ut argumenta redigunt animum et commovent.

Necessario restituendum: *tua* argumenta.

P. 176 (saperdæ): quasi sapientes vel elegantes. Varro Modio: Omnes videmur nobis esse belli, festivi, saperdæ, quum simus *σαπροί.* Nonius aut is, quem sequitur, Varronis verba male interpunxit et intellexit. Varro enim sic coniungi voluerat: belli, festivi, saperdæ quum simus *σαπροί*, ut saperdæ *σαπροί* insipidi et nullius pretii intelligantur. Apud Festum p. 325 stultum, non sapientem suppleri debet. Timocles comicus Græcus aperte cum contemptu dixit: *σύνεστι σαπέρδαις δυοῖν*, duobus homuncionibus ineptis (Athen. VIII, 339 E).

P. 177 (sportas) Varro de vita pop. R. lib. I: Neque enim obsonium in tota cæna coemptum ex variis rebus quum coniectum in unam sportam perspicitur. Tollendum quum, ortum ex con. [Edd. ante Iunium.] Nam in totam cænam iam Quicheratius.

P. 181 (tetrica) Varro *τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον, περὶ παιδοποιΐας*: An, etiamsi audisset, reddere potuisset mulieri tetricæ horrentis ducat ad Appiam moribus bonis. Recte iam alii horrentis tollendum iudicarunt, ex proximo Vergilii exemplo huc retractum. Sed scribendum: mulieri *tetrice eductæ* ad *aviam*, moribus bonis. (Quicheratius educatæ.)

P. 197 (castitas): Varro rerum divinarum libr. I: Nostro ritu sunt facienda quam his civilibus, Græco castu. Scr. Nostro ritu sunt facienda, *animis* civilibus, Græco castu.

P. 200 (collus masculini) Attius Epigonis:

Quid cesso ire ad eam? em, præsto est camo collum gravem.

Frustra camo defenditur. Puto fuisse:

Quid cesso ire ad eam? em, præsto est; *iam cerno* collum gravem.

Ibd. (copulæ) Attius Phinidis:

Obtorque proram ac suppa tortas copulas.

Videtur fuisse: ac *suffla* t. c.

P. 205 (fretum): Lucilius:

Serena cæli lumina et salis fretus.

Codices serena (aut serana) cæcili. Videtur fuisse:

Serenat cæli lumen et salis fretus.

P. 208 (horrea) Claudius oratione in Quintium Gallum (probabiliter Meyerus: Calidius ... in Q. Gallium): Quarum (quorum) iaceni murena (muræna, munera) ulla horrea curiaque et tabulariæ publicæ. Scrib. Quarum (urbium) iacent muri, *navalia*, horreæ (?) curiæque et *tabularia publica*.

P. 211 (liba) Nigidius de diis: Deinde surgat, faciat libos quattuor, et infra: libos duos ad dextram et duos devexos. Scr.: et duos *lævorsus*.

P. 214 (nundinæ) Idem (Varro) rerum humanarum lib. XX: Decèmviri quum fuissent, arbitrari vinos nundinum divisum habuisse. Scrib. *arbitrari* (se dicit) binos nundinum divisum habuisse. Sic codices, non arbitrati.

P. 221 (propago) Pacuvius Antiopa:

Salvete, gemini, mea propages sanguinis.

Scrib. Salvete, gemini, *mei* propages sanguinis.

P. 229 (tarditas) Varro Bimarco: Ne me pedatus versuum tardor neprenet arte cum prytinon (pritymon) certum. Scrib.

Ne me pedatus versuum tardor refrenet,
arte cum *Pythia concertem.*

P. 230 (vulgus) Attius in Eurysace: Diffidam antem ne cidere turbat vulgum ambigua accius euitat, mœros dissicit. Proxime litterarum vestigia sequentibus emerget verum:

Diffidens autem, ne *fide*
returbet vulgum ambigua *ac ius ebitat*, mœros dissicit.

Nihil violentius magisve temerarium vidi Ribbeckii in hoc loco coniecturis.

P.233 (anima) et 334 (liquidum) Varro Eumenidibus:

Phrygios per ossa cornus liquida canit anima.

Nescio, quomodo accusativus Phrygios cornus cum ceteris coniungatur; quod autem Riesius cornui' posuit genetivo casu, non intelligo, quid adiectivo Phrygios fecerit. Scribendum opinor:

Phrygios *perosa* cornus liquida canit anima.

Ibd. (in eadem voce) Idem (Attius) Epinausimache:

Ut nunc quum animatus iero, satis armatus sum.

(Ribbeckius: Ut nunc, cum an.) Scrib.

Ut nunc *sum* animatus, *si* iero, satis armatus sum.

P. 237 (aditus) Attius Medea:

Tunc Diomedes, cuius aditum exspectans pervixi usque adhuc.

Scribendum:

Tune *illa* Medea es, cuius cet.

P. 251 (cedere) Lucilius lib. XXVIII:

Vel si alio opus sit, fore si hinc aliquo cesseris.

Rectum erit:

Vel si alio opus *est, foras* hinc aliquo cesseris.

P. 262 (consternare, vel potius, confirmare, ut Bothius vidit) Pacuvius in Peribœa:

Consternare animæ ex pectore hac et volvere
Consilium subit omnes quod denata est modo,
Qui pacto inimicis mortem et huic vitam afferas.

Scribendum:

Confirmare, anime, ex pectore aude evolvere
consilium *subitum*, *res quod* enata est modo,
qui pacto inimicis mortem et huic vitam afferas.

P. 270 (concedere) Lucilius lib. XXVII: In concedere nnum atque in eo dare quo superatus manus. Scrib.

Id concedere
Unum atque in eo dare *queo* superatus manus.

P. 276 (damnare) Lucilius satir. lib. XI:

Cassiu' Gaius hic operariu', quem Cephalonem
dicimu' sectorem, Furiumque hunc Tullius quem
Index heredem facit et damnati alii omnes.

Adhibitis aliorum coniecturis effici debet:

Cassiu' Gaius hic operariu', quem *Cephalenum*
dicimu' sectorem furemque; hunc Tullius, inquam,
Index heredem facit, at *damnant* alii omnes.

Quamquam fortasse rectius erit:

furemque, *hic*, Tullius, inquam,
Quem Index heredem facit, at damnant alii omnes.

Cephaleniæ (Cephalleniæ) incolas vexaverat Cassius sive publicanus sive fenerator sive præfectus legatusve.

P. 294 (evadere) Sisenna historiarum lib. IV: Cohors una passim concitata, qua murus erat interruptus, evadit. Scriptum fuerat *passu concitato*, etsi passus pro gradu magis apud poetas in usu est; Ennius celeri passu dixit.

P. 304 (factio) Cæcilius filium in alta eorum famam occultabat factio. Ex litteris filium in a eruto, quod pridem Mercerius invenerat, fabulæ nomine Philumena, ex lta eorum reliquisque efficiendum est:

Facinorum famam occultabat factio.

Nec hic versus confundendus est cum illo, quem ex Cæcilii Plocio Gellius II, 23 profert.

P. 307 (facessere) Afranius Liberto:

Nolo hic te videat, dominus est; puer, facesse hinc.

Scribendum:

Nolo hic te videat dominus; *st!* puer, facesse hinc.

P. 321 (invitare) Turpilius Thrasyleone:

Coronam, mensam, talos, vinum, hæc huiusmodi,
quibu' rebus vita amantum invitari solet.

Sic edunt Lipsium sequentes; codices vinus in hæc, tum: vitam amattum invitari solem. Scribendum:

Coronam, mensam, talos, vinum, *quæque* huiusmodi,
quibu' rebus *vitia* amantum invitari *solent*.

Ibd. (in ead. voce) Lucilius lib. XXX:

Cibo (*al.* cito) bene enim longinquum mortalibu' morbum
in vino esse, ubi qui invitavit dapsilius se.

Scribendum:

Scis bene enim, *non* longinquum mortalibu' morbum
in vino esse, cet.

Ex hoc morbo celeriter convalescunt homines, cum crapulam edormierunt.

P. 322 (insolens) Turpilius Demetrio:

Timere occepi et interdum oscitarier.

Scribendum perspicue, geminato m:

et interdum *mussitarier*.

P. 330 (interficere) Lucilius lib. XXIX:

Prius non tollas
quam Tulli animum ex homine atque hominem ipsum
interfeceris.

Scribendum (notato errore in numero libri, quoniam liber XXIX senariis constabat):

Non priu' tollas,
quam *tu sustuleris* animum ex homine atque hominem
ipsum
interfeceris. [Non prius Muellerus.]

P. 331 (insigne) Lucilius libro XXVII:

Cocus non curat caudam insignem esse illam, dum pinguis siet;
sic amici animum quaerunt. rem parasiti ac divitias aut.

Locus sic restituendus est:

Cocus
non curat caudam insignem esse *suillam*, dum pinguis siet;
sic amici animum, rem parasiti *atque* divitias *amant*.

Corrupto extremo verbo (pro quo alii avent scripserunt), additum est quaerunt.

P. 336 (limen) et 529 (vile) Varro virgula divina: Ad quos (p. 529 atabos, attabos) quum volucris (volucres) venit apud illos usque ad limen nitida bilis (vilis). Versuum nulla certa indicia sunt. Scribendum puto: At *pavos* cum volueris, venit apud illos usque ad limen Indica *avis* vilis.

P. 341 (mactare) Attius Antenoridis:

quia ut illorum copias
fundam in campo aut navis uram aut castra mactabo in mare.

Audeo suspicari, hic quoque Nonium errore librarii deceptum, ab Attio scriptum fuisse:

quin aut [sic Bergkius] illorum copias
fundam in campo aut navis uram aut castra *iactabo* in mare.

P. 344 (merum) Varro *τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον, περὶ παιδοποιΐας*: Ac liberos parare cui necesse sit, non est merum; nec tu edepol quid simulas tuis. Scribendum: nec tu edepol, *quod* simulas, *vis*. Versusne hi sint, prorsus incertum est. Mire Riesius. (Non est merum et simplex, ut affirmari universe negarive possit.)

P. 349 (maturum) Varro Eumenidibus: Discumbimus mussati dominus maturo ovo ad caenam committit. Sublata geminatione restat sati

dominus. Suspicor fuisse: Discumbimus; *facit* dominus maturo ovo ac coenam committit.

P. 352 (nobile) Lucilius lib. XXIX:

Tum illud epiphoni quod etiam tum nobile est.

Scribendum:

Tum illud *ἐπεφώνει*, quod etiam *nunc* nobile est.

P. 369 (putare) Titinius Fullonibus:

Da pensam lanam; qui non reddet tempori,
putatam recte, facite, ut multetur malo.

Scribendum:

Adpensam lanam qui non reddet tempori,
putatam cet.

(Alioquin debebat scribi date, ut Iunius Lipsiusque animadverterunt.)

P. 370 (passum) Nævius Iphigenia:

Passo vel hoc vicinum Aquilone hortum fer foras.

Nonnulla alii emendarunt. Scribendum:

Passo velo *vicinus* Aquilo *me e* portu *feret* foras.

Vicinus Aquilo est regioni Tauricæ.

P. 390 (severum) Varro Eumenidibus:

Tertia Pœnarum
Infamia stans nexa in vulgi
pectore fluctuanti, intonsa coma,
sordida vestitu, ore severo.

Recte Rœperus Infamiæ substituit Insaniam; sed nihilo melius illa stabit nexa aut in vulgi pectore fluctuanti (vel potius fluitanti; nam eo necessario participum pertinet, æqualiter distributis substantivis adiectivisque). Scribendum:

Tertia Pœnarum
Insania, stans *nixa* in *fusti*,
Pectore fluitanti, intonsa coma,
sordida vestitu, ore severo.

P. 407 (tenacia) Ennius Hectoris Lytris:

Ducet quadrupedum

iugo invitam doma infrena et iuge valida,
quorum tenacia infrenari minis.

Scribendum puto:

Ducet quadrupedum
iugum invitum *domans* freno et *fune* valido,
quorum tenacia *infringi* minis (nequit).

P. 410 (triste) Varro Triodite Tripylio, περὶ ἀρετῆς κτήσεως:

Illud vero quondam meæ,
ut ego non metuam fulmen, non aruspicem
tristem, simul ac dici non quæro.

Primi versus sententia dubia non est, verba reperiri certo nequeunt; cetera sic scribenda sunt:

ut ego non metuam fulmen, non aruspicem
tristem, simul ac *Glycerion* quæro.

Fato quodam et perpetua animi proprietate fit, ut, quoties puellam amatam quærat, nihil metuat.

P. 425 (fors) Idem (Lucilius) in eodem (XIII):

Aut forte omnino ac fortuna vincere bello:
Si forte ac temere omnino, quid cursum ad honorem?

Scrib. quid *fors ad* honorem?

P. 427 (priores) Lucilius satirarum lib. XX:

Calpurni sævam legem Pisoni' reprendi
Eduxique animam in primoribus naris.

Scr. Eduxique animam *vix (?)* in primoribu' *labris.*

P. 433 (morata) Afranius Vopisco:

Dum morigeram, dum morosam præbeo,
Deinde aliquid dedita opera controversiæ
concinno, lædo interdum contumeliis.

Scribendum:

Tum morigeram, *tum me morosam* præbeo.
Deinde cet.

P. 452 (torrere) Varro Eumenidibus:

Capite aperto esse iubet, ante lucem suscitat,
frigore torret, venatum eicit ieiunio vellicem.

Substituunt pro extrema voce villicum, neque aptæ personæ nomen. neque cum ablativo ieiunio congruens. Scribendum:

Capite
aperto esse iubet, ante lucem suscitat,
frigore torret, venatum eicit ieiunio
velocem.

Velocitatis augendæ causa hominem cibo fraudat.

P. 458 (sumen) Lucilius satirarum libr. IV:
Quod si nulla potest mulier tam corpore duro
esse, tamen tenero maneatque sucussa lacerto
et manus uberi lactanti in sumine sidat.

Scribi oportet:
Quod si nulla potest mulier tam corpore duro
esse, tamen tenero *manet quin* sucu' lacerto
et manus *ubertim* lactanti in sumine sidat

(profundeque imprimatur). Quin similiter (pro quam) restituturus eram in Cæcilii fragmento e Fallacia p. 512, sed præceperunt alii, quibus obeditum oportuit. [Ubertim etiam Muellerus.]

P. 480 (miras) Varro Eumenidibus: Hospes, quid miras animo curare Serapim? Quid quasi non curat tantidem Aristoteles. Idem eisdem: aut ambos mira aut noli mirare de eodem. Verba idem eisdem recte subditicia Ribbeckius et Riesius iudicarunt, unumque esse fragmentum. Sed quod post Scaligerum curet scribitur, tolli simul debebat quid, quod temere fieret. Versuum nulla indicia certa sunt. Scribendum: Hospes, quid miras *nimio* (alii nummo) curare Serapim? Quid, *quæso*, non curat tantidem Aristoteles? Aut ambos mira aut noli mirare *de deo.* Vulgare mendum est in quasi.

P. 494 (ædis) Varro de vita populi Romani lib. I: Hæc ædis, quo nunc est, multis annis post facta sit inque omnia regiis temporibus

templa parva facta. Scrib. Hæc ædis, quæ nunc est, m. a. post facta*st*, denique (?) omnia cet.

P. 495 (accusativus cet.) Attins Epinansimache:
Ab classe ad urbem tendunt, nec quisquam potest
fulgentium armum armatus ardorem obtui.
Scr.: fulgentium armum *advorsus* ardorem obtui.

P. 496 (genetivus casus) Titinius Psaltria:
Dicis tu quæso quo te avortisti? mei
fastidis, meæ deliciæ?
Scrib. Dic, istuc, quæso, *quor* te avortisti? Mei
fastidis, meæ deliciæ?

P. 508 (soluerit): Cælius annali lib. VII (scr. annali VII): Dnos et septuaginta lictores domum deportavisse fascis, qni ductoribus hostium ante soluerint ferri. Scr. *victores*.

P. 513 (dapsile) Pomponius Rustico:
Quid nunc vis fieri? Verrem sume dapsile ac dilucide.
Scribendum: *verre*, sume dapsile ac dilucide.

P. 514 (pugnitus) Cæcilins Fallacia:
Nisi quidem qui se malit pugnitus pessumdari.
Scr. Nisi *quis est*, qni se malit p. p.

Ibd. (immortalitus) Tnrpilins Hetæra:
Satine ut meum cor volnptatibus dat?
Immortalitus se obtulit mihi hæc facultas.
Scribendum:
Satin', ut meum
cor se voluptatibn' *det*, immortalitus
sese obtulit mi hæc facultas?

P. 524 (turbam) Attins Athamante:
An dubito ha quid agis? cave ne in turbam te implices.
Scrib. *Tam subito*, ha, quid agis? cave cet.

P. 529 (fetiales) Idem (Varro de vita populi Rom.) lib. III: Si cnins legati violati essent, qui id fecissent, quamvis nobiles essent, nti dederentur civitati, statnerunt, cet. Scr. *Sicubi* legati cet.

P. 534 (faselus) Varro Desultorio, *περὶ τοῦ γράφειν*: Alius domini delicias faselon actum tonsillitore movilem flictam solvit. Scrib. Alius domini delicias, phaselon aptam *tonsillis in* litore mobilem *vinctam* solvit. (Aptum tonsillæ Rœperus, non recto numero neque casu.)

P. 536 (tunica) Titinius: Quin togis cum candidis, tunicis sordidis sint et dicis. In quin subesse fabulæ nomen, recte ab aliis iudicatum est. Reliqua sic scribenda:

Togis *cur* candidis, tunicis *ut* sordidis
sint, *edicis?*

P. 537 (stola): Ennius Telepho:

Cedo et caveo cum vestitus squalida sæptus stola.

Scribendum:

Cedo et *abeo hoc* cum vestitu, squalida sæptus stola.

P. 538 (sagum): Sisenna Hist. lib. III: Senatus auctoritate sagaria nunc. Scr. S. a. *sagati sumus.*

Ibd. (paludamentum) Sallustius Hist. lib. III: Et eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defensus (recte alii defensans), postquam ex sarcinis paludamenta hostari et delectæ cohortes intelligi cœpere. Sallustius scripserat sine dubio: postquam ex *arenis* paludamenta *nostratia* et delectæ cohortes intelligi cœpere. (Postquam Lentulo paludamenta Romana ex arenis, quæ ea hactenus occultaverant, pellucere cœperunt.)

P. 543 (aula) Varro Gerontodidascalo: Sed simul manibus trahere lanam nec non simul oculis observare ollam pultis, ne aduratur. Scrib. Sed simul manibus trahere lanam *nequeo,* simul oculis observare ollam pultis, n. ad. Utrumque se simul facere posse ancilla negat.

Ibd. (in eadem voce) Idem Bimarco: Vulcanum nec quum novæ lagenæ ollarum figura ter pre-

cantur. Fuit: Vulcanum *æquum* (æcum) novæ lagenæ, ollarum *figuræ* precantur. Figuli vasa in camino coquentes Vulcanum iis æquum et propitium precantur.

P. 553 (antesignanorum): Varro ἄμμον μετρεῖς, περὶ φιλαργυρίας:

Quem sequuntur cum rotundis velites parmis leves,
antesignani quadratis multis insignibus tecti.

Scribendum:

antesignani quadratis *scutis segnius* tecti.

Antesignani parmas non habebant.

Ibd. (tragula) et p. 555 (sparum) Varro Meleagris:

aut ille, cervum qui volabile currens
sparo secutus tragulave traicit.

Scribendum:

aut ille, cervum qui *volabilem*
sparo secutus tragulave traicit.

Prorsus absurde hæc: cervum currens ... secutus componuntur.

(De Varronis fragmento p. 248, de Lucilii p. 296 et 382 dixi vol. I p. 36, 18, 73.)

Licet, opinor, fatigato desinere.

I. Index scriptorum et locorum, qui emendantur aut de quorum scriptura disputatur[1]).

[1]) Ad eandem formam confectus atque in vol. I.

II. Index Rerum Verborumque[1]).

---

[1]) Cogitaveram huic indiei inserere notabilia mendorum exempla certis generum nominibus snbiecta. Sed deterrnit me et infinita copia et eligendi magisqne etiam digerendi diffienltas, quod sæpe duæ pluresque erroris species ad scripturam depravandam concurrerunt. Neque eos, qnornm hæc exempla comparare ad rei intellectum et superstitionem vincendam et ad rectæ rationi assuescendnm interesset, hæc in indice quæsituros valde credibile erat. Iuniores tamen admonitos velim, ut, quæ sparsim singnlisqne locis iacta interdum non magnam persnadendi vim habere videantur, ea in uno alterove scriptore, velnt Seneca, colligant generatimque disponant. Hic unnm et alterum fortasse ex illa cogitatione remansit, etiam vocum quarundam notabilius restitutarum notatio, cum alioquin nihil de iis explicatum sit.